

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

BAKÓ BALÁZS

**GRÓF MIKES JÁNOS, A SZOMBATHELYI
EGYHÁZMEGYE PÜSPÖKE**

Történelemtudományok Doktori Iskola,

Vezetője: Székely Gábor DSc egyetemi tanár

Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program,

Vezetője: Erdődy Gábor DSc egyetemi docens

A bizottság tagjai:

Elnök: Dr. Pritz Pál DSc, egyetemi magántanár

Bírálok: Dr. Kardos József DSc

Dr. Katona Attila PhD

Tagok: Dr. Csapó Csaba PhD

Dr. Beke Margit DSc

Póttagok: Dr. Strausz Péter PhD

Dr. Varga Zsuzsanna PhD

Témavezető: † Dr. Gergely Jenő DSc

Dr. Balogh Margit CSc

Budapest, 2013

Tartalom

BEVEZETÉS	3
A TÉMAVÁLASZTÁS.....	3
A FORRÁSOK.....	6
A TÉMA HISTORIOGRÁFIAI ÁTTEKINTÉSE	8
A CSALÁD	14
A GYERMEK- ÉS IFJÚKOR	20
AZ ERDÉLYI ÉVEK	33
GYERGYÓALFALU	33
SZÉKELYUDVARHELY	40
A SZOMBATHELYI EGYHÁZMEGYE ÉLÉN.....	48
A PÜSPÖKI KINEVEZÉS.....	48
A KINEVEZÉSTŐL A BEIKTATÁSIG	66
ISMERKEDÉS A PÜSPÖKSÉGGEL.....	71
A SZENT MÁRTON EREKLYÉK HAZAHOZATALA	78
KERESZTÉNY TÁRSADALOM, KERESZTÉNY SAJTÓ	91
A TAKARÉKPÉNZTÁR	109
AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉVEI	118
AZ ELLENFORRADALMÁR PÜSPÖK	123
A KÖZÉLET SZÍNPADÁN.....	136
AZ EGYHÁZMEGYE MODERNIZÁCIÓJA	171
PÜSPÖKI HÉTKÖZNAPOK.....	171
TRIANON ÉS AZ EGYHÁZMEGYE.....	185
AZ EGYHÁZMEGYEI ZSINAT	191
ÚJ PLÉBÁNIÁK SZERVEZÉSE	196
A SZERZETESRENDEK	202
AZ UTAZÓ PÜSPÖK – AZ EGYHÁZMEGYE KÜLKAPCSOLATAI	211
A MŰVÉSZETEK PÁRTFOGÓJA	228
A PÜSPÖKSÉG GAZDASÁGA.....	233
MIKES LEMONDÁSA.....	240
AZ UTOLSÓ ÉVEK RÉPCESZENTGYÖRGYÖN.....	252
BEFEJEZÉS	260
FORRÁSOK ÉS FELHASZNÁLT IRODALOM.....	263
LEVÉLTÁRI FORRÁSOK.....	263
BIBLIOGRÁFIA.....	264
RÖVIDÍTÉSEK.....	270
FÜGGELÉK.....	271

BEVEZETÉS

A TÉMAVÁLASZTÁS

Mikes János gróf a XX. század első felének egyik meghatározó arisztokrata főpapja, a legitimista tábor vezető alakja, ismert közéleti embere, a kultúra neves támogatója volt. Mint püspök a magyar katolikus egyház, mint közéleti szereplő a magyar köztörténet alakítója. Életének és tevékenységének kutatása, feldolgozása mind az egyház-, mind a köztörténet szempontjából fontos eredményeket hozhat. A Nyugat-Dunántúlon legendássá vált alakjának objektív megközelítése segítheti szerepének, befolyásának megvilágítását, amely a régió két világháború közötti történetének alaposabb megismerését is lehetővé teszi.

Dolgozatom egyik oldalról életrajz, amely a korban befolyásos személy, egy katolikus főpap életútjának állomásait akarja végigkísérni. Keresi azokat a mögöttes mozgatókat, amelyek a személy sorsát, élettörténetét alakították, így meghatározták döntéseit, vállalásait. Láttatni kívánja az embert, aki megszemélyesíti a kort.

Másik oldalról a dolgozat egyháztörténet is, hiszen főszereplője a magyar katolikus egyház befolyásos, döntéshozó tagja, egyik területileg szerveződő intézményének, a szombathelyi egyházmegyének irányítója, így életútja is leginkább e szervezetre gyakorolt hatásán, befolyásán keresztül mutatható be és értékelhető. Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról, hogy az egyháztörténet csak a világi felfogásban egyenlő az intézmény, a szervezet történetével. Maga a katolikus egyház ennél jóval tágabb értelemben beszél az egyháztörténetről, hiszen teológiai értelemben szemléli önmagát: az egyház történetét a hit szempontjából is vizsgálja. Az egyházi tanítás ennél fogva mércét állít az egyháztörténetnek. Ilyen mércét a világi történetírás nem ismer, de szakmai hiba lenne, ha a vizsgálat tárgyát képező egyház álláspontját a kutatás során negligálnánk. Ez ugyanis félrevezethetné a kutatót, mivel kutatása tárgyát kiemelné közegéből és így tőle teljesen függetlenül, a transzcendenst nélkülöző szempontrendszer alapján mutatná be. Ez különösen fontos a biográfia esetében: egy főpap tevékenységét, döntéseit nem lehet vizsgálni anélkül, hogy egyháza tanításától függetlenítenénk.

Végül a dolgozat számos köztörténeti, gazdaság- és társadalomtörténeti vonatkozást tartalmaz, hiszen az életrajz nem függetleníthető az egyházmegye és annak politikai, gazdasági, társadalmi környezetének történetétől. Annál is inkább érvényes ez, mivel az

egyházmegye története nem egyenlő a püspökök életrajzának kronologikus összeadásával. Bár nem lehet tagadni, hogy a püspökök, mint vezetők tevékenysége alapvetően meghatározza az egyházmegyék történetét, mégis ez sokkal több biográfiai adatoknál. Az egyházmegye ugyanis köztörténeti valóság: intézmény és szervezet, de hívő emberek közössége is, akik tevékenységük révén teljesítik ki működését. Az egyházmegye története ennél fogva számos aspektusból építkezik: hitélete, intézményeinek története, gazdálkodása, sajtótörténete, kulturális hagyatéka és egyéb területek összessége teszi egészé. Valamennyi területnek a feltárása szükséges ahhoz, hogy az egyházmegye vizsgált korszakbeli fejlődési ívét megrajzolhassuk és általa a személy szerepét is megtaláljuk a fejlődésben. Ezért dolgozatom nemcsak biográfia, hanem egyben a fent felsorolt területeknek az egyházmegyére vonatkozó összegzése is. Ezt annál fontosabbnak tartom, mivel a XX. század magyar egyháztörténetében eddig nem születtek meg azok az egyházmegyéket érintő kutatások, amelyekből a teljes magyar katolicizmus vizsgált korszakbeli képe felépíthető lenne. Dolgozatom ennek egy elemét, a szombathelyi egyházmegye történetének negyedszázadát kívánja Mikes alakjának segítségével bemutatni.

A kutatás nehézségét az jelentette, hogy az egyházmegye története ennyire sok szegmensből áll össze. A pontos képhez valamennyi részterület ismerőjének kell lenni: nemcsak a politikátörténet, hanem a gazdaság, társadalom, sajtó stb. történetét is alaposan ismerni és vizsgálni kell. Sajnos sok esetben hiányoznak azok az egyes témákat feltáró alapkutatások, amelyek nyomán a konkrét esetben el lehet indulni. Bár az utóbbi években számos eredmény és feldolgozás született az intézménytörténet, sajtótörténet stb. területén, mégis bőven akadnak hiátusok. Ilyen például a katolikus egyház gazdálkodásának története. De hiányoznak azok a régióra vonatkozó alapkutatások is, amelyekbe illeszkedhetne, vagy amelyeket kiegészíthetne a katolikus egyház helyi története. Hogy a gazdaságtörténetnél maradjunk például nem született még meg a Nyugat-Dunántúl pénzügyeinek történetét bemutató feldolgozás, amelyet kiegészíthetne az egyházi bankok története. Ugyanez vonatkozik a helyi társadalomtörténetre is. Így nehéz elhelyezni az egyházmegye történetét a köztörténetben.

Fentieket mind számításba kellett vennem Mikes János életrajzának megírásakor. A téma összetettségéből adódóan a problémaközpontú feldolgozást választottam. Ez annyit tesz, hogy a kronologikus életrajzírás fonalát megszakítja és átszövi egy-egy

felmerülő problémának vagy megvalósuló alkotásnak az egyes életszakaszokon átívelő ismertetése. Ezek egyben olyan területek is, amelyek kitekintést engednek a politikatörténetre, gazdaságtörténetre stb.

Az életrajz kutatását nehezítette, de egyben kihívást is jelentett, hogy Mikes életének tudományos igényű feldolgozására eddig nem vállalkozott senki. Ez részben magyarázható azzal, hogy a rendszerváltás előtt az a kevés információ, ami rendelkezésre állt Mikesről, egyértelműen negatív színben tüntette fel a személyét. A Horthy-korszak tipikus nagyúri életmódot folytató főpapjáról volt szó, akinek személye pontosan illeszkedett a klerikális reakcióról megalkotott képbe. Így nem volt célszerű kutatni. Másrészt hagyatéka, bár sok iratot tartalmazott, rendezetlenül feküdt a Szombathelyi Püspöki Levéltárban, így nehezen volt kezelhető. Bár néhány elemét (például az egyházmegyei zsinatot, az Annunciáták történetét) lelkes papok vagy gyűjteményi munkatársak átnézték, felhasználták, de az egész anyag áttekintésére nem került sor.

A rendszerváltást követően az addig eléggé elhanyagolt, elhallgatott egyháztörténet ismét megkezdte elfoglalni az őt megillető helyet a történetírásban. Erre igény is mutatkozott nemcsak a történész szakma, hanem a társadalom részéről is. A diktatúra elnyomása után az újjáinduló egyházi élet keresni kezdte történelmi előzményeit, példáit és felfedezte kiemelkedő személyeit is. A szombathelyi egyházmegye a '90-es években kiépülő intézményrendszere (oktatás, szociális szféra) pontosan Mikes korában található meg előképét. Ez felkelti az érdeklődést Mikes személye iránt és egyre több információ lát napvilágot róla és koráról. Dolgozatom ezt a folyamatot kívánja tudományos mederben segíteni. Meg kell említeni, hogy 2005-ben halálának évfordulóján már megemlékezést is tartottak róla Répceszentgyörgyön, 2011-ben pedig püspökké kinevezésének centenáriuma az egyházmegye Mikes-emlékévet tartott kiállításokkal, konferenciával.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik munkámat iránymutatással, tanáccsal vagy más módon segítették. Köszönöm Kiss Máriának, hogy felhívta figyelmemet a témára és segített a források feltárásában. Köszönöm a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár és Könyvtár munkatársainak, barátaimnak és kollégáimnak támogatásukat. Gergely Jenő professzor úr segített elindulni az úton, amelyen aztán az ő halála után Balogh Margit vezetésével mehettem tovább. Mindkettőjüknek köszönet

érte. És végül, de elsősorban szüleimnek köszönöm türelmüket, támogatásukat, amellyel megteremtették kutatómunkám nyugodt hátterét.

A FORRÁSOK

Mikes János életének kutatásában elsősorban levéltári forrásokra támaszkodtam. Ez főleg abból fakadt, hogy életműve tudományos igényű feldolgozatlan volt és részletes kutatás sem kapcsolódott hozzá. A legtöbb és legfontosabb forrás a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár anyagában volt fellelhető. Több mint húsz dobozban fekszik itt a püspök hagyatéka, amely nagy terjedelmű, de eléggé egyoldalú. Bár Mikes meglehetősen gondossággal gyűjtötte személyes iratait, ám a hagyaték nagyobb részét főleg a hozzá íródott levelek teszik ki. Viszont alig maradt meg Mikes által írt levélmásolat. Az első problémát tehát rögtön az jelentette, hogy a beérkező levelekből kellett rekonstruálni Mikes felvetéseit, válaszait, álláspontját. A püspöknek írt levelek egy része ezt lehetővé teszi, bár sok a homályos utalás, diplomatikus megfogalmazás, így az olvasó nem mindig érti az irat lényegét vagy kulcsfontosságúnak tűnő információk maradnak előtte rejtve. Viszonylag mérsékelt sikerrel jártam Mikes levelező partnereinek irataival, amelyek között fellelhető lett volna a püspök levele, ugyanis ők részben külföldiek, akiknek a levelezése nem fellelhető, másik csoportjuk bár hazai, de irataik nem maradtak fenn, hagyatékuk sorsa ismeretlen vagy szétszórtan helyezkedik el (például az egyházmegyékben). A levelezésből kinyerhető információ-mozaikok összerakogatását nehezítette, hogy a levelek egy része hiányos vagy a kézírás miatt nagyon nehezen, esetleg egyáltalán nem olvasható. Ez különösen igaz a püspök vagy az édesanyja által kézzel írott iratokra. Sajnos a püspöknek diákkorát és papi pályájának elejét leszámítva nem maradt fenn naplója sem.

A levéltári forrásoknak szintén a hagyatékban található része a püspök által összegyűjtött sok újságcikk. Ezek számtalan újságból lettel kivágva. Ugyanakkor ez az anyag kiegészítésre szorult, hiszen Mikes saját egyéni szempontjai alapján gyűjtötte a róla szóló, vele foglalkozó cikkeket, de nem tartalmazott hagyatékba minden olyan híradást, amelyben említésre került. E nélkül pedig nem lehetett a személyéről olyan objektív képet alkotni, amely a sajtó által kialakulhatott róla. Az újságok közül elsősorban a Szombathelyi Újság és a Vasvármegye tartalmazott használható, nagy

mennyiségű információt. Ezt kiegészítette a Magyar Távirati Iroda archívuma is, amely elérhető elektronikus formában. Különösen a kiadott teljes híryanag használható.¹

A hagyatékon kívül az Egyházmegyei Levéltárban a források harmadik csoportját a püspöki körlevelek, a kancelláriai és a káptalani iratok jelentették. Ezekből is bőségesen állt rendelkezésre, bár jelentős részük hiányos volt, ami a korabeli iratkezelés gyakorlatából fakad.

A Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár anyagán kívül a püspökségre és Mikesre vonatkozóan viszonylag kevés számú forrásra akadtam az Esztergomi Érseki Levéltárban, bár az ott talált iratok árnyalták a Mikesről kialakuló képet. Elsősorban az egyházkormányzati iratok (D/C kategória), illetve Csernoch és Serédi hercegprímások magánlevelei tartalmaztak használható információkat. Szintén segítségemre voltak a Vas Megyei Levéltár törvényhatósági, illetve főispáni iratai, cégbejegyzések dokumentumai.

Több kéziratos visszaemlékezés is fennmaradt a Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár gyűjteményében. A kutatás vége felé vált elérhetővé Géfin Gyula egyházmegyei levéltáros, könyvtárigazgató hagyatéka, amely értékes adatokat szolgáltatott különösen a püspök lemondása utáni és hagyatéki ügyeire. Ő személyesen is szoros kapcsolatot ápolt a püspökkel és számos értékes, máshol fel nem lelhető információt megőrzött róla. A Mikessel kapcsolatos nyomtatott források között meg kell említeni azokat a visszaemlékezéseket is, amelyek a király visszatérési kísérletek kapcsán íródtak és a szombathelyi püspök eseményekben játszott szerepét is felvillantják. Ezek közül Lehár Antal, gróf Erdődy Tamás és Boroviczény Aladár emlékiratai a legjelentősebbek.²

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium megsemmisült iratait sajnos nem lehet pótolni, bár a helyi levéltárakból, néhány feldolgozásból sikerült használható anyagokat találni. A Magyar Országos Levéltárban őrzött minisztertanácsi jegyzőkönyvek digitális bázisa az Interneten is elérhető és tartalmaz használható adatokat.³ Ugyancsak elérhetők a püspöknek a Felsőház plenáris ülésein mondott beszédei a felsőházi napló digitális

¹ MTI Hírachívum 1920-1945. <http://archiv1920-1945.mti.hu>

² LEHÁR, ANTON: *Erinnerungen*. Wien, 1973.; ERDŐDY, Tamás: *Habsburgs Weg von Wilhelm zu Briand*. Zürich – Leipzig – Wien, 1930.; BOROVICZÉNY ALADÁR: *A király és kormányzója*. Bp., 1993. A függelékben Andrassy Gyuláné és Boroviczény Aladárné: A királyné kíséretében címmel megjelent visszaemlékezései is olvashatóak.

³ <http://www.digitarchiv.hu>

adatbázisában.⁴ Mikes beszédeiből csak kettő jelent meg kiadásban,⁵ a többi, részben kéziratban a hagyatékban vagy a sajtó útján kutatható.

A TÉMA HISTORIOGRÁFIAI ÁTTEKINTÉSE

Mikes János püspökről két olyan írás született, amely összefoglalta életét és működésének eredményeit. Ezek közül csak az egyik jelent meg kutatásom kezdetéig. Ez Géfin Gyula egyházmegye története, amely a püspökök életrajzát közli az egyes évekhez kapcsolódó eseményekkel.⁶ A szerző hatalmas forráskutatást végzett és leíró, lexikon jellegű művet adott közre, amely jellemzően adatokat közöl (hivatkozásokkal vagy többnyire azok nélkül). Géfin eléggé önkényesen bánt az információkkal: az életrajzból vett számos epizódnak jelentőségén túlmutató terjedelmet szentelt, míg fontos tényeket eléggé röviden, tömören közölt. Személyes érintettsége a kötetben végig érződik. Az első kiadás 1929-ben jelent meg, így ezen időpontig követi Mikes életét.⁷ 1935-ben művét egy történelmi névtárral is kibővítette, amelyben kiegészítette az életművet az 1929–34 közötti évek történetével.⁸

Részben a Géfin által, részben saját gyűjtésén, visszaemlékezésén alapul Mikes egy másik papjának, Székely Lászlónak a kézírata, amely 1966-ban készült el. Elsősorban a Géfin- hagyatékából kerültek elő azok a dokumentumok, amelyek bizonyítják, hogy Székely széleskörű kutatást végzett: átnézte a hagyatékot és a kinyert információkat megpróbálta alátámasztani, kiegészíteni az oral history segítségével. Ehhez Géfin kapcsolatait is igénybe vette. Minderre lehetősége volt, hiszen a '60-as évek közepén még Mikes püspök számos egykori papjával, hozzá közel álló személlyel tudott kapcsolatot teremteni. Bőven használta saját emlékeit is. Az elkészült *Emlékezés gróf Mikes János szombathelyi megyéspüspökről* címet viselő kézirat rendkívül szubjektív biográfia. Célja a hálás utókor emlékállítása, a püspök nagyságának méltatása volt. Hatalmas anyag állt a kézirat mögött, de a munkában – mert nem tudományos céllal

⁴ Országgyűlési dokumentumok, naplók és irományok 1861–1990 című adatbázis. <http://mpgy.ogyk.hu>

⁵ MIKES JÁNOS: „*Pro Transsylvania*”. Budapest, 1916. Felolvasta az Országos Kaszinóban rendezett estélyen 1916.november 18-án; JOHANN GRAF MIKES: *Kommunismus und Nationalismus im Lichte der christlichen Weltanschauung*. A Bécsben, a Kulturbund szervezésében tartott előadás szövege kéziratban. 1934. október 30. SZEL Mikes János iratai. 2. dob.

⁶ DR. GÉFIN GYULA: *A szombathelyi egyházmegye története*. Szombathely, 1929. 1–2. kötet.

⁷ DR. GÉFIN GYULA: *Zabolai Mikes János gróf*. In: Uő: *A szombathelyi egyházmegye története*. Szombathely, 1929. 2. kötet. 153-166.

⁸ DR. GÉFIN GYULA: *A szombathelyi egyházmegye története*. Szombathely, 1935. 3. kötet. 269–271.

készült – egyetlen jegyzet vagy megjegyzés sem található. Elfogultsága mellett ez a legnagyobb hiányossága. Mivel számos visszaemlékezésből született, gyakran ellentmondásos információk keverednek a szövegben és számos nem ellenőrizhető állítást tartalmaz, amelyeknek forrását és ezzel hitelességét homályban tartja. Ennek ellenére nagyon sok érdekes, máshol fel nem lelhető adatot, epizódot örökített meg, ezért a kutatás során megfelelő forráskritika alkalmazásával támaszkodtam rá. A kéziratot Soós Viktor Attilával sajtó alá rendeztük, jegyzetekkel láttuk el, így négy évtized múltán 2009-ben végre napvilágot láthatott.⁹

Mikes János életrajzáról más feldolgozás nem született, de számos olyan egyháztörténettel és köztörténettel foglalkozó könyv, tanulmány jelent meg, amely érintette vagy tárgyalta személyét, szerepét bizonyos kérdésekben.

Itt kell arról is szólni, hogy az életrajzírás számos nehézséget rejt.¹⁰ Az első mindjárt a célszemély kiválasztása. A történettudomány általában a nagy történelmi személyiségeket méltatja, de feltehető a kérdés, hogy ezek a személyek mivel emelkednek ki a tömegből, ami érdekessé teszi őket élettörténetük vizsgálatára. Jelen esetben a kérdés könnyen megválaszolható: egy befolyásos, az eseményeket alakító, az egyházi szervezetben vezető szerepet betöltő főpap életrajzának megírására vállalkoztunk. Ezt azért is könnyebb megtenni, mivel a jelentős személyiségekről sokkal több forrás maradt fenn. Ugyanakkor könnyen belátható, hogy ezek a források nem tárják fel a vizsgált alany személyiségének minden vonását, csak nyomokat jelentenek, amelyekből a történész megpróbál visszakövetkeztetni. Ez azonban veszéllyel jár: a kutató a mai ember pszichéje alapján próbál következtetni a múlt emberre vonatkozóan, ami hamis beállításokat eredményezhet. Ugyancsak problémát jelent, hogy a biográfusok a vizsgált személyről koherens és kontinuos személyiségképet képzelnek el, azaz egy állandó személyiségjegyekkel rendelkező modellt vizsgálnak. Ez azonban az esetek döntő többségében nem igaz: az embert érő impulzusok jelentős változásokat válthatnak ki a személyiségben és ez alapvetően különböző döntéseket, cselekvéseket produkálhat egy élettörténeten belül is. Tovább fokozza a nehézségeket, hogy az életpálya folytonosságát az esetek többségében nem tudjuk biztosítani, mert az életpálya kronológiai sorba rendezett pontjai között hiányok

⁹ SZÉKELY LÁSZLÓ: *Emlékezés gróf Mikes János szombathelyi megyéspüspökről*. Vasszilvágy, 2009.

¹⁰ A biográfia írásának nehézségeiről írt részletesen: KÖVÉR GYÖRGY: *Biográfia és történetírás*. Aetas, 2003. 3. szám. 150–157.; KÖVÉR GYÖRGY: *A biográfia nehézségei*. Aetas, 2002. 2–3. szám. 245–262.; MAJTÉNYI GYÖRGY: *Emlékezés és személyiség*. Aetas, 2002. 2–3. szám. 162–178.

lehetnek. Sőt az is előfordulhat, hogy a hiányról nem is szerzünk tudomást. Ezek akadályozhatják az életút hiteles rekonstruálását, ugyanis főleg az életrajz sokszor megmagyarázhatatlan, bele nem illő vagy hiányos elemei adhatnak/adhatnának magyarázatot a nevezett személy alkalmasságára, cselekvéseinek mozgatóira, történelmi jelentőségére. Biográfia esetén célszerű feltenni a kérdést, hogy portrét vagy tablót készítünk, azaz mennyire próbálunk a személyre koncentrálni vagy esetleg általa korképet rajzolni. A kettő között komoly hangsúlyeltolódások vannak. Maga az életrajz a személy különböző korszakokban, szerepekben és lelki állapotokban leírható portréinak összessége, amelyet felfűzve a makrotörténeti vázra kapjuk meg a kor képét. Végül szintén meghatározó lehet, hogy az életrajz írója mit kezd a szereplője iránt kialakult szimpátiával vagy antipátiával, milyen élményei kapcsolódnak hozzá és ezt mennyiben befolyásolja az élete óta eltelt idő. Mindezen buktatókat figyelembe véve számos született életrajzot tanulmányoztam, amelyek tanulságul szolgálnak a kutatás során. Ezek között említhető meg Romsics Ignác Bethlen életrajza, Ablonczy Balázs Teleki Pálról vagy Gergely Jenő Gömbös Gyuláról, Rainer M. János Nagy Imréről írt műve.¹¹ Magyar egyházfők életrajzaiból még viszonylag kevés került kiadásra, de Balogh Margit Mindszenty biográfiája, Gergely Jenő Prohászkaról és Beke Margit Meszlényi Zoltánról írt életrajza is ebben is irányt mutat.¹² Néhány doktori értekezés született ilyen témakörben, mint Lakatos Andor Haynald Lajos kalocsai érsekről¹³ vagy Csiky Balázs Serédi Jusztiniánról írt disszertációja.¹⁴

A Horthy-korszak egyháztörténetét feldolgozó összefoglaló művek közül Csizmadia Andor ideológiailag elfogult könyve még mindig használható, széles forrásbázisra épülő anyag, amely megkerülhetetlen a kutatás és feldolgozás során.¹⁵ Időben ezt követte László T. László munkája, amely az egyházpolitikai törvényektől indítja a magyarországi egyházak történetének bemutatását a második világháborúig bezárólag.¹⁶ Átfogó feldolgozásra törekedett, de különösen a szélsőjobboldallal szembeni katolikus

¹¹ ROMSICS IGNÁC: *Bethlen István. Politikai életrajz.* Bp., 1991.; ABLONCZY BALÁZS: *Teleki Pál.* Bp., 2005.; GERGELY JENŐ: *Gömbös Gyula politikai pályakép.* Bp., 2001.; RAINER M. JÁNOS: *Nagy Imre. Politikai életrajz.* I-II. kötet 2002. 1996–99.

¹² BALOGH MARGIT: *Mindszenty József.* Bp., 2002.; GERGELY JENŐ: *Prohászka Ottokár. „A Napbaöltözött ember”.* Bp., 1994.; BEKE MARGIT: *Boldog Meszlényi Zoltán Lajos.* Bp., 2009.

¹³ LAKATOS ANDOR: *Haynald Lajos életet és kora (1816-1891).* Doktori disszertáció. ELTE BTK. Bp., 2004.

¹⁴ CSIKY BALÁZS: *Serédi Jusztinián hercegprímási tevékenysége.* Doktori disszertáció. ELTE BTK. Bp., 2010.

¹⁵ CSIZMADIA ANDOR: *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban.* Bp., 1966.

¹⁶ LÁSZLÓ T. LÁSZLÓ: *Egyház és állam Magyarországon 1919–1945.* Bp., 2005.

ellenállást tárgyalja részletesebben is. Ugyancsak átfogó jellegű Adriányi Gábor 1974-es monográfiája,¹⁷ amely csak kevés hazai forrásra támaszkodhatott. A korszakról a legteljesebb és leginkább használható Gergely Jenő egyetemi tankönyvként is ismert munkája, amely a magyar katolikus egyház történetének valamennyi aspektusát vizsgálja.¹⁸ Ugyancsak ő írta meg a magyarországi keresztényszocializmus történetét is.¹⁹

A katolikus egyház történetére vonatkozó forrásközlések közül ki kell emelni a püspöki kar jegyzőkönyveit tartalmazó kiadványokat, amelyek közül először egy válogatás jelent meg Gergely Jenőtől,²⁰ majd a teljes szövegek Beke Margit szerkesztésében.²¹ A magyar új- és legújabb kori egyháztörténet kronológiáját és adattárát Gergely Jenő és Balogh Margit állította össze.²² Ugyancsak ők szerkesztették az egyházakra vonatkozó világi és egyházi törvények szövegének válogatását.²³ A püspöki kinevezésekről szól Salacz Gábor főkegyúri jogról szóló monográfiája.²⁴ Szintén ő vizsgálta a szomszéd államok uralma alá került magyar területek katolikus egyházi kérdéseit.²⁵ Hiányossága, hogy vázlatosan tárgyalja a témát és nem tartalmaz jegyzeteket, csak a forrásait adja meg a fejezetek végén.

Az utóbbi években fiatal kutatók tollából számos értékes mű született, amely a Horthy-korszak egyháztörténetének egy-egy sajátos részterületét tárgyalja. A katolikus sajtó történetét kutatta Klestenicz Tibor. Doktori disszertációja a téma legteljesebb, szakszerű feldolgozása.²⁶ A katolikus egyház és a protestáns felekezetek viszonyát Giczi Zsolt, az

¹⁷ ADRIANYI, GABRIEL: *Fünfundzwanzig Jahre ungarische Kirchengeschichte 1895–1945*. Mainz, 1974. (Studia Hungarica 6)

¹⁸ GERGELY JENŐ: *A katolikus egyház története 1919–1945*. Bp., 1999.

¹⁹ GERGELY JENŐ: *A keresztényszocializmus Magyarországon (1924–1944)*. Bp., 1993.

²⁰ *A püspöki kar tanácskozásai. A magyar katolikus püspökök konferenciáinak jegyzőkönyveiből, 1919–1944*. Szerk.: GERGELY JENŐ. Bp., 1984.

²¹ *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások történetét és jegyzőkönyveit 1919–1944 között*. Összeáll., bev.: BEKE MARGIT. München-Budapest, 1992. (Dissertationes Hungariae ex historia Ecclesiae XII–XIII.) továbbiakban BEKE 1992.

²² BALOGH MARGIT – GERGELY JENŐ: *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992*. 1–2. kötet. Bp., 1993, 1996.

²³ *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005*. 1. kötet. 1790–1944. Szerk.: BALOGH MARGIT – GERGELY JENŐ. Bp., 2005.

²⁴ SALACZ GÁBOR: *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon*. Bp., 2002. (Dissertationes Hungariae ex historia Ecclesiae XVI.)

²⁵ SALACZ GÁBOR: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*. München, 1975. (Dissertationes Hungariae ex historia Ecclesiae III.)

²⁶ KLESTENICZ TIBOR: *A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932*. Doktori disszertáció ELTE, Budapest 2010.

Actio Catholica történetét Gianone András dolgozta fel.²⁷ Az amerikai magyarság egyházi kapcsolatai tárgyában Máté Anita végzett hiánypótló kutatást.²⁸

Mikes sokrétű közéleti tevékenysége és politikai szerepvállalása miatt meg kell említeni néhány, a korszakkal foglalkozó összefoglaló jellegű munkát is. A XX. századi magyar történelem és benne a Horthy-korszak egészének monográfiáját Romsics Ignác írta meg.²⁹ Ő szerkesztette a korabeli magyar jobboldali politikai irányzatokról készült tanulmánykötetet is, amely Spannenberger Norberttől a politikai katolicizmusról és Békés Mártontól a legitimizmusról is tartalmaz értékes gondolatokat.³⁰ A politikai katolicizmussal először Gergely Jenő foglalkozott átfogóan.³¹

A legitimizmussal kapcsolatos legrészletesebb kutatás eddig Kardos József nevéhez kapcsolódik, aki kitért a katolikus egyház e kérdésben elfoglalt álláspontjára is.³² Ez utóbbit vizsgálta Reisner Ferenc munkája is.³³ A magyar legitimisták külföldi kapcsolatai jelennek meg Fiziker Róbert kutatásai nyomán.³⁴ IV. Károly király visszatérési kísérleteiről Ormos Mária írt összefoglalást.³⁵ Ennek helytörténeti vonatkozásait és a Nyugat-magyarországi kérdést kutatta Zsiga Tibor, aki jelentős forrásanyagot gyűjtött össze a kérdéstről.³⁶ E témában számos tanulmányt közölt a Vasi Szemle folyóiratban.³⁷ Ezekben Mikes, mint az események egyik meghatározó szereplője tűnik fel.

²⁷ GICZI ZSOLT: *A katolikus-protestáns kapcsolatok fő vonásai a Horthy-korszak Magyarországon*. Doktori disszertáció. ELTE BTK, 2009.; GIANONE ANDRÁS: *Az Actio Catholica története Magyarországon 1932–1948*. Doktori disszertáció. ELTE BTK, 2006.

²⁸ MÁTÉ ANITA: *Az amerikai magyar katolikusok és az óhaza*. Bp., 2011.

²⁹ ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században*. Bp., 2000.

³⁰ SPANNENBERGER NORBERT: *A politikai katolicizmus*. In: *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Szerk.: ROMSICS IGNÁC. Bp., 2009. 186–213.; BÉKÉS MÁRTON: *A legitimisták és a legitimizmus*. Uo. 214–242.

³¹ GERGELY JENŐ: *A politikai katolicizmus Magyarországon: 1890–1950*. Bp., 1977.; GERGELY JENŐ: *A politikai katolicizmus átrendeződése a bethleni konszolidáció első felében, 1923–1926*. In: *Századok*, 1990. 5–6. szám. 670–707.

³² KARDOS JÓZSEF: *Legitimizmus: legitimista politikusok Magyarországon a két világháború között*. Bp. 1998.; KARDOS JÓZSEF: *A legitimizmus alternatívái Magyarországon, 1918–1946*. Bp., 1996. (A történelem alternatívái; 6.); KARDOS JÓZSEF: *Az államfői jogkör alakulása Magyarországon a két világháború között*. Bp., 1995. (Történelemtanári füzetek; 7.); KARDOS JÓZSEF: *A Szentkorona-tan története 1919–1944*. Bp., 1987.

³³ REISNER FERENC: *Csernoch János hercegprímás és a katolikus egyház szerepe IV. Károly monarchia megmentési kísérleteiben*. Bp., 1991. (Studia theologica Budapestinensia; 4.)

³⁴ FIZIKER RÓBERT: *Habsburg kontra Hitler: legitimisták az Anschluss ellen, az önálló Ausztriáért: az osztrák legitimista mozgalom története, 1918–1945*. Bp., 2010.

³⁵ ORMOS MÁRIA: *„Soha, amíg élek! : az utolsó koronás Habsburg puccskísérletei 1921-ben*. Pécs, 1990.

³⁶ ZSIGA TIBOR: *Horthy ellen, a királyért*. Bp., 1989; ZSIGA TIBOR: *Burgenland vagy Nyugat-Magyarország? Oberwart*, 1991.

³⁷ ZSIGA TIBOR: *Az ellenforradalmi rendszer hatalomra jutásának közigazgatási, katonai eszközei és sajátosságai Vas megyében (1919–1920)*. Vasi Szemle, 1977. 3. szám. 394–403.; ZSIGA TIBOR: *A*

Ugyancsak e témát tárgyalta Speidl Zoltán és Pánczél Hegedűs János is.³⁸

A helyi politikai viszonyok feltárását Katona Attila Vas vármegyére és Paksy Zoltán Zalaegerszeg városra vonatkozó kutatásai segítették.³⁹

Nyugatmagyarországi Kerületi és Vasvármegyei Kormánybiztoságok, mint az ellenforradalmi állam első decentralizált szervezetei. Vasi Szemle, 1978. 1. szám. 105–114.; ZSIGA TIBOR: *Az első királypuccs és Vas megye (1921).* Vasi Szemle, 1979. 2. szám. 269–286.; ZSIGA TIBOR: *A második királypuccs és Nyugat-Magyarország (1921).* Vasi Szemle, 1981. 2. szám. 273–294.; ZSIGA TIBOR: *Burgenland, vagy Nyugat-Magyarország.* Vasi Szemle, 1989. 2. szám. 240–256.; ZSIGA TIBOR: *Szombathely az utolsó királyi székhely.* Vasi Szemle, 1991. 4. szám. 549–560.

³⁸ SPEIDL ZOLTÁN: *A királykérdés és a sajtó (1919–1921).* Vasi Szemle, 2008. 4. szám. 453–462.; PÁNCZÉL HEGEDŰS JÁNOS: *„Várjuk a Királyt! : a magyar legitimizmus politikai küzdelmei a két világháború között, és annak Vas megyei vonatkozásai,* I–II. rész. Vasi Szemle, 2007. 5. szám. 530–546.; 2007. 6. szám. 657–669.

³⁹ KATONA ATTILA: *Zsidóság és zsidókérdés Vas vármegyében 1910–1938.* Doktori disszertáció. Pécs, 2008.; PAKSY ZOLTÁN: *Zalaegerszeg társadalma és politikai élete, 1919–1939.* Zalaegerszeg, 2012.

„Az Isten egy festő,
 aki belőlem egy szép képet akar készíteni.
 Ő választja a festéket és az ecseteket,
 és azokat fogja használni, melyekkel célját eléri”⁴⁰

A CSALÁD

A Mikes család székely előkelőktől származtatta magát, első okleveles említése 1289-ből⁴¹ való. A família név szerint ismert első tagja a XV. században élt Miklós volt. Az ő fiának, Benedeknek az unokái, Mihály és György gyarapítják az ősi javakat 1584-ben és 1591-ben. Testvérük, Benedek unokája, Mikes Zsigmond Bethlen Gábor követe volt és szolgálataiért Zágont kapta birtokul. Zsigmond fiainak hírnevét Kemény Zsigmond örökítette meg *Özvegy és leánya c. regényében*: Mihály 1630-ban elrabolta Tarnóczi Sárát, amiért fej- és jószágvesztésre ítélték. 1639-ben nyert kegyelmet és ezt követően Rákóczi György lovas századosa, majd fejedelmi tanácsosa és kancellár lett. A másik fiú Kelemen, Rákóczi követe, 1659-ben ítélőmestere volt. Később Apafi Mihály fejedelem egyik fő tanácsadója, fejeéri főispán. Az ő fia volt Mikes Mihály, aki 1703-tól részt vett a Rákóczi féle szabadságharcban a fejedelem oldalán, de a szatmári béke után a Habsburgok hűségére tért.⁴² Mint táblai ülnök 1693-ban elnyerte a családnak a bárói, majd 1696-ban a grófi címet.⁴³

Mikes Mihálynak két fia volt: az idősebbik Ferenc, akitől az uzoni, és a fiatalabb István, akitől a család zabolai ága eredt. A két ág megosztozott a birtokon: előbbinek Magyarcsesztve, utóbbinak Zabola lett a központja. A család két ága között a későbbiekben több alkalommal kötött házasság.⁴⁴ A zabolai ág alapítójának dédunokája volt Mikes István, aki 1789-ben született. A családi elbeszélés⁴⁵ szerint 12 éves korában skarlát vagy himlő miatt megvakult, de szépen zongorázott. Házasságot kötött gróf Orbán Klárával, akitől három gyermeke született: Kelemen, Benedek és

⁴⁰ Naplóbejegyzés 1895-ből az év eleji lelkigyakorlatról (nap megjelölése nélkül) SZEL Mikes János iratai 3. dob. Mikes napló VI.

⁴¹ GUDENUS JÁNOS JÓZSEF: *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*. II. kötet, Budapest, 1993. 335.

⁴² KÖVÁRI LÁSZLÓ: *Erdély nevezetesebb családai*. Kolozsvár, 1854. 182–185.

⁴³ *Királyi könyvek*. Összeállította: DR. ILLÉSSY JÁNOS ÉS PETTKÓ BÉLA. Budapest, 1895. 272. (Liber Regius Transsylvaniae, I. kötet, 49.)

⁴⁴ KÖVÁRI, 1854. 183.

⁴⁵ GÉFIN GYULA: *Mikes János életéből* (Mikes Pia grófnő elbeszélése alapján). Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár (SZEK), Géfin Gyula hagyaték, 3.

Mária. Utóbbi 18 éves korában az esküvője napján halt meg, vőlegénye gróf Mikó Imre⁴⁶ lett volna. Az idősebbik fiú, Kelemen⁴⁷ katonai pályára lépett. 1848-ban önkéntes huszárokból lovascsapatot toborzott⁴⁸ és tartott fenn, amit az év őszén Mátyás ezred néven reguláris lovassággá⁴⁹ szerveztek. A Mátyás-huszárok a december 20-i zsibói ütközetben is kitüntették magukat,⁵⁰ így Mikes Kelemen katonai karrierje is szépen emelkedett: dandárparancsnok, majd az erdélyi lovasság parancsnoka lett. 1849. január 21-én Nagyszebennél ágyúgolyótól találva esett el.⁵¹

A kisebbik fiú, Mikes Benedek⁵² 1819-ben született Zabolán. Bátyjához hasonlóan katona lett, aki Galíciában is szolgált és igen költséges életmódot folytatott (ebben majd János is követi), például ő maga tartott fenn egy színházat. Első házasságát 1840-ben kötötte gróf Mikó Eszterrel, akitől két életben maradt gyermeke született: Miklós és Etelka, illetve három korán elhalt gyermek. Testvérével együtt harcolt a szabadságharcban, ő maga Bem József szárnysegédjeként lett nevezetes. A szabadságharc bukása után emigrált, de később amnesztiával hazatérhetett a családi birtokra. Anyagi helyzete azonban már nem volt a régi, amit főleg az első felesége által indított vállalkozások csődje okozott. Mikó Eszter a családi birtokon fonó üzemetek állított fel, de befektetései kudarcot vallottak. Benedek gróf első felesége 1855-ben meghalt. Az özvegy még a svájci emigráció alatt ismerkedett meg Sophie Moserrel, Heinrich Moser⁵³ schaffhauseni óragyáros leányával. A protestáns Moser család Svájc

⁴⁶ Gróf Mikó Imre (1805–1876), Zabolán született gróf Mikó György és Mikes Borbála fiaként. Szülei korai halála után nagyapja, Mikes Zsigmond zabolai házában nevelkedett. 1848-ban és 1860–61-ben Erdély főkormányzója, majd 1867–70 között közmunka- és közlekedésügyi miniszter volt. Mikó Imrére vonatkozóan részletesen: EGYED ÁKOS: *Hídvégi gróf Mikó Imre – Erdély Széchenyije, az Erdélyi Múzeum Egyesület megalapítója (1805–1876)*. In: Magyar Tudomány CLXVI. 2005. 12. szám 1570–1577.

A Mikó és a Mikes család között több alkalommal kötött házasság. Mária fivérei, Benedek és Kelemen is Mikó Miklós lányait, Esztert és Rózát vették feleségül. <http://genealogy.euweb.cz/hung/miko.html> [2012. július 9.]

⁴⁷ Mikes Kelemen (1820–1849), tanulmányait a kolozsvári királyi líceumban, majd a bécsújhelyi Theresianum Katonai Akadémián végezte. 1837-ben belépett a császári hadsereg 4. (Sándor) huszárezredébe, de négy év múlva hadnagyi rangjának megtartásával kilépett. 1844. január 18-án feleségül vette gróf Mikó Rozáliát, gróf Mikó Miklós leányát. Nagyszeben első ostrománál esett el.

⁴⁸ BONA GÁBOR: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. Budapest, 2000. 217.

⁴⁹ KEDVES GYULA: *A szabadságharc hadserege: I. A lovasság*. h.n. [Budapest], 1992. 60.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén: 1849. január 1. – április 14.* Sajtó alá rendezte: Barta István. Budapest, 1953. In: *Kossuth Lajos összes munkái XIV: Kossuth Lajos 1848/49-ben IV.* Nagyszeben városa 1908-bn szobrot kívánt emelni Mikes Kelemen emlékére, amelyről Mikes Jánost Borbély Soma '48-as honvéd levélben tájékoztatta. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1908.

⁵² A leírás forrása: GÉFIN GYULA: Mikes János életéből (Mikes Pia grófnő elbeszélése alapján). SZEK Géfin Gyula hagyaték, 3.

⁵³ Heinrich Moser 1805. december 12. – 1874. október 23. Életéről: *Heinrich Moser*. Ein Lebensbild von PROF. DR. ADAM PFAFF. Schaffhausen, 1875.; „Moser, Johann Heinrich“ von HERMANN

egyik legjelentősebb óragyártója volt. Heinrich Moser 1805-ben született Schaffhausenben. Apja, Erhard Moser városi órásmeister volt. Ezt a címet már a második generációja viselte a családnak, amelynek felmenői is óragyártók voltak.⁵⁴ A fiatalabb Mosernek is ez a pálya jutott. Apjától tanulta meg a mesterség alapjait a családi üzletben 1820–24 között, majd a nyugat-svájci Le Locle-ban fejlesztette tovább tudását. 1826-ban indította meg saját vállalkozását, de apja halála után hiába pályázta meg a városi órásmeister címet, a városi tanács ezt megtagadta tőle. Ezért 1827-ben úgy döntött, hogy szerencsét próbál Oroszországban. A cári birodalom ekkoriban kiváló piaci lehetőségeket kínált. Több vállalkozónak is dolgozott, majd 1828 végén, Szentpéterváron nyitotta meg első üzletét a Nyevszkij Proszpekten. A Moser and Cie. az egyszerű óráktól kezdve a drágakövekkel kirakott luxusórákig sokféle termékkel jelentkezett az orosz piacon és a magas minőségi követelményeiről vált híressé. Egy évvel később Le Locle-ban saját üzemet indított, amely ellátta az orosz üzletet áruval. A minőségi óragyártás elkötelezettjeként hamarosan cári udvari szállító lett, de órái keresettek Perzsiában, Kínában, Japánban, New Yorkban és Párizsban is, ahol testvére, Georg szintén órásként dolgozott. 15 évvel megalapítása után Heinrich Moser vállalata már piacvezető Oroszországban; Szentpéterváron kívül Moszkvában, Kijevben, Irbtben és Novgorodban is voltak üzletei. Az oroszországi tartózkodás nemcsak üzleti, hanem magánéleti sikereket is hozott. 1831-ben feleségül vette Charlotte Mayut, a Péterváron dolgozó szintén óragyártó, de már meghalt Franz Mayu lányát, akinek testvére, Johann Mayu Moser üzlettársa volt. A Mayu család Hollandiából származott és szintén protestáns volt.⁵⁵ A családi legendárium szerint Charlotte édesanyja, Babetta Balabrega⁵⁶ morganatikus házasságból született: apja a portugál királyi dinasztia, a

WARTMANN in: Allgemeine Deutsche Biographie, kiadja a Bajor Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, 22. kötet (1885), S. 382–383, digitális kiadása http://de.wikisource.org/w/index.php?title=ADB:Moser,_Heinrich&oldid=1831522 [2012. július 8.]; KARL SCHIB: *Heinrich Moser*. http://www.stadtarchiv-schaffhausen.ch/Biographien/Biographien-HV/Moser_Heinrich.pdf [2012. június 24.]

⁵⁴ Erhard Moser 1760. január 8-án született, Johannes Moser és Maria Magdalena Scholch fia volt. Erhard Moser felesége, Dorothea Müller 1771. július 22-én született Johann Georg Müller aranyműves és Esther Scholch leányaként. Keresztlevél és születési anyakönyvi kivonat Schaffhausenből, SZEL Géfin Gyula hagyaték. Mikes iratok.

⁵⁵ Géfin Gyula kéziratban hivatkozik Mikes Ármin 1943-ban Mikes Jánoshoz írt levelére, amely szerint Charlotte Mayu atyja református pásztor volt, anyja Babette Balabrega pedig Miguel Braganza herceg morganatikus házasságból született leánya. Géfin ezt saját kutatásaival nem tudta igazolni.

⁵⁶ Mayu, született Babette Balabrega 1775. március 8. – 1860. november 6. Halotti anyakönyvi kivonat Schaffhausenből, SZEL Géfin Gyula hagyaték. Mikes iratok.

Braganza-ház egyik tagja lehetett.⁵⁷ Heinrich Moser feleségének építtette a schaffhauseni Charlottenfels villát, amely a család lakóhelye lett. A házasságból öt gyermek született.⁵⁸ 1848-ban Heinrich Moser visszatért Schaffhausenbe. Életcéljának tekintette, hogy alvó szülővárosát felébressze és ipari központtá fejlessze. Közreműködésével 1851-ben megépült a Rajna-csatorna, 1853-ban megalapította a Schaffhauseni Svájci Gépgyárat és a Schaffhausen – Winterthur vasútvonalat. 1863–64-ben megvalósult fő álma, a legnagyobb svájci gát a Rajnán Schaffhausennél. 1850-ben felesége, Charlotte egy kocsis baleset következtében meghalt, a gyermekeket ezután a nagymama nevelte Charlottenfelsben.⁵⁹ A Moser-család tehát nagyon tehetős, egész Svájc által ismert és elismert família volt. A szigorú apa⁶⁰ gondos nevelésben részesíttette gyermekeit. Moser Sophie 1839-ben született. A művelt, vallásos fiatal lány sokat utazott apjával. Egy ilyen úton ismerkedett meg Mikes Benedekkel.⁶¹ Az ismeretségből 1864-ben házasság lett.⁶² A családi birtokot második házasságkötése előtt megosztották⁶³ elsőszülött fiával, Miklóssal: Bodola az ifjabb, Zabola pedig az idősebb Mikesé lett. Férj és felesége meglehetősen különböztek egymástól: életkorban, élettapasztalatban, vallásban egyaránt. A fiatal feleség polgári miliőhöz szokott, aki nagyvárosokban élt és sokat utazott. Evangélikus vallását buzgón gyakorolta. Mikes Benedek ekkoriban már távol élt a városok zajától, inkább a zabolai birtokot igazgatta. Feleségéhez hasonlóan buzgón vallásos volt, de katolikus. Az ellentétek dacára a pár példás családi életet élt. Az első években Kolozsváron laktak, de Zsófia nehezen szokta

⁵⁷ A családban beszédtema volt, hogy Babette Balabrega nemcsak morganatikus házasságból származott, hanem részben zsidó származású is volt. Ezt adatokkal nem sikerült igazolni. Mikes Ármin levele 1944. május 18. SZEL Mikes János iratai, Missilis 1944.

⁵⁸ 1. Charlotte; 2. Emma, Georg Neher felesége. Két leányukat a genfi Naville testvérek vették feleségül; 3. Henriette, Arnold Schoch nápolyi bankár felesége. Margarete nevű leányuk nagybátyjának, Henry Mosernek lett a felesége. A család nápolyi ága katolizált, egyik fiúk nizzai káplán lett; 4. Sophie, gróf Mikes Benedekné; 5. Henry, neves Ázsia-kutató, akinek San Remo-i villáját Mikes János is többször felkereste. Mikes János 1939-es elbeszélése alapján, SZEK Géfin Gyula hagyaték

⁵⁹ Heinrich Moser 1870-ben újránősült, a nála húsz évvel fiatalabb báró Fanny Sulzer-Wart-ot vette nőül. Ebből a frigyből két leány született.

⁶⁰ Heinrich Moser politikai nézeteiről levelei tanúskodnak. Elvetett minden radikális gondolatot, különösen a forradalmaktól irtózott, amelyek megzavarják a gazdaság nyugodt fejlődését. Igazi patrióta volt, amely a társadalmi helyzetből fakadó, a szülőföld iránti felelősséggel és a szegények iránti segítőkészséggel párosult. Ezeket a tulajdonságait gyermekei és unokái is örökölték. KARL SCHIB, 7-8.

⁶¹ Mikes Erzsébet elbeszélése alapján egy vasúti kocsiban találkoztak útban Zürich felé. Sophie politikai és katonai kérdéseire apja nem tudott válaszolni, de Mikes Benedek a segítségére sietett. Az ismeretségből schaffhauseni látogatások lettek. Sophie ekkor 26 éves volt, húsz évvel fiatalabb Mikes Benedeknél. GÉFIN GYULA: *Mikes János életéből* (Mikes Pia grófnő elbeszélése alapján). SZEK Géfin Gyula hagyaték, 3.

⁶² A házasságlevelet közli Székely László 1942. augusztus 31-én Géfin Gyulához írt levelében. SZEK Géfin Gyula hagyaték, 1.

⁶³ Mikes Benedek végrendelete. SZEL Mikes János iratai. 1. doboz. 1.

meg a kisvárosi életet, ezért gyakran utazott Olaszországba, Franciaországba vagy épp Angliába. Eközben Benedek gróf átépíttette a zabolai kastélyt, amely modernebbé és alkalmassá vált egy nagyobb család befogadására. Így a pár 1867-ben Zabolán telepedett le mindkét fél örömeire. A gróf a környéken gazdálkodott: visszavásárolta a család egykori bükkszádi birtokát és tevékenyen részt vett Tusnádfürdő fejlesztésében is.⁶⁴ És közben sorra születtek a gyermekek: Erzsébet 1865-ben, Zsófia 1867-ben, Ármin 1868-ban, Emma 1869-ben, Ilona 1871-ben és végül János 1876-ban.⁶⁵ A család a zabolai kastélyban élt, amelyet nagy park vett körül és ideális volt a gyermekek számára. A család vallásos életet élt, a gyermekeket a szülők felekezetének megfelelően keresztelték: a fiúk katolikusok, a leányok evangélikusok lettek. Az apa mindig magyarul, az anya németül vagy franciául beszélt velük, így egyáltalán nem okozott problémát ezen nyelvek használata. A testvérek között nagyon szoros kapcsolat alakult ki, amelyet felnőtt korukban is megőriztek. Mikes Benedek 1870 körül megbetegedett, valószínűleg gyomorrákja⁶⁶ lehetett. Hosszú betegeskedés után 1878-ban halt meg. Végrendeletében a zabolai birtokot minden ingó és ingatlan vagyonával idősebbik fiára, Árminra hagyta. A legkisebb fiú, János a krasznai üveghutát és a hozzá tartozó mezőgazdasági ingóságokat örökölte. A gyermekek 24 éves koráig a vagyont Mikes Miklós kezelte, gyámjuk az édesanyjuk lett.⁶⁷

Apjuk halála után a család felváltva élt Zabolán és Münchenben. Gyermekeit az özvegy grófné gondos nevelésben részesítette. Bécsben és Münchenben főleg a monarchiabeli és német előkelőségek, Zabolán az erdélyi nemesi családok jelentették az ismerős közeget, amelyben könnyen mozogtak. A Mikes-família az arisztokrata körök ismert tagja volt, baráti és rokoni kapcsolataik ebből a csoportból kerültek ki. A család korábbi generációi többnyire az erdélyi nemesi családokkal házasodott (Mikó, Ugron, Bornemissza stb.), de valószínűleg az édesanya német származása révén Mikes Benedek második házasságából született leányok – a legidősebb, apácának állt Erzsébet kivételével – már nem Erdélyből, hanem német és osztrák arisztokratákkal kötöttek házasságot.⁶⁸ Egyedül Ármin választott hagyományosan, Bethlen Klementina lett a

⁶⁴ http://www.italipar.hu/archivum/2005_1/22.pdf [2012. július 12.]

⁶⁵ GUDENUS, 325–326.

⁶⁶ GÉFIN GYULA: *Mikes János életéből* (Mikes Pia grófnő elbeszélése alapján). SZEK Géfin Gyula hagyaték, 5.

⁶⁷ Mikes Benedek végrendelete. SZEL Mikes János iratai. 1. doboz. 9.

⁶⁸ GUDENUS, 325–326.: Zsófia 1887-ben Alexander Kyd cs. és kir. huszárkapitány felesége lett; Emma 1891-ben báró Tann-Rathsamhausen bajor királyi kamarás és gyalogsági tábornok, majd annak halála

felesége.⁶⁹ A családi kötelékek rendkívül fontosak voltak, a távolban élő családtagok látogatása, az egymással való gyakori levélváltás mindennaposnak számított.

A zabolai birtokot Ármin gróf örökölte és modernizálta. A főleg erdő borította hegyvidéken fűrészüzemet létesített és korszerű erdőművelési módszereket alkalmazva növelte bevételeit. A birtokon üveggyárat működtettek és Ármin legkisebb leányának, Hannának a vezetésével szövőüzemet is létesítettek. A bevételek újabb forrását jelentette a ménes, amelyből több királyi udvar is vásárolt.⁷⁰

A család életében különösen fontos szerepet játszott a vallás. A visszaemlékezések szerint a szülők a reggeliző asztalnál is az iskolai Bibliát olvastatták. Ezen a téren is, bár különböző felekezetekhez tartoztak, harmónia uralkodott a családban.⁷¹ Ugyanakkor a család nőtagjai egy idő után a katolicizmushoz kezdtek közeledni. Előbb Erzsébet, az idősebb leány, aki az angolkisasszonyoknál tanult, tért át és az Örökimádás Nővérek kongregációjába lépve apáca lett. 1896-ban⁷² Mikes Benedekné is konvertált.⁷³ Minden bizonnyal ebben Jánosnak is szerepe volt. A család katolizálása nagyon fontos volt számára. Leendő sógornőjének⁷⁴ írt levelében⁷⁵ arra kérte, hogy Ármin bátyjával kötött házasságából születő gyermekeiket a katolikus vallásban neveljék fel. Ez a kívánsága teljesült. 1900 februárjában Ilona nővére is konvertált, bár ezt a család néhány tagja erősen ellenezte.⁷⁶ Zsófia nővére is elutasította azt a kérését, hogy megszületett leányát katolikusnak nevelje.⁷⁷ A testvérek közötti levelezésből az derül ki, hogy a kölcsönös tisztelet és szeretet mellett felnőtt korukban a vallási megosztottság elég nagy vitákat váltott ki a családon belül.

után 1920-ban báró Franz Gagern bajor királyi őrnagyhoz ment feleségül; Ilona 1918-ban báró Pölnitz Jeromos hitvese lett.; *A Mikes család élő tagjairól*. Sport und Salon. Bécs, 1912. január 13. 9.

⁶⁹ A házasságot 1891-ben kötötték meg. Bethlen Klementina (1871–1954) Bethlen István és Teleki Ilona leánya volt, akinek bátyja Bethlen István későbbi magyar miniszterelnök volt.

⁷⁰ <http://webkastely.transindex.ro/?bejegyzes=172> [2012. július 15.]

⁷¹ GÉFIN GYULA: *Mikes János életéből* (Mikes Pia grófnő elbeszélése alapján). SZEK Géfin Gyula hagyaték, 5.

⁷² Boros László plébános levélben gratulált Mikes Jánosnak anyja katolizálása alkalmából. 1896. december 3. SZEL Mikes János levelei 1896.

⁷³ Erre utal Boros László plébános gratuláló levele 1896. december 3-án. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1896.

⁷⁴ Gróf Bethlen Klementina evangélikus vallású volt.

⁷⁵ Levélfogalmazvány 1896-ból. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1896.

⁷⁶ SZEL Mikes János iratai. Missilis. Mikes Ilona levelei 1900. január 9., február 18.

⁷⁷ „ich finde nichts trauriger, als wenn Mutter und heranwachsende Töchter einen verschiedenen Glauben haben... Ich glaube nur, dass man auch gute fromme Menschen sein kann ohne katholisch zu sein” Mikes Zsófia levele. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1900. (dátum nélkül)

A GYERMEK- ÉS IFJÚKOR

Mikes János – szülei házasságából az utolsó gyermekként – 1876. június 27-én született a zabolai kastélyban. Még csak kétéves volt, amikor apja meghalt, így nevelésében édesanyja játszotta a meghatározó szerepet. Kapcsolatuk mindig szoros és nagyon bensőséges volt. Gyermekkoráról nem maradt fenn adat, csak nővére visszaemlékezéséből⁷⁸ tudjuk, hogy nagyon szép gyermek volt, akit a család féltő szeretettel vett körül. Bár édesanyja szigorúan nevelte a gyerekeket, a legkisebbnek, Jánosnak jutott a legtöbb kényeztetés.

Az anyjához való túlzott kötődés miatt a család úgy határozott, hogy neveltetése a kalksburgi jezsuitáknál folytatódjon.⁷⁹ 1885-től hat tanévet töltött az intézetben. A család eleinte tartott attól, hogy nehezen szokja meg az új környezetet, édesanyja távollétét, de félelmeik alaptalannak bizonyultak.⁸⁰ A kalksburgi kollégium⁸¹ a jezsuita rend vezetése alatt működött 1856-tól római katolikus magániskolaként.⁸² Nyugodtan nevezhetjük a Monarchia elitképzőjének,⁸³ hiszen gyakran a legelőkelőbb és legtehetősebb családok is itt neveltették fiaikat.⁸⁴ Az itt végzett fiatal emberek a közigazgatás, a szellemi és a gazdasági élet vezető pozícióiba kerültek és az egykori alma mater összetartása kísérte őket karrierjük során. Magyarországról többek között itt végzett gróf Apponyi Albert, Scitovszky Tibor⁸⁵ külügyminiszter, bankvezér, báró Apor

⁷⁸ GÉFIN GYULA: *Mikes János életéből* (Mikes Pia grófnő elbeszélése alapján). SZEK Géfin Gyula hagyaték, 6.

⁷⁹ Mikes Erzsébet visszaemlékezése szerint ezt főleg az idősebb féltestvér, Mikes Zsigmond javasolta, aki az árvák vagyonkezelője is volt. GÉFIN GYULA: *Mikes János életéből* (Mikes Pia grófnő elbeszélése alapján). SZEK Géfin Gyula hagyaték, 6.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ Hivatalos neve: Collegium Virginia Immaculata (A Szeplőtelen Szűz Kollégiuma)

⁸² <http://www.kalksburg.at/> [2012. július 31.]

⁸³ Az intézményt Ferenc József császár támogatta azzal a feltétellel, hogy a Monarchia főúri és előkelő családjainak gyermekei számára biztosít bentlakásos nevelést. Szintén támogatója volt az intézmények gróf Apponyi György, aki 80 ezer forintot adományozott az iskolának és fiát, Apponyi Albertet is itt neveltette, aki az első évfolyamok egyikén végzett. *Megyéspüspökünk Kalksburgban*. Szombathelyi Újság (SZÚ) 1914. június 23.1.

⁸⁴ A birodalmi elit több neves családja is itt taníttatta fiát Mikes Jánossal egy időben pl. a Hohenlohe hercegi család, amelynek tagjaitól több levél is fennmaradt a püspök levelezésében. SZEL Mikes János iratai. Missilis. Hohenlohe Károly levelei 1895–96-ból, Hohenlohe Ferenc levele 1895. február 14, báró Wenkheim Károly levelei (év nélkül). Szintén iskolatársa volt Pilz Adolf későbbi (1836–38 között) osztrák igazságügy miniszter http://www.parlament.gv.at/WWER/PAD_64223/index.shtml [2012. július 31.]

⁸⁵ Scitovszky Tibor (1875–1959), külügyminiszter Bethlen István kormányában (1924–25). Magyar Életrajzi Lexikon <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC13280/13678.htm> [2012. július 31.] SZEL Mikes János iratai. Missilis 1894. április 29.

Vilmos⁸⁶ győri püspök és mások.⁸⁷ Az iskolai életről, a kalksburgi pedagógia elveiről Apponyi Albert a következőket írta: „Kalksburgi éveimről is csak a legmélyebb hálaérzetemmel szólhatok (...) Hat esztendő telt el a jezsuiták fedele alatt és csak jót láttam, csak jóban részesültem. A tanári és nevelői személyzet változásai folytán a rend tagjainak nagy számával léptem érintkezésbe; találtam köztük több szellemileg, szívbélien és a lelki élet terén kiváló férfiút, de egyet sem, aki a legkisebb erkölcsi kifogás alá eshetett volna (...) A nevelés szeretetteljes, gondos és individualizáló volt; meglátszott rajta és folyton érezni lehetett, hogy nem kenyérkereset, hanem magasabb hivatás a mozgató ereje. Vallásos hit volt természetesen az alapja; de vallási gyakorlatok túltengéséről nem lehetett beszélni. Hangos vidámság uralkodott a házban; annak, amit az előítélet „jezsuitizmusnak” szokott nevezni, nyoma sem volt. De nyertünk alapos tudást vallásunk lényegéről, hitünk erősségeiről...”⁸⁸ Ez a szigorú, ám szeretetteljes légkör, a tanárok magas szintű szakmai munkája jellemezte a kollégiumot Mikes idejében is, ami feledtetni vagy pótolni tudta a család hiányát és számos barátsággal gyarapította az ifjú grófot. Az iskola soknemzetiségű volt, de ez inkább előnyére vált a diákoknak. Megint Apponyit idézve: „(...) magyarságom Kalksburgban semmi csorbát nem szenvedett. Voltunk vagy 25-30-an magyar fiúk és mindig volt egy magyar páter, akinek a vezetése alatt nyelvünket és irodalmunkat elég alaposan műveltük. Nagyon össze is tartottunk minden nemzeti ügyben...”⁸⁹ Mikes számára nem okozhatott gondot ez a soknyelvű közeg, hiszen ebben az időben még inkább a német az anyanyelve, ugyanakkor magyar arisztokrataként a magyarok csoportjába tartozott. A magyar csoport „pátéré” ebben az időben Velics László jezsuita atya,⁹⁰ aki a történelem, valamint a magyar nyelv és irodalom tudós tanáráként⁹¹ sokat tett Mikes magyar nyelvtudásának csiszolásáért. Az iskola magas szintű nyelvtanítást (angol, francia,

⁸⁶ SOÓS VIKTOR ATTILA: *Apor Vilmos naplói I.* Győr, 2005. 15.

⁸⁷ „Graf Mikes ist der vierte unter den „alten Kalksburgern”, die zur hohen Würde eines Kirchenfürsten erhoben worden sind” A leírás név szerint említi gróf Csáky Károly váci, gróf Paul Huyn brünni és gróf Zichy Gyula pécsi püspököket. *Der vierte Kalksburger Bischof.* Kalksburger Korrespondenz, 1912. február XXVII./Nr.75. 3.; A Szombathelyi Újság cikke szerint az Eszterházy, Hohenlohe, Széchenyi, Apponyi, Mikes, Pálffy, Erdődy, Batthyány, Majláth, Sennyei, Csáky, Bornemissza, Jósika, Apor családok fiúgyermekait nevelték a jezsuita atyák. *Megyéspüspökünk Kalksburgban.* SZÚ, 1914. június 23. 1.

⁸⁸ DR. GRÓF APPONYI ALBERT: *Emlékirataim.* Bp., 1922. 10.

⁸⁹ Uo. 14.

⁹⁰ Velics László S.J. (1852–1923), Magyar Katolikus Lexikon.

<http://www.lexikon.katolikus.hu/V/Velics.html> [012. július 31.]; Egykori tanárával később is levelezett, sőt Szombathelyre is meghívta, ahol a szemináriumban tartott előadást az egyházművészet témaköréből. *Páter Velics László Szombathelyen.* Szombathelyi Újság, 1914. március 25. 4.

⁹¹ *Megyéspüspökünk Kalksburgban.* SZÚ, 1914. június 23. 1.

olasz és a Monarchia valamennyi nyelve) és számtalan sportolási lehetőséget is biztosított (lovaglás, vívás, futball, sí, korcsolya, tenisz).⁹² Gimnáziumi tanulmányi eredményéről az 1892. évi bizonyítvány alapján megállapíthatjuk, hogy a bölcsészeti tárgyakat kielégítő, a matematikát és állattant elégséges minősítéssel fejezte be.⁹³ Érettségi vizsgáját 1894 júliusában hasonló eredménnyel tette le.⁹⁴ 1888-tól tagja volt az iskolai Mária kongregációnak is.⁹⁵ Később is gyakran visszatért⁹⁶ egykori iskolájába, támogatta és maga is közbenjárt néhány arisztokrata fiú⁹⁷ ügyében, hogy eme nagyhírű iskolában tanulhassanak.

A papi hivatás gondolata utolsó kollégiumi éveiben fogalmazódott meg benne: „Jártam itt-ott társaságban, sok léhaságot tapasztaltam. Úgy érzem, hogy a világban elkapna engem is az élet. Jobb nekem bebiztosítani a lelkemet és pappá lennem.”⁹⁸ Választásában többen is támogatták, például a kalksburgi jó barát, Scitovszky Tibor⁹⁹ is. Ugyancsak biztatta Kovács Ferenc marosvásárhelyi apát-plébános,¹⁰⁰ akit Mikes megkereshetett ezzel a tervével. Ő írt felterjesztést az erdélyi püspökhöz,¹⁰¹ hogy Mikest vegye fel az erdélyi egyházmegye kispapjai közé. A sikeres érettségi után az 1894/1895-ös tanévtől kezdve Mikes az innsbrucki egyetem teológiai karának diákja lett, mint az erdélyi egyházmegye növendéke. A választás nem lehetett véletlen, hiszen ez a nagyhírű intézmény is a jezsuiták vezetése alatt működött, tehát szinte egyenes volt az út Kalksburgból Innsbruckba.¹⁰² A Canisianum ekkor még az ún. Nikolaihausban¹⁰³

⁹² Uo.

⁹³ A kielégítő (befriedigend) közepes, az elégséges (genügend) minősítés az ötfokozatú skálán a kettes (a korszakban a négyes) jegynek felelt meg. SZEL Mikes János iratai. 1. dob. Személyi iratok. Gimnáziumi bizonyítvány 1892.

⁹⁴ Uo. Érettségi bizonyítvány 1894. július 11.

⁹⁵ *Der vierte Kalksburger Bischof*. Kalksburger Korrespondenz, 1912. február XXVII/Nr. 75. 4.

⁹⁶ Például 1914 júniusában egykori diákként bérmlást tartott az intézmény növendékei részére. *Megyéppüspökünk Kalksburgban*. SZÚ, 1914. június 23. 1.

⁹⁷ Így tett unokaöccse, Alexander Kyd esetében is. P. Velics levele 1898. február 27. és Christian Kehl rektor levele 1898. július 21. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1897, 1898.

⁹⁸ GÉFIN GYULA: *Mikes János életéből* (Mikes Pia grófnő elbeszélése alapján). SZEK Géfin Gyula hagyaték, 7.

⁹⁹ Scitovszky Tibor 1894. április 29-én kelt levele. SZEL Mikes János iratai 1. dob.

¹⁰⁰ Kovács Ferenc 1894. december 23-án kelt levele. SZEL Mikes János iratai 1. dob.

¹⁰¹ Lönhart Ferenc 1882–1897 között erdélyi püspök.

¹⁰² Az innsbrucki egyetem előzménye a jezsuiták 1562-ben alapított gimnáziuma volt, amelyet I. Lipót 1669-ben egyetemi rangra emelt. Ennek teológiai kara viselte a Canisianum nevet, amelyet Canisius Szent Péterről, a Brixeni egyházmegye védőszentjéről, egykori jezsuita egyháztanítóról kapott (Innsbruck ennek az egyházmegyének a fennhatósága alá tartozott).

<http://www.canisianum.at/2008/ratiocalis/engl.pdf> [2012. augusztus 19.]

¹⁰³ A Nikolaihaus-t 1569-ben Nikolai de Lanoy alapította a jezsuita kollégium szegény diákjai számára. 1669-től ez az épület volt a teológiahallgatók szálláshelye. http://www.manresa-sj.org/stamps/2_Austria.htm [2012. augusztus 19.]

működött. Az egyetem jelszava – Cor Unum et Anima Una¹⁰⁴ – az ott tanuló mindenkori diákok és tanáraik erős összetartásának bizonyítéka volt. A tanárok a Jézus Társasága legtudósabb tagjaiból kerültek ki. Az általuk írt tankönyvekből tanultak a hallgatók és előadásaik is nagy hallgatóságot vonzottak. Az intézet élén P. Schneider¹⁰⁵ regens állt, mint igazgató. P. Noldin¹⁰⁶ erkölcszociológiát, P. Gatterer¹⁰⁷ liturgiát és homiletikát, P. Hurter¹⁰⁸ dogmatikát, P. Michael¹⁰⁹ egyháztörténetet tanított. Az előjárók szigorúak voltak, de bármelyik diák bizalommal fordulhatott hozzájuk. Ezt megkönnyítette, hogy együtt laktak a professzorok és a növendékek. Az ifjú Mikesre nagy hatást gyakorolt P. Michael Hofmann,¹¹⁰ aki az egyházjog és az egyháztörténet professzora volt. Vele tanulmányai után is megtartotta kapcsolatát.¹¹¹ A teológiai karon pezsgő élet folyt. „Élénk, tudományos érdeklődés alakult ki a kispapok között. Egyszer külön tilalmazni kellett, hogy az ebéd utáni rekreációban tudományos vitákat folytassanak. Ez pedig igen jó jele az élénk szellemi életnek.”¹¹² A fegyelem nagyon szigorú volt, de a növendékekben megbíztak. „A tanulási kedv igen nagy volt; hanyag köztünk kevés akadt; az előjárók az előmenetelt nem ellenőrizték, hanem mindenkinek a becsületére bízták. Csak egy dolog nem volt becsületbeli kérdés, tudniillik a fölkelés. Ennek a prefektus minden reggel utánanézett.”¹¹³ A felkeléssel Mikesnek is meggyűlt a baja. Nem tudni bizonyosan, hogy a növendéktárs, Szeghy Ernő Mikesről írta-e a jellemző történetet, de nem lenne meglepő, ha róla szólna: „Egy másik pedig sehogyse tudott kigyógyulni álomszuszékságából (...) A pater regens azt ajánlotta neki, hogy mikor az inas fölkel, gondolja, hogy a tisztító tűzben van s ugorjék ki az ágyból, mintha égetné. Másnap megint elaludt. Kérde a regens, vajjon követte-e tegnapi tanácsát. Megtettem, pater regens, de veszttemre. Mert alighogy elképzelttem magam körül a lángokat, kénytelen-kelletlen így szóltam magamhoz: Te vén csirkefogó! Úgy kell

¹⁰⁴ Egy Szív és Egy lélek.

¹⁰⁵ P. Joseph Schneider (1864–1922), 1890-től a jezsuita rend tagja, a Canisianum regense.

¹⁰⁶ P. Hieronymus Noldin (1838–1922), erkölcszociológus, 1875-től Innsbruckban regens, 1886-tól a filozófia, 1890-től az erkölcszociológia professzora.

¹⁰⁷ P. Michael Gatterer (1862–1944) teológus, 1893–1933 között a lelkipáztorkodás tanára Innsbruckban.

¹⁰⁸ P. Hugo von Hurter (1832–1914) teológus, filozófus, a szisztematikus teológia tanára.

¹⁰⁹ P. Aemilius Michael (1852–1917) 1890-től az egyháztörténet tanára.

¹¹⁰ P. Michael Hofmann (1860–1946) egyházjog és egyháztörténet professzora, 1895-től a jezsuita rend tagja, Innsbruckban 1897-től egyházjogot tanított. 1900-tól a Nikolaihaus regense 1938-ig.

¹¹¹ P. Michael Hofmann levele 1904. január 4-én kelt levele Innsbruckból. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1901.

¹¹² SZÉKELY, 2009. 50.

¹¹³ P. SZEGHY ERNŐ O.C.D: *Emlékeim*. Kassa, 1944. 110.

neked! Megérdemelted, hogy pörköljenek! Maradj csak bent a tűzben!”¹¹⁴ Ez a probléma Mikes naplójában is többször visszaköszön: „(...) főleg a felkelés dolgában csináltam magamnak szemrehányást. Mily rendetlen vagyok én ebben a dologban! A nyáron, otthon mindig pontosan fogok felkelni (...)”¹¹⁵

A Canisianum növendékei a világ minden szegletéből verbuválódtak; nemcsak a Monarchia soknemzetiségű összetétele miatt volt többnyelvű, hanem mert érkeztek ide a kontinens szinte valamennyi országából, sőt az Egyesült Államokból is.¹¹⁶ Szeghy szerint „tizennégy nyelv volt az esti rekreációban hallható”.¹¹⁷ Mikesnek ez a nyelvi sokszínűség nem okozott problémát, bár ő a magyar csoporthoz tartozott. Kezdetben inkább a németet használta a társakkal való érintkezésben, de a második évtől már naplóját is magyarul vezette.¹¹⁸ Bár helyesírási hibákat még gyakran vétett, de egyre bátrabban és biztosabban használta ősei nyelvét, amire barátai is biztatták: „Ne beszélj annyit latinul meg tudja a jó Isten mi féle más nyelveket, hanem kultiváld vagy hogy is mondják már magyarul használd inkább a magyar szavakat! Különben egészen el vagyok ragadtatva, ha szép magyar leveleidet olvasom (...)” – írta neki Kalksburgból egyik barátja.¹¹⁹

A Canisianum otthonos, bizalmat árasztó intézmény volt, de ellenállt mindenféle liberális hatásnak. A hit dolgában az ortodox merevség, a pápai hatalomhoz való feltétlen hűség és engedelmisség jellemezte.¹²⁰ Az intézmény a tudományos munka egyik központja volt és ezen a téren is tág lehetőségeket adott a kispapok fejlődésére, de a jezsuita atyák elsősorban papokat akartak nevelni. E célból igen nagy gondot fordítottak a növendékek lelki életére.¹²¹ Ennek csúcspontját a minden év január másodikán kezdődő nyolcnapos lelkigyakorlat jelentette. Ez napi három elmélkedést és az elhangzottak személyes megfontolását jelentette.¹²² Ezekről a lelkigyakorlatokról Mikes gondos feljegyzéseket készített naplóiban, amelyekből jól követhető az ifjú lelki fejlődése. Feljegyezte az elhangzott elmélkedések főbb pontjait és az önmagára vonatkozó főbb feladatokat, következményeket. Gyakran ostromozta önmagát emberi

¹¹⁴ Uo.

¹¹⁵ Naplóbejegyzés 1895. július 7. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló V.

¹¹⁶ SZEGHY, 1944. 114., 127.

¹¹⁷ SZEGHY, 1944. 110.

¹¹⁸ SZEL Mikes János iratai 3. dob. Mikes napló III.

¹¹⁹ [Hohenlohe] Károly 1897. január 30-án kelt levele Kalksburgból SZEL Mikes János iratai. Missilis 1897.

¹²⁰ SZÉKELY, 1944. 46.

¹²¹ SZEGHY, 1944. 121.

¹²² SZEGHY, 1944. 123.

hibáiért: „(...) nem voltam elég komoly; még nagyon gyerekes vagyok! Az elmélkedések se mentek jól, de mégis profitáltam; – ezentúl éppen az elmélkedésekben nagyon igyekezni fogok, mert ezek fogják nekem megadni a kellő komolyságot”¹²³ – írja egy helyütt. Máshol a hiúságáról ír: „A hiúságomra lettem figyelmes! Minden embernél nevetséges, főleg egy papnál!”¹²⁴ Szent Ágoston napján a következőket jegyezte fel: „Ez készült elő szépen a papi pályára, nem úgy, mint én, aki léha és szeret mulatni és szórakozódni.”¹²⁵ Néha a bírálatok öniróniával társultak: „Elmélkedések a nehéz és bocsánatos bűnről. Két elmélkedés jól ment, a harmadikat elaludtam. Nagyon meg vagyok elégedve ezzel az indokkal.”¹²⁶ Előfordult, hogy társai is szembesítették hibáival: „(...) valaki azt mondta nekem, még pedig a legjobb szándékban, hogy nagy egoista vagyok; hiszen igaz és szomorú! Igyekezni fogok, hogy ezt a csúf hibát letegyem.”¹²⁷ Ugyanakkor ezek a kritikák mindig ráébresztették igazi céljára: „(...) csak most látom, hogy mily jó dolog itten lenni; a jó Isten igen kegyes volt irántam. Kis lectiója éngem ara(!) figyelmeztet, hogy miért jöttem? Azért, hogy jó pap legyek!”¹²⁸ Hivatástudata, elszántsága és készüllete a papi pályára töretlen maradt, sőt megerősödött. Jól érezte magát Innsbruckban. Sokat tanult, bár szorgalma nem volt mindig elég kitartó.¹²⁹ Vizsgáit általában jó vagy nagyon jó minősítéssel zárta.¹³⁰ Visszaemlékezése szerint egyszer azonban elbukott a vizsgán: miután előtte este színházban járt, a professzorok „elzúgatták”.¹³¹ A tanulás mellett gyakran nagy társaságban múltatták az időt az innsbrucki kispapok: „1895. május 23. Délután itten nagy társaság; nagy vita és veszekedés egyházi méltóságok fölött. Itt sokan nagyon túloznak; fájdalom én nem vagyok elég radikális ebben a tekintetben!”¹³² – írta naplójában. A szabadidő kellemes eltöltésére nemcsak a kötelező társas séták szolgáltak, hanem a környék számtalan kirándulóhelye kínált tökéletes kikapcsolódást. Mikes és társai éltek is a kiváló lehetőséggel és kisebb-nagyobb társaságban rendszeresen túráztak a környék hegyeiben,

¹²³ Naplóbejegyzés 1895. január 9. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IV.

¹²⁴ Naplóbejegyzés 1895. január 6. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IV.

¹²⁵ Naplóbejegyzés 1894. november 13. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló III.

¹²⁶ Naplóbejegyzés 1895. január 7. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IV.

¹²⁷ Naplóbejegyzés 1899. május 16. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX.

¹²⁸ Naplóbejegyzés 1894. október 6. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló III. (Az eredeti helyesírást megőrizve idéztem a napló szavait. BB)

¹²⁹ „Tanulásaimat most nagy érdekléssel és örömmel végzem. Jövendőre igazán szorgalmas leszek. Eléggé bánom azt a sok időt, amit az idén vesztettem.” Naplóbejegyzés 1895. július 7. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló V.

¹³⁰ Naplóbejegyzés 1894. november 16. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló III.

¹³¹ SZÉKELY, 2009. 52.

¹³² Naplóbejegyzés 1895. május 23. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló V.

amely a téli és nyári sportok üzése számára is remek alkalmat nyújtott. A Canisianumnak a Stubai-thal völgyben lévő Zenzenhofban volt egy majorja, ahova minden évben legalább kétszer kivonult a diákság. A leggyakrabban a Nordkette, a Serlespitze és a Habicht csúcsait¹³³ ostromolták a túrázók, de Mikes gyakran felkereste Heiligwassert is. Télen gyakran korcsolyáztak vagy ródliztak, néha még a veszélyes terep sem riasztotta őket.¹³⁴ „Az innsbrucki hegymászások sokkal többet jelentettek számunkra puszta időtöltésnél: a jellemnevelésnek voltak elsőrendű eszközei (...) Lelkiismeretesen üztük ezt a sportot. (...) Csupán olyan hegyekre mentünk, amelyeken az életveszély elkerülése nem a véletlenül, hanem a hegymászó ügyességén múlik. De hogy legyen életveszély, azt megkívántuk s lenéztük az olyan hegyeket, amelyekre föl lehet sétálni.” – írta egyik társa.¹³⁵ Mikes naplóiban¹³⁶ számtalan utalás van ezekre a kirándulásokra,¹³⁷ amelyek nemcsak kellemesek, barátságokat elmélyítők, de egészségesek is voltak. Csupán a hegyi meleg szél, a fön okozott már ekkoriban is gyakran fejfájást, ami a későbbi években is gyakran megkeserítette a hétköznapjait.¹³⁸ Egyébként vidáman teltek az innsbrucki évek, ami sok barátsággal gazdagította. Társai között mindenféle társadalmi származású volt, de ő nem tett különbséget arisztokraták és mások között, mindenkivel szívesen barátkozott, tegeződött. Ezt nem mindenki tartotta őszintének, de Mikes ezzel nem igen foglalkozott.¹³⁹ Nagyon szoros, egész életre szóló barátságokat kötött a szemináriumban. Közülük talán a legfontosabb Magyarász Ferencsel¹⁴⁰ kötött barátsága volt, amely őszinte, igazán bensőséges¹⁴¹ volt, de nem nélkülözötte a vitákat sem.¹⁴² Hasonlóan szoros barátság fűzte Szeghy Ernőhöz

¹³³ SZÉKELY, 2009. 46–47.

¹³⁴ SZEGHY, 1944. 116.

¹³⁵ SZEGHY, 1944. 127.

¹³⁶ SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló III–IX.

¹³⁷ Naplóbejegyzés 1896. január 20. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló VI.

¹³⁸ SZÉKELY, 2009. 47.

¹³⁹ „1895. február 23. Bikaltal kellemetlen megbeszélés. Diplomáciának nevezte, hogy őt tegezem. Nos nem volt érdemes e miatt egy egész délutánt elbeszélni!” Naplóbejegyzés 1895. február 23. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló VI.

¹⁴⁰ Magyarász (János) Ferenc (Nagyatád, 1869 – Zirc, 1943) szerzetes, író, szerkesztő. 1894-ben lépett a ciszterciák közé, 1900-ban szentelték pappá. 1900 és 1925 között rendi plébániákon, Zircen, Előszálláson, Hercegfalván, Porván és Nagyesztergáron hitoktatóként és lelkészként működött. 1925 után Bakonykoppány plébánosa, a Cistercienser Chronik munkatársa, a Zirc és Vidéke c. hetilap szerkesztője volt.

¹⁴¹ „Ferivel nagyon jól akarok lenni, őt akarom legjobb barátomnak megtartani...” Naplóbejegyzés 1895. március 10. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló VI. (Aláhúzás az eredetiben – B.B.)

¹⁴² „1896. április 29. Feryvel a „Flat” dolgában egy kicsit összeröföntünk. Igaz, én mindig dolgokba dugom az orromat, melyekhez semmi közöm” Naplóbejegyzés 1896. április 29. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló VII.

is.¹⁴³ Szintén a szűk baráti körhöz tartozott Adrian Fortescue¹⁴⁴ és báró Kettenburg Fülöp. Mikes velük tanult, kirándult, szórakozott és vitatkozott, egyszóval ez a kör jelentette számára az innsbrucki családot. Baráti kapcsolatai olyan erősek voltak, hogy tanulmányai befejezése után is megmaradtak, amikor a régi iskolatársak földrajzilag nagyon távol kerültek egymástól.¹⁴⁵

Innsbrucki tanulmányai jól haladtak, bár az egyházjog és az egyháztörténelem igazán feladták a leckét az ifjúnak: „1898. november 10. Szigorlat egyháztörténelem és egyházjogból; elég gyöngén sikerült... A jó Isten igen bölcsen rendezte ezt az ügyet; ha szigorlatom jobban sikerül – ami emberileg szólva valószínű – nagyon elbizakodtam volna; nekem a megalázás egyáltalán sokkal jobb és egészségesebb a sikernél, mert eddig mindig az volt a szerencsétlenségem, hogy sok szerencsém volt.”¹⁴⁶ Nagyon sikeres volt viszont a prédikációban. Az elsőt 1895. november 29-én tartotta: „Predikáltam. Az előtt nagyon izgatott voltam, de mégis jól ment, és a criticánál elég jól bántak velem.”¹⁴⁷ ¹⁴⁸ Tanulmányi előrehaladása és társai közti népszerűsége hozzájárulhatott, hogy 1897-ben megválasztották a teológiai fakultáson működő Tamás Akadémia elnökévé.¹⁴⁹ Bár eléggé kétkedett abban, hogy alkalmas a feladatra, mégis sikert ért el, amikor 1898 májusában az Akadémián tartott erkölcsstani értekezésével elnyerte a hittanár fakultáson az évente kitűzött négy pályadíjból az egyiket.¹⁵⁰ Erről a

¹⁴³ Szeghy több naplóbejegyzésben is feltűnik. Pl. „1896. május 12. Ernővel nagyon szép sétát tettünk. A Höttinger Bildről egyenesen felmáztunk, roppant meredek úton... Igen szép és sikerült séta volt. Ernőt nagyon becsülöm és szeretem.” Naplóbejegyzés 1896. május 12. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló VII. Ugyanakkor Szeghy emlékirataiban egyszer sem említi név szerint Mikest, talán magas méltósága iránti tapintatból. P. SZEGHY, 1944.

¹⁴⁴ Adrian Fortescue (1874–1923), angol római katolikus pap, a liturgia és az egyháztörténet doktora és tanára, író, amatőr fotográfus, a keleti egyház kutatója, utazó. A letchworth-i Szent Hugó-templom plébánosa 1907–1923 között.

¹⁴⁵ Mikes hagyatéka számtalan levelet tartalmaz fent nevezettektől és más, nem beazonosítható, de biztosan innsbrucki ismerősöktől, egykori iskolatársaktól. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1899–1903.

¹⁴⁶ Naplóbejegyzés 1898. november 10. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX.

¹⁴⁷ Naplóbejegyzés 1895. november 29. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló VI.

¹⁴⁸ Székely közöl egy másik történetet is Poós Rezső, Mikes egykori kispaptársa elbeszélése alapján: „Mikes kispap oly friss, ügyes, nagyszerű prédikációt tartott a próbabeszédek során, hogy szokás ellenére szerették volna megtapsolni. Annál inkább felháborodtak, amikor P(ater).Gatterer állat vakargatta és kijelentette, hogy a prédikáció nem volt jó. Észrevette talán az elképedését, mert hozzáfűzte a magyarázatot: „Azon a mondáson épült föl a beszéd, hogy egy szentatya nagy volt, mert tudott beszélni, és nagy volt, mert tudott hallgatni. Márpedig nem szabad egy szentbeszédet ilyen jó mondásra felépíteni.” SZÉKELY, 2009. 51.

¹⁴⁹ Naplóbejegyzés 1897. október 17. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló VIII. „A Tamás Akadémia elnökévé választott. Hogy kerülök én ehhez?”

¹⁵⁰ Naplóbejegyzés 1898. május 13. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló VIII.

lapok is beszámoltak,¹⁵¹ így a híre Erdélybe is eljutott, ahonnan többen is köszöntötték ez alkalomból, köztük majd leendő plébánosa is.¹⁵²

A kilenc hónapos tanéveket hosszú szünidők követték, amiket többnyire a családjával vagy barátaival, szemináriumi társaival töltött. Nagy utazásokat is tettek. 1896 nyarán Ilona nővérével nyugat-európai útra mentek: Párizs érintésével Londonba, Wimbledonba, Canterburybe és Windsorba utaztak, majd Hollandia érintésével Párizson keresztül érkeztek Münchenbe.¹⁵³ 1897 húsvétján Velencébe utazott édesanyjával és nővérével. Ez az utazás meghatározó élményt jelentett az ifjú papnövendéknek, mert abban a szerencsében részesültek, hogy meghívta őket Sarto pátriárka, a későbbi X. Pius pápa is. Több alkalommal is találkoztak és a pátriárka „igen szíves volt”.¹⁵⁴ Az ő gondolóján vettek részt azon az ünnepségen, ahol a főpap az olasz királyi pár jelenlétében hadihajót szentelt. Székely szerint az idős pátriárka azt mondta Mikesnek, hogy „majd derék püspök válik belőle”.¹⁵⁵ Talán egyikőjük sem sejtette, hogy ez néhány éven belül valóban bekövetkezik.

Az utazások persze sokba kerültek és az ifjú gróf köztudottan mindig pénzzavarban volt.¹⁵⁶ Mivel még nem volt nagykorú, pénzügyeit bátyja, Ármin intézte¹⁵⁷ kellő szigorral. 1898 őszén így írt neki: „Te oda dobtad, hogy Te bizony pénzzel nem tudsz bánni – amiről meggyőződésemm eddig is volt”¹⁵⁸ De a családi kedélyeket nemcsak az ifjú pénzkidadásai borzolták. A viták többnyire mindig a vallás körül robbantak ki, ami meglepő egy vegyes felekezeti család esetében, ahol feltételezhetnénk a vallási békét. A Mikes-család azonban kivételt jelentett. A család nőtagjai protestánsok voltak, de Mikes Emma kivételével hajlottak az áttérésre, amit az ifjú János élénken szorgalmazott is. A legeltökéltebb ebben nővére, Erzsébet volt, aki nemcsak az áttérésen gondolkodott, de egyenesen zárdába is akart vonulni.¹⁵⁹ Édesanyjuk előtt azonban titkolták ezt a tervet, mert úgy gondolták, hogy fájdalmat vagy csalódást okozna az özvegynek, ha egyik fia

¹⁵¹ Naplóbejegyzés 1898. május 14. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló VIII.

¹⁵² Zomora Dániel gyergyóalfalui plébános levele 1898. május 17. „Az Alkotmány 116-ok számában nagy örömmel olvastam, hogy az ottani egyetemen évenként kitűzni szokott négy pályadíj közül, az erkölcsstan keretéből vett sikerült munkálatával, a hittani karét Méltóságod nyerte el”. Ugyanaznap kelt Steiniszter Ede püspöki lelkiigazgató gratuláló levele Gyulaféhevárról, május 22-én pedig Boros László prelátus gratulációja. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1898.

¹⁵³ Naplóbejegyzés 1896. július 15-szeptember 18. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló VII.

¹⁵⁴ Naplóbejegyzés 1897. április 24 és 28. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló VIII.

¹⁵⁵ SZÉKELY, 2009. 53.

¹⁵⁶ Naplóbejegyzés 1895. augusztus 15. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló V.

¹⁵⁷ Naplóbejegyzés 1895. augusztus 15. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló V.; 1897. augusztus 7. Mikes napló VIII.

¹⁵⁸ Mikes Ármin levele 1898. október 10. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1898.

¹⁵⁹ Naplóbejegyzés 1895. július 18. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló V.

után leánya is egyházi kötelékbe lépne. Így János sokkal korábban értesült Erzsébet ilyen irányú tervéről, ami nem csoda, hiszen a testvérek közül ők álltak egymáshoz a legközelebb és ki mással osztotta volna ezt meg, mint katolikus papnak készülő öccsével. Erzsébet végül valóban áttért, majd Innsbruckban belépett az örökimádás apácák rendjébe¹⁶⁰ és a Pia rendi nevet vette fel. Édesanyjuk reakciójától való félelmük nem volt alaptalan,¹⁶¹ de Mikes Benedekné viszonylag gyorsan belenyugodott leánya választásába, hiszen magát az áttérést ő sem ellenezte. Sőt ő maga is eljutott a konvertálás gondolatához. A visszaemlékezések szerint János már a kalksburgi időkben is sokat imádkozott anyja áttéréseért és komoly lelki terhet jelentett számára rajongásig szeretett anyja protestáns vallása.¹⁶² Naplójában többször is feltűnik az az óhaja, hogy anyja is az ő egyházának tagjává váljon. Végül ez a kívánsága is teljesült: a grófné 1896-ban konvertált. Ez nagy fontosságú lelki esemény volt János számára is, amelyről így emlékezett meg naplójában: „1896. november 19. Szép, és nagy és fontos nap az én életemben. A legszebb nap édesanyám életében. Ma, tehát 11 órakor lépett be és vétetett fel anyám egyházamba.”¹⁶³ Másik nővére, Ilona szintén áttért, amihez a család katolikus tagjainak komoly támogatására volt szükség, mivel férje és annak családja hevesen ellenezte ezt a lépését.

A vallási vita nemcsak a család nőtagjaival kapcsolatban merült fel. Fivére, Mikes Ármin ugyanis a szintén protestáns gróf Bethlen Klementinával jegyezte el magát. Az eljegyzés és a házasság terve felkavarta Jánost. Bár még nem ismerte a menyasszonyt, nyíltan rosszalotta bátyja választását.¹⁶⁴ Amikor felmerült annak lehetősége, hogy a frigyből nem lesz semmi, mintha megkönnyebbült volna.¹⁶⁵ De a fiatalok meggondolták a dolgot és mégis a házasság mellett döntöttek. János nem értett egyet Ármin döntésével, bár azt kénytelen volt elfogadni.¹⁶⁶ Dolgát megkönnyítette, hogy Timában, ahogy a családban sógornőjét nevezték, kellemesen csalódott, sőt meg is szerette. Tima – oldandó a feszültséget, még ismeretlenül – levélben kereste meg Jánost és kérte jóindulatát.¹⁶⁷ Ez a gesztus igazán meghatotta Mikest. A vallási kérdést azonban

¹⁶⁰ „Erzsébetet az Ewige Anbetung kolostorba kísértem és utoljára láttam kedves jó nővéremet a szabadban.” Naplóbejegyzés 1897. október 1. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló VIII.

¹⁶¹ Naplóbejegyzés 1895. augusztus 3. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló V.

¹⁶² Naplóbejegyzés 1894. november 29. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló III.

¹⁶³ Naplóbejegyzés 1896. november 19. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló VII.

¹⁶⁴ Naplóbejegyzés 1895. július 18. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló V.

¹⁶⁵ Naplóbejegyzés 1895. június 7. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló V.

¹⁶⁶ „Ármin Timát elveszi, és én annak örülök, mert látom, hogy mégis jól fog menni...” Naplóbejegyzés 1895. augusztus 16. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló V.

¹⁶⁷ Naplóbejegyzés 1896. január 21. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló VI.

továbbra is elsőrendű fontosságúnak tekintette, ezért levélben kérte a jegyespárt, hogy gyermekeiket nemre való tekintet nélkül katolikusnak kereszteljék. „Árminnak és Timának írtam; nem kellemes ilyen levelet írni, ahol az embernek attól kell tartania, ne hogy valamit a vallásról érintsen!” – panaszkodott naplójában,¹⁶⁸ ami jól jelzi, hogy micsoda feszültséget szült a kérdés a családon belül is. Végül a házasság megkötöttet, amit Mikes nem túl boldogan, de tudomásul vett.¹⁶⁹ Még nem sejtette, hogy Timában szerető családtagra és idősebb korára megbízható támaszára lelt.¹⁷⁰

A fentiekből látható, hogy a vallási türelem még családon belül is problémákat gerjesztett a XIX. század végi Magyarországon. Ez részben magyarázható az egyházügyi törvények miatt felfokozott közhangulattal is, de sokkal inkább Mikes János helyzetével és jövőre terveivel. Álláspontja belső meggyőződésből fakadt, ebben nem kételkedhetünk. Talán épp az lett volna furcsa, ha katolikus papnövendék léteire támogatta volna bátyja protestáns házasságát.

Mikes tanulmányainak előrehaladása miatt egyre sürgetőbbé vált dönteni a jövőjéről. Az innsbrucki atyák nem bánták volna, ha maga is jezsuitának áll, de ehhez az ifjúnak nem volt elhivatottsága.¹⁷¹ 1896 tavaszán már azt tervezte, hogy a kisebb papi rendeket a müncheni érsektől veszi fel.¹⁷² De a jövő másként alakult. 1896 végén ugyanis hírül¹⁷³ kapja, hogy gróf Majláth Gusztáv Károlyt erdélyi koadjutor segédpüspöknek nevezik ki a beteg Lönhart Ferenc¹⁷⁴ mellé: „Majláth Gusztinak írtam, hogy megtudjam mi van tulajdonképpen híres coadjutorságával. Ha ez igaz volna, hogy ő lenne a coadjutor, ez nekem egy végtelen nagy szerencse volna.”¹⁷⁵ Pár nap múlva levelet kapott Pater

¹⁶⁸ Naplóbejegyzés 1896. április 26. SZEL Mikes János iratai. 3. doboz Mikes napló VII.; „Nagyon félek, hogy Árminnak a reverzális a gyerek vallását illetőleg nem lesz kieszközölhető.” Naplóbejegyzés 1895. szeptember 1. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló V.

¹⁶⁹ „1896. április 28. Ármin esküvője. Áldja meg a jó Isten szegényeket, ha nem is érdemlik meg nagyon. Mi lesz belőlük? Hogy fog ez a házasság sikerülni? Oh Istenem segíts nekik!” Naplóbejegyzés SZEL Mikes János iratai. 3. Dob. Mikes napló VII. Félelmei nem voltak teljesen alaptalanok, de egy komolyabb közjátéktól eltekintve a házasság tartósnak bizonyult, amit a belőle született három leány is megerősített.

¹⁷⁰ „1897. szeptember 17. Elutazás Zaboláról. Timát sajnáltam itt hagyni. Hogy megszerettem a kis asszonykát és remélem, hogy egész életére támasz lehetek neki.” Naplóbejegyzés 1897. szeptember 17. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló VIII.

¹⁷¹ „január 18... Minden áron jezsuitát akar belőlem csinálni, de én nem hiszem, hogy ez nekem való lenne” Naplóbejegyzés 1896. január 18. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló VI.

¹⁷² Naplóbejegyzés 1896. április 12. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló VII.

¹⁷³ Zomora Dániel gyergyóalfalusi plébános levele 1896. december 7. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1896.

¹⁷⁴ Lönhart Ferenc erdélyi püspök 1882. március 30. – 1897. június 28. között.

¹⁷⁵ Naplóbejegyzés 1896. december 8. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló VII. Ez az egyetlen alkalom a naplóban, hogy leendő püspökének nevét becézett alakban használja. Ezután csak teljes alakban írja le, de inkább püspök atyának, őexcellenciájának nevezi, ami nyilvánvalóan Majláth tisztségének – és mint később látszik – iránta érzett tiszteletének is köszönhető.

Velicstől, egykori tanárától, „...melyben azt írja, hogy ő a minap Majláth Gusztávval beszélt, aki ki van nevezve erdélyi coadjutor cum jure successionis.¹⁷⁶ Tehát mégis igaz, amit annyira reméltem! Ez nekem egy óriási szerencse, mert M.(ajláth) egy igazán szent és kitűnő ember. Ez az egész jövőmre nézve – úgy hiszem – döntő befolyású, mert azáltal (...) a jezsuita gondoknak és félelmeknek az alap(ja) el van véve.”¹⁷⁷ Még nem is sejthette, hogy valóban mennyire döntő befolyást gyakorol majd életére ez a kinevezés. A kinevezés bejelentése azonban késett, ami Mikest eléggé elbizonytalaníthatta.¹⁷⁸ Végül 1897 januárjában egy napon értesült arról, hogy bátyjának kislánya született és Majláth kinevezése hivatalosan is megtörtént.¹⁷⁹

Majláth már június 10-én levélben értesíti, hogy ha a nyáron Erdélybe utazik vakációra, akkor Lönhart püspök beleegyezésével feladja neki a kisebb papi rendeket.¹⁸⁰ Erre még ezen év augusztusában sor is került.¹⁸¹ Mikes és Majláth között rögtön jó kapcsolat alakult ki. Ez nemcsak annak köszönhető, hogy azonos társadalmi állásúak volt, hanem életkorban sem álltak egymástól túl messze. És persze a Mikes és a Majláth család is ismerte egymást, így minden bizonnyal nem ez volt az első személyes találkozásuk. Mikes igazi lelki atyát látott püspökében és a legteljesebb tisztelettel beszélt róla.¹⁸² Majláthnak tehát nagy szerepe volt abban, hogy Mikes tanulmányai befejezése után Erdélyben kezdte meg papi pályáját.¹⁸³ 1898 decemberében a következőket írta Mikesnek: „Örvendek a gondolatnak, hogy nemsokára munkatársam lehetsz azon a tág,

¹⁷⁶ Cum jure successionis: utódlási joggal felruházva.

¹⁷⁷ Naplóbejegyzés 1896. december 15. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló VII.; Páter Velics egykori kalksburgi tanára levele 1896. december 12. Majláth Gusztáv gróf, aki „coadjutor cum jure successionis minőségben megy most Gyulaféhevárra, nagyon érdeklődött épen Irántad; ha majd elmész hozzá tisztelegni, látni fogod, hogy teljesen instruálva van T. Családod összes ügyei felől.” SZEL Mikes János iratai. Missilis 1896.

¹⁷⁸ Batthyányi Vilmostól, aki épp Rómában tanult, 1897. január 7-én olyan információt kapott, hogy „Sajnos a jó Majláth Gusztáv püspöki kinevezése ismét halasztást szenvedett.” SZEL Mikes János iratai. Missilis 1897.

¹⁷⁹ Majláth Gusztáv Károlyt (Bakóca, 1864. szeptember 24. – Budapest, 1940. március 18.) január 28-án nevezték ki, május 1-jén szentelték püspökké. Elődje halála után június 28-án lett erdélyi megyéspüspök. „1897. január 31. Születés Zabolán. Fájdalom kis leány, de azért mégis nagyon örülök és különösen sokat akarok érte imádkozni. Majláth kinevezése. Tehát mégis! Na Istennek legyen hála ezen ügy ily szerencsés elintézése miatt! Mily végtelen nagy öröm ez rám nézve.” Naplóbejegyzés 1897. január 31. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló VIII.

¹⁸⁰ Majláth Gusztáv Károly levele 1897. június 10. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1897.; Naplóbejegyzés 1897. június 13. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló VIII.

¹⁸¹ „1897. augusztus 5. Reggel ½ 8 órakor kaptam a püspöki kápolnában a kisebb rendeket.” Naplóbejegyzés 1897. augusztus 5. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló VIII.

¹⁸² „1897. augusztus 4. Majláth kedvesen és atyailag fogadott. Nála voltam a nap jó részét.” Naplóbejegyzés 1897. augusztus 4. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló VIII.; „1898. június 27. Brassó. Még sokat voltam a jó Püspökkel, mily öröm ily szent mellett lehetni.” Naplóbejegyzés 1898. június 27. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló VIII.

¹⁸³ Majláth Gusztáv Károly püspök névjegykártyája 1898. február 10. dátummal, hátoldalán a következő, kétszer aláhúzott szöveg: „Számítok reád”. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1898.

sokszor parlagon heverő szántóföldön, melynek munkálása első sorban reám nehezedik. (...) A mellékelt érmecskéket a katakombákból (Róma) hoztam. Tegyétek rózsafüzéretekre, és hívjátok segélyül a vértanúk lelkét...”¹⁸⁴ Kezdetben mindenképp lelkipásztori feladattal akarta megbízni ifjú papját, hogy valóban kipróbálhassa magát, de aztán egy-két év múlva magához vette volna a püspöki aulába. Ennek a tervnek Mikes nagyon örült.¹⁸⁵ De a tanulmányokat először be kellett fejezni. 1899 tavaszán úgy döntött, hogy innsbrucki tanulmányait befejezi és a papszentelés után nem tér oda vissza: „Az utolsó időben mind erősebben alakult meg bennem az a terv, hogy jövőre nem jövök vissza ide, hanem hogy mindjárt a lelkipásztorkodásba lépek. Már nincs türelmem itt tovább maradni és tovább tanulni, holott valóban már valami kis jót is tehetnék. ... (Innsbruckban) legalább még másfél évig kellene maradnom, erre nincs már türelmem. (...) Budapesten éppoly jól tehetem le a hátralévő két szigorlatot.” – írta naplójába.¹⁸⁶

Mikes pappá szentelésére 1899. június 29-én került sor Brixenben. A szentelést Simon Aichner¹⁸⁷ brixeni hercegérsek végezte. Naplójában így írt a napról: „Papszentelés (...) Nagyon, nagyon szép volt a szertartás és nagyon meg voltam hatva, mikor először consecráltam a püspökkel. Mily szép és nagy nap! ... Innsbruckban kedves barátaim szép ünnepséggel vártak. Bizony fáradt voltam este.”¹⁸⁸ Újmiséjét július 2-án tartotta Innsbruckban: „½ 6-kor keltem, kimentem az örökimadásba; ½ 7-kor megáldoztattam az apáczákat és jó kis nővéremet. 8-kor kis beszédet intéztem az apáczákhöz és áldásomat adtam. ½ 9-kor mamát és több barátomat áldoztattam meg. 10-kor a szt.mise (...) Ez volt életem legszebb napja. Mise után nagyon meg voltam hatva, a jó P. Gotteres oly kedvesen beszélt hozzám. (...) 1 órakor reggeli – 34 teríték. Nagyon szépen sikerült...”¹⁸⁹ Az újmisést ez alkalomból köszöntők közül Mikes számára a legkedvesebb üdvözet Velencéből érkezett: „Reverendi Domini Johannis Comitiss Mikes in festo Visitationis primum sacrum litantis Omnipotens volens propitius

¹⁸⁴ Majláth Gusztáv Károly püspök levele 1898. december 25. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1898.

¹⁸⁵ „1899. március 29. Püspök úrral a jövőmről beszéltem. Azt mondta, hogy a lelkipásztorkodási 1–2 év után magához akar venni, aminek ugyan örülök; milyen szent ember!” Naplóbejegyzés 1899. március 29. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX.

¹⁸⁶ Naplóbejegyzés 1899. május 1. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX.

¹⁸⁷ Simon Aichner (1816–1910), Brixen hercegérseke 1882–1904 között.

¹⁸⁸ Naplóbejegyzés 1899. június 29. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX.

¹⁸⁹ Naplóbejegyzés 1899. július 2. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX.

Beatissima Virgine auspice votis adnuat eique ad multos annos fausta quaeque concedat. J. Card. Sarto patr. Venet.”¹⁹⁰

Mikes egy hét múlva végleg elhagyta Innsbruckot. Július 11-én Bécsen át elutazott Erdélybe, hogy megkezdje papi szolgálatát. Személyében egy nyitott gondolkodású, tájékozott, a szépre fogékony, környezetére igényes, jó szervezőképességgel megáldott új papja lett az erdélyi egyházmegyének.

AZ ERDÉLYI ÉVEK

GYERGYÓALFALU

Mikes János 1899. július 12-én érkezett meg Gyulafehérvárra, ahol püspöke, Majláth Gusztáv Károly várta. Az erdélyi püspökség Magyarország egyik legnagyobb kiterjedésű egyházmegyéje volt 333 508 római katolikus hívővel.¹⁹¹ Területe 15 vármegyére terjedt ki, melyben 16 esperesi kerület volt 227 plébániával és 3200 filiával.¹⁹² Mikes megérkezése és papi pályájának kezdete egybeesett a magyar katolikus egyház nagy átalakulásával. Az egyházpolitikai küzdelmek lezárultak és a magyar katolikus főpapság – Rómának, az egyházi megújulás központjának iránymutatásával – a hazai katolicizmus újjászervezését, közéleti szerepvállalását kívánta. Ebben tetten érhető XIII. Leó pápa politikájának követése, amennyiben az egyházat a polgárosuló társadalomban kívánta hatékonyan bekapcsolni. Különösen az egyház szociális szerepvállalása került a figyelem középpontjába, amelynek egyik hazai szónoka az a Prohászka Ottokár volt, aki Majláth püspöknek nevelőtársa volt az esztergomi papnevelőben. Mellettük még Fischer-Colbrie Ágoston, későbbi kassai püspök nevét kell megemlíteni, mint a katolikus reneszánsz legelkötelezettebb hívét. A társadalomban megfigyelhető vallástalanodás arra készíti a korszak főpásztorait, hogy a lelkipásztorkodást új alapokra helyezzék. Ennek új formái a hagyományos plébániai

¹⁹⁰ „Főtisztelendő gróf Mikes János úrnak, aki Mária látogatásának ünnepén első szentmiséjét bemutatni szándékozik, és az ő kérésére válaszolva kérem, hogy a Boldogságos Szűz oltalmával a Mindenható adjon neki boldogságot sok éven át. Sarto cardinalis, Velencei pátriárka” SZÉKELY, 2009. 53–54. A levél eredetije nem maradt fenn. Ennek magyarázata az lehet, hogy Székely közlése szerint Mikes a levelet oly nagy becsben tartotta, hogy répceszentgyörgyi oltárán tartotta bekeretezve. Mikes halála után a kastélyt kifosztották és eközben a levélnek nyoma vesztett.

¹⁹¹ KISS JÁNOS – SZIKLAY JÁNOS szerk. *A katolikus Magyarország. A magyarok megtérésének és a Magyar Királyság megalapításának kilencszázados évfordulója alkalmából. I–II. köt.*, Budapest, 1902. 875. idézi SAS PÉTER: *Az erdélyi római katolikus egyház 1900–1948.* Budapest, 2008. 20.

¹⁹² SAS, 2008. 20.

pasztoráció mellett a népmissziók és a lelki gyakorlatok voltak. Nagy számban alakultak vallásos egyesületek, amelyek a templomon kívüli hitélet eszközei voltak. A Katolikus Nagygyűlések is az egyház fokozottabb társadalmi jelenlétét voltak hivatottak demonstrálni. A vallási élet megújításának új, még hatékonyabb eszköze volt a katolikus sajtó megteremtése, bővítése és az oktatás fejlesztése. Mindezekhez új szemléletű papságra volt szükség; fiatal tenni vágyó emberekre, akik komoly munkabírással tudnak szembeszállni a nehézségekkel és nyitottak azokra a problémákra, amelyek megoldását tőle várja a katolikus közösség és a főpapság is.

A megújulás Erdélyben is elindult. Hasonló folyamatok játszódtak le, mint az ország többi egyházmegyéjében, amelyek révén a katolicizmus ugrásszerű fejlődése volt megfigyelhető. Amiben különleges Erdély, az a katolikus autonómia tényleges működése. Miközben Magyarországon újból és újból kudarcba fulladt a kérdés rendezése, addig Erdélyben már régen megvalósult és működött is a katolikus egyház önállósága. Ennek talán legfontosabb jellemzője a világi elemek hatékony bevonása az egyház ügyeibe, amely elsősorban vagyongazdálkodási és felügyeleti joggyakorlást jelentett az egyházi intézmények felett. Ez az autonómia hosszabb távon is biztosította az egyházi alapítványok, iskolák működését, megmaradását, hiszen a bevont világi tényezőknek is ez állt az érdekében.

Az Erdélyi egyházmegye megújítása egybeesik Majláth Gusztáv Károly püspökségének első szakaszával. Már első körleveleiben nyíltan megfogalmazta azokat a problémákat, amelyeket a legsúlyosabbnak és leginkább orvosolandónak tartott. A közöny és a vallástalanság legfőbb okaként a családi szegénységet, a munkanélküliséget és az alkoholizmust nevezte meg, amelyek nyomort, a lesüllyedés következtében tudatlanságot, ellenséges álliberalizmust és a szabadkőművesség előretörését eredményezték.¹⁹³ Mindezek a problémák kiváltképp a székelyeket sújtották. Elsődleges feladatának tekintette az ifjúság vallási nevelésének megújítását. Iskolákat, tanoncotthonok megalapítását támogatta, szorgalmazta legényegyletek, ifjúsági egyesületek megszervezését.¹⁹⁴ Szintén az ifjúságot célozták a megalapított egyházi lapok is (Kis Pajtás, Zászlónk).¹⁹⁵ Elgondolásainak két fontos sarokköve volt: a pápaságba és saját papjaiba vetett bizalma. Papjait nem alárendeltnek tartotta, hanem

¹⁹³ SAS, 2008. 25.

¹⁹⁴ BÍRÓ VENCEL: *Székhelyi gr. Majláth G. Károly*, Cluj–Kolozsvár, 1940. 88.

¹⁹⁵ SAS, 2008. 26.; „A katolikus nevelés kiegészítője a katolikus sajtó. E nélkül (...) meg nem élhetünk, prédává lesznek elveink, szabadságunk, függetlenségünk. Katolikus hírlapirodalmunk nélkül eszméink nem hódítanak, csak tengődnek.” *Közművelődés*, 1900. 224. Idézi BÍRÓ, 1940. 90., 105.

munkatársnak, akiknek folyamatos támogatást nyújtott lelkigyakorlatok szervezésével. Népmissziókat szervezett és maga is gyakran tartott körmeneteket például a csíksomlyói búcsún.¹⁹⁶ Papjai folyamatosan érezhették jelenlétét, hiszen többször is végiglátogatta kiterjedt egyházmegyéjének valamennyi plébániáját. Erre elsősorban a bérmutak adtak lehetőséget.¹⁹⁷ Figyelme a papi pályára készülőkre is kiterjedt, ezért a papnevelésről szóló, az olasz püspökhöz írt pápai levelet saját egyházmegyéjében is alkalmazta, és távol tanuló kispapjaival is szoros kapcsolatot tartott (ahogy azt Mikesnél is láttuk). Olyan papság kinevelése volt a célja, amely „saját magában alakítja ki a keresztény életszentség ideáljait, és saját megelégeként csak utána próbálja azt másokban is kialakítani”.¹⁹⁸ Ebben követője volt X. Pius pápának, aki a vallási élet megújítását a lelkipásztorkodás reformjával képzelte el.¹⁹⁹ Önmagát is elsősorban lelkipásztornak tekintette, aki hívei körében prédikál, maga szolgáltatja ki a szentségeket és adományaival segítette a rászorulókat.²⁰⁰ Nem meglepő, ha ezek után papjait is lelkipásztori szolgálatra rendeli származásukra, társadalmi helyzetükre való tekintet nélkül, hogy más jellegű papi tevékenységeik (tanítás, aulai szolgálat stb.) előtt abban próbálhassák ki magukat, amit valóban a papság legfőbb feladatának tartott. Így tett az ifjú Mikes Jánossal is. Hiába a grófi cím, Majláth püspök nem tartja magánál, hanem a távoli, szinte megközelíthetetlen Gyergyóalfaluba helyezi káplánnak. A község a Gyergyói-medence egyik legrégebbi települése. Az 1900. évi népszámláláskor 5811 fő lakta, ebből magyar 5796, a katolikusok száma 5390 fő volt.²⁰¹ A község plébánosa 1899-ben Zomora Dániel,²⁰² aki nem volt ismeretlen Mikes számára.²⁰³ Első állomáshelyére 1899. szeptember 2-án érkezett meg: „Szombat. De. 11-kor utaztam el Alfaluba. Zomora plébános Szt. Domonkoson várt. Este fél 9-kor érkeztem meg ide. Szeptember 3. vasárnap. Első szt. mise Alfalun. Plébánosom igen jó és szíves irántam. De minden rendnek és kényelemnek hiánya egy kicsit elrontották a jó érzést. Nem is

¹⁹⁶ BÍRÓ, 1940. 89.

¹⁹⁷ BÍRÓ, 1940. 77.

¹⁹⁸ BÍRÓ, 1940. 27.

¹⁹⁹ Ez vezette, amikor 1903-ban Prohászka Ottokárral együtt megalapította a budapesti Regnum Marianumot is. BÍRÓ, 1940. 105.

²⁰⁰ BÍRÓ, 1940. 85.

²⁰¹ VARGA E. ÁRPÁD: *Hargita megye településeinek etnikai (anyanyelvi/nemzetiségi) adatai 1850–2002.* 40. www.kia.hu/konyvtar/erdely.erd2002.htm [2012. október 21.]; UÓ: *Hargita megye településeinek felekezeti adatai 1850–2002.* 25. www.kia.hu/konyvtar/erdely.erd2002.htm [2012. október 21.]

²⁰² Zomora Dániel (1853–1944) gyergyóalfalui plébános, majd gyulafehérvári nagyprépost, püspök-helyettes

²⁰³ Lsd.106. lábjegyzet; Ismeretségüket bizonyítja, hogy Zomora 1896. december 7-én kelt levelében köszöni Mikesnek, hogy értesítette édesanyja katolizálásáról. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1896.

igen akad sok tennivalóm, és így – őszintén mondva – elég rosszul érzem magam.”²⁰⁴ – írja naplójában.²⁰⁵ Püspöke így bízta: „Kedves fiam, úgy hiszem, állomásodat immár véglegesen elfoglaltad. Áldásomat küldöm lelkipásztorkodásod kezdetére, s óhajtom hogy napról napra fokozódjék benned az Úr Jézus iránti szeretet, és a lelkek üdvözítetttségének buzgalma. Ne is keress e világra egyebet soha, hanem igyekezzél azt a munkakört, a melyet az isteni Gondviselés előjáróid által eléd szab, teljes odaadással és lelkesedéssel, alkuvást nem ismerő pontossággal betölteni.”²⁰⁶ A kezdeti bizonytalansága azonban hamar tovaszállt és belevetette magát a munkába. Tanított, prédikált,²⁰⁷ betegeket látogatott és mindezt szívesen tette. Részt vett a helyi tanítóegyesület ülésein és a néppárti gyűléseken.²⁰⁸ Járja a környező falvakat, személyesen ismeri a családokat és segíti a szegényeket, a betegeket, a magányosokat.²⁰⁹ Kinyitatta a templomot, hogy bármikor betérhessenek oda a hívek.²¹⁰ Felolvasást tart a helyi fillérestélyen a XIX. századi társadalmi problémákról.²¹¹ 1899 novemberében már lelkesedéssel számol be Majláthnak arról az örömről, amelyet munkájában talál.²¹² Gyakran találkozik²¹³ püspökével, akit meggyőz arról, hogy eredeti tervével ellentétben ne vigye a püspöki aulába.²¹⁴ Más terve van: misszióba akar menni.²¹⁵ Majláth azonban ezt nem engedi, sőt újból felmerül, hogy Gyulafehérvárra

²⁰⁴ Naplóbejegyzés 1899. szeptember 2–3. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX.

²⁰⁵ Zomora plébános tájékoztató leveléből jól kirajzolódnak Mikes első állomáshelyének körülményei: „1. Van a szobájában: 1 fa ágy (új); 1 töltött kanapé, előtte egy kerek asztal; 1 író asztal, két faszék; egy három-fiókú kuszli; egy falba vágott kétajtójú ruhaszekrény; egy falva vágott 2 üveges ajtójú könyvszekrény; van egy éjjeli szekrény féle is. Több bútordarab nem is fér el. ... 2. Könyves ládait Csik-szerezdára rendelje... 3. öreg inasát csak tessék elhozni, hogy nálam elalhatik-e vagy nem? Ez az ő igényétől függ. 4. Bútort ne méltóztassék hozni... Ha esetleg egy térdeplőt akar hozni, azt lehet. Ágy és fehérműre természetes lesz szüksége.” Zomora Dániel levele 1899. július 30. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1899.

²⁰⁶ Majláth Gusztáv Károly püspök levele 1899. október 6. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1899.

²⁰⁷ „Halottak napja. Nagy mise, utána a temetőbe, ahol óriási nép előtt prédikáltam. Igazán nem lehetek elég hálás a jó Istennek a nagy könnyűségért, mellyel prédikálok.” Naplóbejegyzés 1899. november 2. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX.

²⁰⁸ Naplóbejegyzés 1899. október 7. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX.

²⁰⁹ „Vízkereszt és a rá következő napon a fél falut bejárni, és házakat szentelni. Nagyon szívesen tettem azt, mert ezáltal a hívek nagy részével beszéltem, a nyomort a házaknál a szegényeket és betegeket láthattam. Igaz, sok szegénység van itt is.” Naplóbejegyzés 1900. január 6. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX.

²¹⁰ Naplóbejegyzés 1899. október 22. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX.

²¹¹ Naplóbejegyzés 1899. december 29. és 1900. január 9. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX.

²¹² „Örvendek, hogy a lelkipásztorkodásban örömet találod; nem is lehet az másként.” Majláth Gusztáv Károly püspök levele 1899. november 4. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1899.

²¹³ Majláth Gusztáv Károly püspök levelei 1899. november 4, december 1. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1899.

²¹⁴ Naplóbejegyzés 1899. november (nap nélkül) SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX.

²¹⁵ Naplóbejegyzés 1900. június 6. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX. „A tékozló fiú emlékiratait elolvastam, nagyon emelte bennem a vágyat a misszionáriusi élet iránt.”

viszi káplánnak.²¹⁶ Eközben folytatja tanulmányait a budapesti egyetemen.²¹⁷ 1900 szeptemberében újabb tervvel áll elő: „Nekem utolsó időben egy tervem van, mely ugyan még nincs megérve, de tán megéri az idővel: hogy t.i. ha a harmadik szigorlatot letehettem, jövőre egy év szabadságot kérek, az alatt Rómába megyek, és ott végzem be tanulásomat.”²¹⁸ A római tanulás terve azután fogalmazódott meg benne, hogy részt vett az 1900. jubileumi szentév alkalmából rendezett zarándoklaton. Április 22. és május 12. között ezen a nemzeti zarándokúton püspökét kísérte.²¹⁹ Rómában módja volt találkozni a pápával, aki nagyon kegyes volt hozzá. Ez az élmény nagy hatást gyakorolt rá.²²⁰ Részt vett Merry-del-Val²²¹ püspökké szentelésén, amit Rampolla²²² bíboros végzett.²²³ Május 7-8. napja pedig már Velencében találta, ahol misézett a Szent Márk templomban, majd – immár sokadszor – fogadta őt Sarto pátriárka.²²⁴ De a római terv is kútba esett: Majláth inkább prefektusi állást ajánl neki a fehérvári szemináriumban.²²⁵ A sokféle terv mögött az állhatott, hogy bár szerette az alfalui lelkipásztorkodást, mégis életét, a hétköznapiakat túl egyformának találta.²²⁶ Az egyhangúságot azzal oldotta, hogy bátran vállalta a nehezen megoldható feladatokat is. Különösen elkeserítette a templom állapota, ezért elvállalta a szentély restaurációjának szervezését, sőt a finanszírozásból is kivette részét.²²⁷ Ez aztán sok feladatot adott neki.²²⁸ A

²¹⁶ Naplóbejegyzés 1900. június 13. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX.

²¹⁷ Naplóbejegyzés 1901. január 25. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX. „... letettem a szigorlatot a dogmatikából. Ugyan nagyon keveset tanultam, de a tanárok szívességéből jó eredményt mutathattam fel.” Budapesti tanulmányainak befejezéséről nem maradt fenn forrás, így feltételezem, hogy nem zárta le ezeket.

²¹⁸ Naplóbejegyzés 1900. szeptember 30. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX.

²¹⁹ Az országos zarándoklat április 24-én indult; a gyengélkedő Vaszary Kolos hercegprímás helyett Császká György kalocsai érsek vezetésével. Az 1300 fős zarándoklatban a főpapok közül Bende Imre, Dessewffy Sándor, Hornig Károly, Majláth Gusztáv, Steiner Fülöp, Szmrecsányi Pál püspökök és Fehér Ipoly OSB főapát vett rész. <http://lexikon.katolikus.hu/J/jubileumi%20%C3%A9v.html> [2012. október 22.]

²²⁰ Naplóbejegyzés 1900. május 1. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX.

²²¹ Raffael Merry del Val (1865–1930), spanyol nemesi családból származó bíboros, akit 1900-ban címzetes érsekké, 1903-ban bíborossá neveztek ki. X. Pius pápa. 1903–1914 között a Szentszék bíboros államtitkára.

²²² Mariano Rampolla del Tindaro (1843–1913), 1866-ban szentelték pappá, 1882-től címzetes érsek és apostoli nuncius Spanyolországban. XIII. Leó pápa 1887-ben bíborossá és szentszéki államtitkárrá nevezi ki, amely címet 1908-ig tölti be. Az 1903. évi konklávén választott pápa, amelyet azonban az osztrák császári vétó megakadályoz.

²²³ Naplóbejegyzés 1900. május 6. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX.

²²⁴ Naplóbejegyzés 1900. május 8. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX.

²²⁵ Naplóbejegyzés 1901. május 21. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX.

²²⁶ Naplóbejegyzés 1900. február 16. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX.

²²⁷ Naplóbejegyzés 1900. november 29. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX. „Elhatároztam, hogy az egész szentély restaurációját (1600 korona) elvállalom. Hogy arra mennyit kapok, azt nem tudom. Az Isten majd megsegít a koldulásban, mert hiszen az egésztest magam nem fizethetem.”

²²⁸ Naplóbejegyzés 1900. december 8. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX.

hétköznapokat az állandó utazások is megszakították. 1900. július végén Szabadkára és Palicsra utazott Sophie nővéréhez. Augusztus 1–9. között lelkigyakorlaton vett részt egykori iskolájában, Kalksburgban, ahol fő céljának vallásos életének rendezését, az imádságok szabályos végzését és idejének jobb beosztását, a szorgalmas tanulást jelölte meg.²²⁹ Hazatérve a következőképp vontta meg egyéves papi működésének mérlegét: „Ma egy éve jöttem ide, (...) a 12 hónapból 3 hónapot nem itt töltöttem; tán sokat voltam távol. A jó Istennek nagyon hálás lehetek, hogy ide kerültem, mert itt alkalmam volt a lelkipásztorkodást igazán megtanulni és megszeretni. Igaz hogy sokkal többet tettem volna, kellett volna többet tenni, az bizonyos.”²³⁰ Bár kritikus saját tevékenységét illetően, de a legfontosabbnak a lelkipásztorkodás terén elért eredményeit tartotta. Ezek közül a legfontosabb a helyi Oltáregyesület megalakítása volt.²³¹ A falu lakói között nagyon népszerű volt: „Úgy falufeleim, mint udvarhelyi hívei gróf úr néven szólították, mert a gyalogos székelyek közül nemcsak születésre nézve emelkedett ki, hanem lelki műveltség szerint is nagyobb volt. De ő ezt soha senkivel nem érezte, nem beszélt soha senkivel lóhátról, kedves, egyszerű, leereszkedő, alázatos volt mindenkivel szemben.”²³² Népszerűségével magyarázható, hogy a falu ragaszkodott személyéhez, amikor Zomora Dánielt kanonokká nevezte ki Majláth püspök, így megürült a gyergyóalfalui plébánosi állás. A püspök – ismerve hívei véleményét – Mikest szerette volna utódául, bár ő ezt kezdetben elhárította. Végül három jelölt közül az egyházközség 1901. szeptember 9-én egyhangú választással Mikes kinevezését javasolta a püspöknek.²³³ Miután a választás ennyire egyöntetű volt, Mikes sem ellenezte továbbá és hozzájárult jelöléséhez. Szeptember 22-én a plébánosi kinevezés²³⁴ meg is történt, amit „nagyon vegyes érzelmekkel”²³⁵ fogadott.

Öt évig maradt még Gyergyóalfaluban.²³⁶ Ezalatt vezette a helyi Keresztény Tanító Egyesületet, megszervezte a Katolikus Népkört, a Keresztény Fogyasztási és

²²⁹ Naplóbejegyzés 1900. augusztus 1-9. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX.

²³⁰ Naplóbejegyzés 1900. szeptember 2. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX.

²³¹ Naplóbejegyzés 1901. április 8. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló X.

²³² György Lajos gyimesbükki plébános 1959. szeptember 14-én Géfin Gyulához írt levelének közlése alapján. Idézi SZÉKELY, 2009. 56.

²³³ Naplóbejegyzés 1901. szeptember 9. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló XI.

²³⁴ Majláth Gusztáv Károly püspök Bakóczáról 1901. szeptember 4-én kelt képes levelezőlapjának értesítése SZEL Mikes János iratai. Missilis 1901.

²³⁵ Naplóbejegyzés 1901. szeptember 22. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló XI.

²³⁶ 1903-ban ismét felmerült, hogy a püspök áthelyezi a gyulafehérvári szemináriumba spirituálisnak, de a terv nem valósult meg. 1903. december 10-én kelt levél Toni aláírással: „Mit Deinem d.h. mit Bischofs Plan mit Dir bin ich sehr, aber sehr einverstanden. Du past vorlaufig in ein Seminar als Spiritual besser als Du Dir denkst.” (A Te – ami azt jelenti, hogy püspököd – tervével nagyon, nagyon egyetérték.

Hitelszövetkezetet.²³⁷ Állandó problémát jelentett viszont az egyházközség által fenntartott állások finanszírozása. Ezt az ún. kepe tette lehetővé, amely egyfajta papi illeték volt. A falu lakói azonban szegénységük miatt ezt nem tudták fizetni, ezért például a káplán vagy a tanító fizetése – amelyet a kepe fedezett – visszatérő problémát jelentett. Ennek megoldására egy újszerű javaslattal állt elő. Ráveszi az alfalui közbirtokosságot,²³⁸ hogy egy 300 hold kiterjedésű erdőterületet adjon át a helyi egyházközségnek. Ennek jövedelméből alapot, ún. kepeválságot létesített 250 ezer korona értékben. Ebből sikerült megoldani a plébános, a káplán, a tanító és a kántor járandóságát, miközben mentesítette ettől a tehertől a község lakosait. Megoldása újszerű volt, de sikeres. Személyes meggyőzőereje nagyban hozzájárult, hogy ezt a szokatlan formát a helyi közbirtokosság elfogadta.^{239, 240}

1902 áprilisában a községben tűz ütött ki, amely a falu nagy részét elpusztította. Április 20-án délután keletkezett a tűz az alszegben és közel 20 ház égett le.²⁴¹ Majd másnap körülbelül ugyanazon idő tájt ismét fellángolt a tűz a mészáros istállójánál, illetve a községi istállónál, ahonnan tovaterjedt és a falu öt-hat pontján is égni kezdett. A megelőző szárazság és a viharos szél miatt a tűz rövid idő alatt a falu nagy részét romba döntötte. A mentési munkáról a Gyergyó című hetilap tudósított, amely külön kiemelte a helyi plébános szerepét: „A mentés munkájáról beszélve nem tehetjük, hogy meg ne emlékezzünk Alfalu derék lelkipásztoráról. Ahol a vész legjobban dühöngött, ahol a kétségbeesés a legmagasabb fokra emelkedett, szóval, ahol menteni kellett, a mentésben jó példát adni vagy a szerencsétleneket vigasztalni kellett, mindenütt ott láttuk az igazán

Ideiglenesen jobban illeszkedik egy szemináriumba spirituálisként, mint ahogy gondolod.) SZEL Mikes János iratai. Missilis 1903.; Batthyány Vilmos levele 1903. december 27.: „Nem tudom gratuláljak-e a leendő áthelyezésedhez – gondolom, szívesen fogod venni a változást, – mert igen szép – új működési tér nyílik ezáltal Neked.” SZEL Mikes János iratai. Missilis 1903.

²³⁷ SZÉKELY, 2009. 57.

²³⁸ Közbirtokosság a társas birtoklásnak egy neme, mely nemesi birtokokra és az azokkal kapcsolatos jogokra vonatkozik. A közbirtok közös nemesi birtok, melyet a Közbirtokosság tagjai közösen használnak vagy melynek jövedelméből bizonyos arány szerint részesülnek.

<http://www.kislexikon.hu/kozbirtokossag.html> [2012. október 22.]

²³⁹ Naplóbejegyzés 1902. szeptember 15. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló XI. „A kepe ügye, melyért annyit fáradtam, úgy látszik, végképp rendben van.”

²⁴⁰ SZÉKELY, 2009. 57–58. erről az eseményről a Korrespondenz des Priestergebetsvereines im theol. Konvikt zu Innsbruck 1912. januári számából idéz: „... keresztülvitte, hogy egy erdőt eladtak, s ennek árából plébánosnak és kántornak járandóságát rendezték. Csak az tudja, mit jelent ez, aki tapasztalta, mennyi lelki kárral jár, lelki viszonylatban, ha a nép fizetni kénytelen papjának, még hozzá gabonában. Bármennyire szereti is egy nép a papját, átkozni kezdi, amikor a gabona beszolgáltatására kerül a sor. A gyergyóalfalusi plébános mentesült ettől a bajtól. Ezt csak egy gróf Mikes tudta keresztülvinni, más nem, mert a hatóságok ellenezték.” A leírás annyiban téved, hogy az erdőterület nem került eladásra, így biztosította, hogy pénzügyi válság ne értéktelenítse el a kepeét. A SZÉKELY által idézett cikk forrása nem ismert, így nem tudjuk, hogy mely hatóságok ellenezték Mikes lépését.

²⁴¹ Naplóbejegyzés 1902. április 20. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló XI.

nemes grófot segédlelkészével és vendégpapjával együtt. Feltűzött reverendával, lucskosan. Majd a vizezhordó szekereken a kádakat tölteni, majd vödrökben vizet hordani, vagy üszköket fejszével széjjelverni s öntözni. Majd pedig a földönfutókká lett kétségbeesetteknek a vigasz balzsamát osztogatni.”²⁴² A mentést követően a faluban felforrtak az indulatok és április 24-én verekedés tört ki, amelyet a csendőrök megjelenése fékezett meg. A zúgolódás közben azonban valaki a tömeg közé lőtt az egyik ház ablakából és ez tovább fokozta a feszültséget. A tudósítás szerint Mikesnek és káplánjának nagy szerepe volt abban, hogy a tömeg indulatait sikerült lecsillapítani és a tűzvész után nem történt lincselés a faluban.²⁴³ A kedélyek megnyugvása után rögtön megkezdődött a károsultak megsegítése, amelyben Mikes szintén élenjárt.²⁴⁴

A Gyergyóalfalun töltött évek alatt Mikes megtapasztalta a valódi papi szolgálatot annak minden szépségével és nehézségével. Sokat fáradozott híveiért, különösen a gyerekekért és nagyon sokat tett a községért is. Hívei szerették, becsülték, ezért szomorúan búcsúztak tőle, amikor püspöke új állomáshelyre szólította.

SZÉKELYUDVARHELY

1906-ban Majláth püspök a fiatal, de ambiciózus papot Székelyudvarhely plébánosává nevezte ki, ezzel együtt megkapta a főesperesi címet is. Ez már komoly feladat, fontos megbízás volt, hiszen 28 plébánia tartozott a keze alá. Székelyudvarhely városának, egy megyeszékhelynek a plébánosává lenni ilyen fiatalon igazi előrelépés az egyházi ranglétrán.

Az áthelyezés nem érthette nagyon váratlanul, hiszen püspökének évek óta nagy tervei voltak vele és többször felmerült, hogy magához veszi a püspöki hivatalba vagy a gyulafehérvári szemináriumba. Ezek az áthelyezések viszont rendre megfeneklettek, valószínűleg Mikes ellenállása miatt. Erre utal, hogy Majláth 1904 februárjában már maga kérdezi tőle: Megírhatnád nekem, hogy hol fungálnál²⁴⁵ legszívesebben?”²⁴⁶

²⁴² *Egy székely nagyközség pusztulása.* Gyergyó, 11. évf. 17. szám, 1902. április 27. 1.

²⁴³ *A gyergyóalfalui zendülés.* Újságkivágás 1902. április 30. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló XI. A tudósítás valószínűleg szintén a Gyergyó című hetilapból való, amely az Alkotmányban megjelent félrevezető híreket akarta helyesbíteni.

²⁴⁴ Naplóbejegyzés 1902. április 30. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló XI. A tűzvészről szóló bejegyzés sokkal visszafogottabb, mint a sajtóban megjelent felmagasztaló sorok.

²⁴⁵ Működik, ténykedik.

1906-ban Jung Cseke Lajos²⁴⁷ apát, főesperes-plébános nyugalomba vonult és a megüresedett Szent Miklós plébániára a püspök Mikest nevezte ki.

Székelyudvarhelynek ekkor 9449 lakosa volt, amiből magyar 9082, német 248 és román 88 fő. A katolikusok száma 5888 fő volt.²⁴⁸ A várost így jellemezte az ekkoriban ott tanuló Ravasz László későbbi református püspök: „Székelyudvarhely kis vidéki város, alig 8-10 ezer lakossal. Székely anyavárosnak nevezték, mert a székelység közepét, Udvarhelyszéket fogta egybe (...) Udvarhelyen iparos és honorácior társadalom élt, elegyítetlenül és elválaszthatatlanul, bár elég nagy távolságban egymástól. Vármegyei székhely lévén, tele volt hivatalnokokkal; három középiskolája (református és katolikus főgimnázium, állami főreáliskolája) sok tanárt és diákot vonzott oda. A vidék székely népe szakadatlanul járt-kelt benne. Mindenki ismerte egymást és mindenki tudta, hol a helye. A honoráciorok hivatali rangjuk szerint tagozódtak, az iparosok vagyonuk szerint. Mágánás nem akadt, gentry alig, legfennebb a vármegyénél átmenetileg.”²⁴⁹ Ravasz jellemzése tömör és lényegre törő, mindazon jegyeket bemutatja, amelyek miatt a város fontos és meghatározó volt az Erdélyi Egyházmegyében. Emiatt a plébánosi állása is jelentős megbízatásnak számított, ami jól illett Mikes karrierjébe, újabb lehetőséget adva, hogy bizonyítsa rátermettségét a papi pályára.

Az új plébános 1906. május 15-én érkezett meg állomáshelyére, a megyei és a városi vezetők társaságában, akik elébe mentek Segesvárig. „Udvarhely város közönsége bandériummal várja az állomásnál, ahol Ugron Ákos főispán és Gothár János polgármester, a Jézuskútjánál felállított díszkapunál pedig az egyházközség nevében Valentsik Ferenc dr. üdvözli. Mikes gróf szeretetteljesen válaszol az üdvözlésekre. Ide hozta életének legszebb idejét – úgymond – hogy ennek a hitközségnek boldogulását elősegítse, felvirágzásához munkakedvvel közreműködjék. (...) Látja, hogy szeretettel várják és ez jól esik az ő szívének, melyben szintén szeretet lakozik a város minden polgára iránt. Mint székely ember jön a rabonbánok²⁵⁰ városába, és mint székely ember dolgozni is akar”.²⁵¹

²⁴⁶ Majláth Gusztáv Károly püspök kézírása 1904. februárban (nap nélkül) kelt távirat hátoldalán. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1904.

²⁴⁷ Jung Cseke Lajos, székelyudvarhelyi plébános 1884–1906 között.

²⁴⁸ VARGA E. ÁRPÁD: *Hargita megye településeinek etnikai (anyanyelvi/nemzetiségi) adatai 1850–2002*. 4. www.kia.hu/konyvtar/erdely.erd2002.htm [2012. október 21.]; Uő: *Hargita megye településeinek felekezeti adatai 1850–2002*. 4. www.kia.hu/konyvtar/erdely.erd2002.htm [2012. október 21.]

²⁴⁹ RAVASZ LÁSZLÓ: *Emlékezéseim*. Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. Budapest, 1992. 39.

²⁵⁰ Rabonbán: a Székely krónika (Csíki krónika) szerint a székelyek legfőbb tisztje Attila hun király halála s a magyarok honfoglalása után, I. Béla király idejéig.

Plébánosi beiktatását a kerületi papság asszisztenciája mellett Zomora Dániel végezte május 20-án. Az ünnepi ebéden elmondott pohárköszöntőjében a következőképp vázolta programját: „(...) kijelenti, hogy nem felekezeti harcokat jött előidézni, nem vallási villongások tüzet szítani, hanem hogy a városi polgárság minden egyes tagjával kezét fogva, a haza javára munkálkodjék. Krisztusi tüzet hozott magával kebelében, amely tűz nem a testvérharcok üszkét lobbantja lángra, hanem felgyújtja a szívekben a felebaráti, testvéri és hazafiúi szeretetet kiváltó tüzet. Poharát Székelyudvarhely város közönségére üríti.”²⁵² Okos és politikai beszéd volt ez, amellyel felekezettől függetlenül látványosan békejobbot nyújtott a város minden lakójának és így megnyerhette azt a bizalmat, amellyel plébánosi működését zavartalanul megkezdhette. Hívei és a város közönsége hamarosan megtapasztalhatta, hogy a fiatal pap milyen elszántsággal és határozottsággal végzi munkáját. Fontosnak tartotta, hogy a vallási élet valamennyi kérdése, megoldandó feladata a plébánia irányítása, felügyelete alatt történjen. Ez jól nyomon követhető a városban működő lelkiségi csoportok átszervezésében. Az Oltáregylet első találkozásán Mikes máris kifejezte fenntartásait működésével kapcsolatban: „Örömmel értesültem ezen Oltáregylet üdvös működéséről. Azonban egy hibát is láttam benne: az Oltáregylet a plébánossal semmiféle összefüggésben nem volt. Ez az állapot tarthatatlan, mert: az egyházmegyei, általánosan érvényes és mérvadó Oltáregyleti alapszabályok értelmében mindig a plébános hivatalánál fogva az Oltáregylet igazgatója.(...) Isten rendelése szerint midőn ezt a plébániát átvettem, a felelősséget is magamra vettem, így tehát mint plébános és Isten előtt felelős vezére a hitközségnek, a hitélet minden ágában kell, hogy a vezetésben legalább részt vehessek. Az Oltáregylet vezetésében is részt kívántam (...) Kívánságom nem teljesült. (...) az alapszabályzat részbeni módosítását kívántam, de azt sem érhettem el, jogos kívánságomnak nem kívánt eredménye az lett, hogy az Oltáregylet feloszlott. Tisztelt Értekezlet! Mikor plébánosi működésem kezdetén részt kívántam az Oltáregylet vezetésében, irányításában, nem hittem volna, hogy kívánságom olyan viharral fog előidézni, mely magát az Oltáregyletet is el fogja seperni. De ha ezt előre is láttam volna, akkor sem cselekedhettem volna másként, mert hiszen beiktatásom alkalmával az önök füle hallatára Isten és emberek előtt esküdtem, hogy a plébánia jogait meg fogom védeni, elveszett jogait vissza fogom szerezni. Joga és

<http://lexikon.katolikus.hu/R/rabonb%C3%A1n.html> [2012. október 29.]

²⁵¹ Domus Historica, közli: DERZSY ANDRÁS: *gróf Mikes János székelyudvarhelyi főesperes*. Székelyudvarhely, 2011. 13.

²⁵² Udvarhelyi Híradó, 1906. május 27. közli: DERZSY, 2011. 14.

kötelessége a plébánosnak az Oltáregyletet legalább részben vezetni. Akaratom ellenére kénytelen voltam sebeket vágni. Most Istentől várom a segítő kegyelmet, hogy a sebeket a szeretet balzsamával megint begyógyíthassam.”²⁵³ Határozottságának köszönhetően az Oltáregylet újjáalakult és működését kezdeti nehézségek után újból megkezdte. Ugyancsak kezdeményezte az udvarhelyi diákok Mária-kongregációjának megalakítását, amely 1906. december 8-án megtörtént.²⁵⁴ Az egyházközség férfi tagjai számára férfi kongregációt is alapított. A társulatok működését felügyelte, számukra lelkigyakorlatokat szervezett és számtalan alkalommal felhívta figyelmüket működésük céljaira.²⁵⁵

Rögtön székelyudvarhelyi működése elején felmérte a templom és a paplak állapotát és elhatározta, hogy azokat fel kell újítani.²⁵⁶ Javasolta az Egyháztanácsnak, hogy a templom külső javítását végezzék el, a sekrestyét költöztessék át a bal oldali teremből jobb oldalra, illetve az oratóriumot át kell alakítani raktárrá, mert a jelenlegi helyen az egyházi felszerelések nedvesednek. A raktárba a feljárást az új sekrestyéből látná megoldhatónak. A tanács engedélyével terveket készíttetett és június 29-én ezeket be is mutatta.²⁵⁷ Mivel a felújítás sokba került, adakozásra szólította fel a híveket. Ennek eredményeként a munkálatok megindultak²⁵⁸ és október 23-án Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök felszentelhette a megújult templomot.²⁵⁹ 1907-ben megtervezte a villanyvilágítás bevezetését is, amely 1909-re készült el. Ezt követően a helyi Kő- és Agyagipari szakiskola tanáraival tárgyalt a templom régi fa- és téglaoltárainak márványra történő kicseréléséről is. Ennek a munkálatai 1911-ben kezdődtek, majd az utód alatt fejeződtek be és az új oltárokat az áldoztató ráccsal együtt már szombathelyi püspökként szentelhette fel.²⁶⁰ A templom mellett a plébánia épületét is felújította a leírások szerint a saját vagyonából fedezve a költségeket.²⁶¹ A plébániára vezetékes ivóvíz került és a régi kántori lakás helyett is újat építtetett. A temetőbe vezető új bejárati út készült, ami sírok áthelyezésével is járt, és szintén új kerítést kapott

²⁵³ Oltáregylet jegyzőkönyve, 1906. közli: DERZSY 2011. 14–16.

²⁵⁴ Mária kongregáció jegyzőkönyve 1906. december 8. közli: DERZSY, 2011. 16. „A Mária Társulat az 1877. évben nem tudni mi okból, feloszlott. (...) Ekkor jött Székelyudvarhelyre egy férfi, Mikes János gróf esperes-plébános, aki nyájas beszédével magához csalogatta a tanuló ifjakat és magasztalva előttük Máriát, felhívta figyelmüket a régi Mária-társulat újjáalakítására.”

²⁵⁵ DERZSY, 2011. 17.

²⁵⁶ Egyháztanácsi jegyzőkönyv 1906. június 9. közli: DERZSY, 2011. 18.

²⁵⁷ Egyháztanácsi jegyzőkönyv 1906. június 29. közli: DERZSY, 2011. 19.

²⁵⁸ Egyháztanácsi jegyzőkönyv 1906. augusztus 27. közli: DERZSY, 2011. 19.

²⁵⁹ DERZSY Uo.

²⁶⁰ DERZSY, 2011. 20.

²⁶¹ Uo.

a sírkert. A templom környéke így teljesen megújult és éke lett a városnak. A nagy építkezések során elszántsága magával ragadta a katolikus közösséget, így végül mindig sikerült előteremteni a szükséges költségeket.

Ennél is többet tett a helyi ifjúságért. Székelyudvarhely büszkén iskolavárosnak tekintette magát; három középfokú intézménye igazolta is ezt a tételt. „A felekezeti gimnáziumokat az államsegély talpra állította s mindennek az lett az eredménye, hogy egy olyan világtól távol eső főgimnázium, mint a székelyudvarhelyi, a millennium évére országos viszonylatban is versenyképes lett: fiatal emberekből álló, teljes létszámú tanári kara aránylag kevés s ha nem is művelt osztályból származó, de szellemi és fizikai képesség szempontjából igen jó anyagot tanított.”²⁶² – írta róla Ravasz László. Mikes igen fontosnak tartotta az ifjúság körében végzett munkát, kedvelte is a fiatalokat és maga oktatta, gyóntatta őket. A plébánia mögötti veteményeskertek helyén tenispályát építtetett, ahol együtt játszhatott a diákokkal (és hódolhatott saját sportszervezőjének is).²⁶³ A katolikus főgimnázium azonban már nem felelt meg a modern oktatás követelményeinek. Javasolta, hogy a gimnázium költözzön egy új épületbe, az internátus pedig a régi, átalakított épületben maradhatna. Majláth püspök kételkedve fogadta az ötletet, mert az építkezés nagyon sokba került volna. Végül megbízta Mikest, próbáljon szerencsét, szerezzen pénzt a tervhez. Ő pedig szerzett: 300 000 korona államsegélyt a gimnázium új épületének felépítésére. 1909. május 19-én megtartották az alapkőletét, 1910. november 20-án pedig már fel is szentelhette a püspök a Szent Mihály dombra épített főgimnáziumot. A Székelyföld talán legimpozánsabb iskolaépülete eklektikus szecessziós stílusban épült Pápai Sándor tervei alapján. Az avatás nagy ünnepség volt a város és az egyházmegye számára is. Avatóbeszédében Mikes először nyilatkozott meg politikusan királyhűségéről: „Gimnáziumunkat két szent jelvény díszíti: a kereszt és a magyar szent korona. A kereszt jelképezi a túlvilági-, a szent korona földi-dicsőségünket. Ne válasszuk el soha a keresztet a koronától! Mert jaj a nemzetnek, ha a keresztet le merné törni a koronáról. Ha egyszer vakmerően ahhoz a koronához merészel nyúlni, akár le is verné az azt a fennkölt főről, amely hordozza, és a levert koronával sárba hullana nemcsak a nemzetnek dicsősége, de jövője és reménye is! Azért neveljünk itten lojális, királyhű,

²⁶² RAVASZ, 1992. 46.

²⁶³ A Mikes családban nagy hagyományai voltak a teniszezésnek. A zabolai kastély udvarán is állt tenispálya és később Répcseszentgyörgyön is készült a kastélyparkban. Mikes már szombathelyi püspökként is pártfogolta a teniszversenyeket, Éva unokahúga gyakran játszott versenyeken is. A *vasmegyei arisztokraták teniszversenye*. Vasvármegye, 1923. augusztus 30. 2.

keresztény magyarokat, kik legyőzve saját indulataikat, a nemzet ellenségei ellen is felvehetik a küzdelmet és ezen megszentelt falak között felismervén a munka és az idő értékét, építhessenek egy dicső templomot, a keresztény Magyarországot!”²⁶⁴

Mikesnek főesperesként, a megyeszékhely plébánosaként közéleti feladatai is szép számmal akadtak. Itt tartózkodása alatt részese volt a helyi közéletnek, tagja a közigazgatási bizottságnak és elnöke az állandó választmánynak. Az általa szervezett Szent Antal-estélyeken a közönséget foglalkoztató előadásokra került sor. A helyi fellépőkön, műkedvelőkön, diákokon kívül idegen meghívottak is emelték ezen esték fényét. A bevételből a szegénykonyha, illetve közvetlenül a szegény sorsú családok részesültek.

1906 októberében háromnapos keresztényszociális kurzust szervezett. A tanfolyam célját a következőképp fogalmazta meg az Udvarhelyi Híradó: „A mi vármegyénkbe még nem ütötte fel a fejét a szociáldemokrácia, de nem sokára ide is beteheti a lábát. Ennek elejét veendő a keresztény szocializmusnak néhány vezető tagja elhatározta, hogy városunkba jön és a társadalmat a maga céljaival, munkájának irányával megismerteti.”²⁶⁵ A kurzust október 21–23. között tartották meg a vármegyeháza dísztermében. A megnyitó beszédet Mikes tartotta, az elnökséget Szentiványi Károly, az Országos Katolikus Szövetség igazgatója, illetve dr. Kovácsy Albert országgyűlési képviselő vállalta. Az előadások a következő témákban hangoztak el: A nép vasárnapja, Kis gazdaságok reformja, Néptanítók szociális feladata, Nőnevelés közgazdasági szempontból, Cseléd ügy, A kis ember jövedelme, Erdélyi kivándorlási kérdések, Hitelszövetkezetek. A három nap témái aktuális, több, helyi társadalmi csoportnak fontos témát dolgoztak fel. A záró ülésen maga Prohászka Ottokár püspök tartott előadást Nővédelem címmel.²⁶⁶ A kurzust így értékelte az Udvarhelyi Napló újságírója: „Most midőn városunkban a keresztény szociális kurzus lezajlott, nyugodt lélekkel állíthatjuk, hogy azon sem a felekezeteket megbolygató eszméket, vallásokat sértő elveket, sem pedig politikai irányú és pártszínezetű nézeteket nem hallottunk. Sőt egyenesen meg kell vallanunk, hogy kellemesen csalódtunk ezen kurzus tartalmához, eredményéhez fűzött reményünkben, illetve aggodalmunkban, mert sokkal jobbat és többet nyújtott nekünk, mint amennyire számítottunk és amennyit vártunk.”²⁶⁷

²⁶⁴ Székelyudvarhelyi Katolikus Főgimnázium Értesítője 1910/11. közli DERZSY, 2011. 26.

²⁶⁵ Udvarhelyi Híradó 1906. október 13. közli: DERZSY, 2011. 28.

²⁶⁶ Uo.

²⁶⁷ Udvarhelyi Híradó 1906. október 28. közli: DERZSY, 2011. 29.

Mikes tehát gyakran és szívesen vállalt közéleti szerepléseket. Ezek egy része játékonysági feladat volt, máskor előadásokban fejtette ki álláspontját társadalmi vagy hitbeli kérdésekről. Egy alkalommal Ady Endréről tartott előadást az ekkor a városban tanító Szabó Dezsővel közösen.²⁶⁸

Az udvarhelyiek a helyi lapból 1911. április 9-én értesülhettek arról, hogy plébánosuk esélyes a megürült szombathelyi püspöki székre.²⁶⁹ A kinevezés hivatalos megjelenése után kissé csalódva kommentálták a fejleményeket: „Mi, akik állandó érdeklődéssel kísértük Mikes gróf tevékenységét, bármennyire is el voltunk készülve ezen bekövetkező eseményre s bármennyire is örvendetes körülmény az igazi érdem ilyenképpen való elismerése – nem tagadjuk, rezignáltan állunk most meg, mert őszinte érzéssel fájlaljuk távozását, mivel az mindenk felett erős veszteség e város és vármegye társadalmára. (...) vigasztaló momentum az, hogy őt egy fél évtizeden át a miénknek mondhattuk.”²⁷⁰ Őszinte lehetett a közösség csalódottsága, hiszen Mikes valóban népszerű volt a városban és az egyházmegyében. Nagyon bensőséges, baráti kapcsolatok fűzték a hívekhez, a gimnázium tanáraihoz és diákjaihoz. Id. Szemlér Ferenc gimnáziumi tanár a következőképp búcsúztatta: „Nyúlánk, karcsú alakját (...) nehezen fogjuk nélkülözni, s nehezen fogjuk nélkülözni benne elsősorban a kemény akarások emberét, aki ezzel a kemény akarással sohasem állt meg félúton, de amit hívei, a hitközsége általában a katolikus ügy érdekében jónak látott, mindazt keresztülvitte és célhoz is segítette. Ennek az energiának szilárdságát hirdeti többek között az új főgimnázium...”²⁷¹ Különösen nagyra értékelték a szegény ifjak megsegítését, amelyben mindig élenjárt természetesen saját vagyonát sem kímélve: „Hány szegényre fizetett tandíjat, adott ruhát, eszközölt ki alapítványokat, gondoskodott jövőjükről...”²⁷² És ezt a gondoskodást távozása után sem felejtette el. Székelyudvarhelyi „felfedezettje” volt például Palló Imre,²⁷³ akit felvetetett a főgimnáziumba, majd ösztöndíjjal a Zeneakadémiára, így segítve őt abban, hogy a két világháború között világhírű

²⁶⁸ DERZSY, 2011. 29.

²⁶⁹ Udvarhelyi Híradó 1911. április 9. 1. SZEL Mikes János iratai. 3. dob.

²⁷⁰ Udvarhelyi Híradó 1911. november 12. 1. SZEL Mikes János iratai. 3. dob.

²⁷¹ ID. SZEMLÉR FERENC leírása, SZÚ, 1911. november 26. 3.

²⁷² Uo.

²⁷³ Palló Imre (1891–1978), magyar operaénekes, 1917-től az Operaház tagja, 1934-től örökös tagja, 1957–1959 között igazgatója. Mikessel egészen haláláig tartotta a kapcsolatot, gyakran látogatta répcszentgyörgyi kastélyában.

operaénekes legyen belőle. Ugyancsak szerepe volt Martian Negrea²⁷⁴ román zeneszerző pályájának elindításában.

Szombathelyi püspökként is gyakran felkeresték egykori hívei pártfogást, támogatást kérve. Közülük az egyik legkedvesebb Szabó János volt, akit felvett a szombathelyi egyházmegyébe, Innsbruckban taníttatta, majd betegségének ideje alatt fedezte a gyógykezelés – és fiatalon bekövetkezett halála után a temetés – költségeit is.

Nehezére esett búcsúzni Erdélytől, amelynek a továbbiakban is szószólója maradt. 1916-ban az Országos Kaszinóban felolvasást tartott „Pro Transsylvania” címmel, amikor is így fogalmazott: „De az élet, a gyógyulás forrásai is ott fakadnak, ahol a keresztvíz, ahol a lelkek könnyei a hegybe hatoltak. És a gyógyulás csodaforrásaihoz zárandokol a világtalan, a béna és akit kínos fájdalmak gyötörnek – meggyógyítja őket mind egy csodálatos természet hatalma. Ez Erdély.”²⁷⁵

Miután püspöki esküjét letette a király előtt, visszautazott Székelyudvarhelyre, hogy elbúcsúzzon a várostól, híveitől, akik a pályaudvaron várták. A polgármester üdvözlése után fáklyás menettel köszöntötték, a Székely Dalegylet pedig szerenádót adott tiszteletére. A következő napokban sorra búcsút vett a vallásos egyesületektől.²⁷⁶

December 14-én az Egyháztanács ülésén a következőképp foglalt össze udvarhelyi működésének eredményeit: „A plébánia lelkiélete örvendetes fejlődést tüntet fel Isten kegyelméből. Az Oltáregyesület felvirágzott és szép gyümölcsöket hozott. A Szent Antal intézmény, melynek hivatása, hogy a szegényeket pénzzel segítse, üdvös működést fejtett ki. Isten áldását kéri a továbbiakban is az egyházközség hívei számára.”²⁷⁷

December 17-én vasárnap délelőtt szentmise keretében búcsúzott el híveitől és a délutáni vonattal elhagyta plébánosi működésének városát.

²⁷⁴ Martian Negrea (1893–1973), román zeneszerző.

²⁷⁵ MIKES JÁNOS: „Pro Transsylvania”. Budapest, 1916. Felolvasta az Országos Kaszinóban rendezett estélyen 1916. november 18-án.

²⁷⁶ Udvarhelyi Híradó 1906. október 28. közli: DERZSY, 2011. 32–33.

²⁷⁷ Egyháztanácsgyűlés jegyzőkönyve 1911. december 14. közli: DERZSY, 2011. 34.

A SZOMBATHELYI EGYHÁZMEGYE ÉLÉN

A PÜSPÖKI KINEVEZÉS

A katolikus egyház történetében különös fehér foltok azok az időszakok, amikor az egyházkormányzatban széküresedés, *sedis vacantia* következik be. A kutatás általában erre az időszakra kevésbé koncentrálna, inkább előszeretettel vizsgálja az egyes egyházkormányzati egységek történetét egy-egy főpap regnálása idején. Ez érthető, hiszen egy egyházmegye életében mindig az aktív időszakokban történnek jelentős, meghatározó események. A rendelkezésre álló források is ezen időszakban számosak, míg *vacantia* idején többnyire a napi működés dokumentumai keletkeztek. A széküresedés – viszonylag – passzív időszaka azonban nem elhanyagolható az egyházkormányzatban, ezért érdemes röviden megvizsgálni.

A *sedis vacantia* az az időintervallum, amely alatt az egyházkormányzati egység legmagasabb *stalluma* betöltetlen. Általában ez az egyházmegyék esetében a püspök halálával vagy lemondásával (nyugdíjazásával) kezdődik és az új püspök székfoglalásával ér véget. Hossza attól függően változik, hogy a Szentszék milyen hamar tud vagy akar új főpásztort állítani az egyházmegye élére, illetve a jelölt, majd kinevezett főpásztor mikor foglalja el új székét. Általában a Szentszék a *vacantia* időszakának lerövidítésében érdekelt, de speciális esetekben hajlandó azt hosszabban is fenntartani (pl. vitás jogi helyzetű vagy területű, rossz anyagi állapotú egyházmegyék esetében). Természetesen a *vacantia* alatt sem szünetel az egyházkormányzat, amelynek vezetését az adminisztrátor vagy a helynök veszi át. Feladata a folyamatosság biztosítása, a folyamatban lévő ügyek vitele, a működés zavartalanságának fenntartása, az új főpásztor érkezésének előkészítése, az ügyek és a javadalom átadása. Mégis passzívnak tekinthető ez az időszak, hiszen az ideiglenes vezető csak nagyon ritkán eszközöl radikális változásokat, amelyek gyökeresen újat hoznának az egyházmegye életében.²⁷⁸ Ez elsősorban a katolikus egyház erőteljesen hierarchizált szervezettségéből következik. Az egyház tipikusan lineáris felépítésű szervezet, amelyre jellemző az egyszemélyi vezetők kitüntetett szerepe. Ez a szervezeti felépítés alapvetően

²⁷⁸ Kivételt képez, ha szándékosan nem töltik be a *stallumot*, mint ahogy az történt 1936-ban Szombathelyen. A csőd közeli állapotban lévő egyházmegyét szanálni kellett, és ezt a feladatot egy adminisztrátorra bízták. Csak a csőd elhárítása után került sor az új megyéspüspök kinevezésére. Erről lásd részletesen a 11. fejezetet.

meghatározza a szervezet működését, viselkedését. A lineáris szervezet maga is abban érdekelt, hogy minél előbb megtalálja a vezetésre alkalmas személyt. Ennél a szervezettípusnál a szervezet tagjai hozzászoktak ahhoz, hogy a hierarchia (esetünkben az egyházmegye) élén erős legitimitású és döntéshozó potenciállal rendelkező személy áll, aki nemcsak viseli, de át is vállalja a szervezet tagjaitól a működtetés felelősségét. Sedis vacantia idején ez a felelősség-átvállalás gyengül, illetve a hierarchiában alacsonyabb szinten állókra hárul.

A vacantia azonban nem esemény nélküli időszak. Átmeneti jellegéből fakadóan lezárja a megelőző szakaszt az egyházmegye életének. A püspök halála esetén ez a temetés megszervezését és a hagyaték rendezését jelenti. Másrészt ez a szakasz készíti elő az új főpásztor beiktatását. Ennek sorába tartozik az új püspök kinevezési folyamata (ami az egyházmegyétől többnyire függetlenül zajlik), a jelölt felkészülése, felkészítése új feladatára, illetve a beiktatás szertartásának előkészítése és a javadalom átadása. Mindezek mellett a napi ügyek intézése is jelentős terhet jelentett.

A sedis vacantia ennél fogva a folyamatosság biztosításának próbatétele és biztosítéka is. Próbatétel, mert a vezető nélküli szervezetben biztosítani kell a működést (az egyház nem szünetel), de biztosíték is, hiszen előkészítő tevékenysége nélkül nincs esélye egy zökkenőmentes vezetőváltásnak.

István Vilmos püspök 1910. december 24-én történt halálával állt be a széküresedés állapota a szombathelyi egyházmegyében. Az ügyek vitelére a székeskáptalan Horváth István kanonokot²⁷⁹ választotta meg helynöknek. A vacantia 1912. január 6-án szűnt meg, amikor az 1911. november 15-én megyéspüspöknek kinevezett gróf Mikes Jánost beiktatták hivatalába. Ilyen hosszú interregnumra volt már korábban is példa a szombathelyi egyházmegye történetében: Szabó Imre 1881. október 28-i halálát követően csak 1882. október 10-én nevezték ki Hidasy Kornélt, és utóbbi halála után is csaknem egy év telt el István Vilmos megválasztásáig 1900. október 11-től 1901. november 1-ig.

A széküresedés időszaka az évkönyvekben eseménytelennek tűnik. Ám a háttérben teljes erővel folyt az utód kiválasztásának hosszadalmas, politikai alkukat sem

²⁷⁹ Horváth István (1850–1917): választott püspök. 1874. július 12-én szentelték pappá, Lendvavásárhelyen káplán, majd 1875-ben szentszéki jegyző, 1876-tól püspöki titkár, 1876–79 között a szemináriumban a dogmatika tanára is, 1884–1902. között Szombathely plébánosa. 1890-ben tiszaköi címzetes prépost, 1902-től szombathelyi kanonok, pápóci perjel. 1907-től püspöki általános helynök, egyházmegyei főtanfelügyelő, 1910. decembertől káptalani helynök, 1912-től nagyprépost és zakulmi választott püspök.

nélkülöző folyamata. Eközben a potenciális jelöltek igyekeztek saját támogatóik táborát kialakítani, megerősíteni. A végső szót a – főkegyúri jog értelmében – a király, illetve a Szentszék mondta ki, de ez a korszakban szinte formalitás volt; többnyire a kormány jelöltje került a püspöki székbe. A dualizmus korában főkegyúri jogával élve a magyar király a kormány javaslatára nevezte meg a megyéspüspököket (nominatio), akiket ezt követően a pápa nevezett ki, illetve erősített meg (praeconisatio). Ezt követhette a jelölt – ha még nem volt püspök – felszentelése (consecratio), majd a beiktatás (installatio) és a székfoglalás (intronisatio). A folyamat feltárása nem könnyű, mivel a rendelkezése álló iratok szűkösek. A püspöki kinevezés politikai folyamata azonban jól nyomon követhető a korabeli sajtón keresztül. Mikes vonatkozásában ezt Pál Ferenc tette meg egy tanulmányában. Pál arra a következtetésre jutott a helyi sajtót vizsgálva, hogy érdemi, objektív információt az egyházmegye tulajdonában lévő Szombathelyi Újságtól nem lehetett várni, mivel úgy tűnik, hogy tudatosan nem vett részt a jelöltek nevének találgatásában. Ennek egyik okaként azt jelöli meg, hogy a lap nem kívánta láttatni a kinevezés profán oldalát, másik okként pedig azt, hogy az egyházmegye lényegében egyetlen esélyes, nagy tiszteletnek örvendő papja előreláthatóan nem kerülhetett ki nyertesén a küzdelemből. A helyi liberálisnak mondott Vasvármegyét azonban egyik ok sem kötötte, ezért kutatását erre a lapra koncentráltta.²⁸⁰

Az új püspök személyét illető találgatások már az újév (1911) első napjaiban megkezdődtek. Bevett gyakorlat volt, hogy a kormány megvárta több egyházmegyei javadalom üresedését. Minden ilyen eset lehetőséget adott a különböző politikai és egyházi érdekcsoportok közötti „játékra”, a nunciatúrával való kompromisszum megkötésére. 1911-ben is több püspöki szék sorsáról kellett döntenet. Elterjedt a hír, hogy a megürült nagyváradai püspöki székbe a győri főpásztort, Széchenyi Miklóst²⁸¹ kívánja a kormány ültetni. Ennek a tervnek sajtóhírek²⁸² szerint egyedül Ferenc Ferdinánd állt ellen, aki Lányi József²⁸³ címzetes tinnini püspök kinevezését

²⁸⁰ PÁL FERENC: *Újabb adalékok a szombathelyi püspöki szék 1911. évi betöltéséhez*. 2012. 10. Kézirat SZEL.

²⁸¹ Gróf Széchenyi Miklós (1868–1923): Megyéspüspök. 1890-ben szentelték pappá. Vaszary Kolos szertartója, titkára. 1898-tól a Pázmáneum rektora, esztergomi kanonok, 1901-től győri, 1911-től haláláig nagyváradai püspök.

²⁸² *Egy püspöki szék Odysseája*. Vasvármegye, 1911. január 19. 8.

²⁸³ Lányi József (1868–1931) Fölszentelt püspök, teológiai, kánonjogi doktor. 1891-ben szentelték pappá. Rövid káplánkodás után 1892-től a besztercebányai püspöki hivatal levéltárnoka, püspöki szertartó. 1899-től Besztercebányán teológia tanár, 1900 és 1906 között Ferenc Ferdinánd nyelvtanára, 1904-től leheri javadalmas apát, 1906-tól nagyváradai kanonok, 1908-tól tinnini püspök. 1915-től székesegyházi főesperes. Egyházmegyéből 1919-ben Budapestre költözött.

szorgalmazta. „Az egész manőverben — írja a Vasvármegye — csak annyi az érdekes, hogy Széchenyi Miklós utódjául a győri püspöki székben Glattfelder Gyulát,²⁸⁴ a Szent Imre Kollégium igazgatóját emlegetik, aki tudvalevőleg a szombathelyi püspökségnek is egyik jelöltje. Glattfelder nagyon kedves embere a kultuszminiszternek, rendkívül képzett pap és kétségtelen, hogy rövid időn belül megkapja a pásztorbotot. Másik jelöltként emlegetik mindkét püspöki székre dr. Giesswein Sándor²⁸⁵ országgyűlési képviselő győri kanonokot, az ismert nevű szociológust (sic).”²⁸⁶ Tehát Szombathely az év elején még csak más püspöki székek betöltésének függvényében jött szóba. Kérdés, hogy milyen szándékok vezették a kormányt a kinevezésben. Ehhez meg kell vizsgálnunk a helyi politikai viszonyokat, amelyek alapvetően befolyásolhatták a kormány elképzeléseit.

Vas vármegye évtizedeken át a liberális kormánypárt biztos bázisának számított olyannyira, hogy az 1906 és 1910 közötti koalíciós időszak sem jelentett a törvényhatóság irányításában földindulást, inkább egy lassú elmozdulást a konzervatívabb értékek felé. A Nyugat-Dunántúlon „a millennium óta a kormánypárt egyetlen ütőképes ellenfelének a Katolikus Néppárt tűnt, de a tízes években már egy zajos, tripartititást tükröző közhangulat nyomta rá bélyegét a vasi mindennapokra. Az egyik oldalon a néppártiak, másik oldalon a velük folyton csatára kész, de nem túl magas intellektualitást képviselő szociáldemokraták, valamint a hol szabadkőműves befolyásra, hol a közigazgatás személyi bázisára építő munkapártiak, akik éppen ezen időszakban kívántak a megyei tisztikarban határozottabb bázist kiépíteni.”²⁸⁷ A helyi politikai érdekek és küzdelmek alapvetően befolyásolták a püspökválasztást. A munkapártiak olyan püspököt akartak, aki az előd – István Vilmos háttérbe húzódó – politikáját folytatja, miközben keményen kézben tartja az egyházmegye erősen néppárti

²⁸⁴ Glattfelder Gyula (1874–1943), teológiai tanár, érsek. 1896-ban szentelték pappá. Budapesten hittanár, majd a Központi Papnevelő Intézet prefektusa. 1909–1911 között a szónoklattan tanára. 1900-ban Pesten, 1908-ban Budán megalapítja a Szent Imre Kollégiumot. 1911-től csanádi megyéspüspök. Temesvári püspöki székhelyéről a trianoni békediktátumot követően távoznia kellett. Székhelyét Szegeden rendezte be, ahol székesegyházat, papnevelőt, püspöki palotát hozott létre. 1943-ban kinevezett kalocsai érsek, halála miatt azonban székét már nem foglalhatta el.

²⁸⁵ Giesswein Sándor (1856–1923), nyelvész, filozófus, antropológus, vallástörténész, kanonok. 1878-ban szentelték pappá. 1881-től a győri tanítóképzőben tanár, 1883-tól püspöki szertartó, 1885-től szentszéki jegyző, 1892-től püspöki titkár, szentszéki ülnök, 1897-ben győri kanonok. 1904-től a Keresztény Szociális Egyesületek Szövetségének elnöke, 1905 és 1906 között néppárti programmal országgyűlési képviselő. 1909-től pápai prelátus, 1910-től keresztényszocialista programmal országgyűlési képviselő. 1918-ban a Nemzeti Tanács tagja. 1920 és 1922 között a magyaróvári kerület nemzetgyűlési képviselője a keresztényszocialista, illetve a Keresztény Nemzeti Egyesülés (Haller) párt programjával.

²⁸⁶ *Egy püspöki szék Odysseája*. Vasvármegye, 1911. január 19. 8.

²⁸⁷ KATONA ATTILA: „Nekem a politika nem a hivatásom” Mikes János püspök közéleti szerepvállalásairól. 2012. 45. Kézirat. SZEL

papságát. A hierarchián belüli politikai küzdelmek a század első évtizedében komolyan fellángoltak, és ez alapvetően meghatározta István Vilmos püspökségének megítélését is. Erre az időszakra a kortársak meglehetősen kritikával tekintettek vissza.²⁸⁸ Működése alatt a püspök és a székeskáptalan között szinte kibékíthetetlen ellentét alakult ki, ami főleg az eltérő politikai szimpátiával magyarázható. István Vilmos püspöki kinevezését minden bizonnyal a munkapárti kormánynak köszönhette, így ehhez a politikai csoportosuláshoz lojális maradt és a háttérbe húzódott a napi politikai küzdelmekből. Vele szemben az egyházmegye papsága a Katolikus Néppárt harcos támogatója volt, ami elmélyült konfliktushoz vezetett a püspök és a papság, a főpásztor és káptalanja között. Pedig István Vilmos püspöksége elején rendkívüli aktivitást mutatott. Megalakult a Katolikus Leányvédő Egyesület, 1903-ban támogatásával a Szombathelyi Keresztény Szocialista Munkásegylet, segítségével letelepedett Szombathelyen több női rend is. Azonban a püspök folyamatosan kapta a támadásokat a Néppárt befolyásos szombathelyi személyiségeitől.²⁸⁹ Politikailag aktív papjait fegyelmi eljárással és elhelyezéssel próbálta passzivitásba kényszeríteni. Az ellentétet fokozta, hogy a székeskáptalan birtoka jóval nagyobb volt annál, mint amit a szombathelyi püspökség a magáénak tudhatott és ez komoly ütőkártya volt a kezében. A helyzet odáig fajult, hogy a püspök teljesen visszavonult a közéletől: vagy palotájába zárkózott be, s intézte az egyházmegye hivatali ügyeit, vagy pedig a püspökség – általa vásárolt – répcseszentgyörgyi, vagy a régebbi, sorokpolányi uradalmak egyes bajos dolgaiba vetette bele magát. 1907 után – jól lehet ezt egészségügyi állapota nem indokolta – még bérmakörútjaira sem indult el.²⁹⁰ Ez a helyzet a továbbiakban tarthatatlannak bizonyult mind a kormány, mind pedig az egyház számára. Az egyházmegye ugyanis számtalan intézményt működtetett fennhatósága alatt. Ezek fölé szigorú felügyelet, józan gondolkodás szükségeltetett. Kellott egy erőskezű püspök, aki képes összefogni papságát, alkalmas rendet és fegyelmet teremteni a szombathelyi egyházmegyében.²⁹¹ Ez meghatározta az utód kiválasztásának szempontjait.

²⁸⁸ A Géfin Gyula szerkesztette Szombathelyi Egyházmegye történetében István Vilmos korszakát egykori titkára, Tóth József írta meg, aki erős részrehajlással kedvezőbb színben tünteti fel egykori főpásztora egyházkormányzatát. Ugyanakkor SZÉKELY László idézett művében többször is megemlíti István passzivitását, visszavonultságát a közügyektől, regnálása végén az egyházi feladatokról is. István Vilmos püspöki munkásságáról bővebben: PÁL FERENC: *Egy elfeledett püspök: István Vilmos (1849–1910)*. Vasi Szemle 65. 2011. 172–182.

²⁸⁹ Gaál Sándor szombathelyi plébánossal például a katolikus legényegylet házának megépítésén különböztek össze. SZEL Acta cancellariae (AC) 1986/1906.

²⁹⁰ PÁL, 2012. 14.

²⁹¹ Uo.

A Vasvármegye 1911. január 25-én megjelent száma újabb nevekkal bővítette a listát: Horváth István kanonok, káptalani helynök nevén kívül Székely Ferenc²⁹² szombathelyi látogatása alkalmából Burány Gergely²⁹³ premontrei prépost nevét is hírbe hozták.²⁹⁴ Horváth István káptalani helynök neve nem okozhatott meglepetést, hisz sok szombathelyi gondolhatta azt, – ahogy az 1900-ban, úgy 1911-ben is megtörténhet – a választott káptalani helynököt teszi meg a kormány püspöknek. Burány Gergely premontrei prépost nevét valószínűleg Székely Ferenc vallás- és közoktatásügyi miniszter vetette fel, támogatottsága azonban kevés lehetett, hiszen a továbbiakban nem került szóba. Neki is volt kapcsolata Szombathellyel, premontrei tanár lévén ugyanis 1873-ban Szombathelyen tanított.²⁹⁵ Komolyabb jelölt a püspöki méltóságra Horváth István helynök, aki jól ismerte a helyi viszonyokat, bár idős, beteges ember volt. Helyismerete azonban komoly előnyének tekinthető. Január 29-én aztán a Vasvármegye egy újabb lehetőséggel állt elő. „Gaál Sándor püspök jelölt”²⁹⁶ címmel egy figyelemre méltó, bár alapos átgondolás után eleve kudarcra ítélt személyi alku lehetőségét vizsgálta. Gaál²⁹⁷ népszerű és megbecsült plébánosa a századforduló Szombathelyének. Tevékenységét Géfin Gyula az általa szerkesztett papi névtárban így jellemzi: „A ’90-es években az egyházpolitikai harcok idején rendkívül jelentős szerepet vitt. A Néppárt több mandátumot ajánlott fel neki, de mindig visszautasította. Az Egyházmegyei Nyomda felállítása, a "Szombathelyi Újság" megindítása és a Kat[olikus]. Kör, valamint a Kat[olikus]. Legényegylet megszervezése és otthonának felépítése nevéhez fűződik. Jelentős a szerepe az Egyházmegyei Takarékpénztár és a Szalézi Intézet felállításában. Kegyeletes ragaszkodás fűzte Zichy Nándor grófhhoz és benső barátság Prohászka Ottokárhoz.”²⁹⁸ 1910-ben ténylegesen ő volt a Néppárt vasi vezetője, ennél fogva

²⁹² Székely Ferenc (1842–1921), jogász, vallás és közoktatásügyi miniszter. Jogi diplomáját Pesten szerezte, 1866-ban nyert doktori fokozatot. Jogi karrierje építése mellett több karitatív szervezet aktív tagja volt. 1900 és 1902 között budapesti fűügyész, 1902–1910 között koronaügyész, majd 1910 és 1913 között Khuen Héderváry Károly kormányában igazságügyi miniszter, ezzel párhuzamosan 1910. január 17-től március 1-ig vallás és közoktatásügyi miniszter.

²⁹³ Burány Gergely Imre (1852–1929), premontrei szerzetes, prépost. 1871-ben lépett a rendbe, 1875-ben szentelték pappá, majd 1873-tól tanár a keszthelyi, 1889-től a szombathelyi főgimnáziumban. 1889-től igazgató Keszthelyen. 1906-tól csornai prépost.

²⁹⁴ *Püspökkombinációk*. Vasvármegye, 1911. január 25. 3.

²⁹⁵ Magyar katolikus lexikon II. köt. Bor-Éhe. Főszerk.: Diós István Bp. é. n. 117.

²⁹⁶ *Gaál Sándor püspök jelölt*. Vasvármegye, 1911. január 29. 4.

²⁹⁷ Gaál Sándor (1861–1937), 1884-ben szentelték pappá, 1886-ig káplán volt Nagyszentmihályon, majd adminisztrátor Felsőőrön és Vasjobbágyiban. 1888-tól a szombathelyi szemináriumban tanított. 1890-ben szerezte meg doktori fokozatát, majd 1891-től Hidasy Kornél püspök mellett udvari káplán és levéltáros. 1902-től haláláig szombathelyi plébános, Stegmüller Károly halálát követően a Katolikus Néppárt megyei elnöke.

²⁹⁸ GÉFIN GYULA: *A Szombathelyi Egyházmegye története*. III. köt. Szombathely, 1935. 105.

nagyon kicsi esélye lehetett a püspöki szék megszerzésére. Személyét Zichy Nándor fia, Zichy Aladár²⁹⁹ ajánlotta Zichy János³⁰⁰ vallás- és közoktatásügyi miniszter figyelmébe, aki azonban utána járhatott Gaál Sándor addigi pályafutásának, s miután kiderült politikai szerepvállalása, neve kikerült a lehetséges püspökjelöltek közül.

1911 kora tavaszán azonban a szombathelyi püspöki szék betöltése még váratott magára. Márciusra lezárult a nagyváradai püspöki, valamint a kalocsai érseki szék betöltésének kérdése.³⁰¹ Előbbibe Szécsényi Miklós győri, utóbbiba Csernoch János³⁰² csanádi püspök került. Ez azonban újabb problémákat generált, nevezetesen, hogy mi legyen az így megürülő csanádi és győri püspöki székekkel? E posztok egyikére ismét egy új név került elő, Andor György,³⁰³ de: ”a kinevezését a romai curia hozza javaslatba a kormánynál, ahol azonban ezt nem fogadták szimpatikusan.”³⁰⁴ Andor György rendkívül jó ajánlókkal rendelkezett. Tipikus aulikus karrier volt az övé, amelyet a végén egy püspöki szék koronáz meg. Valóban széles látókörű, rendkívül felkészült pap hírében állt.³⁰⁵ A kormány azonban ellenállt a jelölésének, s azzal a javaslattal hozakodott elő, hogy Andor Györgyöt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium első ügyosztályának szakosztálytanácsosává nevezzék ki. Ezzel együtt új

²⁹⁹ Zichy Aladár, gróf (1864–1937), legitimista politikus, miniszter, a Katolikus Néppárt vezére, Zichy Nándor fia. 1896 és 1918 között öt választási cikluson át a Néppárt programjával országgyűlési képviselő. 1903-ban megválasztották a párt elnökének, mely tisztséget a Néppárt megszűnéséig (1918) ellátta. 1906-tól 1910-ig, illetve 1917. augusztus 18-tól 1918. október 23-ig a királyi személye körüli, valamint 1917. június 15-től augusztus 18-ig horvát – szlavón – dalmát tárca nélküli miniszter volt.

³⁰⁰ Zichy János, gróf (1868–1944), nagybirtokos, miniszter, az MTA igazgatóságának tagja (1925). 1892-ben államtudományi doktor lett. 1894-től a főrendiház tagja. 1896-tól 1918-ig országgyűlési képviselő. Éveken át a Néppárt elnöke volt, majd 1903-ban lemondott és 1906-ban csatlakozott az Alkotmánypárthoz, melynek feloszlata után a Munkapárt tagja lett. 1910. március 1–1913. február 26. és 1918. május 8–1918. október 31. között vallás- és közoktatásügyi miniszter a Kúen-Héderváry- és a Lukács-, majd a Wekerle-kormányban. 1922-től ismét nemzetgyűlési, illetve országgyűlési képviselő volt haláláig; 1922-ben létrehozta a legitimista Nemzeti Összetartás Társaságát, később a Keresztény Gazdasági és Szociális Pártot, amelynek elnöke volt. Parlamenti és más közszerepléseiben igen nagy hangsúly esett a „királykérdés” megoldására, amiért 1934-ben Habsburg Ottótól az aranygyapjas rendet kapta.

³⁰¹ *Gróf Szécsényi (SIC) Miklós nagyváradai püspök.* Vasvármegye, 1911. március 16. 1.

³⁰² Csernoch János (1852–1927), hercegprímás-érsek, bíboros. 1874-ben szentelték pappá. 1876-ban szerzett teológiai doktorátust. 1879-ben az esztergomi szeminárium tanára. 1880-tól primási szertartó és levéltáros, 1882-től titkár, 1888-ban irodaigazgatónak, majd esztergomi kanonoknak nevezik ki. 1893-tól székesegyházi plébános. 1908-ban csanádi megyéspüspök, majd 1911-től kalocsai érsek. 1912-től 1927-ig esztergomi érsek.

³⁰³ Andor (1898-ig Anhäupel) György (1867–1914), kanonok. 1891-ben Rómában szentelték pappá. 1892-ben tért haza és az esztergomi szeminárium filozófiai tanárává nevezték ki, majd 1894-ben ennek prefektusa lett. 1897-től érseki szertartó, 1901-től titkár, 1905-től irodaigazgató, 1906-tól kanonok. 1911-től a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban miniszteri tanácsos, az I. ügyosztály vezetője.

³⁰⁴ *Ki lesz a szombathelyi püspök?* Vasvármegye, 1911. február 26. 5.

³⁰⁵ Magyar katolikus lexikon I. kötet. A–Bor. Főszerk. Dr. Diós István. Bp., 1993. 243.

csanádi püspöknek pedig Várady Árpádot³⁰⁶ jelölték, aki addig az – Andornak adandó – első ügyosztály tanácsosa volt.³⁰⁷ Tehát a kormány egészen addig jegelte a szombathelyi kérdést, amíg a többi, jobban javadalmazott püspökség ügyét nem rendezte.

Ezekben a hetekben merült fel zabolai gróf Mikes János neve a jelöltek között. Első pillanatban esélytelennek tűnhetett, hiszen az ország másik végében, Erdélyben teljesítette szolgálatát, ráadásul nagyon fiatal³⁰⁸ és viszonylag ismeretlen is volt. De ha az előzőekben ismertetett életútját, társadalmi és politikai kapcsolatait megvizsgáljuk, talán mégsem mondhatjuk egészen esélytelennek. Bátyja, Mikes Ármin³⁰⁹ gróf, Majláth püspök, a püspöki karban ülő egykori diáktársak és számtalan családi jó barát szólhatott az érdekében az illetékes kormányzati helyeken. Ennek ellenére Mikesnek szüksége volt olyan személyekre, akik alapos és hiteles tájékoztatást adhattak az egyházmegye helyzetéről, életéről, személyi adottságairól. Az így nyert információkkal kedvezőbben alakíthatta pozícióját az ügy érdekében, másrészt felkészülhetett a rá váró feladatokra. Csak az alkalmas személyt kellett megtalálni, akiben meg lehet bízni és a feladatot is vállalja.

Mikes ekkor is jó hasznát vette kapcsolatainak. 1911. április 15-én levelet kapott Boda Jánostól,³¹⁰ a szombathelyi püspöki titkártól. Ő lett az a személy, aki az elkövetkező hónapokban információival felkészítette a szombathelyi püspökségre. Ismeretségük eredetéről szükséztől a források. Boda egyik első levelében hivatkozik ifjúkori ismeretségekre, de ennek részleteit nem közli. Mikes korai levelei között azonban megtalálható egy jókívánásokat tartalmazó levél, amelyet Boda 1899. június 30-án irt

³⁰⁶ Várady Lipót Árpád (1865–1923), római katolikus püspök, kalocsai érsek, teológiai doktor, egyházi író. 1888-ban szentelték pappá. Tanulmányi felügyelő és teológiai tanár volt a temesvári papnevelőben, 1889-től zsinati vizsgáló és a hittanárokat képezítő bizottság tagja. 1890-től teológiai doktor, püspöki szertartó és szentszéki jegyző, 1891. július 1-jén püspöki titkár és a Szent István Társulat tudományos osztályának tagja. 1895-től pápai kamarás, 1897. január 7-én vallás- és közoktatásügyi miniszteri osztálytanácsos lett. 1902-ben szebenikói választott püspök, apátkanonok és miniszteri tanácsos lett. 1911-től győri püspök, majd 1914-től haláláig kalocsai érsek.

³⁰⁷ *Ki lesz a szombathelyi püspök?* Vasvármegye, 1911. február 26. 5.

³⁰⁸ Egy április 3-án kelt levélben jelzik is Mikesnek, hogy fiatal kora nem előnyös, bár Majláth Gusztáv püspök ebben nem látott hátrányt, sőt kifejezetten kedvezőnek tartotta Hidassy és István püspökök után. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. április 3. A levél aláírója Várnai.

³⁰⁹ Mikes Ármin április 29-én tárgyalt a kultuszminisztériumban a politikai államtitkárral, majd Náray Szabó Sándor államtitkárral, akihez a kinevezések ügye tartozott. Ezen a megbeszélésen az is kiderült, hogy a kormánynak nincs más jelöltje Szombathelyre, csak Mikes János, de a miniszter csak összel akarja a kinevezést. Mikes Ármin levele 1911. április 29. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911.

³¹⁰ Boda János (1871–1933), 1895-ben szentelték pappá. Káplán volt Királyfalván (1896–1900), Pinkafőn (1900–1902), 1902 és 1907 között szentszéki jegyző, majd 5 évig püspöki titkár, 1908-ban a Vigilantia-bizottság tagja, 1910-ben zsinati vizsgáló. Karrierje gyorsan felfelé ívelt Mikes jóvoltából, aki 1912 elején irodaigazgatóvá és főtanfelügyelővé nevezte ki. 1916-tól kanonok, 1917-től javadalmas pápóci perjel, 1922-től püspöki helynök. Neve összeforrt az Annunciáta nővérek rendjének megalapításával, akiknek lelki atya és vezetője volt egészen 1933-ban bekövetkezett haláláig.

Királyfalváról Mikes felszentelésére.³¹¹ Ismeretségük tehát ez előtt született, minden valószínűség szerint az innsbrucki szemináriumban.

Boda tehát Mikes szövetségesül szegődött, amelynek legfőbb bizonyítéka az a 21 levél, amelyben tájékoztatja leendő püspökét az egyházmegyéről. Ezek a levelek alapos betekintést nyújtanak az egyházmegye vacantia alatti életébe és segítik a kinevezés történetének feltárását is.

A levelezőpartnerek kapcsolatfelvételére az első, 1911. április 15-én kelt levél utal.³¹² Eszerint maga Boda kereste meg Mikes főesperest – korábbi ismeretségük okán – azon hírek hallatán, hogy ő lehet az egyházmegye következő püspöke. Leírása szerint már hetek óta készült erre, azaz a jelöltségről szóló hírek már korábban eljutottak Szombathelyre még március folyamán. Levelében arra is utalt, hogy mások is bíztatták a kapcsolatfelvételre, e személyek kilétét azonban nem fedte fel. Mikes azonnal meglátta a kedvező lehetőséget, hogy egy olyan megbízható informátorra talált, aki segítheti ügye előrehaladását. Ez az informátor nemcsak az ellentábor minden lépését figyelhette és ezzel lépéselőnybe hozhatta őt, hanem elősegíthette a helyi viszonyok megismerését is. Mikes ugyanis teljesen ismeretlen volt az ország eme nyugati területein. Egyetlen kapcsolata az volt, hogy sógora, Kyd Sándor a Vas megyei Gyimótfalván bérelt birtokot és itt is élt Mikes nővérével.³¹³

Boda tehát épp jókor kereste meg Mikest levelével. Nyilvánvalóan ő is profitálni akart ismeretségükből, ezért vállalhatta a szerepet. Nem szimpatizált Horváttal, mert az István Vilmos-féle politika³¹⁴ hívének tartotta és Mikes püspökségétől egyébként is többet remélt. Számítása egyébként bevált, hiszen karrierje Mikes alatt felfelé ívelt nyilván a sok jó szolgálatért is cserébe.³¹⁵ Püspöki titkárként alkalmas pozícióban volt ahhoz, hogy átlássa az egyházmegye helyzetét, a püspökséggel járó feladatokat, a papság és a világiak kapcsolatát és árnyalt információkkal segítse Mikest. Kettejük kölcsönös érdeke volt tehát a kapcsolatfelvétel. A levelek nagyjából azonos ütemben

³¹¹ Boda János levele 1899. június 30. SZEL Mikes János iratai Missilis 1899.

³¹² Boda János levele 1911. április 15. SZEL Mikes János iratai Missilis 1911.

³¹³ Mikes Zsófia 1911. augusztus 1-én kelt levelében ír öccsének a Vas megyei állapotokról. SZEL Mikes János iratai Missilis 1911.

³¹⁴ Boda püspökével való elégedetlensége nagyon korán megnyilvánult. Mikes 1902. február 5-én levelet kapott a következő utalással: „Kath.[olikus] nagygyűlésen fönn voltam, (...) de csak a Bodával találkoztam, ki néhány óra együttlétünk alatt szíve minden keserűségét kiöntötte előttem. Nincs megelégedve új püspökével...” Nyilvánvalóan itt az előző évben hivatalba lépett István Vilmosra utalt. Reichardt Tamás levele 1902. február 5. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1902.

³¹⁵ 1912. január 21-én irodagazgatóvá nevezi ki Bodát „méltányolni óhajtván azokat a fontos szolgálatokat, amelyeket biztos teológiai tudásának s lelkipásztorkodása alatt szerzett tapasztalatainak az egyházmegyei kormányzatban való értékesítésével...” SZEL AC 1912/440.

jöttek-mentek Szombathely és Székelyudvarhely között. Havonta általában kettő-három íródott, csak november hónapban szaporodtak meg. Kissé ritkább a nyári hónapok levelezése, főleg miután Boda gyógykúrára utazott Bad Gasteinbe.³¹⁶ Boda már a levelezés elejétől úgy tekintett Mikesre, mint feljebbvalóra. A megszólításból szinte sosem hiányzik a „Méltóságos Úr!” kitétel, hiszen Boda tisztában volt a köztük lévő társadalmi különbséggel, másrészt ezzel is jó színben tüntethette fel saját személyét Mikes előtt. Mikes nem tiltakozott ez ellen, mert igazán sosem akarta levetkőzni arisztokrata származását. A levelek tartalmát vizsgálva szembetűnő, hogy kivétel nélkül tartalmaznak személyes utalásokat (Boda és Mikes személyére) és az egyházmegyével kapcsolatos leírásokat is. Ezek aránya levelenként eltérő. Jellemző, hogy a püspökséggel és az egyházmegyével kapcsolatos leírások dominálnak, ám ezeket Boda személyes véleménye színesíti.

A levelek tartalmi témái jól körülhatárolhatóak. Az egyik fő témacsoport a kinevezéssel kapcsolatos. Ez részben a kinevezés folyamatának időbeli alakulását foglalja magába, de ide sorolhatóak az ellenjelöltre és támogatóira vonatkozó utalások is. Végül szintén ide tartoznak azok a levélrészletek, amelyek a püspöki beiktatást készítik elő.

A tartalmak másik csoportját azok a szövegrészletek jelentik, amelyekben Boda bemutatja a leendő püspöknek a szombathelyi egyházmegyét. Ez fizikai bemutatást is takar (térképek, fényképek), de ezeken túl sok információt megtudhatunk az egyházi intézményekről, illetve a vagyoni kérdésekről is. Boda gyakran ír a papságáról is, azaz az egyházmegyét fizikai és humán oldalról egyaránt jellemzi.

A tartalmak harmadik területét azok a kijelentések adják, amelyekben Boda utal azokra a változtatásokra, fejlesztésekre, amelyeket szükségesnek tart/javasol az egyházmegyében vagy amelyek már folyamatban is vannak. Ide sorolnám a folyó ügyek leírását is, amelyek az egyházmegye mindennapi működéséről tudósítanak.

Az egyházmegyére vonatkozó, illetve a személyes tartalmak mellett nagyon sok apró utalás színesíti a leveleket. Ezekből értesülhetünk például Mikes utazásairól (főleg a kinevezéssel kapcsolatban),³¹⁷ az év politikai eseményeiről, a helyi sajtó jellemzőiről stb. A levelekben nagyon sok személy kerül megemlítésre. Csak egy részük egyházi, elég sok világi szereplő is feltűnik Boda leírásában. Ezek a részletek általában utalnak arra is, hogy Boda hogyan ítélte meg az illetőt. A tartalmak első csoportja inkább

³¹⁶ Bad Gastein kedvelt üdülőhely Salzburg közelében.

³¹⁷ Ezek fontos utalások a kinevezés folyamatában, mert Mikesnek ebből az időből nem maradt fenn saját leírása, naplója.

nyomon követi az eseményeket és így a kutató munkáját segíti, addig a második és harmadik csoport valamint az egyéb utalások valóban a püspökségre készülõ Mikeszt informálták. Így hasznosulhattak a Boda által szállított információk.

Mikeszt a szokásos eljárás szerint a kormánynak kellett javasolnia. Források hiányában nem tudjuk, hogy ki vagy kik hozták forgalomba a magyar kormánynál a személyét. Mikes fennmaradt leveleibõl az derül ki, hogy a jelöltség híre 1911. március közepén kezdett elterjedni.³¹⁸ Erre utal Boda elsõ levele is, amely április közepén már hetek óta terjedõ hírrõl beszélt.³¹⁹ Mivel Mikes válaszait nem ismerjük, nem tudjuk, hogy mivel táplálta Boda reményeit, aki rendkívül bízott a mihamarabbi kinevezésben. Április végén „igen biztató” hírek érkezésérõl írt Mikesnek.³²⁰ Már elkezdte a beiktatás tervezését is, hiszen május 20-án kelt levelében már említést tett a kinevezést hírül adó ünnepi püspöki körlevél elkészítésérõl,³²¹ majd júniusban a beiktatásra vonatkozólag értekeztek egymással.³²²

De az ügy Boda minden reménye ellenére nagyon lassan haladt előre. Mikes egyéb leveleibõl is úgy tûnt, hogy a kinevezést – a korábban említettek szerint – összekapcsolták más ügyekkel. A nagyváradi püspökséget 1908 óta nem töltötték be,³²³ és ez a helyzet a széküresedés mielõbbi megszüntetését kívánta.³²⁴ Ezt a sürgetõ feladatot – ahogy utaltunk rá – a kormány 1911. március 18-án oldotta meg, amikor gróf Széchenyi Miklós gyõri püspököt a király megnevezte következõ nagyváradi püspökként. Ez azonban a már vázolt dominó-hatásként újabb tisztségek betöltésének szükségét hozta magával. Gyõrbe Várady Lipót Árpádot március 9-én nevezte ki a király püspöknek, aki korábban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium I. ügyosztályának volt az osztálytanácsosa. Ezzel viszont ez a tisztség ürült meg, amely szintén nagyon „népszerű” volt a magas egyházi tisztségre várók között, hiszen

³¹⁸ „Auch Bischof wollte wissen, was wohl János in Bpest zu tun hat (...). Also nach Westen? Nun wie Gott will – ob ins Centrum oder an die Peripherie – überallten wünsche ich Dir Gottes segnen.” („A püspök is tudni akarta, hogy mit csinálhatott János Bpsten (...). Tehát Nyugatra? Nos ahogy Isten akarja – hogy a központba vagy a peremvidékre – mindenképp Isten áldását kívánom Neked.”) 1911. március 17-én Nagyszébenben kelt levél K. E. aláírással. A levelet herceg Hohenlohe Károly Egon nagyszébeni plébános írhatta. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911.

³¹⁹ 1911. április 15.-én kelt levél SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911.

³²⁰ „Tegnap Budapestről is igen biztató sorokat kaptunk Várady püspök úrral folytatott beszélgetések folytán.” SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. április 23.

³²¹ „... lassanként elkészítem azt a körlevelet is, melyben Méltóságod kinevezését hírül adjuk.” SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. május 20.

³²² SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. június 18. és június 28.

³²³ Fetser Antal címzetes püspök apostoli adminisztrátorként kormányozta.

³²⁴ Mikes 1911. március 14-én levelet kap Borsiczky aláírással: „Vajjon a püspöki generációt kihalni hagyják-e Magyarországon? Már igazán botrány ez a nagyváradi vacantia. Aztán még bizonygatnunk is kell, hogy nekünk autonómia kell, egyházas önkormányzat.” SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911.

betöltője alakíthatta a magyar kormány egyházpolitikáját és előbb-utóbb püspöki kinevezést kapott. Ezek a pozíciók sokkal fontosabbak, súlyosabbak voltak Szombathelynél, ezért a kormány ez utóbbi ügyét halaszthatónak vélte: „Andornak más irányú applicatiója, t.i. a ministeriumba, halad a megvalósulás felé. A miniszter úr ezt a kérdést valószínűleg előbb megoldja, mint Szombathelyt, ami által utóbbinak rendezése is új világításba kerül.”³²⁵ Tehát az I. ügyosztály vezetőjének kinevezése a kormány számára elsőbbséggel bírt. Csak ezt követően lehetett szó Szombathelyről. Mikes ügyében bátyja, Ármin is serénykedett. Náray Szabó Sándornál³²⁶ járva értesült arról, hogy Andor György kinevezése rövidesen megtörténik (ami feltételezte a szombathelyi vacantia rendezését) és ezt követően megvalósulhat a kinevezés, hiszen más jelöltje a kormánynak nincs. De a rossz hír az volt, hogy a kultuszminiszter a kinevezést csak ősszel akarta véghezvinni.³²⁷ Erről más forrásból Mikest már korábban is értesítették.³²⁸ Boda valamennyi levelében rendkívül elkötelezettnek mutatkozott Mikes irányában. Nem volt kétsége afelől, hogy az új püspököt Mikes Jánosnak fogják hívni, de a kinevezés elhúzódása érezhetően zavarta. Mikes iránti elkötelezettségét az is mutatja, hogy több levelében kérte, jöjjön már, siessen Szombathelyre. De a kinevezést éppúgy nem tudta siettetni Mikes sem, mint ahogy Boda hívó szava sem volt elegendő az ügy megoldásához.

A levelekben gyakran esik szó az ellenjelölről, Horváth Istvánról is. Boda elég rossz véleménnyel volt róla, és ezt nem is titkolta. Alkalmatlannak tartotta a feladatra és szinte kárörvendően figyelte Horváth esélyeinek romlását. Nemcsak alkalmatlannak ítélte, de úgy is állította be, mint akinek nincs támogatottsága a hívők és a papság körében sem.³²⁹ Csak és kizárólag politikai jelöltnek tekintette, aki mögött a liberálisok állnak. Egyik levelében tudni vélte, hogy még Széll Kálmán volt miniszterelnök is írt az érdekében Zichynek.³³⁰ Horváth feltehetőleg maga is úgy tervezte, hasonló karriert fut majd be, mint tette azt az elhunyt püspök, István Vilmos. A pesti központi

³²⁵ Náray Szabó Sándornak, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkárának 1911. április 3-án Mikeshez írt levele. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911.

³²⁶ Náray Szabó Sándor (Szombathely, 1861. – Budapest, 1914), orvos, gyógypedagógus. 1886-tól a Vallás- és közoktatásügyi minisztérium szolgálatában állott, ahol a gyógypedagógiai ügyekkel foglalkozott. 1912-ben államtitkár lett. 1913-ban nyugalomba vonult.

³²⁷ Mikes Ármin levele 1911. április 29. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911.

³²⁸ „Zichyvel beszéltem, légy nyugodt, a dolog rendben van, de politikailag fontos, célszerűségi okok miatt egy kis türelemre és várásra van szükség.” 1911. április 17-én kelt levél nem olvasható aláírással SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911.

³²⁹ „Horváthnak persze nincs meg az a tekintélye, amellyel főhatóságnak fel kellene lépnie.” SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. október 2.

³³⁰ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. május 20.

papnevelőben végzett, majd Szabó Imre mellett püspöki titkár volt, 1884-től 1902-ig Szombathely plébánosa, majd ezt követően székesegyházi kanonok, 1907-től, mint általános helynök állt István Vilmos mellett. Neve soha nem tűnt fel néppárti szervezkedésekben, éppen ezért a helyi liberálisok számára ideális jelöltnek bizonyult. Feltehetően mind ők, mind pedig maga Horváth is úgy gondolta, az ő segítségükkel – a volt püspökhöz fűződő barátságukat felhasználva – kiharcolják számára a püspöki stallumot. Ebben egyébként nem kisebb támogatója volt, mint maga Széll Kálmán, aki – mint azt szintén hírlapi forrásokból tudjuk – szoros kapcsolatban állt István Vilmostal is.³³¹ Csakhogy 1911-ben Széll már nem volt kormányfő, így befolyása sem volt elég ahhoz, hogy Horváth István számára is megszerezze a püspöki széket.³³² A kormánypárti politikusok Horváth támogatásától azt remélték, hogy általa nagyobb befolyásra tehet szert a Nemzeti Munkapárt, amely az 1910. évi választáson gyengén szerepelt a nyugati körzetekben. Boda nem rejtette el örömét akkor, amikor Mikes jelöltségének hírére fanyalogni kezdett az ellenoldal: „a liberális- szabadkőműves tábornak folyik (...) az orra vére. Attól tartanak, hogy Méltóságod (t.i. Mikesé) regimije visszaszorítja őket oda, ahova valók és vissza fogja hódítani az elveszett kerületet és lelkeket.”³³³ Május végétől a helyzet kezdett egyszerűsödni: „A szombathelyi püspökség betöltésének kérdése még megoldásra vár és végérvényes döntés csak legközelebb várható eddig még döntés nem történt. Kormánykörökben két püspökjelölt neve van forgalomban, az egyik Horváth István káptalani helynök, a másik Mikes János.”³³⁴ Ugyanakkor eléggé meglepően így folytatja a Vasvármegye: „Szó volt arról is, hogy Prohászka Ottokárt kínálják meg a szombathelyi püspökséggel, de Prohászka azon az elvi alapon áll, hogy a püspökségeket nem szabad cserélni.”³³⁵ A kérdéssel foglalkozó Pál úgy látja, hogy Prohászkanak – aki 1905-től már székesfehérvári püspök – egyszerűen nem volt oka és érdeke elcserélnie püspöki székét a szombathelyire, sem javadalmi, sem pedig presztízisérdekekből kifolyólag. Ugyanis amíg a székesfehérvári püspökségnek 7656 katasztrális holdnyi birtoka volt, addig a szombathelyinek csak 7417.³³⁶ Nem melleleg Székesfehérvár Pest közelsége, valamint történelmi hagyományai miatt eleve vonzóbb lehetett Prohászkanak, mint Szombathely. Prohászka

³³¹ Feltételezhető, hogy 1901-ben még ő segítette a püspöki székhez. PÁL, 2011. 172., PÁL, 2012. 19.

³³² PÁL, 2011. 172.

³³³ SZEL Mikes János iratai Missilis 1911. október 2.

³³⁴ *Az új szombathelyi püspök.* Vasvármegye, 1911. május 19. 3.

³³⁵ Uo.

³³⁶ BALOGH MARGIT – GERGELY JENŐ: *Egyházak az újkori Magyarországon, 1790–1992.* Adattár. Bp. 1996. 233.

neve azért merülhetett fel, mert a székesfehérvári püspök éppen március 19-én tett látogatást Szombathelyen, előadást tartott a helyi Katolikus Leányvédő Egyesület meghívására és egészen március 27-ig a városban is maradt.³³⁷ Ez az utazás erősítette a püspökségére vonatkozó téves pletykákat. Pál szerint az igazi ok Prohászka 1911. júniusi indexre tételében keresendő. Ezt már májusban lehetett sejteni. Azt mindenképpen, hogy a Szentszék előtt van az ügy. Azzal, hogy a kormány egy püspökségre újfent őt – lényegében kiállva mellette – jelölte, egyúttal fricskát nyomott a Szentszék orra alá is. Prohászka jelöltsége tehát pusztán jelképesnek tekinthető, a „valódi” versengésbe ő nem tudott, s minden bizonnyal nem is akart beleszólni.³³⁸

Júniustól Boda megbékélt Horváthtal. Ebben az is közrejátszott, hogy Horváth maga sem bízott a kinevezésében.³³⁹ Az meg egyenesen legyezgethette Boda hiúságát, hogy állítólag Horváth rá akarta bízni az egyházmegyei főtanfelügyelő tisztét.³⁴⁰ Amikor Mikes kinevezése bizonyossá vált, már inkább engedékeny lett Horváthtal szemben és többször is biztosította Mikes jóindulatáról az ellenjelöltet. Eközben a kormány új nevekkal állt elő. A Vasvármegye Mikes mellett esélyesként írt báró Pongrácz Adolf³⁴¹ vágújhelyi prépostról és Herceg Hohenlohe Egon³⁴² nagyszebeni plébánosról. Nehéz eldönteni, hogy Mikes Jánosnak mennyire kellett komolyan vennie új riválisait. Valószínűleg erre utalhatott Boda János is, mikor azt írta: „a múlt héten aggasztó hírek keltek szárnyra”.³⁴³ Eközben úgy festett, mintha Horváth István lekerült volna a jelöltlistáról, a cikkben meg sem említették. Mi vezethette a munkapárti kormányt az új nevekkal? Célja kettős lehetett. Egyrészt konstataálta azokat az állapotokat, amelyek a Szombathelyi Egyházmegyét akkor jellemezték: feltűnő volt a káptalan és a papság

³³⁷ *Prohászka püspök elutazott*. Vasvármegye, 1911. március 28. 8.

³³⁸ PÁL, 2012. 20.

³³⁹ „Horváth kanonok megjött Karlsbadból pár napig semmit sem szólt, de utóbb megnyilatkozott, hogy most már ő is azt hiszi, hogy el van ejtve és hogy Méltóságod kineveztetése befejezett dolog. Mint előbb most is olyan resignált hangulatban volt, de hamar hozzátette magának őszintén megmondom, hogy örülök, ha nem leszek püspök.” SZEL Mikes János iratai Missilis 1911. június 4.; Mikest már április 3-án arról értesítették bizalmasan a minisztériumból, hogy „Horváth I. jelöltsége nem bír az intéző factoroknál elegendő alappal (...) Ezek szerint Méltóságod előtt az út el van egyengetve...” SZEL Mikes János iratai Missilis 1911. április 3. Várnai aláírással

³⁴⁰ SZEL Mikes János iratai Missilis 1911. szeptember 15. Úgy látszik, hogy ez régi vágya lehetett Bodának és nem véletlenül utalt erre. Mikes székfoglalását követően 1912. július 10-én Horváth lemond erről a tisztségről és a helyére Bodát nevezi ki. SZEL AC 1912/5367-8.

³⁴¹ Gróf Pongrácz Adolf (1837–1915), választott püspök. 1859-ben szentelték pappá. 1862-től primási iktató, 1863-tól levéltáros, Simor János érsek szertartója. 1870-től Nagykéren, 1871-től Vágújhelyen plébános és prépost. 1881–1892 között országgyűlési képviselő a vágújhelyi kerületben. 1906-tól vovadrei választott püspök.

³⁴² Hohenlohe Károly Egon, herceg 1908–1919 között nagyszebeni plébános.

³⁴³ Boda János levele 1911. június 28. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911.

aktív néppárti politizálása. Emiatt egy kormány-közeli embert szerettek volna, aki mindezen folyamatokat képes ellensúlyozni. Másrészt viszont úgy látták, hogy a püspökség tekintélye azért csökkent, mert a püspöki javadalom jóval kisebb volt, mint a Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalané. Éppen ezért egy olyan jelöltben gondolkodtak, aki tekintélyénél, családi vagyonánál, esetleg származásánál fogva ezt a különbséget képes kiegyenlíteni. Az új jelölésekből látható a kormány azon szándéka, hogy egy erőskezű püspököt akar Szombathelyen. Mindkét új jelölt arisztokrata származású, feltehetőleg nagyobb vagyonnal rendelkező, felkészült pap hírében állt, ebből a szempontból tehát ideális jelöltek lehettek Szombathelyen. A vagyon és származás valószínűleg fontos szempont lehetett az új főpásztor kiválasztásakor. Mindkettő tekintélyt és függetlenséget biztosított volna az új püspöknek a káptalannal, valamint a papsággal szemben. Megerősítve az eddigi híreket, júliusban a Vasvármegye összegezte a püspöki titulusért zajló versenyfutás állását: „Egész sor nevet hoztak már forgalomba, amelyben szinte nap-nap után azonban csak három jelölté szerepel: gróf Pongrácz, a rangban legidősebb kanonok, herceg Hohenlohe és gróf Mikes János.”³⁴⁴

Július közepén Boda újból kedvező híreket kapott: augusztus első hetére várható a kinevezés, ezért még a lelki gyakorlatra sem jelentkezett.³⁴⁵ De nem történt semmi. A kormány valóban várt őszig. Közben az ellentábor sem tétlenkedett. Ebben segítségére volt az 1911-ben a magyar politikai életet borzoló véderőjavaslat vitája. Ez a kormány helyzetét nagyon ingataggá tette. Horváth és köre abban bízott, hogy Khun-Héderváry bukása után Wekerle Sándor alakíthat kormányt, akivel jó kapcsolatokat ápoltak.³⁴⁶ Mikes szombathelyi támogatói szeptemberre eléggé bizonytalanná váltak a hosszú várakozás miatt. Ennek az oka egy szeptember 5-én kelt levélből derül ki: Zichy János miniszter Mikes kinevezését össze kívánta kapcsolni a szamosújvári püspöki szék betöltésével. Erre a kormány jelölje Hosszú Vazul volt, aki azonban feltételeket támasztott a kinevezéshez és ez az ügy elhúzódásához vezetett.³⁴⁷ A hónap végén aztán Mikes végre kedvező híreket kapott. A kultuszminiszter szeptember 25-én értesítette, hogy 1911. szeptember 29-én a királyi audiencián megteszi az előterjesztést a kinevezés ügyében.³⁴⁸ Szeptember 30-án bizalmas értesítést kapott, hogy az uralkodó az audiencia alkalmával hozzájárult a kinevezéshez és elkészült az irat, amelyben a

³⁴⁴ *Miért késik a szombathelyi püspökség betöltése?* Vasvármegye, 1911. július 5. 6.

³⁴⁵ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. július 17.

³⁴⁶ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. szeptember 15.

³⁴⁷ 1911. szeptember 5-én kel levél Szöllösy aláírással. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911.

³⁴⁸ SZEL Mikes János iratai. Missilis Zichy János levele 1911. szeptember 25.

kultuszminisztérium felkérte a külügyminisztert a Szentszékkal való tárgyalások megindítására.³⁴⁹ Ugyanekkor Majláth püspök³⁵⁰ és Montbach Imre munkapárti országgyűlési képviselő is értesítette, hogy információik szerint az ügy „a legjobb mederben van”.³⁵¹ Miután ez megtörtént, az ügyet a király személye körüli miniszter irodája vette át.³⁵² Boda már október első napjaiban tudott az audienciáról.³⁵³ Mikes biztosan tájékoztatta, de csak a következő napokban, amit Boda október 7-én kelt levelében meg is köszönt.³⁵⁴ A kinevezés azonban még váratott magára, de ez már csak a szokásos ügymenet része volt. Még október végén sem lehetett pontosan tudni, hogy mikor történik meg a hivatalos bejelentés.³⁵⁵ Andor György még október 28-án is arról értesítette Mikest, hogy a kinevezés november 16. előtt biztosan nem várható, mert „a római hozzájárulás után a dolgot előbb minisztertanácsba kell vinni. Ilyet nem lehet mindig gyorsan egybehívni. Csak a minisztertanács után írhatunk a prímásnak véleményének nyilvánítása végett. Ezután megy Bécsbe a felség(hez) felterjesztés.”³⁵⁶ Mikes Rómában is érdeklődött és sürgette az ügyet.³⁵⁷ Aztán az események felgyorsultak,³⁵⁸ és a kinevezés 1911. november 15-én mégis megtörtént. A pápai megerősítésre december 11-én került sor.³⁵⁹

Milyen előnyök biztosították Mikes számára a püspökség elnyerését? Mikes püspökkel kapcsolatosan a Vasvármegye a következőket írta: „Élénk társadalmi tevékenységet fejtett ki, liberális fennkölt gondolkodásával osztatlan és általános tiszteletnek volt osztályosa. Biztató jelek ezek itt minálunk, ahol a püspöki méltóság fénye hosszú idő óta beszorult a püspöki palotába. Ahol az egyházi élet társadalmi és közéleti

³⁴⁹ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. szeptember 30. A levél aláírása nem olvasható.

³⁵⁰ SZEL Mikes János iratai. Missilis Majláth Gusztáv Károly levele 1911. október 3.

³⁵¹ SZEL Mikes János iratai. Missilis Montbach Imre levele 1911. október 31. Montbach Imre a Szolnok–Doboka megyei Nagyiklód kerületének volt munkapárti képviselője, a véderőbizottság tagja.

³⁵² SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. szeptember 30-án kelt levél bizalmas közlése olvashatatlan aláírással.

³⁵³ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. október 2.

³⁵⁴ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. október 7.

³⁵⁵ Gróf Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök még október 30-án is a kinevezés elhúzódsát valószínűsítette, mert Róma még nem kérte a jelölt hivatalos életrajzát. SZEL Mikes János iratai Missilis 1911. A kultuszminisztérium november 3-án kérte Mikestől az életrajzot. Andor György levele 1911. november 3. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911.

³⁵⁶ Andor György levele 1911. október 28. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911.

³⁵⁷ Egykori iskolatársa, az ekkor Rómában tartózkodó Szeghy Ernő ígéretet tett, hogy érdeklődik az ügy állásáról Csizsárik Jánosnál, a vatikáni nagykövetség jogtanácsosánál. Szeghy Ernő levele 1911. október 30. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911.

³⁵⁸ Andor György táviratilag sürgősen önéletrajzot kért Mikestől november 3-án. SZEL Mikes János iratai. Missilis Andor György távirata 1911. november 3.

³⁵⁹ Mikes János kinevezési bullája és a Vasvár–Szombathelyi Székeskáptalan értesítő levele 1911. december 11. SZEL Mikes János iratai. Személyi iratok 1. dob.

vonatkozásaiban hecckáplánok és gyűlölséggel telített plébánosok voltak a vezérek és irányítók.”³⁶⁰ Ezek alapján lényegében munkapárti jelöltnek lehetett tekinteni mind Mikest, mind pedig „legfőbb” riválisát, Horváth Istvánt³⁶¹ is. Hogy ebből a párharcból Mikes került ki győztesen, azt részben főnemesi, részben kiváló kormányzati kapcsolatainak, másrészt pedig felkészültségének, s végül addigi papi pályájának köszönhette. Munkapárti szimpátiájára utal Székely László is: a püspök hol Gaál plébánost kritizálta néppártisága miatt, hol pedig együtt szavazott a kormánypárttal a néppárti javaslat ellen. Mikes, hasonlóan István Vilmoshoz, nem közeledett a Néppárthoz, nem vett részt politikai jellegű gyűléseken, sőt, igyekezett papjait is megfékezni ebben.³⁶²

A szombathelyi püspöki szék 1911. évi betöltése a rendelkezésre álló – elsősorban Boda-féle levelek és a Pál által elemzett sajtó – források alapján minden bizonnyal egy átlagos püspökválasztásnál is több konfliktust hordozott magában. Mert nem csupán a Szentszékkal, illetve az esztergomi érsekkel kellett elfogadtatni a kormány jelöltjét, de még maga a kormányzó Munkapárt is két részre szakadhatott a kérdés kapcsán: a Vas megyeiekre, akik Horváthot támogatták, mert ismerték és befolyásolhatóbbnak vélték, valamint a nem Vas megyeiekre, akik egy erőskezű főpásztort szerettek volna. Ebből a párharcból nem kerülhetett ki győztesen a helyi jelölt, mert támogatói már nem bírtak olyan befolyással, amellyel kinevezését keresztülvihették volna, illetve hiányoztak azok a feltételek, amelyek függetlenné tehetnék volna a helyi néppárti szimpatizáns papságtól. A jelöltség kérdése azért is húzódozott, mert a szombathelyi szék betöltése más püspöki javadalmak betöltésétől is függött. Még az utolsó hetekben is váratott a kinevezés, mert a kormány és az uralkodó összekapcsolta a szamosújvári püspöki kinevezéssel is.³⁶³ Mikes kormánypárti támogatóin kívül arisztokrata segítséget is kapott. Jó barátai,

³⁶⁰ *Az új püspök.* Vasvármegye, 1911. november 24. 1.

³⁶¹ Figyelemre méltó, hogy a Vasvármegye miként tálalta a püspöki kinevezést. Először szinte fejet hajtott Horváth István káptalani helynök előtt: „A püspöki Interregnum idejét méltó dísszel, tekintéllyel és a magas méltósághoz szükséges képességek és kvalitások egész teljességgel töltötte be a káptalani helynökséget Horváth István prépost kanonok.” *Az új püspök.* Vasvármegye 1911. november 24. E pár sor is Horváth Istvánnak a helyi liberálisok körében meglévő támogatottságát mutatja. S valóban Horváth megíusult püspökségét kárpótolandó 1912-ben zalcalmi címzetes püspökké nevezte ki a király. PÁL, 2012. 22.

³⁶² SZÉKELY, 2009. 96–97.

³⁶³ „most már hamarosan kinevezik a szombathelyi egyház főpásztorát, még pedig gróf Mikes János főesperes – plébános személyében. Az említett könyvomat (t.i. a Katolikus Tudósító) magyarázatát adja annak is, miért késik a kinevezés. Eszerint a halogatásnak az az oka, hogy a szombathelyi katolikus és a szamosújvári görög katolikus püspökséget egyidejűleg akarják betölteni, de utóbbira vonatkozólag még most sem történt döntés.” *Miért késik a szombathelyi püspökség betöltése?* Vasvármegye, 1911. november 5. 6.

egykori iskolatársai közül már többen püspöki székekben ültek, mint Batthyány Vilmos, Zichy Gyula, Széchenyi Miklós, akik a kellő támogatást biztosíthatták a püspöki kar oldaláról. A Szentszék álláspontja nem lehetett kétséges, ismerve Mikesnek X. Pius pápához fűződő személyes kapcsolatát.³⁶⁴ Mindezek eredőjeként kapta meg a szombathelyi püspöki méltóságot. Személyében egy agilis, erőskezű főpásztor lett Szombathelynek, aki a későbbiek során felvállalta – mert anyagi helyzete miatt felvállalhatta – a konfliktust káptalanjával. Arisztokrataként rendelkezett azokkal a kompetenciákkal, amelyeket társadalmi helyzetéből fakadóan elvártak tőle. Intelligens, művelt, több nyelven beszélő kedélyes társalgóként emlékeztek meg róla kortársai, aki rendíthetetlennek tűnt uralkodója és hazája iránti hűségében. A kinevezés fogadtatása a Néppárti sajtóban kedvező volt. Mikesben „demokratikusan gondolkodó, a modern kor igényeivel számoló fiatal erőt” láttak, aki – bár arisztokrata származású – lelkipásztorként is megállta helyét és működésében sok eredményt tudott felmutatni, mert „társadalmi és szociális téren is mindenütt agilis, a kor szükségleteit felismerő férfiúnak bizonyult”.³⁶⁵ Az Egyházi Közlöny is kedvező szavakkal mutatta be a fiatal, viszonylag ismeretlen új püspököt, de fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy „dolgos, szociális alkotásokért hevülő egyházmegye papságának kormányzását”³⁶⁶ veszi át. Ezzel nyilván a helyi papság keresztényszociális elkötelezettségére utalt. A cikkek azt mutatták, hogy a néppártiak megbékéltek Mikes kinevezésével. Olyan oldalát hangsúlyozták, amely épp megfelelt a néppárti papság igényeinek: a szegényeket támogató, a hívek lelki és testi igényeit szem előtt tartó reformernek, akitől a katolikus közélet sokat várhat. De nem minden oldal örült Mikesnek. 1913 októberében A Nap című napilapban cikk jelent meg, amely több főpapot – köztük őt is – azzal vádolt meg, hogy a simónia bűnébe estek: több százezer korona lefizetésével szerezték meg püspöki székeiket.³⁶⁷ Az ügy azért keltett feltűnést, mert a hírt lehozták az olasz lapok is, így a magyar püspökök magyarázkodni kényszerültek a Szentszék előtt. Csernoch primás

³⁶⁴ Erre utal Mikes naplóbejegyzése: „1903. augusztus. X. Pius pápa megválasztása. Az Isteni gondoskodás igazi munkája. Mint bíborost nagyon becsültem és többször voltam nála.” Naplóbejegyzés 1903. augusztus nap nélkül. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló XI.

³⁶⁵ *Új püspökök.* Alkotmány. 1911. november 24. 1.; Hasonlóképp dicséző szavak jelentek meg a katolikus tanítók lapjában, a Népművelőben is Barabás György sárvári tanító-igazgató tollából. BARABÁS GYÖRGY: *Zabolai Mikes János gróf.* Népművelő. 1911. december 17. 1.

³⁶⁶ *Egyházi Arcképek. Mikes János gróf.* Egyházi Közlöny. 1911. 49. szám 2.

³⁶⁷ *Főpapok panamája; Feneketlen zsák.* A Nap, 1913. október 21. 1. A cikkben Mikesen kívül simóniával vádolták meg Csernoch János primást, Várady L. Árpád és Glattfelder Gyula püspököket. A vádaskodó cikkekre a Szombathelyi Újság is reagált. *Főpapok panamája.* SZÚ, 1913. október 21. 3.; *Helyi hangok a Napban.* SZÚ, 1913. október 24. 3.

levelet³⁶⁸ írt Merry del Val bíboros-államtitkárnak, aki válaszában megnyugtatta a magyar püspököket, hogy Rómában nem adnak hitelt ezeknek a vádaknak.³⁶⁹ Mikes sajtópert indított a lap ellen Simonyi Semadam Sándor képviselő útján.³⁷⁰ A per, amelyhez a többi főpap is csatlakozott, a budapesti törvényszéken 1914. április 21-én kezdődött, de gyorsan le is zárult, miután a cikk írója, Kuzskó Dezső újságíró vállalta a felelősséget. A tárgyaláson a vádlott beismerte tévedését és személyesen is bocsánatot kért a főpapoktól, akik ezzel elégtételt kaptak, az ügyész pedig a vádat ejtette.³⁷¹ A baloldali sajtó ettől függetlenül a következő években is többször előhozakodott Mikes ügyeivel a lehető legkedvezőtlenebb színben tüntetve fel működését. De a lényegen mindez nem változtatott: a szombathelyi püspökség immár Mikes Jánosé volt.

A KINEVEZÉSTŐL A BEIKTATÁSIG

Mikes Jánost az uralkodó 1911. november 15-én nevezte ki a szombathelyi egyházmegye püspökének.³⁷² Ekkor épp édesanyjánál tartózkodott Münchenben. Elutazása előtt még felkereste Lajos királyi herceget és a müncheni apostoli nunciust, majd üdvözlő látogatást tett a bécsi nunciussal és ezt követően utazott Budapestre. A magyar fővárosban végiglátogatta Vaszary Kolos bíborost, Széll Kálmánt, Székely Ferencet és Széll Ignácot³⁷³ is.³⁷⁴ A névsor nem volt véletlen: az illető személyeknek szerepe lehetett a kinevezésben és fontos volt támogatásuk a továbbiakban is. Mikes Pannonhalma érintésével³⁷⁵ utazott Bécsbe a császár és király elé letenni a szükséges esküt. Az eseményre 1911. november 28-án 11 órakor került sor Schönbrunnban.³⁷⁶ Mikes számára meghatározó élmény volt találkozni az agg uralkodóval, aki a püspöki hivatalra méltónak és alkalmasnak találta. Püspöki esküjének szavait – „Készséggel ígérem (...) hogy ezen egyházmegyét egyházam, hazám és a dinasztia iránti hűségben

³⁶⁸ SZEL AC 1913/6619.

³⁶⁹ A bíboros-államtitkár latin nyelvű levelének másolatát Csernoch eljuttatta az érintett püspökökhöz. SZEL AC 1913/6619.

³⁷⁰ Uo.

³⁷¹ *Főpásztorok sajtópere. Bocsánatot kért a rágalmozó.* SZÚ, 1914. április 22. 1–2.

³⁷² Budapesti Közlöny. 1911. november 23. 1.

³⁷³ Széll Ignác (1845–1914), 1877–1893 között Vas vármegye alispánja, majd a Belügyminisztériumba került, ahol az államtitkári pozícióig emelkedett. http://www.vaml.hu/Nevtar/S/Szell_Ignac.html [2012. december 8.]

³⁷⁴ *Az egyházmegyei papság küldöttsége gróf Mikes János előtt.* SZÚ, 1911. december 3. 3.

³⁷⁵ Hosszú Vazul püspök levele Bécsből. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. november 27.

³⁷⁶ A király személye körüli minisztérium államtitkárnak levele. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. november 27.

Felséged óhajta s várakozása szerint fogom kormányozni”³⁷⁷ – nemcsak megjegyezte, hanem valóban kötelezően teljesítendő feladatnak tekintette. Az egyház, a haza és a dinasztia iránti hűség számára nemcsak üres frázisok voltak, hanem iránymutató kötelezettség későbbi életére, munkájára.

A kinevezés pápai megerősítése december 11-én született meg.³⁷⁸ Ezt követően megkezdődhetett hát az előkészületek az új főpásztor fogadására. Boda János a levelezésük kezdetétől nagy figyelmet szentelt a püspöki beiktatás előkészítésének. Már május-június hónapokban is diskurzusuk tárgya volt a beiktatás lebonyolítása.³⁷⁹ Ez a gondos, előrelátó tervezés nagyban hozzájárul az 1912. januári ünnepségek sikeréhez. Boda már a kinevezést hírül adó körlevelet is jó előre³⁸⁰ elkészíti (persze Horváth nevében). Több alkalommal személyesen is konzultáltak a tervekről Mikessel, például májusban találkoznak Budapesten³⁸¹ és egyeztetik a szükséges lépéseket (bár az események függvényében ez elég korainak tűnt).

A beiktatás előkészítése a kinevezés várható hírére felgyorsult. November 12-én Mikes és Boda ismét találkoznak Budapesten, ahol Mikes a Katolikus Nagygyűlés egyik szónoka³⁸² volt. Ennek a látogatásnak a fő témája már a beiktatási ünnepségek előkészítése és az egyházmegyei üdvözlő küldöttség látogatása volt. A küldöttség látogatásának részleteit Boda utolsó, november 26-án kelt levele őrizte meg. Ez tartalmazza a küldöttség tagjainak névsorát is. Mikes kérésének megfelelően az egyházmegye vasi és zalai területei és a papság minden rétege (kanonokok, esperesek, plébánosok, udvari papok és papnövendékek 2-2 képviselője) helyet kapott benne. Valószínűleg Mikes javaslatára – Boda helyeslése mellett – a küldöttségnek nem kellett Erdélybe utaznia, hanem az eseményre Budapesten került sor. Ez nagyon tapintatos döntés volt az új püspök részéről Horváth és az egész küldöttség irányában.³⁸³ A küldöttség a püspök Bristol Kávézóban lévő lakásán tette tiszteletét.³⁸⁴ Látogatásuk után

³⁷⁷ *Az egyházmegyei papság küldöttsége gróf Mikes János előtt.* SZÚ, 1911. december 3. 3.

³⁷⁸ Mikes János kinevezési bullája. SZEL Mikes János iratai. 1. dob.

³⁷⁹ „a püspöki consecratoria vonatkozó tervét Méltóságodnak részemről is teljes mértékben osztom.” SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. június 28.

³⁸⁰ SZEL Mikes János iratai. 5. dob. 1911. május 20.

³⁸¹ SZEL Mikes János iratai. 5. dob. 1911. május 20.

³⁸² Mikesnek ez volt az első felszólalása az Országos Katolikus Szövetség által rendezett Katolikus Nagygyűlésen, ahol a katolikus autonómia tárgyában tartott beszédet. Sajnos ennek szövege nem őrződött meg. Mikes részvételéről abból a köszönőlevélből értesülhetünk, amelyet a szervező Szövetség elnöke, Zichy János írt Mikesnek. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. november 14.

³⁸³ Boda már a nyár elején említi, hogy Horváthot biztosította arról, hogy Mikes nem kívánja tőle, hogy az üdvözlést Székelyudvarhelyen bonyolítsák le. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. június 4.

³⁸⁴ SZEL AC 1911/5582-89.; 1911/5739.

Mikes december 3-án vasárnap titokban Szombathelyre érkezett³⁸⁵ Boda társaságában, aki Sopronig ment eléje. Így ketten érkeztek meg vonattal Mikes új székhelyére. Másnap reggel átment a székesegyházba, ahol misét hallgatott, majd a püspöki palota magánkápolnájában maga is misét mutatott be. Megnézte a palotát, bejárta a kertet, az udvarokat. Délután találkozott a káptalan tagjaival, este pedig a szemináriumba ment a kispapokhoz. Egy rövid sétát is tett a belvárosban. Kedden reggel intézkedett a palota villanyvilágításáról, majd ebéd után autón Répceszentgyörgyre utazott, ahol megnézte a templomot, a kastélyt, látogatást tett a plébánosnál és az intézőnél is. Ezt követően autóval Sárvára ment, ahol vonatra szállt és Budapesten keresztül Székelyudvarhelyre utazott. A szombathelyi látogatás híre csak a hét végén jelent meg a sajtóban. Feltehetően a nyilvánosság kizárásával, zavartalanul akart első benyomást szerezni új székhelyéről.³⁸⁶

Mikes püspökké szentelésére 1912. január 1-jén került sor Budapesten a Szent István bazilikában.³⁸⁷ Előző este egykori iskolatársait fogadta,³⁸⁸ akikkel az innsbrucki évek emléke kötötte össze. Többen közülük részt vettek a másnapi ünnepségen is. Mikes a felszentelési ceremóniára három hozzá közel álló püspököt kért fel: Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspököt, mint atyai jó barátját, eddigi főpásztorát, papi életútjának legfontosabb alakítóját; Fischer-Colbrie Ágost kassai püspököt, aki Majláth egyik legfontosabb követője a püspöki karban; és Várady Árpád Lipót győri püspököt, aki maga is nemrég nyerte el a püspöki méltóságot és a szombathelyi egyházmegye „szomszédjaként” kerülhetett kiválasztásra. Az ünnepségen még számtalan meghívott pap vett részt a segédletben: Andor György miniszteri tanácsos, Kollányi Ferenc jáki apát-nagyváradai kanonok, Szeghy Ernő címzetes ciszterci apát, Baranyay Jusztin, Boda

³⁸⁵ A küldöttség látogatásának időpontja a Szombathelyi Újság 1911. december 3-i számában közölt leírás (*Az egyházmegyei papság küldöttsége gróf Mikes János előtt*. SZÚ, 1911. december 3. 1.) szerint „múlt csütörtök”, ami november 30. volt. A lap 1912. január 6-i száma 4. oldalán idézi Horváth István káptalani helynök beszédét, aki szintén november 30-át jelölte meg. A dátumot bizonytalanná teszi, hogy Mikes november 28-án tette le a püspöki esküt Bécsben (Székely ezt november 29-re datálta. SZÉKELY, 2009. 78.), ugyanakkor Sopronon keresztül érkezett meg december 3-án Szombathelyre. Nem lehetetlen, hogy közben visszatért Budapestre, hogy fogadja a küldöttséget november 30-án, majd innen Szombathelyre indult, de ez eléggé sűrű napokat feltételez; *Mikes püspök inkognitóban Szombathelyre jött*. SZÚ, 1911. december 10. 2.

³⁸⁶ „A püspök esküje után, néhány napra eljött közénk.” SZEL Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan jegyzőkönyve 1905–1919. 1911. december 28.

³⁸⁷ SZEL Püspöki körlevelek 1911. XI. nr. 6141.

³⁸⁸ *Mikes János gróf felszentelése*. SZÚ, 1912. január 6. 2. A találkozón részt vett Szeghy Ernő címzetes ciszterci apát, Piszter Imre a Bernardinum igazgatója, dr. Mihályfy Ákos egyetemi tanár, Auer Krisztián Jenő a Ludovica főpapja, Láng Ince premontrei kanonok, dr. Boda János, dr. Baranyay Jusztin bernardinumi tanár.

János és mások.³⁸⁹ A szertartás után Mikes Ármin adott fogadást a lakásán az új püspök és vendégei tiszteletére, ahol Mikes köszönetet mondott a felszentelő püspököknek és édesanyjának. Az ünnepség után január 5-én indult el az új püspök egyházmegyéjébe. Az út során több alkalommal is üdvözlő méltóságok és ünneplő sokaság fogadta. Az egyházmegye területére érve először Celldömölkön állt meg a püspököt szállító vonat, ahol a vármegye vezetősége, Békássy István³⁹⁰ főispán, Herbst Géza³⁹¹ alispán, Ostffy Lajos³⁹² országgyűlési képviselő valamint a helyi papság, a celldömölki bencés rend és a lakosság várta. Az üdvözlő beszédekre Mikes röviden felelt, a szokásos udvarias módján megköszönte a figyelmességet és kifejezte együttműködési szándékát, mert „a közéletben való közreműködést várják”.³⁹³ A sárvári rövid megálló után a déli órákban futott be az új püspököt szállító vonat Szombathely feldíszített vasútállomására, ahol a városi vezetés fogadta Brenner Tóbiás³⁹⁴ polgármesterrel az élén. A rövid köszöntés után a püspököt díszmenetben kísérték a székesegyházhoz. A tudósítás szerint³⁹⁵ a 150 fogatból álló menetben a vasi arisztokrácia, a város és a vármegye vezetői, helyi notabilitások foglaltak helyet. A feldíszített székesegyházban az egyházmegye papsága várta, akikkel rövid adorációt végzett, majd a püspöki palotába vonult. Itt a káptalan tagjaival, a szerzetesrendek képviselőivel és mintegy 150 egyházmegyes pappal

³⁸⁹ Uo.

³⁹⁰ Békássy István (1860–1932), 1887-től Vas vármegye harmad-aljegyzője, tagja a közigazgatási bizottságnak, majd 1910-től 1917-ig a vármegye főispánja. Hivatali ideje alatt állítják fel Szombathelyen a főreáliskolát. Lemondása után a király a Lipót Rend Lovagkeresztje kitüntetéssel ismeri el érdemeit. *Vas vármegyei Archontológia 1872–1918*.

http://www.vaml.hu/Nevtar/B/Bekassy_Istvan.html [2012. december 17.]

³⁹¹ Herbst Géza (1864–1938), Németújváron született, a katonai szolgálat és a jogi tanulmányok után 1887-től fogalmazó a vármegyénél, majd 1889-től szolgabíró a felsőöri járásban. 1901-től kőszegi főszolgabíró, majd 1906-ban a vármegye alispánjává választották. Ezt a tisztséget 1919 tavaszági látta el. 1924-ben nyugdíjazták. Számtalan kitüntetés tulajdonosa, udvari tanácsos, a törvényhatósági bizottság örök tagja volt. *Vas vármegyei Archontológia 1872–1918*.

http://www.vaml.hu/Nevtar/H/Herbst_Geza.html [2012. december 17.]

³⁹² Ostffy Lajos (1876–1944), földbirtokos, tagja Sopron vármegye törvényhatósági bizottságának. 1903-ban tiszteletbeli szolgabírónak választották meg Vas vármegyében és ugyanezen év őszétől aljegyző, de 1910. július 5-én lemondott, mivel országgyűlési képviselő lett. Kossuth-párti programmal képviselte a celldömölki kerületet. Ferenc József július 25-én nevezte ki Vas vármegye főispánjának. 1918. szeptember 16-án a király Sopron szabad királyi város főispáni teendőinek ideiglenes ellátásával bízta meg. 1919. január 9-ig volt a vármegye főispánja. 1932–1938 között újra Vas vármegye főispánja és ideiglenesen Sopron vármegyéé és Sopron törvényhatósági jogú városé is. 1938-tól a vármegye választott felsőházi tagja. *Vas vármegyei Archontológia 1872–1918*.

http://www.vaml.hu/Nevtar/O/Ostffy_Lajos.html [2012. december 17.]

³⁹³ Uo.

³⁹⁴ Brenner Tóbiás (1850–1919), jogász, 1885-től lépett városi szolgálatra: előbb főjegyző, 1896-tól tanácsnok, végül 1902. július 12-től Szombathely polgármestere 1914-es nyugdíjba vonulásáig. *Vas vármegyei Archontológia 1872–1918*. http://www.vaml.hu/Nevtar/B/Brenner_Tobias.html [2012. december 17.]

³⁹⁵ *Megérkezés Szombathelyre*. SZÚ, 1912. január 6. 3.

találkozott. A káptalani helynök köszöntő szavaira hosszabban válaszolt. Beszédében kertelés nélkül kitért azokra a kritikus szavakra, amelyek személyét a kinevezés miatt érthették: „Közöttetek egynéhányan azt gondolják, hogy ez az új püspök nagyon fiatal, ez az új püspök idegen, ez az új püspök mágnás, mindezek az ő kormányzásában hátrányok lesznek neki is, az egyházmegyének is. (...) Ezt a nehézséget, szemrehányást nem tagadhatom. Fiatal vagyok, de higgyétek el, aki majdnem 13 évig működött a lelkipásztorkodásban, az nem fiatal már... De ha esztendőim számára fiatal is vagyok, jó, fiatal vagyok, de hozom magammal férfikoromnak hála Istennek meg nem tört erejét. És ezt az erőmet és munkaképességemet hozom Önöknek és hozom az egyházmegyének. Idegen vagyok? Ezt tagadom. Messze földről jövök, de nem vagyok idegen, mert atyjuk és testvérük vagyok és az nem lehet idegen. (...) És hogy mágnás vagyok, ez is igaz. De eddigi működésemben nem a főúri körök közt mozogtam, hanem voltam az egyszerű szegény munkásnép közt, voltam az egyszerű polgárok közt, voltam a tanítók, tanárok közt és higgyétek el, ott találtam jó magamat, ahol a lelki arisztokráciát megtaláltam és ahol a munka arisztokráciát megtaláltam. (...) Ha én idegen vagyok és ha más viszonyok között voltam eddig, ez tán hasznára lesz az egyházmegyének, mert a múltban én csak a fényt fogom keresni... és a jövőben csak az érdemeket fogom látni és keresni.”³⁹⁶ A beszéd világos üzeneteket hordozott a bírálókkal szemben, akik helyi, körükből való püspököt akartak, nyilván ezzel Horváth István püspökjelöltségére utalt. Udvariasan, de határozottan igyekezett már az első találkozás alkalmával kifejezni, hogy épp azon tulajdonságok miatt érdemesült a tisztségre, amelyek miatt bírálták. Ezeket önmaga inkább előnyének tartotta. Ugyanakkor a beszédben békejobbot nyújtott a kritikusoknak, amikor felajánlotta a tiszta lappal indulás lehetőségét. De félreérthetetlenül üzent: „... köszönöm, hogy főpásztorukat tisztelettel, hódolattal, szeretettel fogadják. A tiszteletet, a hódolatot azt az állásomnál fogva nekem meg kell követelnem, de a szeretetet azt kérem Önöktől.”³⁹⁷ Tiszta és világos szavak voltak és egy új éra kezdetét jelentették az egyházmegyében. A beiktatási ünnepek január 5-én délután a küldöttségek tisztelgésével kezdődtek, amikor 24 küldöttség kereste fel az új püspököt. Ezek reprezentálták a város és az egyházmegye teljes politikai, gazdasági, társadalmi, vallási és szociális életét. A sor

³⁹⁶ *Az egyházmegyei papság hódolata*. SZÚ, 1912. január 6. 4.

³⁹⁷ Uo.

másnap délelőtt folytatódott a zalai részek küldöttségeivel.³⁹⁸ A beiktatás előtti estén a városi énekkarok közös szerenáddal köszöntötték az új főpásztort.³⁹⁹ Az installáció vízkereszt ünnepére, január 6-ára esett. A díszbe öltöztetett püspöki palota és székesegyház fogadta a nagyszámú ünneplő tömeget, a hivatalos vendégeket, a helyi és az erdélyi arisztokrácia képviselőit és a papságot. Az installáció és az azt követő szentmise után folytatódott a küldöttségek fogadása, majd fél kettőkor a Kultúrház dísztermében mintegy 400 fő részére adtak díszebédet.⁴⁰⁰

A beiktatás – ahogy az egész ünnepegy-sorozat – jól megkreált, rendkívül látványos, már-már barokkos díszével hatalmas tömeget vonzott. A szinte fejedelmi ünnepek megmozgatták az egyházmegye papságát, híveit, hatóságait, közéleti és társadalmi szervezeteit, a helyi arisztokráciát és megmutatták, hogy Mikes egyházkormányzata nem az a magába forduló, bezárkózó egyház lesz, ami az elődé volt. A püspökkel érkezett fiatalos lendület új időket ígért, a nagy és tartós alkotások korát. Az ünnepek a középkori egyházfejedelmek külsőségeit idézték, de az első benyomás nem az öncélú pompát szolgálta, hanem a meggyőzést Mikes alkalmasságáról, elszántságáról. Persze a püspöki jelmondatul választott „Non confundar”⁴⁰¹ beteljesítéséhez a folytatásnak is ilyen nagyszerűnek, pompásnak kellett lennie, hogy valóban újjászületve a Szombathelyi Egyházmegye is részesülhessen a katolikus reneszánsz áldásaiból. Így aztán az új püspök 1912 elején munkához látott.⁴⁰²

ISMERKEDÉS A PÜSPÖKSÉGGEL

Mikesnek kevés és felületes információja lehetett az egyházmegyéről, ezért már a jelöltség hosszú hónapjai alatt érthető kíváncsisággal fordult Boda Jánoshoz. Boda pedig nagy élvezettel elégítette ki ezt a kíváncsiságot, hiszen ismerős talajon mozgott. Már 1911 áprilisában elkezdte az egyházmegyéről szóló tájékoztató anyagok

³⁹⁸ *Küldöttségek az installáción.* SZÚ, 1912. január 6. 5.

³⁹⁹ *Szerenád.* SZÚ, 1912. január 8. 2.

⁴⁰⁰ *A díszebéd.* SZÚ, 1912. január 8. 4-5.

⁴⁰¹ „In Te speravi Domine, non confundar in aeternum” A Te Deum utolsó sorából vett jelmondat: Tebened bíztam Uram, soha meg nem szégyenülök.

⁴⁰² Január 12-én kelt levelében tudatta az esztergomi érsekkel, az egi érsekkel és az erdélyi püspökkel illetve a püspöki kar minden tagjával, a kormányfővel és a kormány tagjaival, hogy az egyházmegye kormányzatát átvette. SZEL AC 1912/140.; A székeskáptalan január 28-án kelt jegyzőkönyve szerint a javadalom átadása a püspök részére megtörtént. SZEL Káptalani jegyzőkönyv 1912/14.

eljuttatását. Ezek egyike sem maradt fent, csak utalnak rá a levelek. Így került sor az egyházmegye 1910. évi névtárának és különböző fényképeknek az elküldésére.⁴⁰³ Mikes térképet is kért, amiből Boda csak nagyon régít talált, ezért inkább leírásban jellemezte a terület földrajzát.⁴⁰⁴ Szombathelyről szintén küldött leírást, mégpedig a városi főmérnök művét, amit még a budapesti látogatáson ígért meg.⁴⁰⁵ Mikes figyelme később már a püspöki palotára irányult, ezért az épület alaprajzát is kérte, amit Boda július végén teljesített.⁴⁰⁶

Boda nagy terjedelmet szentelt a különböző vagyoni kérdéseknek. Ezekről az ügyekről Mikes kezdeményezésére írhatott. Több alkalommal is beszámolt a Vallásalap, mint ideiglenes vagyonkezelő lépéseiről. Így szóba került a püspöki hagyaték kérdése, amelyből Mikes érdeklődését a püspöki jelvények, ékszerek és kocsik különösen is felkeltették. Boda leírásából tudjuk, hogy István Vilmos örököse a testvére, István József volt, aki igényt tartott ezekre a tárgyakra. Mikes kezdeményezésére Boda óvatosan kipuhította az örökösök szándékát. Mivel a remélt árnál jóval kevesebbet kaphattak az örökségért, ezért hajlottak a megegyezésre, amit a Vallásalap sem ellenezett. A hagyatékból az ezüst készlet viszont az örökösök tulajdonába ment át, ezért Boda már ekkor javasolta új ezüstök beszerzését.⁴⁰⁷

A hagyaték átvételére augusztus 25-én került sor. Boda leírása szerint nagy felháborodást okozott, hogy a hagyatékból nagyon kevés összeget különítettek el az épületek felújítására.⁴⁰⁸ Ez később komoly problémákat okoz majd Mikesnek.⁴⁰⁹

A vagyoni kérdések jól láthatóan különösen is foglalkoztatták Mikest. Ez a leendő gazdától nagyon is természetesnek mondható, az egyházmegye kormányzására való felkészülésnél pedig egyenesen nélkülözhetetlen. A felkészülésre utal, hogy a Boda és Mikes levélváltásában sok szó esik arról, hogy milyen fejlesztések vannak folyamatban vagy látszanak szükségesnek. Ezek mind-mind előfutárai Mikes későbbi intézkedéseinek. Ebbe a körbe tartozik a Szombathelyi Újság napilappá fejlesztése, amit a székeskáptalan ekkor még – Boda szerint Horváth nyomására – elutasított.⁴¹⁰ Szintén

⁴⁰³ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. április 23. A képek között a püspöki palota, a székesegyház és a répceszentgyörgyi birtok szerepelt.

⁴⁰⁴ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. május 6.

⁴⁰⁵ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. június 18.

⁴⁰⁶ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. július 28.

⁴⁰⁷ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. május 20., június 4. és június 18.

⁴⁰⁸ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. augusztus 20.

⁴⁰⁹ 1919 elején éppen a felújítások elhanyagolása miatt indítanak eljárást Mikes ellen, ami a püspök internálásával végződik.

⁴¹⁰ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. május 20.

folyamatban volt a soroki új majorépületek ügye, amelyet a Vallásalap kezdeményezett, de a hercegprímás egyelőre nem engedélyezett.⁴¹¹ A levelek visszatérő témája a villanyvilágítás bevezetése a palotába és a székesegyházba. Nem derül ki a levelekből, hogy ki kezdeményezte ezt, de Mikes minden bizonnyal támogatta a javaslatot. A vagyon kezelője már májusban kérte az elektromos vállalatot, hogy készítse el a bevezetés költségeit,⁴¹² amiről Boda személyesen tárgyalt az elektromos művekkel.⁴¹³ Augusztus elejére a költségvetés el is készült,⁴¹⁴ de a Vallásalap csak a kinevezés publikálása után engedélyezte a kivitelezést. Így fordulhat elő, hogy a villanyvilágítás bevezetését már Mikes püspöki tevékenységéhez soroljuk.

A vagyoni és fejlesztési tárgyú információk mellett Boda újra meg újra visszatért az egyházmegye papságának bemutatására. Néhány papról személyesen is írt, pl. Horváthról, Illés nagyprépostról (pontosabban utolsó heteiről) és rajtuk kívül sokakat név szerint is megemlített. De többnyire általánosságban jellemezte az egyházmegyében szolgálókat: jóindulatú, felkészült, ugyanakkor tespedt, erőteljes vezetőt kívánó papok, akiknek jót tenne egy erőteljes átrendezés. A helyzetet így jellemzi: „Tavaszt várok a fagyos tél (t.i. István Vilmos püspöksége B.B.) után. Azt hiszem, kevés helyen lehet annyit tenni, mint itt minálunk. Ha elegendő emberünk volna, elsősorban többféle cserét kellene csinálni, plébánosokat nyugdíjba küldeni.”⁴¹⁵ Későbbi leveleiben is felhívta a figyelmet arra, hogy erőteljes fegyelmezést és irányítást tartana jónak különösen a fiatal káplánok és a tanítók körében.⁴¹⁶ Ennek megfelelően – vacantia idején kissé szokatlanul – júniusban jelentős változásokat hajtottak végre a papság körében különböző áthelyezésekkel. Boda ezt azzal magyarázta, hogy meg kívánta kímélni Mikest egy kellemetlen, konfliktusokkal terhelt belépőtől.⁴¹⁷ A helyzetet kiválóan jellemezte a helyi premontrei gimnázium vallásánára Majláth püspöknek írt levelében: „Az állapotokat, amiket itt talál, nem a legrózsásabbak. A papság kiváló itt; kiváló az egyházas szellemben, kiváló a tudományban, és mégis eredménytelen minden munkája; részint azért, mert önmagában némileg meghasonlott, részint – és legfőképp azért, mert önmagát és volt főpásztorát úgyszólván légmentesen elzárta a külső világtól, a hívekkel

⁴¹¹ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. augusztus 10.

⁴¹² SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. május 20.

⁴¹³ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. június 4.

⁴¹⁴ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. augusztus 10. „A villanybevezetés költsége elkészült, csekély 2100 korona lesz.”; SZEL AC 1911/4401.

⁴¹⁵ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. június 4.

⁴¹⁶ „A fiatal káplánok nem egészen jól viselkednek.” SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. június 18.

⁴¹⁷ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. június 28.

való érintkezéstől.”⁴¹⁸ Nem véletlenül írta a következő sorokat a káptalani helynök a Mikes kinevezését publikáló körlevelében: „Nagy, igen mélyre ható, életbe vágó s életet alakító rekonstrukcióra van itt szükség. S ezt várjuk, bizvást reméljük a II. Jánostól!”⁴¹⁹ Jól látszik tehát, hogy Mikes a kinevezés elhúzódása alatt az időt arra kívánta felhasználni, hogy megismerje leendő szolgálatának helyét. Alapos és mindenre kiterjedő tájékoztatást kért és Boda ezt maximálisan teljesítette. Részben már nyomást is gyakorolt az ügyek menetére, bár ennek még a látszatát is kerülni igyekezett. Egy alkalommal Boda arra kérte Mikest a vasvármegyei alispán nevében, hogy kapcsolataival segítse elő, hogy a jegyzőket képző közigazgatási iskolák egyike Szombathelyen kerüljön elhelyezésre.⁴²⁰

A várakozás hónapjai lehetővé tették a püspöki tennivalók számbavételét, tervezését. Ennek köszönhetően Mikes a székfoglalást követően azonnal munkához tudott látni és már az első évben komoly eredményeket ért el.⁴²¹

A beiktatás után még tudatosabbá vált a helyzet felmérése. Már január végétől sorra látogatta a környék plébániáit, a szerzetesrendeket, világi előkelőket és hatóságokat, hogy megismerje az egyházmegye helyzetét, problémáit, erősségeit, vagy azokat a papokat és laikusokat, akikre számíthat.⁴²² Nem nehéz észrevenni a párhuzamot Majláth püspök és Mikes egyházmegye-járásában. Egykori püspöke gondosan végiglátogatta egyházmegyéje plébániáit és ebben Mikes is követte. Különösen a bérmautak kínáltak erre kiváló lehetőséget, amit Mikes ki is használt a vidék, az egyházmegye megismerésére. Kezdetben tavasszal és ősszel is személyesen tartott bérválásokat. Ezek gyakran több hétig tartó körutak voltak.⁴²³ Egy-egy évben általában két esperesi kerületet keresett fel és ott végiglátogatta az összes plébániát. Az első, 1912-es évben harminc plébániát keresett fel.⁴²⁴ A bérválás során vizitálta a plébániát és az iskolát, ellenőrizte a plébánost és a tanítót, illetve találkozott a kegyúrral, a községi vagy városi vezetőkkel és természetesen a hívekkel is.⁴²⁵ A vidék számára ezek különleges

⁴¹⁸ SZEL Mikes János iratai. Missilis Penész Imre levele 1911. november 26.

⁴¹⁹ SZEL Püspöki körlevelek 1911. X. nr.5682.

⁴²⁰ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1911. november 21.

⁴²¹ Például. az Egyházmegyei Takarékpénztár alapításával, új plébániák létesítésével stb.

⁴²² *Hírek*. SZÚ, 1912. január 21. 4.; *Hírek*. SZÚ, 1912. február 11. 5.; *Mikes János gróf megyéspüspök látogatásai*. SZÚ, 1912. február 25. 7.; *Főpásztorunk Zalaegerszegen*. SZÚ, 1912. április 28. 1–3.

⁴²³ *Megyéspüspökünk Kőszegen. Bérmaut-diadalút*. SZÚ, 1912. április 21. 2.; *Hírek*. SZÚ, 1912. április 28. 6.; *Megyéspüspökünk bérmauton. A jánosháziak ünnepe*. SZÚ, 1912. május 6. 2.; *Megyéspüspökünk bérmautja*. SZÚ, 1913. április 6–7.; *A megyéspüspök bérmautja*. SZÚ, 1914. május 4. 2.

⁴²⁴ SZEL Püspöki körlevelek 1912. XIII. nr. 5650.

⁴²⁵ *Szentgotthárd püspök ünnepre készül*. SZÚ, 1913. május 10. 4.

alkalmak, nagy ünnepek⁴²⁶ voltak, Mikesnek viszont lehetővé tették az egyházmegye és papjai megismerését, a problémák feltárását és főpásztori irányító-ellenőrző feladatának gyakorlását. Szokatlan volt, hogy ezeket az utazásokat praktikus okokból – gyorsaság – kifolyólag is autóval tette meg,⁴²⁷ ami nagy feltűnést, néha bírálatot⁴²⁸ is keltett. Ezzel azonban nem sokat törődött. A látogatások során szerzett tapasztalatokra gyorsan reagált. Az általános problémákra főleg körleveleiben⁴²⁹ adott útmutatást, az egyedi kérdéseket ezektől függetlenül kezelte. Külön kiemelte a templomok gondozását és elrendelte egész napi nyitva tartásukat.⁴³⁰ Hangsúlyozta a templomok díszítését, tisztán tartását „mert eddig is nem egy helyen fájdalommal kellett tapasztalnom, hogy a lelkipásztor nagyobb gondot fordít saját lakására, mint az Úr házára”.⁴³¹

Fontosnak tartotta az átlátható plébániai hivatalvezetést. Figyelme szinte mindenre kiterjedt: ha kellett, akkor papjait a nyári időszámítás bevezetésére⁴³² vagy a paplak tisztán tartására figyelmeztette.⁴³³ Újra szabályozta a püspöki hivatal működését is: helyileg a püspöki palota emeletéről a könnyebben hozzáférhető földszintre helyezte át,⁴³⁴ így papjai és a hívők is könnyebben intézhették ügyeiket az egyházmegyei hatósággal. A hivatalos ügyrendre vonatkozó új előírása szerint minden ügyet külön kellett felterjeszteni a hivatalhoz megfelelő kíséreléssel ellátva. Külön felhívta a papok figyelmét arra, hogy előterjesztéseik külalakja fejezze ki a püspök iránti tiszteletet is.⁴³⁵ Mindezekkel szabályozott körülményeket akart teremteni az addig meglehetősen hektikusan működő hivatali rendben. Az iskolákban tett látogatások tapasztalatai alapján 1912 őszétől az egyházmegyében is megerősítik a tanfelügyeleti rendszert, hogy az iskolák ellenőrzése intenzívebbé, rendszeresebbé és hatékonyabbá váljon.⁴³⁶ Különösen a hitoktatásban tapasztalt hiányosságokat: a hitoktatók nem ismerték eléggé a tananyagot és tanítványaikat és kevés alkalom adódott a hittanórákra. Ezért elrendelte, hogy hetente legalább 2 órában kell a hittant tanítani. Felszólította a

⁴²⁶ *Püspöknapok Szentgotthárdon*. SZÚ, 1913. május 14. 3.; *A lékaiak ünnepe*. SZÚ, 1913. szeptember 10. 3.; *Megyéspüspökünk Kőszegen*. SZÚ, 1913. december 7. 9.

⁴²⁷ *Templomszentelés Iváncon*. SZÚ, 1914. június 14. 5.

⁴²⁸ „Mikes János gróf megyéspüspök (...) modern készséggel rója az országutat, automobilon robog vármegyéből vármegyébe. Vasvárról egy lovas kocsi lovai megbokrosodtak a püspök autójától és a kocsit hajtó ember lebukott a kocsiról, nyakát szegte.” *Hírek*. Vasvármegye, 1913. április 10. 3.

⁴²⁹ Főpásztori szózat a bérnakörutak alapján. SZEL Püspöki körlevelek 1912. XIII. nr. 5650.

⁴³⁰ SZEL Püspöki körlevelek 1912. XIII. nr. 5650.

⁴³¹ Uo.

⁴³² SZEL Püspöki körlevelek 1916. VII. nr. 2338.

⁴³³ SZEL Püspöki körlevelek 1921. VIII. nr. 3243.

⁴³⁴ SZÉKELY, 2009. 66.

⁴³⁵ SZEL Püspöki körlevelek 1912. XII. nr. 5203.

⁴³⁶ SZEL Püspöki körlevelek 1912. XII. nr. 2506.

kerületi espereseket, hogy készítsenek jelentést a hittanoktatás helyzetéről iskolára bontva és szervezzék meg a felnőttek vasárnap délutáni hittanoktatását is.⁴³⁷ A leányok nevelésének kérdését is fontosnak érezte, ezért az 1912/13. tanévtől kezdeményezte a felső leányiskola tanulószámaának bővítését, de mivel erre kevesen jelentkeztek, helyette tervbe vette egy óvónőképző felállítását.⁴³⁸ Ezt a domonkos rendi nővérek működtették volna egy gyakorló óvodával együtt. Mivel a várostól nem kapták meg a működtetéshez szükséges összeget, a terv nem valósult meg.⁴³⁹

1914-től kezdve kötelezte a kerületi espereseket arra is, hogy évente legalább egyszer minden plébániát bejelentés nélkül felkeressenek, és ott pénztárvizsgálatot végezzenek, tapasztalataikról, a hivatali ügyintézésről, az épületek állapotáról, az iskolák és a tanítók működéséről a püspöknek jelentést tegyenek.⁴⁴⁰ Így a székhelytől távol élő papok is közvetlenül érezhették a püspöki fennhatóságot és felelősségük súlyát a reájuk bízott plébánia élén. Hasonló indokból rendelte el a hitközségi képviselő (egyháztanács) megalakítását is minden plébánián a hívek lélekszámaának arányában 6-18 taggal, hogy a plébánia kezelésében lévő templomi és alapítványi számadásokat ellenőrizze.⁴⁴¹ A hívek egyszerűbb lelki gondozása érdekében elődei szándéka szerint 1912-ben felállította a zalalövői,⁴⁴² a következő évben a hegyfalui⁴⁴³ plébániát.

Már az első évben jelentős személycserét hajtott végre. A sort ebben Boda János püspöki irodaigazgatóvá való kinevezése⁴⁴⁴ nyitotta meg, ami ismerve az előzményeket, Boda szerepét a kinevezés folyamata alatt és a beiktatás körül, nem tekinthető meglepetésnek. A Bodában meglévő karriervágy éppen hasznos volt az új püspöknek, ami alkalmassággal is párosult, így nem mondhatjuk, hogy értelmetlen lett volna az előmenetelre. Mikes nagyon sok feladattal bízta meg és Boda ennek a bizalomnak mindig megfelelt, így gyorsan emelkedett az egyházmegyei ranglétrán. 1912 márciusában Mikes javaslatára⁴⁴⁵ a király, mint főkegyúr jóváhagyta az előlépéseket a

⁴³⁷ SZEL Püspöki körlevelek 1912. XIII. nr. 5650.

⁴³⁸ SZEL AC 1912/4888.

⁴³⁹ SZEL AC 1912/4889., 1913/1789.; *Szülők figyelmébe*. SZÚ, 1913. május 21. 2.

⁴⁴⁰ SZEL Püspöki körlevelek 1914. V. nr. 2863.

⁴⁴¹ Uo.

⁴⁴² SZEL Püspöki körlevelek 1912. XI. nr. 4698.

⁴⁴³ SZEL AC 1913/5066–9.

⁴⁴⁴ SZEL körlevelek 1912. II.; AC 1912/440. Boda János irodaigazgatói kinevezése „méltányolni óhajtván azokat a fontos szolgálatokat” 1912. január 21.; *Dr. Boda János – az egyházmegye irodaigazgatója*. SZÚ, 1912. január 25. 5.

⁴⁴⁵ SZEL AC 1912/534. Kanonokságra felterjesztés 1912. január 31.

Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalanban.⁴⁴⁶ Horváth István prépostot, talán a püspöki székért is kárpótlandó, nagypréposttá és ezzel a káptalan fejévé, Vidos Lajos⁴⁴⁷ éneklőkanonokot, a papnevelő intézet igazgatóját olvasókanonokká, Bertalanffy Gyula⁴⁴⁸ örkanonokot éneklőkanonokká, Tulok József⁴⁴⁹ apátkanonokot örkanonokká, Tóth József⁴⁵⁰ apátkanonokot pápóci perjellé, a hatodik kanonoki stallumra dr. Tauber Sándor⁴⁵¹ papneveldei aligazgatót nevezte ki. Egyben tiszteletbeli kanonoki címet kapott Nagy Nándor⁴⁵² dozmati esperes-plébános, szentszéki ülnök és dr. Boda János is. Ezzel a lépéssel mindenki elégedett lehetett, mert a székeskáptalan tagjai nemcsak szokás szerint előbbre léptek, hanem megőrizték pozíciójukat, ezáltal elhárult annak a veszélye, hogy az új püspök megingatja befolyásukat. Így Mikes megalapozhatta a jó együttműködést a székeskáptalannal elhárítva annak a veszélyét is, hogy püspök és káptalan között az István Vilmos-i időket idéző rossz viszony alakuljon ki. Mikesnek ugyanis szüksége volt a papságot jól ismerő és befolyásoló kanonokokra azokhoz a tervekhez, amelyeket a közeljövőben végre akart hajtani. 1912 nyarán változás történt a szombathelyi szeminárium élén is: Vidos Lajos lemondott az intézet vezetéséről. Utódjává a püspök dr. Tauber Sándort nevezte ki.⁴⁵³ A személycserék a szokásos nyári

⁴⁴⁶ *Kanonoki kinevezések*. SZÚ, 1912. március 17. 1–2. Illés Ferenc nagyprépost halála után a szokásnak megfelelően történtek az előlépések.

⁴⁴⁷ Vidos Lajos (1853–1926), 1877-ben szentelték pappá. 1879–1883 között püspöki szertartó és levéltáros, 1883–1891 között szentszéki jegyző, 1891–1902 között püspöki tanácsos, címzetes apát, majd pápóci perjel, kanonok. 1902–1912 között a szombathelyi szeminárium rektora. 1913-ban pápai prelátusi címet kapott, majd Horváth István 1917-es halálával a székeskáptalan nagyprépostja lett.

⁴⁴⁸ Bertalanffy Gyula (1839–1915) 1862-ben szentelték pappá. Káplán volt Lékán (1862–70), plébános Kupfalván (1870–73), Borostyánkőn (1873–74), Lékán (1874–1905), 1874-ben esperessé, 1891-ben okrai c. préposttá, 1905-ben kanonokká nevezték ki. 1912-től éneklőkanonok.

⁴⁴⁹ Tulok József (1847–1921) A teológiát a pesti egyetemen hallgatta. 1872-ben szentelték pappá. Káplán volt Ölbön (1872–73), prefektus és az erkölcs- és lelkipásztorkodás-tan tanára a szemináriumban (1873–80), egyben lelki igazgató (1877–78), plébános Nagycsákányban 1880–1907-ig. 1890-ben esperessé és tanfelügyelővé, 1902-ben tb. kanonokká nevezték ki. 1907-ben székesegyházi kanonok és pápóci perjel, 1908-ban bihari c. apát, 1912-ben ör-, 1916-ban éneklő-, 1917-ben olvasókanonok lett.

⁴⁵⁰ Tóth József (1863–1936), a teológiát a bécsi egyetemen hallgatta, ott avatták doktorrá 1892-ben. Pappá 1886-ban szentelték. Káplán volt Kisunyomban, Nyőgéren, majd a püspöki iskolában hitoktató Szombathelyen 1887–1889 között. A szemináriumban a dogmatika tanára s egyben tanulmányi felügyelő 1889–1902 között. Püspöki titkár és szentszéki ülnök 1902–07-ig. Székesegyházi kanonokká nevezték ki 1907-ben, németújvári c. apáttá 1908-ban. 1912-ben pápóci perjel, 1916-ban ör-, 1917-ben éneklő, 1921-ben olvasókanonok, 1926-ban a székeskáptalan nagyprépostja lett. 1919-től 1921-ig püspöki helynök volt, 1923-ban pápai prelátussá nevezték ki.

⁴⁵¹ Dr. Tauber Sándor (1868–1935), 1891-ben szentelték pappá, káplán Muraszombaton és Gyanafalván. 1893-ban a teológia doktora, 1895-től a szeminárium lelkiigazgatója, majd tanára, 1902-től aligazgatója, 1912–1919 között rektora. 1933-tól általános püspöki helynök.

⁴⁵² Nagy Nándor (1839–1916) 1863-ban szentelték pappá. Káplán volt Vasvörösvárott (1863–64), Alsólendván (1864), Rohoncon (1864–69), plébános Dozmaton 1869 haláláig. 1894-ben szentszéki tanácsossá, 1902-ben esperessé és tanfelügyelővé, 1912-ben tb. kanonokká nevezték ki.

⁴⁵³ *Rektorváltás a papnevelő intézetben*. SZÚ, 1912. július 14. 2.

diszpozíciókkal zárultak.⁴⁵⁴ Ennek során – többek között – új püspöki titkárt nevezett ki Rogács Ferenc⁴⁵⁵ személyében, aki hosszú évekig szolgálta és bosszantotta püspökét különböző tisztségekben, de Mikes mindig nagyra értékelte szakértelmét. Szintén ekkor lett Pintér József⁴⁵⁶ a szeminárium lelkiigazgatója. Így az év folyamán felállt az a személyi háttér, akikkel Mikes nekikezdhetett az egyházmegye reformjához. Ehhez a reformhoz komoly támogatás kellett. Mikes csak akkor hajthatta végre sikeresen a változásokat, ha minden faktor mellette áll és megszűnnek azok az árkok, amelyek az egyházmegye papjait, világi hatóságait, politikai csoportjait elválasztották, sőt ellenfelekké tették. Így találni kellett egy olyan ügyet, ami politikai hovatarozástól függetlenül mindenki számára támogatható és sikerrel kecsegtet, s közben bizonyítja Mikes rátermettségét is hivatalára.

A SZENT MÁRTON EREKLYÉK HAZAHOZATALA

Ez a mindenki számára fontos és támogatható ügy Szent Márton ereklyéinek hazahozatala lett. A beiktatási ünnepségek még feledésbe sem merültek, amikor erre az újabb fényűző eseményre sor került Szombathelyen. Szent Márton tours-i püspök Savariában született⁴⁵⁷ és az egyházmegye védőszentje volt. Szülőháza helyén épült fel a Domonkos-rendi Szent Márton templom és rendház. Mivel az egyházmegye területén nem volt az Európa-szerte népszerű szentnek ereklyéje,⁴⁵⁸ ezért merült fel annak a

⁴⁵⁴ *Egyházmegyei hírek*. SZÚ, 1912. augusztus 11. 6.

⁴⁵⁵ Rogács Ferenc (1880–1961) a teológiát a budapesti egyetemen végezte, ahol 1907-ben doktorált. 1903-ban pappá szentelték. Csendlakon Batthyány Zsigmond gróf családjánál nevelő volt. 1904-től püspöki szertartó és szentszéki jegyző, 1907-től a szeminárium lelki igazgatója Szombathelyen. 1912-től püspöki irodaigazgató, 1917-től pápai kamarás. 1921-ben Mikes kanonokká nevezi ki, 1926-ban pápóci perjel, 1928-tól pápai prelátus. Szombathelyen 1912-ben megalapította és vezette a Katolikus Sajtóhölgybizottságot, 1920–31 között alapító elnöke volt a Katolikus Férfiligának. 1948-ban kinevezik sebasteni püspökké és Virág Ferenc pécsi püspök mellé utódlási joggal segédpüspökké. 1958-tól haláláig pécsi megyéspüspök. <http://lexikon.katolikus.hu/R/Rog%C3%A1cs.html> [2012. december 21.]

⁴⁵⁶ Pintér József (1877–1945), 1899-ben szentelik pappá Rábakethelyen, 1902–1904 között Kemenesmihályfán káplán, 1908–12-ig káptalani karkáplán, 1905–1912 között a Szombathelyi Újság szerkesztője. 1912–1918-ig a szeminárium lelki igazgatója és az aszketika tanára, 1917/18-ban vicerektora. 1919-től Rábakovácsi plébánosa, ahol megújította és megnagyobbította a templomot. 1937-ben kinevezik kanonokká. Légítámadás áldozata lett 1945-ben. <http://lexikon.katolikus.hu/P/Pint%C3%A9r.html> [2012. december 21.]

⁴⁵⁷ Szent Márton (316–397), „Márton Pannonia Sabaria nevű városában született, majd az itáliai Ticinumban (Pavia) nevelkedett.” Sulpicius Severus: *Szent Márton élete*. http://osboblatus.hu/Olvasmany/Szent_Marton.htm [2012. december 22.]; <http://mek.niif.hu/04600/04626/html/legenda0102.html> [2012. december 22.]

⁴⁵⁸ Mikes levelében legalábbis erre hivatkozva kérte az ereklyét, bár a szent szülőhelyén álló Szent Márton templomban volt egy ujjcsont-ereklye, amelyről Bél Mátyás is említést tett. <http://www.katolikus.hu/szombathely/marton/marton-templom.html> [2013. március 17.]

gondolata, hogy ereklyéinek egy része kerüljön vissza Szombathelyre. Az ötletgazda valószínűleg Mikes lehetett.⁴⁵⁹ 1912. december 22-én kelt latin nyelvű levelében adta elő merész⁴⁶⁰ kérését a tours-i egyházmegye főpásztorának.⁴⁶¹ Jozef Marie Metreau tours-i apostoli adminisztrátor⁴⁶² a kérést kedvezően fogadta és 1913. január 20-án engedélyezte, hogy a koponya egy részét Szombathelyre hozzák.⁴⁶³

A toursiak eredetileg 1913 júliusában szándékoztak átadni az ereklyét, ám Mikes kérésére az időpontot júniusra hozták előre, hogy a szombathelyi iskolások ünnepi részvétele megoldható legyen. A választás így június 8-ra esett, amikor a toursiak Szent Márton püspökké szentelésének évfordulójáról emlékeztek meg. Amikor már ismert volt az ereklye átvételének időpontja, megkezdődhettek Szombathelyen az ünnepség lebonyolításának végső előkészületei.⁴⁶⁴ A szervező bizottság szűkebb testülete április 6-án a püspök vezetésével tartotta meg első ülését. Megállapodtak az ünnepség programjairól, a főbb állomásokról, illetve a felvonulás útvonalát és lebonyolítását illetően. A Toursba kiutazó delegáció útjának megszervezésével dr. Rogács Ferenc püspöki titkárt bízták meg. Az ünnepségek előkészítésére intéző bizottság alakult⁴⁶⁵ Horváth István káptalan, nagyprépost, címzetes püspök vezetésével, amelynek tagjai a megye és a város prominens személyiségei voltak. A bizottság első teljes ülését április 29-én tartotta meg.⁴⁶⁶ Javaslatai alapján Mikes püspöki körlevélben értesítette a papságot és a hívőket az ünnepi események rendjéről.⁴⁶⁷ Már az eredeti tervek is nagyszabású, nagy tömegeket megmozgató eseményt vizionáltak. A dualizmus kora a népegyház időszaka volt, amelyben az egyház és az egyén élete szorosan összekapcsolódott, a vallásos közszellem az egész társadalmat átszötte.⁴⁶⁸ A századelő embere még kötelezőnek és természetesnek érezte hitének gyakorlását és megvallását,

⁴⁵⁹ Erre utal a Szombathelyi Újság cikkírója, amikor először közli a lap a tervet. *Szent Márton ereklyéinek hazahozatala*. SZÚ, 1912. február 9. 3–4.; *A szent ereklye megszerzése*. SZÚ, 1913. június 15. 9.

⁴⁶⁰ A Szombathelyi Újság cikkírója minősítette merésznek a kérést, valószínűleg szokatlansága miatt, hiszen az egyházmegye alapítása óta nem merült fel ereklye kérése Toursból. Talán a jelző azt is kifejezte, hogy az egyházmegyei közvélemény kezdetben kevés esélyt adott annak, hogy a terv meg is valósulhat. *Szent Márton ereklyéinek hazahozatala*. SZÚ 1912. február 9. 3.

⁴⁶¹ „Locus natalis S. Martini vehementer dolet, quod nullas habeat gloriosi Nati reliquias.” („Szent Márton szülőhelye nagyon fájjalja, hogy nincs birtokában szent szülöttjének relikviája.”) SZEL Püspöki körlevelek 1913. VI. nr. 965.

⁴⁶² A tours-i egyházmegyét a betegeskedő René-François Renou érsek helyett segédpüspöke kormányozta. <http://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dtour.html> [2012. december 23.]

⁴⁶³ „Aliqua enim particula ex ossibus eius, quam licebit Tibi Sabariam reportare” SZEL AC 1912/7000.

⁴⁶⁴ *Szent Márton ereklyéi*. SZÚ, 1913. április 2. 4.

⁴⁶⁵ *Szent Márton ereklyéinek hazahozatala*. SZÚ 1913. február 9. 3.

⁴⁶⁶ SZEL AC 1913/3457.

⁴⁶⁷ SZEL Püspöki körlevelek 1913. XI.

⁴⁶⁸ TOMKA FERENC: *Egyház és lelkipásztorkodás a mai világban*. Vigília, 1999. 3. szám.

akár a templomok falain kívül is. Ez társadalmi elvárás is volt, így a dualizmus időszakában nem volt ritka a köztereken megrendezett nagyszabású egyházi ünnepség.⁴⁶⁹ Ebből Szombathely sem maradt ki. A város történetének talán legnagyobb szabású, országos figyelemmel kísért egyházi ünnepe volt Szent Márton ereklyéjének megérkezése. A ceremónián feltűntek mindazon kellékek, amelyek a korszak körmeneteinek szokásos velejárói voltak, de ez az ünnepség a résztvevők számát és pompáját tekintve is fölülmúlt minden korábbit.⁴⁷⁰ A kortársak megállapítása szerint „Szombathely még ilyen imponálóan szép ünnepet nem látott.”⁴⁷¹ Az ünnepség fényét Mikes azzal is emelni kívánta, hogy az ereklyének egy díszes herma készítését jelentette be, illetve tervezte egy Szent Márton életrajz megjelentetését is.⁴⁷²

Az ereklyék átvételére egy nyolctagú küldöttség indult Toursba. Útját, amely egyben zarándoklat is volt, a bécsi Welt-Reise-Bureau szervezte.⁴⁷³ A küldöttséget dr. Tauber Sándor kanonok, szemináriumi rektor vezette. Tagjai voltak: dr. Rogács Ferenc püspöki titkár, Wallner József esperes, Csemesz János a Szombathelyi Újság főszerkesztője, Szabó Kálmán, Számálovits Ferenc, Tüll Géza plébánosok és Kühár István káplán. A zarándoklaton bárki részt vehetett. A Szombathelyi Újság hirdetése szerint az útvonal a következő volt: Szombathely – Graz – Triest – Velence – Milánó – Genova – Monte Carlo – Nizza – Marseilles – Lourdes – Bordeaux – Tours – Párizs – Strassburg – München – Salzburg – Bécs – Szombathely.⁴⁷⁴ A zarándoklat május 23-án indult.

A küldöttség június 6-án érkezett meg Toursba, ahol Joseph-Marie-François-Xavier Métreau püspök,⁴⁷⁵ apostoli adminisztrátor fogadta a magyar zarándokokat. Szombathely városát a Párizsban élő Gotthard István képviselte, aki Brenner Tóbiás polgármester személyes felkérésére⁴⁷⁶ utazott a helyszínre. Az ereklye átadására ünnepélyes külsőségek között került sor június 8-án a Szent Márton bazilikában. A 10 órai szentmisét a szombathelyi küldöttség vezetője, dr. Tauber Sándor kanonok celebrálta Tours teljes papságának jelenlétében. A mise után a zsúfolásig megtelt templomban Métreau püspök, az ereklyék őre adta át a szent koponyacsontjának egy

⁴⁶⁹ MELEGA MIKLÓS: *Az 1913. évi Szent Márton ünnep*. Szombathely, 2010. 4.

⁴⁷⁰ MELEGA, 2010. 4–5.

⁴⁷¹ *A Szent Márton ünnep előkészületei*. SZÚ, 1913. június 12. 3.

⁴⁷² SZEL Püspöki körlevelek 1913.VI. nr. 965.

⁴⁷³ *Zarándoklat Toursba*. SZÚ, 1913. április 29. 4.; *Szent Márton ünnepek Toursban*. SZÚ, 1913. június 1. 5.

⁴⁷⁴ SZEL AC 1913/ 3457.

⁴⁷⁵ <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bmetr.html> [2012. december 23.]

⁴⁷⁶ Vas Megyei Levéltár (továbbiakban: VaML) Szombathely Város Polgármestere iratai. (továbbiakban: SZV Pg.) Közigazgatási iratok (továbbiakban: Közig. ir.) I. 2083/1913.

darabját, amit a küldöttség tagjai ezüst dobozba helyeztek el, majd a delegáció az altemplomban a szent sírjánál imádkozott. Délután a Tourshoz közel fekvő Marmoutierben, a Márton által alapított kolostorban folytatódott a program, ahol a szent tanítványaival együtt szerzetesként élt, még püspökké választása előtt. Itt az érsek vezetése mellett sok ezer hívő részvételével ünnepi körmenetben hordozták körül az ereklyét. A toursiak ezzel a nagyszabású körmenettel búcsúztak el az átadott ereklyétől és elköszöntek a magyar delegációtól,⁴⁷⁷ amely Párizson keresztül indult haza, ugyanis meghívást kaptak az ottani magyar kolóniától, hogy velük ünnepelhessék a párizsi magyarok Szent Erzsébet ünnepét.⁴⁷⁸

Az ereklye fogadásának előkészítése és lebonyolítása nagy kihívás elé állította az egyházmegyét és a várost is. A rendezés olyan nagyságrendű szervezőmunkát igényelt, amelyre a püspökség egymagában nem volt felkészülve és precedens esemény sem adott erre mintát. Az egyháznak nem állt rendelkezésre megfelelő létszámú és kellő tapasztalattal rendelkező apparátus, amely a szervezést önállóan megvalósíthatta volna. Ugyanakkor a szervezők számíthattak a helyi társadalom jól működő civil egyesületeire, amelyek képesek lehettek saját tagságuk megszervezésére, mozgósítására. A rendezvény sikeréhez azonban a világi hatóságok közreműködésére is nagy szükség volt. A praktikus okon túl a püspökség azért is törekedett tudatosan a világi szervek bevonására, hogy így sikerüljön a város és az egyházmegye egész lakosságát megszólítani, és a rendezvény ne maradjon az egyház belügye, hanem emelkedjen az ösztársadalmi ünnep szintjére.⁴⁷⁹ Így valósulhatott meg a püspök eredeti szándéka. Valószínűleg az ünnepség megrendezése kapcsán sokat meríthettek az ekkor egyre népszerűbbé és látogatottabbá váló eucharisztikus mozgalom ünnepségeiből. Éppen 1912-ben rendeztek ilyen kongresszust Bécsben,⁴⁸⁰ majd 1913 tavaszán Máltán, amelyeken Mikes – és több helyi pap – is részt vett.⁴⁸¹ A szombathelyi ünnepségek nagysága csak ezzel az eseménnyel hozható párhuzamba. Egyházmegyei próbájának a celldömölki eucharisztikus ünnepség tekinthető.⁴⁸²

⁴⁷⁷ CSEMPESZ JÁNOS: *Szent Márton ereklyéinek átvétele. A toursi ünnepségek.* SZÚ, 1913. június 15. 6–8.; *Marmoutier.* SZÚ, 1913. június 22. 5–7.

⁴⁷⁸ *Sz. Márton ereklyéi. A párizsi magyarok meghívása.* SZÚ, 1913. május 7. 1.

⁴⁷⁹ MELEGA, 2010. 7.

⁴⁸⁰ *Esterházy Miklós herceg és a magyar katolikusok.* SZÚ, 1913. április 5. 1.; *A megyéspüspök úr útja.* SZÚ, 1913. április 11. 5.; *A megyéspüspök római útja.* SZÚ, 1913. április 12. 1–2.; *Az eucharisztikus kongresszus.* SZÚ, 1913. április 27. 1.; *Üdvözet a tengerről.* SZÚ, 1913. április 25. 3.; *Püspökünk hazatérése.* SZÚ, 1913. május 4. 4.; *Megyéspüspökünk itthon.* SZÚ, 1913. május 9. 2.

⁴⁸¹ SZEL AC 1913/1468.

⁴⁸² Az eseményre 1912. május 23-án került sor. SZEL AC 1912/2807.

Tehát a püspök által kinevezett, klerikusokból álló négytagú grémium mellé egy a világiak bevonásával kibővített szervezőbizottságot is alakítottak, amelynek tagja volt a vármegye részéről Herbst Géza⁴⁸³ alispán, a város részéről Brenner Tóbiás⁴⁸⁴ szombathelyi polgármester, valamint több vezető beosztású városi és megyei tisztségviselő, illetve a helyi intelligenciát képviselő tanárok, orvosok és ügyvédek. Ez a választmány április 29-én tartotta első ülését.⁴⁸⁵ A szerteágazó feladatok megoldására több albizottságot alakítottak a meghívandó szervezetekkel való kapcsolattartásra: külön-külön az egyháziak, a világi hatóságok, a katonaság, a megyei és városi képviselőtestületek, az előkelőségek és kegyurak, az iskolák, az egyesületek, illetve a hitbuzgalmi társulatok irányában. Vas és Zala vármegyék fő- és alispánjainak, Szombathely, Kőszeg és Zalaegerszeg városok polgármestereinek május első napjaiban Horváth István címzetes püspök, püspöki helynök személyesen küldött meghívó levelet.⁴⁸⁶ Szintén meghívást kapott a Kőszegen állomásozó Magyar Királyi 18. és 83. honvédgyalozezred, a Körmenten állomásozó 20. honvédgyalozezred, a Zalaegerszegen állomásozó 8. honvédhuszárezred és a kőszegi Császári és Királyi Katonai Alreáliskola.⁴⁸⁷

A nevezetes napok közeledtével az egész egyházmegye megmozdult és lázas készülődés kezdődött. A püspöki hivatal és a káptalan gondoskodtak a dunántúli káptalanok meghívásáról.⁴⁸⁸ A szervezőmunkából a világi hatóságok is tevékenyen kivették részüket. Herbst Géza alispán Vas vármegye törvényhatósági bizottságának tagjait és a szomszédos Zala vármegye képviselőit értesítette.⁴⁸⁹ Brenner Tóbiás szombathelyi polgármester a városházára hívott össze értekezletet⁴⁹⁰ a tanácsnokok, az ipartestület, a tűzoltóság, az aggharcosok és hadirokkantak, a katolikus legényegylet, a keresztény munkásegylet vezetőinek részvételével, akik vállalták, hogy mozgósítják saját tagságukat és a résztvevők pontos névsorát megküldik a polgármesteri hivatalnak. Ez azért is fontos volt, hogy tervezni lehessen a résztvevők lehetséges létszámát. A város

⁴⁸³ VaML Vas vármegye alispánjának iratai. (továbbiakban: Alisp.) Közig. ir. IV. 9450/1913.

⁴⁸⁴ VaML SZV Pg. Közig. ir. I. 2093/1913.

⁴⁸⁵ SZEL AC 1913/2483-2487.; SZEL Püspöki körlevelek 1913. VI. nr. 965., XI. nr. 2775.; *A Szt. Márton ereklye bizottság ülése*. SZÚ, 1913. április 24. 4. ; *Szent Márton ereklyéje Szombathelyen. Készülődés az egyházmegye nagy ünnepére*. SZÚ, 1913. április 30. 3-4.

⁴⁸⁶ SZEL AC 1913/2483-2487.

⁴⁸⁷ SZEL AC 1913/2701-2708.

⁴⁸⁸ SZEL Káptalani jegyzőkönyvek. 1913/62-65., 72-73.

⁴⁸⁹ VaML Alisp. Közig. ir. IV. 9450/1913.

⁴⁹⁰ VaML SZV Pg. Közig. ir. I. 2093/1913.; *Készülődés Szent Márton ünnepére. Értekezletek a városban*. SZÚ, 1913. május 9. 1.

iskolaigazgatói is tanácskozássra ültek össze, ahol megállapodtak abban, hogy a tanuló ifjúság milyen formában vesz majd részt a felvonuláson.⁴⁹¹ A szervezőbizottság május 11-én tartotta következő ülését, ahol meghallgatták az albizottságok jelentéseit az elvégzett munkáról és véglegesítették az ünnepnap programját, a körmenet menetrendjét.⁴⁹² A szervezőbizottság a hónap végén meghívókat küldött szét az egyesületek és testületek vezetőinek, egyben visszajelzést kért a részvételi szándékról és létszámadatokról.⁴⁹³ A püspök május végén újabb körlevélben tájékoztatta az egyházmegye nyilvánosságát a készülődő ünnepségről.⁴⁹⁴ A folyamatosan érkező visszajelzések alapján a rendezőbizottság május 26-i ülésén⁴⁹⁵ már előzetes adatokkal is rendelkeztek a résztvevő szervezetek, egyesületek listájáról és a várható létszámról. Meglepő módon a vidéki plébániák is nagy zarándokcsoportokat jelentettek be. Így aztán nyilvánvalóvá vált, hogy soha nem látott méretű érdeklődéssel, legalább 15-20 ezres tömeg megjelenésével kell majd számolni az ünnepnapon.⁴⁹⁶

A részletekért a világi hatóságok részéről dr. Ujváry Ede⁴⁹⁷ városi tanácsos, későbbi polgármester volt a felelős.⁴⁹⁸ Az ünnepségeket szervező nagybizottság június 9-én tartotta utolsó ülését, ahol elfogadták az általa előterjesztett végleges, teljes részletességgel kidolgozott program. Ezt június 9-én nyomtatott hirdeteményeken és a helyi sajtó útján tették közzé. Az ünnepségek első részét a domonkosok Szent Márton templomában tartják, amely közel van a vasútállomáshoz is, így könnyen megközelíthető volt a vonattal érkező vidékieknek is. A szervezők kérésére a vasúti társaságok több kocsival közlekedtették a szerelvényeket és mentesítő vonatokat is indítottak. A vidékről érkező zarándokok fogadására rendezőket vezényeltek a vasúti

⁴⁹¹ *A Szent Márton ünnep előkészítése*. Vasmegyei Napló (továbbiakban: VN), 1913. május 9. 2.; *Szent Márton ereklyéi. Készülődések az ünnepségre*. SZÚ, 1913. május 14. 1.

⁴⁹² *Szent Márton ereklyéi. Készülődések az ünnepségre*. SZÚ, 1913. május 14. 1.

⁴⁹³ *Meghívó a szent Márton ünnepre*. SZÚ, 1913. május 21. 2.

⁴⁹⁴ SZEL Püspöki körlevelek 1913. XI. nr. 2775.; SZEL AC 1913/3083.; *A szent Márton ünnepségek előkészületei*. SZÚ, 1913. május 22. 4.; *Főpásztori szózat a szent Márton ünnepségekről*. SZÚ, 1913. május 25. 7.

⁴⁹⁵ *Készülődés az egyházmegye ünnepére*. SZÚ, 1913. május 27. 3.

⁴⁹⁶ *A Szt. Márton ünnep résztvevői*. SZÚ, 1913. június 8. 7.

⁴⁹⁷ Dr. Ujváry Ede (1876–1950), jogász, 1899-ben doktorált. Ez év novemberétől vármegyei közigazgatási gyakornok Szombathelyen. Decembertől V. aljegyző, 1900-ban már I. árvaszéki elnök lett. 1902. szeptember 21-én Szombathely főjegyzőjévé választották meg, 1908. december 29-től tanácsnok, 1914. április 20-tól polgármester-helyettes. A világháború alatt tartalékos hadnagyként szolgált. 1917-ben megkapta a polgári érdemrend II. osztályát. Részt vett az 1903-as és 1908-as szombathelyi országos kiállítások megszervezésében. Nagy figyelmet fordított a kultúrának, több egyesületnek is tagja volt. Emellett irodalommal is foglalkozott: a szombathelyi és a fővárosi sajtóban is írt néha. 1931-től Szombathely polgármestere. http://www.vaml.hu/Nevtar/U/Ujvary_Ede.html [2012.december 25.]; *Szent Márton – szülőföldjén*. SZÚ, 1913. június 17. 9.

⁴⁹⁸ VaML SZV Pg. Közig ir. I. 2517/1913.

pályaudvarra, akik az érkező csoportok útbaigazításáról, gyülekezési helyekre irányításáról gondoskodtak.⁴⁹⁹

Mikes a szent ereklye méltó elhelyezésére elhatározta egy herma készítését is, amelynek tervezésére és kivitelezésére a kor egyik elismert szobrászművészt, a szombathelyi születésű Tóth Istvánt kérte fel.⁵⁰⁰ A hermát egy Carrarából rendelt márványtömbön helyezték el.⁵⁰¹ Az oltárkészítés 13 ezer koronába került, amit a püspök maga fedezett.⁵⁰² A közterek feldíszítésének terveit a Szombathelyi Szépítő Egyesület készítette el dr. Pekker László vezetésével.⁵⁰³ A növény és virágdíszek kihelyezését a Kertészeti Egyesület és a városi mérnöki hivatal közösen végezte, ehhez a Vasvármegyei Elektromos Művek Rt. és a Szombathelyi Önkéntes Tűzoltó Egyesület díjmentesen átengedte a szükséges eszközöket. A város ünneplőbe öltöztetése több napos munkát igényelt. A felvonulási útvonal mentén, az utca mindkét oldalán fa póznákat állítottak, amelyeket virágfüzerekkel, girlandokkal és zászlókkal ékesítettek fel. A munkálatok nagyságrendjét jól szemlélteti, hogy a felhasznált füzerek hossza elérte a 7 kilométert.⁵⁰⁴ A középületekre zászlókat tűztek ki, a lakosságot pedig a sajtó útján kérték fel a magánházak fel lobogozására.⁵⁰⁵ A város ezekben a napokban így festett: „A város képe egyszerűen elragadó volt. Az egész város zászló és virágdíszben ragyogott, s a szebbnél-szebb, pompásabbnál-pompásabb díszítések gyönyörködtették a szemlélőt. (...) azon helyek, ahol a szent ereklyének el kellett vonulnia, nagyon gondos s ízléses díszítésben részesültek. A nagytemplom és környéke nyerte a legpazarabb díszítéseket. A homlokzat óriási oszlopait fehér lepel borította, melyet zöld koszorúk öveztek spirális alakban. Drága szőnyegek, egyházi, pápai, püspöki s magyar zászlók és címerek, ezernyi virágcsokor adták meg a főbejáratnak azt a képet, mely óriási diadalkapu jellegét kölcsönzött neki. A bejárat két oldalán egészen az úttestig árbocok állottak, melyek hasonlóképen voltak díszítve. A Főteret mintegy 45-50 árboc övezte, melyeket tölgyfa levélkoszorú kötött össze egymással és zászlók, címerek s

⁴⁹⁹ *Értesítés a sz. Márton-ünnepre zárandoklókhoz.* SZÚ, 1913. június 8. 9.; *A Szent Márton ünnep.* SZÚ, 1913. június 10. 1–2.; *A Szent Márton ünnep előkészületei.* SZÚ, 1913. június 13. 2.; *Hírek.* SZÚ, 1913. június 14. 4.; *Szent Márton – szülőföldjén.* SZÚ, 1913. június 17. 7.

⁵⁰⁰ *Szent Márton ereklyéinek hazahozatala.* SZÚ, 1912. február 9. 3–4.

⁵⁰¹ SZEL AC 1913/3456. A 2600 kg súlyú márványt Paolo Triscornia di Ferdo cégnél rendelték meg és Josef J. Leinkauf cs. és kir. udvari szállító hozta Szombathelyre.

⁵⁰² Uo.; SZÉKELY, 2009. 90.

⁵⁰³ SZEL AC 1913/3071–3080.; *Szent Márton – szülőföldjén.* SZÚ, 1913. június 17. 9.

⁵⁰⁴ *Szent Márton ereklyéi. Készülődések az ünnepségre.* SZÚ, 1913. május 14. 1.; *A Szent Márton ünnep.* SZÚ, 1913. június 10. 1.; *A Szent Márton ünnep előkészületei.* SZÚ, 1913. június 12. 3.

⁵⁰⁵ *Lobogózzuk fel a házakat.* VN, 1913. június 14. 3.; *Szent Márton – szülőföldjén.* SZÚ, 1913. június 17. 7.

virágcsokrok ékesítettek. A Szentmárton utca két oldalát mintegy 80-100 darab hasonló díszítéssel ellátott árboc ékesítette, a szűkebb utcákon pedig a zöld koszorú a házak peremén futott végig, úgy, hogy a nagytemplomtól a Domonkosok templomáig az egész útvonal csupa dísz, csupa virág, csupa zászló volt, méltóan a nagy szent diadalútjához.⁵⁰⁶ Az ünnepségekre tehát a város egész lakosságát sikerült mozgósítani.

A küldöttség az ereklyével június 13-án érkezett meg. A szent relikviáját ideiglenesen a Domonkos-rend Szent Márton templomában helyezték el, ahol június 12–14. között háromnapos előkészületi ájtatosságot tartottak.⁵⁰⁷ Az ereklye előtt nagy számban tisztelgők érdekében rendhagyó módon este 9 óráig nyitva állt a templom, de a hívők másnap is nagy számban hódolhattak a szent előtt. A kápolnánál a Katolikus Sajtó Hölgybizottság tagjai, valamint a ferences és a domonkos harmadrendiek álltak folyamatosan díszőrséget egészen a vasárnap reggeli körmenet kezdetéig.⁵⁰⁸

Az ünnep előestéjén, június 14-én este ½ 9 és 9 óra között az egyházmegye valamennyi templomában fél órán át zúgtak a harangok, jelezve az ünnep kezdetét.

A székesegyház előtti Templomtér, illetve a püspökvár és a megyeháza előtti Széchenyi tér, a környező középületekkel és magánházakkal díszkivilágítást kaptak, az épületek ablakaiba hangulatos fényt árasztó gyertyákat helyeztek. A harangszó után a 83. gyalogezred katonazenekara a székesegyház előtt egybegyűlt tömegnek térzenét szolgáltatott. Mikes és vendégei a püspökvár erkélyéről hallgatták a muzsikát.⁵⁰⁹ Az egyházi méltóságok közül Várady L. Árpád győri megyéspüspök, Hajdu Tibor pannonthalmi főapát, Fischer-Colbrie Ágost kassai megyéspüspök vett részt a szertartáson számos kanonok, világi pap és szerzetes társaságában.⁵¹⁰

Június 15-én került sor az ereklyék diadalmas bevitelére a székesegyházba. Az ünnepség rendkívül látványos volt, egyházi és világi hatóságok együtt ünnepeltek: Vas és Zala vármegyék vezetősége, Szombathely, Zalaegerszeg és Kőszeg városok polgármesterei, a megyei birtokosok és tisztségviselők, a honvédség vezetői teljes

⁵⁰⁶ *Szent Márton – szülőföldjén.* SZÚ, 1913. június 17. 1.

⁵⁰⁷ *Szent Márton triduum.* SZÚ, 1913. június 12. 3.

⁵⁰⁸ MELEGA, 2010. 10–11.; *Szent Márton ereklyéi itthon.* SZÚ, 1913. június 14. 1.

⁵⁰⁹ *Szombathely ünnepe.* SZÚ, 1913. jún. 15. 8.; *Sz. Márton ünnepe.* SZÚ, 1913. június 15. 11.; *A mai nagy ünnep.* VN, 1913. június 15. 1.

⁵¹⁰ Az ünnep résztvevői: Várady L. Árpád győri püspök és titkára, Szentiványi János c. kanonok; Hajdu Tibor pannonthalmi főapát és titkára, Weber Jácint; Kutrovác Ernő győri felszentelt püspök; Kránitz Kálmán veszprémi felszentelt püspök; a veszprémi és székesfehérvári káptalan tagjai; Eszterházy Miklós herceg. *Sz. Márton ünnepe.* SZÚ, 1913. június 15. 11.

számban jelen voltak.⁵¹¹ A beszámolók szerint mintegy 50 ezer hívő vett részt az ünnepi szertartáson.⁵¹²

A vidéki zarándokok vonatai 8 órától kezdve érkeztek a vasútállomásra. Csak a reggeli órákban 11.000 utas érkezését regisztrálták az állomáson. A zarándokcsoportokat a kijelölt rendezők igazították útba. A hatalmas embertömeg fogadása és útba igazítása komoly logisztikai feladatot jelentett, de az alapos előkészületnek és a zarándokok türelmének köszönhetően sikerült a népet rendezett sorokban irányítani az ünnepségek helyszíné felé.⁵¹³

Dél előtt ½ 10-kor megszólaltak a domonkos templom harangjai és megérkezett Mikes püspök vörös díszhintóján. Vele érkezett dr. Andor György pápai prelátus is. A templomban a Toursból hazaérkezett delegáció vezetője, dr. Tauber Sándor, a főoltár előtt nyújtotta át a püspöknek az ereklyetartó dobozt. Mikes ezután az előírások szerint meggyőződött a záró pecsét sértetlenségéről, megvizsgálta a toursi érsek által küldött ereklye hitelesítő okmányát.⁵¹⁴ E kötelező formaságok lebonyolítása után az ereklyetartó dobozt visszahelyezték az azt őrző szarkofágba, majd díszegyenruhás kísérettel a városon át a székesegyházba vitték.⁵¹⁵ A város templomainak harangzúgása és a tömeg ünneplése végigkísérte az egész vonulást.

A menet élen a gyalogsági laktanya katonai díszszázada lépdelt, mögöttük egy csatlósok vezetette paripán a fiatal Erdődy Péter gróf lovagolt, kezében hófehér Szent Imre herceges lobogót tartva. Ezután következtek az iskolák népes csoportjai: a püspöki iskolásokat a községi központi elemi iskola növendékei, majd a polgári leányiskolák diákjai és a körmendi iskolások 150 fős delegációja követte. Azután a középiskolák következtek: a Szombathelyi Premontrei Főgimnázium, a Kőszegi Bencés Főgimnázium és a Kelcz–Adelfy árvaház növendékei zárták a sort. Mögöttük vonult Szombathely város plébánosa káplánjai kíséretében. Nyomukban jártak a város egyesített daloskörei egyházi énekeket énekelve. Azután száz fehérruhás kisleány lépdelt, akik kosaraikból rózsaszirmokkal hintették tele az utat az ereklyeszállító kocsin előtt. A díszhintót négy fekete paripa húzta és tömjénező diakónusok kísérték. A korabeli szertartási előírások szerint az ereklyék kocsin történő szállítása nem volt

⁵¹¹ SZEL AC 1913/2483., 2701.

⁵¹² SZÚ, 1913. június 16. 1–2.

⁵¹³ *Szent Márton – szülőföldjén*. SZÚ, 1913. június 17. 1–2., 7.; *A sz. Márton ünnep vidéki résztvevői*. Szombathelyi Kis Újság (továbbiakban: SZKÚ), 1913. június 18. 2.

⁵¹⁴ SZEL AC 1913/6457.

⁵¹⁵ *Szent Márton – szülőföldjén*. SZÚ, 1913. június 17. 4.

szokásban, sőt, azt valójában csak kézben, fedetlen fővel lehetett volna hordozni. A szombathelyi szervezők valószínűleg az ünnepélyesség kedvéért térhettek el a szabályoktól, de hogy milyen felhatalmazás alapján, arra nézve egyelőre nincs adat.⁵¹⁶ A kocsit a klérus tagjai követték hierarchikus rendben: a papnövendékek, a helybeli ferences és domonkos szerzetesek, majd a felszentelt papok. Utánuk jöttek a Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan kanonokjai, a dunántúli káptalanok kanonokjai, végül a főpapok. A klerikusok sorát az aranyszínű főpapi miseruhába öltözött Mikes János püspök zárta, aki Várady Lipót Árpád győri megyéspüspök és dr. Hajdu Tibor pannonhalmi főapát között vonult. Közvetlenül utánuk következtek a világi hatóságok: Brenner Tóbiás polgármester vezetésével Szombathely város delegációja, a város tisztikara és képviselőtestületi tagjai. Mögöttük a vármegyék küldöttsége sétált. Vas vármegye képviselőjében megjelent Békássy István főispán, Herbst Géza alispán, Hecceg Eszterházy Miklós, az Erdődy és a Széchenyi család tagjai, Erdősi Károly, Simonyi Semadam Sándor országgyűlési képviselők, a megyei tisztikar és törvényhatósági bizottsági tagok. Zala vármegyét Balázs Béla főispán vezetésével az ottani országgyűlési képviselők, megyei és városi hivatalviselők képviselték. Ezután Kőszeg, majd Zalaegerszeg város képviselői következtek. A fegyveres erőket az 5. ulánuszred és a 83. gyalogezred zászlóalja és a csendőrség tisztikara képviselte. Utánuk vonultak a világi hatóságok küldöttei, a törvényszék, az ügyvédi kamara, a MÁV üzletvezetőség, a Pénzügyigazgatóság, a Tanfelügyelőség, az Államépítészeti Hivatal tisztviselői, illetve kegyurak és méltóságok. Nagy számmal képviselték magukat a civil szervezetek is: a hitbuzgalmi és jótékonykodó hivatásúak, és a szakmai érdekképviseleti egyesületek is. Elöl a Mária kongregáció szombathelyi, sárvári és pinkafői tagjai nyitották a sort. Őket követték az apácák és a női egyesületek, a Katolikus Sajtóhölgybizottság és a jótékony nőegylet tagsága. Ezután a férfiak csoportjai, a ferences és domonkos harmadrendiek, a Szent Vince Egyesület, a szombathelyi Önkéntes Tűzoltó Egyesület, a Vasvármegyei Aggharcos Egylet, az Ipartestület, a Katolikus Legényegyesület, a Haladás Dalegylet, a vidéki katolikus legényegyletek, katolikus népszövetségi csoportok, keresztény munkásegyletek, a Katolikus Kör, a Keresztény Fogyasztási Szövetkezet és a Rokkant Munkások Egyesülete tagsága vonult fel. A menet végén a vidéki plébániák zarándokai, vasi és zalai hívek vonultak nyolcas sorokban plébánosaik vezetésével, saját templomi zászlaik

⁵¹⁶ MELEGA, 2010. 13.

alatt. Végezetül egy katonai díszszázad zárta a sort.⁵¹⁷ Mindebből látszik, hogy az esemény milyen óriási erőket mozgatót meg.

A körmenet végül elérte a székesegyházat, ahol az ereklyét a Márton-oltáron helyezték el, majd Mikes szentmisét celebrált. A prédikációt a győri püspök tartotta. Mivel a székesegyházba a tömeg nem fért be, előre gondoskodtak arról, hogy a zarándokok a körmenet végén visszatérjenek a város főterére, ahol szabadtéri tábort misét celebrált Horváth István nagyprépost: „Megértük, hogy hatalmas főterünk szűknek bizonyult ennek az óriási embertömegnek a befogadására” – lelkesedett a Szombathelyi Újság.⁵¹⁸ A szertartás után a sátor előtt felállított szószékről a nagyhírű fővárosi prédikátor, a ferences rendi Buttykay Antal⁵¹⁹ páter tartott lelkesítő beszédet Szent Márton alakját a példaképül állítva. Ezután a hívők egy része a székesegyházhoz vonult, ahol a szent előtti tiszteletüket leróhatták. A vidéki zarándok közben a Városligetbe vonultak, ahol elfogyaszthatták a magukkal hozott elemózsiát vagy a lacikonyhák által kínált ételeket. Ebéd után a püspök a polgármester társaságában meglátogatta a zarándokokat és körbejárva sokakkal elbeszélgetett. A hívek nagy örömmel fogadták a főpásztor gesztusát, hogy ilyen közvetlen hívei irányában. Mikes ezt követően visszatért a palotába és délután ½ 3-kor ünnepi ebédet adott a meghívott 38 főrangú egyházi és világi előkelő, valamint a megjelent 118 pap részére.⁵²⁰

Az ünnepségek költségeinek fedezésére június 1-jén egyházmegyei gyűjtést rendeztek.⁵²¹ A püspök 400 koronát küldött Brenner Tóbiás szombathelyi polgármesternek abból a célból, hogy az ünnepség alatt a városi szegények között osszák szét.⁵²² Az adomány szétosztásának technikai lebonyolítását a város polgármesteri hivatala magára vállalta. A városi szegénykonyhán így a valóban leginkább rászorulóknak felekezeti hovatartozástól függetlenül részesülhettek a

⁵¹⁷ *Szombathely ünnepe*. SZÚ, 1913. június 15. 8.; *Szent Márton – szülőföldjén*. SZÚ, 1913. június 17. 1–4.; *Szent Márton ünnepe*. VN, 1913. június 17. 1.; *Személyi hírek*. VN, 1913. június 17. 3.; *A sz. Márton ünnep vidéki résztvevői*. SZKÚ, 1913. június 18. 2.; *Marmoutier*. SZÚ, 1913. június 22. 6.

⁵¹⁸ *A tábort misé*. SZÚ, 1913. június 17. 5.

⁵¹⁹ Buttykay Antal Emil OFM (1875–1940), hitszónok. 1897-ben szentelték pappá. 1899-ben lépett a ferences rendbe. Székesfehérvárott, majd Pozsonyban működött, 1903-ban tett örök fogadalmat, s római tartózkodását kivéve haláláig a pesti rendházban élt. 1905-től gvardián, 1912-től helyettes tartományfőnök, 1915-ben tartományfőnök. 1917-től Bangha Bélával és Baranyay Jusztinnal a katolikus sajtó apostola. 1921–27 között Rómában kormánytanácsos. Hazatérése után a pesti ferences templom szónoka. 1938-ban Bangha Béla közvetlen munkatársa az Eucharisztikus Kongresszus előkészítésében. <http://lexikon.katolikus.hu/B/Buttykay.html> [2012. december 27.]

⁵²⁰ Uo. 6.

⁵²¹ SZEL Püspöki körlevelek 1913. XI.

⁵²² SZEL AC 1913/3039.

segélyben.⁵²³ Mikes kérésére dr. Rogács Ferenc fordításában kiadásra került Adolfo Regnier francia szerző Szent Márton élete c. műve egy tudományos és egy népies formában.⁵²⁴ A Szent István Társulat 5000 példányban ingyen bocsátotta a püspök rendelkezésére a mintegy 200 oldalas kötet rövidített népies változatát.⁵²⁵ Június 15-én a kimutatás szerint 2269 db népies életrajzot, 2445 db levelezőlapot, 3006 db Szent Márton litániát és a Szombathelyi Újság 338 db ünnepi számát adták el.⁵²⁶ A bevételt az ünnepségek költségeire fordították. A körmenet napján egy zártkörű ünnepségnek is helyt adott a püspöki palota. Az ereklye hazahozatala alkalmából a király Mikes püspök előterjesztésére egy díszjelvénnel ajándékozta meg a káptalan tagjait, így kívánva a távolból is részese lenni az ünnepségnek, illetve elismerni az ünnepségek szervezése érdekében tett erőfeszítéseket.⁵²⁷

Végül 3 napos befejező ájtatossággal, június 18-án zárultak az ünnepi események. A fényes külsőségek az országos figyelem⁵²⁸ középpontjába állították Szombathelyt és a püspök személyét is, egyben tompították a püspök kinevezése körüli vitákat is. Mikes valódi egyházfejedelmeként jelent meg a nyilvánosság előtt és maga mögé állította – pártállástól függetlenül – a helyi egyházi és világi vezetőket, befolyásos tényezőket. A szervezők óvatos becslései szerint az ünnepség csúcspontján mintegy 30-40 ezer, kissé túlzó vélemények szerint 50 ezer fő vett részt, ami példa nélkül álló az akkoriban mintegy 30 ezres lakosságú város életében, történetében. A kortársak világnézeti hovatartozástól függetlenül egyetértettek abban, hogy ilyen nagy ünnepséget még nem látott a város. A helyi katolikus sajtó szinte örömmünnepet ült a siker láttán, de az

⁵²³ MELEGA, 2010. 16.

⁵²⁴ REGNIER, ADOLFO: *Szent Márton élete*. Bp., 1913. 4.

⁵²⁵ SZEL AC 1913/3056.; SZEL Püspöki körlevelek. 1913. XI. nr. 2775.; *Hirdetés*. SZÚ, 1913. június 15. 16.; *Szent Márton – szülőföldjén*. SZÚ, 1913. június 17. 2.

⁵²⁶ SZEL AC 1913/4872.

⁵²⁷ A fehér színű, zománcozott, vékony aranycsikkal szegélyezett kereszt közepén „CAPITULO cathedrali castroferreo Sabariensi” felirattal körülvéve Szent Márton püspök alakja volt látható. A kereszt hátoldalán, vörös alapon az uralkodó drágakövekkel kirakott monogramja, valamint a kiadás évét jelző MCMXIII. dátum díszelgett. A jelvényt vörös – arany – sárga szegélyű szalagon, nyakban viselhették a testület tagjai, az ereklyék őreiként. SZEL AC 1913/1971., 1913/3025–26; *A szombathelyi káptalan kitüntetése*. SZÚ, 1913. június 8. 1.; *A székeskáptalan kitüntetése*. SZÚ, 1913. június 15. 13.; *A király a szent Márton ünnepén*. VN, 1913. június 15. 2.

⁵²⁸ Az ünnepség előkészületeit és lefolyását nemcsak a helyi sajtó követte nyomon, hanem több országos terjesztésű lap is képes tudósítást küldött róla. A Rózsafüzér Társulat hivatalos folyóirata, a Rózsafüzér Királynéja címlapján számolt be az ünnepségről. Az Est című lap kiküldött tudósítójával, a Tolnai Világlapja saját fényképésze fotóival illusztrált cikkel jelentkezett. A Vasárnapi Újság is címlapján közölt képriportot meg a szombathelyi ünnepségről. *Szent Márton ereklyéi*. Az Est, 1913. június 17. 10.; *Szent Márton ereklyéi*. Tolnai Világlapja, 1913. június 29. 3.; *Képek a szent Márton ünnepről*. SZKÚ, 1913. június 22. 1.; *A pannoniai származású Szent Márton ereklyéinek hazahozatala Toursból Szombathelyre*. Vasárnapi Újság, 1913. június 22. 1.; *Szombathely ünnepe*. Rózsafüzér Királynéja, 1913. júl. 193–195.

elfogulatlanabb, esetleg ellenzéki lapok is elismerték az ünnep nagyszerűségét. A Vas megyei Napló például így írt: „Impozáns volt ez az ünnepély, melynek kerete az egyházi eseményt örökké emlékezetessé teszi.”⁵²⁹ A kedvező kép kialakulását segítette, hogy az ünnepnap méltóságát semmiféle kellemetlen közjáték nem zavarta meg. A szervezők előrelátásának köszönhetően minden a legnagyobb rendben és fegyelmezettségben zajlott, ezért a nagyszámú rendőrnek és a kivezényelt katonaságnak csak rendezői szerep jutott.⁵³⁰ Az esztergomi érsek, Csernoch János hercegprímás is üdvözölte⁵³¹ az eseményt, elismerését pedig a következő szavakkal fejezte ki: „Ilyet csak a szombathelyi püspök tud rendezni, én nem.”⁵³²

Az ereklyék hazahozatala minden szempontból teljes siker volt: meggyőzte a papságot és a világiakat is Mikes rátermettségeről, bár egy kicsit propaganda jelleget öltött. Célját azonban elérte: bizonyította az új püspök alkalmasságát és felrázta az egyházmegye közvéleményét. Márpedig az István Vilmos püspöksége alatti pangás után az egyházmegyének épp erre volt szüksége.

Az eseményeket a katolikus hívők, a papság és a Katolikus Néppárt egyfajta tüntetésként, a katolicizmus melletti nyilvános hitvallásként élték meg. Melega szerint olyan erődemonstrációnak érezték, amely felmutatta az egyház közösségteremtő erejét, abban a korban, amikor a kortársak többsége szorongással tekintett a terjedő ateista, liberális és szocialista eszmékre, a társadalom rendjét és erkölcsi normáit felforgató, általa veszélyesnek ítélt ideológiákra.⁵³³ A Szombathelyi Újság hasonló érzülettel számolt be az ünnepek eseményeiről: „Tüntetés volt vasárnap: Tüntettünk a meggyőződésünk, a vallásunk mellett, tüntettünk anélkül, hogy ennek a tüntetésnek más vallás ellen a legkisebb éle is lett volna. – ünnepeltünk úgy, hogy más vallásu polgártársaink is részt vettek a mi örömmünepünkben s ezzel az ünnep fényben emelkedett, a barátságos együttélés pedig erősödött.”⁵³⁴

Melega szerint – és ebben egyetérthetünk vele – az ünnepség sikere főként abban nyilvánult meg, hogy az ereklye hazahozatala nem maradt az egyház és a klérus

⁵²⁹ *Szent Márton ünnepe*. VN, 1913. június 17. 1.

⁵³⁰ *A Szent Márton ünnep előkészületei*. SZÚ, 1913. június 12. 3.; *Szent Márton – szülőföldjén*. SZÚ, 1913. június 17. 1., 7.; *Szent Márton ereklyéi*. Az Est, 1913. június 17. 10.; *Elismerés a rendőröknek*. VN, 1913. június 18. 1.; *Szent Márton ereklyéi*. Tolnai Világlapja, 1913. június 29. 3.; MELEGA, 2010. 16.;

⁵³¹ Csernoch János prímás levele 1913. június 14. SZEL AC 1913/3457.

⁵³² SZÉKELY, 2009. 90.

⁵³³ SZEL Püspöki körlevelek 1913. XI. nr. 2775.; *Sz. Márton ünnepe*. SZÚ, 1913. június 15. 11.; MELEGA, 2010. 17.

⁵³⁴ *Szent Márton – szülőföldjén*. SZÚ, 1913. június 17. 1.

magánügye. A püspökség nyitott a világi hatóságok felé és a civil társadalom önszerveződő mozgalmait is az ügy mellé állította, akik azt teljesen magukénak érezték, érezhették. Szent Márton alakja olyan valódi egységteremtő erővel bírt, amivel a városukhoz lokálpatrióta érzelmekkel kötődő szombathelyi polgárok felekezeti hovatarozástól függetlenül, az ellentéteket félretéve, örömmel adták nevüket és együttműködésüket. 1913. június 15-ét tehát nem pusztán a pompás külsőségek, hanem legalább ennyire a széleskörű társadalmi összefogás avatta igazán felejthetetlen eseményé, a város közös ünnepévé.⁵³⁵

Mindez Mikes személyét is kedvező színben tüntette fel, így ő maga sokat nyert a kezdeményezéssel. Rácáfolt a fiatal kora miatti alkalmatlanság vádjára, a kinevezése kapcsán felmerült kritikákra, a vádat pedig ezzel feledtetni tudta. Személyes sikere volt, hogy egymás mellé tudta állítani a helyi közvéleményt megosztó munkapártiakat a néppártiakkal is és így megalapozhatta a jó együttműködést a politikai erőekkel.

KERESZTÉNY TÁRSADALOM, KERESZTÉNY SAJTÓ

Az egyházmegye társadalmának politikai megosztottsága a századfordulón elmélyült. Ennek gyökere az egyházpolitikai küzdelmek idején kereshető. A szenvedélyes politikai viták sok katolikusban elmélyítették azt a benyomást, hogy egyházuk defenzívába szorult vagy legalábbis a kormányzat erre törekszik. Az egyházpolitikai törvények mögött sokan a protestáns és zsidó felekezetek kormányzati befolyását vélték felfedezni és úgy érezték, hogy a protestantizmus, mint a liberalizmus szellemi megalapozója, háttérbe szorítja a katolikusokat. Sőt egyenesen a protestánsok szellemi kiváltságának látták a hazafiságot is. Ezekhez a félelmek fokozódtak a polgári radikális és szociáldemokrata propaganda hatására, amely számos antiklerikális elemet tartalmazott. A katolikusok egyre kevésbé érezték magukat egyenrangúnak a liberálisok által uralt közéletben. Erre nem meglepő módon társadalmi aktivitásuk erősítésével válaszoltak, amelyhez bírták a hierarchia támogatását és amelyet erősítettek a világegyházból érkező új hatások is. A nyugatról érkező teológiai és szociális tanítás a hit- és társadalmi élet átalakulását hozta, amelyhez hiteles új papi generáció is társult. Közülük többen a századfordulón püspöki méltóságra emelkedtek és tehetségükkel, karizmatikus személyiségükkel sokakban megerősítették vagy elindították a változást. Ennek a

⁵³⁵ MELEGA, 2010. 18.

csoportnak legismertebb tagja Prohászka Ottokár, követői Fischer-Colbrie Ágost kassai, Majláth Gusztáv Károly erdélyi vagy épp Mikes szombathelyi püspökök voltak. Programjuk a hitélet elmélyítését szorgalmazta, ami által a hívők szorosabban kezdtek kötődni az egyházhoz. Az újfajta vallásosság legszembetűnőbben a különböző hitbuzgalmi szervezetek (oltáregyletek, Mária-kongregációk stb.) számának növekedésében érhető tetten. Ehhez szorosan kapcsolódva kezdődött meg a katolikus társadalom önszerveződése (legényegyletek, gyermek- és nővédő mozgalmak, diák- és ifjúsági szervezetek, keresztény szakszervezetek), saját intézményi háló kialakítása, majd végül a katolikus célok és elvek politikai szinten történő megjelenítése. A magyar társadalom gyors laicizálódása sürgette a szervezést, ami a Katolikus Néppárt megalakulásában, a katolikus nagygyűlésekben jelent meg országos szinten. Az állami befolyás visszaszorítását szolgáló katolikus egyesületek a differenciálódó társadalom egyre több rétegét vonták az egyházi hálóba: oktatási és szociális feladatok vállalásával ellensúlyozták a hívők ingatag kötődését, a liberális állam szerepének növekedését.⁵³⁶ Ebben a folyamatban a szombathelyi egyházmegye élen járt: a XIX. század utolsó évtizedében számos egyesület és szervezet alakult főleg a helyi papság hathatós közreműködésével. Mikes János működése kezdetétől fontosnak tartotta ezeket, így különleges figyelmet fordított a velük való kapcsolatra. Jól kifejezte ezt a beiktatási ünnepségre meghívott szervezetek nagy száma is. Püspöksége első hónapjaiban, éveiben sorra felkereste ezeket és kifejezésre juttatva véleményét hangsúlyozta működésük hitéleti és társadalmi hasznosságát.⁵³⁷ Különösen fontos feladatuknak tartotta a káros eszméknek való ellenállást, amely elsősorban a városban terjedő szociáldemokrácia ellen szólt. Gaál Sándor Szombathely néppárti plébánosa ezt így fogalmazta meg: „... a Katholikus Legényegylet a sokféle veszedelem s kísértés által fenyegetett iparos ifjúság körül megoldani akar. A nagy eszmeáramlatok s romboló irányzatok rostájában féltékenyen őrzi az evangéliumi vetőmagot. Bízik az örök emberiben, hogy a csalódottak elhagyják a szociáldemokráciát, mert a léleknek mélységei vannak, melyeket csatazajjal s hitetlenséggel kitölteni nem lehet.” Mikes válaszában sokkal indirektebben fogalmazott, bár az általa elmondottak is ezt a

⁵³⁶ KLESTENICZ TIBOR: *A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932*. Doktori disszertáció ELTE, Budapest 2010. 15-18.

⁵³⁷ Mikes a *Katholikus Legényegylet ünnepségén*. Hírek. SZÚ, 1912. február 4. 6.; *Mikes János gróf a Kath. Legényegyletben*. SZÚ, 1912. február 14. 2.; *A körmendi kulturnap. A kath. legényegylet házavatása*. SZÚ, 1913. október 7. 2.

véleményt erősítették meg.⁵³⁸ Más alkalommal a szabadkőművesek és liberálisok ellenében erősítette ifjú hallgatóit: „Az Egyház üldözése azonban nem szűnt meg. Az eretnekségek, a hitszakadások után napjainkban a szabadkőművesség és a szabadgondolkodók támadásai akarják letörni az egyházat s lehet, hogy ezek az egyházellenes törekvések ideiglenes győzelmet aratnak, de az Egyházat végleg le nem győzhetik, mert azon a pokol kapui sem vesznek erőt.”⁵³⁹

Más alkalommal a nőket szólította meg. 1913-ban Szombathelyen tartotta közgyűlését a Magyarországi Nőegyletek Országos Szövetségének közgyűlése, amelyen felszólalási lehetőséget kapott a rendezvénynek helyet adó város, Szombathely püspöke is. Saját bevallása szerint először vett részt ilyen összejöveten. Fellépése túllépett a házigazdától elvárható protokolaritás szintjén. Mondandójában a kereszténység és a feminizmus ügyét vizsgálta, de újat nem mondott. A történelem három korszakát különböztette meg a nők szemszögéből. Az antikvitás időszaka szomorúságot jelentett a nők számára, mert kiszolgáltatottak voltak a férfiak uralta társadalomban. A kereszténységgel beköszöntő új fejezetben a nő ideál lett, különösen a lovagkorban. A modernkor azonban kiragadta a nőt a megszokott családi fészekből és hagyományos szerepéből. A korszak nagy átalakulása átalakította a nők lehetőségeit és világát is. Beszédében hitet tett a nők családon túllépő közéleti szerepe mellett, ám hogy pontosan mit értett ezen a szerepen, az nem derült ki világosan előadásából. Inkább azt a hagyományos elvárását fogalmazta meg, hogy a nőnek keresztényi lelkületét, hagyományos és tiszta erkölceit kell kivinnie a nagyvilágba és ezzel példát mutatni a modern társadalomban.⁵⁴⁰ Beszéde a kongresszuson rávilágított arra, hogy a nőknek fontos szerepet szánt az új keresztény politika. Résztvétele valószínűleg annak is köszönhető volt, hogy a nők eme mozgalmát Prohászka püspök is támogatta.

Szombathelyen komoly hagyományokkal rendelkezett a keresztényszocializmus is.⁵⁴¹ Az országban másodikként 1903-ban alakult meg a Szombathelyi Keresztény Munkás Egyesület, amelynek társadalmi háttérét a hitbuzgalmi egyesületek⁵⁴² alkották. A

⁵³⁸ Mikes János gróf a Kath. Legényegyletben. SZÚ, 1912. február 14. 2.

⁵³⁹ Mikes püspök Pozsonyban. SZÚ, 1912. október 16. 2.

⁵⁴⁰ *A társadalom igazi orvosai. A Magyarországi Nőegyesületek Országos Szövetségének közgyűlése.* SZÚ, 1913. december 16. 3.; KATONA ATTILA: „Tanácskozásuk több mint az asszonyok parlamentje”. *Női sorsok a történelemben.* Partes Populorum Minores Alienigenae. Szerk. MÓZER IBOLYA. Szombathely 2002. 231–328. 293–294.

⁵⁴¹ GERGELY JENŐ: *A keresztényszocializmus Magyarországon 1903–1923.* Budapest, 1977. 27.; PÁL FERENC: *A politikai katolicizmus kezdetei Vas megyében.* Vasi Szemle, 63. (2009) 1. szám 70.; *A szombathelyi keresztény munkás-egylet.* SZÚ, 1903. szeptember 13. 9.

⁵⁴² Katolikus Legényegylet, Katolikus Kör. PÁL, 2009. 71.

szervezést azt indokolta, hogy Szombathely szédületes gyorsasággal fejlődött a századfordulót megelőző évtizedben: lakosságszáma 1869–1910 között megnégyesződött, ami főleg az ipari munkásság létszámának bővüléséből fakadt.⁵⁴³ A növekvő létszámú munkásság kiszakadva a tradicionális vallásos, vidéki közegből gyorsan laicizálódott és a szociális problémákat felvállaló szociáldemokrácia felé fordult.⁵⁴⁴ Ennek megakadályozására a Katolikus Néppárt nem volt alkalmas, mert a pártnak erre egyszerűen nem volt kiforrott programja.⁵⁴⁵ Ezt a feladatot a Keresztény Munkás Egyesület vállalta fel, amelynek megalapítása Pál szerint egyenes következménye volt a szociáldemokraták helyi szervezkedésének.⁵⁴⁶ A munkásegyesületben az egyházmegyei papság is tevékeny szerepet vállalt, így ellenőrizni is tudta működését. Mivel a papság erősen néppárti kötődéssel bírt, az egyesület munkájában résztvevő papságon keresztül a helyi keresztényszociális szervezkedés néppárti befolyás alatt működött.⁵⁴⁷ Az egyesület érdekvédelmi és gazdasági feladatokat vállalt fel. Előbbiben részsikereket tudott felmutatni,⁵⁴⁸ utóbbi eredménye viszont a Szombathelyi Keresztény Fogyasztási Szövetkezet megalakulásában érhető tetten.⁵⁴⁹ Az egyesület taglétszáma elég alacsony volt: 1909-ben 500, 1910-ben 400, 1911-ben 200, 1912-ben 200, 1913-ban 190-200 tagot mondhatott magának az egyesület, miközben a szociáldemokratáknak 1911-ben 466, 1912-ben 564,

⁵⁴³ A fejlődés ütemét tekintve több szerző a város amerikai típusú fejlődéséről ír. BODÁNYI ÖDÖN: *Szombathely város fejlődése 1895–1910-ig és műszaki létesítményei*. Szombathely, 1910. 20.; KALOCSAI PÉTER: *A dualizmus kori Szombathely*. In: *Vasi Szemle*, 51. (1997) 5. szám 623.;

⁵⁴⁴ A pártnak Szombathelyen 1895-től van szervezete. HORVÁTH FERENC: *A Vas megyei munkásmozgalom kezdeteiről*. *Vasi Szemle* 15. (1961) 2. szám 94.; HORVÁTH FERENC: *A munkásosztály kialakulása, szervezkedése és mozgalmi (1867–1914)*. Vas megye. Helytörténeti tanulmányok. Szerk.: HORVÁTH FERENC. év nélkül. 136.

⁵⁴⁵ *A keresztény szociálisok és a néppárt*. SZÚ, 1895. március 31. 4.; PÁL, 2009. 72.

⁵⁴⁶ PÁL, 2009. 73.

⁵⁴⁷ Ennek példája, hogy az egyesület titkári feladatait 1905-től Pintér József karkáplán, a Szombathelyi Újság főszerkesztője látta el. PÁL, 2009. 78.

⁵⁴⁸ A szervezet 1905-ös átalakulása után az érdekvédelem sokdrangú tényezőjévé vált az egyesület életének. A katolikus munkásegyesület inkább a megegyezésre, a tárgyalásra, a gyárosokkal való jó kapcsolat kiépítésére törekedett, és kevésbé arra, hogy felvállalja a konfliktusokkal járó bérvitákat vagy a munkakörülmények javítását. Például 1906 februárjában Pintér József egyesületi titkár vezetésével munkásdelegáció kereste fel a Pohl gépgyár vezetőit, hogy köszöntsék őket a gyár fennállásának 50. évfordulója alkalmából. *Pohl testvérek üdvözlése*. SZÚ, 1906. február 4. 5.

1906 augusztusában a közmunkás szakosztály sztrájkba lépett bérminimumot, vasárnapi munkaszüneti napot, és adott munkakörbe csak keresztényszocialisták alkalmazását követelve. A sztrájkot végül leverték. *A ker. szocialisták kérelme*. SZÚ, 1906. augusztus 5. 6.; *Kocsisok és napszámások sztrájkja*. Vasvármegye, 1906. augusztus 9. 3.; *A kocsis sztrájk áldozatai*. Vasvármegye, 1906. augusztus 10. 3.; PÁL, 2009. 81.

⁵⁴⁹ *A keresztény fogyasztási szövetkezet alakuló közgyűlése*. SZÚ, 1903. november 22. 6.

1913-ban pedig 680 fizető tagjuk volt Szombathelyen.⁵⁵⁰ Ez a helyzet eléggé korlátozta a keresztényszocialista szervezkedés lehetőségeit. Pál megállapítása szerint a szombathelyi keresztényszocialista mozgalom alig volt több mint egy katolikus közművelődési egyesület, amelyet az egyház a munkáspasztorációra használt fel. Végző soron eszköz volt az egyre aktívabban fellépő szociáldemokratákkal szemben. Sztrájktrő akcióik, a szocialistákkal szembeni ellentüntetések, a róluk szóló elítélő tudományos előadásaik mind-mind azt a célt szolgálták, hogy a munkásságot a szociáldemokratákkal szemben megnyerjék, s a munkáskérdést a munkaadókkal együttesen „békésen” elintézzék. Az egyesület alternatívát kínált a vallást elutasító szociáldemokratákkal szemben, még úgy is, hogy eredeti célja – az érdekképviselő – nem valósult meg.⁵⁵¹

Mikes komoly szimpátiával fordult az egyházmegyében működő keresztényszocialisták felé. A kereszténység társadalmi szerepéről vallott elvei Prohászkaéhoz álltak közel.⁵⁵² Beiktatása után rövid időn belül fel is kereste a Szombathelyen működő egyesületet. A Szombathelyi Újság a püspök beszédéből a következőket emelte ki: „Ő (Mikes) nem kényelmet keres, nem zárkózik palotájába és templomába. Közvetlenül akarja személyesen megismerni híveinek minden osztályát. Egyformán szívéhez vannak növe előkelő és szegénysorsú hívei is. A keresztényszocializmus az evangéliumi igazságon alapul, ezért küzdelmei nem lesznek meddők (...) Ő erkölcsi, s szellemi téren s az anyagi befolyás erejével is szívesen támogatja e törekvéseket”.⁵⁵³ A palotába és templomba zárkózás minden bizonnyal elődjére utalt és azokra az egyháziakra, akik nem voltak fogékonyak az újításokra, az újfajta gondolkodásmódra, amelyet a társadalmi átalakulás az egyháztól megkövetelt. Nyílt kiállása, anyagi és erkölcsi segítsége jelzés volt a néppárti papságnak is, hogy a mozgalmat komolyan kell venni és támaszkodni kell rá, ha az egyház pozícióit erősíteni akarják a helyi társadalomban. A keresztény társadalmat megerősíteni akaró szép szavakat hamarosan tettek is követték. 1912 áprilisában a püspökségi birtok sorokmajori uradalmában 180 holdat átengedett a helyi kisgazdák bérlőszövetkezetének. Tette ezt, mert „nagyon jól tudja, hogy a kisgazdák anyagi megerősítése a mai korban elsőrendű nemzeti érdek, amelyért áldozni,

⁵⁵⁰ KISS MÁRIA: *Munkássztrájkok Szombathelyen 1912-ben*. Vasi Szemle 28. (1974) 2. szám 237.; *A vörös tábor apadása*. Szombathelyi Kis Újság 1913. november 8. 1.

⁵⁵¹ PÁL, 2009. 86.

⁵⁵² Prohászka gyakori vendég volt az egyházmegyében: *Prohászka püspök elutazott*. Vasvármegye 1911. március 28. 8.; *Hírek. Prohászka püspök Szombathelyen*. SZÚ, 1912. október 13. 6.

⁵⁵³ *Főpásztorunk a keresztényszocialisták fővédője*. SZÚ, 1912. február 4. 2.

tenni – azok részéről, akiknek módjában áll – hazafias, nemes feladat.”⁵⁵⁴ Ezen túlmenően az agrár szociális kérdés megoldásának ezt a módját tartották a legcélravezetőbbnek, amely a nagybirtok tulajdonjogát nem érintette.⁵⁵⁵ A 48 kisgazda kedvező feltételekkel jutott bérlethez: 12 évre 45 korona havi bérleti díj fejében kapták meg a földet, a bérleti díjból pedig az első négy évben 5-5 korona visszatérítést kaptak, hogy a szövetkezet kellően megerősödhessen. Ezzel a lépéssel a város környéki lakosság földéhségét mérsékelni lehetett, ami megakadályozhatta a családok ipari munkássá válását is, ez pedig feltételezte a szociáldemokraták befolyásának korlátozását is. Az újperinti példát mások is követni akarták.⁵⁵⁶ A keresztény kisgazdaságok megerősítését szolgálta az Egyházmegyei Takarékpénztár megalakítása is.

Mikes a továbbiakban is támogatta a keresztényszocialistákat, jubileumi ünnepségük fővédnöki tisztét is elfogadta.⁵⁵⁷ A mozgalom legfőbb eredményének azt tartották, hogy sikerült megakadályozni a szociáldemokrácia egyeduralmát,⁵⁵⁸ ami látva a létszámadatokat igaz, de kissé eltúlozza a keresztényszocialisták sikerét. A mozgalom igazi problémája az volt, hogy ódzkodott a politikai szerepvállalástól, ami a néppárti papság egyesületi vezető szerepét látva nem csoda: „ennek a szervezkedésnek kizárólag a gazdasági téren kell maradnia. Felesleges is a politikain kalandozni. A néppárt már régebben képviselte a ker. szoc. programot, mint a ker. szoc. mozgalom megindult.” – írta a Szombathelyi Újság vezércikke.⁵⁵⁹ De épp ezáltal vált alkalmatlanná a valódi érdekképviselőre, ami jelentősen korlátozta vonzerejét. Mikesnek ezen változtatni nem állt módjában, mert ez szembefordította volna papságával. Az egyházmegye ugyanis a Néppárt valódi bázisának számított köszönhetően a helyi papság erős elköteleződésének.⁵⁶⁰ Gaál Sándor szombathelyi vagy Kincs István kőszegi plébánosok a valódi vezetői voltak a helyi Néppártnak, akiknek befolyása túlmutatott egyházi tisztségükön.⁵⁶¹ Mikes a lehetőségekhez mérten távol tartotta magát a Néppárt nyilvános eseményeitől, nyilván nem akarván frontot nyitni a Munkapárt és a Néppárt helyi

⁵⁵⁴ *Bérlőszövetkezet Újperinten*. SZÚ, 1912. április 6. 2.

⁵⁵⁵ *A szövetkezeti földbirtok*. SZÚ, 1912. szeptember 1. 2.

⁵⁵⁶ Uo.

⁵⁵⁷ *A ker. szocialisták jubileuma*. SZÚ, 1913. augusztus 7. 2.

⁵⁵⁸ Uo.

⁵⁵⁹ Valószínűleg Pintér József, a lap főszerkesztője írta a cikket, aki egyben az egyesület titkára is volt. *A keresztény szocialisták*. SZÚ, 1913. március 27. 1.

⁵⁶⁰ "a központi papság, úgyszólván kivétel nélkül híve, sőt fanatikus híve a szélső ellenzéki hangulatú néppártnak" Vasvármegye. 1914. március 5. 1.

⁵⁶¹ *A néppárt akciója*. SZÚ, 1913. november 12. 3. A cikk „egyházmegyéink néppárti vezető emberei”-nek titulálja őket.

potentátjai között. Így is komoly felháborodást keltett, amikor betegsége közepette is vállalta, hogy főrendiházi szavazatával a munkapárti kormányt támogatta a véderővitában.⁵⁶² Ez komoly sajtóvisszhangot váltott ki,⁵⁶³ ami Mikest munkapárti színben tüntette fel, holott semmi nem igazolja, hogy Mikes a Tisza-féle politika elkötelezettje lett volna, sokkal inkább ügyek mellett vagy ellenében állt. Ezt bizonyítja, hogy a következő évben már inkább távol tartotta magát a nagypolitikától.⁵⁶⁴ A Néppárttal való kapcsolatát jól jellemezte a Székely által megörökített beszélgetése Gaál szombathelyi plébánossal: „Épp egy motor robogott arra nagy zajjal. Lássá, mondta a püspök, ilyen a maga Néppártja: lármát csap, port ver fel, bűzlik. Szombathely apát-plébánosa nem maradt adós a visszavágással: üljön fel Méltóságod, akkor sem port, sem bűzt nem érez, csak azt, hogy előbbre viszi.”⁵⁶⁵ Vagyis Mikesnek a Néppárttal szemben főleg stílusbeli kifogásai voltak, bár Székely elvi kifogásokról is ír.⁵⁶⁶ Mindenesetre távolságtartását jól mutatja, hogy nem vett részt a szövetség elleniek szombathelyi gyűlésén sem 1912. november 10-én, viszont a gyűlés után teára hívta az elleniek vezetőit, köztük Apponyi Albertet, Huszár Károlyt, Ostffy Lajost és másokat.⁵⁶⁷ Apponyival egyébként gyakran mutatkozott már ekkor is együtt,⁵⁶⁸ hisz ismeretségük évtizedes múltra tekintett vissza.⁵⁶⁹ Mikesnek a Néppárttal kapcsolatos ambivalens magatartása a párt megszűnéséig megmaradt, amikor aztán megnyílt az út a keresztény szociális politikai szervezkedés nyílt vállalása előtt. Addig elsősorban védnöki feladatokat vállalt a keresztény társadalmi szervezetek ünnepein, mint ahogy azt tette a Katolikus Bál megrendezésekor 1914 februárjában is. A bál a szezon igazi

⁵⁶² 1912 májusában a püspök bérmaútján hirtelen összeesett. Az orvosok vakbélgyulladást állapítottak meg és a fővárosban megoperálták. SZÉKELY, 2009. 96.; *Főpásztorunk állapota*. SZÚ, 1912. június 9. 3–4.

⁵⁶³ „Mikes János gróf vakbélgyulladásban hirtelen megbetegedett. Közvetlen a főrendiház nevezetes és emlékezetes ülése előtt Budapestre szállították és itt a Vöröskeresztben Lumnitzer professzor megoperálta. Tíz nappal a vakbéloperáció után volt főrendiház ülése. Mikes püspök kocsin elvitette magát a főrendiházba, két botra támaszkodva bement a terembe, hogy szavazatával tüntessen Tisza István gróf mellett. És mialatt a püspök ekkora elszántsággal exponálta magát Budapesten a munkapárt mellett, egyházmegyéjében papjai agitáltak szünet nélkül a munkapárt ellen.” *Mikes püspök nem költ a politikára*. A Nap. 1913. október 24. 3.; A főrendiház nevezetes ülése 1912. június 4-én volt, amikor Tisza az ellenzék kivezetett a képviselőházból és a kormánypárttal megszavaztatta a haderőfejlesztésről és a házszabály módosításáról szóló előterjesztéseket.

⁵⁶⁴ A Nap idézett cikke.

⁵⁶⁵ SZÉKELY, 2009. 96–97.

⁵⁶⁶ Uo.

⁵⁶⁷ *A szövetség elleniek gyűlése*. SZÚ, 1912. november 17. 1–4.

⁵⁶⁸ *Nemzeti kötelességeink. Apponyi Albert gróf előadása*. SZÚ, 1915. március 16. 3. Apponyi Mikessel együtt hajtott az előadás helyszínéül szolgáló Kultúrházhoz.

⁵⁶⁹ „Apponyi Alberttel utaztam, ki igen szívesen fogadott. Adja az ég, hogy ő legyen a jövő embere”. Naplóbejegyzés 1899. április 4. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló IX.

szenzációjának számított, hiszen Mikes közbenjárására a császári ház két tagja, József főherceg és Augustya főhercegné vállalták a fővédnökséget,⁵⁷⁰ Vas és Zala megye előkelő családjai pedig teljes számban képviselték a helyi intelligenciát.⁵⁷¹

A keresztény társadalom megerősödését szolgálták azok a változások, amelyek Mikes tevékenysége nyomán a helyi sajtóviszonyokban bekövetkeztek. Ez utóbbit az egyik legfontosabb ügynök tekintették az egyházmegyében.⁵⁷²

Az egyházpolitikai küzdelmek következtében előbb a közéleti katolicizmus szereplői, majd a főpapság is felismerte, hogy hatékony eszközt kell találni a laicizálódó társadalom megszólítására, mert a szószék, mint kommunikációs eszköz csak a templomba rendszeresen járók egyre kisebb tömegét érte el. Különösen, amikor a katolicizmus politikai üzenetét kellett eljuttatni a szélesebb közvéleményhez, akkor derült ki, hogy micsoda hátrányban van az egyház a liberális oldallal szemben. Bár az 1890-es évektől egyre több katolikus sajtótermék látott világot az országban, ezek színvonala és médiapiaci versenyképessége meglehetősen kétséges volt.⁵⁷³ A helyzet elsősorban Bangha Béla színrelépésével változott meg, akinek köszönhetően sokat emelkedett a katolikus újságírás színvonala és egyre szélesebb tömegeket értek el a változatos katolikus sajtótermékek. A főpapság komolyan tudatában volt a sajtó jelentőségének, amit az is jelez, hogy egyre gyakrabban, a két világháború között pedig folyamatosan napirenden volt a püspökkari értekezleteken a katolikus sajtó ügye, főleg anyagi vonatkozásban.⁵⁷⁴ Az egyes egyházmegyék jelentős forrásokat mozgósítottak a katolikus sajtó fenntartásáért, ugyanakkor továbbra is azzal a problémával küzdöttek, hogy ez a sajtó nem tudott önfenntartóvá válni több okból sem: miközben versenyeznie kellett a liberális vagy felekezeti semleges sajtóval, nem használhatta annak eszközeit erkölcsi korlátok miatt, illetve úgy kellett védenie az egyház érdekeit, hogy

⁵⁷⁰ *Katholikus Bál*. SZÚ, 1914. január 25. 5.; *Hirek. Mikes püspököt audiencián fogadta a főhercegi pár*. SZÚ, 1914. február 10. 4.;

⁵⁷¹ *Katholikus Bál*. SZÚ, 1914. január 25. 5.; *A Kath. Bál előkészületei*. SZÚ, 1914. február 11. 2–3.; *A Kath. Bál estéje*. SZÚ, 1914. február 19. 2–3.

⁵⁷² „Két égetően fontos ügy vár egyházmegyénkben megoldásra, az egyik a papi nyugdíj, a másik a kath. napisajtó kérdése.” SZEL Mikes János iratai. 1. dob. Kézirat aláírás és évszám nélkül

⁵⁷³ Gergely Jenő a fő problémát abban látta, hogy a katolikus sajtó nem tudott olyan színes lenni, mint a világnézetileg semleges sajtó, mert kezét megkötötte a katolikus erkölcs szenzációéhséget elutasító jellege, így anyagilag nem tudott önállóvá válni. Másrészt a katolikus elitben nem volt vonzó pálya az újságírás, így néhány kivételtől eltekintve a színvonal meglehetősen átlagos volt. GERGELY, 1999. 258–259.; KLESTENICZ, 2010. 242–243.

⁵⁷⁴ Egy ilyen alkalommal Mikes is hozzászólt a kérdés tárgyalásához. Örvendetesnek tartotta, hogy a kultúrfillérekkel valamennyire rá lehetett nevelni a híveket arra, hogy anyagi áldozatot is hozzanak a katolikus sajtóért. Jegyzőkönyv a püspöki kar üléséről 1929. március 13. 15. pont. BEKE 1992. 1. kötet. 255.; KLESTENICZ, 2010. 243.

közben nem vonták magukra a kormányzat haragját. Ehhez társult még az a szerencsétlen kettősség is, hogy úgy kellett a szociális kérdéssel foglalkoznia, hogy nem távolíthatta el magától a tőkét sem, amelytől működése függött.⁵⁷⁵ A századforduló egyháza Bangha, Prohászka és mások segítségével felismerte, hogy mindezen nehézségek ellenére az egyházi kommunikáció nem nélkülözheti a sajtó támogatását, mert elsőrendű szervező erőt jelent a katolikus mozgalom tagjai számára, biztosítja a kapcsolattartást és elősegíti a tömegek világnézetének formálását.⁵⁷⁶

A helyzet ilyenformán alakult a Szombathelyi Egyházmegyében is. Hidasy Kornél⁵⁷⁷ püspök 1894-ben kezdeményezte egy katolikus hetilap indítását.⁵⁷⁸ A Szombathelyi Újság első száma 1895. január 1-jén jelent meg. A lap a székeskáptalan ellenőrzése alatt működött, mert működésének forrása az Egyházmegyei Alap volt. Vele egyidőben született meg az Egyházmegyei Nyomda, amely a lapot kiadta.⁵⁷⁹ A lappal szemben mind a püspök, mind a káptalan azt az elvárást fogalmazta meg, hogy legyen a katolikus egyház mindenkori szószólója a nyugati végeken és törje meg a helyi liberális sajtó egyeduralmát a konkurencia megteremtésével.⁵⁸⁰ Fő célcsoportjának a városi értelmiséget, középpolgárságot, majd egyre inkább a kisegzisztenciájú katolikusokat, munkásokat tartotta. Kezdetben erőteljesen néppárti vonalat követett, de a századforduló után a keresztény munkásegylettel kezdett szimpatizálni és annak lett fő szószólója mindaddig, amíg a munkásegylet nem kezdett el politizálni. A lap ezt hevesen elutasította és inkább a Népszövetség szerveződéseinek támogatójává vált – ezzel egyékként a Néppárt számára tartotta fenn a politikai megnyilvánulás lehetőségét.⁵⁸¹ A lap erőteljesen antiliberális, gyakran antiszemita hangot ütött meg.⁵⁸²

Szerkesztői gárdája az egyházmegye tehetséges papjaiból alakult, akiknek többsége később a székeskáptalan tagjává vált,⁵⁸³ tehát a helyi papság vezető alakjaivá váltak. Az újság főállásban 3-4 főt alkalmazott, ami igen alacsony létszám, hiszen a fővárosi lapok

⁵⁷⁵ GERGELY, 1999. 259.

⁵⁷⁶ KLESTENICZ, 2010. 18.

⁵⁷⁷ Hidasy Kornél (1828–1900). Szombathelyi megyéspüspök 1882–1900 között.

⁵⁷⁸ SZEL AC 1894/2306.

⁵⁷⁹ *Új könyvnyomda Szombathelyen*. Vas megyei Lapok. 1894. december 2. 3.

⁵⁸⁰ PÁL FERENC: *A Vas megyei katolikus sajtó a 19–20. század fordulóján*. Vasi Helytörténeti Közlemények (VHK) 2008. 3. szám 2.

⁵⁸¹ PÁL, 2008. 10–11.

⁵⁸² KATONA ATTILA: *Zsidóság és zsidókérdés Vas vármegyében 1910–1938*. Doktori disszertáció. Pécsi Tudományegyetem 2009. 52.

⁵⁸³ 1896–1905 között Császár József (1922-től tiszteletbeli kanonok), Tauber Sándor (1912-től kanonok), 1905–1912 között Pintér József (1937-től kanonok) volt a lap szerkesztője. PÁL, 2008. 5.

ekkoriban átlag 15 főt foglalkoztattak.⁵⁸⁴ Az újság Pál kimutatása szerint kiegyensúlyozottan gazdálkodott (köszönhetően a takarékos foglalkoztatásnak), de az előfizetésekből és főként a hirdetésekéből néha elég sok kintlévősége keletkezett. Ez ingataggá tette a lap működését,⁵⁸⁵ ami a helyi lapok piaci versenyében nem vált előnyére. Szombathelyen ekkor több lap is megjelent. A legnagyobb hagyománnyal és olvasótáborral a 67-es irányultságú Vasvármegye rendelkezett. Hetente kétszer jelent meg az 1907-ben indult, a 48-as függetlenségi párt vonalát követő Vas megyei Hírlap. A Vas megyei Függetlenségi Párt krajcáros lapja, a Vas megyei Függetlenségi Hírlap 1906-tól jelent meg. Ugyanebben az évben indult a szintén krajcáros Vas megyei Napló, amely kezdetben alkotmánypárti, majd 1909-től negyvennyolcas, majd a Kossuth-párt helyi orgánuma lett. És ezekhez társult a Néppárt lapjaként megjelenő Szombathelyi Újság is.⁵⁸⁶ A nagy választék azt mutatja, hogy volt igény az olvasóközönség részéről különösen az olcsó, szenzációkat is szállító lapokra, amit a korszerűsödő előállítási technológia miatt már könnyebben, sőt kifizetődőbben lehetett kielégíteni. A Szombathelyi Újság azonban versenyhátrányban volt: a többi laphoz képest jobban kötötték az erkölcsi megfontolások, nem profi újságírókkal dolgozott és anyagi helyzete is bizonytalanak számított. Véleménye csak az egyik volt a sok lap között, és bár a püspöki székhely közléte nem volt keresztényellenes, a liberális irányultságú lapok között elveszhetett a hangja. Ez indíthatta arra a papok egy csoportját, hogy kezdeményezze a hetilap napilappá fejlesztését.⁵⁸⁷ 1911-ben – István Vilmos püspök halála után – dr. Tauber Sándor vezetésével egy papokból álló társaság kérvényt nyújtott be a székeskáptalanhoz ennek érdekében. Beadványukban arra hivatkoztak, hogy a megboldogult főpásztornak is voltak ilyen irányú tervei, de halála ennek megvalósításában megakadályozta. A káptalan a kérést megtárgyalta, de határozatot nem hozott róla, mivel úgy ítélte meg, hogy a kérdés olyan horderejű, ami püspöki jóváhagyást igényelne.⁵⁸⁸ Az ügy tehát halasztást szenvedett, de nem került le a napirendről.

Mikes püspöki működésének már a legelején szembesült azzal a problémával, hogy nem tudja üzeneteit hatékonyan eljuttatni az általa megcélzott társadalmi csoportokhoz. Erre a feladatra pedig a legkiválóbb választ a tömegmédiá megteremtése jelentette. A tervek

⁵⁸⁴ PÁL, 2008. 6.

⁵⁸⁵ Uo.

⁵⁸⁶ VaML Vas vármegye főispáni elnöki iratok 55/1910. ; KATONA, 2009. 58.

⁵⁸⁷ SZEL AC 1911/1109.

⁵⁸⁸ SZEL Káptalani jegyzőkönyv 1911. 39. bejegyzés.

készen voltak, csak meg kellett valósítani. A katolikus sajtó ügyét nyilvánosan beiktatása után először az 1912 májusában a Katolikus Népszövetség égisze alatt szervezett gyűlésen tárgyalta. A közel másfél ezres hallgatóság előtt Pintér József a Szombathelyi Újság szerkesztője hangsúlyozta a katolikus sajtó feladatait, „rámutatott a sajtó ellenállhatatlan hatásaira a tömegek és egyének szellemi s érzésvilágára, világfelfogásának kialakulására.”⁵⁸⁹ Beszédének hatásosságát növelve szabadkőműves lapokból vett idézetekkel igazolta, hogy mennyire szükséges a katolikus szellemiségű napisajtó megteremtése a destruktív törekvések visszaszorítására. Ezen túlmenően azonban annak a véleményének is hangot adott, hogy a kialakult katolikus politikai, társadalmi szervezeteknek nemcsak eszköze lehet a saját sajtó, amelyen üzeneteik eljutnak a célközönséghez, hanem a sajtó teremtheti meg azt a támogató közeget és tömeget, amely ezáltal a meglévő katolikus szervezetekhez kötődik, illetve új szervezetek létrehozásával szélesedik. Ezt követően a püspök emelkedett szólásra. Szombathely lakosságát mélyen vallásosnak nevezte, de ez a vallásosság kimerült a vasárnapi templomlátogatásban, így könnyen elterjedhettek olyan irányzatok, amelyek nem egyeztethetők össze a keresztény elvekkel. Az okát ennek abban látta, hogy hiányzott egy szervezett összetartó erő, „amely mindenkinek a fülébe zúgja mindennap a kellő iránymutatást”.⁵⁹⁰ Ez pedig a katolikus napisajtó, amit egy jól működő, mindenkit elérő telefonhálózathoz hasonlított: „Mindennap szükségünk van arra házi telefonra, amely megmondja, hogy mi a mi teendőnk.”⁵⁹¹ Erőteljes és határozott szavakkal tett hitet ennek a katolikus napisajtónak a megteremtésére és megfogalmazta elvárásait is a helyi katolikus társadalommal szemben: „Azért én elvárom, hogy a szombathelyi hívek képesek lesznek arra, hogy egy katolikus napilap alapjait megvessék. Hogy képesek lesznek azt a katolikus napilapot fenntartani szubvenció és segélyezés nélkül, mert nem olyan lap kell, amit mesterségesen felfűvünk, hanem amely mélyen gyökeret ver...”⁵⁹²

A határozott szavakat hamarosan konkrét tettek követték. Első lépésként a Szombathelyi Újság 1913. március 1-jétől kezdődően napilappá vált.⁵⁹³ Ezt a következőkkel indokolták: „Napilappá lettünk. Miért? Felesleges hosszasan magyarázni. A destruktív irányzat hatalmas sajtótábora naponta terjeszti ártalmas,

⁵⁸⁹ *Népszövetségi gyűlés Szombathelyen.* SZÚ, 1912. május 10. 2.

⁵⁹⁰ Uo.

⁵⁹¹ Uo.

⁵⁹² Uo. 3.

⁵⁹³ SZEL AC 1913/1355.

felforgató tanait és felfogását. Szükséges, hogy mi is gyakrabban, minden nap szembe állítsuk vele az erkölcsös, a nemzetet fenntartó keresztény felfogását. Lobogtatni akarjuk az igazság fáklyáját, amelynek fényénél lássa mindenki azt a helyes utat, amelyen haladva előre vihetjük édes hazánk dolgát, eredményesen szolgálhatjuk népünk boldogulását. Programot nem adunk. Nem akarunk változtatni azon a néppárti alapon, amelyen eddig állott a Szombathelyi Újság.”⁵⁹⁴ Így tehát a lap nap mint nap megjelenve néppárti alapról szállt szembe a helyi liberális és baloldali sajtóval és ezzel jelentősen összezavarta a sajtóviszonyokat. A napilap kiadásának megnövekedett költségeihez a Katolikus Sajtóegyesület segítségét kérte. Indoklásul ugyanazt erősítette meg: „A Szombathelyi Újság c[ímű] hetilap, amely két évtizeden át szolgálta a ker[esztény] politika és társadalom ügyét, március 1-én napilappá alakult. Ez a lap törhetetlen eltökéltségével és előkelő színvonalával nagy tekintélyt vívott ki magának, mindamelllett a megváltozott viszonyok közt oly rohamos fejlődésű helyen, ahol négy keresztényellenes napilap foglalja le a sajtót, a legjobb törekvések sem tudták már az igényeket kielégíteni. Áthatva annak élénk tudatától, hogy ezen igények kielégítésével nagyfontosságú hitéleti és kulturális érdekeknek tesztek szolgálatot, nem kíméltem semmiféle anyagi áldozatot, hogy a messzi vidéket felölelő hetilapot átalakítsam napilappá.”⁵⁹⁵ A Sajtóegyesület a kérelmet kedvezően bírálta el és 6 hónapra havi 300 korona segélyt utalt ki a napilap számára.⁵⁹⁶ Ezzel azonban csak a helyi intelligenciát tudta a püspök elérni, a szélesebb tömegeket nem. Ezért a Szombathelyi Újsággal párhuzamosan egy új napilapot is indított Szombathelyi Kis Újság néven „egy utcai elárusításra szánt és a köznép szükségletét kielégítő” szándékkal.⁵⁹⁷ Az új, bulvárjellegű újság krajcáros árával főleg az ipari munkásokat akarta elérni. Egyszerű nyelvezettel, szellősebb szedéssel készült és kis terjedelme (négy oldal) olcsóvá tette. Utcai árusítása miatt is könnyebben jutott el a munkásokhoz, akiknek körében elég népszerűek voltak a szociáldemokrata vagy liberális kötődésű hasonló lapok. Délutáni megjelenés után másnap reggel ért el vidékre, így a falusi lakosság is viszonylag gyorsan hozzájuthatott. A két lap célja és programja azonos volt, hiszen közös szerkesztőség készítette mindkettőt. Az újságokat az egyházmegyei könyvnyomda adta ki, de mivel a nyomda a székeskáptalan tulajdona volt, tulajdonképpen a lapok tulajdonosa is a káptalan volt.

⁵⁹⁴ *A Szombathelyi Újság – napilap*. SZÚ, 1913. március 1. 2.

⁵⁹⁵ SZEL AC 1913/2603.

⁵⁹⁶ SZEL AC 1913/2603.

⁵⁹⁷ Uo.; *Szombathelyi Kis Újság*. SZÚ, 1913. május 9. 3.

Míg a Szombathelyi Újság olvasói elsősorban továbbra is a Néppárt törzsközönségéből verbuválódtak, addig a Szombathelyi Kis Újság – célközönségéből adódóan – markáns keresztényszocialista jelleggel bírt. Gyakran foglalkozott szociális problémákkal, valós társadalmi problémákra hívta fel a figyelmet és tanácsokat is adott az alacsonyan iskolázott olvasóknak.⁵⁹⁸

Részben a lapok népszerűsítésére, részben azok működésének eredményeképpen Szombathelyen is megalakult a Katolikus Sajtóhölgybizottság. A mozgalom Bangha Béla tevékenysége nyomán indult meg, aki felismerte, hogy a középosztály női tagjai adhatják meg a sajtómozgalom társadalmi bázisát, mivel ők kötődnek legerősebben az egyházhoz, kellő társadalmi tekintéllyel és tőkével és nem utolsó sorban szabadidővel rendelkeznek, amit a katolikus sajtó támogatására fordíthatnak.⁵⁹⁹ Az ötlet azért is lehetett sikeres, mert épp változóban volt a női szerepről kialakított hagyományos nézet, amely a nőt a konzervatív értékek mentén a családban látta kiteljesedni. Egyre gyakrabban merült fel a századfordulón a nők nagyobb közéleti szerepvállalása (Isd. a Szombathelyen megrendezett nőegyesületek gyűlése). Erre pedig az egyházi szervezetek adták a legjobb lehetőséget, hiszen az emancipáció itt a katolikus értékek mentén és ellenőrzésével valósulhatott meg, de megadta a nőknek a szabadságot, a tekintélyt és a szellemi függetlenséget, amit a polgári társadalom még megtagadott tőlük.⁶⁰⁰ A Sajtóhölgybizottság működése a katolikus sajtó számára proaktív volt: nem a megteremtését támogatta, hanem a terjesztésére fektetett hangsúlyt. Fő célja „a katolikus publikum megnevelése a kat. sajtó értékelésére”.⁶⁰¹ Szombathelyen 1913-ban alakult meg a helyi bizottság Boda János irányításával, aki a püspök jobb kezeként a kellő irányba tudta terelni a hölgyek tevékenységét. Összejöveteleik népszerűsítették a katolikus sajtó ügyét. Gyakran neves előadókat invitáltak gyűléseikre, akik a katolikus ügy előmozdításának különböző aspektusait tárgyalták.⁶⁰² A háború alatt aztán a hölgyek figyelme inkább a jótékonykodás irányába fordult és részt vettek a sebesültek

⁵⁹⁸ *Az ígéret földjéről*. Szombathelyi Kis Újság, 1913. július 31. 1.; *Falusi lányok a városban*. SZKU, 1913. szeptember 21. 1.; *Miért pang a kisipar?* SZKU, 1913. szeptember 25. 1.; *Népkonyhát kérünk!* SZKU, 1913. november 4. 1.; PÁL, 2009. 8.

⁵⁹⁹ Az első kezdeményezés még Zichy Nándor nevéhez fűződik 1894-ben, majd a váci egyházmegyében kezdődik el a mozgalom felkarolása Csáky Károly püspöksége alatt. KLESTENICZ, 2010. 89.

⁶⁰⁰ Uo.

⁶⁰¹ A Katolikus Sajtóhölgybizottság Kis Közlönye. 1913. 1. szám 1–8.; *Sajtóév*. Mária Kongregáció V. évf. 1912. 1. szám 11–12.

⁶⁰² Például dr. Vas József. *Kat. Sajtóhölgybizottság harmadik teadélutánja*. SZÚ, 1915. március 3.

ápolásában, a nehézsorsúak élelmezésének a megszervezésében.⁶⁰³ A lapok népszerűsítését, terjesztésének leghatékonyabb megoldását várta a püspök attól az intézkedéstől is, amellyel 1914-ben megalapította Szombathelyen a Martineum könyvkereskedést. Fő céljának a keresztény szellemiségű sajtótermékekhez való könnyebb hozzáférést, terjesztést, illetve a katolikus iskolák tankönyvvel és nyomtatványokkal való ellátását tekintette. Ugyancsak fontos feladata volt, hogy a Szent István Társulat könyveit az egyházmegyében forgalmazza.⁶⁰⁴

Az új lapok teljesen felforgatták Szombathely sajtóviszonyait. Az olvasók már hat napilapból választhattak, ami a verseny fokozódását váltotta ki. Természetesen ez komolyan sértette az eddig a piacot uraló lapok politikai és anyagi érdekeit, ami néha súlyos rágalomhadjáratot eredményezett. Szinte mindennapos volt, hogy egymást politikai elfogultsággal, dilettantizmussal, pártok, szervezetek és a hozzájuk kötődő személyekhez való szoros kapcsolatokkal vádolták.⁶⁰⁵

A leghevesebb támadások az új lapokat a Lingauer Albin által kiadott Vasvármegye részéről érték. Ez abból fakadt, hogy a katolikus sajtó főleg ezzel a lappal konkurált és folytatott komoly erkölcsi és politikai vitákat. Össztűz alá vett mindenféle szekularizációs törekvést, a helyi hatalmi- és sajtóviszonyokat. Állandó bírálat alatt tartották a liberális törekvéseket, a vele rokonított szabadkőművességet, az ebből fakadó szociáldemokráciát és mindezekkel együtt a zsidóságot is.⁶⁰⁶ Minden problémát, kudarcért ezt a kört vádolták. Más keresztény újságokhoz hasonlóan a szombathelyi lapok is szinte démonizálták a szabadkőművességet. Abból a sokszor hangoztatott alaptételből indultak ki, hogy a Munkapártot a szabadkőművesek irányítják, s ezzel „övék a kormánypárt mindenestül: az ország, hatalom s dicsőség.”⁶⁰⁷ A néha egyházellenes hangú szabadkőművesek 1902-ben alapították meg szombathelyi páholyukat, amelynek az Ébredés nevet adták. Tagja volt többek között Lingauer Albin hírlapíró és Ernuszt József főispán is.⁶⁰⁸ Az egyházi lapok ennek a páholynek olyan

⁶⁰³ A Katolikus Sajtóhölgybizottság Kis Közlönye. 1915. 1. szám 15.

⁶⁰⁴ SZEL Püspöki körlevelek. 1914. VIII. nr. 3557.

⁶⁰⁵ Vas, 1913. március 27. 1–2.

⁶⁰⁶ *Szabadkőműves és szociáldemokrata barátság*. SZKU, 1913. július 17. 2.; A szabadkőműves-zsidó kapcsolatra az adhatott helyileg magyarázatot, hogy a szombathelyi páholy Pacz Zsigmond zsidó földbirtokos házában működött. *Ki lehet szabadkőműves*. SZÚ, 1903. január 11. 1.

⁶⁰⁷ *Szabadkőműves világ Szombathelyen*. SZÚ, 1912. december 29. 1.; *Páholy munkapárt*. SZKU, 1913. július 22. 1.; *A megyebizottsági választások*. SZKU, 1913. december 4. 1.; *Szabadkőműves előrenyomulás*. SZÚ, 1914. április 1. 3.

⁶⁰⁸ *Ébredés páholy alakult*. SZÚ, 1903. január 4. 6–7.; *Cserkészlet a szabadkőművesség berkeiben*. SZÚ, 1915. július 6. 5.

befolyást tulajdonítottak, amellyel sohasem rendelkezett. Többek között a számlájára írták az országos hírt szerzett, a modern várost létrehozó Éhen Gyula polgármester újraválasztásának kudarcát, Nárai Szabó László kamarai elnöki újrázásának megakadályozását is.⁶⁰⁹ A páholynak azonban nem volt ekkora ereje, inkább egy kapcsolati hálót jelentett, amellyel a helyi politikai vezetés érdekérvényesítő szándékait erősítette.⁶¹⁰ Eltúlozták a zsidó közösségnek erre a körre gyakorolt hatását, különösen azután, hogy a munkapárti főispán csak a virilis jogú zsidó szavazókkal tudta biztosítani a megyegyűlésen a kormánypárti többséget. Ez lehetőséget adott a néppárti lapoknak arra, hogy tudatosíthassák olvasóikban, kik is irányítják ténylegesen a törvényhatóságot.⁶¹¹ A két egyházi lap tehát ezzel a körrel került szembe és súlyos filippikákat folytatott vele. Ebben a polémiaiban vitathatatlanul Lingauer Albin Vasvármegyéje volt a másik főszereplő. Lingauer már évek óta a szombathelyi sajtó meghatározó alakja volt. 1900-ban került a Vasvármegyéhez, majd rövid kitérő után 1905-ben megvásárolta a lapot, 1907-től pedig saját nyomdával működött. A Vasvármegye a koalíciós kormányzás alatt is kitartott a szabadelvű politika mellett, majd a Munkapárt helyi szócsové lett.⁶¹² A keresztény sajtó expanziója ezt a lapot érintette a legközvetlenebbül, hiszen nemcsak elvi, hanem piaci alapon is konkurenciát támasztott számára. Lingauer a verseny éleződése miatt levélben fordult hirdetőihez, mert „a Szombathelyi Újság c. néppárti lap e hónapban napilappá alakult át. Ez alkalomból jezsuita páterek prédikáltak a lap terjesztése érdekében és Bezerédj Istvánné, br. Putheányiné, Szegedyné öméltóságai házról házra járnak, hogy a lap számára előfizetőket és adományokat gyűjtsenek. (...) nem áll módomban prédikátorokat és méltóságos asszony ügynököket állítani sorompóba e támadás kivédésére.”⁶¹³ A Szombathelyi Újság a levelet szerkesztőségi cikkben közölte, amelyben megkérdőjelezte Lingauer úriember voltát és bizonyítottan látta, hogy ezzel

⁶⁰⁹ KATONA, 2009. 68–69.

⁶¹⁰ *Ernuszt Tiszánál*. SZÚ, 1913. július 22. 1.

⁶¹¹ *Talpra zsidók!* SZUK, 1913. augusztus 12. 1.; Ennek ellenére az egyház lapokat nem jellemezte a gyűlölködő hangvétel. A helyi zsidó egyesületek rendezvényeiről, zsidó vallási kérdésekről objektív, korrekt beszámolókat is közöltek. A zsidó kereskedők, iparosok szívesen hirdettek a lapban. Ugyanakkor a lapok gyakran éltek azzal a bevett eszközzel, hogy a nemkívánatos jelenségek mögött mindig feltűntették a zsidóságot, így ez a csoport folyamatosan a bajok okozója, a problémák forrása és megoldásuk akadályozójának bélyegét kapta. KATONA, 2009. 65.

⁶¹² BÉKÉS MÁRTON: *Egy vidéki „újságkirály” sorsa*. Vasi Szemle LX. évf. (2006) 1. szám. 2006. 16–17.

⁶¹³ Lingauer itt a Katolikus Sajtóhölgyegyesületre gondol, akinek a nevezett asszonyok tagjai voltak.

a liberális módszerrel szemben mennyire helye van a helyi közéletben az erkölcsös keresztény sajtónak.⁶¹⁴

A helyi sajtóviszonyok átalakítását más lapok is szóvá tették: „A püspök nevében és minden kétséget kizárólag az ő pénzével ezalatt éles hadakozás indult Szombathelyen a progresszió ellen. (...) Mikes püspök uralkodásának második esztendejében gyors egymásutánban két napilapot indított Szombathelyen. (...) Aki ismerős a viszonyokkal, tudja, mennyibe kerül vidéken két napilap fenntartása és mennyire fizeti ki magát egy püspök kezében a vállalkozás. A két lap azután a püspök tekintélyének és népszerűségének égisze alatt teljesen feldúlta Vas megyében és Szombathelyen a társadalmi és politikai békét, olyan gyűlölséget szítottak, hogy most elkecserepedt ellenségként néznek farkasszemet egymással azok, akik eddig csak harcos ellenfelek voltak.”⁶¹⁵ A Szombathelyi Újság rögtön harcias választ adott: „Igaz bizony, ez a két újság megindult, él és virágzik, terjed és erősödik nap-nap után, ami lehangosabb bizonyossága annak, mekkora szükségesség volt, hogy megdőljön az a közvéleményt monopolizáló prepotencia, amellyel ezen lapok megindulásáig a munkapárti céggel megjelenő szabadkőműves sajtóorgánumok hatalmaskodtak. Mindenki természetesnek találja, ha erősen fáj nekik, hogy most már nem hatalmaskodhatnak. Azzal a váddal is szívesen nézünk szembe, hogy a Szombathelyi Újság és a Szombathelyi Kis Újság teljesen feldúlta Vasvármegyében és Szombathelyen a társadalmi és politikai békét. (...) Hogy mennyibe kerülnek ezek az újságok? Legyenek szívesek ezen nem aggódni...”⁶¹⁶ Márpedig úgy tűnik a kormánypárti erőket erőteljesen foglalkoztatta, hogy vajon mennyibe kerül és ki finanszírozza a keresztény lapokat Vas vármegyében. A két napilap kiadása jelentős terhet jelentett, amit nem tudott csökkenteni az előfizetésekből, hirdetésekből származó bevétel. 1914-ben a két lap deficitje 12 ezer korona volt, bár ebből 6 ezer koronát a Katolikus Sajtóegyesület segélye fedezett. A támogatásnak azonban feltételei voltak: többek között csak olyan lapot támogattak, amely felfogásában nem keresztényellenes és minden számában hirdetést tesz közzé a Katolikus Sajtóegyesületről.⁶¹⁷ A pénzügyi problémák következtében a Szombathelyi Kis Újság – hivatkozva a háborús körülmények okozta anyagi és személyzeti

⁶¹⁴ *A Vasvármegye támad – a Vasvármegye bánja.* SZÚ, 1913. március 22. 2.

⁶¹⁵ *Mikes püspök nem költ a politikára.* A Nap, 1913. október 23. 3.

⁶¹⁶ *Helyi hangok a Napban.* SZÚ, 1913. október 24. 3.

⁶¹⁷ SZEL AC 1915/1415.

nehézségekre – 1915 végén megszűnt.⁶¹⁸ A Szombathelyi Újság terjedelme is csökkent – a napilappá válás következményeként –, előfizetési díja viszont emelkedett. A hatékonyabb működés miatt szükségessé vált, hogy a lapot kiadó egyházmegyei nyomdát fejlesszék: e célra az egyházmegyei alap 25 ezer koronát, a nyomda maga pedig 7303 koronát fordított.⁶¹⁹ Nyilvánvaló, hogy az egyházi támogatás nélkül sem a nyomda, sem az újság nem maradhatott fenn, de ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy Mikes beleszólt volna az újság irányításába, pláne a tartalmába.

A helyi lapok közötti viszony a háború folyamán javult. Már 1914 nyarán – a papírhiány miatt – önkorlátozásról állapodtak meg a lapok terjedelmét illetően és a lakosság egyszerűbb, ingyenes tájékoztatása céljából bevezették az újságkirakatok intézményét, amelyet a város négy helyszínén – többek között a Martineum Könyvkereskedésben – állítottak fel.⁶²⁰ Az utolsó nagyobb összecsapás a Szombathelyi Újság és a munkapártiak között Ernuszt József halálakor tört ki. A lap a volt főispánt udvarias szavakkal búcsúztatta. Annak ellenére elismerte azokat az érdemeket, amelyeket a helyi közéletben elért, hogy szabadkőművesként és a Munkapárt helyi vezetőjeként épp a Szombathelyi Újság táborának politikai ellenfele volt.⁶²¹ A Világ című liberális lap pár nap múlva támadást indított Mikes ellen azzal vádolva, hogy megtagadta Ernuszttól az egyházi temetést és erre utasította papjait. A Szombathelyi Újság pontról pontra cáfolta a vádakát, bár azt elismerte, hogy Ernuszt valóban nem kapta meg a katolikus egyházi szertartást (pontosabban a család rekviemet kért) a helyi káplántól, mert az egyház előírásaival ez ütközött volna. Így az elhunytért Kapu Béla körmendi evangélikus lelkész mondott búcsúztatót.⁶²² Pár nap múlva a lap közölte Tauber Sándor írását az egyházi temetések általános szabályairól. Név említése nélkül – több más kitétel között – arról is szólt, hogy érvényes pápai rendelkezés⁶²³ értelmében nem lehet egyházi temetésben részesíteni a szabadkőműveseket.⁶²⁴ Márpedig Ernuszt szabadkőműves volt, nem is akármilyen: az Ébredés páholy nagymestere.⁶²⁵ Nyilvánvalóan nem volt véletlen, hogy épp ekkor világosították fel az olvasókat az egyházi temetés szabályairól. A Szombathelyi Újság szerint Mikes nem tudott a

⁶¹⁸ *Olvasóinkhoz!* SZKU, 1915. december 31. 2.

⁶¹⁹ SZEL AC 1915/1415.

⁶²⁰ *A közönség figyelmébe!* SZÚ, 1914. július 31. 3.

⁶²¹ *Ernuszt József meghalt.* SZÚ, 1916. augusztus 8.

⁶²² *A farizeusok.* SZÚ, 1916. augusztus 17. 2–3.

⁶²³ IX. Pius pápa 1860. október 12-én kelt Apostolicae sedis rendeletének 4. pontja.

⁶²⁴ TAUBER SÁNDOR DR: *Néhány szó az egyházi temetésről.* SZÚ, 1916. augusztus 27.

⁶²⁵ *Ernuszt József meghalt.* SZÚ, 1916. augusztus 8.

dologról, ami nehezen elképzelhető még akkor is, ha épp nem tartózkodott székvárosában. Az ügyről sem közvetlenül sem közvetve nem nyilatkozott, de feltételezhetően más eljárásra utasította volna papját, ha másként gondolta volna a körülményeket. Az eset mindenesetre megvilágítja, hogy milyen ellenséges volt a viszony a liberális és a katolikus sajtó között.

A háború alatt a helyi lapok közötti ellenséges viszony sokat enyhült, aminek az volt az oka, hogy a Vasvármegye irányt váltott és nem Mikest szidalmazta, hanem a háborúból üzletet csináló politikusokat. Lingauer a nyilvánosság előtt ment át a mérsékelt pragmatikus liberalizmusból a keresztény táborba, ami mögött a háború alatt szerzett tapasztalatai és az a veleszületett alkalmazkodóképessége lehetett, amellyel képes volt az olvasók elvárásának úgy megfelelni, hogy közben hitelessége nem veszett el.⁶²⁶ Ez a váltás 1918 őszére egy táborba hozta őt és Mikest.

A Szombathelyi Újság 1918 decemberében nyomdát és tulajdonost váltott: kiadója a Martienum Kiadó és Könyvkereskedés lett.⁶²⁷ E mögött hatékonyságnövelő elképzelések éppúgy állhattak, mint az a „politikai PR”, amely a lapot teljesen függetlennek akarta mutatni az egyházmegyétől. A szociáldemokraták azonban ezt csak álcának tartották és továbbra is Mikest látták a lap mögött. Ugyancsak Mikest és politikai törekvéseit látták a lapnál bekövetkezett személyi változás esetében: Csizmadia László távozott a szerkesztői székéből az állítólagos politikai véleménykülönbségek miatt.⁶²⁸ Ezt Csizmadia levélben cáfolta,⁶²⁹ amit az is bizonyít, hogy Csizmadiát épp ekkor választották a Mikes által is támogatott Keresztény Szociális Párt intézőbizottságába.⁶³⁰ A lap szempontjából azonban ennek már nem volt különösebb jelentősége. A bizonytalan állapotok, Mikes internálása és a Tanácsköztársaság kikiáltása megpecsételte sorsát. Utoljára 1919. március 27-én jelent meg az addigra már államosított lap utolsó száma, amely anyagi és technikai nehézségekre hivatkozva bejelentette szüneteltetését.⁶³¹ Ezzel a Szombathelyi Újság jogutód nélkül megszűnt. Ez azonban nem jelentette azt, hogy az egyház sajtó nélkül maradt volna. Az egykori nagy konkurens, a Lingauer által kiadott Vasvármegye lett a legkatolikusabb lap a megyében. Lingauer politikai színeváltozása miatt 1918 őszén közte és Mikes között hallgatólagos

⁶²⁶ KATONA, 2009. 101.

⁶²⁷ *Mindenkinek*. SZÚ, 1918. december 28. 1.

⁶²⁸ *Változtassunk taktikát*. Testvériség, 1919. február 9. 3.

⁶²⁹ *Hajszá Mikes püspök ellen*. SZÚ, 1919. február 16. 1.

⁶³⁰ *A szombathelyi keresztény szociális párt megalakulása*. SZÚ, 1919. január 8. 1.

⁶³¹ *Olvasóinkhoz!* SZÚ, 1919. március 27. 2.

szövetség jött létre, amely megerősödött, amikor Lingauer belépett a Keresztény Szociális Pártba és lapját is ennek szolgálatába állította.⁶³² Emiatt feleslegessé vált a költséges saját lapkiadás, úgyhogy a püspök nem indította újra a Szombathelyi Újságot, cserébe Lingauer lojális hangot ütött meg az egyház és a püspök iránt és megkapta a Szombathelyi Újság szinte teljes hirdetői és olvasói táborát.⁶³³ A Vasvármegye ettől kezdve elegendő teret és politikai támogatást biztosított az egyházmegyének, támogatta a püspök keresztényszociális és legitimista törekvéseit, miközben médiabirodalmával senki és semmi nem tudott versenyre kelni.

A katolikus sajtó terén elért eredmények tekintetében Mikes elérte azt a célját, hogy hatékony eszköze legyen az egyház üzeneteinek, tanításának, politikai és társadalmi kérdésekben képviselt álláspontjának a tömegekhez való eljuttatásában. Ugyanakkor nem sikerült a Szombathelyi Újság és más sajtótermékek kiadásához stabil anyagi feltételeket teremteni, ami hozzájárulhatott, hogy a 1919 után nem is kísérletezett újra a lapkiadással. De erre nem is volt szükség: a Vasvármegyén keresztül megtalálta az utat a Szombathelyi Újság által is kialakított helyi keresztény társadalomhoz.

A TAKARÉKPÉNZTÁR

1912. október 15-én, Szombathelyen megalakult az ország első egyházmegyei takarékpénztára. A hír önmagában nem okozott különösebb feltűnést, mégis látható jele volt annak a változásnak, amely folyamatban volt a magyar katolikus egyházban. Ez a változás természetesen már korábban kezdődött és nem nélkülözte a külső pressziót sem. Az 1890–95 között zajló egyházpolitikai küzdelmek igen erőteljes hatást gyakoroltak a magyar politikai gondolkodásra, hiszen a hagyományosnak tekinthető közjogi kérdés mellé újabb, most már valóban ideológiai alapú választóvonallal osztották meg a magyar politikai küzdőteret. Az egyházpolitikai küzdelmekig *de facto* a magyar katolikus egyház államegyházi jogokkal rendelkezett. Ez a helyzete 1895-re lényegesen megváltozott, mozgásteret leszűkült: elvesztett korábban birtokolt jogokat (amelyek alapvetően befolyásolhatták társadalmi beágyazottságát), ugyanakkor lényeges kérdésekben továbbra is az államtól függött. Ez a függés nyilvánult meg

⁶³² *Hajtsza Mikes püspök ellen.* SZÚ, 1919. február 18. 1.

⁶³³ SZÉKELY, 2009. 120.

például a vagyonkezelés ügyében. A kormányzat a mindenkori vallás- és közoktatásügyi miniszteren keresztül – vagyonvédelmi célból – közvetlenül is ellenőrzés alatt tarthatta az egyházakat. Ez a – részben kiszolgáltatott – helyzet az egyház számára a századforduló után kezdett kényelmetlenné válni, mert akadályozhatta önálló cselekvőképességét.

A magyar „Kulturkampf” a katolikus egyházat is rákényszerítette, hogy újra definiálja az államhoz való viszonyát. Már önmaga sem az államegyházi létben látta jövőjét, hiszen ez a modell már nem védte őt állami eszközökkel, hanem épp ellenkezőleg, kiszolgáltatottá tette az állam irányába. Azaz a katolikus egyház az új helyzetben éppen az államtól elszakadóban fogalmazza meg az államhoz való viszonyát. Ez erőteljes függetlenedésben nyilvánul meg. Leglátványosabb elemei ennek a katolikus autonómia-törekvések felerősödése, az önálló keresztény párt megalakulása, a katolikusok egyre gyakoribb közéleti megnyilvánulásai pl. a katolikus nagygyűléseken. Persze az államtól való elszakadás anyagi függetlenséget is feltételezett. A katolikus egyház elsősorban földbirtokaiból szerezte jövedelmét. Ez azonban kötött tulajdon, amelynek jelentős része feladattal volt terhelve. Így alkalmatlan volt az egyház új céljainak támogatására. Ráadásul a fentiek szerint a kormány az egyházi földbirtokra ellenőrzési joggal bírt, tehát ezért sem lehetett a kormányzattal szemben felhasználni. A katolikus egyház emiatt kényszerül rá, hogy pénzbeli jövedelmeit más, szabadon használható és forgatható formában kezelje, ami a kor követelményeinek is jobban megfelel. Így került sor az egyházi banktőke megteremtésére.

Szombathely ezen a területen úttörő vállalkozásra szánta el magát és ebben Mikes János személye meghatározó volt. Mikes fiatal, az újra fogékony, a világban nyitott szemmel járó ember volt, aki az erdélyi egyházmegyéből magával hozta az ott sikeresen működő egyházi autonómia szellemét. „Pézn dolgában kettőt tudott nagyon: pénzt teremteni és pénzt elkölteni” – írta Mikesről Székely László.⁶³⁴ A pénzteremtés példája lett az egyházmegyei takarékszövetkezet megalakítása, amely átírta a lokális pénzügyi szektort.⁶³⁵

Miért éppen Szombathelyen jön létre az első egyházi takarékszövetkezet? A választ keresve meg kell vizsgálni az egyházmegye helyzetét. A szombathelyi egyházmegye vagyoni állapota nagyon ingatag volt. Elsősorban azért, mert az 1777-ben alapított szombathelyi püspökség – a többi, viszonylag későn alapított püspökséghez hasonlóan – nem tartozott

⁶³⁴ SZÉKELY, 2009. 198.

⁶³⁵ KATONA, 2012. 47.

a legjavadalmazóbb egyházi székek közé. A Trianon előtti országterületen csak a székesfehérvári és a hajdúdorogi püspökséget előzte meg a birtok nagyságát tekintve. A püspökségi birtok kegyúri terhekkel volt terhelve, amelyek nem csökkentek, sőt új plébániák és egyéb intézmények létesítésével egyre nőttek. Ez a püspökség anyagi helyzetét erőteljesen befolyásolta. Mikes nagyszabású tervekkel érkezett az egyházmegyébe, amelyeknek anyagi fedezetét meg kellett találni. Már beiktatása után azonnal nagy figyelmet szentelt a vagyoni kérdéseknek. Az egyházi jövedelmek szétszórta, helyi alapítványokban, takarékokban voltak elhelyezve közvetlenül a plébánosok kezelésében vagy felügyeletével. Ez a költségeket tekintve pazarló rendszer nem segítette a püspökség bizonyos feladatainak (pl. papi nyugdíj ügye) megoldását és az egyházi jövedelmek kellő hasznosulását sem. Ez alatt nemcsak a pénz jobb kezelését, magasabb jövedelmezőségét értjük. Az alapítványokban lévő pénz holt tőkének bizonyult, amelynek társadalmi hasznossága alacsony volt. Ha ezt a tőkét korszerű banktőkévé lehetne formálni, akkor hiteltevékenység révén a térség gazdasági fejlődéséhez is hozzájárulna. A hiteligénylők elsősorban a vidéki parasztság és iparosok közül kerülhetnek ki, akiknek a szavazatai nélkülözhetetlenek az egyház által támogatott keresztény politika számára. Így az egyházi holt tőkéből politikai tőke is kovácsolható, hiszen a hiteligénylők nagyobb bizalommal szavaznak annak a pártnak a jelöltjeire, akiket az az egyház támogat, amely az általa fenntartott bank révén hozzájárul a szavazók jobb boldogulásához is. A takarékpénztár létrehozása tehát nemcsak vagyongazdálkodási, de politikai kérdés is volt, amelynek megnyugtató rendezésére vagy annak kísérletére a szombathelyi egyházmegye alkalmasnak bizonyult, hiszen a lakosság többsége katolikus volt, de a Néppárt pozíciói megerősítésre szorultak a Nemzeti Munkapárttal szemben. Az egyházmegye vagyongazdálkodásának átszervezése, a pénzvagyon közös központi felügyelete azért is válhatott politikai kérdéssé, mert a lelkeskedő és egyben a plébániai vagyont kezelő papság elsősorban a Néppárt híve volt. A központi vagyongazdálkodás által viszont épp ennek a csoportnak a kezéből kerül ki a pénzügyi irányítás, ami felveti annak a lehetőségét is, hogy a lépés a Néppárt pozícióit is veszélyezteti. A kérdés az volt, hogy milyen formában lehet és célszerű megoldani a vagyongazdálkodás kérdését a lehető legnagyobb haszonnal és a legkevesebb politikai veszteséggel. Mikesnek tehát nagyon körültekintően kellett az ügyet kezelnie, mert a püspökség érdeke és a vidéki papságé nem feltétlenül esett egybe

és ennek politikai vonzata is lehetett. Ha kudarcot vall, azzal maga ellen fordítja az egyházmegye papságát és árt a Néppárt pozícióinak is.

Mikes 1912. február 8-án – egy hónappal beiktatása után – körlevélben tudatta, hogy a papság kérésére tervbe vette egy központi alapítványi pénztár és számvevőszék felállítását, ezért kimutatást kért az egyházi kezelésben lévő pénzek mennyiségéről és elhelyezéséről.⁶³⁶ Augusztus folyamán⁶³⁷ új jelentést kért a kerületi esperesektől, amelyek alapján az őszi koronaüléseken meg kellett tárgyalni az alapítványi pénztár ügyét és 12 tagot kellett választani az egyházmegyei szintű előkészítő tanácskozásra. A tervek szerint október 15-én ez a plénum hozta volna meg a végső döntést a pénztár ügyében. Körlevelében még ekkor is alapítványi pénztár létesítéséről írt. Ám véleményét hamarosan megváltoztatta. Az őszi koronagyűléseken a papság elviekben támogatta a püspöki indítványt, a pénzügyintézet felállítását, mert céljait megismerve „belátták, hogy minden tekintetben tiszteletreméltó célok hívják életre: az egyházi alapítványok egységes, középponti, önálló kezelése, egyházmegyénk elhanyagolt papi nyugdíjúgyének hathatós felkarolása, szegény beneficiumoknak, templomoknak, iskoláknak támogatása és egyéb magas kulturális és szociális célok megvalósítása. Mindezekhez hozzájárul az igazi humanizmus jegyében álló altruisztikus cél: a kisember körültekintő, becsületes igazi segélyezése.”⁶³⁸ A pénzügyintézet formájáról szóló döntést a püspök a papságra bízta. Milyen formák jöhettek szóba? A korszakban az egyházi vagyon kezelésének két módját különböztethetjük meg: az alapítványi pénztárt és az egyházmegyei takarékpénztárt. Dr. Rogács Ferenc⁶³⁹ értelmezése szerint az alapítványi pénztár egy olyan központi hivatal, amely a rábízott alapítványi tőkét kezeli. Előnye, hogy a vagyont megbízható állami értékpapírokban tartja, de nem működik pénzügyintézetként, azaz közvetlenül nem segít a plébániáknak és a laikusoknak sem. A takarékpénztár ez utóbbi hibát kiküszöböli. Benne az egyházmegyei szervezet és a takarékpénztári forma egyesült. A takarékpénztár célja „betétek elfogadása, gyümölcsöző kihelyezése által saját részvénytőkéjének hasznosítása mellett a

⁶³⁶ SZEL Püspöki körlevelek 1912. III. nr. 637.; 1912 áprilisában felkérte a székeskáptalant is, hogy függessze fel az általa vásárolt állampapírok kötvényesítését is, mert az egyházmegyei központi pénzkezelés kérdése hamarosan megoldódik. SZEL Káptalani jegyzőkönyvek 1912. április 30. 81. szám.

⁶³⁷ SZEL Püspöki körlevelek 1912. XI. nr. 4695.

⁶³⁸ *Egyházmegyei értekezlet*. SZÚ 1912. október 20. 3.

⁶³⁹ DR. ROGÁCS FERENC: *Egyházmegyei takarékpénztárak I.* Alkotmány, 1917. június 7. 11.; *Egyházmegyei takarékpénztárak II.* Alkotmány, 1917. június 8. 5.; *Egyházmegyei takarékpénztárak III.* Alkotmány, 1917. június 9. 7.

földművelés, kereskedelem és általában a vagyonosodás érdekeit előmozdítani”,⁶⁴⁰ azaz banki tevékenységet folytatni és ezzel az egyházmegye gazdasági életét fellendíteni az addig holt egyházi vagyon forgalomba hozatalával.

Rogács írása 1917-ben született, amikor már rendelkezésre álltak a takarékpénztár működésének első eredményei, így hitelesen tudott a takarékpénztári forma mellett érvelni. Az elszórt egyházi vagyon központi kezelését több szempontból is célszerű lépésnek tartotta: így áttekinthető és ellenőrizhető, azaz a püspökség szempontjából előnyösebb vagyonkezelési forma. Másrészt előnye, hogy nagyobb hasznot hoz, amely egyházi célokra fordítható. Természetesen azonnal felmerült a kérdés: az egyházi vagyon banktőkésítése nem ütközik-e az egyház tanításába. Igen határozottan elutasítja azt a vádat, hogy ez nyereszkesedés lenne: „A keresztény erkölcsan tiltja ugyan a mammonizmust, (...) de nem ellensége a kapitalizmusnak, melyet az igazságosság és felebaráti szeretet két korlátja határol.”⁶⁴¹

A takarékpénztár egyik kinyilvánított fő feladatának az egyházmegyei alapok és alapítványok vagyonának kezelését tekintette. A takarékpénztár előnye, hogy a vagyont biztonságosan kezeli, döntéseit nem egy személy, hanem a szakértőkből álló igazgatóság irányítja és szakmai ellenőrzése is megoldott a felügyelő bizottság és a revizorok által. Így biztonságosan segíti a plébániai vagyon megőrzését, kezelését és ellenőrzését. Másrészt olcsó hitelt tud nyújtani és azáltal, hogy nemcsak egyházi, hanem idegen pénzt is forgat, nagyobb jövedelmet ér el és tud egyházi és kulturális célokra fordítani. Mindezen előnyök miatt választotta a papság és Mikes a takarékpénztári formát. Ennek tervezetét Simonyi-Semadam Sándor országgyűlési képviselő dolgozta ki,⁶⁴² aminek az a jelentősége, hogy ő néppárti képviselőként a néppárti papság támogatását könnyűszerrel megszerezte az új szervezet számára. 1912. október 15-én megtörtént a részvényjegyzés és ezzel a takarékpénztár megalakult. Az alapítók kinevezték az igazgatósági tagokat, akik köztiszteletnek örvendő (és így az új takarékpénztár iránti bizalmat erősítő) személyek lettek, mint Erdődy Sándor gróf birtokos, Simonyi-Semadam, illetve az egyházmegye vezető papi garnitúrájából kikerülő dr. Gaál Sándor szombathelyi plébános, dr. Rhorer Ödön és dr. Rogács Ferenc.⁶⁴³ Az alapító közgyűlésre 1912. október 19-én került sor, ahol elfogadták a takarékpénztár

⁶⁴⁰ ROGÁCS, 1917. június 7. 11.

⁶⁴¹ ROGÁCS, 1917. június 7. 11.

⁶⁴² *Egyházmegyei értekezlet*. SZÚ, 1912. október 20. 3.

⁶⁴³ SZEL AC 1912/6601–3.

alapszabályát. November 20-án a Szombathelyi Királyi Törvényszéknél megtörtént a cégbejegyzés.⁶⁴⁴ A takaréknak 100 ezer korona alaptőkével kezdte meg működését. Ténylegesen az alaptőke 30 %-ával kezdett el dolgozni, a fennmaradó 70 %-ot csak 1913 tavaszának végén fizették be a Szent Imre Segélyező Egylet pénzéből.⁶⁴⁵ Az alaptőkét azonban egy év múlva már 1 millió koronára emelték. Indokolásként a takaréknak iránt jelentkezett nagyfokú bizalmat és keresletet jelölték meg, ami megnyilvánult abból az 506 kölcsönkérelemből is, ami a takaréknak igazgatóságához érkezett, másrészt a pénzügyi versenyt csak tekintélyes tőkéjű szervezettel lehetett túlélni.⁶⁴⁶ A tőkeemelést a püspök rendelkezése szerint az egyházmegyei ajtatos alapokból fedezték, „hogy a takarékra idegen jellegű pénzek ne gyakorolhassanak befolyást.”⁶⁴⁷ Az alapítványok értékpapírját 80 korona árfolyamon váltották át a takaréknak részvényeire. A legnagyobb részvényes a Szent Imre Segélyező Egyesület volt 210 db részvénnyel, ezt a Papnevelő Intézet 160, az Egyházmegyei Alap és az Egyházmegyei Segélyalap 140-140 részvénye követte. Nagy részvényes volt még a szombathelyi plébánia 110 és a székesegyház 100 db részvénnyel.⁶⁴⁸ A részvények megoszlása jól mutatja a takaréknak egyik fő célját: a papi nyugdíjat kezelő Szent Imre Segélyező Egyesület volt a legnagyobb részvényes. Mikes ezt kiemelt feladatnak tekintette és megoldását is a takaréktól várta.⁶⁴⁹ Ő maga is részvényes volt: az 1913 őszi tőkeemelés után Erdődy Sándor gróffal és Simonyi-Semadam Sándorral együtt 300-300 részvényt birtokolva a legnagyobb részvényesek voltak.⁶⁵⁰

A takaréknak alapítása az egyházmegyei vagyon centralizálását jelentette. Egyfelől a vagyon ilyen formájú kezelése nagyobb szabadságot és lehetőséget adott az egyháznak a helyi társadalom és gazdaság irányába, mert egy csatornába gyűjtötte az addig szétszórt pénzügyot, amely ebben a formájában már tényezőnek számított a helyi tőkepiacon. Magában az egyházban ezzel némiképp ellenkezőleg, koncentrálna a vagyonkezelés feletti hatalmat és korlátozta, illetve meg is szüntette a plébániák és a különböző alapok rendelkezési önállóságát. Ennek bizonyítékául a püspök a takaréknak alapításánál külön kikötötte magának azt a jogot, hogy az Rt. ügyvitelét általa választott

⁶⁴⁴ VML Cégbírósági iratok Egyházmegyei Takarékpénztár Rt. iratai 1–13. 13245/1912. p. sz. végzés; SZEL AC 1912/2989.

⁶⁴⁵ SZEL AC 1913/4704.

⁶⁴⁶ SZEL AC 1912/5311.

⁶⁴⁷ SZEL AC 1913/5770.

⁶⁴⁸ SZEL AC 1913/6872.

⁶⁴⁹ SZEL körlevelek 1913. XVII. Szent Imre Segélyező Egyesület ülésén elmondott beszéde.

⁶⁵⁰ VML Takaréknak. 31.

szakértőkkel megvizsgáltathassa.⁶⁵¹ Ezt a jogot elismerték és az alapszabályba is belefoglalták. Mikes élt is ezzel a joggal. Kérésére először 1913. július 18-án tartottak vizsgálatot, „amelynek eredménye megnyugtató volt”.⁶⁵²

A nyugdíj mellett a takaréknak az egyházi épületek biztosításával is foglalkozott, ez újabb jelentős bevételt hozott. A püspök elrendelte, hogy tűzkár elleni biztosítást csak a takarékpénztárakon belül működő biztosítónál lehet megkötni. Ezt úgy oldották meg, hogy a takarékpénztár szerződést kötött a Hungária Általános Biztosító RT-vel, amelynek kizárólagos vezérügynöksége lett a megyében.⁶⁵³

A takarékpénztár szédületes gyorsasággal fejlődött, amit az évről évre elért nyereség összege is mutat.

Év	Nyereség (korona)	Év	Nyereség (korona/pengő)
1913	32 724	1925	861 734 000 K
1914	82 408	1925	68 937 P
1915	114 076	1926	74 375
1916	128 704	1927	84 036
1917	139 667	1928	107 712
1918	221 183	1929	116 429
1919	151 792	1930	106 246
1920	312 738	1931	91 420
1921	420 151	1932	67 225
1922	1 788 689	1933	58 259
1923	47 386 910	1934	56 561
1924	497 993 841	1935	59 438

Az Egyházmegyei Takarékpénztár nyeresége 1913–35 között⁶⁵⁴

Az 1914. évi összeforgalom 1916-ra megduplázódott, 1918-ra meghatszorozódott és meghaladta a 300 millió koronát.⁶⁵⁵ Az elért nyereség lehetővé tette, hogy a takaréknak terjeszkedjen és 1918-ban Kassán fiókpénztárt létesítsen.⁶⁵⁶ Az alaptőkét 2 millió koronára emelték és a takaréknak megvásárolta a szombathelyi Hübner és Póhl téglagyárat,

⁶⁵¹ SZEL AC 1912/6598.

⁶⁵² A Magyar Országos Központi Takarékpénztár cégvezetője 1913. július 18-án tartott vizsgálatot. Jelentése szerint minden „teljesen modernnek és mintaszerűnek mondható. A pénztintézeteknél elhelyezett összegekre nézve sűrű kémpróbák útján az illető intézetek levelezéséből, számlakivonataiból, illetve a Szombathelyi Takarékpénztár felmutatott 500 000 koronás betéti könyvecskéjéből a könyvelés helyességéről minden próbánál meggyőződést szerezhettem.” SZEL AC 1913/4112.

⁶⁵³ VML Takaréknak. 38–41.

⁶⁵⁴ VML Takaréknak. 38–41. A táblázatban 1924-ig koronában, 1926-tól pengőben van feltüntetve a nyereség, míg az 1925. évet mindkét pénznemben jeleztem. (B.B.)

⁶⁵⁵ 1914-ben az összeforgalom 52.064.395 K volt, míg 1918-ban 306.988.135 K.

⁶⁵⁶ VML Takaréknak. 106–107.

megalapítva az Első Szombathelyi Gőztéglagyár Rt-t, illetve a Szombathelyi Építő Rt-t. Alapító részvényesként részt vett a Szombathelyi Kereskedelmi és Mezőgazdasági Rt-ben, ill. a Vasvörösvári Gróf Erdődy-féle Iparművek Rt-ben.⁶⁵⁷ Szintén a takaréktulajdonában volt az Egyházmegyei Nyomdával egyesült Martineum Rt, amely az egyházmegyében kezében tartotta a könyv- és papírkereskedelmet. A cégek az építő és a téglagyár kivételével már az első években nyereségesek voltak. Bár a kassai fiókot 1923-ban megszüntették,⁶⁵⁸ tovább gyarapodott a takaréktulajdonosok vagyona 1921-ben a Kőszegi Sörgyárral. 1930-tól érdekeltségi körébe vont a Vasvári Takarékpénztár Rt-t is, amelynek 1941-től többségi tulajdonosa lett. Kőszegen Hitelszövetkezetet is létesített. Az alaptőkét folyamatosan emelték, amelynek összege 1925-ben 500 ezer pengő volt, ezzel a legmagasabbnak számított az egyházi takarékok között.⁶⁵⁹ Előbbiekből látható, hogy a takaréktulajdonosok az egyházi vagyont kereskedelmi banki tevékenysége által világi pénzüsszegekkel növelte és aktívan részt vett a régió gazdasági életében: üzemet birtokolt, munkahelyeket létesített vagy segédkezett ebben.

Természetesen ez nem szorította háttérbe az eredeti célokat sem, nevezetesen az egyházmegyei problémák megoldását. 1921-ben a takarékpénztár a püspökről elnevezett segélyalapot hozott létre az alsópapság beteg, illetve üdülési segélyének létesítésére.⁶⁶⁰ A papi nyugdíj ügyét is kellőképpen rendezte. A püspök az 1927. évi zsinaton is elégedettségét fejezte ki működésével kapcsolatban.⁶⁶¹

Mikes már az első év után összefoglalót készített a takarékpénztár működéséről, amelyet minden katolikus püspökhöz eljuttatott. Így a szombathelyi kísérletről szinte azonnal értesülhettek az egyházmegyék. Meggyőzőnek találhatták az eredményeket, hiszen a szombathelyi mintájára 1913-ban Pécsen, 1920-ban Egerben, 1922-ben Vácon, 1924-ben Kalocsán is egyházmegyei takarékpénztárak alakultak. A szombathelyihez hasonlóan Kalocsán, Pécsen és Vácon is Simonyi-Semadam Sándor lett az igazgatóság elnöke.⁶⁶²

Persze nem mindenki értett egyet a takaréktulajdonosok működésével. Mikest megvádolták, hogy belekényszerítette az alsópapságot a takarékpénztárba, akik ezzel elvesztették a vidéki pénztárakban betöltött funkcióikat, jövedelmüket. Ez utóbbi igaz volt, bár Mikes ezt

⁶⁵⁷ VML Takaréktulajdonosok. 108–121.

⁶⁵⁸ VML Takaréktulajdonosok. 183–194.

⁶⁵⁹ GERGELY, 1999. 300. Kalocsán 300 ezer, Egerben 450 ezer, Pécsen 300 ezer pengő volt a tőke összege.

⁶⁶⁰ VML Takaréktulajdonosok. 153–156.

⁶⁶¹ SZEL AC Zsinati iratok VI. tanácskozó ülés jegyzőkönyve.

⁶⁶² GERGELY, 1999. 300.

sohasem tagadta, sőt külön felhívta a figyelmet erre a problémára.⁶⁶³ A takarékot azonban nem a papság ellenében, hanem vele egyetértésben alapították meg és formáját is a papság bevonásával határozták meg.⁶⁶⁴ Később, a '30-as években megvádolták a takarékot, hogy öncélúvá vált, túlságosan elszakadt az egyháztól és nem segítette a püspökség anyagi gondjainak a megoldását.⁶⁶⁵ Csakhogy a takarékot nem erre a célra hozták létre. Nem az volt a feladata, hogy a püspökség vagyonát növelje, vagy a püspökséget szanálja. Ez az államra háruló feladat, amit az egyház nem is akart, nem is tudott megoldani, ráadásul nem is illeszkedett a takarékok által folytatott kereskedelmi banki tevékenységbe. Feltehetően a konkurencia is féltékenyen nézte a takarékok sikereit,⁶⁶⁶ bár Mikes nyilvánosan is hangoztatta: „ezen egyházmegyei takarékpénztárnak célja nem az, hogy másoknak tisztességtelen verseny által kárt okozzon, nem az, hogy egyéni érdekek vagy politikai célok szolgálatába állíttassék, hanem kizárólag az, hogy először az egyházmegyei vagyonkezelést egyöntetűvé tegye, a papságot sok kellemetlenségtől megmentse, az egyházi vagyonkezelést biztossá tegye és hogy fennmaradó nyereségéből a papi nyugdíjügyét és az egyházmegye más szükségleteit előmozdítsa.”⁶⁶⁷ Ugyanakkor versenyt mégis támasztott a pénzpiacon és ez bizony érdeksérelemmel járhatott.

A takarékpénztár Mikes püspökségének egyik leggyümölcsözőbb eredménye lett. Sikerral megoldotta a pénzgazdálkodás szinte átláthatatlan egyházmegyei rendszerét, rengeteg plébániának, szervezetnek, cégnek és magánszemélynek nyújtott kölcsönt és maga is munkalehetőségeket teremtett. Nem utolsósorban ezzel hozzájárult a keresztény politika nyugat-magyarországi megerősödéséhez is.

A takarékok egész működése alatt nyereségesek voltak. Még a gazdasági válság éveiben is, amikor a betétállományuk egy év alatt 12%-os csökkenést is elszenvedett. A nyereségesség, az általa kezelt betétek és hitelek magas száma igazolta létjogosultságát és a bizalmat, amely iránta megnyilvánult. Ezt bizonyítja, hogy a válság után a nyereség ismét gyorsan növekedett és 1941-re meghaladta a 100 ezer pengőt.⁶⁶⁸

⁶⁶³ SZEL AC 1912/2989.

⁶⁶⁴ MIKES JÁNOS: *Két év az egyházmegye életéből*. SZÚ, 1913. november 28. 1. Elhangzott a Szent Imre segélyzőegylet közgyűlésén 1913. november 27-én; SZEL Püspöki körlevelek 1913. XVII.

⁶⁶⁵ SZÉKELY, 2009. 91.

⁶⁶⁶ „Betétállományunk (A Szombathelyi Takarékpénztár Rt. – B.B.) csökkenését az okozta, hogy az Egyházmegyei Takarékpénztár alapítása folytán az egyházmegyei pénzek oda helyeztetek” *Szombathelyi pénzpiaca 1913-ban*. SZÚ, 1914. február 1. 4.

⁶⁶⁷ MIKES JÁNOS: *Két év az egyházmegye életéből*. SZÚ, 1913. november 28. 1.; SZEL Püspöki körlevelek 1913. XVII.

⁶⁶⁸ Szombathelyi Katolikus Tudósító 1942. VI. évf. 3. szám 3.

Természetesen a II. világháborút követően az egypárti diktatúra kiépülése, a kettős bankrendszer megszüntetése, a bankok államosítása és az egyházzal szembeni fellépések a takarékok sorsát is megpecsételték. A Szombathelyi Egyházmegyei Takarékpénztár működését 1950-ben fejezte be. Május 5-én a pénzügyminiszter elrendelte a felszámolását,⁶⁶⁹ amelyet a Pénzügyintézeti Központ három hét alatt végre is hajtott. Május 25-én a felszámolás befejeződött, az Egyházmegyei Takarékpénztárt a cégjegyzékből törölték.

Történetének közel negyven éve sikeresnek mondható. Az egyházmegye és a régió egyik meghatározó pénzügyintézetévé vált, amely biztonsággal kezelte a betétesek vagyonát, olcsó hiteleivel hozzájárult a helyi ipar, kereskedelem és szolgáltatás fejlődéséhez. A lakossági területen főleg a házépítésekhez nyújtott nagyszámú kölcsönt. Nyereségét a fő részvényesek, azaz egyházi alapítványok és szervezetek hasznosították főként a papi nyugdíj kérdésének rendezésére és jótékony célokra. Hitelei az egyházmegyei intézmények gyarapodását segítették. Működése korrekt, a pénzügyi szabályoknak mindenkor megfelelő volt. Vezetésében a világi személyek a szakszerűség, az egyháziak a mértékletesség őrői voltak. Úttörő vállalkozása az egész országban követőkre talált.

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉVEI

Az I. világháború kitörésével új szakasza kezdődik Mikes püspökségének, mert megakad azon látványos alkotásoknak a sora, amely az első éveket jellemezte. Mikes ezekben az években is nagyon aktív volt, de tevékenységei más jellegűek, mint az első időszakban vagy a '20-as években.

A háborús években a társadalmi igények megváltoztak és erre neki is reagálnia kellett. Ennek megfelelően elsősorban a karitatív munka szerepe nőtt meg. Fontos feladatnak tekintette a hátszág életének szervezését. A szarajevói merénylet kapcsán kiadott körlevelében az ifjúság keresztény erkölcsök szerinti nevelését hangsúlyozta, amely az egyedüli megakadályozója lehet a téves eszmék terjedésének.⁶⁷⁰ A háborús helyzet

⁶⁶⁹ 429/1950. PM rendelet.

⁶⁷⁰ SZEL Püspöki körlevelek 1914. IX. nr. 3849.; Mikes itt pontosan nem fejt ki, hogy milyen téves eszmékre gondol, de az 1916 karácsonyára kiadott körlevelében erről így ír: „A nemzetek jónak látták, hogy Krisztus eszményei helyett új eszményeket írjanak zászlaikra. A testet csak földi jókkal akarták boldogítani s a lelket csak a kultúra áldásával akarták kielégíteni, a Krisztusban való testvériség helyébe egy Krisztus nélküli, csupán az emberiségen alapuló testvériséget akartak helyezni s azt hitték, hogy

Mikes szerint megköveteli a papság még nagyobb társadalmi feladatvállalását. Az egyház kötelessége, hogy a bizonytalan közállapotok közepette is stabilitást mutasson, és ezt az egész társadalom felé közvetítse. A papságnak a lelkipásztori teendők mellett nagyobb részt kell vállalnia a közéletben.⁶⁷¹ Kiemelt feladata, hogy nyugtassa meg a híveket és oszlassa el a felmerülő hamis híreket. Az események magyarázatában vállaljon aktív szerepet, hogy a hívek eligazodhassanak a történésekben. A karitatív tevékenység minden korábbinál szükségesebb feladat lett: a papság vállalja az anyagi segítyezés szervezését és a családok terheinek könnyítését, például napközi gyermekotthonok felállításával segítve a dolgozó anyákat.⁶⁷² Több alkalommal gyűjtést is szerveztek az egyházmegyében, például 1914 karácsonyára mintegy 300 000 korona gyűlt össze a katonák ajándékára.⁶⁷³ Mikes buzdítására a hadikölcsönjegyzések is sikeresek voltak.⁶⁷⁴

A karitatív vállalkozásokban Mikes maga is élenjárt. A püspöki elemi iskola katonai kórházzá alakult 1914 őszétől 1916 áprilisáig.⁶⁷⁵ 1914. augusztus 6-án arról értesítette Herbst Géza alispánt, hogy a répceszentgyörgyi püspöki kastélyban a Vöröskereszt segítségével 80 ágyas kórházat rendez be.⁶⁷⁶ A kórház szeptember 15-én nyílt meg egy műtővel, egy 24 és egy 26 ágyas kórteremmel. A betegek ellátásának költségeit a püspök fedezte, gyógyszerekről pedig a Vöröskereszt gondoskodott. Az orvosi feladatokat dr. Nagy Károlyra, a szomszédos Hegyfalu orvosára bízta. A sérültek ápolását egy vöröskeresztes ápolónő, két kispap, a püspök édesanyja, Ilona nővére⁶⁷⁷ és

egy eljövendő világbékében megadtak az emberiségnek mindent, ami a boldogsághoz szükséges. Ekkor jött a világháború és valamint a földrengés ereje romba dönti mindazt, ami útjába esik, úgy döntötte romba mindezeket a hamis eszményeket. Bebizonyult, hogy a nemzeti érzések erősek és kiirthatatlanok.” *A békéről.* SZÚ, 1916. december 24. 2.; „És a veszély órái azt is mutatják, melyek azok a világnézetek, és melyek azok a társadalmi rétegek, melyekben a Magyar Nemzet ereje rejlik! Az erős keresztény hit, az ezen hitből fakadó erő, önmegtagadás, önfeláldozás teszük hőssé katonáinkat a csatában, nyújtanak vigasztalást és nyugodt bizalmat itthon maradt családjaiknak.” MIKES JÁNOS: *Az Erősség Lelke.* SZÚ, 1915. május 23. 1.

⁶⁷¹ Papjai figyelmébe ajánlotta a községi gazdasági bizottságok támogatását illetve kéri, hogy segítsék a mezőgazdasági szerződések megkötését így támogatva az aratás biztonságos lebonyolítását. *A főpásztor szava a mezőgazdasági munkák elvégzése érdekében.* SZÚ, 1915. február 24. 2.; *A megyéspüspök felfüggesztette a vasárnapi munkaszünetet.* SZÚ, 1915. június 9. 2.

⁶⁷² SZEL körlevelek 1914. XI. nr. 4650.

⁶⁷³ *A hadsegélyező hivatal a megyéspüspökhöz.* SZÚ, 1915. január 13.

⁶⁷⁴ *Megepüspökünk a II-ik hadikölcsönről.* SZÚ, 1915. május 18. 2.

⁶⁷⁵ GÉFIN GYULA: *A szombathelyi egyházmegye története.* II. kötet. Zabolai Mikes János gróf élete és működése. Szombathely, 1929. 283.; A Vasmegeyi Független Hírlap eredetileg arról ír, hogy a püspöki palotában rendeznek be 80 sebesült befogadására alkalmas kórházat. Vasmegeyi Független Hírlap, 1914. augusztus 12. 1.

⁶⁷⁶ *Hírek.* SZÚ, 1914. augusztus 7. 2.

⁶⁷⁷ *A répceszentgyörgyi püspöki tartalékkórház megszűnt.* SZÚ, 1916. november 3. 2.

két unokahúga⁶⁷⁸ végezte. Az intézmény tartalékkórházként működött, ahol nemcsak ápolást, hanem a sebesültek utógondozását is végezték. A környék birtokosait is sikerült megnyernie, akik főleg ruhaneművel támogatták a kezdeményezést.⁶⁷⁹ A püspök anyagi helyzete két évig tette lehetővé a kórház működését. 1916 novemberétől a répceszentgyörgyi gazdaságot a büki cukorgyár vette bérbe, ezért a kórház megszűnt.⁶⁸⁰ 25 hónapi fennállása alatt 539 sebesült katonát ápoltak itt.⁶⁸¹ Felosztatása után a püspök a modern felszerelést és a teljes gyógyszerkészletet a szombathelyi gyermekkórháznak ajándékozta.⁶⁸²

Mikes a háború alatt kétszer utazott el a frontra, hogy meglátogassa az egyházmegyéből frontszolgálatot teljesítő katonákat. Az első útra 1917. június 15-től került sor az orosz fronton – Géfin közlése szerint a tisztikar hívására.⁶⁸³ Az útra elkísérte dr. Rogács Ferenc irodaigazgató is. Lemberg közelében a frontvonalban lévő csapatok közé ment, misézett és sebesülteket látogatott.⁶⁸⁴ Az úti cél kiválasztásában segített, hogy ott állomásozott a 83. szombathelyi gyalogezred, soraiban a püspök unokaöccse, Mikes Miklós is. A püspök egészen az orosz vonalak közelébe is eljutott, a katonák az egyik futóárkot a tiszteletére Graf Mikes Graben-nek nevezték el.⁶⁸⁵

A második látogatásra 1918. szeptember végén az olasz frontra utazott el. A Piave mellett állomásozó két szombathelyi háziezredet (83. és 106.) kereste fel szeptember 29–30-án, ahol szintén tábori misét celebrált, harminc fiatalot bérmált, kórházakat és temetőket látogatott.⁶⁸⁶ Ezek az utazások igazán hazafias, a háborús helyzethez adekvát, főpásztorhoz illő utak voltak. Valószínűleg a személyes érintettség is szerepet játszott abban, hogy vállalkozott a veszélyeket is rejtő látogatásokra. A háború közléről érintette őt, hiszen erdélyi rokonai is menekülni kényszerültek a román hadsereg betörése után,

⁶⁷⁸ Kyd Thea és Jean. GÉFIN, 1929. 450.

⁶⁷⁹ Géfin közlése szerint a környék főúri hölgyei segítségével sikerült felruházni is a sebesülteket. Gróf Széchenyi Gáborné Hegyfaluból például 80 db inget adott a kórháznak, a többi adakozó pedig 240 db fehérneműt. GÉFIN, 1929. 420.

⁶⁸⁰ *A répceszentgyörgyi püspöki tartalékkórház megszűnt.* SZÚ, 1916. november 3. 2.

⁶⁸¹ Géfin az adatokhoz hozzáfűzi, hogy az 539 fő ápolása 14835 ápolási napot jelentett, azaz a kórházban magas volt az ápolási idő, átlagban 20 nap, ami jelentősen növelhette a kórházi ellátás költségeit. GÉFIN, 1929. 450–451.

⁶⁸² GÉFIN, 1929. 449–450.

⁶⁸³ GÉFIN, 1929. 447.

⁶⁸⁴ DR. ROGÁCS FERENC: *Mikes püspök a fronton.* SZÚ, 1917. június 27. 2.; *Püspöki látogatás a fronton.* SZÚ, 1917. július 8. 1.

⁶⁸⁵ Mikes-árok. *Gróf Mikes püspök a fronton.* Alkotmány, 1917. július 18. 5.

⁶⁸⁶ DR. ROGÁCS FERENC: *Látogatás a Piave mellett.* SZÚ, 1918. október 6. 2–3.; GÉFIN, 1929. 448–449.

miután a zabolai birtokot elfoglalták.⁶⁸⁷ A frontlátogatások gyakorlati hasznót is hoztak. Az olasz fronton ismerkedett meg báró Lehár Antal⁶⁸⁸ ezredessel, aki 1919–20-ban és a királypuccsok idén Nyugat-Magyarországon fontos szerephez jutott. Másrészt a látogatások pozitív színben tüntették fel a személyét, amire szüksége is lehetett, hiszen 1917 tavaszától elég negatív képe alakult ki a sajtóban a veszprémi vacantia kapcsán. 1917. február 9-én báró Hornig Károly bíboros halálával megüresedett a veszprémi püspökség, az utód személyéről pedig hamarosan találgatások kezdődtek. A Világ február 24-i számában Mikest nevezte meg az egyik jelöltként, mint akinek a legjobbak az esélyei a javadalomra. A lap szerint a miniszterelnök és a prímás között gyorsan megtörtént az erre vonatkozó megegyezés.⁶⁸⁹ Székely szerint a király szárnysegédje már Hornig temetésekor közölte vele, hogy a királyi pár választása órá esett.⁶⁹⁰ A 8 órai Újság a szombathelyi utódot is tudni vélte Sipeki Balázs rozsnyói püspök személyében.⁶⁹¹ Mikes azonban nem vállalta a javadalomváltást, bár nem lett volna egyedi eset egy püspöki szék ily módon való betöltése: gróf Széchenyi Miklós a győri püspöki széket cserélte fel 1911-ben a jobban jövedelmező nagyváradira.⁶⁹² A lapok március 29-én közölték a püspök döntését, miszerint nem kívánja szegény püspökségét egy gazdagabbra elcserélni. A Világ szerint a püspök döntését befolyásolta, hogy a veszprémi javadalmat súlyos adósság terhelte, másrészt valószínűleg egyházi karrierjének a csúcsára is érne, márpedig Mikes feljebb tekintett.⁶⁹³ Ez utóbbi csak spekulatív, rosszindulatú megjegyzés lehetett, amely a püspököt nagyravágyással és hataloméhséggel vádolta, másrészt a találgatás minden alapot nélkülözött, hiszen a

⁶⁸⁷ *Menekül a Mikes család.* Magyarország, 1916. szeptember 24. 13.; *A Mikes grófi család menekülése.* SZÚ, 1916. október 3. 5.; *A háromszéki mágnások menekülése.* Magyarország, Újságkivágás dátum nélkül. SZEL Mikes János iratai.

⁶⁸⁸ Lehár Antal (1876–1962), a bécsi hadapródiskola elvégzése után 1893-ban avatták hadapród tiszthelyettségé. 1897 és 1899 között a Hadiiskola hallgatója. Az I. világháborúban 83. gyalogezredbeli őrnagyként, a 13. népfelkelő gyalogezrednél szolgált, amiért a Katonai Mária Terézia Rend lovagkeresztjét és bárói címet kapta. A háborút ezredesként fejezte be. A Friedrich-kormány idején Lehár a szombathelyi katonai körlet parancsnokává nevezték ki. Ebben a minőségében aktív szerepet játszott Tanácsköztársaság bukása utáni konszolidációban. A második királypuccs idején a király mellé állt, aki vezérőrnaggyá nevezte ki. A kísérlet bukása után letartóztatták, kiszabadulása után Németországba költözött. Magyar életrajzi lexikon. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC09006/09334.htm> [2012. december 20.]

⁶⁸⁹ *A veszprémi püspökjelöltek.* Világ, 1917. február 24. 4.

⁶⁹⁰ SZÉKELY, 2009. 98.

⁶⁹¹ *Hírek.* 8 órai Újság, 1917. március 8. 2.

⁶⁹² BALOGH–GERGELY, 1996. 43.

⁶⁹³ *Mikes püspök nem vállalja a veszprémi püspökséget.* Világ, 1917. március 29. 7. Bár a lap február 24-i cikkében még az ellenkezőjét állította a püspökség vagyoni helyzetéről.

veszprémi püspökségből is tovább lehetett emelkedni.⁶⁹⁴ Mikes döntésének valódi indokát csak találgatni lehet. Géfin visszaemlékezése szerint döntését nem bánta meg, bár az ügyet megaláztatásként élte meg.⁶⁹⁵ Ez nem meglepő, hiszen valóságos sajtóhadjárat indult ellene. A legkritikusabban fogalmazó lap főleg grófi származását, nagyúri életmódját, merev társadalmi felfogását támadta. A bírálatok hangneme szinte gyűlöletkeltő volt Mikes ellen: „Hivatalos dolgait, reprezentatív kötelességeit jól ellátja. Évenként négyszer – ötször pontifikál. A Szentlelket a szelek szárnyán viszi híveinek a májusi verőfényben lezajló autó-bérma-útján. Palotája belsejében fejedelmi, külsejében apostoli szegénységű elhanyagoltan szánalmas. (...) Ajtója grófnak és azon felül mindig nyitva áll. A föld turása nem zavarja a cura animarumban;”⁶⁹⁶ birtokait jól bérbeadta (...), hogy közép- és alsóosztálybeli híveivel nem érintkezik, ne vegyük rossz néven tőle, hisz elsősorban gróf és csak mellékesen püspök”.⁶⁹⁷ Püspökségének négy évét – minden intézkedését beleértve – negatívan értékelték, főleg az alsópapság érdekében hozott intézkedéseit hiányolva: „A kicsi plébániákon ügyesbajoskodó papság főpásztora fölé terjesztett kezének eddig csak a hűvösségét érezte.”⁶⁹⁸ A kritika – bár bizonyos valóság tartalma alig vitatható – túlságosan éles és bántó, igaztalan, egyoldalú beállítást volt. Természetesen a Világ szabadkőműves⁶⁹⁹ szemléletéből és olvasói igényeiből adódóan ez is volt a célja. Az általa keltett negatív képet a frontlátogatások propagandája viszont ellensúlyozhatta.

⁶⁹⁴ Többek között a veszprémi püspöki székből emelkedett Eger, Kalocsa vagy Esztergom érseki székébe: Lippay György (1633–1645), Szelepcsényi György (1644–1647), Széchényi György (1657–1697), Esterházy Imre (1723–27), Kopácsy József (1825–1838), Czapik Gyula (1939–1943), Mindszenty József (1944–45), Lékai László (1972–1975), Paskai László (1978–1982).

<http://www.gcatholic.com/dioceses/diocese/vesz0.htm> [2013. január 3.]

⁶⁹⁵ SZÉKELY, 2009. 98.

⁶⁹⁶ Lelkipásztori munka.

⁶⁹⁷ Világ 1917. február 24. 4.

⁶⁹⁸ Világ 1917. március 29. 7.

⁶⁹⁹ „A kulturális életben mindig fontos szerepet töltöttek be az időszakos kiadványok, az újságok, folyóiratok. Voltak olyanok ezek között, amelyeket az egész magyar szabadkőművesség közös erkölcsi és anyagi erejének összefogásával jelentettek meg. Ilyen volt a maga korában egyedülálló *Világ* című napilap. Ez a nagyon színvonalas lap a nagyközönség számára szólt, de a szabadkőművesség szempontjából ítélte meg a helyzetet, a kor eseményeit.” BERÉNYI ZSUZSANNA ÁGNES: *Közlemények*. Magyar Könyvszemle. 2002. 2. szám. <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00033/0006-29d.html> [2013. január 3.]

AZ ELLENFORRADALMÁR PÜSPÖK

Az ellenforradalmár jelzöt nem az utókor ítélete ragasztotta a püspök nevéhez, mintegy értékelve és minősítve őt és politikai szerepvállalását, hanem ő maga választotta saját politikai hovatartozásának megkülönböztetésére. Nem mintha sok választása lett volna. A forradalom – amelynek ellenzéki szerepét vállalta – természetesen 1918 októberének demokratikus változását jelentette. Az őszi események radikalizmusával, a baloldali pártok növekvő befolyásával és republikánus törekvéseivel nem mindenki értett egyet. Mikes sem. Ez egy érett, hagyományokkal rendelkező demokráciában még nem lett volna baj, de 1918–1919 fordulójának forrongó hónapjaiban a politikai indulatok gyorsan megbélyegezték a másként gondolkodókat az ellenforradalom támogatásának vádjával. Ezt a bélyeget Mikes maga vállalta: „ha a kormány iránt való bizalmatlanság már ellenforradalom, akkor, mint bizalmatlan, én is ellenforradalmár vagyok”.⁷⁰⁰ E kijelentést sokféleképp értékelhetjük: lehet bátorság, amely él a forradalom által is biztosított jog, a szólás szabadságával; de lehet vakmerőség is, amely nem számol a politikai realitással. Mindenesetre jó okot szolgáltatott a politikai ellenfeleknek a püspök elleni fellépéshez.

Mikes János gróf ekkor már hat éve állt a szombathelyi püspökség élén és 1918 őszétől olyan hónapok következtek életében, amelyek talán a leginkább meghatározóak lettek számára. Nemcsak azért, mert fizikai értelemben is komoly megpróbáltatásokat hoztak, hanem elsősorban azért, mert komoly erkölcsi és politikai muníciót képeztek későbbi éveire. Ezekben a hónapokban országosan ismert lett, ráadásul egy kemény, elveiben megingathatatlan főpap képe rajzolódott róla meg. Persze csak a keresztény-konzervatív táborban, ahol ellenforradalmi meggyőződése példát szolgáltatott, míg a baloldalon végleg elkönnyvelhették a demokratikus kormány ellenfeleként. Így nem meglepő, hogy a Károlyi-kormányzat, majd a proletárdiktatúra ellenségként kezelte. Ez fejeződött ki az ellene indult eljárásban, a püspöki vagyon zárlatával, végül internálásával.

Nem tudunk arról, hogy ezekben a hónapokban a püspök naplót vezetett volna, így az eseményeket újsághírek,⁷⁰¹ közvetett leírások⁷⁰² és néhány levél alapján lehet feltárni. A legfontosabb forrás egy később lefolytatott bírósági per anyaga, amely alapján rekonstruálni lehet a Károlyi-kormányzat egyházpolitikáját és ezen belül a Mikes elleni

⁷⁰⁰ SZEL Mikes püspök tanúvallomása. Mikes János iratai. 7. dob. A Malcsiner–Persián per iratai.

⁷⁰¹ SZEL Mikes János iratai. 7. dob. összegyűjtött újságvivágások.

⁷⁰² GÉFIN, 1929. 453–454.; SZÉKELY, 2009. 104–112.

eljárás menetét, mozgatóit. Ez a per a Malcsiner–Persián per néven élénken foglalkoztatta a kor közvéleményét is.

1919. augusztus 16-án, Budapesten ülést tartott a Katolikus Írók és Hírlapírók Országos Pázmány Egyesületének⁷⁰³ választmánya, ahol felszólalt Malcsiner Emil lapszerkesztő.⁷⁰⁴ Kizárási indítványt terjesztett elő Persián Ádám ellen, aki a Károlyi-kormány katolikus ügyekért felelős kormánybiztosa volt.⁷⁰⁵ Azzal vádolta Persiánt, hogy kormánybiztosként hozzájárult a katolikus egyház üldözéséhez, hozzáértés nélkül működött, az alsópapságot – a Papi Tanács szervezésével – a főpapság ellen hangolta és a bolsevizmus pártolására hívta fel, illetve egyházfejedelmek üldözésével és az egyházi vagyon megcsonkításával a katolikus egyháznak károkat okozott. Persián a választmányi ülésen elhangzottak miatt büntető feljelentést tett a Budapesti Királyi Büntető Járásbíróságon Malcsiner ellen 1919. augusztus 27-én. Másnap a Pázmány Egyesület újabb ülésén Persián hozzájárult, hogy az egyesületen belül választott bíróság alakuljon a tények megállapítására; addig is feljelentésének tárgyalását elhalasztják. A választott bíróság megalakulása azonban elhúzódott. Az Egyesületen belül Turi Béla⁷⁰⁶ foglalkozott az ügygel. November 7-én levelet írt Szombathelyre, amelyben kérte, hogy nevezzék meg azt a személyt, aki Mikes püspököt az eljárás során képviselni fogja.⁷⁰⁷ A választás dr. Rogács Ferenc irodaigazgatóra esett, aki maga is részese volt a februári eseményeknek. November 15-én Persián nyilatkozatot tett közzé, amelyben sürgette az eljárás megindítását, ellenkező esetben kilátásba helyezte a püspök feljelentését. November 22-én Turi lakásán gyűltek össze a felek⁷⁰⁸ (Persián, Malcsiner, Rogács, Turi és Vass József), ahol az álláspontok semmit sem közeledtek: Malcsiner fenntartotta állításait, Persián viszont tagadta azokat. Ezek után nem meglepő, hogy az ügy valóban

⁷⁰³ Katolikus Írók és Hírlapírók Országos Pázmány Egyesülete (1889–1946), a katolikus írók és hírlapírók érdekvédelmi szervezete. Az 1896-os Országos Katolikus Nagygyűlés határozata alapján hozták létre. Célja a kat. szellemű írók és hírlapírók egyesítése, erkölcsi és anyagi támogatása, a katolikus értékek védelme.

⁷⁰⁴ Malcsiner Emil (1882–1942), teológiát végzett, de pappá szentelése előtt az újságírói pályát választotta és több egyházi lapnak (Egyházi Közlemények, Katolikus Tudósító, Magyar Kurír) lett a munkatársa, szerkesztője, főszerkesztője. 1917-től a Központi Sajtóvállalat igazgatói posztját töltötte be és a Tanácsköztársaság alatt politikai túszként tartották fogva.

⁷⁰⁵ Persián Ádám (1887–1934), ferences papnövendék, de 1907-ben kilépett a rendből és újságíró lett. Az Alkotmány parlamenti tudósítója, vezércikkírója, majd politikai rovatvezetője. Részt vett a Katolikus Néppárt szervezésében. 1918 novemberétől a katolikus ügyek kormánybiztosa, majd miniszteri tanácsos. A Tanácsköztársaság kikiáltása után Bécsbe, majd Pozsonyba emigrált. 1919 augusztusában tért haza.

⁷⁰⁶ Turi Béla (1875–1936), esztergomi kanonok, az Alkotmány szerkesztője, 1906–11 között felelős szerkesztője, 1919–24-ig a Nemzeti Újság felelős-, majd főszerkesztője, nemzetgyűlési képviselő, a Pázmány Egyesület alelnöke.

⁷⁰⁷ Turi Béla levele 1919. november 7. SZEL Mikes János iratai. 7. dob.

⁷⁰⁸ Feljegyzés a találkozóóról. SZEL Mikes János iratai. 7. dob.

bíróági tárgyalásra került. A Malcsiner–Persián per a sajtó élénk érdeklődése mellett 1922-ig elhúzódott. Bár kezdeményezője Persián Ádám volt, valójában ő és kormánybiztosi tevékenysége volt a vád tárgya. A közvélemény figyelmét az irányította rá, hogy a perben számos, a korszakban meghatározó és érintett – Magyarországon tartózkodó – politikus, egyházi személyiség megszólított. A perben gyakorlatilag a Károlyi-kormányzat egyházpolitikai tevékenységét vizsgálták, és mint ilyen 1920–22 között a keresztény-nemzeti kurzus berendezkedése idején nyilván bizonyos politikai céloknak is megfelelt. Hogy mégsem lett „nevezetes per”, az elsősorban annak köszönhető, hogy Persián maga indította (megelőzendő egy olyan pert, amelynek ténylegesen is ő lett volna a vádlottja), illetve a per kimenetele egyik oldalnak sem hozott egyértelmű győzelmet vagy vereséget.⁷⁰⁹ Az elhangzott vallomások azonban rendkívül fontosak a magyar katolikus egyház 1918–19 fordulóján megélt történetében. A per anyagai Mikes püspök ügyének kutatásához nagy segítséget jelentenek, hiszen Mikes személye központi szerepet kapott a perben: két vádpontban is érintett volt.⁷¹⁰ Az egyik szerint Persián kormánybiztosként közreműködött a szombathelyi püspök elleni eljárásban és politikai okokból internáltatta, a másik szerint pedig hűtlenül kezelte a rábízott szombathelyi vagyont.

A per hosszan elhúzódott, sok tanút vonultattak fel benne. Az 1922. február 7-én kihirdetett jogerős ítélet⁷¹¹ nagy elégtételt jelentett a püspöknek, hiszen elmarasztalta Persián Ádámot Mikes politikai üldözésében való részvételében és a szombathelyi javadalom megkárosításának (valamint a nyitrai püspök félrevezetésében,⁷¹² de felmentette a katolikus papság forradalmasításának) vádjában.

Az események a háború befejeződésével és a Monarchia felbomlásával kezdődtek. A szombathelyi püspök körlevélben fordult a papsághoz és a hívekhez, amelyekben a háború befejezését tudatta.⁷¹³ Ezek semmiféle politikai utalást nem tartalmaztak, elsősorban szociális jellegűek voltak és a hazatérő katonákkal, a sérült családokkal foglalkoztak. Nem ismerünk november elejéről olyan iratot vagy bármilyen megszólalást, amely utalna Mikes álláspontjára a bekövetkező változásokról, csak

⁷⁰⁹ Másrészt a per nem érintette a Tanácskormány tevékenységét, mert abban Persián nem vett részt, 1919 márciusában Bécsbe emigrált.

⁷¹⁰ A királyi büntető járásbíróóság végzése B. IV. 15432/8.1919. SZEL Mikes János iratai. 7. dob.

⁷¹¹ A budapesti királyi büntető törvényszék ítélete 1922. február 7. Másolat, SZEL Mikes János iratai. 7. dob.

⁷¹² Az ítélet szerint Persián félrevezette gróf Batthyányi Vilmos nyitrai püspököt (mintha a kormány a lemondását kérte volna, pedig erről szó sem volt), aki ennek következtében mondott le püspökségéről.

⁷¹³ SZEL Püspöki körlevelek 1918. XI. és XIII.

sejthető, hogy nem támogatta a népköztársaság kikiáltását és meglehetősen bizalmatlanul szemlélte a Károlyi-kormány tevékenységét. Azonban a keresztény szociális szervezkedés ebben az időben erősödik fel Nyugat-Magyarországon, amelyben Mikes befolyásának biztosan nagy szerepe volt. Ebben helyi támogatója Lingauer Albin, a Vasvármegye szerkesztője volt.⁷¹⁴ Országosan Simonyi-Semadam Sándor volt néppárti képviselővel meglévő kapcsolata sejteti ezt a vonalat, aki a keresztény-párti szervezkedés egyik kulcsfigurája volt.⁷¹⁵

1919. november 20-án először ült össze a magyar püspöki kar az ország függetlenné válása és a népköztársaság kikiáltása óta. A fennmaradt jegyzőkönyv⁷¹⁶ szerint a püspöki kar a kialakult helyzetet akceptálva a kormány felé párbeszédre késznek mutatkozott. Semmi jelét nem mutatta, hogy komoly összeütközésre készülne a közeljövőben az új kormánnyal. Tenni akarását a rengeteg megtárgyalt téma is jól mutatta. Ezek között figyelemre méltóak azok, amelyek azt a célt szolgálták, hogy függetlenítsék az egyházat a politikai rendszer változásaitól. Nem véletlen, hogy épp ekkor kap újabb lendületet a katolikus autonómia ügye, amely biztosíthatja ezt a függetlenséget. Szintén ebbe a vonulatba sorolható a nagyjavadalmak reformjának ügye is. A kalocsai érsek javaslatára az alsópapság jövedelmének segéllyel való kiegészítésére 50 millió korona értékű alapítványt hoznak létre a nagyjavadalmak törzsvagyonából. Az egyes javadalmakra eső részt kiszámító bizottság tagjai közé Mikest is bevásztják. Nyilván szerepet játszott ebben az, hogy közismerten jól oldotta meg egyházmegyéjében az egyházi pénzek kezelését a takarékpénztár segítségével.

A püspökkari értekezleten azonban történtek kellemetlen dolgok is. A tanácskozásra hívatlanul és váratlanul betoppant Lovászy Márton vallás- és közoktatásügyi miniszter Persián Ádám társaságában.⁷¹⁷ A kormány nevében jöttek tárgyalni. A püspöki kar meglepődve bár, de nyitottságot mutatva fogadta őket. Legfontosabb céljuk a főpapság támogatásának megszerzése volt. Ettől a testület általánosságban nem zárkózott el, ugyanakkor válaszával el sem kötelezte magát. A hivatalos jegyzőkönyv nem

⁷¹⁴ Lingauerrel bővebben BÉKÉS MÁRTON: *Egy vidéki „újságkirály” sorsa*. Vasi Szemle. LX. 2006. 1. szám 15-34.

⁷¹⁵ Simonyi-Semadam 1918. november 15-én a püspökhöz írt levelében a pártszervezést sürgős feladatnak minősíti, amihez a püspök támogatását és a püspöki konferencián való részvétel alkalmából személyes találkozót kér. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1918.

⁷¹⁶ Jegyzőkönyv a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1918. november 20-ai esztergomi konferenciájáról. SZEL Mikes János iratai. 1. dob.

⁷¹⁷ Persián szerint a primással előzetesen egyeztettek erről, amit Mikes lehetetlennek tartott a primás betegsége miatt. Mikes vallomása. SZEL Mikes János iratai. 7. dob.

tartalmazza, de a perben tett vallomása⁷¹⁸ alapján tudható, hogy Mikes felszólalt az ügyben. A kormány támogatásától ő sem határolódott el, de aggályosnak nevezte a támogatás megvalósítását, mert a kormány nevében nyilatkozó Persián a hierarchián belül feszültségeket keltett, amikor a katolikus egyház hivatalos képviselőjének nem a püspöki kart, hanem a Papi Tanácsot ismerte el. Persze ez a nyilatkozat a hatályos egyházi jogrendet súlyosan sértette, így a püspöki kar el nem fogadhatta. A jelenlévő Persián számára ez a szembesítés több mint kínos volt. A másik ügy szintén kellemetlenül érintette. A napirend szerint a püspökök ugyanekkor tárgyalták meg Altenburger Gyula és ifj. Bordeaux Pál javaslatát, amely egy központi katolikus pénzügyi felállítást tervezte. A felálló bank részvényeit az egyházmegyei alapok, a javadalmak és egyéb katolikus vagyonok jegyezték volna. A jegyzőkönyv szerint Persián sürgette a javaslat elfogadását, mert véleménye szerint erre a bankra bízna a kormány az egyházi birtokok parcellázását és nagyobb biztonságot garantálna az egyházi földbirtokok eddigi tulajdonosainak. Szintén Mikes vallomása tartalmazza, hogy a püspöki kar az ügyet a szombathelyi püspöknek utalta véleményezésre. Mikes tehát referált a javaslatról. Szakértői véleményre hivatkozva kedvezőtlennek ítélte meg a bankalapítás ügyét. Szakértőit nem nevezte meg és nyomát sem találni annak, hogy kik lehettek ezek. Talán Simonyi-Semadam Sándor és környezete.⁷¹⁹ A püspöki kar értekezlete a jegyzőkönyv szerint az ügyet a megalakuló Katolikus Tanács elé utalta, azaz a döntést elodázta, a bankalapítást bizonytalan időre megakadályozta. Mikes szerint ez közvetlenül is érintette Persiánt, aki értesülése szerint érdekelve volt a bankalapításban. Ez a két ügy komoly vereséget jelentett a kormánybiztosnak, s mindkettőben Mikes volt az ellenfél. Nyilvánvaló, hogy Persián ezek után nem gondolt szívélyesen Szombathely püspökére.

Kettejük konfliktusát más esemény is terhelte. 1918. november 14-én a kormánybiztos javadalmi kimutatás készítésére szólította fel az egyházi nagyjavadalmasokat. Szombathelyről azonban nem érkezett meg a kimutatás, ezért december 2-án megsürgette azt. A püspöki iroda ekkor közölte, hogy az erre vonatkozó körrendeletet nem kapta meg, amit december 15-én a minisztérium megküldött.⁷²⁰ December 21-én Persián levélben sérelmezte, hogy még mindig nem kapta meg a kimutatást. Mikes

⁷¹⁸ Mikes 1921. március 11-én tett vallomást.

⁷¹⁹ Simonyi töltötte be a Szombathelyi Egyházmegyei Takarékpénztár Rt. elnöki tisztét és más egyházmegyékben is ellátott hasonló feladatot.

⁷²⁰ SZEL Mikes János iratai. 7. dob. 1919/1217.

december 23-án kelt válaszában⁷²¹ közölte, hogy a püspökség vagyona nem változott, ezért nem tartja szükségesnek újabb kimutatás készítését, másrészt a Vallás- és Közoktatási Minisztériumnak külön ügyosztálya van erre a feladatra, ahol a kért adatokkal rendelkeznek. Ezt a választ azonban Mikes nem a kormánybiztosnak, hanem a miniszternek címezte. Ezt az eljárást Persián 1919. január 7-i levelében kifogásolta és január 20-ig adott haladékot a kimutatás beküldésére, ami január 22-én érkezett meg a minisztériumba. Az eljárás során szembetűnő, hogy Mikes kerülte az együttműködést a kormánybiztossal, de jóhiszeműen cselekedett a kimutatás ügyében, hiszen a december 23-i levélben megfogalmazta álláspontját az ügyben és ez jogilag teljesen helytálló volt. Azonban Persiánnal szembeni magatartása – bár következetes volt – tovább fokozta a köztük meglévő feszültséget és feleslegesen – csaknem kihívóan – támadási lehetőséget nyújtott önmaga ellen. Eközben a püspökkel szemben újabb front nyílt. Obál Béla,⁷²² Vas vármegye új kormánybiztosa felkereste a püspököt és a támogatását kérte a közrend helyreállításában, különösen a megye déli, vendek által lakott területén.⁷²³ Kérésére Mikes február első hetében bejárta a Vend-vidék településeit, de Obál nem tartott vele, hanem feljelentette a püspököt.⁷²⁴ Vádja szerint Mikes pánszláv politikát folytatott és karhatalom szervezésébe kezdett. Persze ezek a vádak alaptalanok voltak. Mikes a vendek által lakott falvak látogatása közben kerülte az összeütközést az egyre inkább a délszláv hatalom felé orientálódó helyiekkel, de több helyen is bízta a lakosságot, hogy maradjon hű az integer Magyarországhoz.⁷²⁵ Ehhez képest pont őt vádolták pánszláv politikával.

Persián és Obál akcióinak hatására a kormány vagyonvizsgálatot rendelt el a szombathelyi javadalomban. 1919. február 7-én, pénteken este érkezett Szombathelyre Persián a vizsgálati bizottsággal és a Savaria Hotelben éjszakázott. A vizsgálat néhány óra leforgása alatt február 8–9-én történt meg, amely ellen a püspök tiltakozott. Szombat délelőtt egy órát, majd délután és másnap délelőtt tartott a vizsgálat. Szombat délután a sorokmajori épületeket vizsgálták meg, s azokat teljesen rendben lévőnek találták. Persián február 9-én délben elutazott, a püspökség többi birtokát nem vizsgálták meg.⁷²⁶

⁷²¹ SZEL Mikes János iratai. 7. dob. 1919/5836.

⁷²² Obál Béla(1881–1952), történétíró, újságíró, evangélikus teológiai akadémiai tanár, 1918–1919-ben kormánybiztos, majd főispán. A Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe emigrált.

⁷²³ Mikes vallomása. SZEL Mikes János iratai. 7. dob. Malcsiner–Persián per iratai.

⁷²⁴ Vass János volt miniszter tanúvallomása a Malcsiner–Persián perben. Az Est, 1921. május 13. 4.

⁷²⁵ GÖNCZ LÁSZLÓ: *A muravidéki magyarság 1918–1941*. Lendva, 2001. 47.

⁷²⁶ GÉFIN, 1929. 454. A zalaegerszegi és répceszentgyörgyi birtokok vizsgálata csak február 17-én kezdődött, a zárlat kihirdetése után.

A kormánybiztos olyan jelentést készített, amely szerint a javadalmat a püspök személye részéről veszély fenyegette. Konkrétan azzal vádolta Mikest, hogy az ún. kisebb ingyenes felszereléseket elidegenítette, a javadalomban szükséges helyreállításokat pedig elhanyagolta. Számszerűleg a jelentés szerint Mikes a püspökség törzs-vagyonának 1.717.000 koronával tartozik. Ezen belül a kisebb felszerelésekért 283 ezer, a nobilis fundusért 150 ezer, az elmulasztott helyreállításokért 1.134.000 és avulási kár címén 150 ezer koronával. A jelentés alapján a köztársaság ideiglenes elnöke 154/1919. sz. átirata alapján a szombathelyi püspöki javadalmat február 17-én zároltatta és Persián kormánybiztost zárgondnokul kinevezte.⁷²⁷ A püspök dr. Vass János vallásügyi miniszterhez írt levelében tiltakozott az eljárás ellen. A püspök a magyar és az egyházi törvényekkel is ellenkezőnek tartotta a zárlat elrendelését. Álláspontja szerint erre az 1723. évi LXXI. tc. alapján csak a királynak, mint főkegyúrnak volt joga, márpedig a köztársaság kikiáltása után ez a jog visszaszállt a Szentszékre. Másrészt jogtalannak tekintette az eljárást, mert arról a primást nem tájékoztatták és a biztos kiküldéséről a püspököt nem értesítették. A vagyonzvizsgálatban a püspök képviselői nem vehettek részt és a zárlat elrendelésére azelőtt került sor, hogy a teljes javadalmat megvizsgálták volna. A püspök felkérésére dr. Rogács Ferenc, dr. Rhorer Ödön és Mersich László részletes kimutatást készített a püspökség vagyoni helyzetéről.⁷²⁸ A kimutatás pontról pontra cáfolta a kormánybiztos jelentését. A kisebb felszereléseket tévedésből valóban a bérlőknek juttatták, de ezt a hibát (amit sem a püspök, sem a káptalan, sem a jóváhagyó minisztérium nem vett észre) azonnal korrigálták és 13.900 koronát a bérlőktől meg is kaptak. A nobilis fundusért a püspök nem tartozott a törzsvagyonnak. A legnagyobb összeget a helyreállítások tették ki. István Vilmos püspök hagyatékából 250.960 korona 94 fillér szolgálta ezt a célt, ebből 180 ezer koronát használtak fel a sorokmajori és a répceszentgyörgyi gazdasági épületek, a püspöki palota belseje, melléképületei és a bérházak tatarozására. Nem lett helyreállítva a székesegyház és a palota külseje, a zalaegerszegi belső major, a novai plébánia, a zalaegerszegi és a felsőszelestei templom. A fennmaradt 70 ezer koronából az adott gazdasági körülmények között a kimutatók szerint nem lehetett felújítást végezni, egyébként a vallás- és közoktatásügyi miniszter 107.651/1917. sz. rendelete lehetővé tette a háború ideje alatt a helyreállítások szüneteltetését. Az avulási kár a Rogácsék

⁷²⁷ Mikes püspök levele dr. Vass János vallásügyi miniszternek. SZEL AC 1919/1253.

⁷²⁸ ROGÁCS FERENC – DR. RHORER ÖDÖN – MERSICH LÁSZLÓ: *A szombathelyi püspökség vagyoni zárlatához válasz Persián Ádám nyilatkozatára*. SZEL Püspöki körlevelek 1919. szám nélkül.

szerint nem érte el a 150 ezer koronát. A kimutatás értelmében a püspökség bruttó jövedelme 279 ezer korona volt. A püspök saját tulajdonát képező, a javadalomba beruházott vagyon értéke Zalaegerszegen 900 ezer, Sorok-majorban 250 ezer, Répceszentgyörgyön 60 ezer koronát tett ki. A püspök a halála esetére 200.000 koronás életbiztosítási kötvényt helyezett el a székeskáptalannál a javítási kötelezettség teljesítésére. Így a püspökség összes vagyona elérte az 1,5 millió koronát, amihez hozzászámítható volt a püspök jelentős magánvagyon is. Az adatok tehát azt mutatták, hogy a zárlat szükségtelen volt, a javadalmat nem fenyegette veszély. Az események után egy évvel 1920. február 12-én a Vallás- és Közoktatási Miniszter bizottságot küldött ki a zárlat felülvizsgálatára.⁷²⁹ Ennek 1920. május 4-én kelt jelentése szerint „a zárlat elrendelése szükséges nem volt, a püspökségi javadalom hiány nélkül megvan, szabályszerű vagyoni kezelése és gazdaságvitele ellen észrevétel nem tehető. Megállapítást nyert továbbá, hogy a zárlat elrendelése Méltóságod (Mikes) politikai magatartása miatt indult ki, tulajdonképpen azért kerestettek a javadalom vagyoni kezelésében is hibák és ezért lettek az elhamarkodva megállapított ezen hibák oly annyira kiélezve és hogy politikai üldözés további folyamánya volt a Méltóságod internálása is.”

A zárlat elrendelése tehát egyértelműen politikai üzenet volt a püspöknek (talán a püspöki karnak is) és a Nyugat-Magyarországon egyre erőteljesebben szervezkedő keresztényszocialista pártnak, amelynek Mikes köztudomásúan lelkes támogatója volt.⁷³⁰ Közben a püspöki iroda a zárlattal kapcsolatos véleményét megküldte a püspöki kar tagjainak. Az egri érsek és a győri püspök válaszából ismerjük, hogy a főpapok támogatásukról biztosították Mikeset.⁷³¹

A kormány Mikes tiltakozását felhasználta ellene. Február 16-án Obál kormánybiztos felkereste Károlyi Mihály köztársasági elnököt. Beszámolt arról, hogy Mikes jugoszláv royalista körökkel tart kapcsolatot, a javadalom jövedelmeit ellenforradalmi propagandára használja és „világfi” módjára él.⁷³² Az előzőekben láttuk, hogy ezek

⁷²⁹ A Vallás- és Közoktatásügyi miniszter által kirendelt bizottság határozata 1920. május 4. SZEL Mikes János iratai. 7. dob.

⁷³⁰ Mikes vallomása. SZEL Mikes János iratai. 7. dob. Malcsiner–Persián per iratai.

⁷³¹ Az egri érsek levele 1919. február 25-én, a győri püspöké február 22-án kelt. SZEL Mikes János iratai 7. dob.

⁷³² *Vass János volt miniszter tanúvallomása a Malcsiner–Persián perben.* Az Est, 1921. május 13. 4. Obál feltételezése talán Mikes vend-vidéki útjával lehet kapcsolatos, bár ennek nem az volt a célja, hogy ott királpártiakkal találkozzon, pláne nem a délszláv royalistákkal, miközben a terület lakosságát épp a Magyarországhoz való hűségére akarta rábírn.

hamis, rosszindulatú vádak voltak, ráadásul törvénybe nem ütköztek, így jogilag nem is lehetett megalapozni őket. Azonban a baloldali sajtó számára lehetőséget jelentettek a Mikes elleni sajtó-támadások megindítására. A Népszava már február 14-én arról írt, hogy az egyházi vagyont politikai célokra osztogatta.⁷³³ Másnap A Világban⁷³⁴ jelent meg egy cikk „Hogyan gazdálkodott egy mágnás-püspök?” címmel, amely jól kifejezte az írás egész hangnemét és irányultságát. A megyei lapok közül először a szociáldemokrata Testvériség⁷³⁵ foglalkozott az ügygel és leköszölte a Népszava cikkét. A támadásokra Mikes közleményben reagált már február 15-én: „Az állítólagos ellenforradalom tárgyában nekem tulajdonított nyilatkozatot sohasem tettem és ezt a vádat a leghatározottabban visszautasítom. Hogy pedig én a püspökség vagyonából politikai mozgalmakat támogattam: egyszerűen nem igaz.”⁷³⁶ A baloldali cikkekre reagált az Alkotmány már február 15-én, majd hozta Mikes nyilatkozatát a püspökhöz közelálló Szombathelyi Újság február 16-án és a Zalamegyei Újság február 22-én.⁷³⁷ A kormány Vass János vallomása⁷³⁸ szerint február 21-én több más ügy mellett tárgyalta a szombathelyi püspök ügyét. A gyöngyösi plébános ügye, a székesfehérvári és a szombathelyi püspökök ügyei közül végül ez utóbbit választották, amely alkalmas az ún. ellenforradalmárok elleni lépésre. Az internálást Böhm Vilmos terjesztette elő. A lapok megszerezték az információt, mert Az Újság már február 25-én azt írta, hogy Mikes internálása napokon belül megtörténik.⁷³⁹ Eközben a püspök is lépéseket helyezett kilátásba. Február 20-án az édesanyjának írt levélben⁷⁴⁰ politikai célzatúnak minősítette az ellene indult eljárást, amelyet a kormány irányított. Véleménye szerint azért választották épp őt, mert a püspökök közül ő volt az, akit a legkevésbé tudtak megfélemlíteni, másrészt a kormány nagyon tartott az ellenforradalmi szervezkedéstől és köztudott volt, hogy a szombathelyi egyházmegye területén erős a keresztény szociális ellenzék.⁷⁴¹ Az ellene folyó eljárást és kampányt „Kulturkampf”-nak nevezi és

⁷³³ Népszava, XLVI. (1919. február 14.) 2.

⁷³⁴ Közli: A Világ, 1919. február 15.-i száma

⁷³⁵ Testvériség, 1919. február 16. 1.

⁷³⁶ SZEL Mikes János iratai. 7. dob.

⁷³⁷ SZEL Mikes János iratai. 7. dob.

⁷³⁸ *Vass János volt miniszter tanúvallomása a Malcsiner–Persián perben.* Az Est, 1921. május 13. 4.

⁷³⁹ Újságkivágás, SZEL Mikes János iratai. 7. dob.

⁷⁴⁰ Mikes édesanyja ekkor Münchenben tartózkodott, a levelet, a püspök testvére Sophie juttatta el hozzá. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1919.

⁷⁴¹ A Vasvármegye 1919. március 4-i vezércikkében a Mikeshez ekkor már közelálló, vele azonos politikai nézeteket valló Lingauer Albin főszerkesztő szintén abban látta a püspök elleni eljárás okát, hogy ezzel a kormány a választások előtt csapást mér az erős keresztényszociális szerveződésre és elijeszti a főpapokat is ennek támogatásától.

elszántnak mutatkozik a harc folytatásában. Arról a tervéről is ír, hogy Pestre és Bécsbe utazik az ügy miatt. A levél utóiratában még megjegyzi, hogy a püspöki javadalom természetesen teljesen rendben van.

A pesti utazásra február 24-én került sor. Az volt a terve, hogy a kormánnyal tárgyaljon és végső esetben polgári pert indítson az eljárás miatt. Erre azonban nem került sor. Dr. Nagy Vince belügyminiszter február 26-án rendelte el az őrizetbe vételt,⁷⁴² ám Mikes hollétééről nem tudtak. A napilapok azonban hamar kiderítették, hogy Mikes a Szent Imre Kollégiumban lakott a Fehérvéri úton.⁷⁴³ Ezen információ alapján Pintér Imre rendőrkapitány délután három körül személyesen vitte az internálásról szóló határozatot a püspökhöz. Másnap a reggeli balatoni vonattal Mikest Celldömölkre szállították a bencés apátságba.⁷⁴⁴

Az internálás indokaként a zárlattal szembeni ellenszegülés és a köztársasági elnök főkegyúri jogának tagadása szerepelt, amelyek a kormány szerint az államrendet veszélyeztették. Egészen új indokok voltak ezek a korábbi vádakhöz képest. A zárlatnak való ellenszegülés nem volt jogi kategória, hiszen azt tevőlegesen nem akadályozta meg, csak a jogosságát vitatta és ennek nyilvánosan is hangot adott. Eme véleményét – amint láttuk – a püspöki kar több tagja is osztotta. A főkegyúri jog kérdése azonban teljesen új elem. A kormány álláspontja szerint Mikes a zárlattal kapcsolatos állásfoglalásában a köztársasági elnök eme jogának vitatásával valósította meg az ellenforradalmi tevékenységet. Persze ezen az alapon a teljes püspöki kart internálni lehetett volna. Már novemberben élénk vita bontakozott ki arról, vajon a királyság megszűnésével a főkegyúri jog átszállt-e a köztársasági kormányra.⁷⁴⁵ Természetesen a Károlyi-kormányzat – és képviselőjeként Persián – ezt az álláspontot képviselte. A püspöki kar november 20-i értekezlete nem foglalt állást az ügyben, de a kérdés rendezését szükségesnek tartotta a Szentszék bevonásával. A püspökök egyetértettek a primással, hogy a főkegyúri jog a királysággal együtt megszűnt és ezt az álláspontjukat a Vatikán véleménye is alátámasztotta. Ezt képviselte Mikes is. A főkegyúri jog kérdése a sajtóban is szerepelt, pro és kontra születtek a cikkek. Mégis ezen váddal csak Mikes

⁷⁴² SZEL Mikes János iratai 7. dob.

⁷⁴³ Pesti Hírlap 1919. február 28.

⁷⁴⁴ Mikes internálásának történetét feldolgozta VARGA JÁNOS: *Mikes püspök fogsága*. Szombathely, 1921. 1–40.

⁷⁴⁵ SALACZ GÁBOR: *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon*. Bp., 2002. 11–18.

ellen indult eljárás, ami alátámasztja azt a véleményt, hogy politikai hajsza folyt a püspök ellen, amihez ez a mondvacsinált vádpont teremtett alapot.

Celldömölkön a püspök egy hónapot töltött. Itt még viszonylag szabadon érintkezhetett a külvilággal, látogatókat is fogadhatott. Több levelezőlap is fennmaradt,⁷⁴⁶ amelyet Celldömölkéről küldött az édesanyjának. Fogva tartó tisztje előzékenyen bánt vele, napi sétára is magával vitte. A katonák azonban egyre inkább kellemetlenkedtek vele, főleg azután, hogy az őrséget pestiekkal váltották fel. Március 7-én látogató érkezett hozzá dr. Vass József személyében, aki arra kérte, adjon ki olyan nyilatkozatot, amelyben elismeri „tévedéseit”.⁷⁴⁷ Ebben az esetben a kormány módot találna ügye felülvizsgálatára. Mikes nem vállalta ezt. Március 29-én este két nyomozó érkezett azzal a paranccsal, hogy Mikest a fővárosba szállítsák. Másnap délután érkeztek meg a budapesti főkapitányságra, ahol – Mikes elmondása szerint – „egy 18-20 éves, göndörhajjú, cvikkeres fiúcska elé vitték”.⁷⁴⁸ Kihallgatásra nem került sor. Másnap autón a gyűjtőfogházba szállították, ahol a 26-os zárkába került. Visszaemlékezése szerint meglátogatta László Jenő, a Forradalmi Törvényszék vádbiztosa, de ezúttal sem hallgatták ki.

Húsvét után a rabok élete megváltozott, mert új foglyok érkeztek nagy számban. Ekkor került a gyűjtőbe Simonyi-Semadam Sándor, Huszár Károly, Haller István, Esterházy Móric, Lovászy Márton, József Ferenc királyi herceg. A rabok élénk „társadalmi életet” éltek, a beérkező híreket naponta megvitatták, a Tanácskormány túlélésének esélyeit latolgatták. Állítólag többen is közbenjártak szabadon bocsátásáért – a Szentszék, az olasz, francia, angol missziók – de hiába. A fogházban a mostoha körülmények között arcán orbáncot kapott, ezért a svájci Vöröskereszt közbelépésére a Park Szanatóriumba szállították, ahol többek között Wekerle Sándor, Lánczy Leó és még számos korábbi és későbbi politikust, katonatisztet tartottak fogva. Itt látogatókat is fogadhatott, sőt az ellátása is jobb lett. Komornyikja Posch Mihály budapesti vendéglőstől szállította neki naponta az élelmet. Pünkösdtől kezdve engedélyt kapott arra, hogy szobájában misézhesen. A június 24-i puccskísérletről a foglyok tudomást szereztek, ezért az esti órákban egy különítmény a parlamentbe akarta szállítani őket, de a püspök javaslatára a kórház egyik orvosa, Klima Ilona felhívta Haubrich József népbiztosvárosparancsnokot, aki megtiltotta, hogy az engedélye nélkül a foglyokat kiadják. Július

⁷⁴⁶ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1919.

⁷⁴⁷ Mikes vallomása. SZEL Mikes János iratai. 7. dob. Malcsiner–Persián per iratai.

⁷⁴⁸ VARGA, 1921. 4.

közepén megjelent Mikesnél egy „fehér érzelmű” detektív, aki szerint Mikes az elsők között szerepel a kivégzendők listáján. Ez az információ készítette a szökésre. Molnár komornyk hírekért járta a várost, Brenner János civil ruhát, Kemenes Lajos⁷⁴⁹ színész álbajuszt, Palló Imre⁷⁵⁰ pedig szemüveget hozott.

A szökés tervét egy Auer nevezetű főhadnagy és Nógrádi főkalauz készítették: eszerint gyalog szállító vonattal Pinkafőig utaznak, ahol átlépik az osztrák határt. A szökés időpontját július 30-án határozták meg. Este 6 órakor vacsoraidőben egy alkalmas pillanatban leszökött a fűtőházba, amelynek a kulcsát napközben megszerezte. Innen jutott ki az utcára, ahol az álruhában elvegyült a tömegben. Auer főhadnagy kíséretében gyalog, majd konflison a Dunaparti Rakodó-pályaudvarra mentek, ahol vasúti tisztviselőnek kiadva magát jutott fel egy tehervonatra. Közben Molnár komornyk a püspök vacsoráját vitte a szobájába, mintha még ott tartózkodna. Ezt követően úgy búcsúzott el a püspöktől, hogy a detektívek jól hallják a távozását. Ezt követően őt is a főhadnagy kísérte a pályaudvarra. A szökést 7 óra körül vették észre és az olasz missziót gyanúsították, mert Romanelli ezredes⁷⁵¹ pár napja a püspöknél járt. A vonat másnap reggel 6 körül indult Kelenföldről. Utazás közben érkezett a Kormányzótanács bukásának híre, ezért az eredeti tervet megváltoztatva Somlóvásárhelyen szálltak le, ahol gróf Erdődy Sándor kastélyában szálltak meg. Másnap innen Károlyházára mentek, ahol a csehimindszenti plébános testvérének erdészlakában éjszakáztak. Vasárnap oda érkezett meg Vépről gróf Erdődy Ferenc, aki a proletárdiktatúra bukásának hírért hozta. Ezután kocsival Csabrendekre mentek Meisel József pápai plébánoshoz, majd vissza Somlóvásárhelyre, augusztus 5-én pedig Vépre. Másnap reggel dr. Boda János püspöki helynök és Varga János püspöki titkár meglátogatták a püspököt. Csak 20-án hagyta el a kastélyt, amikor – a hívek kérésére – fényes ünnepség közepette vonult be székvárosába, ahol Te Deumot tartottak szerencsés megszabadulása alkalmából. Ezzel fejeződött be Mikes püspök „Kulturkampfja”.

Internálása után fél évvel térhetett csak vissza székhelyére a püspök. Az ellene felhozott vádak mondvacsináltak voltak és politikai céllal születtek. Ennek következtében az egész eljárás törvénytelen volt. Az eltelt hónapok azonban nem múltak el nyomtalanul személyiségén. Az elszenvedett sérelmek hatására megerősödött benne a

⁷⁴⁹ Kemenes (Géfin) Lajos (1888–1925) színész, hírlapíró, szerkesztő, Géfin Gyula püspöki levéltáros testvére.

⁷⁵⁰ Palló Imre (1891–1978), operaénekes, Mikes gyakori vendége a répcszentgyörgyi kastélyban.

⁷⁵¹ Guido Romanelli (1876–1973), olasz ezredes, az Olasz Fegyverszüneti Misszió budapesti vezetője 1919. május 12. – november 16. között.

kommunistákkal és szociáldemokratákkal szembeni ellenérzés. Erősebbé vált azon meggyőződése, amely szerint a keresztény elkötelezettségű emberek fokozottabb politikai szerepvállalására van szükség. Ugyanakkor új feladatokat is megkövetelt a történelmi helyzet, amennyiben fontosabb lett az ipari és mezőgazdasági munkásokkal való foglalkozás abból a célból, hogy körükben a baloldali eszmék ne hódíthassanak tért. Legitimista elkötelezettsége semmit nem változott, sőt tovább nőtt a királyság intézményébe vetett bizalma, amelyben biztosítékot látott a köztársaság „felfordulása” ellen. Az elszenvedett sérelmek a legitimista politikusok egyik meghatározó, hiteles vezetőjévé tették személyét. Ez a vezető szerep nem a formális, mindennapi politikai életben nyilvánult meg. Sokkal erőteljesebben hatott informális úton, a püspöki karon és a keresztény elkötelezettségű, a püspök köréhez tartozó politikusokon keresztül. Ez a befolyása egészen a király kudarcba fulladt két visszatérési kísérletéig – a Nyugat-Dunántúlon pedig még tovább – tartott. A püspöki karon belül azonban vitathatatlanul IV. Károly legelkötelezettebb híve maradt. Ennek lett következménye, hogy a király visszatérési kísérletében oly fontos szerepet játszott.

A KÖZÉLET SZÍNPADÁN

Mikes fogságból való hazatéréssel újabb szakasza indult püspöki működésének, amely sokban különbözött a háború előtti korszaktól. Ez különösen a közéleti szerepvállalásaiban mutatkozott meg: politikai téren sokkal aktívabbá vált. Magatartásának változása már 1918 végén megfigyelhető volt, amire a regnáló hatalom különösen erélyesen lépett fel. Amikor a fogva tartás kényszerű hónapjai után visszatért székhelyére, folytatta az aktív politizálást, amihez hitelességet biztosított az át- és túlélte eseményekben tanúsított elvhű, szilárd magatartása. „Ma kalaplevéve tisztelgek, a megbecsülés és a lelki nagyság feltétlen elismerésének megindult hódolatával köszöntöm, mint egyikét az országban a legkiválóbbaknak, a legpéldásabbaknak és a legjobban megtisztelendőnek” – ezekkel a szavakkal köszöntötte a Vasvármegyében Lingauer Albin.⁷⁵² Püspöki beiktatása alkalmából tartott bevonulásához mérhető csak az a fogadtatás, amelyben augusztus 20-án részesítették. A vármegye küldöttsége Vépen fogadta, ahol az Erdődy grófok kastélyában pihente ki a megelőző hónapok nehézségeit. A városba a széles Szent Márton utcán keresztül vonult be, ahol a szent ereklyéit is hozták 1913-ban. Itt várta a város vezetése Kiskos István polgármesterrel az élén, majd a székesegyház előtt Sigray Antal és Lehár Antal köszöntötte a katonaság nevében.⁷⁵³ Az esemény alkalmat adott a helyi elitnek, hogy a maga módján – a püspök személyén keresztül – megünnepelhesse a proletárdiktatúra bukását, miközben Mikes elégtételt kapott és politikai, erkölcsi befolyása magasba emelkedett. „Aki nem látta nem is képzelel milyen mesterkéletlen, bensőséges volt ez a fogadtatás...”⁷⁵⁴ Az ünnepségen Mikes beszédet is tartott, amelyben élesen szembehelyezkedett a kommunista ideológiával, ítéletet mondott felette és már előremutatást is adott az elkövetkező időszakra: „A kommunizmus nemcsak kormányforma, hanem tan is. S voltak keresztények, a katolikusok és ifjúság vezetői közt is, akik magukénak ismerték el a kommunizmust. Nekem kötelességem kimondani, hogy az elméleti kommunizmus – a gyakorlati formájáról nem is szólok – nemcsak a katolikus, a keresztény, hanem a zsidóhittel is ellentétben áll. (...) Ezer éven át együtt volt az ország, tiszteletben voltak őseink, tiszteletben voltak hagyományaink és egyszerre jött egy irányzat – nem most, már évekkel ezelőtt – melynek semmi sem volt szent, se őseink, se hagyományaink, melynek nem volt se Istene, se hazája, mely eldobta és sárral dobálta meg a múltat és ez az irányzat elpusztította a múltat és utána pusztult Szent István dicsőséges

⁷⁵² LINAGAUER ALBIN: *Mikes püspök hazatér.* Vasvármegye, 1919. augusztus 19. 1.

⁷⁵³ *Mikes püspök visszatérése.* Vasvármegye, 1919. augusztus 22. 1.

⁷⁵⁴ Uo.

jobbja...”⁷⁵⁵ Ezekben a mondatokban nem nehéz felfedezni ugyanazt a gondolatmenetet, ugyanazt a szemrehányást, amit majd pár hónappal később Horthy mond budapesti bevonulásakor: a kommunizmus – amely többeket rossz útra csábított – idegen a magyar történelmi hagyományoktól, idegen a magyar embertől, idegen a keresztény szellemiségtől. Ez talán nem lehet véletlen. Mikes ünneplése és elmondott beszéde jól mutatja, hogy 1919 őszén olyan befolyással rendelkezett, amely messze túlmutatott egyházi szerepkörén. Személyének hitelességén túl ezt az is megengedte, hogy Nyugat-Magyarország volt ekkor az egyetlen még szabad terület, ahol a román megszállás hiányában önálló magyar hatalmi struktúra kezdeteként kiépülni („most Dunántúl szabja meg az ország irányát”).⁷⁵⁶ Ennek pedig szüksége volt ideológiára, önmeghatározásra a korábbi eseményekkel szemben. Ezt fogalmazta meg a szombathelyi püspök. Ezzel az egyházi feladatkörén túllépő vállalással Mikes alapvetően és hosszú távon meghatározta mozgásterét, az egyházi és politikai közéletben betöltött pozícióját. Vezető szerepét mutatja, hogy a Keresztény-Polgárszövetség augusztus 31-i szombathelyi alakuló gyűlésén a szövetség elnökévé választották Kapi Béla evangélikus püspök,⁷⁵⁷ Herbst Géza alispán, özv. Szegedy Györgyné⁷⁵⁸ társelnökök mellett. A gyűlésen személyesen nem volt jelen, de befolyása így is érvényesült. A résztvevőket táviratban így intette: „Az az áramlat, mely Magyarországot a romlás szélére vitte, összeroskadt saját erkölcstelenségében. Kitűzött eszméinek diadalát nem az elfojtott keserűség, a felgyülemlett szenvedélyek és a régi bosszúvágy kirobbanásával biztosíthatjuk, hanem: szívós munka, fegyelem és törvénytisztelet és mások jogainak tiszteletben tartása mellett az idegen, tolakodó kereszténytelen és moráltalan elemek céltudatos visszaszorítása és legyőzése biztosítja egyedül az állandó sikert és jobb jövőt.”⁷⁵⁹ A bevonulásakor, illetve a táviratban megfogalmazott gondolatok összhangban voltak a püspöki kar állásfoglalásával. Az augusztus 22-én tartott konferencián külön megemlékeztek Mikes öt havi fogházban töltött szenvedéséről.⁷⁶⁰ Kifejtették azt az álláspontjukat, hogy „a püspöki kar a mai viszonyok között szükségesnek tartja a keresztényeknek politikai összetartását s a maga

⁷⁵⁵ *Mikes püspök visszatérése*. Vasvármegye, 1919. augusztus 22. 2.

⁷⁵⁶ *Mikes – Kapi*. Kőszeg és vidéke. 1919. szeptember 21. 1. A szerveződő új struktúráról részletesen írt ZSIGA TIBOR: *Az ellenforradalmi rendszer hatalomra jutásának közigazgatási, katonai eszközei és sajátosságai Vas megyében (1919–1920)*. Vasi Szemle 1977. 3. szám 394–405., ZSIGA TIBOR: *A Nyugatmagyarországi Kerületi és Vasvármegyei Kormánybiztoságok, mint az ellenforradalmi állam első decentralizált szervezetei*. Vasi Szemle 1978. 1. szám 105–144., 3. szám 385–395.

⁷⁵⁷ Kapi Béla (1879–1957), 1916–1948 között a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület püspöke, 1927–1939 között a Felsőház tagja.

⁷⁵⁸ Szegedy Györgyné (1851–1944), szül. Gerliczy Irma bárónő; a szombathelyi jótékonyági- és esélyegyletek szervezője és tagja, a Gyermekórházat felépítő Fehér Kereszt Egylet elnöke volt.

⁷⁵⁹ *Népgyűlés Szombathelyen*. Vasvármegye, 1919. szeptember 2. 2.

⁷⁶⁰ Püspöki konferencia jegyzőkönyve 1919. augusztus 22. 1. pont. BEKE 1992. 1. kötet 39.

részéről támogatni kívánja a keresztény szociális pártot. Mindent elkövet, hogy a különböző keresztény pártok a keresztény szociális program alapján egyesüljenek...⁷⁶¹ A püspökök jól látták, hogy a még szervezetlen tömeget össze kell fogni, mert így könnyebben irányítható, a klérusra nyomást gyakorolni kevésbé tudó alakulattá válik. Mikes ennek a helyi megvalósítását üdvözölte a szombathelyi keresztény gyűlésen. Így sikerülhetett a keresztény mozgalmakat a hagyományos pártpolitikai keretek közé terelni. Ebben Mikes önmagát is pozícionálta: neki is meg kellett jelennie a hagyományos politika területén például a helyi törvényhatóságban. Valószínűleg ezért dönthetett úgy, hogy püspöki működése alatt először személyesen is részt vett az őszi megyei közgyűlésen és beszédet is tartott. A háborús vereségről szólva a következőket mondta: „A háborút (...) nem a mi hibánkból veszítettük el, de miután ezt a háborút elvesztettük, a mi saját hibánkból elvesztettük a békét is.”⁷⁶² A háborús vereséget Károlyiék nyakába varrta, populista módon azzal vádolva őket, hogy becsapták az országot, a kommunistákra ruházták a hatalmat és meggazdagodva elmenekültek.⁷⁶³ A vereség és az összeomlás fő okát abban látta, hogy a közjogi viták megosztották a nemzetet, amely főképp a főváros–vidék ellentétben nyilvánult meg: a vidék agrár, a főváros merkantil, a vidéken csak terrorral lehetett fenntartani a hatalmat, a főváros pedig sem nem hazafias, sem nem keresztény.⁷⁶⁴ Ami ezt a beszédet egészen különlegessé tette, hogy Mikes együtt jelent meg a megyegyűlésen Kapi Bélával, a dunántúli evangélikus egyházkerület püspökével, aki szintén beszédet tartott és Mikessel teljesen egybecsengtek gondolatai. Ez a katolikus–protestáns összefogás a helyzet kivételességével magyarázható: a keresztény erők összefogásának szükségessége minden mást felülírt.

Ugyanekkor nemcsak ideológusként, hanem a helyi politika aktív alakítójaként is megjelent 1919 őszétől, mint olyan személy, akinek befolyása van a helyi viszonyok alakítására, az egyes döntésekre, a megfelelő személyek kiválasztására, ha nem is közvetlenül, de informálisan mindenképp. Így jóváhagyásával kerülhetett Kapi Béla 1919 szeptemberében a Vasvármegye és Szombathely Város Kultúregyesülete elnöki székébe.⁷⁶⁵ A Nyugat-Dunántúl „erős embereivel”, Sigray Antallal és Lehár Antallal⁷⁶⁶ kialakított szoros kapcsolata is magyarázatát adhatja ennek a befolyásnak, amit a kormányzattal szemben is fenn kívánt tartani. Nem véletlenül tiltakozott, amikor a kormányzó a hadsereg

⁷⁶¹ BEKE 1992. 1. kötet 40.

⁷⁶² VaML Vas vármegye törvényhatóságának közgyűlési jegyzőkönyve, 1919. szeptember 15.

⁷⁶³ *Mikes-Kapi*. Kőszeg és vidéke, 1919. szeptember 21. 1.

⁷⁶⁴ VaML Vas vármegye törvényhatóságának közgyűlési jegyzőkönyve, 1919. szeptember 15.

⁷⁶⁵ KATONA, 2013. 51–52.

⁷⁶⁶ Lehár Antal életéről és 1918–1921 közötti szombathelyi működéséről részletesen BRENNER VILMOS: *Koronás urának hű szolgája volt csupán*. Vasi Szemle 55. (2001) 2. szám. 131–146.

hadosztályparancsnokságát Sárvárról Szombathelyre kívánta áthelyezni. Ez nyilván sértette az itteni politikai erők vélt függetlenségét.⁷⁶⁷ Ezek a politikai erők pedig a szerveződő legitimistákat jelentették.

Magyarországon csak 1918 után beszélhetünk a legitimizmusról, hiszen egy monarchiában ez a fogalom értelmezhetetlen. Mint politikai irányzat, a köztársasági eszmével szemben jelenik meg. Csakhogy az őszirózsás forradalom után létrejövő népköztársasággal szemben nem tudott megszerveződni, hiszen azt is elsöpörte a Tanácsköztársaság. Ennek bukása után azonban megindult a legitimista szervezkedés: mindkét forradalom eszmeiségével szemben. Ez minden királypárti politikust összekötött, de minden más szét is választotta őket. A két forradalom rendszerével szemben másképp kívánták visszaállítani a régi békeidőket: egyesek csak a királyság restaurációját, mások a Habsburg-ház legitimitását elismerve az uralkodó dinasztiát is akarták. Eközben szembe kellett nézniük több problémával is, nevezetesen hogyan oldható meg az államforma kérdése a megváltozott nemzetközi helyzetben és milyen belső politikai-társadalmi támasza lehet a királyi dinasztiának. Az első kérdésben nemigen akadt vita: a királyság visszaállítása minden – a republikánus és egalitárius törekvéseket megfogalmazó – forradalommal szembenálló politikai erő számára elfogadható volt. A második kérdésre viszont már eltérő válaszok születtek, ezért 1919 őszén nyilvánvalóvá vált a szakadás a szabad királyválasztó és a Habsburgok trónigényét támogató táborok között.⁷⁶⁸ Ez utóbbiak a legitimisták, akik az általuk törvényesnek, legitimnek tartott helyzet, vagyis a Habsburg család uralkodói jogainak helyreállítását várták és követelték a kormányzattól. Számukra evidencia volt, hogy van törvényes, megkoronázott király és az ország függetlenségének elnyerése – az Ausztriával való államjogi kapcsolatok megszűnése – az ő trónbirtoklási jogát és a magyar öröklési rendet nem érinti.⁷⁶⁹ Ez a karlista csoport csak a kedvező alkalmat várta, hogy IV. Károly visszatérhessen a magyar trónra.

A legitimisták a húszas évek elején több politikai pártban helyezkedtek el és nem alkottak egy jól körülhatárolható, egységes politikai csoportot. Ennek oka részben az volt, hogy a legitimizmust pártok felett állónak gondolták. Ez a probléma komoly törést okozott az éppen

⁷⁶⁷ Bár a levél elsősorban Szombathely város szűkös lakásviszonyaira hivatkozott, mégis egyfajta megszállásról beszélt. Berzeviczy Béla vezérkari főnök levele 1920. július 21. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1920.

⁷⁶⁸ A királykérdés ugyanis jóval több volt egy közjogi vitánál. Ha a Habsburg-restauráció sikeres, az alapjaiban más társadalmi berendezkedést eredményezett volna: a korábban az udvarhoz kötődők, katolikus arisztokraták és nagybirtokosok, a klérus, a tisztikar és a zsidóság egy része is ismét helyzetbe kerülhetett volna a világháború és a forradalmak után politikai szerephez jutott kispolgári, katonatiszti és paraszti csoportok rovására. PAKSY ZOLTÁN: *Zalaegerszeg társadalma és politikai élete, 1919–1939*. Zalaegerszeg, 2012. 49–50.

⁷⁶⁹ BÉKÉS MÁRTON: *A legitimisták és a legitimizmus*. In: *A magyar jobboldali hagyomány*. Szerk. ROMSICS IGNÁC, Bp. 2009. 215.

kialakuló kormánytöbbség pártjaiban, ami bizalmatlanságot és személyeskedést váltott ki a keresztény politikai táborban.

A húszas években a legitimista táborban elsősorban az arisztokrácia és a főpapság soraiban találhatjuk meg. Ha regionálisan vizsgáljuk megjelenésüket, akkor Nyugat-Magyarország számított a legfőbb bázisuknak. Nem csoda ezek után, hogy Mikest ebben a táborban találhatjuk. Miközben családjá tele volt a magyar történelem híres – a Habsburg-ellenes szabadságharcokban részt vevő – alakjaival, ő a jezsuita iskolákban erősen dinasztiahű nevelést kapott. Ennek első megnyilvánulását az ifjúkori naplójában fennmaradt leírás jelenti, amikor részvétellel emlékezett meg Erzsébet királyné haláláról és temetéséről.⁷⁷⁰ Feltétlen lojalitása a mindenkori uralkodóhoz megkérdőjelezhetetlen volt, amit az is erősített, hogy a trónban az istentől származó világi hatalmat látta, amit a forradalom, az erőszak nem söpörhet el, mert ez egyenlő az isteni rend elleni lázadással.

Mikes legitimista felfogása nem maradt titokban. Már 1919 őszén jelentés érkezett Kozma Miklós belügyminiszterhez, mely szerint a karlisták ún. kilences bizottságot hoztak létre, amelynek vezetői Mikes, örgróf Pallavicini György⁷⁷¹ és Beniczky Ödön⁷⁷² voltak, miközben Szombathelyen Royalista Klub alakult gróf Almásy László vezetésével.⁷⁷³ 1920. február 1-jén a Nemzeti Kaszinó Széchenyi ünnepségén elmondott beszédében Kossuth és Széchenyi munkásságát összehasonlítva a forradalmat elutasító, „az organikus fejlődést célravezetőnek” tartó, a Habsburgokhoz hű legnagyobb magyart állította példaképül a hallgatóság elé. Széchenyi tisztában volt Ausztria és Magyarország egymásrautaltságával, ami Mikes felfogásában egyenlő a törvényes király hatalmának visszaállításával. Utalva a közelmúlt eseményeire így fogalmazott: „Széchenyi idején a forradalom nemzeti volt, ez (1918–1919) politikai (...) Az a forradalom eredeti volt, ez plágium; azt a forradalmat Kossuth Lajos idézte elő, ezt emberek, kik hozzá csak hibájában, féktelen nagyravágyásában hasonlítanak.”⁷⁷⁴ Ezekben a mondatokban már megelőlegezte és összefoglalta a legitimista mozgalom erőteljes forradalom-ellenességét, tradicionalizmusát és konzervativizmusát. A legitimizmus kérdésével foglalkozva a kormány is a mozgalom egyik vezetőjét látta benne.⁷⁷⁵

Mikes a legitimisták Apponyi Albert, Andrássy Gyula és Zichy János által fémjelzett ún. arisztokrata táborhoz tartozott. Ennek a csoportnak a legfőbb alapvetése az volt, hogy a

⁷⁷⁰ Naplóbejegyzés 1898. szeptember 11 és 15. SZEL Mikes János iratai. Mikes napló VIII.

⁷⁷¹ Pallavicini György, örgróf (1881–1946), magyar nagybirtokos, legitimista politikus, országgyűlési képviselő.

⁷⁷² Beniczky Ödön, (1878–1931) legitimista politikus, 1919–20-ban belügyminiszter.

⁷⁷³ MOL 429. Kozma Miklós iratai I. Politikai vonatkozású iratok 1. csomó; SPEIDL ZOLTÁN: *IV. Károly két restaurációs kísérletének nyugat-magyarországi vonatkozásai (1921)*. Vasi Szemle, 1971. 1. szám 107–119.

⁷⁷⁴ *Gróf Mikes János szombathelyi püspök Széchenyi-emlékbeszéde*. Nemzeti Újság, 1920. február 3. 2.

⁷⁷⁵ A kormány 1920. július 21-én és november 19-én is foglalkozott a kérdéssel. Utóbbi ülésen Nagyatádi Szabó János ki is jelentette, hogy Mikes nagy karlista. MOL Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 67. csomó.

legitimizmust nem tekintette pártkérdésnek. Támogatói elsősorban a Monarchia legnagyobb befolyású arisztokrata családjaiból és a katolikus egyház köreiből kerültek ki, mint ahogy az egyik képviselőjük, Baranyay Jusztin megállapította: „ a legitimizmusnak (...) elindítói Apponyi Albert és Andrássy Gyula voltak. Mellettük, mint kimagasló egyéniségek szerepeltek: Rakovszky István, Zichy János, Gratz Gusztáv, Beniczky Ödön, Turi Béla, Károlyi József, Sigray Antal, Korányi Frigyes. A püspökök is ide tartoztak, de a politikában közelebbről csak a szombathelyi püspök, Mikes János vett részt.”⁷⁷⁶ A katolikus egyház az elvi legitimizmus álláspontját vallotta, amint azt az 1920. évi őszi püspökkari értekezleten meg is fogalmazták.⁷⁷⁷ Ugyanakkor azt is kijelentették, hogy ebben a kérdésben csak a hercegprímás jogosult nyilatkozni, ami feltételezi, hogy a klérus megosztott volt a királykérdésben. A püspöki karon belül IV. Károly feltétlen hívének számított Mikesen kívül Zichy Gyula gróf pécsi és Hanauer István váci püspök. Prohászka Ottokár székesfehérvári, Glattfelder Gyula csanádi püspök, Szmrecsányi Lajos egri érsek és Zadravetz István tábori püspök nem tartotta többé reális lehetőségnek a Habsburg restaurációt a kialakult nemzetközi és belpolitikai helyzetben. A két tábor között volt egy harmadik csoport is, amely elismerte a Habsburg-ház trónhoz való jogát, de a jelen pillanatot nem tartotta alkalmasnak a restaurációra. A püspöki karon belül ez a harmadik csoport tudta érvényesíteni az álláspontját, amely kompromisszumos megoldásnak tekinthető. Fő képviselője maga a prímás volt, de ide sorolható még Fetser Antal győri és Rott Nándor veszprémi püspök is.⁷⁷⁸

1920–21-ben a főpapok közül leginkább Mikes jelent meg a legitimisták képviselőjében a közvélemény előtt. A legpolitikusabban ő viselkedett, amit az is bizonyít, hogy csatlakozott a Magyar Királyság Pártjához, a Royalista Párthoz.⁷⁷⁹ Tagja volt annak a titkos szövetségnek is, amely fő céljának a király hazahozatalát tekintette.⁷⁸⁰ Az egyházmegyében is nyilvánvalóvá tette politikai állásfoglalását, amikor elrendelte, hogy a misében továbbra is szerepeltetni kell a királyért való könyörgést. Ennek ügye a püspöki kar 1921. februári ülésén is felmerült, amelyen Mikes személyesen nem volt jelen. Hanauer váci püspök kérte e kérdésben a püspöki kar állásfoglalását, mire úgy határoztak, hogy a püspöki kar a 'pro Rege oratio' nyilvános

⁷⁷⁶ Baranyay Jusztin kézírata 1949. január 25. 7. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Objektum dosszié O-11701. Legitimista pártok.

⁷⁷⁷ Püspökkari tanácskozás jegyzőkönyve 1920. október 27. 1. pont BEKE 1992. 59.

⁷⁷⁸ KARDOS JÓZSEF: *Legitimizmus*. Bp. 1998. 73.; REISNER FERENC: *Csernoch János hercegprímás és a katolikus egyház szerepe IV. Károly monarchia-megmentési kísérleteiben*. Bp. 1991. 106., 128.

⁷⁷⁹ SPEIDL ZOLTÁN: *A királykérdés és a sajtó (1919–1921)*. Vasi Szemle 62. (2008) 457.

⁷⁸⁰ ANTON LEHÁR: *Erinnerungen. Gegenrevolution und Restaurationsversuche in Ungarn 1918–1921*. Wien, 1973. 169. Lehár leírása szerint a titkos szövetség tagja volt Apponyi Albert, Andrássy Gyula, Rakovszky István, majd később csatlakozott Beniczky Ödön, Sigray Antal, Gratz Gusztáv, Csernoch János hercegprímás, Mikes és Lingauer Albin. A szövetség létezését más adat nem támasztja alá.

mondását még nem tartja időszerűnek, de szabad kezet hagy az egyes püspököknek.⁷⁸¹ Így Mikes rendelkezése is teljesülhetett.

Az országot váratlanul érte IV. Károly első visszatérési kísérlete 1921 húsvétján, amelynek során Mikes – számára is váratlanul – az események középpontjába került. „A királynak e lépésébe egyedül Erdődy Tamás volt beavatva, amennyiben ő hozta autóján éjnek idején Bécsből Szombathelyre őt.”⁷⁸² Erdődy szerint a király választotta ki a helyszínt, mert biztos volt abban, hogy a szombathelyi püspökre számíthat.⁷⁸³ És ebben nem is tévedett. Mikes már jó ideje ismerte a királyt. Első találkozásukra még Erdélyben került sor. 1901 nyarán Károly főherceg kirándulást tett a környéken és Huszár Károly ekkor levélben fordult Mikeshez, hogy lenne-e kedve erre az időre csatlakozni a társasághoz, mert a fiatal Károly minden nap misét hallgat, így papra van szükségük.⁷⁸⁴ Mikes igent mondott és a július 27-én érkezett Károly társaságában töltötte a következő napokat, így sikerült közelebről is megismerkedniük. Naplójában a következőket írta benyomásáról: „Mondhatom, hogy nekem a kis főherceg végtelenül szimpatikus. Egy okos jó tehetségű, igen vallásos és nyílt, őszinte ifjú. Tartsa meg őt a jó Isten, és legyen egy jó király és őrizze őt az ellenségeiktől.”⁷⁸⁵

A hosszú ideje meglévő ismeretség, Mikes közismert ragaszkodása a királyhoz és a Nyugat-Magyarországon erős legitimista szervezkedés megadja a választ, hogy miért is Szombathelyt választotta a király a visszatérési kísérlet kiindulópontjául.⁷⁸⁶ Az eseményeket nagyjából azonos módon írják le a források.⁷⁸⁷ Mikes a következőképp emlékezett vissza a történésekre: „Nagyszombat este a húsvéti ünnepekre érkezett néhány vendégemmel ültünk együtt és az

⁷⁸¹ Püspökkari tanácskozás jegyzőkönyve 1921. február 10. 1. pont BEKE 1992. 1. kötet 68.

⁷⁸² Baranyay Jusztin kézírata 1949. január 25. 7. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Objektum dosszié O-11701. Legitimista pártok.

⁷⁸³ „Das nächste Ziel des Königs war Szombathely, wo sich der König zunächst an den Bischof Grafen Johannes Mikes wenden wollte.” GRAF TAMÁS VON ERDŐDY: *Habsburgs Weg von Wilhelm zu Briand*. Wien, 1931. 228. Erdődy szolgálataiért Mikes 1926-ban pápai nagykereszt kitüntetésre terjesztette fel a gróft. Paul Huyn bíboros levele Mikeshez 1926. március 16. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1926.

⁷⁸⁴ Huszár Károly levele 1901. június 30. SZEL Mikes János püspök iratai. Missilis 1901.

⁷⁸⁵ Naplóbejegyzés 1901. július 31. SZEL Mikes János iratai. 3. dob. Mikes napló XI.

⁷⁸⁶ A kérdéssel Zsiga Tibor foglalkozott részletesebben. Szerinte Szombathely részben földrajzi indokok miatt lehetett a célpont: ez feküdt a legközelebb a király svájci tartózkodási helyéhez. Másik indokként azt jelölte meg, hogy a békeszerződés által megállapított új határ súlyosan sértette a nyugat-magyarországi arisztokraták érdekeit, mert földbirtokaik egy jelentős részét Ausztriához csatolta. Eszerint az érintettek azt remélték, hogy Károly visszatérése és ez által ausztriai trónjának visszaszerzése révén kedvezően fogja befolyásolni a magyarok által vitatott határt. Ugyanakkor semmi nem utalt arra, hogy a határkérdés komolyan sértette volna a magyar birtokosok ausztriai tulajdonjogát, így ez az indok kevésbé tartható. Zsiga is elismeri, hogy Károly ausztriai visszatérésére még kevesebb esély volt, mint a magyarországra. ZSIGA TIBOR: *Az első királypuccs és Vas megye (1921)*. Vasi Szemle 1979. 2. szám 272–273.; ORMOS MÁRIA: „Soha, amíg élek!” Bp., 1990.

⁷⁸⁷ Első kézből Erdődynek, mint szemtanúnak a leírása a leghitelesebb. ERDŐDY 1931.; Szintén annak tekinthető Molnár Józsefnek, Mikes komornyikjának az elbeszélése is. Az elbeszélés hangszalagon megtalálható a Savaria Múzeumban. A többi leírás csak másodkézből, elbeszélésekből vagy a két idézett visszaemlékezésből merített. A király visszaérkezéséről a hivatalos tájékoztató a Magyar Távirati Iroda könyvgyűjteményéből származik 1921. március 31. MOL MTI Könyvgyűjtemény 1921. március 31. 3. lap; ORMOS 1990. 52–53.

aznap befejeződött lelkigyakorlatokról beszélgettünk, midőn tíz óra felé azt jelentik nekem, hogy Erdődy Tamás gróf van az előszobában és kikéret magához. Csodálkoztam, hogy miért kéret ki és miért nem vezeteti be magát. Kimentem és az előszobában égő villamoskörte homályos fényénél ott láttam Erdődy grófot és egy másik urat. Üdvözöltem Erdődyt és kérdeztem: kit hozott magával? Arra zavart hangon azt mondja: Nem ismered? Oda nézek és azt mondom: nem! Erdődy azt mondja: Ófelsége. Abban a pillanatban az az érzésem volt, mintha villám csapott volna belém és lábaimon nem tudnék állni. Az ezer kilométer távolságban volt király, – akire annyit gondoltam – tényleg ott állt előttem. Utólag csodálkozom, hogy nem ismertem meg. De talán éppen az a körülmény, hogy ideérkezése teljesen gondolatomon kívül esett, okozta azt, hogy futólag rátekintve nem ismertem meg.”⁷⁸⁸ Mikes más alkalommal is megerősítette, hogy nem volt tudomása a király visszatérési szándékáról, tehát valóban meglepődhetett a vendég láttán.⁷⁸⁹ Mikesnél tartózkodott ekkor a sógora, Kyd Sándor, Almásy László és Vass József miniszter is, aki épp a lelkigyakorlatot töltötte a püspöknél. A király Mikes előtt kijelentette, hogy meg van győződve arról, hogy hazatérése az ország javát szolgálja és a kormányzót magához fogja kéretni, hogy átvegye tőle a hatalmat. Mikes ekkor javasolta, hogy először a miniszterelnököt hívassa, aki a közeli Sigray birtokon tartózkodik. A király elfogadta a javaslatot, majd ezután fogadta Vass minisztert is. Közben Almásyt Lehár Antalért küldték, így felpezsdült a püspöki palota.⁷⁹⁰ Hamarosan megérkezett Teleki Pál miniszterelnök Sigray Antal társaságában, így bővült a beavatottak köre. A megbeszélések – amelyen Horthy Szombathelyre hívása, illetve a király Budapestre utazása szerepelt lehetséges lépésként – eredményeképp indult el reggel előbb Teleki, majd később a király Almásy által vezetett autója a fővárosba.⁷⁹¹ A komornik visszaemlékezése szerint a királynak nem volt megfelelő öltözéke, ezért Mikes kölcsönzött cipőt az útra.⁷⁹² A király másnap hajnalban érkezett vissza Szombathelyre, ahol még tíz napot töltött a püspök vendégeként, részben betegen szobájában feküdve. Mikes ezeknek a napoknak a történéseiről nem írt, csak annyit jegyzett meg, hogy a király naponta részt vett püspöki miséjén.⁷⁹³ Nyilván ezzel a király halála után tett visszaemlékezéssel maga is erősíteni kívánta a szentéletű uralkodóról kialakuló képet. Utólag úgy látta, hogy már abban a pillanatban tisztában volt a kísérlet sikertelenségével, amikor a király visszatért a

⁷⁸⁸ GRÓF MIKES JÁNOS: *IV. Károly Szombathelyen*. Képes Krónika, 1922. június 4. 644–645.

⁷⁸⁹ Püspökkari tanácskozás jegyzőkönyve 1921. november 16. 1. pont BEKE 1992. 1. kötet 78.

⁷⁹⁰ Erdődy visszaemlékezésében ezzel szemben azt írta, hogy Lehárt és Lingauert telefonon értesítették a király érkezéséről. ERDŐDY, 1931. 241.

⁷⁹¹ GRÓF MIKES JÁNOS: *IV. Károly Szombathelyen*. Képes Krónika, 1922. június 4. 645.

⁷⁹² Molnár József komornik idézett visszaemlékezése. Savaria Múzeum.

⁷⁹³ Uo.

fővárosból.⁷⁹⁴ Hogy milyen szerepet játszott abban a tíz napban, amikor a király nála lábadozott, az nagyon bizonytalan. Ő maga erről sehol nem nyilatkozott, de feltételezhető, hogy részese volt azoknak a tanácskozásoknak, amelyek a püspökvárban folytak a király és budapesti vendégei részvételével.⁷⁹⁵ Ugyanis a püspöki palota ezekben a napokban a magyar politikai élet központjává vált. Egymásnak adták a kilincset a meghatározó szereplők: Andrassy Gyula, Bethlen István, Lehár Antal, Sigray Antal, Lingauer Albin, Rakovszky István, Gratz Gusztáv. Ugyancsak tiszteletüket tették a környék arisztokrata családjai: a Széchenyiek, Erdődyek, Batthyányiak képviselői. Utólag – megbízható forrás hiányában – nem határozható meg, hogy Mikes személyes jelenléte, esetleges tanácsai mennyire alakították az eseményeket.

A kísérlet meghiúsulását követően április 5-én búcsúztak el az uralkodótól, akit Mikes és a karlisták vezetőinek társaságában ünnepélyesen kísérték a szombathelyi vasútállomásra, ahonnan Károly vonattal utazott el Ausztria felé.⁷⁹⁶ A királyt a határig többen is elkísérték. Köztük volt a püspök is.⁷⁹⁷ Április 21-én Boroviczény Aladár kereste fel Mikeset és átadta neki a király április 10-én kelt levelét, amelyben a király köszönetet mondott a szíves vendéglátásért és a támogatásért.⁷⁹⁸

A húsvéti királyjárás sikertelensége nem kedvetlenítette el a karlistákat Károly támogatásától és újbóli visszatérési kísérletétől. „A húsvéti látogatás után bizonyosra vehető volt egy második kísérlet is, mert a húsvéti látogatásnak megvolt az a nagy eredménye, hogy végre minden rágalommal szemben tiszta világításba helyezte a király alkotmányos, tősgyökeresen magyar gondolkodását...” – írta róla utólag Mikes.⁷⁹⁹ De hiányoznak 1921 nyarának forrásai: Mikes királytámogató tevékenységét így nehéz rekonstruálni. Ugyanakkor a környezetében lévő legitimisták, mint Lehár vagy Lingauer ezekben a hónapokban is aktív volt, így feltételezhető, hogy ők bizonyos információkat eljuttattak hozzá. Ez részben összefüggött a

⁷⁹⁴ Uo.

⁷⁹⁵ Az időközben Szombathelyre érkezett Boroviczény Aladár említi, hogy részt vett március 31-én késő éjjel egy olyan tanácskozáson, amelyen a püspök is jelen volt. BOROVICZÉNY ALADÁR: *A király és kormányzója*. Bp. 1993. 86., 101.

⁷⁹⁶ MOL MTI Könyvkiadás 1921. április 5. 4. lap, BOROVICZÉNY, 1993. 110–111.

⁷⁹⁷ ERDŐDY, 1931. 256., SZÉKELY, 2009. 134.

⁷⁹⁸ BOROVICZÉNY, 1993. 129-130., 151., A levél nem maradt fenn, de szövegét közölte a *Magyarság* c. lap: „Kedves Mikes gróf! Azért a vendégszeretetért, amellyel engem legutóbbi Magyarországon való tartózkodásom alatt palotájában látott, hálás köszönetemet fejezem ki. Köszönöm továbbá az Ön hűségese és hazafias magatartását, melyet egész ott tartózkodásom idején tapasztaltam úgy Püspökséged, mind egész alája rendelt egyházmegyéje részéről. Világosan látom ebből, hogy a példásan vallásos, királyhű és hazafias szellem főpásztorától az évek során összes híveinek lelkébe átszállott, ami a főpásztori működés legszebb gyümölcse és rendíthetetlen királyi bizalmam további záloga. Bízom benne, hogy a kitűnő szellemet Püspökséged a jövőben is fenn fogja tartani és kérem, hogy királyja és hazája igaz ügyét mindennapi imáiba foglalva, kérje a Mindenható Istent, hogy azok diadalra juttatásával hazánkat ismét naggyá és dicsővé tegye. Károly” RADNAI ENDRE: *Mikes püspök lehetségesnek tartja a királykérdésben az elleniték elsimítását*. *Magyarság*, 1922. május 4. 4.

⁷⁹⁹ GRÓF MIKES JÁNOS: *IV. Károly Szombathelyen*. *Képes Krónika*, 1922. június 4. 646.

nyugat-magyarországi kérdés rendezésével is, hiszen a karlisták addig kívánták megoldani a király visszahozását, amíg Burgenland átadására nem került sor Ausztria részére és így biztos katonai támogatást lehetett remélni az itt állomásozó különítményektől.⁸⁰⁰ Lingauer arról is gondoskodott, hogy a Vasvármegyében⁸⁰¹ folyamatosan ébren tartsa a királykérdést és így kellő politikai hangulatot teremtsen a legitimistáknak kedvező módon. Ez Mikes jóváhagyása nélkül nem történhetett volna meg. 1921. október 17-én a karlisták tanácskozást tartottak a püspöki palotában. Mikesen kívül ezen Lehár Antal, francia részről Saint Quentin volt prágai francia főkonzul vettek részt, valamint Stájerország, Salzburg, Horvátország képviselői. Megállapodás született, hogy Károly visszatérését támogatják.⁸⁰² Mikes – a jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján – nem tudott arról, hogy ez a visszatérés milyen közeli.⁸⁰³ Október 18-án, Sárváron meghalt az utolsó bajor király, ezért a püspök Sárvára utazott a búcsúztató szertartás megtartására,⁸⁰⁴ majd Dénesfára indult, ahol Cziráky József fiának tartották a keresztelőjét. Az ünnepségre a legitimisták színe-java⁸⁰⁵ megérkezett, de a társaság csak a keresztelőt követő délutánig maradt, majd október 20-án 17 óra körül feloszlott. Így Mikes is elhagyta Dénesfát és visszaindult Szombathelyre.⁸⁰⁶ Nem sokkal ezután szállt le a királyi párt szállító repülőgép a Cziráky-birtok területén. Ha Mikes tudott volna a király szándékáról, biztosan állíthatjuk, hogy nem hagyta volna el a helyszínt. Egy névtelen, de a dénesfai társaságból való személy a következőképp írta le a helyzetet: „... fölmentem a püspökvárba és mondtam Mikesnek: – Itt a király! Mikes előrehajol s füléhez emeli a kezét. – Tessék? – Itt a király! – ismételtem. Most mind a két tenyeréből tölcserűt csinálva hajlik hozzám Mikes. – Tessék? Harmadszor megismétlem, mire fölugrik, és azt kérdi: – Itt van a püspöki várban? – Nem. Sopronban van. Még most sem hitte. Mikor elmondtam neki a részleteket, egyik ámulatból a másikba esett. Most már értem – kiáltott fel –, hogy ezelőtt hat héttel miért kérték el tőlem a király tábornagy ruháját. A király ugyanis csináltatott egy tábornagy egyenruhát, mikor húsvétkor itt járt és ezt a ruhát a püspöki várban őrizték. Hat héttel ezelőtt Ostenburgék átüzentek a püspökhöz, hogy legyen kegyes kiadni ezt a ruhát, mert

⁸⁰⁰ ZSIGA TIBOR: *A második királypuccs és Nyugat-Magyarország (1921)*. Vasi Szemle, 1981. 2. szám 277.

⁸⁰¹ Vasvármegye, 1921. augusztus 10., szeptember 13., 28., október 5., 12., 13.

⁸⁰² ZSIGA, 1981. 277.

⁸⁰³ „Mikes János gróf szombathelyi pp annak kijelentése után, hogy a király visszatéréséről egyik esetben sem volt előzetes tudomása...” Részlet a püspöki konferencia ülésének jegyzőkönyvéből 1921. november 16. BEKE 1992. I. kötet 78.

⁸⁰⁴ GÉFIN, 1929. 2. kötet 161.

⁸⁰⁵ Ott volt Andrássy Gyula, akinek a nevelt lánya volt Cziráky Józsefné, Károlyi József, Mikes és mások. SPEIDL, 1971. 116.

⁸⁰⁶ ANDRÁSSY GYULÉNÉ GRÓFNÉ: *Soprontól Tihanyig*. In: BOROVCZÉNYI, 1993. 388.

elküldik a királynak Svájcba.”⁸⁰⁷ Valószínűleg ezt a ruhát tartalmazta az a csomag, amelyet Boroviczényi említ október 12-én kelt levelében.⁸⁰⁸

A második király-visszatérési kísérlet fő helyszíne már nem a püspöki székváros volt, de Szombathely igenis szerepet játszott a király terveit támogató és ellenző erők közötti harcban. Ezekben a napokban a helyi fegyveres erők vezetésében dúlt elsősorban pozícióharc, amelynek során felmerült a város fegyveres elfoglalása is.⁸⁰⁹ Amikor az I. országos csendőrtartalék zászlóalj Körmend irányából megindult a város felé, a karlisták a püspököt kérték fel a közvetítésre, de Mikes ezt nem vállalta.⁸¹⁰ Október 23-án azonban a püspökvár előtt nagygyűlést rendeztek, amelynek ő volt a főszónoka.⁸¹¹ Közölte a tömeggel, hogy a király visszaérkezett, Sopronban lelkesen fogadták és már be is vonult Budapestre. Ez az állítása távolt állt a valóságtól, de a tömeg lelkesedését felkeltette és ennél többet a szónok nem is akart. Október 24-én azonban a király kísérlete Budaörsnél kudarcot vallott. Ennek híre az esti órákban érkezett meg Szombathelyre, ahol rövid idő alatt eltávolították pozíciójukból a király támogatóit. Mikes ezt nem várta meg: visszavonult répceszentgyörgyi kastélyába.⁸¹² Így másnap már Szombathelyre is érkezhettek a Horthyt támogató Zadravetz István tábori püspök, aki misét is celebrált a helyőrségnek.⁸¹³ Mivel Mikes közvetlenül nem vett részt az októberi eseményekben, így a felelősségre vonást is elkerülte, ami a többi legitimistát rövidebb időre utolért.⁸¹⁴ Bár Mikes is tartott ettől, ezért ezt a félelmét meg is osztotta Csernoch hercegrímással, aki megnyugtatta, hogy Bethlen miniszterelnök általa üzeni, hogy a kormánynak nem volt és nem is lesz szándékában Mikes üldözése.⁸¹⁵

Mikes ezt követően is változatlanul legitimista maradt: „Ha most nem hozhattuk vissza, majd eljön az ideje annak, hogy az ország létérdekének veszélyeztetése nélkül foglalhatja el trónját, jogos trónutódja.”⁸¹⁶ Az eseményeket követő első püspöki konferencián 1921. november 16-án azt ajánlotta a püspöki karnak, hogy valamilyen formában a nyilvánosság előtt is juttassa kifejezésre álláspontját a királykérdésben. A püspökök abban állapodtak meg, hogy a

⁸⁰⁷ PAPP JENŐ: *Politikusok és katonák szerepe a király körül*. Magyarország, 1921. november 1. 5.

⁸⁰⁸ Boroviczényi Aladár levele 1921. október 12. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1921.

⁸⁰⁹ SPEIDL, 1971. 117.

⁸¹⁰ ZSIGA, 1981. 284.

⁸¹¹ *Mikes püspök szózata*. Vasvármegye, 1921. október 25. 1.; Hír, 1921. október 25. 1.; SPEIDL, 1971. 117.

⁸¹² SZÉKELY, 2009. 136.; Valószínűleg fenyegetve érezte magát, ez indokolta a városból való távozását, amit az is megerősít, hogy október 27-én levelet kapott Prónay Pálffy Aurél aláírásával, amelyben a levélíró biztosítja, hogy „tegnap délben jött a kormánytól egy parancs szigorúan tiltva mindent, ami Méltóságos Uram személye ellen irányodik. Így tehát Méltóságos Uram teljes biztonságban van.” Prónay Pálffy Aurél levele 1921. október 27. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1921.

⁸¹³ ZSIGA, 1981. 289.

⁸¹⁴ Nemzetgyűlési Irományok 1920–22. 379. szám 109–120.; KARDOS, 1998. 76–82.

⁸¹⁵ Csernoch János hercegrímás levele 1921. november 7. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1921.

⁸¹⁶ „*Vezérelj Urunk minket egyetértésre*”. Vasvármegye, 1922. május 3. 5. és Magyarország, 1922. május 3. 9.

következő rövid nyilatkozatot teszik közzé: „A magyar püspöki kar fájdmát fejezi ki Szent István koronája és a nemzet önállósága ellen elkövetett erőszak fölött.”⁸¹⁷ A szöveg kompromisszumot tükröz: vonatkozhat a külső nyomásra, de érthető a kormányzat által elkövetett erőszakra is. Egyik prédikációjában Mikes sokkal egyértelműebben fogalmazott: „Ha egy inas az ura távollétében beül gazdája székébe, azt mondom rá: Igen ez egy lakáj. De ha akkor sem kel föl belőle, amikor az ura hazajön, akkor azt mondom: szemtelen lakáj.”⁸¹⁸

A második sikertelen kísérlet után Mikes – más legitimistákkal egyetemben – kényszerűen ismerte el, hogy a Habsburgok királyságának visszaállítása nem külső hatalmak nyomására hiúsult meg, hanem a hatalmon lévők aktív ellenállása miatt. Ez óriási csalódást okozott neki. Szertefoszlottak azok a remények, amelyek érdekében nagyobb közéleti szereplésre vállalkozott, amiért 1919-ben vállalta a meghurcoltatást is. 1919 őszének halvány optimizmusa egyszeriben elillant. Újból szembetalálta magát a hatalmon lévőkkel. Neheztelt Horthyra, Vass Józsefre és másokra. Különösen is igaz volt ez Bethlen Istvánra, aki nemcsak azonos társadalmi közegeből érkezett vele, hanem gyermekkori barát és családtag is volt.⁸¹⁹

„Egy alkalommal mondta nekem a húszas évek vége felé lehetett ez: Undok dolog a politika, Bethlen I. gyermekkori jó barátom⁸²⁰ volt. Minden szavában mindenkor bízhattam, abszolút igazmondónak ismertem. Mióta politikus, az ellenkezője.”⁸²¹ De mind közül Gömbös Gyula számított a legnagyobb ellenfélnek, aki a leghevesebben harcolt az uralkodó ellen, aki a legnagyobb szerepet játszott abban, hogy a legitimisták felelősségre vonása megtörténjen,⁸²² és aki a legtiszteletlenebb volt a királlyal szemben.⁸²³

A második sikertelen kísérlet után a magyar legitimista mozgalom fordulóponthoz érkezett, ami megrázta a teljes pártpolitikai rendszert. Bethlen miniszterelnök végtelenül csalódva a KNEP-ben az új kormánypartot a Kisgazdapárt bázisára kezdte felépíteni. Ez felrobbantotta a KNEP-et, amelyből a legitimisták kilépve több új partot hoztak létre. Ilyen volt az Andrássy Gyula vezette Keresztény Nemzeti Földműves- és Polgári Part, a Huszár Károly és Ernszt Sándor vezette Keresztény Nemzeti Egyesülés többségi partja és a Haller István elnökletével újjáalakult Keresztényszocialista Part. Így a magyar politikai palettán már három part is képviselte a legitimizmust, annak különböző fokozatait, árnyalatait.⁸²⁴ Ugyanakkor ezek a

⁸¹⁷ BEKE 1992. 1. kötet 78.

⁸¹⁸ SZÉKELY, 2009. 137.

⁸¹⁹ Testvére, Bethlen Klementina Mikes János sógornője volt, Ármin felesége.

⁸²⁰ Naplóbejegyzés 1899. április 6. SZEL Mikes János iratai. 1. dob. Mikes napló IX.

⁸²¹ Géfin Gyula levele Székely Lászlóhoz 1966. február 24. SZEL Géfin Gyula hagyaték. Mikes iratok.

⁸²² Nemzetgyűlési Napló 1920–22. XIII. kötet 315.; KARDOS, 1998. 82.

⁸²³ SZÉKELY, 2009. 132.

⁸²⁴ Andrássyék erőteljes földműves politikát sürgettek és a közjogi kérdésnél fontosabbnak tartották a szociális és gazdasági kérdések megoldását. Huszárék támogatták a konszolidációt és ezért kormánytagságot is vállalt két

pártok egymással is rivalizáltak, így a legitimizmus nem tudott markáns, egységes politikai irányzatként megjelenni a választók előtt. És ha ez a megosztottság még nem lett volna elég, 1922 tavaszán meghalt IV. Károly. Ez súlyos csapás⁸²⁵ volt a legitimistákra nézve, hiszen elveszítették azt a közjogi érvüket, hogy van törvényesen megkoronázott király. Az ő visszatérésének lehetősége mindaddig reális opciónak tűnt számukra, amíg a király élt.⁸²⁶ Károly halála ennek a reményét szertefoszlatta. Politikájukat már nem lehetett a múltra visszatekintve megalapozni, hanem új célokat kellett megfogalmazniuk. Ez Ottó főherceg trónra segítségét jelentette, amelyhez persze felhasználták a mártír király emlékét is. Dolgukat az is nehezítette, hogy Ottó még kiskorú volt, így nem tudott aktív szerepet játszani a kérdés megoldásában, miközben újabb aspiránsok jelentek meg a magyar trón körül a Habsburg családból.⁸²⁷ Ennél is nagyobb problémát okozott az, hogy a legitimisták egyik fő érve az volt, hogy a történelmi Magyarország helyreállítása a legitim király vezetésével könnyebben és törvényszerűen végbemehet. Ez olyan hívó szó volt a Trianont elutasító magyar társadalom felé, amely óriási erőt adott a mozgalomnak. Ottó erre a szerepre nem lehetett képes és ez nagy hátrányt okozott a mozgalomnak. Ugyanakkor a király halála azt a pozitív következményt hordozta, hogy a tömegek nagyobb szimpátiával fordultak az özvegy királyné és az árva gyerekek felé, és ebből a legitimisták profitálhattak.

A király halála változást hozott a legitimisták és a szabad királyválasztók viszonyában is. Mivel Károly meghalt, értelmét veszítette az antikarlizmus. Ez egy komoly adut húzott ki a szabad királyválasztók kezéből, mert kiderült, hogy mozgalmuk nem is egységes: különálló frakcióikat csak Károly elutasítása tartotta össze.⁸²⁸ Ez lehetővé tette, hogy a két fél kompromisszumot keressen a királykérdésben. Április 3-án Mikes Budapestre utazott, hogy a legitimisták között meglévő tekintélyét felhasználva meggyőzze őket a megegyezés fontosságáról, a politikai harc mérsékléséről. A tárgyalások végül nem vezettek eredményre, mert mindkét táborban voltak olyan szélsőségek hangok, amelyek eleve elutasították a

tagjuk, Vass József és Bernolák Nándor. Haller pártja pedig nyíltan vállalta az ellenzéki szerepet, miközben radikális szociálpolitikai intézkedésekre helyezték pártprogramjuk fókuszát.

⁸²⁵ A legitimisták vezérének számító Apponyi Albert a király haláláról a következőket mondta: „Az első pillanatban nem lehet egyebet mondani, mint hogy nemcsak a mi legitimista érzelmi világunk szempontjából, hanem országos szempontból is rettentő a csapás, amely a nemzetet érte, se ennek talán most tudatára fognak ébredni azok is, akik könnyelműen eljátszották azt a tőkét, amelyet koronás királyunkban bírtunk. Egyébként a közjogi következmény egészen világos, mostan Ottó főherceg Magyarországnak örökös királya és egyedül ez az egyedüli törvényes álláspont.” APPONYI ALBERT: *A magyar királyság Apponyi Albert gróf beszédeiben*. Bp., 1933. 21.

⁸²⁶ Eszterházy Sándor a következőképp fogalmazta ezt meg Mikeshez írott levelében: „Különbem nekem akkor halt a szegény jó király, októberben és húsvét után; akkor éreztem, hogy vége van mindennek, így ez a most bekövetkezett, oly kimondhatatlanul szomorú halál előttem csak egy igen megrendítő zárása és kinyújtása a régi eseményeknek...” Eszterházy Sándor levele 1922. április 25. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1922.

⁸²⁷ József és Albrecht főhercegek.

⁸²⁸ LINGAUER ALBIN: *A királykérdésről*. Vasvármegye, 1922. április 9. 1.

megállapodást, másrészt áprilisban tetőfokára hágott a választási kampány és ez nem kedvezett a higgadt döntéseknek.⁸²⁹ Maga Mikes is a választási harc közepébe került. A Bethlenhez közelálló körök azzal vádolták, hogy a kormány ellen korteskedik, személyesen és Rogács kanonokon keresztül gyakorol nyomást az alsópapságra, hogy azok a legitimisták mellé álljanak és körleveleiben is politikai agitációt fejt ki.⁸³⁰ Mindez azután jelent meg, hogy Mikes a nyilvánosság előtt arra panaszkodott, hogy megfigyelik és a palotát is detektívekkel őriztetik (t.i. a kormány megbízásából).⁸³¹ Mindkét oldal túlzott. A kormány tagadta a megfigyelési vádakot, de az sem volt igaz, hogy Mikes a körleveleit politikai agitációra használta volna, mert épp ezekben a hónapokban gondosan ügyelt ennek elkerülésére. Nyilvánosan is hangoztatta együttműködési szándékát: „Én a magam részéről elvi alaponról letérni sohasem fogok, de személyes ellentéteket nem ismerek, mert senkivel haragban nem vagyok, kész vagyok mindenkivel tárgyalni, sőt azon vagyok, hogy ahol csak módom nyílik a magam részéről is hozzájárulok az ellentétek elsimításához. Ha meggyőződnenek az összes felek, hogy köztük nincs is oly nagy ellentét, mint aminő látszik, akkor megszűnnék a személyes ellentét és a bizalmatlanság is.”⁸³² Együttműködési szándékának kinyilvánítása mellett persze részt vett olyan gyűléseken, amelyek szónokai által kormányellenes felhangot is kaphattak. Ilyen történt a kőszegi katolikus nagygyűlésen 1921 decemberében is.⁸³³ Azt sem állíthatjuk, hogy valóban nem voltak fenntartásai bizonyos személyekkel szemben. Vass minisztert például levélben figyelmeztette, amikor a vasvári kerületben akarta jelöltetni magát, hogy erre mások is aspirálnak (Haller István): „Február 22-éről kelt nagybecsű levele meglepetésszerűen hatott rám azok után, hogy úgy tudtam, Nagyméltóságod a vasvári mandátumra már nem reflektál. Meggyőződtem ugyanis arról, hogy a Nagyméltóságod által képviselt politika a vasvári kerület választóinak gondolkozásától sokban eltér és hogy a választók ezen disszonanciát nemcsak érzik, hanem annak kifejezést is adnak. Úgy tudtam, hogy ezen hangulat Nagyméltóságod előtt sem ismeretlen és azt hittem, hogy Nagyméltóságod ezen hangulat láttára egy oly választási harcot igyekszik kerülni, amelyben épp Nagyméltóságod szeplőtelen papi ruhája nem egy szennyes megtámadtatásnak lenne

⁸²⁹ LINGAUER ALBIN: *Tárgyalások a királykérdésről*. Vasvármegye, 1922. április 7. 1., április 11. 1. A tárgyalásokra utalt Mikes Radnainak adott interjújában is. RADNAI ENDRE: *Mikes püspök lehetségesnek tartja a királykérdésben az ellentétek elsimítását*. Magyarság, 1922. május 4. 4.

⁸³⁰ *A pártok vezetői a választók előtt*. 8 Órai Újság, 1922. május 9. 2.; *A kormány nem szándékozik újból választani*. 8 Órai Újság, 1922. május 10. 2.

⁸³¹ *Mikes püspök megfigyeltetése*. Magyarság, 1922. május 7. 2.

⁸³² RADNAI ENDRE: *Mikes püspök lehetségesnek tartja a királykérdésben az ellentétek elsimítását*. Magyarság, 1922. május 4. 4.

⁸³³ Az 1921. december 19.-én Kőszegen tartott katolikus nagygyűlésen Mikes mellett megjelent Haller István, Szmracsányi György, Lingauer Albin képviselők, így valóban politikai jellegűnek minősíthető az esemény. MOL MTI Könyvnyomat 1921. december 19. 4–02.

kitéve, főképp mivel éppen a vasvári kerület számottevő egyházi férfiai teljes komolysággal elhatározták, hogy Nagyméltósággal szemben elkeseredett küzdelmet fognak folytatni.”⁸³⁴ Személy szerint látszólag óvni akarta attól a kudarctól a minisztert is és az egyházmegyét is, amelyet jelölti indulása okozhatott volna. Mégse lehet nem észrevenni azt a burkolt fenyegetést, amellyel a levélíró igyekszik a minisztert eltántorítani a tervétől. Sikerült is elérnie, hogy Vass nem indult Vasváron és Haller a pótválasztáson meg is szerezte a mandátumot. Bár az 1922. évi választások a legitimisták kudarcát hozták, mégis Vas vármegyében érték el legnagyobb sikerüket és ez valamennyire kárpótolta Mikest és a legitimistákat is.⁸³⁵ Ugyanakkor a kormányzati támadások miatt 1922-től kezd ismét kivonulni a közéletből, főleg a helyiből. Míg Sigray Antal és Cziráky József főispáni beiktatásán részt vett, dr. Maróthy Lászlóén 1922 februárjában már nem, sőt még demonstratív jelleggel istentiszteletet sem tartott, hanem inkább a pápa megkoronázására emlékező misét pontifikált.⁸³⁶ Horthy 1922-es látogatásakor sem vett részt az üdvözlő küldöttségben, hanem inkább a főispáni hivatalban tárgyalt vele.⁸³⁷

Eközben olyan akciókkal hívta fel a figyelmet a legitimista ügyre, amellyel nagyon gyakran átlépte a hatalom tűréshatárát jelentő vonalat. Így nem volt hajlandó Horthy neve napján engedélyezni a katonaság ünnepi miséjét a székesegyházban. A primásnak írt levelében a következőkkel indokolta eljárását: „... kijelentem, hogy énnálam a protestáns ideiglenes államfőért ünnepélyes szent mise nem lesz engedélyezve. (...) Kérem tehát Eminenciádat, értesse meg kellő módon a püspöki karral és főképp a táborig püspökkel, hogy Miklós napján mindenféle zenésbresztőt és fáklyásmenetet katonai és civil parádéval egybekötve lehet rendezni, de ünnepélyes szentmisét ne is kérjenek, mert a szentmise nem arra való, hogy zenés katonai ébresztőnek legyen a kiegészítője.”⁸³⁸ Az ügyet a püspöki konferencián is felvetette, de kérésére sem foglalt egyértelműen állást a tanácskozás,⁸³⁹ egyrészt mert nem akarta a püspöki joghatóságot ebben korlátozni, másrészt nem akart testületileg szembehelyezkedni sem a katonasággal, sem a kormánnyal. Mikes viszont felhívta papjai

⁸³⁴ Mikes levele Vass József miniszterhez dátum nélkül. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1922.

⁸³⁵ Kőszegen Lingauer Albin, Kőrmenden Sigray Antal, Szentgotthárdon Vargha Gábor győzött, majd a pótválasztáson Szombathelyen Cziráky József, Vasváron Haller István, Celldömölkön Cziráky György szerzett mandátumot. *A választások eredménye*. Vasvármegye, 1922. június 8. 4.

⁸³⁶ LINGAUER ALBIN: *Dr. Maróthy László beiktatása*. Vasvármegye, 1922. február 21. 1.

⁸³⁷ *Horthy kormányzó Vasvármegyében*. Vasvármegye, 1922. december 13. 2.; A látogatásról Zadraveczi táborig püspök is megemlékezett. E szerint a látogatás éle éppen Mikest és a város karlistái ellen irányult, hiszen ott fogadták be a királyt hűsvétkor. A kormányzót a városban hűvösen fogadták, Mikest valóban nem volt az üdvözlők között, de privát audiencián üdvözölte a kormányzót. Zadraveczi szerint Mikest levélben kérte a kormányzó kabinetirodáját, hogy a látogatást halasszák el, de ezt a kérését elutasították. *Páter Zadraveczi titkos naplója*. Bp., 1967. 251–252.

⁸³⁸ EPL Csernoch János iratai. Cat. D/c. 1924/964.

⁸³⁹ Püspöki konferencia ülésének jegyzőkönyve 1924. április 9. 5. pont BEKE 1992. 1. kötet 130.

figyelmét a király halálának évfordulójáról való megemlékezésre.⁸⁴⁰ A gyászmisét maga pontifikálta a székesegyházban és elvárta a helyi elittől a részvételt.⁸⁴¹ Erre az időre az iskolákban tanítási szünetet rendelt el. Ugyancsak ünnepélyes misével és tanítási szünettel köszöntötte Ottó születésnapját (november 20).⁸⁴² Az 1922-es Ottó mise rendőrségi eljárást is maga után vont, a következő éviből pedig nemzetgyűlési vita is kerekedett.⁸⁴³ A püspöki konferencia ülésén is képviselte azt a legitimista irányból érkezett kérést, hogy Ottó és Zita neve napján, illetve IV. Károly halálának évfordulóján a püspöki kar rendeljen el nyilvános istentiszteletet.⁸⁴⁴ A püspöki kar ezt az egyes püspökökre bízta, ami jól mutatja, hogy a főpapok között nem volt egységes álláspont ebben a kérdésben sem.⁸⁴⁵ Mikes, illetve a hozzá politikailag közelálló püspökök nem tudtak a püspöki konferenciától egyetlen esetben sem egységes, egyöntetű és nyilvános, a legitimista álláspontot támogató határozatot kicsikarni. De ez Mikest nem akadályozta, hogy a királyi család kultuszát tovább támogassa az egyházmegyéjében. Erről határozottan rendelkezett: „Több oldalról kérdést intéztek hozzám, vajon a liturgiában továbbra is fenn kell-e tartani a királyról való megemlékezést (...) Az Apostoli Szentszék a szóban lévő privilégiumot nem vonta vissza; részemről pedig (...) ellenkező utasítást nem adtam, mert nem volt rá ok: ennél fogva a kötelezettség továbbra is változatlanul fennáll.”⁸⁴⁶ Az Ottó-miséket is megtartotta, amit a hatóságok hol kisebb, hol nagyobb zajjal eltűrtek.⁸⁴⁷ Nagyobb port csak később vert fel az ügy, amikor 1935-ben a szokásos rendezvény után a püspök ellen vádat emeltek izgatás miatt. De ez már a Gömbös-éra volt. Végül a törvényszék elutasította az indítványt, és a belügyminiszter is kivizsgáltatta, majd elsimította az ügyet.⁸⁴⁸ Az is szúrta néhány politikus szemét, hogy az általa felügyelt iskolákban kötelezően ki kellett tenni Ottó képét az osztályokban, míg Horthyét nem. Végül Vass miniszter Lingauer útján kérte, hogy a kormányzó képét is tegyék ki legalább ott, ahol a főhercege kint van.⁸⁴⁹ Székely elbeszélése szerint, amikor a leventemozgalom vármegyei

⁸⁴⁰ SZEL Püspöki körlevelek 1924. I. nr. 790.

⁸⁴¹ „A hagyományos szokásnak megfelelően, mint minden évben történt, november 4-én, Őfelsége IV. Károly apostoli királyunk neve napján a híveknek az idén is tartható nyilvános istentisztelet. (...) Székesegyházamban személyesen fogok ezen a napon ünnepélyes szentmisét mondani.” SZEL Püspöki körlevelek 1921. XI. nr. 4516.

⁸⁴² SZEL Püspöki körlevelek 1924. VI. nr. 3151.

⁸⁴³ SZEL AC 1925/1517.

⁸⁴⁴ Püspöki konferencia ülésének jegyzőkönyve 1923. október 10. BEKE 1992. 1. kötet 122.

⁸⁴⁵ Fetser Antal győri püspök például visszautasította Mikes azon kérését, hogy 1923-ban Budapesten a Szent István bazilikában tartandó Ottó-misést ő tartsa azzal az indokkal, hogy „... ez idő szerint nem tartom célszerűnek a demonstratív jellegű főpapi istentiszteletet.” Fetser Antal levele 1923. november 25. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1923.

⁸⁴⁶ SZEL Püspöki körlevelek 1921. III. nr. 592.

⁸⁴⁷ Demény Dezső karnagy levele 1930. november 14. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1930.

⁸⁴⁸ MOL K 429 5. dob. 79., *A megyéspüspök Ottó-mise meghívója miatt a kir. ügyészség az izgatás vádját emelte.* Vasvármegye, 1935. november 19. 1.

⁸⁴⁹ Lingauer levele 1929. május 8. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1929.

vezetője levetette Ottó fényképét a leventeotthon faláról, a püspök dühében felhívta a főispánt és azzal fenyegette meg, hogy a papjait kivonja a leventemozgalomból. Az ügy a honvédelmi miniszterig jutott, aki maga jött Szombathelyre, hogy elrendezze az ügyet.⁸⁵⁰

Felkarolta az Ébredő Magyarok Egyesülete ötletét, hogy az elhunyt királynak szobrot állítsanak. Mivel az erre összegyűlt pénz nem volt elegendő, a püspöki palota kapuszíjének falára készítettett emléktáblát 1925-ben.⁸⁵¹ Talán épp azért nem a palota külső falára került a tábla, mert a püspök sem akarta annyira feszíteni a húrt. Ugyanekkor Mikes személyesen mondott beszédet IV. Károly király és Zita királyné arcképének ünnepélyes avatásán a vármegyei közgyűlés előtt, ahol a királyné érdemeit méltatta.⁸⁵² Sőt a palota könyvtárszobájában meg is örökítette az ifjú Ottó arcvonásait.⁸⁵³ 1926-ban a felépült új zalaegerszegi templomot IV. Károly emlékére szentelte fel.⁸⁵⁴ Az építkezés gyorsasága a szintén legitimista Pehm apátplébános szorgalmas munkáját dicsérte.

A király halála és az 1922-es választások után a magyar legitimista mozgalom megváltozott és ez Mikest is változásra készítette. A legitimista pártok között tárgyalások kezdődtek az együttműködés-egyesülés lehetőségeiről és ezek eredményeképp 1923-ban létrejött a Keresztény Nemzeti Gazdasági Párt, amely kormánytámogató álláspontot foglalt el. Ehhez – bázisa szűkülése miatt – 1926-ban a Haller-féle Keresztényszocialista Párt is csatlakozott. Ugyanakkor megerősödött a mozgalomban egy olyan irányzat, amely a legitimizmust nem tekintette pártkérdésnek. Ennek legemblematicusabb alakja Apponyi Albert volt, aki kvázi vezérévé vált a legitimistáknak. A Felsőház hiányában a napi politikából kiszoruló arisztokraták az ő vezetésével vallják azt, hogy a legitim királyság visszaállítása szükséges, de erre belátható időn belül (például a nemzetközi helyzet kedvezőtlensége, Ottó kiskorúsága miatt) nem kerülhet sor. Ezért a legitimizmust addig meg kell őrizni és tisztán kell tartani elsősorban a napi pártpolitikától. Apponyi ezt a következőképp fogalmazta meg: „... a legitimizmus nem pártkérdés, hanem alkotmányunk teljességének és folytonosságának hite, ez pedig összefér mindenféle bel- és külpolitikai programmal, mely az alkotmány és

⁸⁵⁰ SZÉKELY, 2009. 140.

⁸⁵¹ Az emléktábla felirata a következő: „Letiport nemzete régi dicsőségét feltámasztani 1921. március 26-án, nagyszombaton, este e házba jött IV. Károly király, de tíz nap múlva töviskoszorúval tért vissza szomorú számkivetésébe.” *Emléktábla avatás a király emlékére*. Vasvármegye, 1925. június 17. 1.

⁸⁵² „Köszönetet mondok Vasvármegye alispánjának, ki kérésemet teljesítve megengedte, hogy Őfelsége a királyné képe előtt az ünnepi beszédet én mondhassam.” Mikes beszéde a vármegyei törvényhatóság előtt Zita királyné arcképének felavatásakor 1925. június 16. SZEL Mikes János iratai. 2. dob., MOL MTI Könyvomas 1925. június 16. 7. kiadás.

⁸⁵³ *Géfin Gyula emlékezete*. Szerk.: FEISZT GYÖRGY. Acta Savariensia Szombathely, 2008. 38, ZSÁMBÉKY MÓNKA–NÉMETH JÓZSEF: *A szombathelyi püspöki palota*. Szombathely, 2010. 75–77.

⁸⁵⁴ Mindössze 15 hónap alatt készült el a templom, amelynek felszentelését 1926. november 28-án végezte a püspök. SZEL AC 1927/576.

alkotmányos fejlődés alapján áll, tehát magasra emelkedik a pártok tusája fölé...⁸⁵⁵ Bár a konszolidáció eredményeit elfogadták, mégis fenn kívánták tartani különvéleményüket a közjogi kérdésben. Eme kényszer alakította ki az elvi legitimizmus fenntartásának időszakát. Az 1922–33 közötti évtizednyi idő a legitimista elvek passzív megőrzésével telt: akciótlan, elvi, türelmes, megértő és lojális volt.⁸⁵⁶ A törvényes királyság gondolatát őrizte egyfajta élő lelkiismereteként a kormánynak és a keresztény társadalomnak. Egy 1923-ban, a püspök védnökségével tartott konferencia kapcsán erről az irányról így szólt: „Eszünkben sincs, hogy legitimista álláspontunktól csak egy hajszálnyira is eltérjünk. Az azonban világos, hogy a mi törekvéseinknek gyakorlati megvalósítása ma nem aktuális, és hogy ennek a kérdésnek a megoldása nem a legközelebbi jövő feladata. Kár volna tehát a fennforgó államjogi ellentétek hangsúlyozásával és felszínen tartásával a gazdasági újjáteremtésnek és az egészséges külpolitikának, valamint a belső rendcsinálásnak az útjába pártpolitikai nehézségeket gördíteni. Budaörs emléke korántsem halványult el a mi lelkünkben, ez azonban nem ok arra, hogy a kormánynak nehézségeket okozzunk ama minden pártérdeken felül álló munkában, hogy befelé rendet, kifelé okos kapcsolódást teremtsen. (...) Bármennyire éles legyen is köztünk az ellentét bizonyos nagy, elvi kérdésekben, még sem akarunk viszálykodást olyan kérdésekben, amelyek tekintetében egyébként egyetértünk. Mi nem törekszünk a legitimista problémának erőszakos megoldására...⁸⁵⁷ Nyilatkozatában tehát a konszolidáció érdekében tett engedményről beszélt, miközben megerősítette elvi ragaszkodását a legitimista célokhoz. Hogy ezt a megbékülő, pártonkívüli, pártok feletti formáját a legitimista mozgalomnak megerősítsék és fenntartsák, különféle társadalmi szerveződések kezdeményeztek. Így 1922 elején megalakult a Nemzeti Összetartás Társasköre, amely egyfajta ernyőszervezetként borult a különféle legitimista szervezetek fölé. 1926-ban létrejött a Magyar Nők Szentkorona Szövetsége, majd ennek mintájára a Magyar Férfiak Szentkorona Szövetsége.⁸⁵⁸ Ezek arisztokrata vezetésű, széles társadalmi rétegeket megnyerni akaró szerveződések voltak, amelyek az Apponyi-féle pártok felettséget, a legitimista gondolat fenntartását és a cél erőszakmentes megvalósítását hirdették. Az országos szervezeteknek rövidesen megalakultak a helyi csoportjai. Ez különösen könnyen ment Nyugat-Magyarországon, ahol a legitimista gondolat még mindig erős volt és a helyi legitimista arisztokrácia aktívan részt vett a

⁸⁵⁵ *Apponyi nagy beszéde a legitimizmus célkitűzéseiről.* Vasvármegye, 1931. június 9. 1–2.

⁸⁵⁶ KARDOS, 1998. 125.

⁸⁵⁷ *Mikes János gróf a legitimista álláspontról.* Nemzeti Újság, 1923. október 26. 3.

⁸⁵⁸ KARDOS JÓZSEF: *A szentkorona-tan története 1919–1944.* Bp. 1987. 123–124.; Gróf Cziráky Józsefné lemondott... Vasvármegye, 1927. november 9. 3.

szervezésben. Mikes támogatta ezeket a szervezeteket, közeli családtagjai pedig aktív szerepet vállaltak a működtetésükben.⁸⁵⁹

A támadásoknak kitett, a nyilvános szerepléstől visszavonuló Mikes ebben az Apponyi-féle felfogásban könnyen megtalálta a maga helyét, amely ráadásul pontosan illeszkedett püspöki tevékenységéhez is. Visszavonulása 1924-től lett igazán szembetűnő, amit a helyi sajtó szövé is tett: „a keresztény kurzusról még mindig van szó, de a katolikus jelleg ebben az egész kurzusban mindinkább elhalványul, nem jó jel, hogy katolikus közéletünk legkiválóbb vezető férfiai egymás után hallgatnak el, épp a felelős súlyos egyének hallgatnak...”⁸⁶⁰ Visszahúzódásában több okot is feltételezhetünk. Azon túl, hogy egyetértett Apponyi irányvonalával, ebben az is szerepet játszhatott, hogy a kormány engedményeket tett a legitimisták felé. Bethlen egy parlamenti interpellációra adott válaszában kijelentette, hogy azok a legitimisták, akik alkotmányos eszközökkel küzdenek a detronizáló törvény ellen, ezt megtehetik. Ehhez még hozzáfűzte talán épp Mikesre célozva, hogy ha „valaki istentiszteletet tart Ottó főherceg egészségére magában véve sem tüntetésnek nem minősítem, sem propagandisztikus ténynek nem tartom”.⁸⁶¹ Így aztán nem okozott meglepetést, hogy 1923-tól a hercegprimás rendeletére április 1-jétől minden templomban gyászistentiszteletet kellett tartani Károly király emlékére az állami tisztségviselők meghívásával.⁸⁶² Majd szabaddá váltak az Ottó-misék is – legalábbis egy időre.⁸⁶³ Ezt Mikes azzal „honorálta”, hogy egyre többször vált hatékony kijáróvá az illetékes hatóságoknál az egyházmegye és a nyugat-magyarországi lakosság érdekében, amihez elengedhetetlen volt a kormánnyal ápoltság javítása.⁸⁶⁴ Ez nyilvánult meg abban is, hogy a '20-as évek végétől újból – bár viszonylag ritkán – megjelent a nagyközönség előtt és bár nyíltan vállalta politikai credóját, de ezt mindig összekötötte a nemzet ügyével és sosem támadt a kormány ellen. Így tett Kiskos István szombathelyi polgármester megválasztásakor is 1929-ben, amikor hangsúlyozta, hogy „oly nehéz jövő vár még ránk, hogy összeroskadnánk, ha a vezetőkben nem bízánk”.⁸⁶⁵ A kezdeti bizalmatlanság után jó együttműködés alakult ki közte és a kormány emberének számító Tarányi Ferenc főispán között. A segítségére sietett akkor is, amikor a Magyar Nemzeti Bank

⁸⁵⁹ A szombathelyi szervezetnek volt elnöke gróf Szécsen Miklósné, aki a püspök féltestvérének, Miklósnak volt a lánya. Férje, Szécsen Miklós vatikáni követ és fiúk, ifjabb Miklós követségi tanácsos szintén legitimista volt. Gyakran tartottak összejöveteleket, amelyeken a püspök is meg szokott jelenni. *Legitimisták garden partyja Szentlőrincen*. Vasvármegye, 1930. június 17. 5.

⁸⁶⁰ SZÉKELY AC 1925/205; *Leleplezték Károly király soproni arcképét*. Vasvármegye, 1924. április 2. 2.; *IV. Károly halálának évfordulóján*. Vasvármegye, 1924. április 2. 4.

⁸⁶¹ Nemzetgyűlési Napló 1920–22. XVII. köt. 67. 1923. november 21.

⁸⁶² *Károly király halálának emléknappja*. Vasvármegye, 1924. március 13. 2.

⁸⁶³ *Hírek*. Vasvármegye, 1930. november 19.

⁸⁶⁴ SZÉKELY, 2009. 138–139.

⁸⁶⁵ VaML Szombathely megyei város közgyűlési jegyzőkönyve, 28696/1929. sz. 12.

részvényjegyzésére bízta az egyházmegye híveit és ez által a püspökség személyi hálóját használatra bocsátotta a vármegyei apparátus számára.⁸⁶⁶ Részt vett azon a megyegyűlésen is (Apponyival együtt), amely az utolsó volt a közigazgatási reform előtt és ezzel tiszteletét fejezte ki a vármegye és vezetői felé. Ez a gesztusa is a megbékélést erősítette.⁸⁶⁷ Tarányi 1932-es lemondásakor meleg szavakkal búcsúztatta, miközben elismerte, hogy kezdeti fenntartásai vele, mint a kormány hű emberével kapcsolatban alaptalanok voltak.⁸⁶⁸

Mikes szoros kapcsolatokat ápolt a legitimista politikusokkal, különösen az Apponyi-féle irányvonallal. Magával Apponyi Alberttel régóta⁸⁶⁹ bensőséges baráti viszonyt tartott fenn, politikai nézeteik pedig azonosak voltak a legitimizmust illetően. Gyakran találkoztak, miután Apponyi elvesztett birtokai kárpótlásaként megkapta a Szombathely szomszédságában lévő Gyöngyösapátiban fekvő birtokot. Élénk levelezést folytattak.⁸⁷⁰ Óvatosan, de egész bizalmas ügyeket is megtárgyaltak, például 1925-ben írta Mikes egy Vass József miniszterhez írt levélfogalmazványban, hogy Apponyi tájékoztatta őt egy a kormányzóval történt titkos megbeszélésről, ahol Horthy felvetette Albrecht herceg trónra juttatásának lehetőségét, amit Apponyi hevesen elutasított.⁸⁷¹ A levelet követően szellőztették meg a lapok azt a hírt, mely szerint Mikes Sárváron tárgyalt Ferenc bajor királyi herceggel és Albrecht főherceggel ez utóbbi trónra juttatásáról. Mikes a megjelent híreket cáfolta, sőt Apponyi is megnyilatkozott ebben az ügyben, teljességgel alaptalannak nevezve a híradást, mert „Mikes püspök (...) még rajtam is túlszeg legitimista intrazigenciában.”⁸⁷²

Amikor csak tehetett, Mikes minden alkalommal személyesen is jelen volt Apponyi nyilvános beszédein. Így volt ez az 1931 júniusában megtartott szombathelyi legitimista nagygyűlésen is.⁸⁷³ Felkérést kapott arra is, hogy az idős politikus 80. születésnapja tiszteletére tartandó misét a Mátyás templomban ő pontifikálja.⁸⁷⁴ Apponyi temetésén a Mátyás-templomban mondott beszédében a legmagasabb tisztelettel emlékezett meg a politikusról, a legitimistáról,

⁸⁶⁶ VaML, Vas vármegye Főispánjának iratai. Elnöki iratok 71/1924.

⁸⁶⁷ *Az utolsó megyegyűlés.* Vasvármegye, 1929. július 18. 1.

⁸⁶⁸ Tarányi Ferenc levele 1932. február 2. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.; *Tarányi Ferenc dr. elbúcsúzott a vármegyétől.* Vasvármegye, 1932. november 6. 3.; Mikes János gróf megyéspüspök beszéde a kath. nagygyűlésen. Vasvármegye, 1932. október 18. 1.; KATONA, 2011. 53.

⁸⁶⁹ Első találkozásuk 1899-ben történt egy közös vonatút kapcsán. Mikes a naplójában ennyit jegyzett fel: „Apponyi Alberttel utaztam, ki igen szívesen fogadott. Adja az ég, hogy ő legyen a jövő embere.” Naplóbejegyzés 1899. április 4. Mikes napló IX. SZEL Mikes János iratai.

⁸⁷⁰ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1926–32.

⁸⁷¹ Mikes levélfogalmazványa Vass Józsefhez 1925. november 23. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1925.

⁸⁷² *Mikes püspök megcáfolja a sárvári tárgyalás hírét.* Nemzeti Újság, 1925. december 2. 1.

⁸⁷³ *Apponyi nagy beszéde a legitimizmus célkitűzéseiről.* Vasvármegye, 1931. június 9. 1–2.; Legitimista nagygyűlést már 1928-ban is terveztek Szombathelyen, de végül a szónokok lemondták a részvételt. Gróf Hunyadi Ferenc levelei 1928. február 20., 25., 28. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1928.

⁸⁷⁴ Bárány Szerényi József levele 1926. május 11. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1926.

a hitében megingathatatlan katolikusról.⁸⁷⁵ Szintén szoros barátságot ápolt Andrassy Gyulával. Ezt a barátságát ismerték el, amikor felkérték Andrassy temetési szertartásának megtartására.⁸⁷⁶ És sorolni lehet még gróf Károlyi Józsefet,⁸⁷⁷ gróf Cziráky Józsefet, gróf Hunyady Ferencet, Szmrecsányi Györgyöt, gróf Csekonic Ivánt és másokat, akikkel a legitimizmus és a barátság kötötte össze.⁸⁷⁸ Mikes ezzel a körrel támogatta a királyi családot is. Mivel a legitimista politizálás keretei elég szűkösek voltak az Apponyi-féle kurzus idején, a királyi család támogatásának szervezése vált a legfontosabb feladatává a fent nevezett urak közreműködésével.

A magyar legitimisták állandó kapcsolatban álltak a királyi családdal: magyar arisztokraták teljesítettek szolgálatot és laktak az uralkodócsalád közelében. Leghosszabb ideig Károlyi József gróf élt mellettük,⁸⁷⁹ de Sigray Antal,⁸⁸⁰ Cziráky József, Andrassy Gyula és Hunyadi Ferenc grófok is megfordultak Lequeitióban.⁸⁸¹ A királyi család érdekeinek képviselőjére egy bizottság alakult Apponyi Albert vezetésével. Erről Mikes a püspöki konferenciát is tájékoztatta. A bizottság feladata az volt, hogy a királyi család megélhetési költségeihez hozzájáruljon azáltal, hogy közvetít a támogatók és a család között. A királyné és gyermekei ekkor a spanyolországi Lequeitióban éltek és a havi megélhetési költségük 10 000 peseta volt. Támogatást kaptak Csehországból és Ausztriából is. Magyarországról rendelkezésre állt a ráckevei uradalom jövedelme, amit a bizottság 25 vagon búzának megfelelő mennyiségű készpénzzel akart kiegészíteni. Ehhez megnyerte a főúri családok támogatását és ezt kérte Mikesen keresztül a püspöki kartól is.⁸⁸² A felhívás sikeres lehetett, mert 1925-ben a hercegprímás meg is kapta a Legitimista Főtanács jegyzékét a befolyt adományokról.⁸⁸³ Mikes közreműködésével és bizton állítható, hogy saját adományából is rendszeresek voltak a királyi családhoz eljuttatott küldemények. A fennmaradt levelekből kiderül, hogy többek között szalonnát,⁸⁸⁴ porcelánokat,⁸⁸⁵ szőnyeget⁸⁸⁶ küldtek a családhoz. Segítették egy autó

⁸⁷⁵ Mikes János Apponyi Alberttről. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1933.; Weber Jácint levelei 1933. február 16., február 28. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1933., *Apponyi Albert temetése*. Vasvármegye, 1933. február 15. 2.

⁸⁷⁶ *Eltemették Andrassy Gyulát*. Vasvármegye, 1929. június 15. 1.

⁸⁷⁷ Levelezésük mellett a kapcsolat fontosságát erősíti a Károlyi szombathelyi látogatásáról kiadott hír is. MOL MTI Könyvnyomat 1925. november 26. 67.

⁸⁷⁸ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1926–32.

⁸⁷⁹ KÁROLYI JÓZSEF: *Madeirai emlékek*. A Fejér Megyei Levéltár közleményei 20. Székesfehérvár, 1996. 131–132.; Károlyi József levele 1926. január 19. és Mikes válasza rá dátum nélkül. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1926.

⁸⁸⁰ Weber Jácint levele 1933. június 30. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1933.

⁸⁸¹ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1923–33.

⁸⁸² A püspöki kar ülésének jegyzőkönyve 1923. október 10. BEKE 1992. 1. kötet 121–122.

⁸⁸³ A püspöki kar ülésének jegyzőkönyve 1925. október 14. BEKE 1992. 1. kötet 160.

⁸⁸⁴ Heinrich Degenfeld gróf levele 1924. április 7. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1924.

⁸⁸⁵ Gudenus aláírással levél 1927. május 27. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1927.

beszerzését is.⁸⁸⁷ A magyar legitimisták közreműködésével készítették el a király síremlékét és az ott felállított oltárt is.⁸⁸⁸ Ezeken felül pénzösszegeket is eljuttattak a királynéhoz.⁸⁸⁹ Ezek részben adományok voltak, másrészt Mikesen keresztül történt a királyi család magyarországi jövedelmeinek átutalása is.⁸⁹⁰

Ugyancsak általuk jutottak el a családhoz a magyar tanárok Ottó főherceg tanítására. Mikes már 1920-ban megkereste Szmrecsányi egri érsek egy személyi javaslattal.⁸⁹¹ Végül Blázovich Jákóra esett a választás, majd az őt váltó Weber Jácint⁸⁹² működött Ottó tanaraként. Mindketten rendszeresen beszámoltak kinti életükről, a királyi család hogylétéről. A tanárok díjazását Mikes közbenjárására a kormány vállalta, de ez titokban, a püspökön keresztül történt. A szükséges összeget álnéven utalták Mikes számlájára, aki azt továbbította.⁸⁹³ A királyi családtól sokan és gyakran kértek fényképeket, ezek is Mikeshez érkeztek. A küldeményeken kívül számos jókívánság, névnap, születésnap üdvözet indult Szombathelyről vagy közvetítődött a püspök segítségével.⁸⁹⁴ Mikes személyesen is szerepet vállalt abban, hogy a királyi család sorsáról a külföldi közvélemény is értesülhessen. Az általa támogatott Szociális Testvérek Társasága szervezte meg, hogy a New York Times cikksorozat közöljön a családról.⁸⁹⁵ A magyarországi élményeiről könyvet író Charles Cunningham angol író is ebből a célból jutott el a királyi családhoz.⁸⁹⁶ Természetesen nemcsak a támogatók, hanem maga a püspök is többször elutazott a királyi családhoz. Felkereste őket Spanyolországban⁸⁹⁷ és Belgiumban is többször tiszteletét tette.⁸⁹⁸ Meglátogatta a családot a világtörűli útja során is, 1930-ban a belgiumi magyarok

⁸⁸⁶ Károlyi József levele 1926. január 7., 19. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1926.

⁸⁸⁷ Mikes 100 millió koronát tudott összegyűjteni az autó megvásárlására, de a Steyr Művek 130 milliót kértek, ezért az üzlet nem kötött meg, időközben ugyanis Hunyadi Ferenc gróf által sikerült egy autót Spanyolországba küldeni. Esterházy Pál levele 1927. február 22., Fritz Engel levelei a Steyr Művektől 1927. március 8., 15. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1927.

⁸⁸⁸ Esterházy Pál levelei 1927. február 21., április 5., szeptember 25., december 30. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1927.

⁸⁸⁹ Károlyi József levelében 40 millió koronáról írt. Károlyi József levele 1926. január 19. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1926.

⁸⁹⁰ Számla 10.273.500 koronáról. 1926. április 9, Schnitzler Ágoston, a királyi család vagyongazdálkodás igazgatójának levele 1925. december 5, 1926. január 13. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1925–26.

⁸⁹¹ Szmrecsányi Lajos egri érsek levele 1920. december 18. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1920.

⁸⁹² Weber Jácint levelei 1933. február 16., 28., június 30., november 21. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1933.

⁸⁹³ Blázovich Jákó levelei Belgiumból 1929. november 9., 1930. június 20., augusztus 1.; Darányi Kálmán miniszterelnökségi államtitkár levelei 1930. július 10., 17. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1929–30.

⁸⁹⁴ Pallavicini György levele 1926. dátum nélkül, Borovics János levele 1921. október 12., Zsámboki Pál levele 1923. április 20., Vilmos főherceg levele 1926. február 7., Heinrich Degenfeld levelei 1933. január 23., április 28., Szécsen Miklós levele 1934. március 20. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1921–34.

⁸⁹⁵ Slachta Margit levele Buffalóból 1925. március 26. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1925.

⁸⁹⁶ Charles Cunningham levele 1932. január 22. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.

⁸⁹⁷ Dosztkár Ferenc levélben kérte, hogy az Ottó születésnapja alkalmából készített bélyegalbumot vigye el a családhoz. 1923. november 19. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1923.

⁸⁹⁸ Olvashatatlan aláírással levelek Lequeitióból 1928. június 1, 11. A levek szerint a királyné örömmel várja a püspök látogatását; MOL MTI Könyvkiadó 1927. február 5.

látogatásakor⁸⁹⁹ és a lemondását is személyesen jelentette a királynénak. Aktív szerepet játszott az elhunyt király emlékének megőrzésében. Részes volt az utolsó királypuccs emlékét megőrkítő tihanyi keresztút felállítása munkálatainak.⁹⁰⁰ Ő szentelte fel Dénesfán, a Cziráky birtokon felépített, szintén a második kísérletre emlékeztető IV. Károly emlékkápolnát.⁹⁰¹ Székely szerint több államférfival levelezett Ottó trónra juttatása érdekében és ennek szellemében írt emlékeztetőt a szentszéki államtitkárnak is.⁹⁰² Mindezekből látható, hogy a királyi család és Magyarország (titokban a kormányzat és nyíltan a magánszféra) kapcsolattartásában kulcsszerep jutott a szombathelyi püspöknek.

Az Apponyi-féle elvi legitimista álláspont követése és az országos politikától való visszahúzódása közben azért volt két olyan alkalom, amikor mégis a lapok címlapjára került Mikes püspök. Az egyik eset a frankhamisítási botrányhoz kötődött.⁹⁰³ A sajtó – a hazai⁹⁰⁴ és a nemzetközi⁹⁰⁵ egyaránt – szenzációként közölte a hírt, mely szerint 1926. május 17-én a frankhamisítási ügyben szembesítésre került sor Mikes és Zadravec István táborig püspök⁹⁰⁶ között. Az ügy előzménye az volt, hogy Mikes 1926. január 30-án, majd március 9-én felkereste a táborig püspököt és beszélgetésük közben a frankügyre terelődött a diskurzus. Innentől kezdve a felek másképp emlékeztek vissza az eseményekre. Mikes azt állította, hogy Zadravec kijelentette, a kormányfő tudott a frankhamisításról. Zadravec ezt cáfolta.⁹⁰⁷ Mikes a kijelentését tanúvallomásban rögzítette,⁹⁰⁸ amit a bírósági tárgyaláson is megerősített.⁹⁰⁹ Mi indította erre a lépésre? Zadravec szerint a legitimisták arra akarták felhasználni a pert, hogy a kormányt megbuktassák és helyükbe lépjenek.⁹¹⁰ Ez a felette sommás ítélet azonban nem állja meg a helyét. Igaz, hogy a legitimisták közül voltak, akik a kormány távozását követelték az ügyben (Andrássy Gyula ezt meg is tette parlamenti beszédében),⁹¹¹ de ez nem volt közöttük egységes álláspont (Apponyi⁹¹² például nem látta

⁸⁹⁹ Levélfogalmazvány Mikestől Batthyány-Strattmann László herceghez 1930., Mikes távirata Brüsszelből 1930. május 8., *A megyéspüspök hazaérkezett Belgiumból*. Vasvármegye, 1930. május 25. 3.

⁹⁰⁰ Gróf Széchenyi Emil levele 1933. november 11. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1933.

⁹⁰¹ *Hírek*. Vasvármegye, 1931. október 20.

⁹⁰² SZÉKELY, 2009. 144. Ezek az iratok nem maradtak fenn. Az emlékeztető kapcsán Székely megjegyzi, hogy azt ő másolta le, így valóban készülhetett ilyen. Székely talán arra alapozta az állítását, hogy Mikes más uralkodóházakkal is kapcsolatban állt, például Szombathelyen fogadta Gusztáv Adolf svéd trónörökösét. *Hírek*. Vasvármegye, 1930. november 1. 3.

⁹⁰³ Erről részletesen ABLONCZY BALÁZS: *A frankhamisítás*. Múltunk, 2008/1. 29–56.

⁹⁰⁴ *Folytatódott a frank pör tárgyalása*. Pesti Hírlap, 1926. május 18. 1.

⁹⁰⁵ *Bishops in clash at Budapest trial*. The New York Times, 1926. május 18. 5.

⁹⁰⁶ Zadravec István OFM (1884–1965), ferences szerzetes, 1920-tól táborig püspök. Közele kapcsolatokat ápolt Horthy Miklóssal. 1926-ban tisztségéről lemondott.

⁹⁰⁷ Zadravec István tanúvallomása. MOL MTI Könyvnyomat 1926. május 17. 38.

⁹⁰⁸ MOL MTI Könyvnyomat 1926. április 20. 16. 2.

⁹⁰⁹ MOL MTI Könyvnyomat 1926. május 20. 27.

⁹¹⁰ ZADRAVECZ, 1966. 196.

⁹¹¹ KARDOS, 1998. 115.

bizonyítottak a kormány részvételét, ezért a felelősség megállapításával is óvatosan bánt). A legitimisták politikai szándéka az lehetett, hogy a frank-ügy kapcsán fel lehetett hívni a legitimista szavazók figyelmét a kormánnyal kapcsolatos erkölcsi aggályokra. Az eseményekbe a szombathelyi püspök több szálon keveredett bele. 1926 januárjában Károlyi Józseftől levél érkezett Mikeshez, amelyben leírta a frankügy fogadtatását a királyi család részéről, egyben autentikus információkat kért Mikestől az egész botránnyal kapcsolatban.⁹¹³ Károlyi annak a véleményének adott hangot, hogy az egész ügy „szörnyű erkölcsi megtévelyedésről tesz tanúságot, mert hazafias pénzhamisítás mégiscsak egy közönséges bűncselekmény és semmi más, itt a tett maga a döntő és nem a motívum.”⁹¹⁴ Mikes ezt a királyné környezetéből származó véleményt tudta vagy akarta megerősíteni; feltehetően hasonlóan gondolkodott. A másik szál, amelyen keresztül ezzel az ügygel kapcsolatba került, a hazai legitimisták vonala volt, amely biztos információkat kívánt szerezni a kormány szerepéről, ezért felkérték Mikest, hogy szervezzen meg egy találkozót Vass József miniszterrel. A kezdeményező Pallavicini György örgróf volt, aki a frankügy kirobbanásakor Répceszentgyörgyön, a püspöknél tartózkodott.⁹¹⁵ Mikes a kérésnek eleget tett, a találkozón ő maga is jelen volt.⁹¹⁶ Erről így nyilatkozott: „Nekem a szerepem abból állott, hogy Pallavicini örgróf úr arra kért, hogy hozzam őt össze Vass miniszter úrral, hogy ő a helyzet nehézségeire vonatkozó aggályát fejezze ki előtte és esetleg az aggasztó körülmények kiküszöbölésére módokat találjanak. A megbeszélés lakásomon történt január 6-án és e megbeszélés alkalmával Pallavicini örgróf úr arra kérte Vass minisztert, hogy az ő, Pallavicini aggodalmait hozza a miniszterelnök úr tudomására, amely aggodalmak vonatkoztak arra, hogy a franküggyel kapcsolatban úgy a bel-, mint külpolitikai nehézségek nagyon fognak fokozódni és esetleg a kormány tekintélyének nagyfokú csorbítását fogják előidézni. Azt javasolta Pallavicini Vassnak, hogy nem volna-e jobb, ha a Bethlen kormány helyét átadná egy másik, de ugyanezen elveket valló kormánynak, hogy a frankügy lebonyolítása alatt ők maguk ne legyenek kénytelenek az ódiúmot vállalni, tudniillik a kormány.”⁹¹⁷ Vas azonban érdemleges információt nem tudott adni.⁹¹⁸ Ezt követően kereste fel Mikes a tábori püspököt vallomása szerint azért, hogy szimpátiájáról tanúbizonyságot tegyen.⁹¹⁹ Ebből kerekedett aztán a viszály,

⁹¹² KARDOS, 1998. 146.

⁹¹³ Károlyi József levele 1926. január 7. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1926.

⁹¹⁴ Uo.

⁹¹⁵ Pallavicini György örgróf tanúvallomása. MOL MTI Könyomatos 1926. május 17. 15.

⁹¹⁶ Jankovich-Bésán Endre gróf tanúvallomása. MOL MTI Könyomatos 1926. május 17. 6.

⁹¹⁷ Mikes János gróf tanúvallomása. MOL MTI Könyomatos 1926. május 17. 8.

⁹¹⁸ Vass József tanúvallomása. MOL MTI Könyomatos 1926. május 17. 39–40.

⁹¹⁹ Mikes János gróf tanúvallomása. MOL MTI Könyomatos 1926. május 17. 11–12.

amit levélben próbáltak meg tisztázni – sikertelenül.⁹²⁰ Így kerülhetett sor a bírósági szembesítésre. Nem kizárható, hogy Mikes azért vállalta fel az ügyet, mert ennek kapcsán végre nyilvánosan is ki lehetett mondani a Bethlennel kapcsolatos kritikát, hiszen ahogy korábban utaltunk rá, elég rossz véleménnyel volt a kormányfőről (nem függetlenül az októberi kísérletkor játszott szerepétől). Másrészt a frankügy kapóra jött a közismerten szabad királyválasztó Zadravec felállításához is. Ugyanakkor az egész botrány kínos volt minden résztvevő számára és Mikes sem profitált belőle semmit, bár azt nem felejthetjük el, hogy 1926-ban választások is voltak. Maga a per egyfajta előválasztási kampánynak is beillett.

A másik ügy, ami szintén felborzolta a kedélyeket Mikes elhíresült körlevele volt a protestánsokkal kapcsolatban.⁹²¹ Ezzel igazi méhkasba nyúlt. A katolikus-protestáns viszony a keresztény nemzeti kurzus egyik gyenge pontja volt és gyakran fenyegetett annak a veszélye, hogy a felekezetek közötti viszály olyan méreteket ölt, amely a kormánynak is igen komoly gondot okozott volna. A felekezetek között ez egyfajta rivalizálás volt, amit a királykérdés is kiélezett, hiszen a legitimisták elsősorban a politikai katolicizmus vezető alakjai voltak, míg a szabad királyválasztók inkább a protestánsok közül kerültek ki. Katolikus körökben általános volt a vélemény, hogy a protestánsok befolyása és politikai támogatottsága messze felülreprezentált⁹²² és ez megegyezett Mikes felfogásával is: „Csonka-Magyarországon a trianoni béke óta nagyon erősen előtérbe lépett a protestantizmus”- mondta a dublini eucharisztikus kongresszuson 1932-ben tartott beszédében.⁹²³ 1920 őszén Mikes a Magyar Helikon hasábjain elismerte, hogy a katolikus társadalmi és politikai mozgalmak különállása megszűnt és csak egyöntetű keresztény törekvés figyelhető meg, márpedig „a katolikus politika társadalmi katolicizmus nélkül olyan versenyparipa, amire még most is törtetők akarnak felkapaszkodni”.⁹²⁴ Azt javasolta, hogy az egyes felekezetek ismét lépjenek a külön fejlődés útjára, miközben egységesen képviseljék a keresztény szellemet.⁹²⁵ Protestáns részről erre Raffay Sándor evangélikus püspök⁹²⁶ válaszolt és nem titkolt bizalmatlanságot árult el. Szerinte Mikes javaslata veszélyes, mert félreértésekre adhat okot. Olyan folyamatok indulnának el ennek következtében, amelyek a rendszer bomlását okoznák.⁹²⁷ Mikeshez

⁹²⁰ A levelek Mikes hagyatékában nem maradtak fenn. Közli: ZADRAVECZ, 1966. 197–199.

⁹²¹ SZEL Körlevelek 1926. IV. nr. 1926.

⁹²² Erről bővebben GICZI ZSOLT: *Felekezeti viták a katolikusok és a protestánsok érvényesülési lehetőségeiről a Horthy-korszakban*. Aetas, 2010/1. 24–42.

⁹²³ MIKES JÁNOS: A katolicizmus helyzete az Ausztria-Magyarországból alakult utódállamokban. SZEL Mikes János iratai. 2. dob.

⁹²⁴ GRÓF MIKES JÁNOS: *A katolikus mozgalmak egységesítése*. Magyar Helikon. I. évf. 1920/12. 560.

⁹²⁵ Uo. 561.

⁹²⁶ Raffay Sándor (1866–1947), evangélikus teológiai akadémiai tanár, evangélikus püspök, felsőházi tag, egyházi író, teológus, költő, műfordító, hittudós.

⁹²⁷ RAFFAY SÁNDOR: *A keresztény kurzushoz*. Nemzeti Újság, 1920. november 30. 1.

intézett levelében ezt az álláspontját meg is erősítette és felhívta őt arra, hogy „ne bolygassuk ezt a nehéz kérdést, mely előbb vagy utóbb mégis csak a ker.(esztény) kurzus felborulását fogja eredményezni”.⁹²⁸ Mikes visszautasította azt a vádat, hogy a katolikusok erre törekednének. Szerinte bebizonyosodott, hogy a felekezetközi kereszténység terméketlen, ezért – holland mintát követve – a „getrennt marschieren, zusammen schlagen” elvét követve külön, de nem egymás ellen kell szerveződni összefogva a haza javára.⁹²⁹ A protestáns-katolikus ellentét hol lappangva, hol nagyobb lángra kapva újra meg újra előkerült. Hol azzal vádolták egymást a felekezetek, hogy híveik az állami kinevezésű állásoknál előnyt élveznek,⁹³⁰ hol az állami segélyezés aránytalanságai okoztak feszültségeket.⁹³¹ A vita különösen élessé vált a püspöki konferencia 1926 tavaszi ülése után, ahol a nuncius személyesen megjelenve felhívta arra a magyar püspökök figyelmét, hogy a Szentszék kifogásolja, hogy a különféle ünnepekre, istentiszteletekre szokás más vallású papokat és híveket is meghívni (nem beszélve a vegyes vallású házasságok rendkívüli elterjedéséről).⁹³² Ezt követően adta ki Mikes azt a körlevelet, amelyben ennek a gyakorlatnak a megszüntetését írta elő egyházmegyéjében a püspöki kar és a Szentszék útmutatásának megfelelően. A levél éles felháborodást váltott ki. A sajtó egy része a katolikus–protestáns viszály kiújításával, felekezetközi béke megbontásával vádolta.⁹³³ Protestáns részről a református egyetemes konvent elnöki tanácsa ítélte el Mikes eljárását, mert bár „nem tekinti jogi sérelemnek, de fájdalommal állapítja meg, hogy a pásztorlevél rendelkezéseiből a testvérfelekezetek iránti köteles kímélet és megértés, nemzeti jelentőségük értékelése, valamint a nemzeti közszellem egységének ápolása merőben hiányzik, az abban tükröződő felfogás tehát sem keresztényi, sem magyar.”⁹³⁴ Mikes levelét katolikus oldalról is érte bírálat, amely a kérdés bolygatásának szükségességét vitatta.⁹³⁵ De a vita gyorsan lecsendesült, miután a püspöki kar kiállt a körlevélben foglaltak mellett.⁹³⁶ Nem is tehetett mást, mert a Szentszék ragaszkodott az álláspontjához és elutasította a hercegprímás azon kérését, hogy az előírásokat rugalmasabban alkalmazták.⁹³⁷

⁹²⁸ Raffay Sándor levele 1920. december 20. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1920.

⁹²⁹ *Mikes püspök a keresztény kurzusról és a katolikusok szervezkedéséről.* Nemzeti Újság, 1921. december 28. 5.

⁹³⁰ Pehm József zalaegerszegi apátplébános hívta fel egy ilyen esetre Mikes figyelmét. Pehm József levele 1932. november 17. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.

⁹³¹ Püspöki kar ülésének jegyzőkönyve 1927. június 21. 9. pont BEKE 1992. 1. kötet 197.

⁹³² Püspöki kar ülésének jegyzőkönyve 1926. március 17. 9. pont BEKE 1992. 1. kötet 171.

⁹³³ BUDA VÁRY LÁSZLÓ: *Tetemrehívás.* Nemzeti Élet, 1926. augusztus 8. 1–2., augusztus 19. 1–3.

⁹³⁴ MOL MTI Könyvnyomat 1926. augusztus 31. 35. szám 2.

⁹³⁵ Gróf Széchenyi Bertalan levele 1926. augusztus 2. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1926.

⁹³⁶ Püspöki kar ülésének jegyzőkönyve 1926. október 8. 12. pont BEKE 1992. 1. kötet 186.

⁹³⁷ GICZI ZSOLT: *A katolikus–protestáns kapcsolatok fő vonásai a Horthy–korszak Magyarországon.* Doktori disszertáció. ELTE BTK, 2009. 105–106., CSIKY 2010. 119.

Ezek az ügyek hamar feledésbe merültek, Mikes sem szolgáltatott újabb okot, hogy különös figyelem terelődjön rá és ez lehetővé tette, hogy az évtized végére rendeződjön viszonya a hivatalos politikával. Ennek látványos jele volt, hogy 1929-ben a hercegprímás,⁹³⁸ majd a kormányzó⁹³⁹ is Szombathelyre látogatott és mindkét alkalommal Mikes volt a vendéglátó. Ez főleg az utóbbi esetében érdekes: Horthy a helyi kórház épületének avatására érkezik, de a püspök vendége és nem a vármegyei vagy városi hatóságoké. Éppen ezért ezt az útját egyfajta kibékülésnek is lehet tekintetni: Mikes belesimult a bethleni konszolidációba, miközben Horthy és köre sem firtatták legitimista kötődéseit, múltbeli szerepvállalásait. A kibékülés látványos megnyilatkozása volt, hogy 1931-ben húszéves püspöki jubileuma alkalmából a kormányzó az egyházkormányzat, a hitélet fejlesztése és kulturális téren szerzett érdemei elismerésére az I. osztályú Magyar Érdemkereszt kitüntetését adományozta neki.⁹⁴⁰

Mikes számára újabb megnyilvánulási lehetőséget biztosított a Felsőház megalakítása, amelybe tisztsége révén került be.⁹⁴¹ Nem túl gyakran szólalt meg, de igyekezett mindig részt venni az üléseken. Rendkívül fontosnak tartotta a Felsőházat, amely a püspökök számára kiváló lehetőséget nyújtott a politikai véleménynyilvánításra. 1934-ben azt javasolta a hercegprímásnak, hogy kérje meg a püspököket, gyakrabban vegyenek részt a Felsőház ülésein, mert a felsőházi tagok rossz néven veszik, hogy a katolikus püspökök sem a bizottságokban, sem a plenáris üléseken nem vesznek részt. Ezzel kapcsolatban annak a véleményének adott hangot, hogy egy felsőházi reform kapcsán nem lehet csodálkozni, ha az előzmények ismeretében kihagyják a katolikus főpapokat a Felsőház tagjai közül.⁹⁴² Serédi az

⁹³⁸ Serédi Jusztinián rövid időn belül többször is felkereste a szombathelyi egyházmegyét. 1929. június 8–10. között Szombathely, Sárvár majd Celldömölk felkeresése szerepelt a programjában. *A hercegprímás szombathelyi fogadtatása*. Vasvármegye, 1929. június 7. 3., *A hercegprímás Vasmegyében*. Vasvármegye, 1929. június 8. 4–5., *A hercegprímás szombathelyi diadalútja*. Vasvármegye, 1929. június 9. 2–4., *Serédi hercegprímás Sárváron és Celldömölkön*. Vasvármegye, 1929. június 11. 1–3. Serédi Jusztinián levele 1929. június 12. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1929.; Még ugyanezen év októberében Mikes püspök kíséretében Zalaegerszegrre látogatott a Notre Dame apácák zárdájának új épületét felavatni. Serédi Jusztinián levele 1929. szeptember 17. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1929., *A hercegprímás és Mikes püspök Zalaegerszegen*. Vasvármegye, 1929. október 8. 1.; A következő év nyarán újból Vas megyébe érkezett Serédi a kőszegi Szent Imre-ünnepségre. *A hercegprímás látogatása*. Vasvármegye, 1930. június 8. 1., *A kőszegi Szent Imre-ünnepély*. Vasvármegye, 1930. június 11. 1–2.

⁹³⁹ *A kormányzó és felesége Szombathelyen*. Vasvármegye, 1929. augusztus 30. 2., *Szombathely készülődik a kormányzó pár fogadtatására*. Vasvármegye, 1929. augusztus 31. 3., *Horthy Miklós kormányzó ma reggel 9 órakor érkezik Szombathelyre*. Vasvármegye, 1929. szeptember 1. 4., *Horthy Miklós kormányzó Szombathelyen*. Vasvármegye, 1929. szeptember 3. 1–5.

⁹⁴⁰ *Mikes püspök kitüntetése*. Vasvármegye, 1931. augusztus 2. 1.; Üdvözlő levelek a kitüntetés alkalmából SZEL Mikes János iratai. Missilis 1931.

⁹⁴¹ A felsőház és a katolikus püspökök témájában részletesen LATORCAI CSABA: *Katolikus főpapok munkája a Felsőházban*. Egyháztörténeti Szemle, 2002. 1. szám.

<http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/latorcai.htm> [2012. december 25.]

⁹⁴² Mikes levele Serédi Jusztiniánhoz 1934. március 3. EPL Cat. D/c. 1934/426.

1934. tavaszi püspökkari konferencián kérte is a püspököket erre, bár a felszólításnak nem lett következménye.⁹⁴³

Első felsőházi felszólalására akkor került sor, amikor pénzügyi vitába keveredett a pénzügyminisztériummal, mivel a zalaegerszegi egyházközség által kivetett adót a hatóságok magasnak találták. Az ügy a püspöki konferencián is előkerült.⁹⁴⁴ A pénzügyminisztérium azt nehezményezte, hogy a magas egyházi adó veszélyezteti az állami adózást, ezért szükség esetén kilátásba helyezte az egyházi adó közadóként való beszedésének megtagadását. Mikes a konkrét ügygel kapcsolatban tájékoztatta a püspöki kart az ügyről, majd a Felsőházban szóvá tette az ügyet, mint ami az egyházi autonómiát veszélyezteti.⁹⁴⁵

Következő nagyobb horderejű felszólalására 1933 nyarán került sor a költségvetés vitájában. Beszéde elején rögtön leszögezte, hogy „bizalommal vagyok a kormány iránt, mert ez a kormány keresztény, nemzeti, konzervatív alapokon áll, mert ez a kormány a mai nehéz viszonyok között az országban a közrendet fenntartja”.⁹⁴⁶ Tette ezt a kijelentést akkor, amikor a kormányfőt Gömbös Gyulának hívták, aki a király visszatérési kísérletekor még az egyik legnagyobb ellenfélnek minősült. Az eltelt egy évtized alatt a helyzet is, Gömbös is és Mikes is sokat változott. Amikor Bethlen bevonta Gömböst a kormányba Mikes éppen a világméretű útján volt, így erről csak Boda kanonok leveleiből értesült. Boda Bethlen lépéséből azt a következtetést vont le, hogy a kormány elő akarja készíteni a királyválasztást, hiszen Gömbös köztudottan szabad királyválasztó volt. Eközben megjegyezte, hogy „rám azt a benyomást teszi legitimistáink magatartása, hogy ellanyhultak az utóbbi időben s nincs, aki sürgesse őket.”⁹⁴⁷ Ha királyválasztás nem is, de politikai irányváltás mindenképp bekövetkezett. Gömbös alkalmazkodott a bethleni irányvonalhoz, hogy azt a maga javára fordítsa, miközben a legitimizmus valóban kiürült, az Apponyi-féle szalon-legitimizmus a végét járta. Ehhez Mikesnek is alkalmazkodnia kellett, ezért 1932-ben a Szombathelyre látogató Gömböst üdvözölte a püspöki palotában. A kormányfő tiszteletére adott fogadáson a következő pohárköszöntőt mondta: „Az a tény, hogy Nagyméltóságodat itt üdvözölhetem, mint egy katolikus főpap vendégét ebben a történelmi szombathelyi püspöki palotában, talán több a véletlennél: ez az idők jele, amely mutatja, hogy nem akarjuk látni, ami szétválaszthatna, de nézni akarjuk mindazt, ami egyesít, hogy közös erővel és teljes egyetértéssel szolgáljuk nemzetünket oly időben, melynél nehezebbet az nem látott a

⁹⁴³ Püspöki kar ülésének jegyzőkönyve 1934. március 20. 16. pont BEKE 1992. 2. köt. 17., CSIKY BALÁZS: *Serédi Jusztinián hercegprímási tevékenysége*. Doktori disszertáció. ELTE, Bp. 2010. 302.

⁹⁴⁴ Püspöki kar ülésének jegyzőkönyve 1926. március 17. 16. pont BEKE 1992. 1. köt. 173–174.

⁹⁴⁵ Az országgyűlés felsőházának jegyzőkönyve 1927. március 22. 58.

⁹⁴⁶ Az országgyűlés felsőházának jegyzőkönyve 1933. június 23. 322.

⁹⁴⁷ Boda János levele 1928. július 17., augusztus 17., október 22. SZEL Mikes János levelei. Missilis 1928.

tatárjárás és a török hódoltság óta.”⁹⁴⁸ Mikes kompromisszumkészsége nem okozott meglepetést, hiszen egyértelmű volt számára a helyzet: ”Nagyméltóságod kezébe adattak a hatalom eszközei”.⁹⁴⁹ De fenntartotta különvéleményét, addig vallott elveit nem tagadta meg. Nem csoda, ha tette legitimista körökben sem váltott ki tiltakozást, sőt Slachta Margit, a Szociális Testvérek Társaságától a következő kérést intézte hozzá a beszéddel kapcsolatban: „Nagyon szépen kérem annak az üdvözlésnek egy példányát, amellyel a Miniszterelnököt méltóztatott Szombathelyen üdvözölni. Ezt t.i. szeretném besorozni azon tananyagunk közé, amelyet át kell venniök azoknak a testvéreknek, akik közéleti tevékenységre készülnek. Ez a beszéd arra szolgálna nekik mintául, hogy lehet elvhúnek lenni s amellet fenntartani a kapcsolatokat.”⁹⁵⁰

Ezek után került sor Mikes felsőházi beszédére. Megismételte, hogy a kormányt megelőlegezett bizalommal fogadta az ország nehéz helyzetében és arra koncentrált, ami közös lehet a kormány és saját elveiben. Értékelve a Gömbös-kormány féléves munkáját megállapította, hogy sok ilyen dolgot lát, ám vannak kritikára érdemes lépések is. Kemény kritikával illette a Gömbös által vizionált nemzeti egységet, mert ez nem volt más, mint pártalapítás, amelyet elutasított, hiszen a párt nem lehet a nemzet, mert aki nem tagja a pártnak, az ebből kifolyólag a nemzeti egységből is kimarad. Különösen elítéli azt a nyomást, amelyet Gömbös sajtója és az államapparátusba kinevezett emberei gyakorolnak a pártba való belépésre.⁹⁵¹ „Ez az oka annak, hogy mi, akiket legitimistáknak neveznek (...), miért elleneztük mindig, ellenezzük ma is és fogjuk ellenezni, hogy a legitimitásból pártot csináljanak.”⁹⁵² Mikes itt nevezi magát egyértelműen legitimistának és megerősíti az Apponyi-féle irányvonal érvényességét a legitimizmus pártok felettségében. Felfogásában a királykérdés azért nem pártkérdés, mert a király nem lehet egy párt királya, hiszen neki a nemzet egységét kell megtestesítenie. Ezt az egységet Mikes Olaszország példájával érzékeltette. Gömbösnek bizonyára kedvére való volt Mussolini emlegetése, akinek politikáját magára nézve is követendő mintának tekintette. Mikes erről római útja során szerzett tapasztalatokat és nyilatkozatai is kedvezőek voltak erről.⁹⁵³ Olaszországgal kapcsolatos

⁹⁴⁸ Mikes János pohárköszöntője Gömbös Gyula tiszteletére 1932. december 17. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.

⁹⁴⁹ Uo.

⁹⁵⁰ Slachta Margit levele 1932. december 22. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.

⁹⁵¹ Mikes erről nemcsak saját tapasztalatából beszélt. Shvoy Lajos püspök is arról panaszkodott Mikeshez írt levelében, hogy a Nemzeti Egység Pártja a fehérvári egyházmegyében is erőteljes agitációt folytat a plébánosok között, hogy vállalják a párt elnökségét. Ezzel szemben Shvoy szükségesnek tartotta egy alulról építkező keresztény párt megszervezését. Shvoy Lajos levele 1933. január 31., április 7. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1933.

⁹⁵² Az országgyűlés felsőházának jegyzőkönyve 1933. június 23. 322.

⁹⁵³ *A megyéspüspök római útjáról*. Vasvármegye, 1929. december 8. 3.

véleménye egyébként az olasz fasiszta állam és a Szentszék között 1929-ben megkötött lateráni egyezmény után vált ilyen kedvezővé.⁹⁵⁴ Az olasz példa követése tehát lehetett közös alap a püspök és Gömbös között. De Mikes nem feledkezett meg azokról a tényezőkről sem, amelyek közte és a kormányfő között mély szakadékot képeztek. Kemény kritikát gyakorolt Gömbös berlini útja⁹⁵⁵ fölött: „ha egy államban faji gyűlölet és igazságtalan perszekúció⁹⁵⁶ kap lábra, azt a világ közvéleménye nem látja szívesen. Azért nem tudom, hogy olyan nagyon helyes volt-e, hogy mi voltunk a peace-makerek, az elsők, akik odasiettünk.”⁹⁵⁷ Miután ismét megerősítette legitimista álláspontját és kijelentette, hogy Magyarországon nincs királykérdés, mert van törvényes király, támogatásáról biztosította a kormányt.⁹⁵⁸ A helyi sajtó kedvezően fogadta a beszédet. Elsősorban azt emelte ki, hogy elegánsan összekapcsolta a kormánytámogató hajlandóságot a bölcs kritikával: „támogató készsége mellett jó szándékkal, tehát nem akadékoskodva és nem hajszálat hasogatva elótárja aggodalmait és megjegyzéseit.”⁹⁵⁹ Az elemző szerint mindez Mikes válasza volt Gömbös azon megjegyzésére, hogy nem ellenzi a restaurációt, ha a nemzet érdekeit szolgálja.⁹⁶⁰ A két fél közeledésének látható jele volt, hogy Gömbös reakciója nem sokat késett. A beszéd másnapján Szombathelyre utazott és Ostffy főispán kíséretében hosszas tárgyalást folytatott Mikessel. Az elhangzottakról nem maradt fenn feljegyzés, de a megbeszélés a kiadott közlemény szerint jó hangulatban, konstruktívan folyt és ez jó alapot adott a további közeledéshez.⁹⁶¹ Ami azonban megtorpanni látszott, miután Gömbös hozzálátott politikai tervei megvalósításához. Mikes újból komolyan bírálta a kormány ama törekvését, hogy a közigazgatást a maga képére formálja. 1933. december 28-án a Felsőházban elmondott beszédében élesen kikelt ama javaslat ellen, amely a köztisztviselőket kívánta kiszolgáltatni a politikának, mert „elég nehéz ma egy köztisztviselőnek akkor is, ha primissima van minősítve, ellenállni annak az erkölcsi nyomásnak és egy olyan kormányzó pártba be nem lépni, amely párt ma a hatalmat gyakorolja.”⁹⁶² Követelte a közigazgatás mentesítését a politikai befolyástól és egyben felhívta a figyelmet a korrupció általános elterjedésére. Nem

⁹⁵⁴ GRÓF MIKES JÁNOS: *Megegyezés – megértés*. Vasvármegye, 1929. december 25. 1.

⁹⁵⁵ GERGELY JENŐ: *Gömbös Gyula*. Bp., 2001. 271–277.

⁹⁵⁶ 'üldözés'

⁹⁵⁷ Az országgyűlés felsőházának jegyzőkönyve 1933. június 23. 323.

⁹⁵⁸ Uo.

⁹⁵⁹ LINAGUER ALBIN: *Egy bölcs beszédről*. Vasvármegye, 1933. június 25. 1. A kedvező fogadtatáshoz persze az is hozzájárult, hogy Lingauer 1933 elején belépett a Nemzeti Egység Pártjába és magáévá tette a gömbösi politikát. Ezt a lépését Kincs István kőszegi apátplébánoshoz, a helyi keresztény politika meghatározó vezetőjéhez írt levelében magyarázta meg. Lingauer Albin levelének másolata Kincs Istvánhoz 1933. január 27. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1933.

⁹⁶⁰ Uo. 2.

⁹⁶¹ *A Gömbös–Mikes találkozó*. Vasvármegye, 1933. június 29. 1.

⁹⁶² Az országgyűlés felsőházának jegyzőkönyve 1933. december 28. 66.

hiányoztak a kritikus megjegyzések a következő, 1934. június 14-i felszólalásából⁹⁶³ sem, amikor ismét a költségvetés vitáját használta fel, hogy a kormány bizonyos lépéseit és politikájának általános irányát vizsgálja. Megkérdőjelezte Gömbös optimizmusát a magyar gazdaság állapotát illetően, de a helyzetért nem a jelenlegi kormányt okolta, hanem mélyebben kereste a problémákat. Alapvetően a magyar gazdaság, ezen belül is a mezőgazdaság hatékonyságát tartotta túl alacsonynak és ennek bemutatására kanadai útjának tapasztalatait használta fel. Károsnak tartotta a magyar mezőgazdaság termékszerkezetének egyoldalúságát is: az exportvezérelt gabonatermesztés helyett magas élőmunka igényű növénytermesztést javasolt, amely gyógyír jelenthetne a munkaerőpiac számára is. Ezzel a magyar gazdaság egyik alapvető problémáját feszegette. Ugyancsak bírálta a tervezett hitbizományi reformot, amelyet párhuzamba állított a Nagyatádi-féle földbirtokreformmal. Megállapította, hogy ez inkább politikai, mint gazdasági és szociális indíttatású volt, amely károkat okozott a nagybirtoknak, miközben nem enyhítette a parasztság problémáit sem. Bírálata közben nem felejtjük el, hogy ez a földreform kedvezőtlenül érintette a püspökséget is, ami hozzájárult a szombathelyi egyházmegye ekkoriban már teljesen kezelhetetlen gazdasági problémáihoz is.

Ezen kérdésekhez csatlakozva ugyancsak észrevételeket tett a választójog tervezett reformjához. Miközben elismerte az állampolgárok jogi egyenlőségének elvét, a választójog tekintetében fenntartotta volna a különbségeket. Elsősorban a tulajdonnal rendelkező, az állam és a nemzet irányában nagyobb felelősséget vállaló polgárt ruházta volna fel választójoggal. Hogy az ő számukat növelni lehessen, elengedhetetlennek tartotta a nevelés támogatását, amiben komoly előrelépéseket látott a kormány részéről. Fontosnak tartotta a leventemozgalmat, mert ezen keresztül a vallásos nevelés követelménye is megvalósulhatna, ha ezt a kormány a leventenevelés részévé tenné. Ehhez az olasz példát említette követendőnek. Ez a gondolata nem új keletű, egy korábbi szilveszteri szózata ugyancsak fontosnak tartotta a társadalom keresztény nevelését: „A francia forradalom óta nagyon divatos jelszó, hogy a nép nagykorú, nincs szükséges árvaszékre, gyámságra, főleg a papok gyámságára. Én ezzel szemben azt mondom, hogy a nép mindig kiskorú volt és marad és bizony nagyon is rászorul a tanításra, a vezetésre. És ha nem vezetik, nem tanítják azok, akiknek Krisztus tette kötelességükké a vezetést és az örök Anyaszentegyház jelölte ki az irányt, amerre vezetniök kell, átveszik mások, a hívatlanok a vezetést.”⁹⁶⁴ Ezt különösen azután tartotta fontosnak kijelenteni, hogy már 1932-ben felhívta a püspöki kar figyelmét arra,

⁹⁶³ Az országgyűlés felsőházának jegyzőkönyve 1934. június 14. 307–310.

⁹⁶⁴ *A megyéspüspök szilveszteri szózata*. Vasvármegye, 1931. január 1. 1.

hogy a Levente című folyóirat karácsonyi száma „a turáni propagandának volt szánva, és 75 oldalnyi terjedelméből mindössze 25 sort szentelt a kereszténység legszebb ünnepének méltatására. A cikkek általában nagyon ferde nacionalisztikus irányúak, telvék a turáni eszme túlzott magasztalásaival, hamis feltevésekkel, sőt történelemhamisításokkal, gyűlölködő, pogányos hanggal.”⁹⁶⁵

Hosszú beszédében kitért a sajtó problémájára is. A magyar sajtót jelentősen alulfinanszírozottnak tartotta, amely a sajtópiaci versenyt még kíméletlenebbé tette. Olasz mintára a korporációs rendszert javasolta a probléma kezelésére, amely állami segédlettel kiegyenlíthetné az ellentéteket és a jövedelmi viszonyokat az újságírók és a nyomdászok között. (A nyomdászok bérszínvonalát magasabbnak tartotta, amit erősebb szervezettségükkel vívtak ki.) A sajtóval kapcsolatos problémákról folyamatosan értesült részben a püspöki karon⁹⁶⁶ keresztül, másrészt az egyházmegyében Lingauer lapjával kapcsolatban. A Vasvármegye tulajdonosa több ízben is fordult hozzá segítségért például nyomdagép beszerzésével kapcsolatban, amit az egyházmegye papír- és könyvkiadó cégétől, a Martineumtól akart megvásárolni. Indokként a következőket hozta fel: „A Martineum vállairól a Vasvármegye levette a keresztény sajtófönntartás súlyos gondjait, melyre azelőtt ráment a Martineum évi jövedelme. (...) Azon felül most már talán elég ideje volt meggyőződni, hogy a Vasvármegye keresztény munkája van annyira eredményes és intenzív, hogy nem kell immár várakozó állásponton a háttérből figyelni, hogy nem szükséges-e egy megfelelőbb és jobb orgánummal melléje rukkolni...”⁹⁶⁷ A Martineum azonban nem adta el a nyomdagépét. Mivel a Vasvármegye problémája ezután sem oldódott meg, azt kérte, hogy a Martineum vállalja a napilap kinyomtatását, de a cég erre kapacitás hiányában nem vállalkozott.⁹⁶⁸ Tehát a szombathelyi egyházmegyében is napirenden volt a katolikus sajtó problémája.

Mikes felsőházi beszédében hiányolta, hogy a magyar sajtó keveset és alacsony színvonalon foglalkozik a külpolitikával és ezzel rátért a magyar kormány külpolitikájának bírálatára. Értetlenségét fejezte ki a Gömbös-kormány török és bolgár irányba tett tapogatózásai miatt és különösen bírálta a Szovjetunióval történt diplomáciai kapcsolatfelvételt is.⁹⁶⁹ Egyben szóvá tette, hogy a magyar külügyek irányítójának kiválasztásában véleménye szerint nem mindig a

⁹⁶⁵ Püspöki kar ülésének jegyzőkönyve 1932. március 16. 22. pont BEKE 1992. 1. kötet 418.

⁹⁶⁶ A püspöki kar több alkalommal is foglalkozott a katolikus sajtó problémáival, segélyezésével. KLESTENICZ, 2010. 227–237. Végül a kultúradó bevezetésével vélték megoldani a problémákat. SZEL AC 1930/682., 779.

⁹⁶⁷ Lingauer Albin levele 1925. február 26. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1925.

⁹⁶⁸ Martineum Rt. levele Mikes Jánoshoz 1932. december 10. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.

⁹⁶⁹ ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. Században*. Bp., 2000. 239–241., GERGELY, 2001. 277–278.

szakmai alkalmasság vagy rátermettség jelentette a prioritást. Itt Bethlenre utalt, akinek külpolitikai képességeit szerinte nem hasznosítja a kormány.⁹⁷⁰ Beszédét a királykérdéssel zárta. Megismételte álláspontját arról, hogy királykérdés nincs, mert király van, csak nincs idehaza. Örömet fejezte ki, hogy Gömbös ezen a téren megértőnek mutatkozik. Kritikája mellett készségét fejezte ki a kormánnyal való együttműködésre, mert „áll még közöttünk egy fal, de rés van benne törve és a résen keresztül kezet nyújthatunk.”⁹⁷¹

Mikes beszéde komoly sajtóvisszhangot váltott ki.⁹⁷² A Vasvármegye azt emelte ki, hogy „nem volt sem ellenzéki, sem kormánypárti. Mindenesetre nyomatékkal esik latba, hogy kerülgetés nélkül, lojális elismeréssel adózott a kormánynak azon pontokon, ahol munkájának sikerét látta. Éppen ez a pártatlanság adott azonban súlyt kifogásainak is.”⁹⁷³ Gömbös június 20-i felsőházi beszédében válaszolt Mikes felszólalására. Összességében megerősítette kormánya álláspontját és a Mikes által kifogásolt kormányzati lépésekre, a felemlített problémákra igyekezett megnyugtató választ adni anélkül, hogy vele vitába keveredett volna.⁹⁷⁴

Mikes az 1934-es beszédében a Szovjetuniót, az egy évvel korábbiiban pedig Németországot is érintette. Mindkét országnak Magyarországgal való kapcsolatára vonatkozóan érezhetően voltak fenntartásai. Részletesen ekkor még ezt nem fejtette ki, de 1934 őszén megtette, amikor a bécsi Kulturbund meghívására⁹⁷⁵ előadást tartott a kommunizmusról és a nacionalizmusról, a korszellem eme meghatározó világnézeteiről.⁹⁷⁶ Mindkettőt élesen ellentétben állónak nevezte a kereszténységgel⁹⁷⁷ elsősorban azért, mert az emberi individuumra építkeztek, miközben az egyik a nemzetet, a másik a nemzetköziséget dicsőítette, miközben a keresztény ember világlátásának középpontjában Isten és az általa teremtett világ van. Az nem okozott meglepetést, hogy a kommunizmust elítélte, hiszen közismert volt a Tanácsköztársaság alatt elszenvedett fogsága és a baloldali mozgalmakkal kapcsolatos véleménye. A nacionalizmussal kapcsolatos fenntartásaira először 1932-ben kiadott nagybőjti pásztorlevele világított rá, amelyben a világháborút ennek a

⁹⁷⁰ *Jelenségek gróf Mikes János felsőházi beszéde körül.* Vasvármegye, 1934. június 16. 1.

⁹⁷¹ Az országgyűlés felsőházának jegyzőkönyve 1934. június 14. 310.

⁹⁷² *Mikes János gróf megyéspüspök nagy beszédet mondott a felsőházban.* Vasvármegye, 1934. június 15. 1–2.; *Jelenségek gróf Mikes János felsőházi beszéde körül.* Vasvármegye, 1934. június 16. 1.

⁹⁷³ *Jelenségek gróf Mikes János felsőházi beszéde körül.* Vasvármegye, 1934. június 16. 1.

⁹⁷⁴ *Gömbös miniszterelnök beszélt tegnap a felsőházban.* Vasvármegye, 1934. június 21. 1–2.

⁹⁷⁵ A Kulturbund olyan előadást kért a püspöktől, amelyben a legégetőbb világnézeti problémákat taglalja. A Kulturbund levelei 1934. április 12, május 3, október 1, október 22. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1934.

⁹⁷⁶ JOHANN GRAF MIKES: *Kommunismus und Nationalismus im Lichte der christlichen Weltanschauung.* A Bécsben, a Kulturbund szervezésében tartott előadás szövege kéziratban. 1934. október 30. SZEL Mikes János iratai. 2. dob.

⁹⁷⁷ Erről más alkalommal is tartott beszédet, amikor az Emericana, az egyetemi ifjúság szervezete előtt beszélt. *Mikes püspök a katolicizmus nemzetek-fölöttiségéről.* Vasvármegye, 1929. november 12. 1.

következményeként látta.⁹⁷⁸ Szavai élénk visszhangot váltottak ki: „Egy bátor püspök korszerű gondolkodásmódját és látókörét revelálja Mikes János gróf most kiadott pásztorlevele. (...) új hangot használ és nyíltan kimondja véleményét balra a marxi szocializmus, de – végre! – jobbra a marakodó nacionalizmus és egy becstelenül önző kapitalizmus felé is” – lelkesedett érte a Korunk Szava írója.⁹⁷⁹ Ugyanezt a gondolatát ismételte meg bécsi beszédében is azzal kiegészítve, hogy a nacionalizmus okozza, hogy ember és ember között különbséget tesznek, gyenge rasszokat nyomnak el, mert alacsonyabb rendűek, kisebbségeket fosztanak meg jogaiktól, hogy a nemzeti egység szép képét ne zavarják.⁹⁸⁰ Mindkét világnézetet veszedelmesnek tartotta az egyénre, a családra és a békére nézve is. Beszédében egyértelműen utalt a Szovjetunióban és Németországban zajló eseményekre, az egyházüldözésre és a zsidókkal szembeni akciókra. Ez a beszéde az egyik legkorábbi párhuzamba állítása a kommunista⁹⁸¹ és a nemzetiszocialista ideológiának. Ami különösen figyelemre méltóvá tette, az a beszéd körülményei voltak: Ausztriában mondta el, ami nem függetleníthető attól, hogy az utóbbi ideológia különösen veszélyeztette az osztrák függetlenséget és ezzel az osztrák legitimisták esélyeit, ami egyidejűleg rontotta a magyar legitimisták lehetőségeit is.⁹⁸² Másrészt a társaság, amely előtt beszélt, nagyon illusztris volt: Innitzer bécsi bíboros, Apor Gábor⁹⁸³ magyar és von Papen német nagykövet⁹⁸⁴ is a hallgatóság soraiban ültek.⁹⁸⁵ A beszéd iránti érdeklődést mutatja, hogy Hlond poznańi bíboros kérésére Lengyelországban is kiadták.⁹⁸⁶ Mikes tehát mindkét szélsőségtől elhatárolódott, mindkettőt elutasította és ezen álláspontján a későbbiekben sem változtatott. Számára a kereszténység és a legitimizmus maradt a vezérfonal.

Mikes közéleti szerepvállalásának íve sajátos hullámmal jellemezhető. Bizonyos időszakokban rendkívüli aktivitást mutatott, máskor inkább visszahúzódott. Mindezt tette úgy,

⁹⁷⁸ SZEL Püspöki körlevelek 1932. I. nr. 191., *Megkegyült világ*. Pesti Napló, 1932. február 11. 4.

⁹⁷⁹ Korunk Szava. II. évf. 4. szám. 1932. február 15. 1.

⁹⁸⁰ MIKES, 1934. 10.

⁹⁸¹ Az oroszországi vallásüldözéssel foglalkozott 1930. évi VI. körlevelében is. SZEL Püspöki körlevelek 1930. VI. nr. 703.

⁹⁸² Erről bővebben ROMSICS GERGELY: *Habsburg és Standestaat*.

<http://www.szazadveg.hu/files/kiadoarchivum/romsics35.pdf> [2012. november 2.]; FIZIKER RÓBERT: *Habsburg kontra Hitler*. Bp., 2010.

⁹⁸³ Apor Gábor báró (1889–1969), diplomata. 1918-ban külügyi szolgálatba lépett, attasé lett a berlini osztrák–magyar követségen. A Tanácsköztársaság idején internálták, szabadulása után 1919-ben visszatért Erdélybe. 1921-től Varsóban követségi titkár, majd tanácsos, 1925-től Párizsban tanácsos, 1927-től a Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője volt. Követ Bécsben 1934-től, hazatérte után a külügyminiszter állandó helyettese 1935-től, majd vatikáni követ 1939–1944. március között. Magyarország német megszállásakor lemondott állásáról, Rómában maradt.

Magyar Életrajzi Lexikon. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC00003/00382.htm> [2013. április 2.]

⁹⁸⁴ Franz von Papen (1879–1969), német centrupárti politikus, majd 1932-ben birodalmi kancellár. Hitler hatalomra kerülését követően alkancellár, majd 1934-től bécsi ügyvivő, nagykövet.

⁹⁸⁵ *Hírek*. Vasvármegye, 1934. október 30. 3.

⁹⁸⁶ *Hírek*. Vasvármegye, 1935. április 2. 3.

hogy közben alapvetően nem változott az elvi álláspontja. Az első világháborút megelőzően az alapvetően liberális–szekuláris közélettől távol tartotta magát, majd a háborút követő években akarva-akaratlan az események középpontjába került. A sikertelen király-visszatérési kísérletek után csalódva az új kurzus radikális, néhol populista, az etatizmust és a felelőtlen nacionalizmust ötvöző politikájától igyekezett távol tartani magát, bár ezt nem tette meg mindenáron. Különösen akkor nem, amikor legitimista érzületét, politikai függetlenségét érezte sértve. Püspöki hivatalából fakadóan fel kellett vállalnia bizonyos országos közéleti kötelezettségeket, és ha szükség volt rá képviselte a legitimistákat is. A helyi közéletben tevékenysége a csendes együtt nem működéstől a csendes együtt nem működésig terjedt,⁹⁸⁷ amelyet rövid időre a helyi közéletbe való kapcsolódás szakított meg. A '30-as évek elején közeledett a kormányhoz, pontosabban nyitott volt a kormány közeledésére, aminek aztán rövidesen vége szakadt részben nyugalomba vonulása, részben a kormányzat jobbra tolódása miatt. A közéletben végig a szuverén arisztokrata maradt, aki kész volt a kompromisszumra, de nem kívánt elköteleződni egyetlen oldalra sem.

⁹⁸⁷ KATONA, 2011. 54.

AZ EGYHÁZMEGYE MODERNIZÁCIÓJA

PÜSPÖKI HÉTKÖZNAPOK

A fogságból történt hazaérkezése nemcsak közéleti szerepvállalása, hanem egyházkormányzati tevékenysége szempontjából is újabb szakaszt jelentett Mikes püspök életében. Aktivitása ezen a területen is megnövekedett. Erre szükség is volt, hiszen az egyházmegye több mint fél évig vezetője nélkül maradt, miközben számos új kihívással kellett megbirkóznia az egyháznak. Munkabírása és alkotóereje az átélt események ellenére is töretlen volt. Terveit segítette az új politikai kurzus, amely a kereszténység jelszavát tűzte zászlajára és támogatta a keresztény gondolat gyakorlati átültetését a társadalomba, ezzel remélve magának politikai támogatást. Ahogy az előzőekben láttuk, Mikes a társadalmi és a politikai katolicizmus összeolvadásával nem értett egyet, de tudomásul vette és igyekezett az egyházmegye javára fordítani. Célját így fogalmazta meg: „Sokban kénytelen vagyok eltérni a régi, begyökeresedett szokásoktól, mert meg kell találnom az új korszak szellemét, hogy bevezethessem az új korba híveimet és egyházmegyémet.”⁹⁸⁸

Munkáját nagyfokú precizitás jellemezte, amit papjaitól is megkövetelt. Fontosnak tartotta az átlátható hivatalvezetést. Figyelme továbbra is szinte mindenre kiterjedt: ha kellett, akkor papjait a nyári időszámítás bevezetésére,⁹⁸⁹ vagy a paplak tisztán tartására figyelmeztette.⁹⁹⁰ Feljegyzései lényegre törően tömörek voltak. Precizitása és kiterjedt levelezése ellenére nem hivatalnok püspök volt, ahogy ezt önmaga is megfogalmazta: „Húsz éven keresztül nem akartam az egyházmegye első hivatalnoka lenni, nem akartam adminisztrátor lenni...”⁹⁹¹ Mai fogalommal jellemezve sokkal inkább menedzser típusú vezető volt, aki meghatározta az irányt, kiválasztotta a megvalósító(ka)t és ellenőrizte a végrehajtást, az eredményt. Természetesen mindez adekvát lelki tartalommal párosult.

Hivatali apparátusát gondosan választotta ki. Aulikus papjai kivétel nélkül nagy tudású, képzett papok voltak, akik a püspök iránymutatása mellett kezdeményezéseit körültekintően, szakmai hozzáértéssel, nagyfokú önállósággal váltották valóra. Felmerült az a vád, hogy nem is a püspök a tevékenységek, alkotások fő mozgatója, hanem aulikusai.⁹⁹² Ez azonban csak a

⁹⁸⁸ *A megyéspüspök jubileuma*. Vasvármegye, 1931. december 15. 3.

⁹⁸⁹ SZEL Püspöki körlevelek 1916. VII. nr. 2338.

⁹⁹⁰ SZEL Püspöki körlevelek 1921. VIII. nr. 3243.

⁹⁹¹ *Az egyházmegye papságának hódolata a jubiláns megyéspüspök előtt*. Vasvármegye, 1931. december 17. 2.

⁹⁹² SZÉKELY, 2009. 84.

kívülállók számára tűnt így. Valójában hivatala vezetőjeként minden döntést ő hozott és ehhez ragaszkodott is, de az aprólékos, szakértelmet kívánó munkákat papjaira bízta.

Néhány munkatársát éppen ezért kell megemlíteni, hiszen nélkülük bajosan valósulhattak volna meg az elképzelések. Dr. Boda János 1907-től István Vilmos püspök titkára volt. Mikes beiktatása után püspöki irodaigazgatóvá nevezte ki és egyben az egyházmegye iskoláinak főtanfelügyelője is lett. 1921-ben örkanonokká, egy év múlva püspöki helynökké tette meg. Elsősorban jogi ismeretei jelentettek nagy segítséget a püspöknek, akihez talán a leglojálisabb kapcsolat fűzte papjai közül. Az Annunciáta nővérek kongregációjának megszervezője és egyben igazgatója is volt. Mikessel való kapcsolatát a kölcsönös megbecsülés, a püspök iránti hűség és feltétel nélküli engedelmesség jellemezte. Sokkal diszharmonikusabb volt a kapcsolata Mikesnek dr. Rogács Ferencsel, aki szintén nagy műveltségű, korrekt, rendszerető és szigorú pap volt. Mikes őt választotta első titkárának, majd 1917-től irodaigazgatóvá nevezte ki, 1933-tól pedig örkanonok lett. Jogi és gazdasági területen segítette Mikes munkáját, egyben képviselte a püspököt főleg a helyi közéletben. Tevékenyen részt vett az Egyházmegyei Takarékpénztár és a Martineum Rt. megalapításában és munkájában, utóbbinak igazgatója is volt. Az egyházmegyei zsinat promotoraként jelentősen hozzájárult a zsinat sikeres megszervezéséhez, az eredményes munkához. Kapcsolata Mikessel nem volt felhőtlen, mert mindketten határozott, erős jellemek voltak. Bár tisztelte a püspököt és engedelmisségi fogadalmát is megtartotta, a véleményét mindig határozottan – gyakran élesen és bántóan – a püspök tudomására hozta. Mikes azonban elviselte Rogács modorát, mert értékelte hozzáértését, amit későbbi karrierje is tanúsít: 1948-tól a pécsi egyházmegye koadjutor, majd 1958-tól tényleges püspöke lett. Viszonyuk a '30-as évek elején megromlott, mert Rogács nagyon komolyan vette a székeskáptalanban betöltött szerepét és szembeszállt a püspök jó néhány intézkedésével. Megbízható embere volt Varga János püspöki titkár, aki szintén jogi tehetségét alkalmazta az irodában, a zsinaton és másutt, ahova püspöke irányította. Szintén lojális, nagy tudású embere volt dr. Géfin Gyula, az egyházmegye történetét megíró levéltáros, könyvtárigazgató, akivel személyesen is jó kapcsolatokat ápolt, vagy Pehm (1942-től Mindszenty) József zalaegerszegi plébános, püspöki biztos, aki az egyházmegye zalai részén képviselte a püspök irányvonalát. Tevékenysége Zalában rendkívüli eredményeket hozott a katolicizmus társadalmi megerősítésében, miközben aktív közéleti szereplőként komoly befolyást gyakorolt a helyi politikai közegben. Pehm, ugyanúgy, mint Szendy László, Székely László, Mikes „saját nevelése” volt: papi szocializációjuk olyan környezetben ment végbe, amelyre a püspöknek óriási hatása volt, így

személyükben biztosítékai voltak a mikesi szellemiség továbbélésének, ami egészen az 1970-es évekig, aktív papi pályájuk végéig meghatározta az egyházmegye életét.

Mikes főpásztori tevékenységében továbbra is különösen nagy hangsúlyt helyezett a bérmakörutakra. Ezeket tapasztalatszerzésre használta. Megismerkedett papjai és hívei életével, problémáival és reális képet kapott az egyházmegye, az egyes egyházközségek állapotáról. Bérmálásai mindig nagy ünnepet, fontos eseményt jelentettek a helyi közéletben, amelyeken mindenki ott volt, aki számított. A nagyközönségnek szánt egyházi szertartáson túl ezek a látogatások hivatalos vizsgálatok is voltak. Plébániai és iskolavizsgálatai mindig alaposan és szigorúan zajlottak. Tapasztalatait többször körlevélben osztotta meg papjaival és felhívta a figyelmet a fogyatékosokra: különösen a templomok és plébánialakok tisztaságára, a liturgikus ténykedés szabályaira és a lelkipásztor feladataira figyelt.⁹⁹³

Ezen tapasztalatok után jutott arra a következtetésre, hogy papjai nem mindig gondosak, jól felkészültek, az egyházi épületek elhanyagoltak, a hívők lélekszámához képest nagyon kevés a plébánia és a pap, illetve szükséges egy liturgikus vezérkönyv kiadása is az egyházi szertartások pontos vezetése érdekében.⁹⁹⁴

Szintén bérmakörútjain tapasztalta meg a vidéki lakosság, főleg a majorsági cselédség anyagi-társadalmi problémáit, ezért fő feladatának tartotta a cselédség lelki gondozásának megszervezését.⁹⁹⁵ Figyelt arra, hogy minden birtokon betartsák a vasárnapi munkaszünetet, hogy a cselédségnek lehetősége legyen misét hallgatni, gyónni, azt, hogy a pap látogathassa őket és gyermekeik rendes iskolázása is megoldott legyen.⁹⁹⁶ A vasárnapi munkaszünet kérdése a nyári dologidőben merült fel gyakran, amivel a püspöki kar is foglalkozott Mikes kérésére.⁹⁹⁷ Különösen a húszas években, a Tanácsköztársaság után fordult nagyobb figyelemmel a mezőgazdasági és ipari munkásság problémái felé. 1920 nyarán a következőket fogalmazta meg: „Olyan bajok zúdulnak ránk, amelyek gyökerében támadják meg az emberi társadalmat. (...) Bűnös igényekkel egy egyetemes ország megalapításán dolgoznak, amelynek alapelvei az emberek teljes egyenlősége és a javak közössége, amelyben ne legyen nemzeti különbség, ahol sem a családtyának a gyermekein, sem az államhatalomnak a polgárokon, sem Istennek az összeverődött embereken ne legyen hatalma. (...) Foglalkoztassuk a munkásainkat és óvjuk őket a szocializmus mótelyétől.”⁹⁹⁸ „A társadalmi

⁹⁹³ SZEL Püspöki körlevelek 1921. VIII. nr. 3243.

⁹⁹⁴ Uo.

⁹⁹⁵ SZEL Püspöki körlevelek 1921. III. nr. 590.

⁹⁹⁶ Uo.

⁹⁹⁷ Püspöki kar jegyzőkönyve 1930. március 3. 19. pont, 1930. november 6. 6. pont. BEKE 1992. 1. kötet 304., 315–316.

⁹⁹⁸ SZEL Püspöki körlevelek 1921. III. nr. 590.

megszilárdulásnak hazánk sajátos gazdasági helyzeténél fogva egyik legerősebb tényezőjét a mezőgazdasági munkásságban és cselédségben látom. Nemcsak azért, mert a mezőgazdasági államnak ők adják a szívverését, hanem főleg azért, mert ennek a munkásrétegnek lelkét legkevésbé tudták megmételyezni a szociáldemokrata hamis tanítások. (...) Főpásztori hivatalomnál fogva (...) különös gondot szeretnék fordítani (...) a majorsági cselédség lelki gondozására.”⁹⁹⁹ Ennek megerősítését azért is érezte rendkívüli feladatnak, mert komoly válságban látta a magyar társadalmat. 1921. évi nagybőjti levelében sorra vette a válság okait. Ezt írta: „Őszintén meg kell vallanunk, hogy az erkölcsi bomlás lejtőjén vagyunk, s ha meg nem állunk, elpusztulunk. Minden nemzet feltámadhat, amelyet ellenségei gázolnak le, de az soha, mely önmagát öli meg.”¹⁰⁰⁰ A bajok forrását az egyénekből, a válságba kerülő családi életben és a veszendőbe jutó társadalmi értékekben látta. „A munka kerülése valóságos járványos betegséggé lett. (...) Ezeren és ezeren akarnak komoly munka nélkül nagy jövedelemhez jutni. Nem dolgoznak, hanem csempészéssel, árdrágítással, láncolással szereznek gazdag megélhetést.(...) Az állampolgári erények virágzását is hiába keresem. A törvényes tekintélyek tiszteletét nem találom”¹⁰⁰¹ Az erkölcsi válság látható jeleit így fogalmazta meg: „... nincs magunkba szállás, hanem bűnös élvhajzás tartja láncon a magyar népet. (...) A nők olyan öltözetben jelennek meg, mely arcul üti a szemérmet, és egyenesen tiltott érzelmek ébresztését célozza; olyan buja táncok divatosak, melyek amerikai négerek ünnepein és tengerészkozsmák füledt levegőjében születtek meg.”¹⁰⁰² Ennek az erkölcstelennek tartott világnak a szombathelyi megjelenését láthatta abban a vitában is, amely a helyi strand használata körül tört ki. Mikes a keresztény-konzervatív érdekek védelmében felkarolt egy névtelen, úri asszonyok által kezdeményezett akciót, amely a koedukált fürdőzést kívánta megakadályozni az előző évben megnyílt nyilvános városi strandfürdőn.¹⁰⁰³ Mikes levélben fordult Szombathely polgármesteréhez, „merthogy ez Szombathelyen ez eddig ismeretlen újítás a keresztény erkölcstan szellemével nem egyeztethető össze, és Szombathely város lakosságának túlnyomó részét képező katolikus híveim erkölcsi érzékét sérti: ezért mint híveim főpásztora ezen szokás meghonosítása ellen az erkölcs nevében kénytelen vagyok óvást emelni.”¹⁰⁰⁴ A városi strandfürdő használatával

⁹⁹⁹ Uo.

¹⁰⁰⁰ SZEL Püspöki körlevelek 1921. II. nr. 563.

¹⁰⁰¹ Uo.

¹⁰⁰² Uo.

¹⁰⁰³ SZEL AC 1923/1997.

¹⁰⁰⁴ Mikes levele Kiskos István polgármesterhez. SZEL AC 1923/1997.

kapcsolatban kialakult vitát Katona Attila vizsgálta¹⁰⁰⁵ és arra a következtetésre jutott, hogy Mikes fellépése párhuzamba hozható Prohászka Ottokár 1923. februári körlevelével, amelyben a székesfehérvári püspök a kor morális problémáit vizsgálva a közös fürdőzést is megemlítette. Ez azért is valószínű, mert a kirobbanó vitában a püspököt képviselő dr. Rogács Ferenc is merített ebből a körlevélből.¹⁰⁰⁶ Nem ez volt az első eset, hogy a szombathelyi püspök morális kérdésben megnyilatkozott a keresztény-konzervatív tábor hangjaként. A vita elég élessé vált, több táborra osztotta a helyi közvéleményt és a sajtót, és felszínre hozta a korabeli város sok vitáját. Például Mikes felszólalása felvetette a város autonómiájának a kérdését: beleszólhat-e a püspök a város ügyeibe. Nyilvánvalóan nem, de nem is ezt tette, csupán egy véleménynek adott hangot. De szólt ez az ügy a város iskolái feletti fennhatásáról is, mivel a fürdőügy – Rogács értelmezésében – pedagógiai kérdés is volt, ami szembeállította a város tanulóifjúságát az iskolaigazgatókkal.¹⁰⁰⁷ Végül a városvezetés meghajolt a püspöki akarat előtt: különválasztották a férfi és női napokat a strandon, bár a vita újból és újból fellángolt, miközben az ifjúság egy a városon kívüli, felügyelet nélküli fürdőt kezdett használni (kikerülve a városi hatóságokat). Mikes ebben a helyzetben is csak a kezdő jelet adta meg, a vita további részében nem vett részt, bár Rogácson keresztül végig jelen volt. Közvetve két esemény is a vita érdekes utóéletéhez köthető. Az egyik, hogy 1930-ban a polgármester javasolta a város iskolái ügyében nyújtott segítségért¹⁰⁰⁸ – Klebelsberg Kuno miniszter és Tarányi Ferenc főispán mellett – Mikesnek a díszpolgári cím adományozását. A várost irányító testületben viszont ez a javaslat a Keresztény Községi Párt képviselőinek ellenszavazata miatt elbukott. A párt nem támogatta a jelölést, így az már nem is kerülhetett a városi tanács elé, viszont a sajtón keresztül kitudódott. A párt azzal indokolta a döntést, hogy a nehéz körülmények miatt nem aktuális díszpolgári cím adományozása. Ennek ellenére épp a javaslattevő polgármesternek, akit nem sokkal ezelőtt választottak meg a város országgyűlési képviselőjének, adományozták oda a címet. Az ügy kapcsán éles vita bontakozott ki arról, hogy vajon a Keresztény Községi Párt, amely a keresztény politika helyi képviselője volt, milyen kifogásokat talált a püspök és a főispán személye ellen. A szavazás és a vita következtében több képviselő kilépett a pártból. Közöttük volt dr. Szendy László teológiai tanár a szemináriumából, Kreutz Ede, a püspökség gazdasági tanácsosa, dr. Palkó János

¹⁰⁰⁵ KATONA ATTILA: „Nem volt olyan ügy, amely ennyi harci zajongással, (...) csatazajjal járt volna az erkölcsvédelem tekintetében.” *Hatalmi harc, közerkölcs és fürdőhasználat Szombathelyen az 1920-as években.* Előadások Vas megye történetéről V. Szombathely, 2010.

¹⁰⁰⁶ KATONA, 2010. 211.

¹⁰⁰⁷ Próbáltak a kultuszminisztériumtól is iránymutatást kérni a kérdéses ügy kapcsán a tanulók erkölcsének védelmében, de csak dodonai válasz érkezett. Uo.

¹⁰⁰⁸ Kiskos István polgármester a város „sokáig elhúzódott, kényes iskola-problémáinak szerencsés megoldása körül kifejtett fáradozásaiért.” LINAGUER ALBIN: *A kínos helyi ügyről.* Vasvármegye, 1930. október 19. 3.

egyházmegyei főtanfelügyelő és Finta Sándor, a püspöki iskola igazgatója is. Éppen a püspökhöz közelálló személyek hagyták el a pártot, amit a maradók úgy értékelték, hogy a párt megszabadult a püspöki aula befolyásától.¹⁰⁰⁹ Lehetséges, hogy ez volt a cél, de az ügy kínos lett minden félnek, különösen a pártnak, amely úgy tűnhetett, nevével ellentétben mégsem annyira a keresztény politika zászlóvivője. Ezért Kiskos István javaslatára a párt vezetősége kihallgatást kért Mikestől, amelyen nyilvánosan adott magyarázatot és egyben elégtételt a püspöknek.¹⁰¹⁰ Azon túl, hogy az esetnek pártpolitikai vonatkozása is van, érdekes, hogy épp az iskolaügy miatt került szóba a díszpolgárság, amely a fürdőügy kapcsán is felmerült. Mindenesetre a vita hozzájárult ahhoz, hogy Mikes még távolabb tartsa magát a város ügyeitől.

A másik – közvetve szintén a fürdőhöz kapcsolódó – ügy pedig egy érdekes fricska: az erkölcs nevében fellépő püspökkel szemben épp az erkölccsel kapcsolatos vádak jelentek meg külföldön és a város utcáin. 1926. szeptember 11-én a bécsi Abend című lap cikket közölt, amelyben arról írt, hogy a szombathelyi szemináriumban négy növendék öngyilkosságot követett el a püspök miatt.¹⁰¹¹ Egyben megkérdőjelezte Mikes magyar származását és katolikus vallását is és élesen bírálta legitimista elkötelezettségét. Az újság szándékai nem teljesen világosak, de valószínű, hogy az osztrák legitimistákat kívánta kedvezőtlen helyzetbe hozni. Az ügy azután kapott nagyobb visszhangot, hogy a Corriere della Sera olasz napilap is leköszölte, így a Szentszékhez is eljuthatott. Ezért Mikes kénytelen volt a hercegprímást is tájékoztatni az ügyről. Azt írta a vádak cáfolata mellett, hogy nem áll szándékában sajtópert indítani, mert az csak felerősítené a vádat.¹⁰¹² A püspökség nevében a nyilvánosság előtt dr. Boda János reagált, aki nyilatkozatban, majd a helyi tanítógyűlésen és az egyházmegyei papság előtt is éles cáfolatban ítélte el a rágalmozást.¹⁰¹³ Mivel az ügy az olasz közvélemény elé is eljutott, a nuncius azt javasolta, hogy Mikes forduljon a milánói érsekhez, akinek a városában a nevezett olasz lap megjelenik, és cáfolja az újság állításait, aminek a közzétételét is kéri az olasz főpapon keresztül.¹⁰¹⁴ A botrány tovább fokozódott azáltal, hogy más, elsősorban német lapok is átvették az osztrák lap állításait.¹⁰¹⁵ Mikes nevében az ügyet megszellőztető német újság ellen rágalmozás miatt a Német Karitás Szövetség indított pert,

¹⁰⁰⁹ LINGAUER ALBIN: *Mégegyszer arról a „kínos közéleti inzultusról”*. Vasvármegye, 1930. október 26. 1.

¹⁰¹⁰ *Elsimult az a bizonyos közéleti affér*. Vasvármegye, 1930. november 4. 2.

¹⁰¹¹ Mikes levele a primáshoz 1926. szeptember 30. SZEL AC 1926/2585.

¹⁰¹² Uo.

¹⁰¹³ *Rágalmazó cikkek Mikes gróf megyéspüspök ellen*. Hír, 1926. szeptember 24. 1.; *Talár és szenny*. Hír, 1926. szeptember 25. 1.; *A püspöki helynök gróf Mikes János püspök rágalmozói ellen*. Dunántúli Estilap, 1926. szeptember 24. 1.

¹⁰¹⁴ Baranyay Jusztin levele 1926. szeptember 29. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1926.

¹⁰¹⁵ A berlini Die Schwarze Fahne című lap 37. száma írt a püspökről „Ein Bischof als homosexueller Wüstling” címmel. Deutscher Caritasverband levele 1926. október 22. SZEL AC 1926/2845.

noha ezt nem a püspök kezdeményezte.¹⁰¹⁶ Ha a vádak tartalmát vizsgáljuk, akkor az újság egyértelműen szexuális célzatú molesztálással vádolta meg Mikest, aminek következtében négy növendék a szemináriumban öngyilkosságot követett volna el. Áttekintve a szeminárium és a püspökség vonatkozó iratait, azt kell megállapítanunk, hogy öngyilkosságra utaló esetet nem találunk. Ellenben fennmaradt egy fegyelmi ügy irata, amely négy növendék ellen indult a szeminárium rendjének megsértése, kispaphoz méltatlan viselkedés (alkoholfogyasztás, feljebbvaló iránti tiszteletlenség, stb.) miatt, amelynek következtében őket a szeminárium kötelékéből eltávolították. Ez azonban csak fél évvel az Abend cikke után történt.¹⁰¹⁷ A sajtóban kipattant ügy tovább gyűrűzött: Mikes ugyanis feljelentést tett ismeretlen tettes ellen rágalmozás miatt, miután 37 darab körlevelet foglaltak le Szombathelyen, amelyeket Szily János aláírásával láttak el, és amelyekben Mikest fényűző életmódja és legitimizmusa miatt vádolták.¹⁰¹⁸ A feljelentést követően megindított vizsgálat azonban nem tudta kideríteni a levelek készítőjének és terjesztőjének személyét.¹⁰¹⁹ Az elterjedt vádak viszont beszédtemát jelenthettek a társasági életben, mert Mikes feljelentést tett rágalmozás miatt gróf Ambrózy-Migazzi István tanai földbirtokos¹⁰²⁰ ellen, aki „reá nézve sértő megjegyzéseket tett.”¹⁰²¹ A püspök először levélben kért felvilágosítást Ambrózytól a kijelentéseiről, majd miután ezt megkapta, tette meg a feljelentést. A bíróságon Ambrózy viszont váddal élt Mikes ellen. A szombathelyi járásbíróság az ügyet a Kúriához küldte,¹⁰²² amely a veszprémi járásbíróságot jelölte ki az ügy tárgyalására.¹⁰²³ Miután Mikes mentelmi jogát a bíróság kérésére felfüggesztette a Felsőház, az ügy érdemi tárgyalásra került.¹⁰²⁴ A végeredményről annyi tudható, hogy – mivel a veszprémi járásbíróság iratai eltűntek – a bíróság Mikesnek adott igazat.¹⁰²⁵ Egy visszaemlékezés szerint Ambrózyt 30 napi névleges büntetésre ítélték, de annak végrehajtását felfüggesztették.¹⁰²⁶

¹⁰¹⁶ Uo.; Hausmann kölni ügyvéd levele Bodához 1926. október 23. SZEL AC 1926/2845., 1927. február 14., Boda levele Mikeshez 1927. február 21. SZEL AC 1927/431.

¹⁰¹⁷ Jegyzőkönyv a szeminárium fegyelmi konferenciájáról 1927. április 1. SZEL AC 1927/116., 1034.

¹⁰¹⁸ Dr. Valkó Mihály, a Szombathelyi királyi törvényszék vizsgálóbírójának végzése 1926. november 17. SZEL AC 1926/3141.

¹⁰¹⁹ SZEL AC 1926/3500.

¹⁰²⁰ Ambrózy István, Ambrózy-Migazzi, gróf (1869–1933), botanikus, földbirtokos. Országgyűlési képviselő, majd felsőházi tag volt. Mint botanikus hosszú utazásokat tett, a mediterrán flórát tanulmányozta, elsősorban kertészeti szempontból. Előbb a felvidéki Malonyán, később a Vas vármegyei Jeliháláson az ország egyik legérdekesebb gyűjteményét létesítette örökzöld fás növényekből.

<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC00003/00244.htm> [2013. április 2.]

¹⁰²¹ MOL MTI Könyvnyomat 1927. február 12. 7. kiadás.

¹⁰²² Uo.

¹⁰²³ MOL MTI Könyvnyomat 1927. március 23. 30. kiadás.

¹⁰²⁴ A felsőház mentelmi bizottságának jelentése. Felsőházi Napló 1927. 28. szám 331.

¹⁰²⁵ „E percben olvasom az újságban, hogy az igazságszolgáltatás sújtó keze utolérte Méltóságod aljas rágalmozóját, amennyiben az illető elnyerte méltó büntetését és csak azt fájjalom, hogy azonnal nem vetették börtönbe.” Kovács Gyula levele Rómából 1927. július 9., A Szombathelyi királyi főügyész levele 1927. július 1.,

A vádak igazságtartalmáról nehéz ma ítéletet alkotni. Gyakran hallani olyan szóbeszédet, mely szerint Mikesnek igenis voltak túlságosan bensőséges baráti kapcsolatai. Ide szokták sorolni Almásy Lászlóhoz fűződő kapcsolatát. A gyanút erősítette, hogy Almásy a '20-as években a püspöki palotában lakott, de ez azzal magyarázható, hogy a püspök titkáraként, sofőrjeként, illetve a répcseszentgyörgyi birtok intézőjeként is működött. A püspök és Almásy leveleiből nem tűnik kapcsolatuk intimnek.¹⁰²⁷ Az ügyben Székely is elég visszafogottan nyilatkozik. Azt elismeri, hogy Mikes előnyben részesítette a jó megjelenésű papjait, de ezt azzal magyarázza, hogy maga is adott a külsejére és ezt papjaitól is megkövetelte: ne öltözködjének kihívóan, borotválkozzanak rendszeresen, ne cigarettázzanak nyilvánosan. Arra is utal, hogy Ambrózy, a „fokhagymaszagú gróf” a perben Palló Imrére, a Mikes által felfedezett és támogatott operaénekesre hivatkozott. Székely az alábbiakat idézi Pallótól: „Én csak megkésve értesültem arról, hogy X gróf az én nevemet is fölemlítette. Hát ha csak az nem volt erkölcsi botlás, hogy hadba vonulásom előtt keresztet rajzolt homlokomra és homlokon csókolt, mást nem tudok.”¹⁰²⁸

Mindenesetre mindkét ügy elég kellemetlen epizódja volt Mikes püspökségének, tehát nagyon óvatosan kellett minden ügyben eljárnia, mert könnyen visszájára fordulhatott. Éppen ezért fontos volt, hogy a papság ügyeiben is körültekintő legyen, ezért rendszeres ellenőrzésükről is intézkedett. A kerületi espereseket arra kötelezte, hogy kerületük minden plébániáját évente legalább egyszer meglátogassák, vizsgálatot tartsanak és tapasztalataikról a püspöknek beszámoljanak.¹⁰²⁹

Bérmakörútjain kiemelt fontosságúak voltak az iskolalátogatások. Figyelme az iskolai tanszerektől kezdve a haladási és előmeneteli naplók pontos vezetéséig mindenre kiterjedt.¹⁰³⁰ Különösen a hitoktatás helyzete érdekelte. Szigorúan megkövetelte, hogy az iskolai hitoktatást a helyi pap végezze hetente legalább 2 órában és ne engedje azt át a kellően hozzá nem értő tanítóknak. 1912-től a kerületi espereseket kötelezte, hogy jelentést készítsenek kerületeik hitoktatási tapasztalatairól.¹⁰³¹ Az iskolák ellenőrzésére létrehozott tanfelügyelői

„Mit grosse Freude und mit Dank gegen Gott habe ich die Nachricht aufgenommen, das der elende Verlaumer verurteilt worden ist.” Pater Michel Hoffmann rektor levele Innsbruckból. 1927. október 25. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1927.

¹⁰²⁶ Somogyi Károly kámi plébános kézirata Gaál Sándor szombathelyi plébánosról. SZEL Géfin hagyaték. Géfin cédulák 1955. augusztus 27.

¹⁰²⁷ DOBRI MÁRIA: *Almásy László levelei Mikes János püspökhöz*. Vasi Szemle, 1996. 2. szám 267–273.

¹⁰²⁸ SZÉKELY, 2009. 201.

¹⁰²⁹ SZEL Püspöki körlevelek 1914. V. nr. 2863.

¹⁰³⁰ SZEL Püspöki körlevelek 1916. IX. nr. 3494, 3495.

¹⁰³¹ SZEL Püspöki körlevelek 1912. XIII. nr. 5650.

iskolalátogatói intézmény miniszteri rendeletének kihirdetésekor kifejezte azt a reményét, hogy ez által növekedhet a hatékonyság és az oktatói munka minősége az iskolákban.¹⁰³²

A katolikus reneszánsz püspökei minden eszközzel törekedtek a társadalom keresztény értékeinek megőrzésére, megerősítésére a kor modern eszközeinek és új módszereinek segítségével. Ebben – mint az egyház történetében korábban is – kitüntetett szerepet szántak az oktatásnak-nevelésnek. Ezt nem egy-egy társadalmi csoport kiváltságának tekintették, hanem a lehetőségek mentén a társadalom különböző szintjein mindenki számára biztosítani akarták. Ez szükséges volt egy erős keresztény középosztály kialakulásához, amely a katolikus tanításokat a társadalomban is megjeleníti és képviseli. Másrészt az egyház a vidéki paraszti közösségeket kívánta a keresztény tanítással felvértezni és szellemileg irányítani az általa károsnak ítélt politikai (baloldali majd a szélsőjobboldali) befolyásoktól. Az oktatás – nevelés feladatát nemcsak az egyház által fenntartott iskolák révén, hanem a formális tanítási rendszerhez kapcsolódó ifjúsági szerveződésekkel megerősítve kívánta megvalósítani. A század első felében ezért az egyház aktív támogatásával létesültek a keresztény gyermek- és ifjúsági szervezetek az országban és szerte az egyházmegyékben. Mikes ebben kortársait követte, ami egyáltalán nem állt távol személyiségétől sem. Családjá gondoskodott arról, hogy jó iskolákban tanulhasson és ez meghatározó élményévé vált életének. Az iskolai közösségek a második családját jelentették Kalksburgban és Innsbruckban egyaránt, ahol sokféle társadalmi háttérű ifjúval együtt nevelkedve személyes tapasztalatokat szerzett az övétől eltérő életvitelről, hagyományokról, egyéni lehetőségekről. Ezek nyitottá tették az arisztokrata főurat a szegények és elhagyatottak iránt, úgyhogy az ő felkarolásuk mindig szerepelt Mikes programjában. Fiatal erdélyi papként is legjobban a gyermekek oktatását szerette és támogatta. Káplánként ezt a hittanórákon tette, majd Székelyudvarhely plébánosaként komoly erőfeszítések árán előteremtette a helyi gimnázium felépítésének költségeit is. Főúri életvitelét a lehetőségekhez mérten folytatta és ennek néhány elemét a fiatalokkal kapcsolatos munkájába is belevitte: például nagyon kedvelte a teniszt, ezért tenispályát építtetett a paplak mögé, ahova a gimnazista fiúkat is gyakran beengedte játszani. Szombathelyen talán a legkiválóbb bizonyítéka az ifjúságpártoló tevékenységének a szalézi fiúinternátus felépítésének kezdeményezése, segítése volt.

Szombathelyi püspökként, mint főpásztor került kapcsolatba a helyi gyermek- és ifjúsági mozgalmakkal, közöttük a cserkészettel is. Ez teljesen természetes volt, hiszen a cserkészvezető papok és tanítók a püspök irányítása vagy felügyelete alatt dolgoztak. Emiatt hivatalból is részt vett a cserkészlet támogatásában, de ezt sosem érezte tehernek, sokkal

¹⁰³² SZEL Püspöki körlevelek 1912. XII. nr. 2506.

inkább lehetőségnek. Minden olyan szerveződést támogatott – más-más formában –, amely a végső célt, a katolikus társadalom megerősítését segíthette. Ehhez társult a fiatalok iránti szimpátiája is. Húsz éves püspöki jubileumán ezt így fogalmazta meg: „... az ifjúságot mindig szerette. (...) Ez az ifjúság ugyanis olyan nehéz időkben született és nevelkedett, amikor a jóság és a szépség fogalma szinte elbujdosolt az emberek életéből. Ezt a fiatalságot buzdítani és nevelni kell, ez elé folyton oda kell tárnai a nemes eszményeket, amelyek után minden kor ifjúsága törekszik. Ezért szeretete a jövőben sem szűnik meg. Olyan ifjúság kialakulását szeretné megérni, amelyet nem buzdítani, hanem már szinte mérsékelni kell a nemes eszményekért való lángolásban.”¹⁰³³ A ragaszkodás a cserkészek oldaláról is jól érzékelhető, hiszen szervezetüknek tiszteletbeli pártfogója volt, sőt a 48-as Rákóczi cserkészcsapat fővédnökének is felkérte. Mint ilyen, Mikes 1928-as világkörüli útja előtt a csapat szerenádját is adott a főpásztor tiszteletére.¹⁰³⁴

Természetesen elsősorban az egyházmegyében működő számos cserkészcsapat állt hozzá közelebb, de támogatását más csapatok, sőt a mozgalom egésze is bírta. Répceszentgyörgyi birtokán nem múlt el szinte év cserkészttábor nélkül. 1931-ben a győri Pálffy-cserkészcsapat tartotta itt nagytáborát, erről készült az alábbi leírás: „Minden reggel harsány kürtszó zengett a szentgyörgyi kastély parkján át, ahol a cserkészek misére vonultak. Amint a kastélyhoz értek, az emeletről már integetett feléjük gróf Mikes János püspök 'Jó munkát!' kívánva, mire a fiúk lelkesen rázendítettek a 'Jó reggelt kívánunk' cserkészsnótára. De nemcsak kívánta a jó munkát a püspök, hanem végignézte, a fiúkkal együtt átélte a táborot. Ott volt a konyhán, felemelte a kondérok, lábasok fedőit (közben drukkoltak a váratlanul meglepett szakácsok), megnézte, hogy mit is főznek az ő fiainak; ott volt az egyik viharos, záporos éjjel után, hogy meggyőződjenek, eléggé állották-e a sátrak a vihart, megvan-e a jókedv, amit az ő jelenléte (...) mindig fokozott. (...) oda ült a kis sátrakba, felolvastatta a fiúkkal a tábori naplót (...) vagy a csapat élére állott és vezette őket kemény léptekkel az élen...”¹⁰³⁵ Meglátogatta az 1933-as gödöllői Jamboree-t is és az utolsó vasárnap misét is celebrált a világtábor lakóinak. Szentbeszédében a cserkészeket, mint példaképeket jellemezte, akik működésükkel bizonyítják a keresztényi embereszmény megvalósulását. Ebben a tekintetben Assisi Szent Ferencet állította eléjük, mint aki a legjobban hasonlít erre az eszményre.¹⁰³⁶ Jó kapcsolatokat ápolt a magyar cserkészlet emblematikus alakjaival, többek között Teleki Pál gróffal, akihez gyermekkori ismeretség, majd később rokoni szálak is fűzték. Ezt a kapcsolatát kamatoztatta

¹⁰³³ *A megyéspüspök az ifjúság felemeléséről.* Vasvármegye, 1931. november 24. 3.

¹⁰³⁴ *Napi hírek.* Vasvármegye, 1928. június 17. 7.

¹⁰³⁵ *Mikes püspök a győri cserkészek között.* Vasvármegye, 1929. július 30. 4.

¹⁰³⁶ *Mikes János gróf megyéspüspök szózata a világtábor cserkészeihez.* Vasvármegye, 1933. augusztus 17. 1.

is. Mikes köztudottan támogatója volt a revíziós gondolatnak, így került a látókörébe a már említett fiatal angol író, Charles Cunningham, aki „Ezt láttam Magyarországon” címmel írt egy könyvet hazánkról nagyon pozitív színben feltüntetve a Horthy-korszak Magyarországot.¹⁰³⁷ Mikes Telekihez fordult, hogy kapcsolatait felhasználva különösen az angol és amerikai cserkészeket keresztül népszerűsítse ezt a kiadványt, amit Teleki meg is ígért.¹⁰³⁸

De Mikes leginkább mégiscsak a répceszentgyörgyi táborozások támogatójaként volt népszerű a cserkészek között. 1925-től évente itt vertek tábort. Talán nem is volt olyan egyházmegyei cserkészcsoport, amelyik legalább egy alkalommal ne tartotta volna ott táborát. A kastély elhelyezkedése, nagy parkja, a közeli erdők, a folyó, a túrázási lehetőségek ideális helyszínt biztosítottak, a püspök pedig élelmiszerrel, tűzifával is segítette a táborlakók hétköznapjait. Horváth Vince répceszentgyörgyi plébános pedig nagyon nagy híve és vezető alakja volt a mozgalomnak, aki lelkesen szervezte ezeket a táborokat. De Mikes cserkészvezető papjai révén minden csapatra figyelt. Igyekezett olyan személyeket megbízni a feladattal, akik könnyen megtalálhatták a hangot a fiatalokkal, miközben hitelesen képviselték a mozgalom célkitűzéseit. Papjai folyamatosan beszámoltak munkájukról, a táborokról és ennek nem túl nagyszámú emléke meg is maradt a püspöki hagyatékban. Ilyen például az a heti étrend, amely a Mikes fővédnökségével működő Rákóczi-cserkészcsoport szilvásváradai táborából maradt fenn 1927-ből.¹⁰³⁹ A helyszínválasztás sem lehetett véletlen, hiszen Szilvásvárad a Pallavicini örgrófi család birtoka volt, akikkel Mikes püspök legitimista elvei miatt szoros, baráti kapcsolatot ápolt. Ennek a pozitív hozadéka volt, hogy a szombathelyi cserkészek eljuthattak az ország távoli helyeire is.

Már az első, 1920.évi cserkész-közgyűlés a püspököt választotta védnökévé, majd ő lett a díszjelvényt őrző bizottság munkájáról értesített védnökök egyike is. Felkérést kapott arra is, hogy a Magyar Cserkészsülők és Cserkészbarátok Országos Szövetségének védnöke legyen.¹⁰⁴⁰ 1922-ben ő szentelte fel a Rákóczi csapat, 1925-ben a szentgotthárdi Árpád csapat zászlaját. A szombathelyi cserkészek is ott voltak az általa vezetett 1925. évi, szentévi zarándokok között Rómában, ahova magukkal vihették zászlójukat is, amit XI. Pius pápa áldott meg.¹⁰⁴¹ Mikesben tehát a cserkészek állandó és bőkezű támogatójukra találtak. Emiatt

¹⁰³⁷ CHARLES CUNNINGHAM: *What I saw in Hungary*. London, 1931.

¹⁰³⁸ Teleki Pál levele 1932. március 12. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.

¹⁰³⁹ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1927.

¹⁰⁴⁰ A Magyar Cserkészsülők és Cserkészbarátok Országos Szövetsége előkészítő bizottságának levele 1932. február 21. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.

¹⁰⁴¹ Serédi Jusztinián levelei 1925. március 4, március 14. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1925.; MAGYARY ELLA: *Az első magyar zarándoklat a pápa előtt*. Magyarság, 1925. április 5. 9.

személye és egyházkormányzatának évei meghatározóak lettek a cserkészek helyi történetében és azokban a maradandó élményekben, amelyeket a személyes találkozások, a tábori események nyújtottak a cserkészközösségeknek és az egyes fiataloknak is. Ez a katolikus társadalomépítés egyik nagyon fontos és hatékony eszköze lett.

A felnőttek bevonását az iskolák életébe ugyancsak kiemelt feladatnak tartotta: egyrészt a felnőtt hitoktatás megszervezésével¹⁰⁴² másrészt szülői értekezlet tartásának az elrendelésével.¹⁰⁴³ Különösen fontosnak tartotta az oktatók alapos felkészültségét. Ennek elősegítésére született meg a Papi Kölsönkönyvtár és az ehhez kapcsolódó Tanítók Pedagógiai Szemináriumi könyvtára. A kölcsönkönyvtár felállítását a zsinaton határozták el. Célja az volt, hogy a papság könnyen és olcsón hozzájuthasson a legújabb irodalomhoz és sajtóhoz. Szellemi irányítását a püspök a szeminárium tanáraiból álló bizottságra bízta, míg az anyagi ügyeket a Martineum Rt. intézte. Az első 500–1000 könyv ajándékozás, illetve vásárlás útján került a könyvtár birtokába. A további fejlesztést a tagsági és a könyvek használati díjából kívánták fedezni.¹⁰⁴⁴ A könyvtár 1934-ben már 4000 kötetel állt a papság rendelkezésére.¹⁰⁴⁵ Mikes folyamatosan kimutatást készített a használatáról. Ez név szerint tartalmazta a kölcsönzött könyvek számát összesen és a könyvek típusa szerint is. A kimutatás alapján a legkelendőbb a szépirodalom volt, de a történelmi, hittudományi könyveket is sokan keresték. A könyvtár tagdíja havonta 50 fillér volt. A kimutatás szerint a befolyt összeget szinte teljes egészében új beszerzésekre fordították.¹⁰⁴⁶ A könyvtár használatát a püspök gyakorlatilag kötelezővé tette, amikor 1931-ben elrendelte, hogy a kölcsönzött művekből beszámolókat készítsenek papjai és az őszi koronagyűléseken ezeket bemutassák.¹⁰⁴⁷ Valószínűleg erre a szigorra szükség lehetett, hogy mindenki igénybe vegye a könyvtár szolgáltatásait. A könyvtárat kezdetben csak papok használhatták, ezért felmerült az igény egy a tanítók számára is nyitva álló könyvtárra. Erre már a Papi Kölsönkönyvtár átadása utáni évben sor került. Létesítését Mikes így indokolta: „A tanügy nem holt rendszer, (...) hanem élő, fejlődő, a kor viszonyaival változó intézmény, melynek hasznos munkása csak az lehet, ki mindig a színvonalon marad. A tanítói kar intelligenciájával feleljen meg nemes hivatásának. Ezt a műveltséget pedig nem érheti el másképp, mintha szabad idejét – szellemi foglalkozással – önmagára és községére nézve hasznosan tölti ki.”¹⁰⁴⁸ Az új könyvtár a Papi

¹⁰⁴² SZEL Püspöki körlevelek 1912. XIII. nr. 5650.

¹⁰⁴³ SZEL Püspöki körlevelek 1933. VII. nr. 2267.

¹⁰⁴⁴ SZEL AC 1930/533.

¹⁰⁴⁵ GÉFIN, 1929. III. kötet 271.

¹⁰⁴⁶ SZEL AC 1932/370.

¹⁰⁴⁷ SZEL Püspöki körlevelek 1931. VIII. nr. 1926.

¹⁰⁴⁸ SZEL Püspöki körlevelek 1931. V. nr. 584.

Kölcsönkönyvtárral Szent Márton könyvtár néven egyesült. Könyvekkel és sajtótermékekkel a Martineum Könyv-, Papír-, Mű- és Zeneműkereskedés Rt. látta el, amelyet szintén Mikes alapított 1914-ben. Célja a keresztény szellemű sajtótermékek terjesztése, a katolikus iskolák és a plébániahivatalok tankönyvvél és nyomtatvánnyal való ellátása volt. Az egyházmegye területén kizárólagos jogot szerzett a Szent István Társulat termékeinek árusítására.¹⁰⁴⁹ A kiadó az egyházmegyei papság számára lehetőséget biztosított tudományos munkáik kiadására is. Működése nagyon sikeresnek bizonyult. Ezt nem utolsósorban megbízható vezetőinek, köztük dr. Rogács Ferencnek köszönhető. Hatékonyágát nagyban növelte, amikor 1919-ben a könyvkereskedés megvásárolta az Egyházmegyei Nyomdát és a két szervezet így egyetlen cégben egyesült.¹⁰⁵⁰ Mintájára 1920-ban Zalaegerszegen megalakult a Zrínyi Nyomdaipar és Könyvkereskedés Rt., így az egyházmegye zalai területeinek ellátása is biztosítottá vált.

A mindennapi teendők között a püspök nagy figyelmet szentelt a szeminárium ügyeinek. Mindjárt püspöksége kezdetén néhány közérzetjavító intézkedést tett kispapjai számára: megnyitotta a püspöki kertet, a reggeli felkelést 5-ről fél 6-ra tette át, elrendelte, hogy kispapok és előljárók együtt étkezzenek. 1920-ban átrendeztette a szeminárium helyiségeit: a nappali szobákat a naposabb déli oldalra, a hálótermeket a hűvösebb északira helyeztette át. Kispapjait rendszeresen meghívta répcseszentgyörgyi kastélyába nyaralni. Támogatta a kispapok sportolását is, sőt tornaszereket is ajándékozott nekik.¹⁰⁵¹

Már első éveiben tervbe vette, hogy új szemináriumot építtet, aminek a tervei el is készültek, de kivitelezését a háború megakadályozta.¹⁰⁵² 1926-tól kezdve a szeminárium áttért az ötéves képzésre és ez a teljes tananyagot átrendezte. Megváltoztatta a lelki gyakorlatok rendjét is: egész hetes lelki gyakorlatot vezetett be, talán saját innsbrucki élményei hatására. 1925-ben a szentév alkalmával valamennyi kispapját magával vitte római zarándoklatára is. Gondosan ügyelt arra, hogy a szeminárium tanári kara a legfelkészültebb, legalkalmasabb papjaiból álljon. Valóban, dr. Székely László, dr. Szendy László, dr. Géfin Gyula tanárok az egyházmegye legkiválóbbjai voltak.

Püspöksége idején a hitélet fellendülése is számottevő volt. Először 1912-ben Celldömölkön, majd pedig 1921-ben Lékán rendeztek eucharisztikus kongresszust.¹⁰⁵³ Az egyházmegyei zsinat határozatot hozott az Oltáregyletek minden plébánián való kötelező megalakításáról

¹⁰⁴⁹ SZEL Püspöki körlevelek 1914. VIII. nr. 3557.

¹⁰⁵⁰ SZEL Káptalani iratok. Martineum Rt. igazgatósági ülések jegyzőkönyve 1919. január 31, 1919. november 15.

¹⁰⁵¹ GÉFIN, 1929. II. kötet 290.

¹⁰⁵² GÉFIN, 1929 II. kötet 157.

¹⁰⁵³ SZEL AC 1912/2817., Püspöki körlevelek 1921. IX. nr.3 271.

is.¹⁰⁵⁴ 1920-ban dr. Rogács Ferenc szervezésével megalakult az egyházmegyei Katolikus Férfiliga, miután 1912-től már működött a Katolikus Sajtó-hölgy Bizottság.¹⁰⁵⁵ Az egyházi szervezetek, egyesületek összefogására 1933. június 24-én alakult meg az Actio Catholica egyházmegyei tanácsa.¹⁰⁵⁶ Az AC megalakításához jelentős lökést adott a püspök előző évi római útja, ahol a pápai kihallgatáson szóba került a katolikus szervezetek és az Actio Catholica ügye is. Mikes beszámolója szerint a pápa külön kiemelte az AC fontosságát és buzdította a püspököt és papjait a szervezet támogatására.¹⁰⁵⁷ Ezt követően Mikes 1934 elején egy egész körlevelet szentelt az AC egyházmegyei működésének. Ebben hármas célját fogalmazta meg a szervezetnek: kibővíteni a munka kereteit és új munkaerőt bevonni a szervezetbe, összehangolni az egyes egyletek, szervezetek és hitközségek munkáját, végül mindezt be kívánta illeszteni az egyházközségi struktúrába. Ezen általános célok mellett külön kiemelt néhány, az egyházmegyére vonatkozó speciális célkitűzést is. Első helyen a majorsági cselédek pasztorációját említette, amit folytatni kívánt az AC és rajta keresztül önkéntes laikusok bevonásával. Az AC kulturális feladatai közül kiemelte a leventemozgalom megerősítését a lelki nevelés támogatására, másrészt az iskolán kívüli népművelés előmozdítását. Az AC-t be kívánta vonni a katolikus sajtó támogatásába, népszerűsítésébe, külön kiemelve az Új Nemzedék és a Vasvármegye terjesztését. Ez utóbbit azért is ajánlotta a hívők figyelmébe, mert egyértelművé tette, hogy a keresztény sajtó a vármegyében csak a Vasvármegye lehet, mivel az egyházmegye nem tud önálló napilapot fenntartani. Végül a szociális területen is szerepet kívánt adni az AC-nek.¹⁰⁵⁸ Folytatva eme gondolatmenetét a világi elem egyházi életbe vonásának témájával foglalkozott az 1934. évi Katolikus Nagygyűlésen tartott beszédében is. Hangsúlyozta, hogy ez a törekvés a katolikus autonómia-mozgalom kezdete óta jelen van a magyar katolicizmusban. Legfontosabb értékének azt tartotta, hogy mindig sikerült mederben tartani ezeket a törekvéseket a magas klérus irányításával. Így sosem sérült az egyházi tanítás, miközben a világiak egyre nagyobb lehetőséget kaptak részüket kivenni az egyházi életből. Ennek további fokozására van szükség véleménye szerint, hogy mindenki számára világos legyen: az egyház nemcsak a papok és püspökök dolga, hanem a híveké is. Utóbbiak számára a legfontosabb feladat, hogy megvédelmezzék az egyházat az oroszországi vagy mexikói egyházellenes támadásokhoz

¹⁰⁵⁴ A szombathelyi Egyházmegye zsinati határozatai. Statuta diocesana (továbbiakban: SD). Szombathely. 1927. 166., 392. §.; SZEL Püspöki körlevelek 1928. I. nr. 107.

¹⁰⁵⁵ SZÉKELY, 2009. 140.

¹⁰⁵⁶ SZEL Püspöki körlevelek 1933. III. nr. 975., *Megalakult az Actio Catholica szombathelyi egyházmegyei tanácsa*. Vasvármegye, 1933. június 25. 3.

¹⁰⁵⁷ Uo., SZEL Püspöki körlevelek 1934. I. nr. 400.

¹⁰⁵⁸ SZEL Püspöki körlevelek 1934. I. nr. 400.

hasonló magyarországi törekvésekkel szemben. Ezt csak a fokozott egyházi életbe kapcsolódással látta elérni.¹⁰⁵⁹ Ez a törekvés játszott szerepet az Actio Catholica megalakításában, amely erősítette a hívek egyházi vezetőség szervezettségét és a katolikus célokra való mozgósíthatóságát. Mikes elindította ezt a munkát az egyházmegyében, de ennek kiteljesítése már utódjára maradt.

Mindezek a fejezetben említett tevékenységek mutatják, hogy a püspöki hétköznapiak nem teltek eseménytelenül. Egy-egy szervezet létrehozása gyakran éveken át elhúzódott, mert hosszú évek kellettek az anyagi források vagy a szükséges személyi feltételek előteremtésére. Mégis ezek az apró alkotások adták püspökségének lényegét: biztosították a szükséges feltételeket az egyházmegye hitéletének, egyházi oktatásának és intézményrendszerének megújulásához. Ezáltal bontakozhatott ki a katolikus reneszánsz a Szombathelyi egyházmegyében.

TRIANON ÉS AZ EGYHÁZMEGYE

A trianoni békeszerződés a katolikus egyházkormányzatot is alapvetően megváltoztatta. A 26 egyházmegyéből 13 egészen az új államok fennhatósága alá került, 4 magyar fennhatóság alatt maradt teljes egészében, és 13 egyházmegyét szabdaltak fel a határok kettő vagy több részre. Utóbbiak közé tartozott a szombathelyi egyházmegye is. Az egyházmegye csonkolását a mellékelt táblázat mutatja. Területének kb. egyharmada került más impérium alá. A délszláv államhoz 19 plébánia került 67.281 hívővel, Burgenlanddal pedig 57 plébánia 100.349 hívője veszett el az egyházmegye számára.¹⁰⁶⁰

A politikai határok változását nem követte azonnal az egyházszerkezet változása. A Szentszék nem igyekezett véglegesen elfogadni a határváltozást és igyekezett a lehető legtovább fenntartani a korábbi helyzetet.¹⁰⁶¹ Az új államok természetesen nyomást gyakoroltak rá annak érdekében, hogy a dismembratio¹⁰⁶² minél előbb bekövetkezzen. A Szentszék ennek sokáig nem tudott ellenállni, de a leválasztott részekből nem szervezett azonnal új egyházmegyéket, csak ideiglenes jellegű apostoli kormányzóságokat.¹⁰⁶³

¹⁰⁵⁹ Beszédvázlat a katolikus nagygyűlésre 1934. SZEL Mikes János iratai. Beszédok, vázlatok. 2. dob.

¹⁰⁶⁰ SZÉKELY, 2009. 103.

¹⁰⁶¹ Püspöki kar ülésének jegyzőkönyve 1920. március 17. 4–8. pont. BEKE 1992. 1. kötet 45–48.; SALACZ GÁBOR: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*. München 1975. 131–132.

¹⁰⁶² 'elválasztás, leválasztás, elszakítás'

¹⁰⁶³ GERGELY, 1999. 44–45.

Az elszakított területek kormányzását a megszálló hatóságok kezdetektől akadályozták, ezért célszerűnek látszott a területekre püspöki helynököket kinevezni. Erre először a déli területen került sor, amelyet már 1919-ben megszálltak a délszláv csapatok. 1919 őszén Straus Flórián kanonok kapott püspöki helynök kinevezést.¹⁰⁶⁴

Burgenland esetében az érintkezést nem akadályozták, így csak a terület Ausztriának való átadása után, 1921. szeptember 1-jén nevezi ki Thomas Ferenc pusztaszentmihályi esperes-plébánost püspöki helynöknek, egyúttal házassági ügyekben felmentési jogot adott a lékai plébánosnak is.¹⁰⁶⁵ Érdekes módon, ezt eredetileg az osztrák hatóságok vetették fel először, aztán gyorsan visszakoztak, hiszen egy magyar püspök által kinevezett helynök akadályozhatta volna az osztrák tervek megvalósítását.¹⁰⁶⁶

A délszláv állam területén lévő plébániákkal nagyon korán és szinte teljesen megszakadt a kapcsolat, így a határon túlra került esperesi kerületekhez tartozó, de magyar fennhatóság alatt maradt plébániák esperesükkel nem tudták tartani a kapcsolatot. Mikes ezért az alsólendvai kerülethez tartozó csesztregi, rédicsi és szentgyörgyvölgyi plébániákat 1920. február 15-én ideiglenesen a novai esperesi kerülethez csatolta.¹⁰⁶⁷

Burgenland esetében nemcsak a szombathelyi, hanem a győri püspökség is érintett volt, ami feltételezte a két püspökség együttműködését a terület egyházi elcsatolása ellen. A kérdést vizsgáló Schmidt Péter megállapítja, hogy a győri püspök, Fetser Antal inkább reaktív, ezzel szemben Mikes intenzív proaktív tevékenységet fejtett ki.¹⁰⁶⁸ Erre a magyar kormány is bízta a bécsi nuncius tanácsára.¹⁰⁶⁹ Mikes ezért 1919. november 10-én levelet írt XV. Benedek pápának, amelyben felhívta az egyházfő figyelmét a határkérdés politikai és vallási következményeire, egyben kérte, hogy járjon közbe a párizsi békekonferencián Magyarország érdekében.¹⁰⁷⁰ Levelének nyomatékosítására arra hivatkozott, hogy az osztrák szociáldemokrata kormányzat veszélyezteti az egyházat, míg Magyarországon a keresztény kurzus győzelmével kedvezőbbé váltak a hitélet körülményei. Aktivitását mutatja, hogy Bécsbe is elutazott az ottani nunciussal való tárgyalásra.¹⁰⁷¹

A burgenlandi területtel való kapcsolattartást az osztrák hatóságok nem akadályozták, ezért 1922 elején a külön kormányzatot megszüntette és az esperesi kerületek beosztását sem

¹⁰⁶⁴ SZEL AC 1919/ 3300.

¹⁰⁶⁵ SZEL AC 1921/ 3945.

¹⁰⁶⁶ SCHMIDT PÉTER: *Mikes és Trianon: A szombathelyi püspök nyugat-magyarországi politikája, 1919–1921.* Kézirat. SZEL 2011. 56.

¹⁰⁶⁷ SZEL AC 1920/ 6130.

¹⁰⁶⁸ SCHMIDT, 2011. 57.

¹⁰⁶⁹ SCHMIDT, 2011. 58.

¹⁰⁷⁰ SZEL AC 1919/4654., 4855.

¹⁰⁷¹ SZEL AC 1919/4704.

változtatta meg. A papságnak írt levélben utasítást adott az ügymenetre vonatkozóan: a burgenlandi plébániák a püspöki hivattalal latin vagy magyar – német nyelven levelezzenek, az anyakönyveket latinul vezessék, de a kiállított dokumentumok nyelve a német legyen. A püspöki körlevelek a továbbiakban is magyarul íródtak, de a hívőkhöz szólókat németül is megküldték; horvát nyelvű községekben a helyiek feladata lett a fordítás. A templomszámadásoknál továbbra is a magyar formulát kellett követni, de az iskolai hivatalos nyelv a német lett.¹⁰⁷² Mikes abban reménykedhetett, hogy a soproni népszavazás megbolygatta az erőviszonyokat: a város nem lett Ausztria része, így nem maradt alkalmas központ egy önálló burgenlandi egyházmegye létrehozására, másrészt a szomszédos osztrák püspökségek nem törekedtek a terület megszerzésére.¹⁰⁷³

Mikes egészen 1921 februárjáig nagyon óvatosan kezelte a nyugat-magyarországi kérdést és papjait is visszafogottságra intette. Ekkor azonban kedvezőnek ítélte a körülményeket arra, hogy espereseivel megüzenje a papoknak: egy bekövetkező népszavazás esetén minden módon hassanak oda, hogy a terület Magyarországnál maradhasson.¹⁰⁷⁴ Ennek egyenes következményeként az elszakított területek papjai belekeveredtek a nyugat-magyarországi kérdést övező politikai és katonai eseményekbe, és ez gyilkosságokat,¹⁰⁷⁵ letartóztatásokat, a papok menekülését eredményezte. Amikor Ausztria 1921 novemberében átvette a területet a magyar hatóságoktól, a Mikes által kiadott körlevelek tovább fokozták a feszültséget.¹⁰⁷⁶ A terület papsága magyar pártinak bizonyult még akkor is, ha többségük németajkú volt. Erre Mikes nagyon büszke volt, és a dolgot a magyar kormány is főleg Mikes érdemének tulajdonította.¹⁰⁷⁷ Emiatt az osztrák hatóságok tartottak is a klérustól – nem véletlenül. Szentpéterfa község például az ottani plébános, Strassner József tevékenysége következtében került vissza Magyarországhoz 1923-ban, jóllehet a lakosságát horvátok és németek adták.¹⁰⁷⁸ A helyi papság magyar kötődésének több oka is volt. Többségük a magyar iskolarendszerben nevelődve mély magyar érzelmekkel bírt, de ezen kívül gazdasági és politikai érdekeik is a magyar impérium fenntartása mellett szóltak. Többségük nem tartotta életképesnek Ausztriát,

¹⁰⁷² SZEL Püspöki körlevelek 1922. szám nélkül.

¹⁰⁷³ SZEL AC 1922/390.

¹⁰⁷⁴ SZEL AC 1921/849.

¹⁰⁷⁵ 1921 októberében magyar szabadcsapatok végeztek Pataki Ferenc pornóapáti plébánossal annak osztrák érzelmei miatt. BOTLIK JÓZSEF: *Nyugat-Magyarország sorsa 1918–1921*. Vasszilvágy, 2008., SZEL Püspöki körlevelek 1921. XI. nr. 4529.

¹⁰⁷⁶ SCHMIDT, 2011. 60.

¹⁰⁷⁷ Karafiáth miniszterelnökségi államtitkár levele 1920. április 27. SZEL AC 1920/1966.

¹⁰⁷⁸ SCHMIDT, 2011. 68.

amire Mikes is hivatkozott, illetve megtapasztalva a magyar baloldal 1919-es egyházellenes lépéseit, tartottak egy hasonló ausztriai fordulattól is.¹⁰⁷⁹

Mikes személyesen is megszólította a közvéleményt. 1921 márciusában a *Das Neue Reich* című hetilapban cikket jelentetett meg a nyugat-magyarországi kérdéstről. Olvasóit arról próbálta meggyőzni, hogy a terület Magyarország integráns része, vele olyan szoros gazdasági és földrajzi egységet alkot, amelynek megszakítása káros lenne mindkét fél számára. Ennek azzal is nyomatékot adott, hogy Ausztria súlyos gazdasági helyzete is kedvezőtlen lenne a vitatott területnek.¹⁰⁸⁰ Ugyancsak cikket írt a Münchenben megjelenő *Allgemeine Rundschau* című lapba hasonló tartalommal.¹⁰⁸¹ Ezt aztán több német újság is átvette, így nagyobb nemzetközi sajtóhadjáratról is beszélhetünk a kérdés kapcsán.¹⁰⁸² Bérma körútjait is felhasználta, hogy papjait és híveit biztassa az elszakítás ellen. Erről 1920 tavaszán Haller István kultuszminisztert is tájékoztatta.¹⁰⁸³ 1922-ben meg akarta ezt az utat ismételni, de az osztrák kormány diplomáciai úton nyomást gyakorolt a Szentszékre, így Mikes a tervezett utat lemondta.¹⁰⁸⁴ Ennek ellenére 1923-ban is számos dél-burgenlandi fiatalnak szolgáltatta ki a bérmaálás szentségét, sőt repülővel is bejárta a vidéket.¹⁰⁸⁵

A trianoni békeszerződés aláírását követően az elszakított területek dismembratioja azonban elkerülhetetlen volt. Erre először Nyugat-Magyarország esetében került sor. A nuncius 1922. április 12-én kelt levelében értesítette Mikest, hogy a Szentszék a Burgenlandnak nevezett területet, amely a győri és szombathelyi egyházmegyék elcsatolt részeiből állt, apostoli adminisztratúrává szervezi.¹⁰⁸⁶ A terület apostoli adminisztrátorává Gusztáv Piffel¹⁰⁸⁷ bíboros, bécsi érseket nevezték ki.¹⁰⁸⁸ Az átvétel különösebb nehézségek nélkül zajlott le, amit megkönnyített a győri és a szombathelyi püspökség együttműködése. Mikes azonban természetesen csalódott volt, hogy törekvései nem vezettek a kívánt eredményre. Különösen azt nehezményezte, hogy a döntésről a Szentszék nem konzultált az illetékes magyar püspökökkel. Abban bízott, hogy a döntés csak ideiglenes jellegű és az egyházmegye területei

¹⁰⁷⁹ SCHMIDT, 2011. 69.

¹⁰⁸⁰ MIKES JÁNOS: *Zu den Verhandlungen in Westungarn*. *Das Neue Reich*, 1921. március 13. 488–490. SZEL AC 1920/6692.

¹⁰⁸¹ MIKES JÁNOS: *Einige Worte über die westungarische Frage*. *Allgemeine Rundschau*, 1921. február 5. 64.

¹⁰⁸² Így átvette a cikket a *Hamburer Nachrichten*, a *Bayrischen Vaterland*, a *München–Augsburger–Abendzeitung* is. Az *Allgemeine Rundschau* szerkesztőjének levele 1921. február 10. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1921.

¹⁰⁸³ SZEL AC 1920/1323.

¹⁰⁸⁴ SCHMIDT, 2011. 65.

¹⁰⁸⁵ Uo.

¹⁰⁸⁶ SZEL AC 1922/1553.

¹⁰⁸⁷ Gustav Piffel (1864–1932), 1888-ban szentelték pappá, Ferenc József 1913-ban nevezte ki bécsi érsekké, a következő évben a bíbort is megkapta. 1922-től haláláig a Burgenlandi Apostoli Adminisztratúra vezetője.

¹⁰⁸⁸ SZEL AC 1922/2330.

ismét összetartoznak majd.¹⁰⁸⁹ Burgenlandi volt papjaival nem szakadt meg teljesen a kapcsolata¹⁰⁹⁰ és a püspök emléke élénken élt körükben, amit az is bizonyított, hogy 1950-ben Mikes székesegyházbeli sírjához ők ajándékozták a fehérmárvány követ.¹⁰⁹¹

A jugoszláv területek elcsatolására a következő évben került sor.¹⁰⁹² A Szentszék tovább ellenállt a belgrádi kormány nyomásának, mint Burgenland esetében tette, mert az elszakított plébániákat pravoszláv kormánynak kellett alárendelnie. Ugyanakkor – Ausztriával ellentétben – ezzel a területtel nagyon korán és szinte teljesen megszakadt a kapcsolat. A helyi papság nagyobb része sem volt magyar párti és ez kevésbé fájdalmassá tette a végkifejletet. Mikest már 1919 februárjában sem fogadták túl nagy lelkesedéssel a vidéken.¹⁰⁹³ A történelmi Zala megye szlovén többségű vidékeinek papsága Klekl József¹⁰⁹⁴ vezetésével egy autonómia-tervet is kidolgozott, amelyhez Vas megyéből hét pap is csatlakozott. A tervezet délszláv vagy magyar fennhatóság alatt is a terület külön közigazgatását képzelte el.¹⁰⁹⁵ Ez egyébként a korabeli magyar kormány álláspontjától sem állt távol, mivel előkészítették a terület autonóm státuszát.¹⁰⁹⁶ Miután a délszláv csapatok bevonultak a vidékre, teljesen ellehetetlenítették a határ két oldalán a családi, gazdasági kapcsolatokat és több esetben a vallásgyakorlást is. Szlepecz arról számolt be a püspöknek 1920-ban, hogy a katonaság elfoglalta az iskolaépületeket, így a tanítást sem tudták megkezdeni.¹⁰⁹⁷ Persze visszaélések a tervezett határ mindkét oldalán voltak. A magyar hatóságok is zaklatták a szlovén papokat, mert délszláv propagandával vádolták őket. Mikes 1919 novemberében arra kérte a szentgotthárdi rendőrkapitányt, hogy ne idegenítsék el ilyen ügyekkel a magyar állameszméhez hű papokat.¹⁰⁹⁸ A Mura-menti megszállt területen uralkodó közállapotok és az érintkezés nehézségei miatt 1920. szeptember 17-én a püspök új megbízást adott: Straus Flóriánt az alsólendvai és letenyei, Szlepecz János esperest¹⁰⁹⁹ pedig a muraszombati,

¹⁰⁸⁹ SZEL Püspöki körlevelek 1922. VI. nr. 2380., SZEL AC 1922/2380–2396.

¹⁰⁹⁰ Frik Nándor plébános levele 1932. június 22. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.

¹⁰⁹¹ SZÉKELY, 2009. 222–224.

¹⁰⁹² Bár a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság csak 1929-től használta a Jugoszlávia nevet, az egyházi levelezésben már ekkor így nevezték a délszláv államot.

¹⁰⁹³ GÖNCZ, 2001. 44–46.

¹⁰⁹⁴ Klekl József (1874–1948), 1897-ben szentelték fel. 1897-től 1902-ig Csendlakon volt káplán, 1902-től 1903-ig a mai burgenlandi Incéden, majd 1903-tól 1905-ig Cserföldön. 1905-ben lett szentsebestyeni plébános, ahol azonban csak öt évig élt, mert megromlott egészségi állapota miatt már harminchat évesen nyugdíjba ment és Cserföldön élt tovább. Munkáját nem hagyta abba, s ettől kezdve írással és politikával kezdett el foglalkozni. Ezt Mikes nem sokáig tűrte és politikai tevékenysége miatt megvonta nyugdíját.

¹⁰⁹⁵ GÖNCZ, 2001. 44–46.

¹⁰⁹⁶ L. NAGY ZSUZSA: *Magyarország története 1918–1945*. Debrecen, 1995. 26.

¹⁰⁹⁷ SZEL AC 1920/4874-II.

¹⁰⁹⁸ SZEL AC 1919/5683.

¹⁰⁹⁹ Szlepecz János (1872–1936), muraszombati plébános, esperes. 1869-től a Szapáry család káplánja, majd 1906-tól muraszombati plébános. Újságírói és történetírói munkássága is jelentős.

szentgotthárdi és őrési esperesi kerületek elszakított részeinek teljes jogú püspöki helynökévé nevezte ki.¹¹⁰⁰ Tisztségüket a terület kérdésének rendezéséig, 1923-ig látták el.

Gasparri bíboros államtitkár 1923. szeptember 30-án értesítette Mikest, hogy a belgrádi kormány nyomására a Szentszék a szombathelyi egyházmegye jugoszláv fennhatóság alatt lévő területét apostoli adminisztratúrává szervezi és adminisztrátorrá a maribori püspököt nevezi ki. A bíboros szerint a Szentszék döntését a hívők érdekében hozta meg.¹¹⁰¹ Mikes válaszában kifejtette sajnálkozását a döntés miatt, de a fennálló körülmények közepette elfogadta a Szentszék döntését.¹¹⁰² A nuncius november 2-án közölte a püspökkel, hogy a *dismembratio* december 1-jén lép hatályba. Így a maribori püspöknek elegendő idő állt rendelkezésére az adminisztratúra átvételére.¹¹⁰³

1923 végére állandósult az egyházmegye felosztása.¹¹⁰⁴ Az új határok esperességeket és plébániákat szeltek át. A hívők azonban az új határokat nem mindig vették figyelembe. Az elszakított filiák a korábbi plébániákhoz ragaszkodtak, így a keresztelesek, házasságok, temetések gyakran a határ túloldalán lévő plébániákon történtek, holott erre vonatkozóan a püspökség és az új hatóságok között semmiféle megállapodás nem volt.¹¹⁰⁵ A magyar területen több filia is plébánia nélkül maradt. Ezek ügyének rendezésére az egyházmegyei zsinatig kellett várni, amíg az új lelkészségek alapítása rendezte helyzetüket.

¹¹⁰⁰ SZEL AC 1920/4863.

¹¹⁰¹ „Praedictum Gubernium postulavit a Sancta Sede ut fidelium dioecesis Sabariensis qui nunc subditi jugoslavi facti sunt, curam spiritualem alicui praelato eiusdem nationis committeret.” SZEL AC 1923/2913.

¹¹⁰² Mikes Gasparoni államtitkárhoz írt levele 1923. október 7. SZEL AC 1923/2913. Ugyanakkor a Szelepecz még 1926-ban is arról számolt be, hogy folytonosan zaklatják a világi hatóságok és egyházi előljárói sem védik meg, pedig az esperességről is lemondott. Szelepecz János levele 1926. november 11. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1926.

¹¹⁰³ A nuncius levele 1923. november 2. SZEL AC 1923/2913.

¹¹⁰⁴ Lásd 1. sz. melléklet

¹¹⁰⁵ SZEL AC 1923/1341.

AZ EGYHÁZMEGYEI ZSINAT

Mikes János püspökségének egyházkormányzati szempontból legkiemelkedőbb eseménye az 1927-es egyházmegyei zsinat volt. 1919–1944 között Magyarországon 13 egyházmegyei zsinatot tartottak, minden korábbinál többet. Ennek okai egyrészt a kornak az egyházra gyakorolt kihívásaiban, az egyház megújulásával, a hitélet elmélyülésével, a lelkipásztori tevékenység hatékonyságának növelésében kereshető, másrészt az 1918-ban életbelépő új egyházi törvénykönyv, a Codex Juris Canonici 356. kánonjának 1. §-a előírta a tízévenkénti kötelező zsinattartást.¹¹⁰⁶

Szombathelyen először 1579-ben volt zsinat, amikor a város adta a helyszínét a győri egyházmegye tanácskozásának. 1821-ben a nemzeti zsinat előkészítésére tartottak egyházmegyei zsinatot.¹¹⁰⁷ Az egyházmegye fennállásának 150. évfordulója 1927-ben megfelelő alkalmat teremtett a zsinat megtartására, annál is inkább, mert erre az időszakra már lezárult az egyházmegye szétszakítása miatti bizonytalanság. A '20-as évek elején valamennyi, ún. szelt egyházmegyében problémát jelentett, hogy az elcsatolt területek papsága miként vehet részt a zsinaton és annak döntéseit az államhatárokon túl hogyan lehet érvényesíteni.¹¹⁰⁸

Mikes püspök 1926 januárjában tájékoztatta a székeskáptalant zsinati tervéről és kérte a káptalan véleményét az ügyben. A káptalan kedvezően fogadta a tervet, felajánlotta segítségét a zsinat előkészítésére.¹¹⁰⁹ Mikes az egyházmegye papságát 1926. július 22-én kelt körlevelében értesítette a zsinat összehívásáról és az előkészítő munkálatokról.¹¹¹⁰ A zsinat céljának egy új egyházmegyei törvénykönyv elkészítését jelölte meg, hiszen az első püspök, Szily János által 1777-ben kiadott *Instructio* a jelentősen megváltozott körülmények között változtatásokra szorult. Az új *Instructiónak*, az új egyházi törvénykönyvnek a szakszerű kidolgozásával a püspök dr. Tauber Sándor prelátust bízta meg.¹¹¹¹ Az előkészítő bizottságnak rajta kívül még tagja volt dr. Császár József szemináriumi rektor, dr. Rogács Ferenc irodaigazgató és Varga János teológiai tanár. A bizottság hetente tartott ülést, amelyen megvitatták a törvénykönyv tervezetébe felveendő anyagokat. Az egyes témákat véleményezésre valamennyi érintett hivatalhoz megküldték, például a Római Katolikus

¹¹⁰⁶ GERGELY, 1999. 211.

¹¹⁰⁷ KISS MÁRIA: *Szombathelyi egyházmegyei zsinatok*. Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények. (VHK) 1997/3. 5–6.

¹¹⁰⁸ GERGELY, 1999. 212.

¹¹⁰⁹ SZEL Káptalani iratok. 1926. nr. 5.

¹¹¹⁰ SZEL Püspöki körlevelek 1926. III. nr. 1923.

¹¹¹¹ SZEL AC 1926/210.

Tanítók Fegyelmi Tanácsa elnökségének a fegyelmi rendelkezések tervezetét.¹¹¹² Különvéleményt kért a püspök a megyében rendházakkal rendelkező szerzetesrendek előjáróitól.¹¹¹³ Az előkészítő bizottság munkálatairól a püspök időközönként tájékoztatást adott a papságnak.¹¹¹⁴ Az új zsinati törvénykönyv tervezetét 1927 tavaszán valamennyi espereshez eljuttatták, majd a püspök május hónapban koronagyűléseket rendelt el a zsinat előkészítésére. A koronagyűlések feladata volt a tervezet véleményezése, módosító javaslatok benyújtása. Ezeket az esperes az ülés jegyzőkönyvével együtt köteles volt beküldeni a püspöki hivatalnak. A zsinati tagok megválasztására ezt követően került sor. Választójoggal bírt minden plébános és plébános-helyettes, választhatók pedig a plébánosok voltak.¹¹¹⁵

Az előkészítő bizottság szeptemberre befejezte munkáját és a püspök október 5–8. közötti napokra kitűzte a zsinat időpontját.¹¹¹⁶ Hivatalos meghívót kaptak a zsinatra a káptalan tagjai, dr. Boda János püspöki helynök, dr. Császár József rektor, a kerületi esperesek, dr. Gaál Sándor szombathelyi plébános, a koronában megválasztott plébánosok és az egyházmegye területén működő szerzetesrendek képviselőiben a dömölki apát, a pannonhalmi bencések, a zirci ciszterek, a csornai premontreiek, a ferencesek és a domonkosok egy-egy képviselője. A készülő új törvénykönyvhöz szeptember 25-ig önálló indítványokat lehetett beküldeni. A püspök a zsinat külső kereteit a Pontificale romanum szerint állapította meg.

A zsinat kezdetét 1927. október 4-én délután 6 órakor fél óras harangzúgás jelezte az egyházmegyében. Ekkor kezdődött a zsinat előkészítő ülése a püspöki palota nagytermében. A zsinatot megnyitó beszédében Mikes püspök megemlékezett az egyházmegye első püspökéről, Szily Jánosról, akinek a hagyatékára kíván építeni a zsinat. „... úgy jöttünk ide ma össze, mint valami demokratikus parlament, mintegy a hívek seregének képviselői – mondta. Mégis ez az összejövetel sok tekintetben különbözik a népképviseleti tanácskozásoktól. Az Egyház szervezete theokretikus. A hatalom viselői itt minden joghatóságukat nem a néptől, hanem Istentől, minden hatalom forrásától nyerik (...) Innen a jog, tenni, cselekedni a nép, a hívek érdekében. Ilyenformán a theokrácia a legcsodálatosabb harmóniában olvas össze a demokrácia elveivel”¹¹¹⁷ A püspök a zsinat fő feladatának azt tekintette, hogy a hívek érdekében történjen a döntések meghozatala. Beszédében a zsinat céljainak „az általános egyházi szabályok és a helyi szokások összeegyeztetésé”-t nevezte.¹¹¹⁸

¹¹¹² SZEL AC 1927/58.

¹¹¹³ SZEL AC 1927/1450.

¹¹¹⁴ SZEL AC 1927/2417.

¹¹¹⁵ SZEL Püspöki körlevelek 1927. II. nr. 1099.

¹¹¹⁶ SZEL Püspöki körlevelek 1927. VII. nr. 2170.

¹¹¹⁷ SZEL AC 1927. évi zsinat iratai (továbbiakban zsin. ir.). Előkészítő tanácskozás jegyzőkönyve.

¹¹¹⁸ Uo.

A zsinat a tényleges munkát október 5-én kezdte. Minden reggel a székesegyházban szentmisét tartottak, amelyeken a hívek is részt vehettek. Ezt követően ünnepi ülésre került sor, ahol a püspök a tárgyalandó vagy már megtárgyalt témákhoz fűzte gondolatait. Ezt követően a püspöki palota nagytermében délelőtt és délután is egy-egy tanácskozó ülést tartottak, amelyeken az érdemi munka zajlott. A jegyzőkönyvek alapján nagyon sokan hozzászóltak az elkészült tervezethez.

A tárgyalandó témák között fontos kérdés volt az egyházmegye területi problémáinak rendezése. Többen javasolták az esperesi kerületek határainak módosítását. Ennek megfelelően a sárvári kerületet alsó- és felső kerületre osztották, az egervölgyi plébániát a sárvári alsó, a gérceit a jánosházit, a vasszentmihályit pedig a szentgotthárdi esperesi kerülethez csatolták.¹¹¹⁹

Illés György pornóapáti plébános javasolta a zsinatnak, hogy az új országhatárok miatt szelt plébániák ügyét is rendezzék, mert ezeknek az egyházközségeknek az ügyvitele szinte lehetlenné vált, ugyanis gyakran világiak is beleszóltak az egyházi ügyekbe. A promotor válaszában politikailag kényesnek nevezte a kérdését, ezért nem javasolta tárgyalását, amit a zsinat elfogadott. De dr. Gaál Sándor szombathelyi plébános javaslatára a zsinat megörökítette az egyházmegye megcsonkításának tényét, amit „fájó szívvel, de fiúi tisztelettel tudomásul vesz”.¹¹²⁰ Szintén ehhez a témához kapcsolódott az egyházmegye zalai részén felállítandó új plébániák ügye, amelyet Pehm József zalaegerszegi plébános tanulmánya vetett fel. A zsinat a javaslatot elfogadta.¹¹²¹ (Erről részletesen a következő fejezetben lesz szó.)

Az első napon Könczöl Antal indítványozta, hogy a plébánosok a templompénztár terhére folyóiratokra fizethessenek elő. Ezt a javaslatot elvetették, de támogatták Rogács Ferenc kezdeményezését egy papi kölcsönkönyvtár létesítésére, amit az Indítványozó Bizottság megtárgyalt és a könyvtár létesítéséről határozatot hoztak. A zsinat a kérdést megvitatás céljára az esperesi koronákhoz utalta.¹¹²² A könyvtár hamarosan meg is kezdhetette működését, ahogy azt a korábbiakban már láttuk.

A zsinaton sokat foglalkoztak a lelkipásztori magatartás kérdéseivel. Már a püspöki megnyitó beszédben is szólt róla Mikes: „A plébánosok a szó tulajdonképpeni értelmében a lelkipásztorok. Ők a küzdő front tisztjei, akik minden megpróbáltatáson át állandóan együtt harcolnak Krisztus katonáival, a hívő sereggel.”¹¹²³ A püspök rendkívüli fontosságot

¹¹¹⁹ SZEL AC zsin. ir. II. tanácskozó ülés jegyzőkönyve.

¹¹²⁰ Uo.

¹¹²¹ Uo.

¹¹²² Uo.

¹¹²³ SZEL AC zsin. ir. I. ünnepi ülés jegyzőkönyve.

tulajdonított a helyes lelkipásztori magatartásnak, mert ez a hívek számára is irányadó volt: „meg kell valósítanunk életünkben, hogy szavunk és tanításunk, meg cselekedeteink között kiáltó ellentétek ne legyenek soha”.¹¹²⁴ Bár a tonzúra kötelező viseletét, mint a legszélsőségesebb javaslatot a zsinat elutasította, elég szigorú szabályokat vezetett be.¹¹²⁵ Megtiltották a pap utcán való dohányzását, a színház, mozi, táncmultság látogatását, a nyereszkedést, spekulációt. Előírták a közügyekben való aktív részvételt, a folyamatos önképzést és a 3 évente kötelező 3 napos lelkigyakorlaton való részvételt.¹¹²⁶

Tárgyaltak a világi alkalmazottakról is, megválasztották a zsinati bírakat, zsinati vizsgálókat és tanácsadó plébánosokat. A püspök megerősítette tisztségükben a püspöki szentszék tisztségviselőit.¹¹²⁷

A szentségek és az ünnepek tárgyalása mellett foglalkoztak az egyházi zenével is. A püspök követendő példának tartotta, hogy székesegyházában bevezette a gregorián énekeket.¹¹²⁸

Napirenden volt az egyházmegyei misszió egyesület megalakítása. Pehm József indítványára elhatározták az egyházmegyei egyesületek (kongregációk, oltáregyletek, ligák, katolikus legényegyletek) központi bizottságának megalakítását.¹¹²⁹ Minden plébánián kötelezővé tették az Oltáregyesület megalakítását az oltáriszentség kultuszának őrzésére és a szegény katolikus templomok egyházi kellékekkel való felszerelésére, segélyezésre.¹¹³⁰

A zsinat fontos döntéseket hozott a szerzetesrendekről is. A püspök felügyeleti jogát kiterjesztették a szerzetesi templomokra is. Azok a szerzetesi templomok, amelyek plébániatemplomként is funkcionáltak, plébániai lelkipásztorkodás tekintetében a püspök joghatósága alá kerültek.¹¹³¹ Ennek a szombathelyi plébánia felosztásakor lesz fontossága. Élénk vita folyt arról, hogy a kivett rendek csak a plébániai vagyon esetében tartoznak-e a püspöknek számadással. Ezt a zsinat megerősítette.¹¹³²

A zsinat határozatot hozott új liturgikus vezérkönyv összeállításáról is, amelyre külön bizottság alakult. Elvetették azt a javaslatot, hogy ez az egyházmegye valamennyi nemzetiségi nyelvén megjelenjen a nem magyarok alacsony számaránya miatt. Az imák anyanyelvre való lefordítását viszont a plébános feladatává tették.¹¹³³

¹¹²⁴ SZEL AC zsin. ir. III. ünnepi ülés jegyzőkönyve.

¹¹²⁵ SZEL AC zsin. ir. I. tanácskozó ülés jegyzőkönyve.

¹¹²⁶ Statuta Diocesana 27–36. §.

¹¹²⁷ SZEL AC zsin. ir. III. tanácskozó ülés jegyzőkönyve.

¹¹²⁸ SZEL AC zsin. ir. IV. tanácskozó ülés jegyzőkönyve.

¹¹²⁹ Uo.

¹¹³⁰ Statuta Diocesana 166; 392. §; SZEL Püspöki körlevelek 1928. I. nr. 107.

¹¹³¹ Statuta Diocesana 66. §.

¹¹³² SZEL AC zsin. ir. II. tanácskozó ülés jegyzőkönyve.

¹¹³³ Statuta Diocesana 316. §. SZEL Püspöki körlevelek 1928. I. nr. 108.

Egy egész napot szenteltek a vagyoni kérdéseknek. Kiss István javasolta, hogy az egyházmegyei vagyont fektessék ingatlanokba és vasúti részvényekbe. Mikes a válaszában elégedettségét fejezte ki az Egyházmegyei Takarékpénztár 15 éves működésével kapcsolatban, mert a vagyon jelentős részét megmentette és nem ment bele kockázatos vállalkozásokba sem. Fontosnak tartotta kijelenteni, hogy a Takarékpénztár nem válhat öncélúvá, mert „a takaréknak van az egyházért, és nem fordítva”. A vagyon befektetését nem ellenezte, de fenntartotta magának az engedélyezés jogát.¹¹³⁴ Az elfogadott törvénykönyv végül pontosan szabályozta a vagyon kezelését, a templomszámadásokat, az alapítványokat. Összhangban az egyházi törvénykönyvvel megtiltották új kegyuraság létesítését, de előírták, hogy a takarékpénztár kellő garancia mellett az új plébánosoknak kölcsönt nyújt az induláshoz.¹¹³⁵

Külön fejezetet szenteltek a papi nyugdíj ügyének. Kimondták a papok általános nyugdíjhoz való jogát, kivéve, ha valamilyen javadalmat élvezett az illető. Szintén minden pap jogosult lett lakásra a deficientia épületében.¹¹³⁶

Több felszólaló foglalkozott az oktatással is. Elutasították azt a javaslatot, amely a kerületi esperes tanfelügyelőnek az iskolalátogatás után tiszteletdíjat állapított volna meg.¹¹³⁷ De elfogadták Pehm József előterjesztését, mely szerint a tanítókörök tavasszal és ősszel köri gyűlést tartanak, ahol az oktató-nevelő munka aktuális kérdéseivel foglalkoznak, egyfajta továbbképzésen vesznek részt.¹¹³⁸

A zsinat befejezésére október 8-án ünnepi szentmise keretében került sor, amelyet Orsenigo Caesare címzetes érsek, apostoli nuncius pontifikált. Mikes püspök ünnepélyesen megerősítette a zsinat határozatait, amelyek 1928. január 1-jén hatályba léptek. Ezt követően megkezdődhetett a határozatok végrehajtása, napi gyakorlatba ültetése. Az elfogadott törvénykönyv hosszú időre szabályozta az egyházmegye életét, bár ezt a zsinati atyák nem tudhatták, hiszen újabb zsinat tartására csak 1997-ben került sor az egyházmegyében.

A zsinat sok szempontból mérföldkő volt a püspökség életében. Lezárta a Trianon utáni bizonytalan éveket, állást foglalt a felmerült lelkipásztori, egyházkormányzati, a katolikus társadalmat érintő kérdésekben és továbbrendítette az egyházmegye megújulását. Bizonyos tekintetben tehát végpont, a gyakorlati megvalósítás tekintetében viszont a kezdőpont volt a püspökség működésében. Mikes igyekezett kordában tartani a tanácskozást. Egyrészt a

¹¹³⁴ SZEL AC zsin. ir. V. tanácskozó ülés jegyzőkönyve.

¹¹³⁵ Statuta Diocesana X. fejezet.

¹¹³⁶ Statuta Diocesana XI. fejezet.

¹¹³⁷ SZEL AC zsin. ir. I. tanácskozó ülés jegyzőkönyve.

¹¹³⁸ SZEL AC zsin. ir. VI. tanácskozó ülés jegyzőkönyve.

javaslatokat már megszűrték a kerületi koronagyűlések, így olyan javaslat nem kerülhetett a tanácskozás elé, amely a többség támogatását nem bírta volna. Meghallgatott minden hozzászólást a zsinaton, de a szélsőséges javaslatokra még a szavazások előtt reagált megadva a szükséges iránymutatást a többségnek, így a püspöki akarat maradéktalanul érvényesülni tudott. Így az egyházmegyei zsinat kellő alapot nyújtott a mikesi egyházmegye-reform folytatásához.

ÚJ PLÉBÁNIÁK SZERVEZÉSE

Az egyházmegyei zsinat talán legfontosabb döntésének nevezhető az új plébániák alapításának támogatása.¹¹³⁹ Ezt maga a püspök is a legsürgősebb feladatként jelölte meg. Az alábbi táblázat jól mutatja ezen határozat megvalósítását. 1935-ig 24 új plébánia vagy lelkészség szerveződött az egyházmegyében.

Év	Plébániák száma
1912–14	4
1920	2
1928	7
1929	5
1930	6
1933–35	6

A szombathelyi egyházmegyében alapított plébániák és lelkészségek száma 1912–35 között

A szombathelyi egyházmegye plébániahálózata meglehetősen ritka volt, ezért már az alapító Szily püspök tervbe vette számos plébánia megalapítását. Utódai ezt a példát nem követték.¹¹⁴⁰ Mikes ezzel szemben már első évében új plébániát szervezett Zalalövön.¹¹⁴¹

Új plébánia alapításának csak anyagi akadályai lehettek. Ha ilyen nem volt, akkor készségesen támogatta az ilyen kezdeményezéseket.¹¹⁴² A háború alatt és a '20-as évek első felében a körülmények nem kedveztek a szervezésnek. Ám a zsinat határozatakor már nagyobb volt az esély új plébániák létesítésére. A szervezéshez már csak egy megfelelő személyt kellett kiválasztani. Ez meg is történt Pehm József személyében. Pehm Mikes „saját nevelésű” papja volt. A szombathelyi szemináriumban tanult és 1915-ben Mikes szentelte pappá. Rövid ideig káplán volt Felsőpatyon, majd Zalaegerszegre került hittanoktatónak. 1919 őszétől plébános helyettes, majd 1921-ben sokak felháborodására, fiatal kora ellenére a zalai megyeszékhely plébános-esperesévé nevezte ki a püspök. 1924-ben címzetes pornói apát lett.

¹¹³⁹ Statuta Diocesana 50. §.

¹¹⁴⁰ SZÉKELY, 2009. 84.

¹¹⁴¹ SZEL AC 1912/4169.

¹¹⁴² SZÉKELY, 2009. 85.

Karrierjét feltétlen megbízhatóságának, széleskörű alkotó tevékenységének és vasakarátának köszönhetette. Az 1919-ben tanúsított meggyőző magatartása is javára szolgált. Mikes és közte egyfajta atya-fiú kapcsolat alakult ki.

A zalai terület ínséges viszonyaira Pehm, mint kerületi esperes döbönt rá. Az egyházmegyei zsinat kedvező alkalomnak tűnt az ottani állapotok megismertetésére. Így születik meg a „Zala segélykiáltása” című memorandum, amely részletesen feltárja az egyházmegye zalai részének állapotát és megoldási javaslatot is tesz a helyzet javítására.¹¹⁴³

Pehm memorandumja elkészítéséhez valamennyi zalai plébániától adatokat kért, illetve javaslatokat is gyűjtött új plébániák felállítására. Az adatok szerint az egyházmegye zalai részének lelkipásztori teendőit 25 plébános és 14 káplán látta el. A hívők száma az 1920. évi népszámlálás szerint 100.039 fő volt.¹¹⁴⁴ A mellékelt táblázatból jól látszik, hogy az egy lelkipásztorra eső hívek száma a szomszédos pécsi és veszprémi püspökségekben, de az egyházmegye vasi részein is jóval alatta maradt a zalai adatnak.¹¹⁴⁵

Egyházmegye	fő
Veszprémi	1983
Pécsi	1668
Szombathelyi	1820
Szombathelyi egyházmegye vasi területe	1502
Szombathelyi egyházmegye zalai területe	2536

Egy lelkipásztorra jutó hívek száma

Egyházmegye	fő
Veszprémi	2590
Szombathelyi egyházmegye vasi területe	2375
Szombathely egyházmegye zalai területe	4005

A plébániák átlagos lélekszáma

Átlagosan 1000 hívővel több jutott a zalai papságra, mint a vasiakra. Pehm a plébániák átlagos lélekszámát tekintve is hasonló eredményre jutott: a zalai plébániák lélekszáma átlagosan 60%-kal haladta meg a Vas megyében fekvőkéét. Az átlagos 4005 főnél azonban

¹¹⁴³ PEHM JÓZSEF: *Zala segélykiáltása*. Szombathely. 1927. SZEL AC Egyházmegyei zsinat iratai.

¹¹⁴⁴ A táblázatokat a Pehm írásában szereplő adatok alapján készítettem. (B. B.)

¹¹⁴⁵ PEHM, 1927. 3.

jóval magasabb lélekszámú plébániák is voltak: Csesztreg 5631 fő, Szeptnek 6037 fő, Letenye 7072 fő, Páka 8186 fő. Pehm célnak tűzte ki a 3000 fős plébániák kialakítását.¹¹⁴⁶ A filiák lélekszáma is nagyon magas volt. Összesen 12 olyan filia volt, amelyeknek a lélekszáma meghaladta a 900 főt, sőt több ilyen nagy lélekszámú filia is tartozhatott egy plébániához, pl. Letenye, Szeptnek esetében. A kevés plébánia miatt nagyon magas volt a filiák száma: a 25 plébániából 16-nak 4-nél több filiája volt. Páka plébániájához 17 filia és a majorok tartoztak, miközben a lekipásztori feladatokat csak egy plébános és egy káplán látta el.¹¹⁴⁷ A zalai helyzetet összehasonlítva az egyházmegye vasi részeivel: Vas megyében a 93 plébániából 18-nak nem volt filiája, Zalában csak egynek, míg Vasban 7-nél több filiája egyetlen plébániának sem volt, addig Zalában 6 ilyen plébániát talált.

A zalai hitéleti viszonyok problémáit a lekipásztorok hiánya is növelte: 1926-ig ezen a területen nem voltak szerzetesek, csak ekkor jelentek meg Zalaegerszegen a ferencesek 3 fővel. Ugyanakkor az egyházmegye vasi felében 60 férfi és 185 női szerzetes működött.¹¹⁴⁸ A lekipásztori munkát nagyban nehezítették az igen rossz útviszonyok és a nagy távolságok. A zalai községek 49%-ának nem volt kiépített közútja,¹¹⁴⁹ és a 4 járásból kettőnek még vasútvonala sem. Ilyen körülmények között októbertől márciusig lehetetlen volt megközelíteni a falvakat. A filiák sokszor óriási távolságra feküdtek a plébániáktól, amint a mellékelt táblázat is mutatja:

Filiák távolsága a plébániától (km)	Összes ilyen filiák száma (db)
6 km	22
7 km	13
8 km	14
10 km	10
12 km	2
13 km	1

Filiák távolsága a plébániától az egyházmegye zalai területén¹¹⁵⁰

¹¹⁴⁶ Uo.

¹¹⁴⁷ PEHM, 1927. 4.

¹¹⁴⁸ Uo.

¹¹⁴⁹ 176 zalai községből csak 87-nek.

¹¹⁵⁰ PEHM adatai alapján.

Vas megyében 9 km-nél nagyobb távolság már nem volt plébánia és filia között. Ilyen nagy távolságok miatt a lakosság hónapokon keresztül képtelen volt misét látogatni, a papság pedig nem tudta alapvető feladatait sem ellátni, pl. keresztelés, temetés, hitoktatás. Szintén lehangoló volt a templomok aránya is: a filiális községeknek csak 29%-ában volt templom, ezek is inkább kápolnák voltak.

Ezen adatok alapján a zalai rész helyzete valóban katasztrofálisnak volt mondható. A negatív statisztikai adatok mellett Pehm a plébániák szaporítását két okból is elengedhetetlennek tartotta. Egyrészt a hívek száma rohamosan nőtt, általában megnégyszereződött, míg a papságé a betöltetlen állások miatt csökkent. Másrészt a hitélet fogyatékoságával magyarázta az agrárszocialista mozgalom terjedését, a bűnözés növekedését is.¹¹⁵¹ A plébániák szaporításának igénye nem volt új keletű, hiszen már II. József is szorgalmazta azt, ám 1808 és 1912 között mégsem létesült egyetlen új plébánia vagy curátia sem Zalában.¹¹⁵² Mikes püspök trónra lépését követően alakult először új plébánia, a már említett Zalalövön.

Pehm a teendőket a filiák átcsoportosításában, illetve új plébániák vagy kurációk szervezésében jelölte meg. Mivel az új plébániák felállítása igen költséges volt, ezért csak már meglévő javadalom esetében lehetett szó azonnal plébániaalapításról, például Kálócfa esetében. Egyelőre meg kellett elégedni a curációk felállításával. Természetesen Perm igénybe kívánta venni az állami támogatást is, de ehhez biztosítani kellett, hogy a kurácia lélekszáma elérje a 800 főt, mert csak így számíthatott a lelkész kongrua-kiegészítésre. Végül, de nem utolsó sorban meg kellett nyerni a hitközség vagy az önkormányzat anyagi támogatását is, mert ebben az esetben a Vallásalap is hozzájárulást fizetett volna.¹¹⁵³

Pehm konkrét tervekkel állt elő: javasolta a püspöknek 18 új plébánia, illetve kurácia felállítását, de legalább 10-et elengedhetetlennek tartott.¹¹⁵⁴ Alapos és szakszerű kimutatását és javaslatát az egyházmegyei zsinat és Mikes is elfogadta. A püspök előtt egyébként nem volt ismeretlen a probléma. Már 1921-ben a bérmutak tapasztalatai alapján kijelentette: „Mivel egyes plébániák kiterjedt volta és a hívek megnövekedett száma miatt eredményes lelkipásztori munkát alig lehet folytatni: azok megosztása, illetőleg új plébániák felállítása válik szükségessé”.¹¹⁵⁵

¹¹⁵¹ PEHM, 1927. 6.

¹¹⁵² PEHM, 1927. 7.

¹¹⁵³ A lelkipásztornak biztosítani kell évi 2176 pengő 75%-át, és a Vallásalap kiegészíti 25%-kal. Uo.

¹¹⁵⁴ Pehm által javasolt új plébániák, curációk: Nagykutas, Barabásszeg, Petrikeresztúr, Gellénháza, Pusztaszentlászló, Tófej-Lórántháza, Zalabaksa, Kálócfa, Kerkakutas, Szentadorján, Gutorföld, Gáborjánháza, Dobri, Resznek, Borsfa, Becsehely, Murarátka, Eszteregnye, Tótszerdahely. PEHM, 1927. 7.

¹¹⁵⁵ SZEL Püspöki körlevelek 1921. VIII. nr. 3243.

Az új plébániák felállítása a körülmények – adottságok és lehetőségek – pontos ismeretét követelte meg, amivel egyedül a zalaegerszegi plébános rendelkezett. Így nem okozott meglepetést, hogy a püspök ezzel a feladattal Pehm Józsefet bízta meg 1927. október 29-én, aki püspöki biztosként látott munkához.¹¹⁵⁶ Feladata nem volt egyszerű. Az új plébániák felállítása több akadályba is ütközött. Előfordult, hogy a helyi plébános akadályozta, hogy egyik filiája önállósuljon, hiszen így jövedelemtől esett el.¹¹⁵⁷

A legnagyobb problémát azonban nem ez, hanem az anyagi források megteremtése jelentette. Az egyházmegye jövedelmei nem tették lehetővé a püspökség anyagi hozzájárulását az alapításokhoz. Néhány esetben a püspök saját hatáskörében más plébániák takarékbetétjéből utalt ki összegeket az új plébániák szükségleteire, de más forrást nem tudott mozgósítani.¹¹⁵⁸

A kegyúri hozzájárulásra sem lehetett már számítani, hiszen az új törvény tiltotta új kegyuraságok létesítését.¹¹⁵⁹ Vitát váltott ki az is, hogy a kegyúri plébániákból kiszakadó új kurációk az eredeti plébánia jogutódjaként igényelhetik-e a kegyúr fenntartási és építési hozzájárulását. Ezzel kapcsolatban az Eszterházy Hercegi Hitbizomány az összes érintett fél bevonásával tárgyalásokat javasolt a régi plébániák új Canonica Visitatiójának elkészítésére és az új kurációk ügyének rendezésére. A herceg már ekkor közölte, hogy az új kötelezettségeket nem tudja vállalni, mert a trianoni béke és a földosztás miatt a hitbizományi birtok óriási csökkenést szenvedett.¹¹⁶⁰ Mikes az ügyet 1931-ben rendezte úgy, hogy kimondta: a kegyurasági plébániákból kihaló új kurációk templomának fenntartási és építési költségeinek hozzájárulására a kegyurat kötelezni nem lehet.¹¹⁶¹ Ennek ellenére volt rá példa, hogy a kegyúr segített az alapításban. Épp az Eszterházy hitbizomány ajánlotta fel – a lendvavásárhelyi plébánia elcsatolása miatt plébános és templom nélkül maradt Bödeháza, Gáborjánháza, Szentistvánlak, Szijártóháza és Zalasombatfa esetében – segítségét egy új plébánia és templom felállítására: 10 kat. hold szántót, 4 kat. hold rétet, a plébános évi járandóságára 20 m³ fát, valamint az építkezéshez faanyagot.¹¹⁶² Ez azonban kivételes eset volt. A plébániák felállítása így állami segédlettel történt. A kultuszminiszter az új lelkészsegédek felállítását már 1928-ban indokoltan ismerte el, és a szokásos 25% helyett 50%-

¹¹⁵⁶ SZEL AC 1927/2712.

¹¹⁵⁷ Rogács irodaigazgató Pehmhez írt levelében a kálócfa plébánia megalakítása ügyében a csesztregi plébánost említi fő akadályként. SZEL AC 1927/427.

¹¹⁵⁸ A gutorföldi plébánialak megvásárlásához 6 plébánia betétjéből utalt ki pénzt. SZEL AC 1933/1550.

¹¹⁵⁹ Statuta Diocesana 450. §.

¹¹⁶⁰ SZEL Pehm József iratai. Eszterházy Hercegi Hitbizomány Mikeshez írt levele. 1928. augusztus 2.

¹¹⁶¹ SZEL AC 1931/589.

¹¹⁶² SZEL AC 1923/3389.

ban határozta meg az új kurátorok kongruáját.¹¹⁶³ A belügyminiszter rendeletben engedélyezte Zala vármegyének az új kurációk költségeihez való községi hozzájárulást. A rendelet tételesen és községenként felsorolja a hozzájárulás összegét, például Gáborjánháza kurácia költségeihez Gáborjánháza 145 pengő és a paplak költségeivel, Szentistvánlak 55 pengővel, Bödeháza 85 pengővel volt köteles hozzájárulni.¹¹⁶⁴

Az állami hozzájárulásnak, a hívek adakozásának és Pehm kitartó szorgalmának eredményeként a zsinatot követő években gombamód szaporodtak az új lelkészségek Zalában. Már 1928-ban 7 új curátia alakult.¹¹⁶⁵ A megkezdett munka tovább folyt és Mikes lemondásáig 14 új kurácia létesült az egyházmegye zalai területein. Ennek köszönhetően a plébániák száma 43-ra emelkedett és a plébánosokra jutó átlagos hívőszám 2500-ra csökkent.¹¹⁶⁶

Új plébániák szervezésére persze nem csak a zalai területen volt szükség. A 30 ezer főre növekedett püspöki székhely lelkipásztori teendőit ugyanis egyetlen plébánia látta el. A hatékonyabb lelki gondozás érdekében Mikes ezért elhatározta új plébániák és kurációk felállítását Szombathelyen is az eddigi plébánia megosztásával.

Eme szándékáról 1929. február 4-én értesítette a szombathelyi plébánost.¹¹⁶⁷ A papsághoz írt szövegében így indokolta döntését: „a város lelkipásztori gondozására akarok különös súlyt helyezni és a város nagyobbodását megelőzve, fel akarom állítani az aklokat, amelyek a megsokszorozódott bárányokat befogadják. (...) Az vezetett ezen elhatározásomban, hogy a lelkipásztorok munkája ne szorítkozzék csupán a templomra és a sekrestyére, hanem utcánként és házanként ismerjék meg híveiknek családi körülményeit és osszák meg velük fájdalmukat; segítsenek rajtuk tanítással és tanáccsal, közbenjárással adománnyal és alamizsnával.”¹¹⁶⁸

Az új plébániák felállításában Mikes a városban működő rendekre kívánt támaszkodni, erre a zsinati határozatok lehetőséget teremtettek. A rendek azonban csak felsőbb nyomásra hajoltak meg a püspök akarata előtt.¹¹⁶⁹ Az új plébániák alapítására 1930. január 1-jével került sor. A szombathelyi plébánia korábbi filiái, Szöllős, valamint Kámon és Herény – utóbbiak ideiglenesen egyesítve – kuráciává alakultak. A korábbi plébánia csökkentett területtel

¹¹⁶³ SZEL AC 1929/331.; SZEL Pehm József iratai. Fogalmazvány az Eszterházy Hercegi Hitbizomány Központi Igazgatóságához 1929. november 5.

¹¹⁶⁴ Gutorföldre, Szentadorján és Kerkaszentmiklós esetében nem bontja le az összeget, hanem arányos fizetést ír elő. SZEL AC 1929/2716.

¹¹⁶⁵ SZEL Püspöki körlevelek 1928. VII. nr. 2295.

¹¹⁶⁶ MINDSZENTY JÓZSEF: *Emlékirataim*. Bp., 1989. 31.

¹¹⁶⁷ SZEL AC 1929/217.

¹¹⁶⁸ SZEL Püspöki körlevelek 1930. I. nr. 26.

¹¹⁶⁹ SZÉKELY, 2009. 144. Az iratok között a Székely által említett római rendi előljárói nyomásgyakorlásnak nincs bizonyítéka.

főplébániává változott. A domonkosok Szent Márton, illetve a ferencesek Szent Erzsébet temploma önálló plébániává alakult és szintén önállósodott a szalézi Szent Quirin plébánia. Az új plébániák határait a püspök pontosan, a város utcahálózata alapján állapította meg.¹¹⁷⁰

A város növekedése miatt a hozzácsatolt új lakóterületek hovatarozásáról a ferencesek és domonkosok között kibontakozó vita lezárása után 1932. november 21-én véglegesen rendeződött a plébániák területi beosztása.¹¹⁷¹ A négy szombathelyi plébánia továbbra is egyetlen egyházközségbe tartozott,¹¹⁷² míg a két kurácia önálló egyházközséget alkotott.

Az új plébániák bámulatos gyorsasággal fejlődtek. Badalik Bertalan¹¹⁷³ vezetésével a domonkosok jelentősen kibővítették a Szent Márton templomot és kultúrházat is emeltek mellé, felpezsdítették a plébánia kulturális és hitéletét. Hasonló események zajlottak le a ferenceseknél is,¹¹⁷⁴ a szaléziak tevékenységét nem is említve. Ezek az eredmények a döntés helyességét igazolták.

A fentiek alapján Mikes kormányzását kiemelkedőnek kell tekintenünk az egyházmegye történetében, a plébánia és lelkészségek szaporítása ügyében. Az egyházmegye alapítása óta soha annyi új plébánia és kurácia nem alakult, mint a tárgyalt 25 évben.¹¹⁷⁵ A püspök ehhez a megfelelő szervező személyek kiválasztásával, a gondos előkészítéssel és a tervszerű végrehajtással járult hozzá, kapcsolatai pedig segítették az anyagi források előteremtését.

A SZERZETESRENDEK

Az 1920-as évektől kezdve dinamikusan nőtt a szerzetesek száma Magyarországon és hamarosan meghaladta a Trianon előtti létszámot. Főleg a női rendek esetében szembetűnő a változás: 1920 és 1935 között több mint kétszeresére nőtt az apácák száma. A növekedés a meglévő rendek létszámának emelkedésével, új rendek betelepítésével és új magyar alapítású rendek megjelenésével magyarázható. Utóbbiak elsősorban a szociális munkában

¹¹⁷⁰ SZEL Püspöki körlevelek 1930. I. nr. 26.; AC 1929/2024.

¹¹⁷¹ SZEL AC 1932/2124.

¹¹⁷² SZEL AC 1930/481.

¹¹⁷³ Badalik Sándor Bertalan (1890–1965), domonkos szerzetes, veszprémi püspök. 1929-től a szombathelyi Szent Márton-templom plébánosa. 1929–1931 között megnagyobbította a templomot, megépítette a művelődési házat. Osztrák–magyar rendtartományi főnökként 1934–1936 között Budapesten megépítette a rendi főiskolát. A visszaállított magyar domonkos rendtartomány első tartományfőnöke 1938–1946 között. Az Actio Catholica hitbuzgalmi szakosztályának elnöke 1945-től, a rádióbizottság egyházi elnöke. 1946-tól a budapesti rendház perjeles vezetője. Veszprémi püspökké XII. Pius pápa 1949. június 10-én nevezte ki. 1957-től nem gyakorolhatta püspöki joghatóságát.

¹¹⁷⁴ SZÉKELY, 2009. 144–145.

¹¹⁷⁵ Lásd 2. sz. melléklet

tevékenykedtek. A szerzetesrendek aktivitása is megnőtt: alig találunk a korszakban olyan karitatív vagy kulturális akciót, amelyhez ne csatlakozott volna vagy egyenesen kezdeményezője valamely rend. Ez főleg annak volt magyarázható, hogy az ilyen típusú feladatokra az állami vagy önkormányzati hatóságoknak nem volt elég képzett embere, így a feladatot a szerzetesekre bízta. Ez tovább erősítette az egyház meglévő társadalmi szerepvállalását, közéleti aktivitását. A korábbi időszakhoz képest – a felmerülő igényekhez igazodva – nagyobb arányban kapcsolódtak be a lelkipásztorkodásba is. Mindez a katolikus reneszánsz egyik legszembetűnőbb jele volt.¹¹⁷⁶

A Szombathelyi Egyházmegyében 1924-ben 5 férfi rend volt 7 rendházban 88 taggal, míg a női rendek száma 8 volt 17 rendházban 242 taggal.¹¹⁷⁷ A 20-as években az egyházmegye területén látványosan nőtt a rendek száma, ami igazodott a növekvő helyi társadalmi igényhez. Elsősorban karitatív és szociális, valamint oktatási tevékenységet végző rendek jelentek meg, de a már meglévő rendekkel együtt nagyobb szerepet vállaltak a lelkipásztorkodásban is (ferencesek, domonkosok, szaléziánusok). A szerzetesi közösségek az egyházmegyében területileg nem koncentráltan, hanem szétszórva és nem csak a városokban telepedtek le. A világi hatóságok örömmel fogadták megjelenésüket, hiszen a szociális és oktatási területen az önkormányzatok megnövekedett terheit vállalták át. Lehetőségeikhez mérten anyagi támogatásban is részesítették a szerzeteseket. Példa erre az Isteni Ige Társaság letelepedése Kőszegen 1929-ben.¹¹⁷⁸ A missziósház felépítéséhez Kőszeg város adta az építési telket, az anyagot és részben készpénzt is.¹¹⁷⁹

A rendek letelepedéséhez szükséges volt a megyéspüspök, mint egyházi főhatóság engedélye. Mikes minden esetben a lehető leggyorsabban járt el a kért engedélyek megadásában, sőt kivétel nélkül segített az anyagi eszközök előteremtésében is. Mindezt nem önzetlenül, hanem jól megfontoltan, világos célokkal tette: az egyházmegyének szüksége volt a szerzetesekre. A világi papság anyagi és emberi forrásokban is egyre inkább szűkölködött, ezért sokrétű munkájához nagy segítséget jelentettek a rendek. Általuk enyhíteni lehetett a hitoktatók hiányát, és az új kurációk felállítása idején pótolták a hiányzó lelkipásztorokat is.

Mikes regnálása alatt 9 rendház épült az egyházmegyében. Ennek egyharmada férfi szerzet volt: Zalaegerszegen a ferencesek, Szombathelyen a szaléziák telepedtek le. A már említett verbiták, azaz az Isteni Ige Társasága 1929-ben Kőszegen építette fel rendházát. Célja elsősorban a missziós tevékenység volt. A magyar verbiták a '30-as évektől indultak más

¹¹⁷⁶ GERGELY 1999 179–180.

¹¹⁷⁷ A Statisztikai Hivatal számára készített jelentés adatai. SZEL AC 1924/355.

¹¹⁷⁸ Az Isteni Ige Társasága előjárójának levele 1928. december 21. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1928.

¹¹⁷⁹ SZEL Püspöki körlevelek 1928.VII. nr. 2295., SZÉKELY, 2009. 155.

kontinensekre. Kiképzésük a kőszegi újoncházban zajlott.¹¹⁸⁰ A növendékek a kőszegi bencés Szent Imre herceg főgimnáziumot látogatták.¹¹⁸¹

A rendházak kétharmada női szerzeteseké volt, amelyek karitatív – szociális vagy oktatási – feladatokat vállaltak. Az előbbihez tartoztak az Annunciáta nővérek, a letenyi szegényházban dolgozó Isteni Szeretet Leányai, valamint a Rábahidvégen letelepedő Szociális Testvérek Társasága. Szombathelyen 1932-ben veszi át a szegényügy feladatát az Egri norma szellemében¹¹⁸² a Szegénygondozó Nővérek kongregációja.¹¹⁸³ Oktató tevékenységet vállaltak az Alsóságon megjelenő kalocsai iskolanővérek és a Zalaegerszegen rendházat építő Notre Dame apácák.¹¹⁸⁴ Utóbbiak 1929-ben létesítették intézményüket, ami elemi és polgári leányiskolát, tanítóképzőt és internátust foglalt magában.

A legjelentősebb és Mikes által leginkább támogatott két új rend az Annunciáta nővérek és a szaléziak voltak.

A Gyümölcstó Boldogasszony Szolgálói, azaz az Annunciáta Nővérek kongregációjának első tagjai az ún. „Mária lányok” vagy „kis nővérek” közül kerültek ki. A „Mária lányok” az 1880-as években érkeztek Magyarországra az irgalmas nővérek rendjének oldalágaként. Egyházzogilag nem voltak apácák, de életmódjuk szerint igen. Fő tevékenységüket a házi betegápolás jelentette. Szombathelyre az I. világháború alatt kerültek, ahol a tartalék kórházban dolgoztak. Tevékenységük itt a házi betegápolásról a kórházi ápolásra helyeződött, így eredeti rendeltetésüktől eltérve lassan önálló egyházi társulattá kezdtek válni. A háború után az irgalmas rend megszüntette a „Mária lányok” társulatot és 1920 szeptemberében felhívták a nővéreket, hogy lépjenek be az irgalmas rendbe, vagy térjenek vissza a világi életbe.¹¹⁸⁵

A nővérek lelkészükhöz, dr. Boda János kanonokhoz fordultak, aki ügyükről tájékoztatta Mikest. A nővéreket Szegedy Gina bárónő, a Vöröskereszt szombathelyi vezetője és férje, dr. Pethő Ernő, a honvéd kórház főorvosa¹¹⁸⁶ is támogatta, ami a püspöknek jó ajánlólevél volt. A szombathelyi kórház nővérhiánnyal küzdött, így nem mondhattak le a jól képzett személyzetről. A püspök ezért úgy döntött, hogy a nővéreket egyházmegyei társulatba tömöríti. Dr. Boda Jánost ideiglenes igazgatóvá nevezte ki és megbízta a társulat

¹¹⁸⁰ GERGELY, 1999. 189.

¹¹⁸¹ Hansen Hubert provinciális levele 1928. december 16. SZEL AC 1928/2272.

¹¹⁸² Erről részletesen: *Szegénygondozás. Az egri norma*. Különlenyomat. Bp., 1931.

¹¹⁸³ GÉFIN, 1929. II. kötet 271.

¹¹⁸⁴ SZEL Püspöki körlevelek 1928. VII. nr. 2295

¹¹⁸⁵ KISS MÁRIA: *Gyümölcstó Boldogasszony Szolgálói, vagy Annunciáta nővérek*. Kézirat SZEL évszám nélkül.

¹¹⁸⁶ Pethő Ernő és felesége jelentőségéről részletesen SZÉLL KÁLMÁN: *A Markusovszky kórház megalapítója*. Vasi Szemle, 1999. 5. szám. <http://www.vasiszemle.t-online.hu/1999/05/szell.htm> [2013. április 2.]

alapszabályának kidolgozásával. Az új szerzetesrend megalakulását a püspökség 1922-ben jelentette be. A „Szűz Anya szolgálói” Szent Ferenc harmad-rendjének szabályait követik. Fő feladatuk a kórházi betegápolás és az egyházi intézmények háztartásának vitele lett. A Boda kanonok által készített szabályzatot Mikes 1923. március 25-én terjesztette fel a Szerzetesrendek Szent Kongregációjához és 1924. augusztus 12-én kelt a római jóváhagyás, amit szeptember 6-án közölt a püspök a papsággal.¹¹⁸⁷ Az új rend számára 1922-ben vásárolták meg Szombathelyen a Paragvári utca 20. számú épületet, ami anyaháza és noviciátusa is lett a nővéreknek.

A rendtagok száma rohamosan nőtt az egyházmegyében és azon túl is. 1924-ben a szombathelyi közkórházban és a gyermekkórházban, a csepeli Weiss Manfréd gyár kórházában és csecsemő-otthonában, az egri érseki Szent József fiúinternátusban, valamint a papnevelő intézetben dolgoztak Annunciáta nővérek. Létszámuk olyan gyorsan emelkedett, hogy szükségessé vált egy új anyaház és noviciátus felépítése. A Vallásalaptól érkezett is 1924-ben 50 millió, 1925-ben 30 millió korona segély.¹¹⁸⁸ De ez nem volt elegendő. Ekkor Szombathely városa megvásárolta a rend addigi anyaházát,¹¹⁸⁹ és 2000 négyszögöl építési telket juttatott az új ház felépítésére a közkórház mögött azzal a feltétellel, hogy az új anyaház két éven belül felépül. Az építési költségek 150 ezer pengőre rúgtak. A rend ingatlanainak eladásából 50–60 ezer, míg a nővérek felajánlásából 15–20 ezer pengőre számítottak. Az összeg nagyobb részét kölcsönből akarták előteremteni, amihez Mikes minden segítséget megadott.¹¹⁹⁰ Az épület a vallásalap segítségével, Müller Dénes tervei alapján épült fel, de már 1934-ben újabb bővítésre szorult.¹¹⁹¹

A kongregáció 1934-ben a Szentszéktől „decretum laudis”-t kapott,¹¹⁹² majd 1942-ben véglegesen megerősítették szabályzatukat. 1934-ben összesen 11 házban 147 fogadalmas és 8 újoncnővel tevékenykedett a rend. Az említetteken kívül Annunciáták dolgoztak a celldömölki kórházban, a szegedi Rókus és ragály kórházban, Pécsen a Szent Mór internátusban és bencés székházban, Gyulán a TBC szanatóriumban, Szombathelyen a szalézi tanoncotthonban, a szemináriumban, a püspöki palotában és a bécsi Pázmáneumban.¹¹⁹³ 1937-

¹¹⁸⁷ SZEL Püspöki körlevelek 1924. VII. nr. 3241., 3243. GÉFIN, 1929. II. kötet 164.

¹¹⁸⁸ Vallásalap értesítője 1925. február 17. SZEL AC 1925/2930, 1925/632.

¹¹⁸⁹ SZEL AC 1928/2087, 2152.

¹¹⁹⁰ SZEL AC 1928/575., SZÉKELY, 2009. 167–168.

¹¹⁹¹ KISS 2.

¹¹⁹² GÉFIN, 1929. 271.

¹¹⁹³ KISS 2.

ben öt nővér Brazíliába ment leprásokat ápolni és ezzel a lépéssel ott is megtelepedett.¹¹⁹⁴ A rend a korszak egyik legsikeresebb, a különféle kórházak, oktatási és karitatív intézmények által legkeresettebb, a nővérek számára is vonzó szerzetesrendjévé vált, ami az alapítók éleslátását bizonyította.

A másik új rend az egyházmegyében a szaléziak lettek. A rend 1900-ban telepedett le Magyarországon és fő feladatának a városi szegény fiatalok tanítását, nevelését tekintette.¹¹⁹⁵ A rend Szombathelyen való letelepítésére már a századfordulón történt kísérlet, de emberhiány miatt akkor ez nem valósulhatott meg.¹¹⁹⁶ A rend lelkes híve volt báró Ambrózy Teréz, aki kézbe vette a nemes ügyet és támogatókat keresett egyaránt az egyházi és a világi körökben is.¹¹⁹⁷ Munkáját dr. Szabó István városi főügyész, dr. Pintér Lajos ügyvéd, dr. Vidos Árpád megyei főjegyző segítette. 1922 tavaszán a rend a bárónő közreműködésével telket vásárolt Szombathely déli, szegény negyedében.¹¹⁹⁸ Célja egy internátus és a hozzá kapcsolódó napközi otthon felépítése volt. Az anyagi eszközök előteremtésére 1924. január 29-én Mikes engedélyezte, hogy a rend egy év időtartamra az egyházmegye egész területén gyűjtést szervezhessen.¹¹⁹⁹ Közbenjárására a belügyminiszter országos gyűjtést is engedélyezett.¹²⁰⁰ A rend a Vallásalaphoz is segélyért fordult. Az építési költséget mintegy 800 millió koronára becsülték, de a rend csak körülbelül 40 millió korona értékű építőanyaggal rendelkezett. A Vallásalap ezt a saját tőkét olyan kevésnek ítélte, hogy nem látta biztosítottnak az eredményes gyűjtést, ezért a segélykérelmet elutasította.¹²⁰¹ A helyzet megmentője dr. Vass József népjóléti miniszter lett, aki egyben Szombathely országgyűlési képviselője is volt.¹²⁰² 1926-os szombathelyi látogatása alatt közölte a püspökkel, hogy szívesen látna egy katolikus intézményt Szombathelyen és az építéshez szükséges pénzt is biztosítaná. A püspök a szalézi internátust ajánlotta és bemutatta az elkészült terveket is. A

¹¹⁹⁴ Ennek köszönhetően maradt fenn a szerzetesrendek magyarországi feloszlása után. Lásd TAMÁS ENDRE: Az annunciáta szerzetes nővérek elhurcolása a szombathelyi közkórházból. Vasi Szemle 2004. 5. szám. <http://www.vasiszemle.t-online.hu/2004/05/tamas.htm> [2012.december 2]

¹¹⁹⁵ GERGELY, 1999. 189.

¹¹⁹⁶ KISS MÁRIA: *Kézirat a szalézi rend letelepedéséről Szombathelyen*. Cím és év nélkül. SZEL (a továbbiakban Szalézi)

¹¹⁹⁷ SZÉKELY, 2009. 152.

¹¹⁹⁸ KISS, Szalézi 1.

¹¹⁹⁹ SZEL AC 1924/269.

¹²⁰⁰ SZEL Püspöki körlevelek 1924. I. nr. 797.

¹²⁰¹ SZEL AC 1924/1133.

¹²⁰² Vass József (1877–1930), kalocsai nagyprépost, kereszténypárti politikus Sárváron született. Rómában végezte a teológiát. Pappá szentelése után Adonyban lett káplán, majd Székesfehérvárra helyezték, ahol katolikus napilapot szerkesztett. 1911-ben a Szent Imre Kollégium igazgatója lett. 1917-től a pesti egyetem teológiai karán volt tanár. Az 1920-as választáson a vasvári kerületben szerzett mandátumot. Az első Teleki-kormánytól haláláig kormánytag volt, kezdetben vallás- és közoktatásügyi, majd népjóléti miniszter. 1926-tól a szombathelyi kerület képviselője, a város díszpolgára volt. *Szombathely részvéte*. Vasvármegye, 1930. szeptember 10. 3.

miniszter módosította a terveket és egy tanoncotthon felépítését támogatta.¹²⁰³ Az építési költségeket államsegélyből, a város hozzájárulásából és téglajegyek árusításából teremtették elő. Az építkezés¹²⁰⁴ Brenner János tervei alapján 1928. június 26-án kezdődött és 1929. november 5-én került sor a tanoncotthon, a rendház és a szükségtemplom megáldására.¹²⁰⁵

Az intézet első igazgatója Ádám László¹²⁰⁶ szalézi áldozópap lett, aki két teológus és két segítőtestvér társaságában kezdte meg a munkát. Feladatuk nagyon sokrétű volt. Az eredeti tervtől eltérően mégsem tanoncoktatás lett a fő tevékenységük, inkább fiúinternátusként működtek. Az intézet berendezése lassan, főként adományokból történt.¹²⁰⁷

A rend jelentős karitatív tevékenységet folytatott: télen rendszeresek voltak az ebédeltetési akciók, amikor 100-150 személy kapott meleg ételt a szalézi konyháról. A rászoruló családokat alkalomszerűen élelemmel és ruhasegélyekkel segítették. Jótékony célú színelőadásokat, koncerteket is szerveztek.

A rend szombathelyi munkája felkeltette Hlond poznań-gnieźnói érsek¹²⁰⁸ figyelmét is, aki maga is szaléziánus szerzetes volt és érsekké kreálása előtt a rend magyar tartományfőnöki tisztét is betöltötte. Mint ilyen, a rend szombathelyi letelepedését is támogatta: ő írta alá a telekvásárlási szerződést is.¹²⁰⁹ 1930-ban a Szent Imre év országos ünnepe alkalmával Szombathelyre látogatott és megtekintette a tanoncotthont, találkozott a rendtagokkal, a hívőkkel és Mikes püspökkel is.¹²¹⁰

A szaléziánus atyák feladata hamarosan új elemmel bővült. 1930. január 1-jén a püspök Szombathelyen új plébániákat alapított. Ezek egyikét a szalézi rendre bízta. Így jött létre a szalézi rend egyetlen magyarországi plébániája,¹²¹¹ a Szombathelyen vértanúhalált halt

¹²⁰³ SZEL AC 1931/1069.

¹²⁰⁴ Az építési szerződést 1928. július 28-án kötötték meg a Kopfensteiner Testvérek cégével. SZEL AC 1928/1472.

¹²⁰⁵ *A szaléziánus templom és tanoncotthon megáldása*. Vasvármegye, 1929. november 5. 3., KISS, Szalézi 2.

¹²⁰⁶ Ádám László, SDB (1892–1977) igazgató, plébános. 1910-ben Lombriascoban belépett a Szalézi Társaságba. A teológiát Oswiecinben és Foglizzóban végezte, 1920-ban szentelték pappá. Hazatérve Nyergesújfalun, Óbudán, Rákospalotán tanított, 1927-től Visegrádon igazgató, 1928-tól a Don Bosco nyomda vezetője. 1929-től Szombathelyen igazgató, majd plébános. 1939-től Borsodnádásd–Lemezgyár plébánosa. 1950-től a tartományfőnök akadályoztatása miatt a rendi ügyeket vitte. 1952-ben 15 évi fogházra ítélték, 1956-ban amnesztiával szabadult. Utolsó éveiben Újpest–Kertvárosban volt kiségitő lelkész. Magyar Katolikus Lexikon <http://lexikon.katolikus.hu/A/%C3%81d%C3%A1m.html> [2013. április 4.]

¹²⁰⁷ Templomi szobrot Ambrózy Teréz, monstranciát Mikes püspök adományozott. *A szaléziánus templom és tanoncotthon megáldása*. Vasvármegye, 1929. november 5. 3., 1930-ban gróf Erdőy László Szent Imre herceg szobrot ajándékozott a plébániának. *Hlond bíboros babérkoszorút küldött a szombathelyi hősök emlékművére*. Vasvármegye, 1930. augusztus 26. 3.

¹²⁰⁸ August Hlond (1881–1948), szalézi szerzetes, poznań-gnieźnói érsek (1926–1946), varsó-gnieźnói érsek (1946–1948), bíboros, Lengyelország primása (1926–1948). *A lengyel hercegprimás szombathelyi programja*. Vasvármegye, 1930. augusztus 15. 3.

¹²⁰⁹ *Hlond bíboros Szombathelyre jön*. Vasvármegye, 1930. augusztus 12. 2.

¹²¹⁰ Mikes a szombathelyi program után vendégül látta a répceszentgyörgyi kastélyban is. *Szombathely közönsége tüntető lelkesedéssel fogadta Hlond bíborost*. Vasvármegye, 1930. augusztus 25. 1–2.

¹²¹¹ GERGELY, 1999. 191.

püspökről elnevezett Szent Quirin plébánia. Korábban az istentiszteletet a színház céljára épült szükségtemplomban tartották, ám az önálló plébánia önálló templom építését követelte meg. 1932-ben Templomépítő Bizottság alakult.¹²¹² Ádám László igazgató 1932. február 29-én kérte a püspök engedélyét az építkezéshez. A terveket Foerk Ernő főiskolai tanár, a szegedi Fogadalmi templom tervezője készítette.¹²¹³ A felépült templom ókeresztény stílusú, 2500 személy befogadására alkalmas. Teljes alagsorát sírbolttá képezték ki, főleg anyagi okokból. A kriptavásárlások ugyanis az építési költségek jelentős részét fedezték.¹²¹⁴ A tervező halála után az építés vezetését Brenner János vette át, akit Ádám igazgatóval a püspök római tanulmányútra küldött az ókeresztény templomok tanulmányozására.¹²¹⁵ A templom alapkövét 1932 májusában helyezték el és már ősszel tető alá került a szentély, a kápolna és a sekrestye. 1935-től már istentiszteletet is tartottak a templomban. Az építkezés után 1938. július 5-én szentelték fel a templomot.¹²¹⁶

A templomépítéssel párhuzamosan aktív hitélet folyt a rendházban. Hitbuzgalmi egyesületek alakultak, folytatódtak a karitatív akciók és kibontakozott a szalézi atyák kulturális tevékenysége is. Egyre több népművelési előadást, irodalmi előadóestet, kórustalálkozót, színházi előadást szerveztek.¹²¹⁷ Hamarosan a szalézi plébánia vált a legmozgalmasabbá a városban, így más plébániák hívei is szívesen látogatták. Mikes a rend lelkes támogatójává vált, ezért már 1929-ben meghívást kapott Turinba Don Bosco ereklyéinek ünnepélyes átvételére, majd ő vezette a magyar küldöttséget Rómába is Bosco János szentté avatására.¹²¹⁸ Természetesen a püspök a már meglévő szerzetesházakat sem hanyagolta el.¹²¹⁹ Különösen a kőszegi domonkos-rendi nővéreket támogatta iskolaépítésükben. Ez a rendház különösen közel állt hozzá, hiszen testvére Eliza a náci megszállás után Ausztriából Kőszegen, a domonkos apácák között talált új otthonra. Főleg ennek köszönhetően a püspök a zárdát anyagilag is támogatta.¹²²⁰

Bár az egyházmegyében nem játszottak meghatározó szerepet, de mégis volt egy új társulás, amely Mikes komoly erkölcsi és a lehetőségekhez képest anyagi támogatását is bírta. Ez a

¹²¹² Kiss, Szalézi 3.

¹²¹³ Foerk Ernő (1868–1934) magyar építész, akit történelmi stílusban dolgozó építésznek tartanak számon. A szalézi templom utolsó megvalósuló munkája volt.

¹²¹⁴ SZEL AC 1932/428.

¹²¹⁵ SZÉKELY, 2009. 170.

¹²¹⁶ KISS, Szalézi. 4.

¹²¹⁷ Uo.

¹²¹⁸ Dr. Czuczor János SDB levele 1929. május 4. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1929.

¹²¹⁹ *Harangszentelés a dominikánusoknál*. Vasvármegye, 1929. február 9. 4., *A Szent Márton-plébánia ünnepe*. Vasvármegye, 1930. november 18. 3.

¹²²⁰ *Felszentelték a kőszegi zárdát új épületét*. Vasvármegye, 1929. december 10. 4., SZÉKELY, 2009. 211.

Szociális Testvérek Társasága volt.¹²²¹ A rend alapítójával és vezetőjével, Slachta Margittal¹²²² szoros munkakapcsolat fűzte össze, aki egyébként legitimizmusa révén is közel állt a püspökhöz. Folyamatos levelezésben álltak és a püspök több alkalommal is részt vett a Társaság ünnepségein.¹²²³ Zuglói házukba egy szétszerelt, használaton kívüli oltárt is ajándékozott. Margit testvérrel akkor is tartotta a kapcsolatot, amikor ő az Egyesült Államokban szervezte a nővérek kinti megtelepedését,¹²²⁴ majd meg is látogatta őket Buffalóban.¹²²⁵ A Társaság megalakítása hosszas viták után történt meg. Slachta eredetileg a Szociális Missziótársulat tagja volt, de komoly nézeteltérése támadt vezetőjével, Farkas Edittel. Bár a Prohászka korszerű szociális útmutatása alapján elindult Missziótársulat maga is alapvetően újnak számított, amennyiben a nőknek a polgári társadalomban megváltozott szerepét próbálta az egyház kebelében is megjeleníteni, de ezt elsősorban a karitatív munkában találta meg.¹²²⁶ Ezzel szemben Slachta és nővérei szükségesnek tartotta a nők közéleti, sőt törvényhozói tevékenységét is.¹²²⁷ Ez a különbség megosztotta a Missziótársulatot, de a magyar egyházi vezetést is. Prohászka kitartott eredeti elgondolása és a támogatásával létrejött Missziótársulat mellett,¹²²⁸ de a nők közéleti szerepvállalását továbbra is csak a karitatív munkára korlátozta volna, ami Slachtának kevés volt.¹²²⁹ Valószínűleg Slachta erőteljes legitimizmusa miatt került Mikes látókörébe és nyerte el támogatását, így a szombathelyi püspök a mozgalom egyik legjelentősebb támasza lett. Ez komoly konfliktust okozott Mikes és Prohászka kapcsolatában, amely hosszú évekre tekintett vissza és mindig nagyon szoros volt. Mikes hosszú évekig képviselte a magyar egyházi vezetésben a prohászka keresztényszociális irányvonalat, de a keresztény nemzeti kurzusról és különösen a királykérdésről már másként gondolkodtak. Ez a véleménykülönbség

¹²²¹ A Társaság 1923-ban alakult, miután Slachta Margitot társaival eltávolították a Szociális Missziótársulattól és önálló szervezetet hozott létre. A tagok szerzetesi életmódot folytattak, de hármas fogadalmuk csak magánfogadalom és nem szerzetesi fogadalom. MONA ILONA: *Slachta Margit*. Bp., 1997.; BALOGH MARGIT: *Slachta Margit a nemzetgyűlésben, avagy az első női képviselő (1920–1922)*. In: *A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század*. Tanulmányok Pölöskei Ferenc köszöntésére. ELTE BTK, Bp., 2000. 29–38.; BALOGH MARGIT: *Slachta Margit, a „keresztény feminista”*. In: *Asszonyorsok a 20. században*. BME Szociológia és Kommunikáció Tanszék, Szociális és Családvédelmi Minisztérium Nőképviselési Titkársága, Bp., 2000. 229–237.

¹²²² Slachta Margit (1884–1974), szerzetes, politikus, az első női országgyűlési képviselő Magyarországon. 1918-tól a Keresztény Női Tábor vezetője, a Szociális Testvérek Társasága alapítója. 1949-ben az Egyesült Államokba távozott.

¹²²³ Slachta Margit levele 1929. augusztus 2. és 1933. április 24. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1929., 1933.

¹²²⁴ Slachta Margit levele 1929. február 14. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1929.

¹²²⁵ Brósz Klára és Horváth Ida levelei. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1928.

¹²²⁶ GERGELY, 1999. 200–201.

¹²²⁷ A Slachta vezette Keresztény Női Tábor már az 1922. évi tavaszi püspökkari értekezleten kérte, hogy a kar engedélyezze Slachta számára a további politikai szereplést. Püspökkari értekezlet jegyzőkönyve 1922. március 22. 26. pont. BEKE 1992. 1. kötet 96.

¹²²⁸ SZABÓ FEREC S.J.: *Prohászka Ottokár élete és műve*. Budapest, 2007. 273–277.

¹²²⁹ Püspökkari értekezlet jegyzőkönyve 1923. május 16. 18. pont. BEKE 1992. 1. kötet 114.

mutatkozott meg a Szociális Testvérek Társasága kapcsán. A feszültség végül odáig vezetett, hogy 1926-ban Mikes az egyházmegye területén megtiltotta a Szociális Missziótársulat működését,¹²³⁰ amit Prohászka keserűen panaszolt fel a Mikesnek írt levelében.¹²³¹ A levélre adott választ nem ismerjük, de Prohászka hamarosan bekövetkező halála miatt az ügy végül elhalt, Mikes pedig továbbra is a Szociális Testvérek Társaságának elkötelezett támogatója maradt.

A fentiek alapján elmondható, hogy a szerzetesrendek Mikes negyedszázados egyházkormányzata alatt számbelileg és anyagi erőforrásaikat tekintve is jelentősen gyarapodtak. Egyre több feladatot vállaltak, így a lelkipásztorkodás helyzete, az oktatás és különösen a szociális ellátás minősége sokat javult az egyházmegyében. A püspök lehetőségeihez mérten anyagilag is támogatta az új rendeket. Ennél jelentősebb volt az erkölcsi támogatás és kapcsolati tőkájének a rendek érdekében történő kamatoztatása. Mikes működésének köszönhetően a szombathelyi egyházmegyében felvirágzott a szerzetesi élet, ami a katolikus reneszánsz legszembetűnőbb bizonyítéka.

¹²³⁰ SZEL AC 1926/3582.

¹²³¹ Személyes kapcsolatuk megmaradt, hiszen Mikes nem sokkal a levél születése előtt látogatta meg a beteg fehérvári püspököt, de érezhető a levélből a sértettség. Prohászka Ottokár levele 1926. június 15. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1926.

AZ UTAZÓ PÜSPÖK – AZ EGYHÁZMEGYE KÜLKAPCSOLATAI

Mikes fiataalkori utazási szenvedélye az idő múlásával sem hagyott alább, sőt hivatali kötelezettségeivel kiegészülve még fokozódott is. Püspöki beiktatása után is sokat utazott bel- és külföldön egyaránt.¹²³² Viszonylag gyakran meglátogatta anyját Münchenben¹²³³ és Bécsben is sokat időzött,¹²³⁴ de többször utazott Kalksburgba¹²³⁵ is eleget téve az egykori alma mater hívásának. Pihenni a Semmeringre vagy Marienbadba, a kedvelt üdülőhelyre járt,¹²³⁶ Mödling pedig az évi lelkigyakorlatainak volt a helyszíne.¹²³⁷ Természetesen a legtöbbet Budapestre utazott, hiszen a tisztségből fakadó egyházi és társadalmi kötelezettségek gyakran szólították a fővárosba. Ezekhez az utazásaihoz a vonatot használta. Ha nem Szombathelyről, hanem répcseszentgyörgyi kastélyából indult, akkor autón vitette magát a szomszédos Hegyfalu állomásra, ahol a pesti gyors megállt. Pesti tartózkodását megkönnyítette, hogy a Károlyi utcában háza, majd lakása volt.

Külföldi utazásai sorában a '20-as évektől kezdve megsokasodtak a római utak: hol ad limina látogatásra utazott, máskor zarándoklatot vezetett. És sosem feledkezett meg a pihenésről sem, ami többnyire aktívan telt a környék felfedezésével. Az első útjára 1923-ban¹²³⁸ került sor, amikor nagy feltűnést keltett¹²³⁹ azzal, hogy ad limina látogatására repülőgéppel utazott és ezzel első volt a püspökök között.¹²⁴⁰ Szokatlan választását a Vasvármegye a következőkkel indokolta: „nem azért választotta a légi utat, hogy a veszélyt keresse, hanem azért, mert szárazföldi útjában, az ő ismert királypárti exponáltsága miatt sok kellemetlensége

¹²³² *Hírek. Megyéspüspökünk Nagyváradon.* SZÚ, 1914. január 6. 6.

¹²³³ *Főpásztorunk Münchenben.* SZÚ, 1912. március 16. 6.; *Hírek.* SZÚ, 1914. január 16. 4.; *Hírek.* SZÚ, 1915. április 13. 3.; *Hírek.* Vasvármegye, 1929. június 18. 2.; *Hírek.* Vasvármegye, 1930. július 18. 3.; *Hírek.* Vasvármegye, 1930. december 22. 3.; *Hírek.* Vasvármegye, 1933. március 30. 3.; *Hírek.* Vasvármegye, 1933. szeptember 15. 2.; *Hírek.* Vasvármegye, 1934. október 30. 2.

¹²³⁴ *Hírek.* SZÚ, 1912. február 9. 6.

¹²³⁵ Adolf Pilz levele 1934. május 5. SZEL Mikes János iratai Missilis 1934.; *Hírek.* Vasvármegye, 1934. július 9. 4.

¹²³⁶ Uo.; *Hírek.* SZÚ, 1916. július 29. 6.

¹²³⁷ Szent Gábor Missziósház rektorának levele 1930. március 15. SZEL Mikes János iratai Missilis 1930.; *Hírek.* Vasvármegye, 1931. december 23. 3.; *Hírek.* Vasvármegye, 1933. december 2. 4.

¹²³⁸ Eszterházy László 1923. április 27-én kelt levele SZEL Mikes János iratai Missilis 1923.

¹²³⁹ „Nehéz szívvel ereszti útra egyházmegyéje és híveinek aggodása. Az ő szívük nem olyan erős, az ő bátorságuk nem oly föltétlen, hogy bízni tudnának a repülőgép biztonságában, amely a páratlanul népszerű egyházfőt Róma felé viszi. (...) riadozva, lélegzetünket visszafojtva nézzük püspökünk útját” *Mikes püspök Rómába utazott.* Vasvármegye, 1923. május 12. 1.

¹²⁴⁰ „én vagyok az első püspök, aki repülőgépen utaztam a Szentszékhez. És én vagyok az első polgári személy, aki repülőgépen utazott Olaszországban. Tehát mindenképpen uttorő szerepre vállalkoztam, amikor repülőgépen utaztam az örök városba.” *A repülő püspök – Mikes püspök megérkezett.* Vasvármegye, 1923. május 18. 1.

lehetne.”¹²⁴¹ A nem veszélytelen utazás során, az Alpokon átkelve Udine városában¹²⁴² szálltak le először, ahol a helyi püspök fogadta, majd innen repültek tovább Rómába.¹²⁴³ „A Vatikánban légi érkezésem nagy, de kedvező szenzációt keltett és a Szentséges Atya kijelentette, hogy mennyire sajnálja, hogy ő már nem fog repülni.”¹²⁴⁴ Mikes nem ekkor repült először. Valószínűleg 1917-ben Almásy László vitte sétarepülésre a püspököt, ami komoly aggodalmakat váltott ki a püspök környezetében.¹²⁴⁵

A következő római útra 1925-ben indult mintegy 600 zarándok kíséretében.¹²⁴⁶ Az utazók között cserkészek, a szombathelyi szeminárium összes növendéke, papok és számos világi hívő nő és férfi vett részt. A zarándoklat Velencét, Pádovát érintve érkezett meg Rómába. Az út római részét a szentszéki követség tanácsosa, Serédi Jusztinián készítette elő.¹²⁴⁷ A pápával és környezetével ápolt jó kapcsolatának köszönhetően sikerült elérni, hogy Mikest március 28-án magánaudiencián, a zarándokokat pedig külön március 31-én kihallgatáson fogadta az egyházfő. Mikes latin nyelvű beszédben köszönte meg a magyaroknak nyújtott támogatást: „Magyarországból jövünk, Mária országából, melynek legdrágább kincsét, Szent István koronáját dicsőséges elődöd, II. Szilveszter ajándékozta nekünk, hogy ezen korona és az apostoli kereszt alatt ezer éven át védhessük a katolikus egyházat és nyugati kultúrát. De hajdan boldog hazánkra ma mély gyász borul: ellenségeink lettek úrrá felettünk, országunkat feldarabolták, alkotmányunkat szétrombolták, királyunkat számkivetésbe hurcolták, minket porig aláztak, minden szabadságunktól megfosztottak és ami romlásunkra van, azt parancsolják nekünk.”¹²⁴⁸ Mivel a beszédet előre be kellett mutatni, annak tartalma nem lephette meg a pápát, aki áldását adta a magyar zarándokokra és arra a cserkészzászlóra, amelynek zászlóanyaságát Zita királyné vállalta magára.¹²⁴⁹ A következő út 1927-ben szintén zarándoklat volt, amely során abban a szerencsében volt része, hogy a pápa 70.

¹²⁴¹ *Mikes püspök Rómába utazott.* Vasvármegye, 1923. május 12. 1.

¹²⁴² A leszállásról fénykép készült, amelyet a *Repülés* 1924. 1. száma a 4. oldalon közölt.

¹²⁴³ Állítólag XI. Pius repülő püspökként köszöntötte Mikest. SZÉKELY 174–175.; A püspök Mátyásföldön szállt fel a Maier József, az Aeroexpress társaságigazgatója által vezetett Fokker típusú gépre. RÉVÉSZ TAMÁS: *Repülőtér az Alpokalján.* Budapest, 2009. 99.

¹²⁴⁴ Mikes levele a hercegprímásnak 1923. május 18. EPL Csernoch János levelei Cat. D/C 1923/1485.

¹²⁴⁵ SZÉKELY 175.; RÉVÉSZ 73. Mivel a Székely féle közlés pontosabb információt nem tartalmaz és más írásos nyoma sem maradt fenn az esetnek, így Révész feltételezi, hogy 1917-ben történt.

¹²⁴⁶ Kovács Gyula levele 1925. január 13. SZEL Mikes János iratai Missilis 1925.; SZEL Szemináriumi iratok 1925. A Magyar Távirati Iroda 700 főt említ jelentésében. MTI 1925. április 1. MOL K szekció, Mikes körlevele 300 főt közöl, bár lehetséges, hogy ez csak a szombathelyi egyházmegyéből érkezettek száma. SZEL Püspöki körlevelek 1925. V. nr. 965.

¹²⁴⁷ Serédi Jusztinián levelei 1925. március 4, március 14. SZEL Mikes János iratai Missilis 1925.

¹²⁴⁸ MAGYARY ELLA: *Az első magyar zarándoklat a pápa előtt.* Magyarság. 1925. április 5. 9.

¹²⁴⁹ Uo.

születésnapján, május 31-én fogadta a magyarokat.¹²⁵⁰ 1928-ban újabb ad limina látogatásra érkezett.¹²⁵¹ 1929. november 16 – december 1. között ismét az örök városban időzött, miközben tárgyalt az egyházmegyében felállítandó plébániák ügyéről és Árpád-házi Margit szentté avatásáról is. Misét mutatott be az általa oly nagyon tisztelt X. Pius sírjánál és részt vett a szentévet megnyitó pápai misén is.¹²⁵² 1932-ben is járt Rómában és a Római Magyar Intézetben szállt meg.¹²⁵³ 1934 húsvétja megint Rómában találta.¹²⁵⁴ A püspöki kar megbízásából indult a Szentév bezárásának ünnepségeire, illetve ő vezette a magyar szalézianusok küldöttségét is Bosco János szentté avatási szertartására.¹²⁵⁵ Részt vett a nagy heti szertartásokon a pápai asszisztencia tagjaként, a szentté avatási ünnepségen, meglátogatta a pápai könyvtárat és levéltárat, majd a szintén ott tartózkodó Batthyányi László herceg és Luttor Ferenc követségi tanácsos kíséretében Amalfiba és Nápolyba utazott rövid pihenőre. Onnan visszatérve a pápa viszonylag hosszú, fél órás audiencián fogadta, majd tárgyalt Pacelli államtitkárral is. Egy hónapos útjáról április 20-án tért vissza székvárosába.¹²⁵⁶

Mikes püspöki működése kezdetétől nagy támogatója volt az eucharisztikus mozgalomnak, és amikor tehetett, igyekezett világtalálkozóikon részt venni. Már az 1912-es bécsi és 1913-as máltai kongresszusokon is ott volt. Legnagyobb szabású vállalkozása is ehhez kapcsolódott: 1928-ban időt és energiát nem sajnálva világkörüli útra indult, hogy a magyar katolikusokat képviselje a világegyház legnagyobb szabású rendezvényén, a Sydney-ben megrendezett eucharisztikus világkongresszuson. Egy katolikus főpaptól ez a hosszú távollét és igen nagy utazás nem volt mindennapos a Horthy-korszak Magyarországon. Bár köztudott volt, hogy Mikes szeretett utazni (elsők között használt autót, repülőgépet), de ez az utazása szinte szenzációszámra ment. Mikes útja azonban több volt, mint egyszerű utazás: jól megtervezett, sok országot érintő, sok feladatot teljesítő körút. Nemcsak a magyar egyházat képviselte azon a találkozón, ahol a világegyház valamennyi jeles képviselője megjelent, hanem Magyarországot és a magyar nemzetet is. Nem véletlen, hogy a tudósítások főleg azt emelték

¹²⁵⁰ Balázs követségi titkár levele 1927. május 27. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1927.; Kovács Gyula levele 1927. június 14. Uo.

¹²⁵¹ Rorác Gyula levele 1928. január 3. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1928.

¹²⁵² *Mikes püspök Rómában.* Vasvármegye, 1929. november 24. 4.; *Mikes püspök ünnepi beszéde és magyar szentbeszéde Rómában.* Vasvármegye, 1929. november 28. 2.; *A megyéspüspök római útjáról.* Vasvármegye, 1929. december 8. 3.

¹²⁵³ Luttor Ferenc levele 1932. április 11. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.

¹²⁵⁴ Miskoczy Gyula levele 1934. március 8. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1934.

¹²⁵⁵ Luttor Ferenc levele 1934. március 16., levél Dávid aláírással 1934. május 1. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1934.; *Mikes püspök Rómába utazott.* Vasvármegye, 1934. március 27. 5.

¹²⁵⁶ *Mikes püspök a Szentatyanál és Pacelli államtitkárnál.* Vasvármegye, 1934. április 24. 3.; *Mikes püspök a Szentséges Atya törekvéseiről, örömeiről, a fascizmus eredményeiről és a magyar-olasz barátságról.* Vasvármegye, 1934. április 26. 3.; Walter Schneider levele 1934. április 26. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1934.

ki személyével kapcsolatban, hogy a kommunista hatalom börtönbe vetette,¹²⁵⁷ így egy hősmártír képe rajzolódott meg róla. Az utazást lelkipásztori útnak is tekintette, éppen ezért lett – térben és időben egyaránt – ilyen hosszú. Azokat a magyar közösségeket kereste fel, amelyeket a nyugatra kivándorolt magyarság hozott létre és próbált fenntartani. Ehhez Mikes utasítására a szombathelyi egyházmegye is tevékenyen hozzájárult: az ottani egyházi hatóságok engedélyével papokat küldött a magyarok lelki irányítására Párizsba, Kanadába, az Egyesült Államokba. Ezen a területen Mikes vezetésével a szombathelyi egyházmegye rendkívüli aktivitást mutatott. A nyugati magyarság körébe az esztergomi főegyházmegye után a legtöbb papot Szombathely küldte. Ezt nemcsak a püspök hajlandósága tette lehetővé, hanem az is, hogy az egy főre eső hívek száma jelentősen csökkent a trianoni határváltozások után ebben az egyházmegyében, így rendelkezésre állt a szükséges szabad kapacitás is.¹²⁵⁸ Mikes már 1913-ban küldött papot a Magyarországról kivándorolt szlovének lelkipásztori gondozására az Egyesült Államokba Horváth Lőrinc személyében.¹²⁵⁹ A háborút követően a nyugati magyarság egyre nagyobb számban igényelt papokat, Mikes pedig örömmel küldte ki fiatal káplánjait tapasztalatot szerezni, ezért növelte a kint tartózkodók létszámát.¹²⁶⁰ A nehéz körülmények, az ismeretlen ország, nyelv, szokások komoly kihívás elé állították ezeket a papokat, így számukra óriási erkölcsi támogatást jelentett egy magyar főpásztor látogatása. Ugyanez mondható el a hívókról is. A hasonló célokat szolgáló szerzetesi közösségek is várták a látogatást, hogy megmutathassák, mire jutottak saját erejükből és a püspök támogatásából. Ezért kereste fel a Szociális Missziótársulat nővéreinek otthonát is.¹²⁶¹ Nem feledkezhetünk el arról sem, hogy a XX. század első felében a hétköznapi emberek számára valódi kuriózumot jelentett egy ilyen földközi út. Ezért élénk érdeklődés kísérte: új, egzotikus tájak és élmények várhatták az utazót, így a közvélemény is rendkívüli eseményekre és beszámolókra számított. Vajon mi indította el Mikes püspököt ezen a világszerte járó úton? Miért pont ő utazott a magyar főpápok közül és miért erre a távoli

¹²⁵⁷ The Sydney Mail, 1928. szeptember 5. 9. Az újságkivágás megtalálható: SZEK Géfin Gyula hagyaték. Mikes iratok; The Argus, 1928. augusztus 28. 19. <http://newspapers.nla.gov.au/ndp/del/article/3946855?searchTerm=Mikes+Eucharistic+Congress> [2012. december 12.]

¹²⁵⁸ MÁTÉ ANITA: *Az amerikai magyar katolikusok és az óhaza (1918–1939)*. Bp., 2011. 61–62.

¹²⁵⁹ Horváth szövetséget is alapított a kivándorolt magyarországi szlovének között, amely a békekonferenciának memorandumot küldött a Muravidék elcsatolása ellen és javasolta népszavazás megtartását a kérdésben. SZEL AC 1920/6496, 1921/3706, MÁTÉ, 2011. 89.

¹²⁶⁰ Erre többen is bíztatták Mikeset, például az ügyben szintén elkötelezett Slachta Margit: „... visszatérve a külföldi misszióra vonatkozó felhívásunkra, kérem Méltóságodat, hogy vegye különösebben gondjába a külföldi magyarság ügyét, szeresse velünk együtt ezt a munkateret a mi meglátásunkon keresztül. Legyen Méltóságod (...) a sors mostohasága miatt szerte bolyongó, széthullott magyarságnak is vezére.” Slachta Margit levele dátum nélkül. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1925.

¹²⁶¹ A társulat kinti életére vonatkozóan részletesen lásd SLACHTA MARGIT: *A Szociális Testvérek Társaságának krónikája. I. kötet. Amerikai levelek*. Bp., 1924.

találkozóra? Mi történt vele az úton? Milyen gyakorlati eredményeket ért el az utazás? A források meglehetősen szűkös számban kerültek elő, mintha ez a fél év „kiesett” volna Mikes püspökségéből. Hivatalos dokumentumok nemigen szólnak az utazásról. A püspöki kar 1928. október 10-én megtartott őszi ülésének jegyzőkönyvéből csak annyi derül ki, hogy Mikes a magyar katolicizmust képviseli Sydneyben és emiatt maradt távol az ülésről.¹²⁶² A szombathelyi püspökség iktatókönyvei is hallgatnak és a hivatalos kancelláriai iratok között sem találni vonatkozó anyagot, ezért a magániratok között lehet csak fellelni pár iratot. A lehető legegyszerűbb lenne a világműködési út bemutatása, ha magának Mikesnek maradt volna fenn valamilyen útleírása, esetleg útinaplója. Mikes gimnazistaként és kispapként vezetett – már idézett – naplót, amelynek több darabja is megtalálható hagyatékában. Ám püspöki működése idejéből egy sem található, így akár azt is feltételezhetnénk, hogy ekkor már nem vezetett ilyent. De Géfin Gyula hagyatékában fennmaradt két, füzetből kiemelt, kézzel írott lap, amely valamilyen napló része lehetett és épp a világműködési út indiai szakaszáról tartalmaz feljegyzéseket.¹²⁶³ Ezek szerint tehát téves volt ama előfeltételezés, hogy Mikes nem vezetett naplót, viszont ennek más nyomára nem bukkantam. Szerencsére Mikes elég gondosan megőrizte a számára írt leveleket, így joggal lehetett számítani arra, hogy a misszilisek között akad a témába vágó irat. A világműködési útra vonatkozóan egyetlen köteg francia nyelvű levél maradt fenn, amelyet az Eucharisztikus Világkongresszus titkársága írt Mikesnek az út előkészítési szakaszában. A levelek töredékesek, többnek hiányzik a befejezése. Mégis igen értékesek, mert világosan megmutatják az úti célt és előzetest adnak a programról. Tudjuk, hogy Mikes időnként küldött Magyarországra levelet, amelyben beszámolt útjáról, a látottakról, ám ezek sajnos nem maradtak fenn. A levelek tartalmát azonban a vármegyei sajtó azonnal közölte. Így az út rekonstruálásának legfontosabb forrásai azok az újságcikkek, amelyek részben Mikes, részben útitársai információi alapján születtek meg az utazás ideje alatt. Persze ezek nem túl terjedelmesek, de az nyomon követhető, hogy az eredeti útiterv mennyire valósult meg. A sajtó nyomon követte az út utóéletét is. Mivel egy nem mindennapi utazásról volt szó, hazaérkezése után Mikes számos meghívást kapott egyesületektől, társaságoktól, hogy tartson beszámolót, előadást a távoli vidékeken szerzett tapasztalatairól. Úgy tűnik, hogy ezen előadások nagy érdeklődésre tartottak számot, a korabeli társasági élet meghatározó eseményei voltak, ezért a sajtó ezekről is beszámolt. Ezek a beszámolók az út egy-egy részletét aprólékosabban mutatják be. Hogy teljes legyen a kép, hozzá kell tenni, hogy az utazás ideje alatt fényképek is készültek. Ezek egy töredéke megtalálható a püspök

¹²⁶² GERGELY JENŐ: *A püspöki kar tanácskozásai*. Budapest, Gondolat, 1984. 142.

¹²⁶³ SZEL Géfin hagyaték. Mikes János iratai.

hagyatékában, de sajnos többnyire nem beazonosítható, hogy mikor és hol készültek, kiknek a társaságában látható Mikes.

Az út bemutatásához természetesen az is hozzátartozna, hogy magát a Sydneyben megrendezett Eucharisztikus Világkongresszust is bemutassuk. De ez sem könnyű feladat, ugyanis a szakirodalomban végzett kutatások nem vezettek eredményre egy összefoglaló, a világkongresszusok történetét vagy magának a sydney-i kongresszusnak a történetét leíró mű után. A világhálón is kevés információ található a kongresszusokról.¹²⁶⁴ Segítségemre sietett azonban a tény, hogy Magyarország is rendezett kongresszust 1938-ban, és ennek történetét Gergely Jenő feldolgozta és megjelentette.¹²⁶⁵ Röviden ismertette a kongresszusi mozgalom történetét is. Ebből kiderül, hogy az 1881-ben Franciaországban megszülető kongresszusi mozgalom gyorsan kedveltté vált és már a századfordulón évente megrendezésre kerültek a találkozók. A '20-as évek közepéig csupán egyetlen alkalommal rendezték meg Európán kívüli helyszínen, Montrealban. 1926-tól kezdve azonban a világ összes kontinensére eljutott a kongresszus, ekkor épp Chicagóba,¹²⁶⁶ majd a következő két év múlva Sydney-be. A magyar főpapok számára nem volt ismeretlen a kongresszusi mozgalom: Hanauer A. István váci püspök például ott volt a madridi eseményen 1911-ben és Mikes is meglátogatta már püspökként az 1912-ben Bécsben rendezettet.¹²⁶⁷ Ennek mintájára egyházmegyei eucharisztikus találkozók is szerveztek¹²⁶⁸ a szombathelyi egyházmegyében, sőt ahogy láttuk 1913-ban Szent Márton ereklyéinek hazahozatalakor is a bécsi mintára szervezték az ünnepeket. Nagyon figyelemre méltó, hogy a magyar püspöki kar fontosnak tartotta 1928-ban, hogy épp a legtávolabb rendezett kongresszuson képviseltesse magát. Ebből rögtön adódik, hogy Mikes utazásának figyelemfelhívó szerepe lehetett: a világ katolikusainak érdeklődését akarták felkelteni Magyarország, a magyar sérelmek és a magyar katolicizmus iránt. Mikes ennek szellemében így indokolta utazásának fontosságát: „Hosszú utamon azt kellett tapasztalnom, hogy létezésünkről alig tudnak, holott más hasonló kis nemzetek szerepelnek a köztudatban. Kis nemzetek csak nagy kultúrfölénnyel tudnak érvényesülni. Igen nagy feladat vár tehát reánk e téren. Ha betöltjük e hivatásunkat, remélhetjük, hogy a magyar

¹²⁶⁴ SAMANTHA FRAPPEL: *International Eucharistic Congress 1928*.

http://dictionaryofsydney.org/entry/international_eucharistic_congress_1928 [2013. február 17.]; http://en.wikipedia.org/wiki/Eucharistic_Congress#29th_International_Eucharistic_Congress.2C_Sydney [2013. február 17.]

¹²⁶⁵ GERGELY JENŐ: *Eucharisztikus világkongresszus Budapesten/1938*. Bp., 1988.

¹²⁶⁶ Az eredeti tervek szerint ide Csernoch János hercegprímást több magyar püspök is elkísérte volna, köztük Mikes is. Végül csak Csernoch, Hanauer István váci püspök és Horváth Győző kalocsai segédpüspök utazott el. Püspöki kar ülésének jegyzőkönyve. 1925. október 14. 2. pont. BEKE 1992. 1. kötet 158. ; MÁTÉ, 2011. 102.

¹²⁶⁷ SZEL Püspöki körlevelek 1912. VII. nr. 3025.

¹²⁶⁸ *Az oltárszentség ünnepe Celldömölkön*. SZÚ, 1912. május 26. 2.

nép is nagyon ismert lesz a tengeren túl is.”¹²⁶⁹ Ez jó alkalom lehetett, hiszen Sydneyben nemcsak a világegyház klerikusai, hanem meghatározó világi tagjai is jelen voltak, akiknek politikai és társadalmi körökben is nagy volt a befolyásuk. Persze rögtön adódik a kérdés, hogy miért éppen a szombathelyi püspök képviselte Magyarországot. Azon túl, hogy Mikes köztudottan szeretett utazni és nem ijedt meg a nagy távolságoktól, új utazási eszközöktől, személyének kiválasztását más tényező is segítette. A Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus Állandó Bizottságának a tagja volt Batthyányi-Strattmann László¹²⁷⁰ herceg, aki a szombathelyi egyházmegye híve volt. Valószínűleg Mikes tőle értesülhetett a lehetőségről. A herceg 1927. december 8-án az Állandó Bizottság alelnökéhez írt levelében tett arról említést, hogy esetleg Mikes gróf is csatlakozna a Sydneybe utazó társasághoz, amit Henry d’Jeanville gróf örömmel fogadott.¹²⁷¹ Ebből arra következtettek, hogy nem külföldről érkezett a meghívás, hanem magyar kezdeményezésű volt Mikes útja. A püspöki kar és a kormány támogatását nem lehetett nehéz megszerezni, hiszen a klebelsbergi politikának épp a kultúrfőlény az egyik jelszava, amire Mikes is hivatkozott fenti nyilatkozatában.¹²⁷² A másik indok, hogy Mikes meghívást kapott az amerikai kontinensről is és ezt a látogatást összekötötte a kongresszusra való utazással, de ebben is a hivatalos Magyarországot és a magyarság képviselőjét tartotta elsődlegesnek.¹²⁷³

A püspök 1928 januárjától élénk levelezést folytatott d’Jeanville gróffal az utazás kapcsán. A tervek már ekkor arról szóltak, hogy Ausztráliába nyugati irányba indulnának, azaz az amerikai kontinensen keresztül utaznának. Magát az utat a Sydney érseke által a kongresszus hivatalos utazási irodájának kinevezett Cook ügynökség tervezte és szervezte. A tavasz folyamán az útiterv folyamatosan változott igazodva az együtt utazók igényeihez. Az eredeti program¹²⁷⁴ szerint a társaság június végén indult volna Franciaországból és az Egyesült Államokat és Kanadát átszelve, a Csendes-óceánon a Hawaii-szigeteket és Új-Zélandot érintve érkezett volna meg a kongresszus helyszínére, majd szeptember közepén India és a Szentföld érintésével tért volna vissza Európába.¹²⁷⁵ Gyakorlatilag tehát egy teljes világ körüli

¹²⁶⁹ *Hazaérkezett világszerte útjáról Mikes János gróf megyéspüspök.* Vasvármegye, 1928. december 8. 3.

¹²⁷⁰ Németújvári herceg Batthyány-Strattmann László Antal János Lajos (1915-ig gróf) (1870–1931) magyar főnemes, a „szegények orvosa”, aki a vas megyei Körmenten tartotta fenn főnemesi udvarát és személyorvosként ingyen kórházat működtetett a környék szegényeinek. 2003-ban avatták boldoggá. <http://batthyany.katolikus.hu/> [2013. február 17.]

¹²⁷¹ SZEL Mikes János püspök iratai. Missilis 1928. január 7.

¹²⁷² *Hazaérkezett világszerte útjáról Mikes János gróf megyéspüspök.* Vasvármegye, 1928. december 8.

¹²⁷³ „Mikor először fogalmazódott meg bennem az a gondolat, hogy elmegyek Sydneybe, (...) hogy a magyarságot képviseljem, nem hittem, hogy Amerikába is elvetődöm. Közben azután meghívást kaptam a Kanadában élő magyar testvéreinktől.” *Mikes püspök a Katolikus Kör estélyén.* Vasvármegye, 1928. december 15.

¹²⁷⁴ Lásd 3. sz. melléklet

¹²⁷⁵ SZEL Mikes János püspök iratai. Missilis 1928. február 1.

útról van szó, amely minden kontinenst érintve legalább fél évig tart. Az ügynökség a program mellé részletes költségvetést is tett és több útvonalat is felajánlott. A kongresszus európai résztvevőinek elsősorban a rövidebb és olcsóbb, Olaszországból induló utat ajánlották, amelyen Szuez érintésével juthattak el Ausztráliába. Ennek ára közel 15.000 frank volt, amelyet csökkenteni lehetett a helyi bizottság által fizetett 11.500 frankkal.¹²⁷⁶ A Mikes által választott út azonban drágább, hosszabb és jóval tartalmasabb volt. Olyan útitársakat választott magának, akik nemcsak előkelőbbek voltak, de útirányuk is jobban megfelelt Mikes többcélú útjának: többek között Thomas Heylen namuri püspök, a tangerlooi belga premontrei apát, Lamy püspök voltak a társaságban, akik vizitálni akarták a Kanadában és az Egyesült Államokban lévő premontrei apátságokat.¹²⁷⁷ Ez kapóra jött Mikesnek, aki szintén oda tartott. A társaság előkelőnek számított, hiszen Heylen püspök, a Nemzetközi Előkészítő Bizottság elnöke mellett Croy herceg és unokahúga, Pauline De Croy hercegnő, d’Jeanville gróf, a bázeli plébános és mások csatlakoztak hozzá.

Mikes március 18-án kelt levelében tájékoztatta d’Jeanville grófot, hogy a kongresszuson valóban részt kíván venni.¹²⁷⁸ Április folyamán az utazás szervezése felgyorsult. Mikes arról érdeklődött francia útitársától, hogy mikor lesz végleges a program, mikor és honnan indulnak, hogyan tudja lebonyolítani kanadai látogatását. Külön kérdése volt arra vonatkozóan, hogy a hajón lehet-e misét tartani, illetve a vasútállomásokon lesz-e erre lehetőség. A belga püspökök az útra mozgó oltárt is vittek, ezeket Mikes is használhatta.¹²⁷⁹ A társaság időközben próbálkozott az útiköltségek lefaragásával és ezért minden lehetséges kedvezményt igyekeztek igénybe venni. Hanauer püspök szintén ekkor utazott Kanadába, és mint a magyar kormány küldötte, aki a kanadai magyar kolóniák ünnepeire utazik, ingyen jegyet kapott a Canadian Pacific társaságtól.¹²⁸⁰ Mikes természetesen megpróbálta ugyanazt a kedvezményt megkapni, sikeresen.¹²⁸¹ Az út szervezése június elejére befejeződött,¹²⁸² kialakult az indulás időpontja és helyszíne, illetve maga a program is.¹²⁸³ A társaság első osztályon utazott. A vonatokon nappal szalonkocsiban, éjszaka hálókocsiban tartózkodhattak és foglalt helyük volt. Az utazás ausztráliai és ázsiai részén a poggyászok szállítása, az étkezés és a kirándulások is benne voltak az árban, míg a kanadai és egyesült államokbeli út során külön kellett fizetni. A szállás egyágyas, fürdőszoba nélküli szállodai szobákban történt

¹²⁷⁶ SZEL Mikes János püspök iratai. Missilis 1928. március 8.

¹²⁷⁷ SZEL Mikes János püspök iratai. Missilis 1928. március 22.

¹²⁷⁸ Uo.

¹²⁷⁹ SZEL Mikes János püspök iratai. Missilis 1928. április 10.

¹²⁸⁰ SZEL Mikes János püspök iratai. Missilis 1928. április 28.

¹²⁸¹ SZEL Mikes János püspök iratai. Missilis 1928. május 29.

¹²⁸² Kern Imre levele a Külügyminisztériumból 1928. április 26. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1928.

¹²⁸³ SZEL Mikes János püspök iratai. Missilis 1928. június 5.

és többnyire tartalmazta az étkezést is. A kirándulásokat szintén tartalmazta az ár, ami fejenként 420 fontot tett ki. Ebben nem volt benne a Sydneyben való tartózkodás.

Az utazás eredeti tervét a függelék tartalmazza.¹²⁸⁴

A program rendkívül részletes, pontos és inkább egy világi társasutazásnak tűnik, mintsem az Eucharisztikus Kongresszusra zárandoklók útjának. Tartalmaz minden fontos és nevezetes látnivalót, ami megtekinthető és útba esik. De hogy a tervből mi valósult meg, az már más kérdés. Mikesnek ugyanis saját terve is volt, ami azokat a helyeket tartalmazta, amelyeket hivatalosan is meg kellett látogatnia, hiszen számára ez lelkipásztori út is volt egyben.

Az indulás előtti napokban Mikes igen sűrű programot bonyolított le. Előző héten még a fővárosban járt hivatalos ügyeinek elintézésére, illetve szervezte a felállítandó szalézi tanoncotthon támogatását, de részt vett a Felsőház ülésén is, ahol fél év szabadságot kapott az utazás időtartamára. Június 16-án, Zalaegerszegen részt vett a Notre Dame nővérek rendházának és iskolájának alapköletételén, ahol Klebelsberg miniszterrel is találkozott és minden bizonnyal az útja is szóba került, de délben már a püspökvárban beiktatta az új sárvári esperest, délután pedig felavatta a székesegyház új Madonna szobrát.¹²⁸⁵ Június 17-én még elvégezte a papszentelést a székesegyházban, 19-én meghallgatta a cserkészek névnapi szerenádját, majd június 20-án délután fél háromkor autón elindult Bécsbe és kezdetét vette a nagy utazás. Eme sűrű program miatt joggal alakulhatott ki a közvéleményben Mikesről az elszánt, tevékeny, tetterős főpap képe, aki oly sok teendője mellett ilyen óriási útra és kalandra is vállalkozik. Elindulása előtt még ebéden vendégül látta a székeskáptalan tagjait és elbúcsúzott tőlük. Az egyházmegye híveitől a VI. számú körlevelében¹²⁸⁶ vett búcsút és megjelölte utazásának céljait is. Földrajzilag ezek a következők voltak: Bécs–Innsbruck–Franciaország–Kanada–Új-Zéland–Ausztrália–India–Kairó–Szentföld–Róma. Konkrét céljai között említette a magyar katolikus egyház képviselőit Sydneyben, a magyar telepek és missziók meglátogatását, a Kanadába kivándorolt magyarok ünnepségén való részvételt, szentföldi zárandoklatot és római ad limina látogatást. A hosszú és összetett program sok célt tűzött tehát maga elé és óriási távolságokat akart legyőzni. Nézzük meg, mindebből mi valósult meg!

Bécsbe még aznap este érkezett és rögtön tovább is indult Innsbruckba, ahol meglátogatta nővérét és egykori iskoláját.¹²⁸⁷ Június 22-én indult vonattal Párizsba, ahova másnap érkezett meg. Június 24-én részt vett Párizsban az ottani magyar ház alapköletételénél, ahol beszédet is

¹²⁸⁴ SZEL Mikes János püspök iratai. Missilis 1928. dátum nélkül.

¹²⁸⁵ *Mikes János gróf megyéspüspök tegnap délután elindult ausztráliai útjára.* Vasvármegye, 1928. június 17. 2.

¹²⁸⁶ SZEL Püspöki körlevelek 1928. VI.

¹²⁸⁷ Mikes nővére, Mária Pia Innsbruckban élő kegyesrendi apáca volt.

mondott Mannheim Lajos dr.¹²⁸⁸ és Korányi Frigyes báró,¹²⁸⁹ párizsi magyar követ mellett.¹²⁹⁰ Nem véletlen, hogy az ünnepséget beillesztették az utazás menetrendjébe. A '20-as évek közepétől magyar családok tucatjai, köztük az egyházmegyébe tartozó sárváriak vándoroltak ki Franciaországba és Belgiumba¹²⁹¹ munka és megélhetés reményében.¹²⁹² Ez egy szervezett kivándorlási akció volt, amely elsősorban a francia–belga határvidék területére irányult és az ottani textiliparban kínált elhelyezkedési lehetőséget a magyar családoknak. A kivándorlók jelentős része a szombathelyi egyházmegyéből szakadt ki¹²⁹³ és ez indíthatta Mikest arra, hogy 1927-ben Sarlay Géza¹²⁹⁴ személyében saját papot küldött ki a franciaországi magyarokhoz.¹²⁹⁵ Sarlay legfőbb feladata a kivándorolt magyar ipari munkások lelki gondozása és egy magyar lelkészség felállítása volt.¹²⁹⁶ Munkáját a magyar kormány is figyelemmel kísérte, a párizsi követség pedig támogatta.¹²⁹⁷ A Párizsi Magyar Katolikus Misszió 1928-ban kezdte meg működését és fontos hitéleti, politikai és kulturális központja lett a Franciaországban élő közel 60 000 magyar emigránsnak.¹²⁹⁸ Mikes személyes jelenléte azt üzent a magyar egyháztól eme kis közösségnek, hogy nem feledkeztek meg róluk, és ez minden bizonnyal jelentős erkölcsi támogatás volt. Mikes számára mindig fontos volt papjai személyes sorsának nyomon követése, így franciaországi papjai is számíthattak személyes támogatására.¹²⁹⁹ Szükségük is volt erre, mert a francia hatóságok akadékoskodása és a kinti

¹²⁸⁸ Mannheim Lajos párizsi bankár, felesége Lenkeffy Ica magyar színművésznő.

¹²⁸⁹ Korányi Frigyes báró 1924–1928 között Magyarország párizsi nagykövete.

¹²⁹⁰ *Mikes püspök a párisi magyar kolónia házának alapkövetéséről.* Vasvármegye, 1928. június 26. 3.

¹²⁹¹ A belgiumi kivándorlók célpontja Tübiz városa és annak környéke volt. Mikes 1930 tavaszán fel is kereste őket. KORBULY SÁNDOR: *Mikes püspök látogatása Tübizben.* Vasvármegye, 1930. május 18. 3.

¹²⁹² *Újabb kivándorló csoport utazott el Sárvárról.* Vasvármegye, 1929. július 4. 3.

¹²⁹³ *Magyar levél Franciaországból.* Vasvármegye, 1929. november 24. 4.

¹²⁹⁴ Sarlay Géza (1895–1956) szombathelyi egyházmegyés pap, 1927–1930 között párizsi magyar lelkész.

¹²⁹⁵ Csernoch hercegprímás 1927. március 16-án kelt levelében emlékeztette Mikest, hogy már az előző évben ígéretet tett Emmanuel Chaptal párizsi segédpüspöknek a kinti magyarok gondozását vállaló pap kiküldésére. A prímás fontosnak tartotta az ügyet és tárgyalásokat is folytatott a párizsi bíborossal, de ő maga nem tudott papot küldeni. Ezért kérte Mikest, hogy ígéretét betartva jelölje ki a Párizsba utazó papját. Mikes március 17-én kelt válaszában ígéretet tett arra, hogy 1927 nyarán egy lelkészt és két szociális testvért is kiküld. SZEL AC 1927/698.

¹²⁹⁶ Mikes 1927 nyarán vállalta pap kiküldését és Sarlay Géza zalaegerszegi segédlelkészt jelölte ki, aki 1927 novemberében utazott Párizsba. Költségeit a Vallás- és Közoktatási Minisztérium az állami költségvetésből fedezte. SZEL AC 1927/698, 2724, 2980, 3365.

¹²⁹⁷ A magyar lelképásztor kiküldését is a párizsi magyar követség kezdeményezte, mert a kinti élő magyar munkásság körében kedvezőtlen társadalmi jelenségeket, növekvő baloldali befolyást tapasztalt, amit elsősorban a paphiánnyal és az ebből fakadó hitéleti hiányosságokkal magyarázott. Úgy tapasztalták, hogy a franciaországi magyarok többsége visszatér az anyaországba és nem kívánták velük együtt a francia baloldali eszméket is importálni. Ezért – inkább a megelőzésre helyezvén a hangsúlyt – kérték magyar lelkész kiküldését. Ebben volt partner Mikes János. BOROVI JÓZSEF: *A franciaországi magyar katolikus lelkészségek története. I. 1925–1945,* Szent István Társulat, Budapest 2000. 25–27.

¹²⁹⁸ BOROVI, 2000. 37.

¹²⁹⁹ A francia kapcsolat első nyoma 1924-re vezethető vissza, amikor a strassbourgi egyetem teológiai fakultása internátust létesített, ahova magyar kispapokat és papokat is vártak tanulni. Mikes más a következő évben élt a

magyar közösség erős megosztottsága nem könnyítette meg munkájukat.¹³⁰⁰ Mikesnek ebben az időben még egy papja dolgozott Franciaországban, Roubaixban.¹³⁰¹ Kurcz Imre¹³⁰² lelkész, aki 1930-tól Sarlay utódja lett a párizsi lelkészségben.¹³⁰³ Mikes tehát a személyes bátorítás gesztusát is gyakorolta, amikor a magyar közösséget támogatta személyes jelenlétével.¹³⁰⁴

Az ünnepség másnapján Mikes elutazott Luxemburgba a királyi család meglátogatására, ami – ismerve a püspök legitimista elveit és a királyi család iránti szoros elköteleződését – nem meglepő. Június 27-én Mikes felszállt a La France nevű hajóra Le Havre kikötőjében és elindult Amerika felé. A társaságában utazó kongresszusi elnökséggel hamar jó viszonyt alakíthatott ki, mert hamarosan sürgős levelet küldött Serédi primásnak a hajó fedélzetéről: „Alig szálltam hajóra már írok, de az ügy sürgős. Együtt utazom az Euch. Congressusok elnökségével, azt közölték velem, hogy ha 1936-ban (előbb nem lehet) Budapesten óhajtjuk a nemzetközi Euch Congressust megtartani, a meghívásnak most, Sydney előtt kellene megtörténnie Eminenciád részéről. Lehet a meghívást feltételes formában megtenni...”¹³⁰⁵ Valószínűleg ez az első írásos dokumentuma az 1938-as budapesti kongresszus előkészületeinek, azaz Mikes egyház-diplomáciai lépésének is köszönhető, hogy a magyar rendezés tervéről a kongresszus elnöksége értesült és azt kedvezően fogadta. Mikes ilyen irányú tárgyalásai valószínűleg az első tapogatózó kísérletek voltak, mielőtt a kérdést a primás hivatalosan is felvetette volna. Mikes pozitív választ tartalmazó levele után azonban már

lehetőséggel. Püspöki kar ülésének jegyzőkönyve 1924.október 15. 15. pont, 1925. október 14. 17. pont, BEKE 1992.1. kötet 143, 158.

¹³⁰⁰ DOBÓ KATALIN: *Párizsi magyar katolikusok jubileuma*. Életünk, XXXIV. évf. 9. szám 2002. szeptember 5. oldal; A kivándoroltak beszámolója szerint nagyon erős volt ezen a területen a kommunista propaganda, ami főleg a Párisi Munkás című lap segítségével osztotta meg a magyar közösséget. *Magyar levél Franciaországból*. Vasvármegye, 1929. november 24. 4.

¹³⁰¹ Észak-franciaországi város a belga határ mellett. 1928-ban mintegy 400 magyar család lakta. lsd. BENJAMIN JANICAUD: *Les missions religieuses au sein de l'immigration hongroise en France (1927–1940)*. <http://cdlm.revues.org/index4684.html> [2011. január 2.]

¹³⁰² Kurcz Imre már 1928-tól a Lille melletti roubaixi magyar bányászkolónia vándorpapja volt. *A szombathelyi egyházmegye schematizmus*. Szombathely, 1929. 125.; Kurcz Imre levele 1929. április 3. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1929.

¹³⁰³ A témáról bővebben: BORÓVI JÓZSEF: *A franciaországi magyar katolikus lelkészségek története. I. 1925–1945*, Szent István Társulat, Budapest 2000.

¹³⁰⁴ Mikes figyelme később sem lanyhult a franciaországi magyarok irányában. A kint dolgozó magyar papok többsége így a szombathelyi egyházmegyéből került ki. Miután Sarlay 1930-ban hazatért, Kurcz Imrét bízta meg a párizsi magyar lelkészi feladatokkal. A párizsi magyar nagykövet megpróbálta ezt megakadályozni, mert nem bíztak Kurczban, Roubaix-ban végzett munkájával elégedetlenek voltak. Villani magyar nagykövet levele dr. Walkó Lajos külügyminiszternek 1930. június 2., Böszörményi László miniszteri tanácsos levele Mikeshez 1930. június 23. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1930.; A nagykövetség álláspontja azonban hamarosan megváltozott. Böszörményi László miniszteri tanácsos levele Mikeshez. 1930. október 29. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1930., Kurcz Imrét 1932-től Kozma Ferenc követte a tisztségben. Kozma Ferenc levelei. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.; Ezzel egyidőben Szokoly Alajos neve is felmerült az elzászi magyarok lelki gondozására. Sarlay Géza levele 1929. december 23. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1929.; Szokoly azonban nem kapott francia vízumot, így csak 1934-től teljesíthette szolgálatát Grenoble-ban 1934–39 között. BORÓVI, 2000. 120–130.

¹³⁰⁵ Esztergomi Primási levéltár, Serédi Jusztinián magánlevelei 2457/1928. Mikes levele június 22-én kelt, de ez valószínűleg elírás, mert aznap még úton volt Párizsba.

Serédi bátran „jelzi (a püspöki karnak – B.B), hogy több oldalról felmerült a kívánság: legyen egyszer Budapesten az eucharisztikus kongresszus”.¹³⁰⁶

A kongresszusi küldöttek július 4-én éjjel érkeztek meg New Yorkba. Mikes fogadására sokan megjelentek az amerikai magyarság papjai közül.¹³⁰⁷ Mikes egy időre elbúcsúzva útitársaitól a St. Mary's Home-ban szállt meg, majd másnap megtekintette az épülő új magyar katolikus templomot és a város nevezetességeit. Aznap késő este utazott tovább Dancsecs Imre¹³⁰⁸ és dr. Szabó János társaságában, akik közül előbbi Toledóig, utóbbi egészen Sydney-ig vele tartott.

A szombathelyi egyházmegyének ebben az időben több papja is volt az Egyesült Államokban és Kanadában, akik a kivándorolt magyarok lelki gondozását végezték.¹³⁰⁹ Dancsecs mellett 1928-tól Galambos József Bridgeportban, majd Throopban,¹³¹⁰ Kóczán Boldizsár¹³¹¹ Clevelandben, 1929-től Gáspár János Perth-Amboyban¹³¹² dolgozott. Megbízatásuk általában pár évig tartott és annak letelte után hazatértek és plébánosként folytatták papi hivatásukat. Elég szoros kapcsolatban álltak a püspökkel, gyakran tájékoztatták őt levélben problémáikról, konfliktusaikról, feladataikról. Ezeknek a papoknak meg kellett küzdeni a nyelvi, kulturális, gazdasági és egyéb nehézségekkel, így – ahogy az Párizsban is történt – Mikes látogatása azt mutatta, hogy figyelemmel kíséri munkájukat, támogatja őket és ez megerősítette

¹³⁰⁶ GERGELY JENŐ: *A püspöki kar tanácskozásai*. Bp., 1984. 142.

¹³⁰⁷ *Mikes János gróf szombathelyi püspök New-Yorkban*. Vasvármegye, 1928. július 21. Mikes amerikai érkezéséről és programjáról a lap e száma közöl leírást Galambos József toledói káplán levele alapján. A megjelentek közül a levél felsorolja Ghika György New yorki főkonzult, Chernitzky F. István bridgeporti plébánost, P. Peéri Bonaventúra New yorki plébánost, Szabó János dr. trentoni plébánost, P. Jambrik bp-i hittantanárt (bridgeporti), P. Szabó Brunó New yorki lelkészt, Feysz Hugolin woodbridgei plébánost, Dancsecs Imre volt toledói és Galambos József bridgeporti káplánt.

¹³⁰⁸ Dancsecs Imre 1925-től szolgált káplánként Toledóban, Ohio államban az Erie-tó partján és 1930-ban tért haza. Dancsecs Imre levele 1927. december 16, 1929. december 2. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1927.

¹³⁰⁹ A püspöki kar már 1922-ben foglalkozott a kérdéssel, mivel a jobb megélhetés miatt sok magyar pap vándorolt ki, akikkel az amerikai püspökök nagyon elégedetlenek voltak. Ezért az a kérés érkezett a magyar püspöki karhoz, hogy buzgó, jól felkészült papokat küldjenek, akik a magyar híveket lekipásztori ellátását magas fokon teljesítik. A püspöki kar ülésének jegyzőkönyve. 1922.október 11. 5. pont. BEKE 1992. 103–104.

¹³¹⁰ Galambos József Bridgeportban töltötte kápláni szolgálatát, de plébánosával megromlott a viszonya, mivel munkájáért nem kapta meg a megállapított költségeket. Így kérte, hogy a hartfordi egyházmegyéből az altoonaiba tartozó Throop bányásztelepre mehessen. Az engedélyt 1929 végén megkapta, ettől kezdve Throopban szolgált és 1938-ban végleg letelepedett az Egyesült Államokban. Galambos József levelei 1929. október 16, 1930. január 17, december 9. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1929-30.; SZEL AC 1938/56.

¹³¹¹ Kóczán Boldizsár 1926 óta volt kint a clevelandi Szent Erzsébet plébánián és 1930-ban tért haza. Kóczán Boldizsár levelei 1929. március 3, április 10, május 14, május 16. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1929.

¹³¹² Perth Amboyban az 1913-ban kiküldött Horváth Lőrinc töltötte be a Magyarok Nagyasszonya hitközség plébánosi állását. Az ő kérésére 1929 tavaszán engedélyezte Mikes, hogy Gáspár János községi káplán három évre kiutazzon. Horváth Lőrinc levelei 1929. április 18, június 27, Gáspár János levelei 1930. július 7, 1931. május 5., Mikes levele John J. McMahon trentoi püspökhöz 1930. (dátum nélkül) SZEL Mikes János iratai. Missilis 1929-31. Gáspár utóda 1932-től Kiss Gyula lett Perth Amboyban. Kiss Gyula levelei. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.

hivatásukat.¹³¹³ Hazatérése után javasolta is a püspöki kar ülésén, hogy az amerikai magyar papok közül legyen kijelölve valaki, aki a kintiek és a magyar hierarchia (Esztergom) között tartja a kapcsolatot és közvetít.¹³¹⁴

Mikes útjának amerikai szakaszáról kevés információt közölnek a források. Bár több meghívás is érkezett a püspökhöz, hogy látogassa meg például a Szociális Testvérek buffalói otthonát,¹³¹⁵ nem tudjuk, hogy erre sor került-e. Ami biztos, hogy kanadai látogatásának célja a Saskatchewan államban lévő Stockholm¹³¹⁶ felkeresése volt, ahol a helyi magyar egyesület megalakulásának negyedszázados évfordulóját ünnepelte.¹³¹⁷ Erről fénykép is maradt Mikes hagyatékában.¹³¹⁸ Mikes a belügyminisztert és a magyar kormányt képviselte a jeles ünnepen.¹³¹⁹ A kanadai útról Mikes már hazaérkezve mesélt és főleg az ország nagysága és zord éghajlata kápráztatta el. Gazdag és nagy jövő előtt álló országnak írta le, amely várja az újabb bevándorlókat, akiket azonban Mikes óv, mert a könnyen megszerezhető föld csábító, de a körülmények nagyon nehezek Kanadában. Székely említést¹³²⁰ tesz arról, hogy Mikes is vásárolt földet, de erről hiteles bizonyíték nem maradt fenn.¹³²¹ Stockholmon kívül még mintegy tíz magyarul lakta település¹³²² felkeresése szerepelt a programban, majd Banffba utazott, ahol csatlakozott útítársaihoz.¹³²³

Az út további részéről szinte semmi információt nem sikerült találni. Mikes előadásából tudni lehet, hogy járt a nyugati parton, majd újból az óceán következett. Nagyon tetszett Honolulu a sok virággal és a parlamenttel. Új-Zélandról¹³²⁴ megjegyezte, hogy sok a gejzír és ott is járt a parlamentben.¹³²⁵ Azután Ausztrália következett, ahová augusztus 26-án érkezett meg.¹³²⁶

¹³¹³ Az amerikai magyar papok egészen más, Magyarországon szokatlan közegben találták magukat, mert az egyházak az államtól teljesen elválasztva, függetlenül, csak és kizárólag a híveik anyagi lehetőségeitől meghatározva működtek. Ez újszerűen hatott a lelkipásztori feladatok ellátására, pap és hívei viszonyára is. Erről tanúskodik Kóczán Boldizsár beszámolója. *Plébánia-alapítás Amerikában*. Vasvármegye, 1930. szeptember 7. 5.

¹³¹⁴ A püspöki kar ülésének jegyzőkönyve. 1929. március 13. 33. pont. BEKE 1992. 1. kötet 261.

¹³¹⁵ Brósz Klára levele. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1928. június 30. MÁTÉ kész tényként kezeli a buffalói látogatást, de jegyzetet nem csatol hozzá. MÁTÉ, 2011. 112.

¹³¹⁶ Stockholm svéd bevándorlók által alapított település Saskatchewan tartományban, Esterhazy szomszédságában. <http://www.stockholmsask.com/history.shtml> [2011. december 7.]

¹³¹⁷ *Kétezer ember ünnepelte Stockholm jubileumát*. Kanadai Magyar Újság, 1928. július 14.1.; Sántha Pál stockholmi magyar lelkész levelei 1929. augusztus 6, december 2. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1929.

¹³¹⁸ SZEL Mikes János iratai, fényképek

¹³¹⁹ *Mikes püspök nyilatkozik a Kanadai Magyar Újságnak*. Kanadai Magyar Újság, 1928. július 14. 2.

¹³²⁰ SZÉKELY, 2009. 177.

¹³²¹ Mikes halála után a család tudakozódott a kanadai földekről, de a püspök jó barátja, pénzügyeinek kezelője, Conrad Ottó nem tudott a dolgról. Werner Alajos levele. 1945. szeptember 10. SZEL Géfin Gyula hagyaték. Mikes János iratai.

¹³²² Például Plankett, Eszterházy, Békevár, Székelyföld, Máriavölgy, Wakaw, Regina, Saskatoon, Whitewood és Kaposvár. *Befejeződtek a stockholmi jubileumi ünnepségek*. Kanadai Magyar Újság, 1928. július 21. 6.

¹³²³ *Mikes püspök nyilatkozik a Kanadai Magyar Újságnak*. Kanadai Magyar Újság, 1928. július 14. 2.

¹³²⁴ Mikesről fényképet közölt a The Auckland Star augusztus 14-én. SZEL Mikes János iratai újságkivágás

¹³²⁵ *Mikes püspök beszámolója a Vas Megyei Kaszinóban*. Vasvármegye, 1929. január 31. 2.

Ottani programjáról nem maradt fenn semmi, csak beszámolója festi le nem túl pozitívan az ausztrálokat: lustának tartja őket, akik kevés munkával sok pénzt akarnak keresni; miközben minden munkásnak villája, autója van, aközben az ország eladósodott. „Szocialista uralom van.” – sommázza véleményét.¹³²⁷ Ázsiai útjáról eléggé határozott véleménnyel tért vissza. Beszámolójában főleg az ázsiai politikai helyzetről beszélt és sok megállapítása később helytállóan bizonyult. Indiában nagyra tartotta az angol uralmat, miközben Gandhi mozgalmát nem ítélte veszélyesnek. Annál inkább Japánt, amely az Egyesült Államok ellen fog fordulni Mikes szerint. Érdekes az a keserű megjegyzése, hogy Ceylonban többet kellett fizetnie a vízumért, mint társainak, mert a háborúban vesztes ország állampolgára.¹³²⁸ Ezek a benyomások természetesen ámulatra készítették hallgatóságát. Indiai tartózkodásáról fennmaradt naplórészletében a meglátogatott helyszínekről pár szavas, tömör leírást készített: mit látott, milyen benyomást tett rá a hely, miből épültek a falak, mi a szembetűnő a helyben.¹³²⁹ Aztán teljesen megszűnnek a források és már csak arról értesülünk, hogy Mikes hazatér.¹³³⁰ A Vasvármegyében Lingauer Albin főszerkesztő december 4-én vezércikket írt a püspök hazatérése előtt, amelyben csodálatát fejezi ki a világjáró iránt.¹³³¹

Mikes hazaérkezése valóságos diadalút volt. December 7-én virág- és zászlódíszbe öltöztették a várost, a püspököt a város vezetőiből álló küldöttség és éljenző tömeg fogadta.¹³³² Mikes eléggé meglepődött a jól megtervezett, külsőségeiben eléggé túlzó ünnepléstől, de minden bizonnal kedvét lelte benne. A köszöntők, az újságcikkek szinte hősként magasztalták és örömet fejezték ki hazatérése miatt. A következő hónapokban számos üdvözlő levél érkezett a püspöki palotába és mind gratulált a bátor és kivételes útért. Aztán következtek a meghívások a különféle társasági rendezvényekre, gyűlésekre, ahol Mikes érdekes és izgalmas előadások során beszélt el utazásának élményeit.¹³³³

¹³²⁶ *Mikes püspök augusztus 26-án érkezik Sydneybe.* Vasvármegye, 1928. augusztus 15. 2.; Fényképét közölte a Daily Telegraph augusztus 29-i száma. SZEL Mikes János iratai újságkivágás.

¹³²⁷ *Mikes püspök beszámolója a Vas Megyei Kaszinóban.* Vasvármegye, 1929. január 31. 2.

¹³²⁸ Uo.

¹³²⁹ SZEL Géfin Gyula hagyaték. Mikes János iratai.

¹³³⁰ Luttor Ferenc Rómából november 3-án kelt leveléből értesülhetünk arról, hogy Rómában fog megszállni hazatérése előtt. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1928.

¹³³¹ *Püspökünket várjuk.* Vasvármegye, 1927. december 4.

¹³³² *Hazaérkezett világgörülűl útjáról Mikes János gróf megyéspüspök.* Vasvármegye, 1928. december 8. 3.

¹³³³ *Mikes püspök előadása külföldi útjáról.* Vasvármegye, 1928. december 15. 3. Katolikus Kör estélye; 1929. január 5. Magyar Nők Szent Korona Szövetsége szombathelyi csoportjának gyűlése; január 16. Emericana szombathelyi csoportjának kiskáptalanja a tisztai kaszinóban. *Mikes püspök ünneplése Budapesten.* Vasvármegye, 1929. január 17. 1.; *A megyéspüspök tegnap a Vas megyei Casinóban ismertette útját.* Vasvármegye, 1929. január 31. 2. Baranyai Lajos levele a Központi Sajtóvállalattól, amelyben interjút kértek Mikestől az úttal kapcsolatban. 1929. január 8. Az interjú a Nemzeti Újság január 13-i számában jelent meg. *Mikes János nyilatkozik világgörülűl útjáról.* Nemzeti Újság, 1929. január 13. 9.

Az út végéről annyit tudunk, hogy az eredeti programhoz képest lerövidült és kimaradt belőle a szentföldi zárandoklat. Székely László Mikesről írott könyvében¹³³⁴ ezt azzal magyarázza, hogy útközben megbetegedett maláriában, bár a Püspökvár ezt a Vasvármegyében december 5-én cáfolta.¹³³⁵ Az Európába való visszaérkezést követően terv szerint elvégezte ad limina látogatását Rómában és ezt követően tért haza. 1929 februárjában osztotta meg az egyházmegye híveivel gondolatait, tapasztalatait az úttal kapcsolatban. Főleg a lelki dolgokról írt: „Mikor Amerika földjére léptem (...) elszédítettek ott a technikának, a mérnöki tudománynak alkotásai, az ügyesség, az élelmesség, de láttam sok szomorú dolgot is. A pénz és az élvezet bálványait imádja rengeteg ember, a lelki igény kevés, az erkölcsök ingatagok s az önzés nem törődik avval, hány embert gázol le útjában. Ebben a sivár tengerben a legszebb zöldellő sziget a 20 milliós katolikus egyház.”¹³³⁶

Összességében Mikes 1928-as utazása valóban merész vállalkozás volt, amely a korban ritkának számított. Több célja volt, ezeket sikeresen teljesítette. Az első, hogy személyében megmutatkozott a magyar katolikus egyház a világban és felhívta a figyelmet Magyarországra. Előkészítette, megindította a felkészülést a budapesti kongresszusra. Kifejezte a magyar katolikusok támogatását a nyugati szórványban élő magyarok felé, bátorítást adott közösségeiknek, papjaiknak. Persze a sok élmény Mikest is gazdagította és nagyon sok új ismeretséggel ajándékozta meg. Ezek közül néhány tartós is maradt, mint például Alexander cottayami püspök barátsága.¹³³⁷

Az eucharisztikus mozgalomhoz továbbra is hű maradt és bár a következő, Karthágóban rendezett ünnepségre¹³³⁸ nem, de az 1932-es dublini kongresszusra elutazott, sőt a küldöttséget is ő vezette. Rajta kívül Shvoy Lajos¹³³⁹ székesfehérvári püspök, Horváth Győző kalocsai segédpüspök és más javadalmások, papok¹³⁴⁰ és világiak is részt vettek a kongresszuson. A küldöttség vonattal utazott Brémába, ahonnan hajóval keltek át a Brit-

¹³³⁴ SZÉKELY, 2009. 177.

¹³³⁵ *Diadalkapu várja a hazaérkező Mikes püspököt*. Vasvármegye, 1928. december 5. 2.

¹³³⁶ SZEL Püspöki körlevelek 1929. I.; Mikes püspök böjti szózata. Vasvármegye, 1929. február 27. 2.

¹³³⁷ Alexander Churaparambil (1877–1951), Kottayam szír-malabár rítusú püspöke. Mikes levélben tartotta vele a kapcsolatot, majd 1932-ban vendégül látta Répceszentgyörgyön és Szombathelyen és együtt utaztak a dublini eucharisztikus kongresszusra. Barátságuk jelképeként Mikes püspöki gyűrűt ajándékozott neki. Alexander püspök levele 1928. december 1. és dátum nélkül 1929. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1929.; Lippay Lajos, a jeruzsálemi osztrák-magyar zárandokház igazgatójának levele 1932. április 25, Alexander püspök levele 1932. augusztus 31. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932. A püspök mellett fennmaradt Moór Károly zenetanár levele Aucklandből, Új-Zélandról, akivel utazása során találkozott. 1931. november 23. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1931.

¹³³⁸ Zichy János levele 1930. február 3. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1930.

¹³³⁹ O'Reilly szervezőbizottsági igazgató levele 1932. április 13. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.

¹³⁴⁰ Tóth Tihamér rektor, báró Wenckheim Frigyes jáki apát, Batthyányi-Strattmann László herceg stb. Országos Katolikus Szövetség 1932. április 20-án kelt levele SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.; O'Reilly szervezőbizottsági igazgató levele 1932. május 10. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.

szigetekre.¹³⁴¹ A kongresszuson június 24-én külön magyar szekciót is szerveztek, hogy nyomatékosítani tudják a magyar jelenléte és ez által is fel tudják hívni a közvélemény figyelmét a magyar kérdésre.¹³⁴² Mikesre nagy benyomást tett az írek vallásossága és sok párhuzamot vélt felfedezni az ír és a magyar nép habitusa, történelme, múltbeli és jövőbeli sorsa között.¹³⁴³ Mikes utazásáról értesült az Angol Katolikus Külügyi Tanács is, méghozzá a Magyar Revíziós Liga Londoni Titkárságától¹³⁴⁴ és felkérte, hogy tartson előadást a magyar katolikuság helyzetéről.¹³⁴⁵ Ő igent mondott a felkérésre és Dublinból visszatérőben július 14-én „A katolicizmus helyzete az Ausztria-Magyarországból alakult utódállamokban” címmel¹³⁴⁶ nagy sikerű előadást tartott Londonban. Az előadás, bár inkább egyházi oldalról közelítette meg a kérdést, jól illeszkedett a magyar kormányzat revíziós propagandájába és ezzel Mikes is tisztában volt. Ezért elküldte az előadás tervezetét Serédi hercegprímásnak, aki több észrevételt is tett előzetesen a szöveghez és felhívta Mikes figyelmét néhány olyan pontra, amely esetleg kellemetlen visszhangot válthatott volna ki a környező államok kormányai részéről.¹³⁴⁷ Óvatossága mindenesetre figyelemre méltó. Az előadást ismertette a *Catholic Times*¹³⁴⁸ és így komolyabb médiafigyelmet kapott, ami pontosan illeszkedett a magyar hatóságok terveibe.¹³⁴⁹ Bár a magyar ügy támogatója, Lord Rothermere is értesült az előadásról, azon személyesen nem volt jelen kanadai utazása miatt,¹³⁵⁰ viszont Mikeshez ajánlott egy személyes küldöttet, akinek a révén alaposabb tapasztalatokat remélt a magyar helyzetről a püspök révén.¹³⁵¹ Mikes útja során rövid skóciai kitérőt is tett és több új

¹³⁴¹ Uo.

¹³⁴² O'Reilly szervezőbizottsági igazgató levele 1932. május 20.; Horváth Győző kalocsai segédpüspök levelei 1932. március 31., április 1., április 14., április 22. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932. Ezekben Horváth igen nagy jelentőséget tulajdonít a magyar részvételnek, és nagyon sajnálja, hogy nem Serédi maga képviseli a magyar ügyet, ugyanakkor örömet fejez ki, hogy Mikes személyében méltó szónoka lesz a magyar küldöttségnek.

¹³⁴³ *A dublini eucharisztikus világkongresszus vezérgondolatai. Gróf Mikes János püspök előadása.* Örökimádás, 1932. 11. szám 164–166.

¹³⁴⁴ A Magyar Revíziós Liga londoni kirendeltségének vezetője, Hordósy Iván nagy aktivitást fejtett ki és számos előadást tartott illetve szervezett a magyar ügy támogatására. ZEIDLER MIKLÓS: *A revíziós gondolat.* Pozsony, 2009. 130.

¹³⁴⁵ Hordósy Iván levele 1932. április 12. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.

¹³⁴⁶ Hordósy Iván levele 1932. május 9.; Angol Katolikus Külügyi Tanács 1932. június 28-án kelt levele. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.

¹³⁴⁷ Serédi Jusztinián levele 1932. június 14. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.

¹³⁴⁸ *Where the church fights for its life – Anti-Catholic Forces At Work In Central Europe.* Catholic Times, 1932. július 29.; Hordósy Iván levele 1932. október 6. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.

¹³⁴⁹ Dr. Kollarits Jenő levele 1932. július 20.; A Nouvelle Revue de Hongrie szerkesztősége által 1932. november 28-án küldött levél.; Luttor Ferenc 1932. július 28-án kelt levele. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.

¹³⁵⁰ Hordósy Iván levele 1932. június 22.; Lord Rothermere levele 1932. június 20. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.

¹³⁵¹ Hordósy Iván levele 1932. október 10. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.

ismeretséget is szerzett.¹³⁵² Mikesnek ez volt az utolsó részvétele az Eucharisztikus Kongresszusokon, bár tervezte, hogy a következő, Buenos Airesben rendezendő is részt vesz, de erre már nem került sor.¹³⁵³

Nem csak ezek, az eucharisztikus mozgalomhoz kötődő nyilvános szereplések voltak az egyetlenek, amelyek Mikes aktív külföldi fellépését jelentették. 1931 tavaszán hivatalos magyar küldöttséget vezetett egyházi és világi férfiak részvételével Lengyelországba. A küldöttségben gazdasági szakemberek, a kultúra és a katolikus egyház képviselői utaztak Varsóba. Valószínűleg a szintén utazó gróf Csekonics Ivánnak lehetett fontos szerepe az út megszervezésében, aki legitimistaként Mikes egyik bizalmas híve volt. Csekonicsnak komoly érdemei voltak a magyar–lengyel kapcsolatok építésében, hiszen ő hozta létre Magyarország varsói nagykövetségét, amelyet 1919–1922 között vezetett is.¹³⁵⁴ Ebből az időből bizonyára fontos kapcsolatai származtak, amelyeket a későbbiekben is hasznosíthatott. A küldöttség Varsóban a magyar borkiállítást nyitotta meg egyházi szertartás keretében, amelynek főcelebránsa Mikes volt.¹³⁵⁵ Másnap beszédet mondott a varsói szeminárium hallgatóinak, amelyben a lengyel–magyar barátságot és közös sorsot méltatta.¹³⁵⁶ A küldöttség néhány tagjával ezt követően Poznanba utazott Hlond bíborshoz, akivel jó kapcsolatokat ápolt a szaléziak révén, majd Krakkóban zárult a lengyelországi utazás. Az út hatására 1932-ben Varsóban megalakult egy magyar–lengyel aktivista csoport, amely a két ország szorosabb együttműködését irányozta elő. Támogatta a magyar revíziós törekvéseket különösen Kárpátalja visszacsatolásával a közös lengyel–magyar határ megteremtése érdekében.¹³⁵⁷

¹³⁵² Arnold Williams, a Southamptoni férfikórus vezetőjének levele 1932. augusztus 16., Ian Bailey levele 1933. szeptember 30.; Walter Schneider levelei 1933. február 1. és 1934. március 12.; Philip nevű ismeretlen író 1932. június 28-án kelt levele. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932-34.

¹³⁵³ 1932. november 9-én kelt levél olvashatatlan aláírással a Külügyminisztériumból. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.

¹³⁵⁴ Csekonics Iván gróf (1876–1951), politikus, diplomata, varsói magyar nagykövet. A Budapesti Tudományegyetemen állam- és jogtudományokból doktorált 1900-ban. Még abban az évben az Osztrák–Magyar Monarchia vatikáni követségi attaséja lett. Ezután követségi titkárként működött a Monarchia szentpétervári (1905–1908), párizsi (1908–1909), londoni (1909–1911), washingtoni (1911–1912), stockholmi (1912–1913), és berlini (1913) nagykövetségén. A német megszállás alatt lévő Varsóban az Osztrák–Magyar Monarchia kirendeltség-vezetője, a központi hatalmak kapitulációja után felszólamlási biztos. Ő hozta létre Magyarország varsói nagykövetségét, 1919-től 1922-ig vezetője is volt. Legitimista magatartása miatt azonban 1922-ben rendelkezési állományba helyezték, 1923-ban pedig nyugdíjazták. A két világháború között a legitimista mozgalom egyik vezető személyisége, a Magyar Férfiak Szent Korona Szövetségének elnöke 1935-től. Később a Központi Sajtóvállalat végrehajtó bizottságának elnöke. 1931 és 1935 között a Képviselőház tagja, Szombathely képviselője volt a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt színeiben. 1937 és 1944 között pedig az örökös jogú főrendi családok küldötteként a Felsőház tagja volt. Ezen túl a Magyar–Lengyel Kereskedelmi Kamara elnöke, a Magyar Külügyi Társaság társelnöke, valamint a Society of the Hungarian Quarterly ügyvezető alelnöke is. http://hu.wikipedia.org/wiki/Csekonics_Iv%C3%A1n [2013. február 18.]; http://www.ogyk.hu/regi_honlap/e-konyvt/mpgy/alm/al931_36/62.htm [2013. február 18.]

¹³⁵⁵ *Hírek. Mikes püspök lengyelországi útja.* Vasvármegye 1931. április 17. 4.

¹³⁵⁶ *Mikes püspök nagy beszéde Varsóban.* Vasvármegye, 1932. április 23. 3.

¹³⁵⁷ A varsói magyar–lengyel aktivisták nyílt levele. 1932. július 1. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.

Mikes további szerepet ezen ügyben nem vállalt, a lengyel kapcsolatok ápolását másoknak engedte át.¹³⁵⁸ 1933 szeptemberében Innitzer bécsi bíboros meghívására¹³⁵⁹ részt vett a Bécsi Katolikus Napokon, de ezt követően utazásai már inkább a pihenést, gyógykezelést, illetve egyéb személyes célokat szolgálták. 1934. évi – korábban említett – római útja már a lemondás folyamatába illeszkedett. Ezután inkább csak Budapestre utazott hivatalos vagy magánügyek intézésére, illetve több alkalommal üdült Balatonfüreden is. Nagyobb utakra nem vállalkozott. Székely még említi ugyan a második világháború alatt Rómába tett útját, ezt azonban más forrással nem sikerült igazolni.¹³⁶⁰ Mindenesetre a '20-as évek második felében – hazai visszavonulása után – és a 30-as évek elején igazi külpolitikai képviselője volt a magyar egyháznak: diplomáciai képességeit, széleskörű kapcsolatait az ország és a magyar katolicizmus szolgálatába állította.

A MŰVÉSZETEK PÁRTFOGÓJA

Mikes János negyedszázados püspöki működése alatt az egyházmegye és a püspöki székhely is sokat változott. A püspök nagyon kényes volt a gondozott, karbantartott épületekre és művészeti tárgyakra, emlékekre. Ő maga nagy műkedvelő volt. Saját ízlése szerint rendezte be az addig szinte üres répceszentgyörgyi kastélyt, új bútorokkal és festményekkel gazdagította a püspöki palotát is. Régiségkereskedőktől fennmaradt levelek tanúsítják, hogy szerte Európából vásárolta a legválogatottabb ötvöstárgyakat, festményeket és bútorokat.¹³⁶¹ A zsirai kastélyból három vagonra való értékes bútort vett meg szinte fillérekért.¹³⁶² Az ikervári Batthyányi-kastélyból kovácsoltvas kapukat szerzett meg, amelyek ma is ott vannak a püspöki kert és a székesegyház között. A palota lépcsőházát díszíti Juan Correa¹³⁶³ Kálvária című 1681-ben készült festménye, amely a Monarchia utolsó mexikói nagykövetétől került a püspök tulajdonába.¹³⁶⁴ Kárpitoztatta a palota termeit és új csillárokat vásárolt a székesegyház számára is. A püspököt nemcsak kiváló ízlése, hanem pompaszeretete is arra sugallta, hogy

¹³⁵⁸ Széchényi Károly gróf levele 1932. szeptember 9. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.

¹³⁵⁹ Innitzer bíboros levele 1933. április 26.; Dolfuss kancellár távirata 1933. október 3. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1933.

¹³⁶⁰ SZÉKELY, 2009. 145., 181.

¹³⁶¹ Dr. Jajczay János levele Rómából 1929. december 21., Ditta Gasparri e Boesch levele 1930. július 7. Magyar–Olasz Bank levele 1930. május 4., amelyben az Vatikán 1939-ben kibocsátott éremsorozatát ajánlotta megvételre (nem vásárolta meg), Gombos Árpád 1931. október 9-én kelt levelében egy Mednyánszky László képet ajánlott 50 \$-ért (nem vette meg). SZEL Mikes János iratai. Missilis 1929–31.

¹³⁶² SZÉKELY, 2009. 172.

¹³⁶³ Juan Correa (1646–1716), a mexikói barokk festészet kiemelkedő festője.

¹³⁶⁴ Rott Lóránd levele 1917. szeptember 30. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1927.

gazdagon, értékes tárgyakkal berendezett legyen a lakóhelye. „Mikes püspök grand Seigneur akart lenni s így illusztrálni a főúri és főpapi méltóság nagyszerűségét.”¹³⁶⁵

Minderre szükség is volt, hiszen a püspöki palota a leírások szerint elég szegényes volt belső berendezését tekintve Mikes megérkezésekor.¹³⁶⁶ 1912-től látványosan gyarapodott a palota a püspök által vásárolt ízléses, művészi tárgyakkal.¹³⁶⁷

1913-ban többekkel együtt részt vett a Múzeumbarátok Egyesületének megalakításában, amelynek alelnökévé is választották. Az egyesület azt a célt tűzte ki, hogy segítsen értékes műtárgyak beszerzésében magyar múzeumok számára.¹³⁶⁸ Kezdeményezte a püspöki palota berendezésének és értékeinek országos oltalom alá vételét,¹³⁶⁹ és ha kellett, szót emelt a város régi műemlékei érdekében is.¹³⁷⁰ A palota kincseiből szívesen kölcsönzött kiállításokra. 1912-ben a helyi Kultúrpalotában műtörténeti kiállítást rendeztek többek között az egyházművészeti gyűjtemény részvételével.¹³⁷¹ Az 1913-ban megrendezett szombathelyi képkiallításon vásárolt is: Feszty Árpád: Esthangulat és Pálya: Napsugaras udvar című festményeit.¹³⁷² „Jelszava az volt: ami megvan, az már nem könnyen tűnik el.”¹³⁷³ Állítólag szóban többször is úgy nyilatkozott, hogy „amennyiben másként nem intézkedem, mindaz, ami a palotában van, a püspökség tulajdonában marad.”¹³⁷⁴ Így a szombathelyi püspöki palota az ország egyik legszebb barokk palotájává válhatott. Fővédnöke volt a Magyar Festők, Szobrászok, Építészek és Iparművészek Társasága Egyházművészeti kiállításának is 1930-ban.¹³⁷⁵

Természetesen nemcsak saját környezetét szépítette. Negyedszázados működése alatt anyagi és főleg erkölcsi támogatásával számtalan új templom épült az egyházmegyében pl. Zalalövön, Babosdöbrétén, Bozzaiban, Kálócfán, Szemenyén, illetve Szombathelyen a Szent Quirin plébániatemplom. Átépítették a sárvári és rábakovácsi templomokat és a székhelyén

¹³⁶⁵ SZÉKELY, 2009. 78.

¹³⁶⁶ SZÉKELY, 2009. 85.

¹³⁶⁷ A szombathelyi püspökvár és a szentgyörgyi kastély berendezéseinek leírása (1939). SZEL Káptalani Levéltár. Közli: H. SIMON KATALIN: *Mikes főpásztor művészeti és kulturális öröksége püspöki székhelyén*. Kézirat. SZEL 2011. 101–106.; Lásd 4. és 5. sz. melléklet

¹³⁶⁸ Múzeumbarátok Egyesülete. *Művészet*, 1913/12. 408–412.

¹³⁶⁹ SZEL AC 1928/437.

¹³⁷⁰ SZEK. Géfin Gyula hagyaték. I. G/2.

¹³⁷¹ *Műtörténeti kiállítás*. SZÚ, 1912. szeptember 22. 4–5.; SZEL körlevelek 1912. X. nr. 3883.

¹³⁷² *A püspök a képkiallításon*. SZÚ, 1913. március 18. 5.

¹³⁷³ *Gróf Mikes János megyéspüspök lemondott*. Vasvármegye, 1936. január 8. 2.

¹³⁷⁴ Elszámolás Mikes János gróf c. érsek dolgairól. SZEL Vasvár–Szombathelyi Székeskáptalan Levéltára. Vegyes iratok. Fasc. 48., 1964/39.

¹³⁷⁵ SZEL AC 1930/242., 612., *Megnyílt az egyházművészeti kiállítás*. Vasvármegye, 1930. április 1. 2.

lévő Szent-Márton templomot is. Nagyszabású és a püspök számára különösen kedves volt a zalaegerszegi IV. Károly király emléktemplom felépítése 1927-ben.¹³⁷⁶

A '20-as években restauráltatta a székesegyházat. A renoválás során új vakolatot kapott az egyházmegye legnagyobb templomának teljes külseje és megtisztították az oszlopokat, kőpárkányokat. Kijavították a tető sérüléseit. A mellékbejáratok falát műmárvánnyal borították be és új csillárokat is beszerzett. A kupola freskóit szintén kijavíttatta.¹³⁷⁷ A székesegyház így eredeti pompájában ragyoghatott. Ekkor készült a püspök és édesanyja számára a székesegyházi kriptá is.¹³⁷⁸ Mikes 1927. június 14-én konsekrálta a felújított és addig csak benedikált templomot.¹³⁷⁹ Ezután érkezett meg a gróf Szapáry László és felesége által a püspök szabadulására felajánlott Madonna szobor, amit a róla elnevezett Madonna-kápolnában helyeztek el.¹³⁸⁰

Építkezései közül kiemelkedik a deficientia, a nyugdíjas papok otthonának bővítése. A nyugdíjas papok és hitoktatók lakóhelyéül szolgáló épület már szűk volt, ezért 1924-ben emelet-ráépítéssel tíz szobával bővítették a férőhelyeket. Az építési költségeket, amelyek elérték a 420 millió koronát, részben a püspök finanszírozta 100 millióval, az Egyházmegyei Takarékpénztár 200, a székeskáptalan és a szeminárium 25-25, az egyházmegyei papság pedig 70 millió koronával járult hozzá.¹³⁸¹ Az ezzel egy időben folyó székesegyházi munkálatokkal együtt az építkezések 2,5 milliárd koronába kerültek, amihez kölcsönt kellett felvennie. A Pénzügyi Központ 1 milliárd koronás magánkölcsönt¹³⁸² nyújtott a püspöknek, amelyek fedezetéül saját bérházát és kezesként egy meg nem nevezett 40 ezer hold birtokkal rendelkező barátját ajánlotta fel.¹³⁸³ A deficientia épületének bővítése olyan jól sikerült, hogy a ház továbbra is egystílusú, építészeti egységes alkotás maradt.

Mikes támogatásával számos egyházi, rendi intézmény épült. Ilyen volt Zalaegerszegen a ferences kolostor és a Notre Dame zárda épülete, Szombathelyen az Annunciáta nővérek anyaháza, a szaléziak Dr. Vass József tanoncotthona és internátusa, Kőszegen a domonkos nővérek iskolájának új épületszárnya. Kezdeményezésére új épület készült a Kelcz-Adelffy Fiúinternátus számára. Mikes maga tárgyalta Kőszeg város vezetőivel és megállapodásuk

¹³⁷⁶ GÉFIN, 1929. II. kötet 153–166.

¹³⁷⁷ SZEL AC 1923/1503.

¹³⁷⁸ GÉFIN, 1929. II. kötet 165.;

¹³⁷⁹ SZEL AC 1927/1410., 1472.

¹³⁸⁰ Szelepecz János muraszombati plébános levele 1926. november 11. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1926., *A székesegyház új Mária-szobrának megáldása*. Vasvármegye, 1928. június 17. 2., *Új műkincs a szombathelyi székesegyházban*. Vasvármegye, 1928. június 17. 5.

¹³⁸¹ SZEL Püspöki körlevelek 1924. II. nr. 1552.

¹³⁸² Mikes gróf Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszterhez írt levele 1924. november 7. SZEL AC 1924/2500.

¹³⁸³ Mikes levele a hercegprímáshoz 1924. december 15. SZEL AC 1924/3561.

alapján a püspökség eladta a városnak az internátus régi épületét az új tanítóképző céljára 200 ezer pengőért, míg a város 50 ezer pengővel és építőanyaggal támogatta az új internátus felépítését. Az épület Antal Dezső tervei szerint készült. Helyet kapott benne kápolna és uszoda is. A felszentelést 1929-ben maga a püspök végezte el.¹³⁸⁴

A művészi értékekre nemcsak ő maga, hanem a püspök hatására papjai is figyeltek. Pehm József 1929 januárjában javaslatot adott át a püspöknek, amely szerint létre kellene hozni egy öttagú egyházmegyei művészeti bizottságot, amely összeírná és felügyelné az egyházmegye összes művészeti értékét.¹³⁸⁵ Pehm levele néhány hónappal megelőzte a püspöki kar tavaszi ülését, amelyen az egyházművészeti feladatokkal foglalkoztak. A pápa 1925. szeptember 1-jén kelt rendelete alapján az egyházművészeti örökség védelmére ugyanis elhatározták az Országos Egyházművészeti Tanács, Központi Egyházművészeti Hivatal és az Egyházmegyei Egyházművészeti Bizottságok felállítását.¹³⁸⁶ Ennek alapján, 1931 nyarán a püspök felállította a Szombathelyi Egyházművészeti Bizottságot, amelynek elnöki tisztét magának tartotta fenn. Helyettese Wallner József apát-kanonok, előadója dr. Géfin Gyula vicerektor, titkára dr. Szendy László teológiai tanár lettek. Tagja volt még Fábián Gyula tanár, dr. Fára József főlevéltáros, gróf Erdődy Ferenc, dr. Palkó János főtanfelügyelő, Pável Ágoston múzeumigazgató-helyettes, Pehm József és Végh Gyula iparművészeti múzeumi igazgató.¹³⁸⁷ A Bizottság a következő években aktív szerepet játszott a műemlékek védelmében, új egyházi épületek tervezésében.

Szintén bővítette a püspökség könyvtárait is. A püspöki könyvtárat a palota első emeletén egy, a másodikban négy teremben helyezte el. Rendeletére Géfin Gyula újrendezte 1927-ben és különválasztották az értékebb Herzan-könyvtárat a többi műtől, mert európai viszonylatban is egyedülálló értéket képviselt.¹³⁸⁸ Ugyanekkor kezdődött meg a püspök saját magánkönyvtárának összeállítása, amelyet a palota kézikönyvtárában és a mellette lévő kis szobában helyeztek el. Géfin épp akkor dolgozott ezen, amikor a püspök a világszerte járta. 1928. október 31-én egy Jaipurban feladott képeslapján kérdezte Géfintől: „Sokat dolgozol-e a könyvtárban?”¹³⁸⁹ A könyvtár részére Würzburgban vásárolt 18. századi bútorokat,¹³⁹⁰ míg a zabolai kastélyból származó kandalló elé az indiai útról származó,

¹³⁸⁴ GÉFIN, 1929. II. kötet 166.

¹³⁸⁵ SZEL AC 1929/2095.

¹³⁸⁶ SZEL Püspökkari körlevél 1929. március 13., AC 1929/2095.

¹³⁸⁷ SZEL AC 1931/1243., 1345., Püspöki körlevelek 1931. V. nr. 1363.

¹³⁸⁸ Herzan Ferenc (1735–1804), a szombathelyi egyházmegye második püspöke több mint 5000 kötetes magánkönyvtárát hagyta az egyházmegyére, közöttük az értékes Piranesi rézmetszeteket. Bővebben: H. SIMON KATALIN: *A Herzan-könyvtár*. A Szombathelyi Egyházmegye Kincsei 3. Szombathely, 2010. 11.

¹³⁸⁹ GÉFIN, 1929. II. kötet 161., 505.

¹³⁹⁰ SZEL AC 1928/870., káptalani jegyzőkönyv 1928/23.

eredetileg háremablakként funkcionáló vörösréz rács került.¹³⁹¹ Ugyancsak itt nyert elhelyezést éremgyűjteménye is, amelyekből a csillárba is került hat darab.

Több fennmaradt levél tanúsága szerint kapcsolatban állt a korszak neves íróival: Herceg Ferencel, Tormay Cecillel,¹³⁹² Zilahy Lajossal, Nyíró Józseffel.¹³⁹³, Kosztolányi Dezsővel.¹³⁹⁴ Kezdeményezte az egyházmegye történetének megírását is, amely aztán Géfin Gyula tollából jelent meg 1929-ben.¹³⁹⁵

Sokat köszönhetett Mikesnek a zenei élet is. A székesegyházban elrendelte a gregorián énekek bevezetését.¹³⁹⁶ Ebben is követője volt X. Pius pápának.¹³⁹⁷ Támogatásával egyik tehetséges papnövendéke, Werner Alajos Rómában tanulhatott egyházi zenét.¹³⁹⁸ Hazaérkezve Werner megalapította a Schola Cantorum Sabariensis énekkart, amely 1933-ban kezdte meg munkáját. 50, 10–11 éves fiút válogattak ki és belőlük született meg a világhírűvé vált kórus, amely először 1934 végén mutatkozott be.¹³⁹⁹ Ezt követően egyre több koncertet adott,¹⁴⁰⁰ majd olyan névre tett szert, amely a Budapesti Eucharisztikus Kongresszus egyik főszereplőjévé tette.¹⁴⁰¹ Mikesnek a kórus létrejöttében játszott szerepét a megye főispánja is megköszönte.¹⁴⁰² De pártfogolta Palló Imre operaénekest,¹⁴⁰³ aki bemutatta neki az ifjú Ferencsik Jánost is.¹⁴⁰⁴ Mindezen művészetpártoló tevékenységével nemcsak az egyház, hanem az egész Nyugat-Dunántúl kulturális életének fejlődését előmozdította. Bár anyagi lehetőségei ezt nem mindig engedték meg, de kapcsolataival, erkölcsi támogatásával játszott kiemelkedő szerepéért valóban megilleti a mecénás jelző.

¹³⁹¹ H. SIMON KATALIN: *Mikes főpásztor művészeti és kulturális öröksége püspöki székhelyén*. Kézirat. SZEL 2011. 98.

¹³⁹² Székely állítása szerint Mikesről mintázta a Bujdosó könyvének főpajját. SZÉKELY, 2009. 188.

¹³⁹³ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1925–35., SzEK Kézirattár. Mikes János iratai.

¹³⁹⁴ Kosztolányit 1927. április 10-én fogadta Szombathelyen, aki jó barátja volt Géfin Gyula bátyjának. SZEL Géfin hagyaték. Géfin cédulák.

¹³⁹⁵ Kollányi Ferenc jáki apát levele 1928. május 7. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1928.; Géfin külön kutatásokat végzett Bécsben és Rómában a püspök megbízásából. Luttor Ferenc levele 1932. március 4. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.

¹³⁹⁶ SZEL AC zsin. ir. V. tanácskozó ülés jegyzőkönyve.

¹³⁹⁷ X. Pius törekedett a gregorián ismételt meghonosítására a liturgiában. Erről 1903-ban egy motu proprio is kiadott. *Az éneklő egyház*. Szombathely, 1937. 136–144.

¹³⁹⁸ GÁL JÓZSEF: *Schola Cantorum Sabariensis*. Szombathely, 1996. 56–57.

¹³⁹⁹ *Scola Cantorum*. Vasvármegye, 1934. november 18. 4., *A nagy kiindulás*. Vasvármegye, 1934. december 9. 1., GÁL, 1996. 69.

¹⁴⁰⁰ *A Scola hangversenye a püspökvárban*. Vasvármegye, 1935. május 17. 2.

¹⁴⁰¹ GÁL, 1996. 81–84.

¹⁴⁰² Ostffy Lajos főispán levele. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1934. dátum nélkül.

¹⁴⁰³ Palló Imre 1934. augusztus 18-án kelt levele. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1934.

¹⁴⁰⁴ SZÉKELY, 2009. 200.

A PÜSPÖKSÉG GAZDASÁGA

„Pénz dolgában kettőt tudott nagyon: pénzt teremteni és pénzt elkölteni” – írta Mikesről Székely László.¹⁴⁰⁵ Ám a pénzköltés dolgában kicsit sikeresebb volt, így gyakran került pénzügyi zavarba. Magánvagyonának összegét nem ismerjük, ám jelentős jövedelmei voltak pesti és bécsi bérházaiból, részvényekből és betétekből.¹⁴⁰⁶

Az egyházmegye vagyoni helyzete nagyon ingatag volt. A szombathelyi püspökség – a többi viszonylag későn alapított püspökséghez hasonlóan – nem tartozott a legjavadalmazóbb egyházi székek közé. A trianoni ország területen a csonka egyházmegyét nem számítva a Hajdúdorogi püspökséget megelőzve az utolsó előtti volt a birtok nagyságát tekintve. A trianoni béke a püspökség és a káptalan birtokát nem érintette.¹⁴⁰⁷

Az egyházmegyében 3 nagyjavadalom volt: a püspökség, a székeskáptalan és a papnevelde. A püspökség földbirtoka 1920-ban 4802 kataszteri hold volt, ebből vagyonvátság címén 17%-ot vettek el.¹⁴⁰⁸ 1925-ben a püspökségi birtok 4541, 1935-ben 4200 kataszteri hold volt. Ennek tiszta jövedelme 41.825 aranykorona volt. A székeskáptalan birtoka 1925-ben 6035, 1935-ben 5285 kataszteri holdat tett ki, aminek tiszta jövedelme 31.128 aranykorona volt. Mindkét birtok területe a vizsgált időszakban csökkent. A papnevelde viszont növelni tudta birtokát 2731-ről 2814 kataszteri holdra, amely 33.242 aranykorona jövedelmet hozott.¹⁴⁰⁹ A püspökségi birtok több tagban feküdt az egyházmegye területén: egy része saját kezelésben volt, más részeket bérletbe adtak. Ilyen volt a répceszentgyörgyi és felsőszelestei uradalom, amelyet a büki, majd a nagycenki cukorgyár bérelt,¹⁴¹⁰ illetve a sorokmajori uradalom, amelyet Mersich László magánbérelő művelt meg.¹⁴¹¹ Később a zalaegerszegi Nekeresd birtokot is bérletbe adták.¹⁴¹² 1935-ben a 4200 kat. holdnyi birtokból 3182 hold volt bérlőknek kiadva és csak 91 hold maradt a püspökség saját kezelésében.¹⁴¹³ A bérlők a bérleti díjon túl fizették az uradalmakat terhelő adókat és illetékeket, az uradalmak személyzetét, tűzbiztosítását, a cselédség nyugdíját, fenntartották az elemi iskolát, illetve természetben

¹⁴⁰⁵ SZÉKELY, 2009. 198.

¹⁴⁰⁶ Uo.

¹⁴⁰⁷ GERGELY, 1999. 275–276.

¹⁴⁰⁸ SZEL AC 1933/1971.

¹⁴⁰⁹ GERGELY, 1999. 285.

¹⁴¹⁰ EPL Csernoch János iratai. Cat. D/c 1916/5509.

¹⁴¹¹ Mersich László, a sorokmajori uradalom bérlőjének levele 1930. február 15, 1932. szeptember 10. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1930, 1932.

¹⁴¹² Kimutatás a Szombathelyi püspöki javadalom gróf Mikes János püspök részéről a Vallásalap részére történő átadása alkalmából 1936–40. Kimutatás a bérletekről. SZEL Vasvár–Szombathelyi Székeskáptalan iratai. Gazdasági iratok.

¹⁴¹³ GERGELY, 1999. 285.

szolgáltattak a püspökség számára szükséges egyéb terményeket, szolgáltatásokat (villamos áram, jégverem, gabona, tej, trágya).¹⁴¹⁴ A püspökségi birtokot érintő minden kérdésben a javadalmasnak engedélyt kellett kérnie az illetékes metropolitától, ebben az esetben az esztergomi érsektől. Mikes számtalan esetben fordult a prímáshoz ilyen engedélyért, amikor a birtokon új beruházást vagy javításokat eszközöltek, vásároltak vagy éppen eladtak a területből.¹⁴¹⁵ Így tehát mindig szabályosan járt el a püspökségi birtok tekintetében. Az eladások nagy birtoktesteket nem érintettek, inkább kiigazították a birtokhatárokat vagy területet engedtek át építkezések, cselédlakások, vasútépítés céljára. A birtok terület nagyobb mértékben a földosztáskor veszített.¹⁴¹⁶ Ennél azonban nagyobb gondot jelentett, hogy a birtok által termelt gabona¹⁴¹⁷ ára a gazdasági válság idején jelentősen esett,¹⁴¹⁸ így inkább ez okozta a javadalom jövedelmezőségének csökkenését.

A bevételek elmaradása mellett az egyházmegye kiadásai a kegyúri terhek fenntartási költségei miatt ugyanakkor nem csökkentek, sőt új plébániák és egyéb intézmények létesítésével és a közterhek növekedésével egyre emelkedtek. Ez a püspökség anyagi helyzetét erőteljesen befolyásolta.

A vagyoni kérdéseknek már püspökségének elején is nagy figyelmet szentelt. A bizonytalan és átláthatatlan vagyonkezelés miatt szükségesnek látszott, hogy szabályozzák újra az egész egyházmegye vagyongazdálkodását és szervezzék meg a pénzvagyon közös központi felügyeletét. Ez az igény hozta létre a már tárgyalt Szombathelyi Egyházmegyei Takarékpénztár Rt-t.¹⁴¹⁹ A gazdasági ügyek mindig is kiemelt feladatot jelentettek az egyházkormányzatban, főleg, hogy a püspökség ezen a területen egyre komolyabb nehézségekkel szembesült. Ez nem volt egyedi jelenség. Haller István 1927-ben készített kimutatása szerint a katolikus egyház elveszítette az ingatlanok 50%-át a trianoni határok

¹⁴¹⁴ Uo.

¹⁴¹⁵ EPL Vaszary Kolos iratai Cat. D/c. 1912/7812, Csernoch János iratai 1915/5094, 1914/4649, 4650, 3394, 314, 1913/7203, 4030, 1538, 1916/120, 5509, 1917/5516, Serédi Jusztinián iratai 1927/1425, 1928/752, 943, 1929/740

¹⁴¹⁶ Lékay és Mikes közlése szerint 622 holdat vettek igénybe a földreform céljára. EPL Cat. D/c. 1938/3506.; Székely 600 holdat említ, valószínűleg kerekítette az értéket. SZÉKELY, 2009. 148.

¹⁴¹⁷ Mikes által dr. Karafiáth Jenő vallás- és közoktatásügyi miniszterhez írt levél szerint 1932. február 13. SZEL AC 1932/292.

¹⁴¹⁸ A búza ára 1928 áprilisában 34 pengő feletti értékkel elérte a maximumát, majd csökkenésnek indult és 1931 nyarán már 10 pengő alá csökkent. Ezt követően lassú emelkedésnek indult, de 1933-ban is csak 14-15 pengőig emelkedett, ami fele a válság előtti áraknak. SZŐNYI GYULA: *A mezőgazdasági termények, élő állatok és állati termékek áralakulása*. Magyar Statisztikai Szemle 11. 1933. 4. szám 243.

¹⁴¹⁹ Mikes a püspöki kar 1918. április 26-i ülésén bemutatta a Takarékpénztár működésének öt évét, és ajánlotta a takarékpénztári formát mint az egyházi pénzkezelés lehetséges hatékony formáját. A püspöki kar helyeselte és maga is ajánlotta a felállításukat. EPL Csernoch János levelei Cat. D/c. A püspöki kar ülésének jegyzőkönyve 1918. április 26. 10. pont.

következtében, míg az ingó tőke 100%-át.¹⁴²⁰ Mikes a helyzetet a következőképp ítélte meg: „A katolikus egyház Magyarországon ugyanis a háború előtt Európa leggazdagabb egyháza volt. Óriási kiterjedésű földbirtokok fölött rendelkezett, amelyeknek nagy részét még ezer év előtt a magyar királyság megalapítójától Szent Istvántól kapta. Jellemző a magyar állam vallásos irányzatára az, hogy amíg Európában mindenhol bekövetkezett a szekularizáció, Magyarországon még ma is olyan úr a földjén az egyház, mint ezer év előtt volt. E földbirtokon kívül tetemes banktőkéi is voltak az egyháznak, amelyeknek összege együttvéve jelentős számú több millió fontot tett ki. E földbirtokból és tőkehozamokból tartották fenn a püspökségeket, az intézeteket, segélyezték a szegényebb plébániákat és karitatív intézményeket. Ma egyedül Csonka-Magyarország területén maradt meg az egyház földbirtoka úgy, ahogy volt. A gazdasági világbajok miatt azonban hozama oly kevés, adósságainak száma olyan nagy, hogy a 600 ezer holdnyi föld jövedelméből is alig marad már egyházi célra valami.”¹⁴²¹ Amikor Mikes ezt a nyilatkozatot tette, már évek óta súlyos adósságokkal küszködött a szombathelyi püspökség. Gergely Jenő kutatásai szerint a katolikus egyház nagyjavadalmai közül több a húszas években nagyon eladósodott. Ezt az állandó terhek, a nem hatékony gazdálkodás, illetve a javadalmakra háruló ad hoc kiadások okozták.¹⁴²² Az 1928-ban készült kimutatás szerint a szombathelyi püspökség 3914 kataszteri hold területű birtokának tiszta jövedelme 40.625 aranykorona volt, míg ezzel szemben a javadalom pénzügyi terhe 361.996 volt.¹⁴²³ Más nagyjavadalmak is komoly adósságokat halmoztak fel, például a kalocsai érsekség 3 milliárd korona kölcsönt vett fel, de terheit nem tudta fizetni, a szatmári püspökség birtokait pedig egy 210 ezer dolláros költsön terhelte évi 106.900 pengő törlesztéssel.¹⁴²⁴ Az egyházi javadalmak eladósodása miatt az ügygel a kormány is kénytelen volt foglalkozni.¹⁴²⁵

A szombathelyi püspökség is komoly adósságokba került. Mikes a székesegyház restaurálására és a papi nyugdíjas-otthon bővítésére 2,5 milliárd koronát költött, amihez kölcsönt igényelt a Pénzügyi Központtól. Ez magánkölcsön volt, ám mivel a püspökség épületeire fordította, közcélú szolgált.¹⁴²⁶ A kölcsönt Vass József népjóléti és munkaügyi

¹⁴²⁰ HALLER ISTVÁN: *Katolikus egyházi vagyon és protestáns államsegély. Egyenlő elbánást kérünk*. Bp. 1927. 38. Közli: CSIZMADIA ANDOR: *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*. Bp. 1966. 173.

¹⁴²¹ MIKES JÁNOS: *A katolicizmus helyzete az Ausztria-Magyarországból alakult utódállamokban*. Elhangzott Az Angol Katolikus Külügyi Tanácsban 1932. július 14-én. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1932.

¹⁴²² GERGELY, 1999. 304.

¹⁴²³ GERGELY, 1999. 306.

¹⁴²⁴ CSIZMADIA, 1966. 181–183., GERGELY, 1999. 304.

¹⁴²⁵ MOL K27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1938. március 11. 16/b. pont 17–27.

¹⁴²⁶ Mikes levele Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszterhez 1924. november 7. SZEL AC 1924/2500.

miniszter közbenjárására meg is kapta 17,5%-os kamatra.¹⁴²⁷ Mikes egy bérházát és egy meg nem nevezett barát 40 ezer hold birtokát ajánlotta fedezetül. A kultuszminiszter azonban ezt nem látta teljesen biztosítottnak, ezért a prímásnak kellett közvetítenie a püspök és a miniszter között kialakult vitában.¹⁴²⁸

A püspökség anyagi gondjai a '20-as évek második felében erősödtek igazán súlyossá és egyben állandósultak is olyannyira, hogy a helyzet a '30-as évek elejére kritikussá vált. A szombathelyi püspökséget 1928-ban már 361.996 pengő pénzügyi teher sújtotta,¹⁴²⁹ jóllehet a püspök 1929 októberében a vallás- és közoktatásügyi minisztérium megkeresésére még azt közölte, hogy a javadalmat kölcsön nem terheli.¹⁴³⁰ 1933 januárjában Mikes úgy nyilatkozott, hogy a püspökségnek 50 ezer pengő adóhátraléka van, amihez hozzáadódik a vagyonváltság 38 ezer pengős adóhátraléka is.¹⁴³¹

Közben nemcsak a javadalom, de a püspök is adósságokat halmozott fel, amiből a püspökséget kívánta kiségeteni. Ezeket újabb kölcsönök felvételével próbálta törleszteni, de 1929-től egyre nehezebben jutott hitelhez. A feltételek ugyanis egyre romlottak, a bankok egyre magasabb kamatot kértek vagy a püspökség bizonyos birtokait terhelték volna jelzáloggal.¹⁴³² Ezt azonban a püspök nem tehette meg, hiszen ehhez sem a püspökség metropolitája, az esztergomi érsek, sem a minisztérium nem járult volna hozzá. Ugyanezen ok miatt kellett elutasítania a nem pengő alapú hiteleket is.¹⁴³³ Mikes kölcsönért fordult a rokonaihoz,¹⁴³⁴ a püspökség bérlőihez,¹⁴³⁵ és az Egyházmegyei Takarékpénztárhoz is. A felvett hiteleket azonban rövid időn belül vissza kellett fizetni. Különösen a takaréknál fennálló 150.000 pengős kölcsön volt nagy, amire a takaréknál nem adott haladékosan. Mikes ezt

¹⁴²⁷ Dr. Vass József levele 1924. november 27. SZEL AC 1924/3561.

¹⁴²⁸ Mikes levele a hercegprímáshoz 1924. december 15. és Csernoch János válasza december 20. SZEL AC 1924/3561. Mikes a hercegprímáshoz írt december 15-i levelében magyarázta meg az ügyet. E szerint a kölcsönhöz szükséges közcélúságot igazoló nyilatkozatot csak a kormány adhatta ki. Mikes azonban ezt nem Klebelsberg-től kérte, mert vele éppen vitában állt. A vita oka az volt, hogy a vallásalapú pénzeket a miniszter egy banküzletbe kapcsolta be, amit a püspök, mint a vallásalapú felügyelő bizottság tagja ellenzett. Ezért el akarta kerülni a látszatát, hogy a minisztertől szívességet kér, úgyhogy inkább államtitkárához, Gévy-Wolff Nándorhoz fordult, aki az ügyet mégis a miniszter elé vitte. Ebből keletkezett a nézeteltérés. EPL Csernoch János iratai. Cat. D/c. 1924/4080.

¹⁴²⁹ GERGELY, 1999. 306.

¹⁴³⁰ SZEL AC 1929/1999.

¹⁴³¹ SZEL AC 1933/35.

¹⁴³² Mikes 1 millió pengő kölcsönre kért ajánlatot április 5-én. Fürst Bertalan levele 1929. április 10, május 15. A Vasmegeyei Általános Takarékpénztár Rt. Kölcsön ügyében írt elutasító levele 1929. szeptember 10. Ugyanilyen tartalmú levél a Nemzeti Hitelintézet Rt. vezérigazgatójától 1929. december 14. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1929.

¹⁴³³ Fürst Bertalan levele 1929. május 16, június 3, június 20, július 1, július 9. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1929.

¹⁴³⁴ Mikes Klementina 4000 pengőt adott kölcsön 1928 nyarán. Mikes Klementina levelei 1929. február 1, majd újabb levelek 1930. augusztus–december között. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1929–1930.

¹⁴³⁵ Mersich László, a sorokmajori uradalom bérlőjének levele 1930. február 15, 1932. szeptember 10. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1930, 1932.

sértődötten vette tudomásul, mert úgy ítélte meg, hogy az általa létrehozott takaréknem segíti a püspökség anyagi gondjainak a megoldását. A takarékpénztár azonban vállalva a felügyeleti jogot gyakorló püspökkel való konfrontációt is, nem vállalta az általa kezelt betétek kockázatát, hiszen nem látta biztosítottnak a hitel visszafizetését. Ez komoly összeütközéshez vezetett a takarékkal, főleg Rogács Ferenc kanonokkal.¹⁴³⁶ Mikes megvonta a bizalmát az általa kinevezett igazgatótanácstól, ami végül az utóbbiak lemondásával járt együtt, de haladékosan a takaréknem új vezetése sem adott. Mikes ekkor a saját vagyonához nyúlt: értékesítette bécsi házáat,¹⁴³⁷ megtakarításaiból fizette az adóhátralék egy részét,¹⁴³⁸ majd a pesti háza is sorra került.¹⁴³⁹ Végül a jó barát és egyben a püspök anyagi ügyeinek gondozója, tanácsadója, Conrad Ottó, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatója vette kézbe a személyes pénzügyek kezelését és nyújtott kölcsönt.¹⁴⁴⁰

Mikes erőfeszítéseket tett, hogy tartozásait törlessze. Még a palotából is kiköltözött és a Szentszék engedélyével¹⁴⁴¹ egy időre a Boda János halálával megürült kanonoki házba tette át lakását, hogy a püspöki háztartás kiadásait csökkentse.¹⁴⁴² Ez azonban kevésnek bizonyult. Így a kanonoki házból már a következő év tavaszán visszaköltözött a palotába.¹⁴⁴³ A rendezés érdekében 1933-ban a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fordult, aki a kérésnek eleget téve megvizsgáltatta a püspökség vagyoni helyzetét.¹⁴⁴⁴ A vizsgálat a törzstőkére, a földbirtokra, a nemesebb ingyenes felszerelési alagra és az épületek helyreállítására terjedt ki. Megállapítást nyert, hogy a javadalom jövedelme nem fedezte a szükségleteket, mert bár a terhei fennmaradtak, a törzsvagyon a kötvények elértéktelenedése miatt mintegy másfél millió koronával lett szegényebb, azaz szinte teljesen elveszett.¹⁴⁴⁵ Ennél fogva a vizsgálat megállapította, hogy a püspököt nem terheli felelősség a püspökség anyagi gondjaiért. A vallás- és közoktatásügyi miniszter Uher Károlyt miniszteri biztossá nevezte ki a

¹⁴³⁶ Dr. Rogács Ferenc levele 1933. február 17. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1933.

¹⁴³⁷ Dr. Ludvig Marenzi levele 1930. június 10, 1931. augusztus 21, 1932. április 29, dr. Bana István levele 1932. május 13, Teleki Pál levele 1932. augusztus 30. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1930–1932.

¹⁴³⁸ Conrad Ottó levele 1933. október 19, 31, november 8, 11. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1933.

¹⁴³⁹ Krumpholtz Oszkár levele 1929. január 12, dr. Kussbach Ferenc ügyvéd levelei 1929. február 8, 14, 15, Károlyi József levele 1929. május 21, június 6, Mikes levele dr. Heim István ügyvédhez 1930. február 17, dr. Ferdinándy László ügyvéd levele 1930. március 14, Wöller István levele 1930. április 12. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1929–30.

¹⁴⁴⁰ Egyben segítette Mikes Árminnak is a zabolai birtok fenntartásához kölcsönt szerezni a romániai bankokon keresztül. Conrad Ottó levele 1934. január 4, október 8. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1934.

¹⁴⁴¹ Angelo Rotta nuncius levele 1933. április 24. SZEL AC 1933/760.

¹⁴⁴² SZEL AC 1933/707., 1971.

¹⁴⁴³ Székely szerint nyomortanyának nevezte a házat, amely nem felelt meg arisztokrata ízlésének. SZÉKELY, 2009. 189.

¹⁴⁴⁴ Az egyházi javadalom felett a főkegyúr vagyongazdálkodást gyakorolta a mindenkori Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter által. A királyi hatalom megszűnése után is megmaradt ez a gyakorlat. GERGELY, 1999. 271.; *Újabb hírlapi kacsák a szombathelyi püspökség anyagi ügyeiről*. Vasvármegye, 1933. július 19. 3.

¹⁴⁴⁵ SZEL AC 1933/1971.

javadalomba, aki a gazdálkodást felügyelte.¹⁴⁴⁶ A püspök a minisztérium engedélye után a püspökségi erdők rendkívüli kitermelését rendelte el, amelynek bevételét (kb. 120 ezer pengő) az állami tartozások fejében lekötötte az adóhivatalnak fizetési halasztás és kamatmentesség fejében.¹⁴⁴⁷ A kormány felajánlotta azt is, hogy ha a püspökség átad az általa meghirdetett telepítési programra földbirtokot, akkor annak értékét levonhatja a köztartozásokból.¹⁴⁴⁸ Ezzel azonban a szombathelyi püspökség nem élhetett, hiszen így is kevés birtoka volt.

A javadalom vagyoni helyzete azonban a miniszteri biztos felügyelete alatt sem rendeződött. Már a minisztérium is elismerte, hogy a püspökség bevételei nem képesek fedezni a legszükségesebb kiadásokat. Az 1934. évi költségvetési terv szerint mintegy 5651 pengő deficit volt várható.

<u>Bevételek:</u>	<u>Kiadások:</u>
1. Szombathelyi házak bérjövödelme 6.695 P	1. Adók 28.615 P 75 f
2. Bérbe adott ingatlanok jövödelme 24.904 P	2. Javadalmi terhek 11.402 P 60 f
3. Saját kezelésű ingatlanok 7.200 P	3. Kegyúri terhek 4.432 P
Összes bevétel 38.799 P	Összes kiadás 44.450 P 35 f
	Hiány: 5.651 P 35 f

A püspökség 1934. évi költségvetése

A minisztérium ezért elhatározta, hogy 30 ezer pengőt utal ki a püspökség számára. Ebből 6 ezret a hiányra, 24 ezret a püspöki háztartásra fordíthattak. Az összeget az üresedésben lévő szatmári kettős javadalomból kívánták előteremteni.¹⁴⁴⁹

A püspökségi javadalom kimutatása a Mikes lemondása utáni elszámoláskor¹⁴⁵⁰ a következőképp alakult:

A) Törzsvagyon	
I. Kötvényekben	1.445.800 korona
II. Készpénz	729 P 97 f
III. Törzsvagyon követelés kilépő püspöktől	4200 P
IV. Törzsvagyon kölcsönök kifizetve	

¹⁴⁴⁶ Uher Károly levele 1933. május 20, július 24. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1933.

¹⁴⁴⁷ SZEL AC 1933/2165., Pénzügyminisztérium levele 1933. december 21. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1933.

¹⁴⁴⁸ Madarász István levele 1933. január 5. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1933.

¹⁴⁴⁹ SZEL AC 1934/193., 740.

¹⁴⁵⁰ Kimutatás a Szombathelyi püspöki javadalom gróf Mikes János püspök részéről a Vallásalap részére történő átadása alkalmából 1936–40. SZEL Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan iratai. Gazdasági iratok.

B) Kilépő javadalmas által a törzstőke után járó fel nem vett kamatok (1934–35-ben)	62 P 69 f
C) Haszonbérleti szerződések jövedelme	14.400 P
D) Fundus nobilior (hiányzik)	31.043 P 44 f
E) Püspökségi birtok (4.138 kat. hold 1397 öl)	41.690 P 75 f
F) Sorokmajori rendkívüli fakitermelés jövedelme (kitermelt 12.611 m ³ fa értéke 139.026 P 24 F) a levonások után	53.394 P 16 f
G) A püspök tulajdonát képező termények és állatok	94.514 P 53 f
H) A kilépő javadalmas tulajdonát képező, a bérlőknek átadott állatok, vetések, termények	168.021 P 41 f
I) Kifizetetlen adók és köztartozások (108.463 P 30 F) a levonások után	68.011 P 73 f
J) Építkezések, beruházások értéke a törzstőke részére átvéve	115.822 P 21 f
K) Püspök javára eső tételek (vadászat stb. bevétele)	1.468 P 62 f
Összesen	
- A püspök terhére	286.333 P 75 f
- A püspök javára	285.374 P 93 f
Mikes terhére marad	958 P 82 f

Már az 1934.évi költségvetésből is látható volt, hogy a javadalom nem jövedelmezett annyit, amelyből elő lehetett teremteni a fenntartás költségeit. Így a vagyoni kérdést hosszabb távon nem lehetett megoldani a birtok feltőkésítése nélkül, amely a törzsvagyon pótlását jelenthette. Ez azonban a püspökség saját erejéből nem sikerülhetett, csak külső forrás bevonásával lehetett megoldható. A szanalás tehát elkerülhetetlenné vált. A kérdés már csak az volt, hogy ezt Mikessel vagy nélküle kell vagy lehet végrehajtani. A püspök vagyongazdálkodását heves támadások érték. A fentieket figyelembe véve azonban azt kell mondani, hogy az anyagi gondokért Mikest csak részlegesen terheli a felelősség. A püspökséget a törzstőke elvesztése, de a javadalmi kötelezettségek fennmaradása tette anyagilag instabillá. Ám ezt egy felelősebb gazdálkodással mérsékelni lehetett volna. Ugyanakkor a püspökséget éppen ebben a legyengült anyagi állapotban érte a gazdasági válságból fakadó dekonjunktúra, ami lehetetlenné tette, hogy önerejéből megszabaduljon a tartozásoktól. A feladat, hogy a javadalom bevételei és kiadásai közötti összhangot megteremtse, a püspökség következő betöltőjére várt.

MIKES LEMONDÁSA

A helyi sajtó 1936. január 5-én, az országos lapok 1936. január 8-án közölték a szenzációs hírt: gróf Mikes János megyéspüspök lemondott javadalmáról és 1935. december 31-ei hatállyal nyugalomba vonult.¹⁴⁵¹ A püspöki palota a hírt január 7-én hozta nyilvánosságra. A lapok részletes beszámolót közöltek az indokokról és a lemondás okairól.

A hivatalos indoklás szerint megromlott egészségi állapota miatt kérte felmentését Rómától. Betegsége két évvel korábban jelentkezett először és az orvosok szívkoszorúér-meszesedést és szívizomgyengeséget állapítottak meg nála.¹⁴⁵² Ez a betegség nyugalmat, stresszmentes életvitelt kívánna, amire a lapok szerint a püspök képtelen volt a püspökség rossz anyagi helyzete és az őt ért támadások miatt. A lapok szerint az állandó támadások és a folytonossá váló gondok miatt amúgy is rossz egészségi állapota 1935 folyamán annyira megromlott, hogy feladatát csak nagy erőfeszítések árán tudta ellátni. Az Est tudni vélte, hogy környezete ezt látva azt javasolta, hogy kérjen segédpüspököt maga mellé. De ezt elutasította, mert „a segédpüspök mellett nem tudná megállni, hogy ne érdeklődne püspöksége aktuális dolgai iránt”.¹⁴⁵³ A lapok szerint háromszor kérte Rómától nyugdíjazását, de csak a nuncius jelentése alapján fogadták el kérését.¹⁴⁵⁴

Lemondásával kapcsolatban akkor is és azóta is számos találgatás látott napvilágot. A Horthy-korszak egyháztörténetével foglalkozó irodalmak felületesen foglalkoztak eddig a kérdéssel.¹⁴⁵⁵ Kivétel nélkül azt állítják – szemben a hivatalos magyarázattal –, hogy Mikes csődbe vitte az egyházmegyét és ezért kényszerült lemondani. Meg kell tehát vizsgálni, hogy valójában mi is állt a lemondás mögött. Az eset komoly hírértékkel bírt a kortársak számára. Egyrészt a püspök személye miatt, másrészt váratlan és meglepő bekövetkezése miatt. Ebben az időszakban ugyanis nem volt szokás az egyházban, hogy az élethossziglan kinevezett püspökök és érsekek még életükben visszavonulnak tisztségükből. Ez csak részben magyarázható az egyházi előírásokkal, szokásokkal, másrészt igen kényes anyagi természetű problémákkal. Ugyanis a visszavonult főpapot továbbra is el kellett tartani, de ennek költségeit senki sem vállalta szívesen. Többnyire a korábbi javadalma terhére látták el

¹⁴⁵¹ LINGAUER ALBIN: *Gróf Mikes János megyéspüspök lemondott*. Vasvármegye, 1936. január 5. 1–2., *Gróf Mikes János szombathelyi püspök lemondott*. Az Est, 1936. január 8. 1–2., *Mikes János gróf szombathelyi püspök betegsége miatt lemondott méltóságáról és javadalmáról*. Új Magyarország, 1936. január 8. 5–6.

¹⁴⁵² SZÉKELY, 2009. 202.

¹⁴⁵³ *Gróf Mikes János szombathelyi püspök lemondott*. Az Est, 1936. január 8. 1–2.

¹⁴⁵⁴ *Mikes János gróf szombathelyi püspök betegsége miatt lemondott méltóságáról és javadalmáról*. Új Magyarország, 1936. január 8. 5–6.

¹⁴⁵⁵ CSIZMADIA, 1966. 182., GERGELY, 1999. 304.

állásának és tisztségének megfelelő szinten, de ez az utód javadalmát csökkentette. Persze azért voltak ilyen esetek Magyarországon is, de nagyon ritkaságszámba mentek. A trianoni békét követő határváltozások miatt idegen fennhatóság alá került püspökségek esetében előfordult, hogy a hatóságok nyomására távozni kényszerült a püspök. Ez történt gróf Batthyányi Vilmos nyitrai, Radnai Farkas besztercebányai és Papp Antal munkácsi püspökkel¹⁴⁵⁶ is. Az illetők tehát külső, politikai nyomásra cselekedtek, nem egészségügyi okokból váltak meg hivataluktól. Ezt követően címzetes érseki címet kaptak és valamely magyarországi egyházi javadalom vagy a Vallásalap jövedelmét élvezték.

Mikes esete azonban más volt és már jó egy évtizede nem történt lemondás püspöki javadalomról.¹⁴⁵⁷ Ezért lehetett szenzáció, hogy egy főpap egészségügyi problémáira hivatkozva kérte a felmentését. Persze már évek óta köztudott volt a püspökség rossz vagyoni helyzete, így adódott a lehetőség a sajtó számára a két ügyet összekapcsolni. Vizsgáljuk meg mi is állhatott a lemondás mögött.

A hivatalos közlemények szerint egészsége megromlott és ezért nem tudta ellátni tovább püspöki feladatait. Székely szerint szívkoszorúér-meszesedésben szenvedett, amely miatt három hónapig ágyban kellett feküdnie, majd később is kímélnie magát. Még a lépcsőn is úgy vitette fel magát, hogy kímélje a szívét.¹⁴⁵⁸ Utolsó püspöki körlevelében, amelyben bejelentette lemondását ugyancsak ezt írta: „A jó Isten betegséggel látogatott meg, amelynek következtében az igehirdetés, a hívek között való megjelenés, a papsággal való sűrűbb érintkezés és főleg a kormányzattal járó izgalmak és gondok viselése lehetetlenné vált nekem.”¹⁴⁵⁹ A hivatalos közegeknek írt búcsúlevelei szintén hasonló tartalommal születtek.¹⁴⁶⁰ A Székely által említett betegségre vonatkozóan nem állnak rendelkezésre Mikes orvosi leletei, de az biztosan megállapítható, hogy valamennyi, a betegségét tárgyaló forrás szívbetegségre utal. Ez azonban nem hirtelen jelentkezik, tehát meg kell vizsgálni, hogy voltak-e előzményei. A válasz erre határozott igen. A Vasvármegye 1934 ősztől egyre több alkalommal adott hírt Mikes betegeskedéséről. Először 1934. október 13-án közölték, hogy influenzában betegedett meg,¹⁴⁶¹ de a hónap végén már Bécsben tartott előadást. De úgy látszik, hogy nem gyógyult fel, mert november 11-én már megint a gyengélkedéséről írt a lap:

¹⁴⁵⁶ BALOGH MARGIT–GERGELY JENŐ: *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992*. Bp., 1996. 2. kötet 51, 55, 53.

¹⁴⁵⁷ Kivételt jelentett Zadravetz István tábori püspök nyugdíjazása, akik a frankügybe bukott bele.

¹⁴⁵⁸ SZÉKELY, 2009. 202.

¹⁴⁵⁹ SZEL Püspöki körlevelek 1936. I.

¹⁴⁶⁰ *Mikes püspök búcsúlevele a polgármesterhez*. Vasvármegye, 1936. január 26. 7., *Mikes János gróf megyéspüspök búcsúja Ostffy főispántól*. Vasvármegye, 1936. január 29. 4., *Mikes János gróf megyéspüspök búcsúja a törvényhatóságtól*. Vasvármegye, 1936. január 30. 5.

¹⁴⁶¹ *Napihírek*. Vasvármegye, 1934. október 13. 3.

orvosai két hetes ágynyugalmat rendeltek el.¹⁴⁶² November 24-én újabb két hetes pihenést írtak elő és még mindig nem tért vissza Budapestről.¹⁴⁶³ December 2-án aztán a Vasvármegye nagyobb cikket közölt a püspökről. A lap azt írta, hogy a püspöknél az influenza szövődményeként kisebb szívbántalmak léptek fel, ezért az orvosai néhány hét pihenést javasoltak neki előbb a fővárosban, majd Répceszentgyörgyön.¹⁴⁶⁴ Még az édesanyja emlékére mondott misére sem tudott hazautazni.¹⁴⁶⁵ A beteget Serédi prímás is meglátogatta.¹⁴⁶⁶ Végül december 20-án tudhatták meg az olvasók, hogy megérkezett Répceszentgyörgyre, de néhány hónapig még mindig pihennie kell.¹⁴⁶⁷ Állapota úgy tűnik nem javulhatott, mert január végén orvosi tanácsra hosszabb pihenőre Sziciliába utazott, ahonnan február 1-jén küldött jelzést, hogy megérkezett.¹⁴⁶⁸ Az időt főleg Taorminán töltötte, ahol állapota lassú javulást mutatott.¹⁴⁶⁹ Erre utal, hogy március 28-án a Vasvármegye közölte, hogy Mikest fogadta a pápa. Ezt követően még nem tért haza, hanem Velencében pihent.¹⁴⁷⁰ Végül április közepén érkezett vissza Magyarországra, de egyelőre csak Budapestre. A húsvéti ünnepeket már az egyházmegyében töltötte, de a szertartások megtartására Grósz József győri segédpüspököt kérte fel.¹⁴⁷¹ Aztán hosszú idő után, június elején vette át ismét az egyházmegye kormányzását és a pünkösdi szertartásokat már ő vezette.¹⁴⁷² Ennek ellenére kímélte magát, mert a hónap végi papszentelésre ismét Grószt kérte fel, majd Répceszentgyörgyre utazott üdülni.¹⁴⁷³ Ezen a tavaszon már nem is vett részt a püspöki kar konferenciáján és betegségére hivatkozva távol maradt az őszi és az 1936 tavaszi üléstől is.¹⁴⁷⁴ Újból csak 1936 őszén vett részt az ülésen, ahol a prímás „kívánja, hogy megrongált egészséges helyreálljon...”¹⁴⁷⁵ Egészsége 1935 őszére kezdett helyreállni, és ezt

¹⁴⁶² *Napihírek*. Vasvármegye, 1934. november 11. 3.

¹⁴⁶³ *Napihírek*. Vasvármegye, 1934. november 24. 3.

¹⁴⁶⁴ *Mikes püspök betegsége*. Vasvármegye, 1934. december 2. 2.

¹⁴⁶⁵ Kappel János levele. 1934. november 30. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1934., *Napihírek*. Vasvármegye, 1934. december 13. 3.

¹⁴⁶⁶ Serédi Jusztinián levele 1934. december 1. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1934., *Napihírek*. Vasvármegye, 1934. december 14. 3.

¹⁴⁶⁷ Tauber Sándor levele 1934. december 4. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1934., *Mikes püspök megérkezett Répceszentgyörgyre*. Vasvármegye, 1934. december 20. 3.

¹⁴⁶⁸ *Napihírek*. Vasvármegye, 1935. január 24. 3, február 1. 3.

¹⁴⁶⁹ *Napihírek*. Vasvármegye, 1935. február 13. 3, február 28. 3.

¹⁴⁷⁰ *Mikes püspököt fogadta a pápa*. Vasvármegye, 1935. március 28. 1.

¹⁴⁷¹ *Napihírek*. Vasvármegye, 1935. április 13. 2. Grósz már az előző évben is vezette a nagyheti szertartásokat, amikor Mikes római zarándoklaton volt. Grósz József levelei 1934. január 22, március 5. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1934.

¹⁴⁷² *Napihírek*. Vasvármegye, 1935. június 5. 3.

¹⁴⁷³ *Napihírek*. Vasvármegye, 1935. június 23. 5., június 25. 3.

¹⁴⁷⁴ Püspöki kar ülésének jegyzőkönyve 1935. március 20, október 2, 1936. március 18. BEKE 1992. 2. kötet 67, 84, 100.

¹⁴⁷⁵ Püspöki kar ülésének jegyzőkönyve 1936. október 7. BEKE 1992. 2. kötet 119.

örömmel vették tudomásul az egyházmegye papjai.¹⁴⁷⁶ Mikes tehát valóban beteg volt és ez megnehezítette a tisztségéből fakadó feladatok ellátását. Gyakran hosszabb időt is kénytelen volt pihenéssel tölteni. A tárgyalt korszakban azonban nem Mikes lehetett az egyetlen beteg püspök és mégsem mondott le senki javadalmáról. Ez kérdésessé teszi, hogy a hivatalos indoklásban szereplő ok valódi volt-e.

A hivatalos magyarázat a püspök egészségi állapotát azzal magyarázta, hogy a püspökség vagyoni helyzete körüli viták, tisztázatlan kérdések annyira igénybe vették a püspököt, hogy ez okozta betegségét.¹⁴⁷⁷ Persze már akkor is elterjedt, hogy nem lemondott, lemondatták. Ahogy láttuk, a mai feldolgozások is ezzel magyarázzák a történeteket.¹⁴⁷⁸ Az előző fejezetben vizsgáltuk, hogy az egyházmegye valóban csőd közeli helyzetben volt, de hogy ezt egyedül Mikes okozta volna, azt vitatjuk. Mint láttuk, Mikes maga kért miniszteri vizsgálatot 1933-ban, amely teljesen felmentette a püspököt a vádak alól. E szerint a püspökség a törzsvagyon elvesztése miatt került nehéz helyzetbe, miközben adó- és kegyúri kötelezettségei megmaradtak. A kimutatás szerint a költségvetés akkor is deficitet mutatott, ha a püspök és személyzete költségeit még nem is számították hozzá.¹⁴⁷⁹ A lapok szerint a hiányt a püspök a magánvagyonából folyamatosan fedezte, ezért a javadalom jelentős összeggel volt adós Mikes személyének. Ezt kb. 250 ezer pengőre tették.¹⁴⁸⁰ A javadalom helyzetének vizsgálata hosszú éveket vett igénybe Mikes lemondása után. Erre azért is szükség volt, mert mint láttuk, az anyagi helyzet konszolidálása önerőből nem ment és ez komoly körülményt kívánt az érintett tényezőktől. Mikes lemondásakor a javadalom a Vallásalap felügyelete alá került, amely alapos vizsgálatot kezdeményezett. Az erre létrejött bizottságban Hertelendy Jenő miniszteri biztos, Péchy Lajos királyi ügyész és Kapácsy Jenő számvevőségi tanácsos vett részt.¹⁴⁸¹ A székeskáptalant Rogács Ferenc kanonok,¹⁴⁸² a lemondott, tehát a javadalomból kilépő püspököt Lékay-Lingauer Albin képviselte.¹⁴⁸³ A bizottság elkészítette jelentését a javadalom helyzetéről és megállapította, hogy Mikes jelentős összeggel tartozik a

¹⁴⁷⁶ TÓTH KRISZTINA: *Adalékok Mikes János püspök lemondásához*. Kézirat. SZEL 2011. 115.

¹⁴⁷⁷ LINGAUER ALBIN: *Gróf Mikes János megyéspüspök lemondott*. Vasvármegye, 1936. január 5. 1–2., *Gróf Mikes János szombathelyi püspök lemondott*. Az Est, 1936. január 8. 1–2., *Mikes János gróf szombathelyi püspök betegsége miatt lemondott méltóságáról és javadalmáról*. Új Magyarország, 1936. január 8. 5–6.

¹⁴⁷⁸ GERGELY, 1999. 304.

¹⁴⁷⁹ SZEL AC 1934/740.

¹⁴⁸⁰ *Mikes János gróf szombathelyi püspök betegsége miatt lemondott méltóságáról és javadalmáról*. Új Magyarország, 1936. január 8. 5–6.

¹⁴⁸¹ EPL Cat. D/c.1938/3506.

¹⁴⁸² SZEL Székeskáptalani jegyzőkönyvek 1936. III. ülés 1936. január 31.

¹⁴⁸³ LÉKAY-LINGAUER ALBIN: *Miért kellett a szombathelyi püspökséget negyedfél évig üresedésben tartani?* Vasvármegye, 1940. május 29. 3–4., Kimutatás a Szombathelyi püspöki javadalom gróf Mikes János püspök részéről a Vallásalap részére történő átadása alkalmából 1936–40. SZEL Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan iratai. Gazdasági iratok.

javadalomnak. Ezzel a jelentéssel szemben Mikes a képviselője útján két alkalommal is észrevételeket tett. Részben kérte a vagyonszármazás utáni haszonbértartozás (38 251 P 82 f) törlését, másrészt ugyanezt szeretne volna elérni a rendkívüli fakitermelésből adódó adótartozással is, hiszen annak nagy részét már előre erre kötötték le.¹⁴⁸⁴ Mikes arra hivatkozott, hogy a javadalomban nagyon sok olyan beruházást eszközölt, amelyeknek az értéke eléri, sőt meghaladja a püspök tartozásait a javadalom felé. Különösen azokra a művészi értékkel bíró beszerzésekre, felújításokra gondolt, amelyeket a püspökségnek szándékozott örökül hagyni. Kifogásolta azt is, hogy vele akarták megfizettetni a bérlők kötelezettségeit is. Az egyezkedés nem ment könnyen, mert Mikes makacsul ragaszkodott álláspontjához, a bérlők is nehezen engedtek és a székeskáptalan is védte a javadalom érdekeit. Különösen Rogács kanonok szállt néhol élesen szembe a volt javadalmas kívánságaival.¹⁴⁸⁵ Eredetileg az 1938-ra összeállított jelentés szerint a szombathelyi püspökségnek 155.671 pengő 4 fillér köztartozása volt. Ebből elengedtek 49.407 pengő 49 fillért.¹⁴⁸⁶ Ezen kívül viszont még bőven volt mit a püspök terhére írni: épületrongálmányok, bizonyos eladott ingatlanoknak a törzstőkébe be nem szolgáltatott ára, hiányzó fundus nobilior, és a rendkívüli fakitermelés, összesen 324.585 pengő 57 fillér. Ezzel szemben a püspök javára számították a gazdasági javak (élőállatok, termények, vetések stb.) értékét, beruházásokat, összesen 285.374 pengő 93 fillér. A két összeg közti különbség 39.210 pengő 64 fillért tett ki. Ebből 34 ezer pengőt rendkívüli államsegéllyel a vagyonszármazás földhaszonbér-tartozást elengedték és még 5 ezer pengőt.¹⁴⁸⁷ A vallás- és közoktatásügyi miniszter által elrendelt vizsgálat eredményeképpen végül 1940. április 17-én megállapították, hogy a püspök a javadalom felé 286.374 pengővel, míg a javadalom a püspök felé 285.374 pengővel tartozott, tehát Mikes János gróf adóssága a püspökség felé 958 pengő 82 fillér volt.¹⁴⁸⁸

A vizsgálat tehát végül olyan eredménnyel zárult, amely alapján a püspök adóssága elenyésző maradt. Ezek alapján azon állítás, hogy csődbe vitte a püspökséget, nem tartható, bár nagyobb

¹⁴⁸⁴ Kimutatás a Szombathelyi püspöki javadalom gróf Mikes János püspök részéről a Vallásalap részére történő átadása alkalmából 1936–40. SZEL Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan iratai. Gazdasági iratok; EPL Cat. D/c. 1939/1977.

¹⁴⁸⁵ Rogács főleg azt kifogásolta, hogy a javadalomban olyan beruházások is megvalósultak, amelyek nem voltak szükségesek pl. üvegházak építése, a palota drága felújítása stb.). Rogács Ferenc észrevételei Lékay-Lingauer Albin észrevételeire. Kimutatás a Szombathelyi püspöki javadalom gróf Mikes János püspök részéről a Vallásalap részére történő átadása alkalmából 1936–40. SZEL Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan iratai. Gazdasági iratok.

¹⁴⁸⁶ EPL Cat. D/c. 1938/3506.

¹⁴⁸⁷ EPL Cat. D/c.1940/578, 2865.

¹⁴⁸⁸ LÉKAY-LINGAUER ALBIN: *Miért kellett a szombathelyi püspökséget negyedfél évig üresedésben tartani?* Vasvármegye, 1940. május 29. 3–4.

körültekintéssel kellett volna kezelnie a javadalmat a válságos évek előtt. Az viszont megállapítást nyert, hogy a törzstőke elértéktelenedése¹⁴⁸⁹ miatt a javadalom ingatag lábakon állt és ehhez társult a dekonjunktúra alacsony búzáára meg a földreform során keletkezett veszteség. De ez más nagyjavadalmat is kedvezőtlenül érintett, miközben máshol nem kellett ezért főpapnak visszavonulnia. A püspökség anyagi erőforrásainak gyengesége a rendezést önerőből nem tette lehetővé, így Mikes kísérlete, a püspökség anyagi talpra állítása, egyedül nem járhatott sikerrel. Eredményre csak a püspökség teljes szanálása és megerősítése vezethetett. Ezt azonban egy javadalmas nélküli vagyon esetében könnyebb volt megtenni,¹⁴⁹⁰ így jól jöhetett Mikes lemondása. Ennek tudható be, hogy először az egyházmegyét apostoli adminisztrátorra bízta, aki a szanálást végrehajtotta.¹⁴⁹¹

Előfordult olyan vélemény is, amely politikai indokokkal magyarázta Mikes távozását. Ez a vélemény azon alapult, hogy a kormányzó és Gömbös is neheztelt Mikesre legitimista álláspontjáért és IV. Károly visszatérési kísérletében játszott szerepéért.¹⁴⁹² Mikes közéleti szerepvállalása a '30-as évek elejére már sokkal együttműködőbb volt a kormánnyal, miközben szuverén legitimista álláspontját soha nem adta fel. De sem Horthynak, sem a miniszterelnöknek nem volt oka Mikest félreállítani. Sőt néhány évvel a lemondás előtt kapott állami kitüntetést és Gömbössel is sokat javult a viszonya 1932–34 között. Alapvetően a püspöknek sem volt kifogása a fennálló politikai viszonyok ellen, így ez az indok valótlan.

Ha tehát sem az egészségügyi, sem a vagyongazdálkodási, sem a politikai indok önmagában nem magyarázza a lemondást, akkor újabb okok után kell kutatni.

Az elmúlt években Tóth Krisztina Grósz-kutatásai során olyan forrásokra bukkant a budapesti nunciatúra iratai között, amelyek – kiegészítve a hazai forrásokkal – más megvilágításba helyezik Mikes lemondását.¹⁴⁹³ Ezek szerint tévesek voltak a sajtó azon értesülései, hogy Mikes önként adta be a lemondását, ráadásul háromszor. Sőt maga a Szentszék szólította fel lemondásra a püspököt. Tóth itt Angelo Rotta 1935. június 28-án kelt levelére hivatkozik, amelyet Pacelli államtitkárnak írt, és amelyben arról tájékoztatta a bíborost, hogy közölte Mikkal a pápa azon óhaját, hogy mondjon le a püspökségről.¹⁴⁹⁴ Pár nappal később, július 2-

¹⁴⁸⁹ Ezt a világháborút követő infláció okozta elsősorban. GERGELY 1999. 299. A veszteség Mikes kimutatása szerint évi kb. 60 ezer aranykorona, ami 1,6 millió aranykorona értékű állampapír után járt volna. EPL Cat. D/c. 1938/3506.

¹⁴⁹⁰ Ezt célozhatta Mikes ama kérése, hogy jövedelmét ne a szombathelyi püspökség javaiból folyósítsák.

¹⁴⁹¹ Grósz József 1936. január 10. – 1939. június 19 között vezette apostoli kormányzóként, majd csak ezt követően megyéspüspökként az egyházmegyét. BALOGH–GERGELY, 1996. 60.

¹⁴⁹² *Mikes János gróf szombathelyi püspök betegsége miatt lemondott méltóságáról és javadalmáról.* Új Magyarország, 1936. január 8. 5–6., GERGELY, 1999. 74.

¹⁴⁹³ A Szentszék budapesti követének irataiban talált leveleket forrásként nem közölte, de hivatkozott rájuk. TÓTH, 2011. 115–116.

¹⁴⁹⁴ TÓTH, 2011. 115. A kutató nem publikálta a nevezett leveleket, de hivatkozik rájuk.

án beszámolt a nuncius arról is, hogy Mikes elnézést kért tőle azért, mert felindultan fogadta a pápa kérését, de már belenyugodott a döntésbe és hamarosan benyújtja lemondását.¹⁴⁹⁵ Ezek szerint tehát éppen Róma javasolta Mikesnek a visszavonulást olyan formában, hogy betegségére hivatkozva nevének tisztaságát megőrizhette.

Hogyan került Róma kezébe a kezdeményezés? Valószínű, hogy ennek köze van egy Mikes elleni feljelentésnek. Erről már Székely is említést tett és Rogács nevével hozta összefüggésbe.¹⁴⁹⁶ A feljelentés a székeskáptalantól érkezett Rómába és egyúttal Esztergomba is. Előzménye az volt, hogy 1933 elején elmérgesedett a viszony a püspök és a székeskáptalan között, ugyanis Mikes utólag nem ismerte el a 207.152 pengőt kitevő káptalani törzsvagyoni tőke felhasználását és nem mutatott hajlandóságot a visszatérítésére sem. A két fél között a tárgyalások nem vezettek eredményre, amiről Wallner József 1936. április 13-án Grósz Józsefnek a következőket írta: „(...) az egész ügy bizonyos, Nagyméltóságod által is ismert mellékkérdéseken holtpontra jutott, mire a székeskáptalan más kapcsolatos vitás ügyekkel együtt kénytelen volt a Metropolita, illetőleg az Apostoli Szentszék elé terjeszteni.”¹⁴⁹⁷ A káptalan ezzel eleget tett korábbi ígéretének, miszerint ha a püspök nem szünteti meg az általuk sérelmesnek tartott eljárást, a Szentszékhez fordulnak.¹⁴⁹⁸ A feljelentés tartalmának kivizsgálását a Konzisztoriális Kongregáció¹⁴⁹⁹ felkérésére Serédi Jusztinián megbízásából Drahos János esztergomi kanonok végezte,¹⁵⁰⁰ aki 1934 májusának végén látogatást tett Szombathelyen.¹⁵⁰¹ Jelentésének kivonatát Grósz József kalocsai érseki hagyatéka őrizte meg, melynek alapján Tóth Krisztina megpróbálta rekonstruálni Mikes személyes tartozásait.¹⁵⁰² A Drahos-féle jelentés első két pontja két papi hagyatékból – a Kapuy,¹⁵⁰³ illetve a Rigó¹⁵⁰⁴ hagyatékból – származó összegek visszatartását jegyezte fel. Az egyházmegyei zsinaton elfogadott törvénykönyv 561.§-a értelmében az egyházmegyei papok hagyatékának 15%-a a

¹⁴⁹⁵ Uo.

¹⁴⁹⁶ SZÉKELY, 2009. 179.

¹⁴⁹⁷ SZEL AC 1936/870.

¹⁴⁹⁸ SZEL Káptalani iratok 1933/21. 1933. február 21, március 14.

¹⁴⁹⁹ A vizsgálatot a Kongregáció 1934. január 29-én rendelte el. SZEL Káptalani iratok 1934/36., Ugyanakkor Mikes a székeskáptalan előtt azt a kijelentést tette, hogy ő fordult Rómához a javadalmi ügyben. SZEL Káptalani ülés jegyzőkönyve 1934. május 21. 40.c.

¹⁵⁰⁰ SZEL Káptalani iratok 36/1934. Serédi Jusztinián 1934. április 16-án kelt levele a szombathelyi székeskáptalannak. A dokumentumban a Konzisztoriális Kongregációnak a vizsgálat lefolytatására felszólító levelét szó szerint idézi.

¹⁵⁰¹ Drahos János levele 1934. április 27, május 2, július 18. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1934.

¹⁵⁰² Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (a továbbiakban: KFL) I. 1. c. Grósz perszonális iratai – A Grósz-per visszaszolgáltató dokumentumai, 4. dosszié, Grósz József jegyzetfüzete; TÓTH, 2011. 116.

¹⁵⁰³ Kapuy Károly (1867–1929) különböző helyeken káplán, majd 1901–1929-ig vámoscsaládi plébános volt. GÉFIN, 1935. III. kötet 178.

¹⁵⁰⁴ Rigó Zsigmond (1855–1932) Rábakethelyen káplán, majd ugyanott plébános. 1898–1902-ig az őrségi kerület esperese és tanfelügyelője volt. 1902-től 1927-es nyugalomba vonulásáig püspöktamási plébános és molnári apát. Nyugdíjas éveit Vasváron töltötte, 1932-ben halt meg. GÉFIN, 1935. III. kötet 342.

szombathelyi egyházmegyét illette, mégpedig úgy, hogy azt az egyházmegyei alap, a szeminárium és az egyházmegyei nyugdíjintézet között három egyenlő részben kellett felosztani.¹⁵⁰⁵ A megyéspüspök ezért köteles lett volna a hagyatékot átadni a székeskáptalan kezelésébe. A Drahos-jelentés szerint Mikes ezt nem tette meg. A Kapuy hagyatékot 1930. szeptember 30-án vette kézhez, de csak 1933-ban ígérte meg, hogy az összeget a káptalannak a kamatokkal együtt átadja. Ez a tartozás így 1933. december 31-én 23.395 P-t tett ki. A Rigó-féle hagyatékot, amelyből az elhalálozott az egyházmegyei köteles hagyatékot 1500 P lefizetésével még életében megváltotta,¹⁵⁰⁶ a püspök 1930. január 16-án vette kézhez. Ugyanekkor kelt levelében a székeskáptalant arról értesítette, hogy a fent nevezett alapoknak az összeget leiratával együtt átadja. A vizsgálat szerint az egyik alaphoz a pénz nem folyt be.¹⁵⁰⁷ Így a püspök kamatokkal együtt ebből a hagyatékból 560 P-vel tartozott. Mikes a két, át nem adott összeget Damonyán egy ingatlan megvételére fordította¹⁵⁰⁸ 20.500 pengőért.¹⁵⁰⁹ Eme döntéséről a következő magyarázatot adta: „A szomorú tapasztalatokból és a mostani világgazdasági helyzetből arra a következtetésre jutottam, hogy a tőkésítésnek az ideje még nem érkezett el és ezért minden befolyó nagyobb összeget lehetőleg ingatlanokba fogok fektetni.”¹⁵¹⁰ A püspök Drahos előtt a vizsgálat során ígéretet tett az alapok kártalanítására.¹⁵¹¹

Drahos azt is kimutatta, hogy a hadikölcsönkötvények után „in fines caritativos” 1930. június 27-én kiutalt 20.000 pengőt¹⁵¹² a püspök ugyan elvileg felosztotta a káptalan által kezelt alapok között, de azt nem adta a kezelésükbe, hanem ezt is ingatlanba akarta fektetni.¹⁵¹³ Az összeg megtérítését 1933-ban úgyszintén megígérte. Ebből a tételből a püspök 1933. december 31-én a kamatokkal együtt 23.881 pengő 60 fillérrel tartozott a székeskáptalannak. Drahos vizsgálata hiányosságot talált a szeminárium építésével kapcsolatban is, ugyanis az e célból létesített alapra misestipendiumból befolyt 44.497 pengő 60 fillér összeget három különböző dologra fordította: 21.795 pengő 70 fillért az Egyházmegyei Takarékpénztárban

¹⁵⁰⁵ Statuta Diocesana 198.

¹⁵⁰⁶ SZEL Káptalani iratok 1930/6.

¹⁵⁰⁷ Mikes levele szerint az egyházmegyei zsinati törvénykönyv értelmében az említett alapoknak járó pénzt átutalta, a levél hátoldalán viszont Varga János kanonok megjegyezte, hogy az egyházmegyei alapnak az összeg nem folyt be. SZEL Káptalani iratok 1930/6.

¹⁵⁰⁸ Mikes ezt a székeskáptalannak írt 1933. március 12-én kelt levelében elismerte. SZEL AC 1933/410.

¹⁵⁰⁹ Azt tervezte, hogy a megvásárolt ingatlant az Annunciáta nővéreknek adja. Mikes János 1931. november 26-án kelt levele. SZEL Káptalani iratok 1931/81.

¹⁵¹⁰ SZEL Káptalani iratok 1931/13.

¹⁵¹¹ KFL I. 1. c. Grósz perszonális iratai – A Grósz-per visszaszolgáltatott dokumentumai, 4. dosszié, Grósz József jegyzetfüzete. Erre hivatkozik TÓTH, 2011. 118.

¹⁵¹² A népjóléti miniszter által hadikölcsön segély címén kiutalt összeget a jótékony alapok között kellett volna felosztani. A káptalan ezt többször kérte, hogy a püspök nem adta át a kezelésükbe. SZEL Káptalani iratok 1932/3, 18, 1933/14, 21.

¹⁵¹³ SZEL AC 1931/2353., 1933/410. SZEL Káptalani iratok 1933/21.

helyezett el, 12.960 pengőt a novai kegyúri plébánia újjáépítésére fordított, 5000 pengőt pedig a papi kölcsönkönyvtárnak adott át.¹⁵¹⁴ Az 1933. december 31-i állapot szerint tehát 16.701 pengő 90 fillér tartozása volt (Géfin számításával ezer pengővel több), valamint 2741 pengő 90 fillér kamat. Végül a be nem fizetett péterfillérek (1928–1933) összege 19.655 pengő 49 fillér, a kultúradóé pedig 19.674 pengő 74 fillér volt. Összesen tehát 103.868 pengő 73 fillér (Géfin számításával 104.868 pengő 73 fillér).¹⁵¹⁵

A fenti összegek felhasználásának teljes folyamatát Tóth a forrásokból egészében nem tudta megállapítani. Amit a kutatása megerősített, hogy a püspök a pénzeket csak és kizárólag egyházi célokra fordította: ingatlanba fektette vagy oda szándékozott fektetni. Eljárásával viszont nem a zsinati törvénykönyvben lefektetett szabályoknak megfelelően cselekedett, azaz nem az alapok rendeltetésének megfelelően használta fel ezeket az összegeket,¹⁵¹⁶ illetve a többszöri kérés ellenére sem adta át őket a káptalan kezelésébe. Ezt a székeskáptalan 1931-es felterjesztésében egyértelműen a vonatkozó kánonjogi szabályok megsértésének minősítette.¹⁵¹⁷ Különösen nehezményezte a testület, hogy a püspök a káptalan tanácsát és beleegyezését nem kérte ki az eljárásához.¹⁵¹⁸ Ez az ügy és a székeskáptalan egy jelentős, meg nem nevezett beruházásának a püspök általi elutasítása szolgáltatta az indokot arra, hogy a székeskáptalan az Apostoli Szentszékhez forduljon.¹⁵¹⁹

A Drahos-féle jelentés alapján a Konzisztoriális Kongregáció figyelmeztette Mikest, hogy tartsa be a vonatkozó kánonokat a káptalan tanácsának és beleegyezésének kikérésekor, magánvagyonából igyekezzen törleszteni az adósságait a költségei visszafogásával. Egyúttal a segílyt, amelyet a Magyarországon lefoglalt javakból 1934. március 24-én kért, a nevezett

¹⁵¹⁴ Utóbbiból a könyvtáros Géfin Gyula 2000 pengőt a kamataival visszafizetett, míg a többi megtérítésére ígéretet tett. Így ebből 1936 végére már 4000 pengőt kifizetett. Ugyanakkor ő úgy tudta, hogy az adósság 6000 pengő. TÓTH, 2011. 118.

¹⁵¹⁵ KFL I. 1. c. Grósz perszonális iratai – A Grósz-per visszaszolgáltató dokumentumai, 4. dosszié, Grósz József jegyzetfüzete. Idézi TÓTH, 2011. 119. Mikes ennek a tartozásainak nagy részét 1939. április 14-én rendezte. SZEL Káptalani jegyzőkönyvek 1939. április 14. 25.

¹⁵¹⁶ A székeskáptalan a püspökhöz írt felterjesztéseiben a Codex Iuris Canonici 1523. kánonjára hivatkozott. SZEL Káptalani iratok 1931/18, 1932/2, 1933/21..

¹⁵¹⁷ SZEL Káptalani iratok 1931/18. Mikes válaszában arra hivatkozott, hogy még nem adta át az adott összegeket a káptalan kezelésébe, de ez nem jelent veszélyt az összegre és a káptalan jogait sem vitatja. SZEL Káptalani iratok 1931/20.

¹⁵¹⁸ SZEL Káptalani iratok 1931/18.

¹⁵¹⁹ Tóth megállapította, hogy Grósz József még egyéb tételeket is feljegyzett: adóhátralék kb. 160 ezer pengő (amelybe a vagyonváltás földek utáni kb. 20 ezer pengős tartozás is benne volt); a novai plébániaépítésnél 6000 pengő tartozás, a gyöngyösshöllősi szűkségtemplomra fordított, 1930. augusztus 14-én a papi nyugdíjintézet felvett 1980 pengő és az 1930. augusztus 26-án felvett 3330 pengő kölcsön, amelyet az egyházközség törlesztett, valamint a rendkívüli erdőkitermelésből származó jövedelmek kb. 100.000 pengő értékben. Ezen túl még az Egyházmegyei Takarékpénztárnál is fennállt 60 ezer pengő tartozás, amit töröltek. TÓTH, 2011. 119.

kongregáció elutasította, mivel azokat más célokra szánták.¹⁵²⁰ Mikes magatartásában azonban nem következett be változás. Sőt a székeskáptalannal való viszonya rendkívüli mértékben megromlott. Ebben az is szerepet játszott, hogy az ügy rendezéséig a székeskáptalan akadályozta a püspökség szanálását.¹⁵²¹ Különösen igaz volt ez Rogács Ferenc kanonokkal való kapcsolatára. Minden jel arra utal, hogy őt tartotta a feljelentés értelmi és gyakorlati szerzőjének. Kísérletet tett arra, hogy Rogácsot elszigetelje a káptalanon belül, de ez nem sikerült.¹⁵²² 1934. március 9-én lakására kérte a káptalan tagjait és egy nyilatkozatot olvasott fel előttük: „A székeskáptalan tagjait nem tanácskozássra hívta, hanem azért, hogy főpásztori fájdalomnak és neheztelésnek adjak kifejezést. A viszony a főpásztor és a székeskáptalan között az utóbbi években mind rosszabb és feszültebb lett, ami egyrészt a külvilág előtt botrányt okoz, másrészt az egyházi fegyelemre rendkívül kártékony és egyházkormányzati munkámat hátráltatja. Panaszom a székeskáptalanra az, hogy – ámbár az egyes kanonok urak, nem kételkedem, szeretettel és tisztelettel viseltetnek főpásztoruk iránt, – a székeskáptalan, mint olyan ezen szeretet és tisztelet ellen ismételt és súlyosan vétett; nekem ezáltal nagy fájdalmat okozott, de az egyes kanonok urak lelki nyugalma is megzavartatott. Nem akarok itt most minden esetre kitérni, mert hiszen az urak maguk is tudják, mivel bántottak meg engem. Csak két ügyet akarok itt kiemelni: először egy káptalani határozatot, amit a nekem beküldött felterjesztés szerint egyhangúlag hoztak, és amelyben Rómába való referálással fenyegetőztek oly anyagi ügyek miatt, amelyek egy kis megértéssel és előzékenységgel régen rendezettek volna. Másrészt a káptalan eljárását (...) az úgynevezett szanálással kapcsolatban, midőn egyhangúlag egy határozatot hoztak, amelyben a tiszteletnek és a szeretetnek – a véleményük szerint bajba jutott főpásztorral szemben – nyoma sincsen. (...) ma azért kérttem ide a székeskáptalant, hogy neki teljes szívből megbocsátásomat felkínáljam, amennyiben hibáit belátva, ezekért bocsánatot kér...”¹⁵²³ A nyilatkozat végén kijelentette, hogy vitára alkalmat nem ad, amennyiben a bocsánatát nem kérik, akkor más módokat keres a probléma megoldására, bár ezeket nem részletezte. A

¹⁵²⁰ Tóth hivatkozása: 1935. január 28-án kelt levél: ASV, Archivio della Nunziatura Apostolica di Budapest, busta 48, fasc. 1/8, f. 100.

¹⁵²¹ SZEL káptalani ülés jegyzőkönyve 1933. május 29.1933/V., AC 1933/51/C.

¹⁵²² Mikes március 9-én lakására hívta a káptalan tagjait, akik Rogács kivételével meg is jelentek. Itt kijelentette, hogy Rogács izgatja a székeskáptalant. Az áprilisi ülésen valamennyi kanonok úgy nyilatkozott, hogy Rogács nem követte el a püspök elleni izgatást. SZEL Káptalani jegyzőkönyvek 1933–1934, 1934. április 12. Mikes március 9-én lakására hívta a káptalan tagjait, akik Rogács kivételével meg is jelentek. Itt kijelentette, hogy Rogács izgatja a székeskáptalant. Az áprilisi ülésen valamennyi kanonok úgy nyilatkozott, hogy Rogács nem követte el a püspök elleni izgatást.

¹⁵²³ SZEL Káptalani jegyzőkönyvek 1933–1934.16a. Ez a jegyzőkönyv az esetet március 1-re datálta. Ezek után történhetett március 9-én, hogy Rogácsot izgatással vádolta meg.

megjelent kanonokok közül ketten, köztük Rogács nem voltak hajlandók bocsánatot kérni.¹⁵²⁴ Az eset jellemző volt Mikesre: próbált az ügyben olyan pozíciót felvenni, mintha ő lenne a sértett fél, de nagyvonalúan hajlandó megbocsátani miáltal az ügyet irányítani tudja. A kanonokok azonban ebbe a csapdába nem sétáltak bele.

Mikes 1934 húsvétját Rómában töltötte. Hivatalosan Bosco János szentté avatására és a szentév zárására utazott magyar zarándokokat vezetve.¹⁵²⁵ Az útja elég hosszúra sikerült, amit egy Nápoly környéki pihenés is magyaráz.¹⁵²⁶ Ezt követően azonban április 18-án hosszú kihallgatáson volt a pápánál, majd Pacelli államtitkárnál.¹⁵²⁷ A kihallgatásra, mivel ez nem ad limina látogatás volt, minden bizonnyal a vizsgálat miatt került sor. Részletek azonban nem derültek ki Mikes nyilatkozatából, amelyet ezt követően tett.¹⁵²⁸ Feltételezhető, hogy nem sikerült a maga igazáról meggyőzni Rómát, ezért május 21-én újból tanácskozásra hívta a káptalan tagjait. A találkozó hangulata még feszültebb volt, mint a korábbié. A püspök látva a káptalan ragaszkodását elveihez, döntést próbált kicsikarni a kanonokokból oly módon, hogy saját anyagi ügyének (a káptalan segítségével történő) megoldását összekapcsolta a káptalani törzsvagyon kérdésének rendezésével. A káptalan azonban ehhez nem adta a beleegyezését és végül a tanácskozás újabb sértődéssel, eredménytelenül feloszlott.¹⁵²⁹ Ezt követően nem is került sor több hivatalos találkozásra a püspök és káptalanja között.

Ezek fényében érhető, hogy Mikes helyzete tarthatatlanná vált: a püspökség súlyos anyagi gondokkal küszködött és elkerülhetetlenné vált a szanalás. Ettől nem függetlenül a püspök és székeskáptalanjának viszonya a nem szabályszerű vagyonkezelés miatt végletesen megromlott, és eközben betegsége is jelentkezett. Nem kizárt, hogy szívbaját fokozták ezek a nehézségek, talán ezekre, mint támadásokra utalt a lemondás során. Összességében tehát ezek az okok együtt vezettek lemondásához. A végső szót úgy tűnik, Róma mondta ki. Pacelli 1935. június 15-én Angelo Rottának írt levele szerint, a Szentszék álláspontja alapján Mikes a Kongregáció figyelmeztetése ellenére sem fizette tartozásait és ezzel súlyosan veszélyeztette a javadalmat, így komolyan tartani lehetett attól, hogy a rábízott alapok és gyűjtések nincsenek biztonságban. Ezért arra kérte a nunciust, hogy közölje a püspökkel a pápa tanács formájában

¹⁵²⁴ Uo.

¹⁵²⁵ *Mikes püspök Rómába utazott.* Vasvármegye, 1934. március 27. 5., DR. HUBER ANTAL: *Mikes püspök római útja.* Vasvármegye, 1934. április 20. 2.

¹⁵²⁶ Vele utazott Batthyányi-Strattmann László herceg és dr. Luttor Ferenc, a vatikáni követség tanácsosa is. DR. HUBER ANTAL: *Mikes püspök római útja.* Vasvármegye, 1934. április 20. 2.

¹⁵²⁷ *Mikes püspök a Szentatyánál és Pacelli államtitkárnál.* Vasvármegye, 1934. április 24. 3.

¹⁵²⁸ *Mikes püspök a Szentséges Atya törekvéseiről, örömeiről, a fascizmus eredményeiről és a magyar–olasz barátságról.* Vasvármegye, 1934. április 26. 3.

¹⁵²⁹ SZEL Káptalani jegyzőkönyvek 1933–1934. 1934. május 21. 40.c.

megfogalmazott kívánságát, miszerint mondjon le a szombathelyi püspöki méltóságáról és javadalmáról.¹⁵³⁰

Mikes ezt meg is tette, de lemondását feltételekhez kötötte: a püspökség répceszentgyörgyi kastélyát és parkját kérte lakóhelyéül élete végéig, illetve havi járandóságot ezer aranykorona értékben.¹⁵³¹ Azt is kérte, hogy ez ne a szombathelyi püspöki javadalmat terhelje, hanem a Vallásalapból folyósítsák, és mielőtt újból betöltik a püspöki széket, a javadalmat gazdaságilag konszolidálják.¹⁵³² Valószínűleg más feltételei is voltak, mert előbbieket részben a magyar kormány, mint a javadalomban illetékes teljesíthette csak, de az ő kívánságait vagy azok egy részét a Szentszék hagyta jóvá.¹⁵³³ Ezt írta az ügyben eljáró Serédinek: „... a Szentatya valami pripolis címet adományozott. Bevallom, nagyon kellemetlenül érintett ez, miután Eminenciád szíves volt arról értesíteni, hogy a Szentszék összes kívánságomat teljesíti. Ezekután mi lesz többi kívánságommal: szentgyörgyi lakásommal, havi járandósággal? Azt hiszem Eminenciád nem helyezett elég bizalmat kijelentéseimbe, pedig meg fogja látni, hogy a végleges leszámolás a javadalom átadásakor minden szavamat igazolni fogja! Akkor talán elégtételt is fogok kapni.”¹⁵³⁴ A levélben hivatkozott összes kívánságot Róma már 1935. augusztus 14-én jóváhagyta,¹⁵³⁵ tehát a döntés alaposan elő volt készítve. Ezek valószínűleg a lemondás időpontjára, hivatalos indoklására vonatkozhattak. Úgy tűnik, hogy a magyar hatóságok késlekedtek teljesíteni a püspök kéréseit, ezért Mikesnek több alkalommal is sürgetnie kellett az ügyet Serédinél. Járandóságával kapcsolatban azt írta, hogy „magánvagyonából nem tudna rangjának megfelelően megélni.”¹⁵³⁶ Végül a minisztérium ehhez és répceszentgyörgyi lakhatásához is hozzájárult.¹⁵³⁷ Mikest lemondása után a pápa helenopolisi címzetes püspökké,¹⁵³⁸ majd 1939-ben, a püspökség vagyoni helyzetének és Mikes adósságainak tisztázása után¹⁵³⁹ selymbriai címzetes érsekké nevezte ki.¹⁵⁴⁰ Lemondásának körülményei tehát merőben szokatlanok voltak, nagy visszhangot váltottak ki, de a botrányt sikerült elkerülni. Az ügy intézése azonban Mikes szempontjából sikeresnek mondható: tekintélyét és nevének tisztaságát megőrizve, további

¹⁵³⁰ Tóth hivatkozása: ASV, Archivio della Nunziatura Apostolica di Budapest, busta 48, fasc. 1/8, f. 105.

¹⁵³¹ Serédi által Szinyei Merse Pálnak, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tanulmányi alapokat ellenőrző bizottsága előadójának írt levelében ezer pengőről írt. EPL Cat. D/c. 1936/646.

¹⁵³² Mikes 1936. február 25-én Madeiráról kelt levele Hóman Bálint miniszterhez. EPL Cat. D/c. 1936/1749., SZÉKELY, 2009. 203.

¹⁵³³ Mikes 1936. február 12-én, Madeirán kelt levele a hercegprímáshoz. EPL Cat. D/c. 1936/646.

¹⁵³⁴ Uo.

¹⁵³⁵ SZEL Mikes János iratai. Missilis 1943.

¹⁵³⁶ Mikes 1936. február 12-én, Madeirán kelt levele a hercegprímáshoz. EPL Cat. D/c. 1936/646.

¹⁵³⁷ Uo.

¹⁵³⁸ SZEL AC1936/185.

¹⁵³⁹ SZEL AC 1938/41, 59, 1939/19., 796.

¹⁵⁴⁰ SZEL AC Mikes János iratai. Személyi iratok. 1. dob. Pápai bulla 1939. augusztus 5.

életkörülményeit a lehető legjobb formában átmentve vonulhatott vissza. Mindezekre nagy hangsúlyt fektetett.¹⁵⁴¹

AZ UTOLSÓ ÉVEK RÉPCESZENTGYÖRGYÖN

Mikes a lemondását nem várta be Magyarországon. Január 5-én még közölte a döntést a székeskáptalannal, majd elutazott Madeirára. Útközben Belgiumban személyesen jelentette be távozását a királynénak.¹⁵⁴² Úgy érezte, hogy ezzel tartozik a királyi családnak. Mintegy fél évet töltött külföldön, ami alatt elültek a lemondását övező találgatások¹⁵⁴³ és elsimultak azok a kérdések, amelyeket a feltételeivel kapcsolatban rendezni kellett. Ezt követően tért vissza Magyarországra és ettől kezdve tavasztól őszi Répceszentgyörgyön élt a püspökség kastélyában, a telet pedig budapesti Károlyi utcai lakásában vagy valahol délvidéken töltötte. Kedvelt tartózkodási helye volt Taormina Olaszországban, de Dubrovnikban is megfordult téli pihenése kapcsán.¹⁵⁴⁴ Nagyon ragaszkodott ehhez a helyhez. Szinte püspöksége első percétől kezdve otthonának érezte, amely méltó főpapi és arisztokrata rangjához. Saját igényeihez alakította, berendezését bővítette: igazi főúri lakká tette.¹⁵⁴⁵ 1940-ig a jáki apátság javadalmából élt, ezt követően pedig a szombathelyi püspökség utalt ki számára kegydíjat.¹⁵⁴⁶ Az 1936 és 1945 közötti, Répceszentgyörgyön töltött időről nagyon kevés információ áll rendelkezésre, ugyanis hagyatékából az 1936–1943 közötti évekből minden dokumentum hiányzik. Csak pár levél maradt meg az 1943–45-ös évekből, illetve néhány Géfinhez írt levele előbbi hagyatékában, ezért meglehetősen nehéz rekonstruálni életének utolsó szakaszát. Ehhez más forrásokat kell igénybe venni.

A püspöki konferenciákon változó intenzitással vett részt.¹⁵⁴⁷ Az 1936 és 1938 tavasza közötti üléseken betegségére hivatkozva kimentti magát. Érdekes egybeesés, hogy körülbelül ezen időszak alatt sikerül rendezni az egyházmegye és Mikes adósságait. Úgy tűnik, mintha

¹⁵⁴¹ Serédinek ezt így fogalmazta meg 1938. július 8-án kelt levelében, amikor még tartott a javadalom átvétele körüli eljárás: „Azt hiszem Eminenciád is helyesli, hogy főpapi becsületemet megvédem!”. EPL Cat. D/c. 1938/3506.

¹⁵⁴² SZEL Káptalani jegyzőkönyvek 1936. január 6. 1.a., Mikes János levele Géfin Gyulához Funchalból 1936. február 18. SZEL Géfin hagyaték. Mikes iratok.

¹⁵⁴³ *Mikes János gróf szombathelyi megyéspüspök nyugalomba vonul.* Magyarság, 1936. január 8. 3., *Non confundar...* Nemzeti Újság, 1936. január 28. 1.

¹⁵⁴⁴ Mikes János levele Géfin Gyulához Taorminából 1938. február 28, Budapesten kelt levele 1941. február 1, április 29. 1942. március 4, 26, április 11. SZEL Géfin hagyaték. Mikes iratok.

¹⁵⁴⁵ A kastélyra vonatkozóan lásd BENCZIK GYULA: *Répceszentgyörgy története.* Szombathely, 1996.

¹⁵⁴⁶ SZEL AC 1940/29.

¹⁵⁴⁷ A püspöki kar 1936. március 18-án tartott ülésén úgy határoz, hogy követve a hagyományokat, Mikest, mint címzetes főpapot továbbra is meghívja a kar üléseire. Püspöki kar jegyzőkönyve, 1936. március 18. BEKE 1992. 2. kötet 100.

szándékosan kerülte volna a főpapi tanácskozást addig, amíg a helyzete nem tisztázódik. 1939 tavaszától ismét rendszeresen részt vett az üléseken, és többször aktívan be is kapcsolódott a testület munkájába. Az 1942 tavaszi ülésen felszólal annak érdekében, hogy a szentbeszédekben „izgató antiszemita beszédek ne hangozhassanak el.”¹⁵⁴⁸ Észrevételeit gyakran külön levélben fejezte ki a hercegprímásnak. 1939 novemberében azt kérte, hogy a prímás segítse a menekült lengyel papokat támogató akciót.¹⁵⁴⁹ 1942 áprilisában hosszú levélben válaszolt a prímás felszólítására, amely szerint nevezzen meg lehetséges szónokokat a Katolikus Nagygyűlés számára, miután az előző konferencián bírálta a gyűlések lefolyását. Mikes Glattfelder Gyulát, Dudás Miklóst, Madarász Istvánt, Pehm Józsefet és Sigray Antalt sorolja fel név szerint, mint az általa kívánatosnak és megfelelő színvonalúnak ítélt szónokokat. Ugyanebben a levélben nyíltan és hosszan bírálta a Katolikus Sajtóvállalatot, mert az általa támogatott lapok irányát helytelenítette. Többek között ezt írta: „Ezek a lapok messze túlmennek a legfőbb lapnál a hivatalos álláspont kidomborításában. Tudom, hogy azt kell írniok, amit nekik parancsolnak, de ne írják kéjelegve, ne ordítsanak le lapjaikról a hazug feliratok és címek. A kath.(olikus)ok nagy része nem hisz nekik, az a része pedig, a mely hisz nekik a kijózanodás után teljesen el fog fordulni a kath.(olikus) sajtótól. – Vagy katolikusnak nevezhető-e egy sajtó, mely lelkesedik a III. Birodalomért és örül a japánok győzelmének? – Akik a szerkesztőségben ülnek, talán csak kézhez kapják a cenzúrázatlan semleges sajtót és hallgathatják a semleges és ellenséges rádiókat; és beszélnek külföldön járt emberekkel; tehát sejteniök kellene hogy ennek a háborúnak Európai része 1 – 1 ½ év alatt rettenetes összeroppanással fog végződni! Miért comprometáljuk magunkat kelleténél jobban és miért mérgezzük meg katolikusaink közvéleményét?”¹⁵⁵⁰ Bátor és előrelátó megállapításaira sajnos nem ismerjük Serédi választát. Kiállása a szélsőjobboldali eszmék terjedése ellen ebben a levélben volt a leghatározottabb és ez egyenes folytatása volt a '30-as évek első felétől hangoztatott álláspontjának. Szintén nem derül ki, mert nem nevezi meg, hogy konkrétan mely sajtótermékekre vonatkozott kritikai megjegyzése. Azonban visszaemlékezés szerint lemondja a Vasvármegye előfizetését is éppen azért, mert a lap iránya Lékay-Lingauer Albin politikai meggyőződésével együtt a nyilasok felé fordult.¹⁵⁵¹ Székely szerint „korábban sem volt épp antiszemita, de most szinte tünetőleg állt ki az üldözött zsidók mellett.”¹⁵⁵² 1922-ben így nyilatkozott a zsidókérdésről: „Nem tartok helyesnek semmiféle igazságtalanságot a

¹⁵⁴⁸ Püspöki kar jegyzőkönyve, 1942. március 11. BEKE 1992. 2. kötet 319.

¹⁵⁴⁹ Mikes levele Serédihez 1939. november 1. EPL Serédi Jusztinián magánlevelei. M szekció.

¹⁵⁵⁰ Mikes levele Serédihez 1942. április 19. EPL Serédi Jusztinián magánlevelei. M szekció.

¹⁵⁵¹ SZÉKELY, 2009. 211–212.

¹⁵⁵² SZÉKELY, 2009. 212.

zsidósággal szemben. A fejbeverős antiszemitizmust én nagyon elítélem. Nem szabad megtörténnie azonban annak, hogy a zsidóság ok nélkül való támogatásával és előtérbe tolásával a keresztény lakosságot hátrány és kár érje. (...) A keresztény kurzusnak, ahogy azt a szó legnemesebb értelmében említhetjük, nem szabad azonban panamáknban megnyilvánulni, amelyeknek nem egy díszes példányát láttuk az utóbbi években. Mert a zsidó és a keresztény ember között a különbség az, hogy míg a zsidó arca verejtékével akar meggazdagodni, addig a keresztény ember – fájdalom – fáradtság nélkül, urasan, a hatalom árnyékában akar vagyont szerezni.”¹⁵⁵³ Mikes a szombathelyi zsidó közösséggel is jó kapcsolatot ápolt, akik nemcsak püspöki beiktatásakor, hanem kitüntetése alkalmából is üdvözölték.¹⁵⁵⁴ Horovitz főrabbi személyes kérdésekben többször is megkereste.¹⁵⁵⁵ A német megszállást követően egyike volt az elsőknek, aki 1944. április 6-án egy püspökkari körlevél kiadását javasolta.¹⁵⁵⁶ Serédi 1944. május 17-én a püspöki kar tagjaihoz intézett köriratára¹⁵⁵⁷ reagálva június 4-én így írt: „Azt hiszem, Eminenciád és a magyar püspöki kar tiltakozása is úgy itthon, mint a külföld előtt ismertté kell, hogy váljék, másképp túl nagy ódium marad rajtunk, aminek hangját már lehet is hallani!”¹⁵⁵⁸ A zsidósággal kapcsolatos álláspontja ezek szerint kontinuitást mutat és a '20-as évektől a vészkorszakig egyaránt elutasítja az antiszemitizmus erőszakos formáját. Nem ismert olyan megnyilatkozása, amely pártolta volna az antiszemita közbeszédet, bár az általa támogatott sajtótermékek (Vasvármegye, Zalamegyei Újság) ezt gyakran megtették. A kérdésben elfoglalt álláspontját befolyásolhatta, hogy szóbeszéd járta a család zsidó származásáról. Ez a nyilvánosság kizárása mellett a Mikeseket arra készítette, hogy foglalkozzanak a vádakkal. 1944 tavaszán bátyja, Ármin gróf próbálta kideríteni a család anyai ági felmenőinek vallását és kutatásának eredményeit a püspökkel is megosztotta. Ez nem oszlatta el a kételyeket, igaz meg sem erősítette azokat.¹⁵⁵⁹ Székely is végzett ezzel kapcsolatban kutatásokat az életrajz megírásakor. A hollandiai Nijmegenben és Amszterdamban a református és izraelita anyakönyvekben nem találták nyomát Charlotte Mayünek, az anyai nagyanyának. A Balabrega név viszont szerepelt az

¹⁵⁵³ „Vezérelj Urunk minket egyetértésre...” *Mikes János gróf püspök a királykérdésről és a zsidóproblémáról.* Magyarország, 1922. május 3. 9.

¹⁵⁵⁴ Kongresszusi Izraelita Hitközség üdvözlőlevele. 1931. augusztus 7., A Szombathelyi autonóm ortodox izraelita hitközség üdvözlőlevele 20 éves püspöki jubileumán. 1931. december 15., Szombathelyi Izraelita Nőegylet üdvözlőlevele. 1931. december 12., SZEL Mikes János iratai. Missilis 1931.

¹⁵⁵⁵ Dr. Horovitz József főrabbi kéri Mikes közbenjárását fiának a frontról való hazatérés ügyében. 1943. november 16. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1943.

¹⁵⁵⁶ GERGELY JENŐ: *A katolikus püspöki kar és a konvertiták mentése.* Dokumentumok. Történelmi Szemle 27. 1984/4. szám. 596., EPL 2793/1944. 108–110.

¹⁵⁵⁷ BEKE 1992. 2. kötet 431–438.

¹⁵⁵⁸ Mikes levele Serédinek 1944. június 4. EPL 4167/1944.

¹⁵⁵⁹ Mikes Ármin 1944. május 18-án kelt levele. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1944.

izraelita hitközség anyakönyvében, de a családhoz tartozó Babette név nem volt megtalálható. Ez két lehetőséget kínált: Babette, Charlotte Mayü anyja keresztény emberhez ment férjhez és ezért nem anyakönyvezték az izraelita hitközségben, vagy eredetileg is keresztény volt. Tehát a kutatás megbízható választ nem adott.¹⁵⁶⁰ Arra vonatkozóan nincs adatunk, hogy közvetlenül is részt vállalt-e zsidók mentésében. Ám Bezerédj Mária 1944. március 22-én kelt levelében arra kérte, hogy adjon menedéket Dr. Bencze József házi orvosuk részére, aki a zsidótörvények miatt nehéz helyzetbe került.¹⁵⁶¹ Nem található olyan forrás, amely Mikes választ tartalmazza, de feltételezhető, hogy segített, ugyanis 1945 márciusában, a kastélyban kórházat berendezni akaró német tisztak szavá tették, hogy az egyik orvosa zsidó.¹⁵⁶² Mikes nemcsak a zsidókkal szembeni erőszakot ítélte el. Lengyelországgal kapcsolatban táplált baráti érzelmeit bizonyítja ottani látogatása, Hlond bíborossal ápolt baráti kapcsolata. A háború alatt is megtartotta ezeket a kapcsolatokat és lengyel tiszteket is vendégül látott kastélyában.¹⁵⁶³ Székely szerint tanácskozásra hívta báró Apor Vilmos győri és Mindszenty József veszprémi püspököt is, hogy elsősorban az üldözöttek segítéséről tárgyaljanak.¹⁵⁶⁴ Székely arról is említést tesz, hogy Mikes 1943-ban a pápa kérésére Rómába utazott és békejavaslatot is készített, amit a pápa karácsonyi beszédéhez fel is használt.¹⁵⁶⁵ Hagyatékában lévő 1943-as levelezéséből kiderül, hogy már a nyár folyamán svájci utazást tervezett. Barcza György egykori vatikáni és londoni követtel¹⁵⁶⁶ váltott levelei úgy is értelmezhetők, hogy nem ez lett volna az első ilyen útja.¹⁵⁶⁷ Barcza ekkor Svájcban élt, miután Kállay miniszterelnök meghatalmazásával az angolszász országok felé próbált összekötő szerepet vállalni. Mindenesetre 1943 őszén meghosszabbították az útlevelét, ami alátámasztja az utazási szándékot.¹⁵⁶⁸ Shvoy Lajos székesfehérvári püspök egyik Mikesnek írt leveléből az is kiderül, hogy Róma figyelmét fel akarta hívni a szombathelyi püspökség megsegítésére, amire a fehérvári püspök kérte saját egyházmegyéje számára is.¹⁵⁶⁹ Ez a római utazást erősíti. Mindenesetre a svájci frankra beadott valutaigénylési kérelmét a nemzeti bank

¹⁵⁶⁰Horváth Kálmán levele Székely Lászlónak 1951. szeptember 30-án Maastrichtből. SZEK Kézirattár. Mikes János iratai.

¹⁵⁶¹ Bezerédj Mária levele 1944. március 22. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1944.

¹⁵⁶² SZÉKELY, 2009. 216.

¹⁵⁶³ Msg. Myrek Karol lengyel tábori tiszt levele, amelyben megköszönte a vendéglátást, amit a lengyel nemzet iránti szimpátia megnyilvánulásának tekintett. 1943. július 13. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1943.

¹⁵⁶⁴ SZÉKELY, 2009. 212.

¹⁵⁶⁵ SZÉKELY, 2009. 145, 210.

¹⁵⁶⁶ Barcza György (1888–1961), magyar diplomata, Magyarország vatikáni (1927–1938) és londoni (1938–1941) követe. 1941-től emigrációban él.

¹⁵⁶⁷ Barcza György levelei 1943. július 22, október 27, december 25. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1943.

¹⁵⁶⁸ Tulon József alispán levele 1943. október 4. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1943.

¹⁵⁶⁹ Shvoy Lajos püspök levele 1943. november 24. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1943.

elutasította, így nem tudni, hogy valuta hiányában tényleg sor került-e a svájci útra.¹⁵⁷⁰ Mindenesetre Barczával való kapcsolata alapján feltételezhető, hogy maga is részt vállalt az azokban a titkos kapcsolatfelvételekben, amelyek az országnak a háborúból való kiválását célozták. Ezeknek a felderítése további levéltári kutatásokat igényel.

1943. évi római útja egy másik üggyel is kapcsolatba hozható. Nyugalmazott érsekként sem feledkezett meg papjairól és többeknek egyengette, segítette pályáját. Gyakran fogadta őket a kastélyban és sokan éltek is vendégszeretettel. A magyar katolikus egyház további története szempontjából meghatározó lépése volt Mindszenty József zalaegerszegi apátplébános püspöki kinevezésének támogatása. A megürült veszprémi püspökségre valószínűleg Mikes ajánlotta a nunciának egykori kiváló munkatársát.¹⁵⁷¹ Augusztus elején vendégül látta Mindszentyt Répcseszentgyörgyön.¹⁵⁷² Ezután Mikes előbb a kormánynál puhatolózott, s miután nem talált ellenkezésre, ajánlotta Mindszentyt Serédi érsek figyelmébe. Serédi kitérő választ adott a megkeresésre.¹⁵⁷³ Ettől kezdve azonban Mindszenty neve is a lehetséges jelöltek között szerepelt.¹⁵⁷⁴ Székely szerint Mikes főleg a nunciánál járt közbe Mindszenty érdekében, aminek eredményeként ő tölthette be a veszprémi püspökséget. Kinevezését 1944. március 3-án publikálták és ez nagy örömmel töltötte el Mikest. Géfin gratulált is neki az ügy számára kedvező kimenetele miatt.¹⁵⁷⁵ Mikes válaszlevelében elárulta, hogy „sikerült őt kineveztetnem a hercegprímás nélkül és a kormány ellenére.”¹⁵⁷⁶ Ez utóbbi kevésbé valószínű, mert Mindszenty zalai tevékenysége, erőteljes fellépése a szélsőjobb ellen a Kállay-kormánynak is kapóra jöhetett.¹⁵⁷⁷ Ebben a levélben írt a római útról: „Mindszenty kinevezésének végtelenül örülök! (Kormány ellen, prímás nélkül.) Szombathelyre Hamvas volt szánva, aki kitűnő lett volna. – Kovács Sándorról nem tudok semmit. Remélem, kitűnő lesz!! Rómában annyira hangoztattam, hogy Szegedre egy tudományos ember kell (...) hogy úgy látszik, ezért cserélték meg az utolsó pillanatban a két kinevezést.”¹⁵⁷⁸ Ez a levél alátámasztja római útját, de annak időpontjára vonatkozóan nem ad támpontot (mint ahogy arra sem, hogy ezt esetleg svájci kitérővel tette volna). Mindszenty kinevezésével egy időben

¹⁵⁷⁰ Magyar Nemzeti Bank levele 1944. február 1. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1944.

¹⁵⁷¹ MINDSZENTY, 1989. 32., SALACZ, 2002. 185.

¹⁵⁷² Mindszenty 1943. augusztus 1-jén és 14-én kelt levele. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1943.

¹⁵⁷³ Mikes 1943. augusztus 6-án kelt levele. EPL 1944/9369., Serédi augusztus 16-i válasza. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1943.

¹⁵⁷⁴ Szakos Gyula levele 1944. január 10. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1944.

¹⁵⁷⁵ Géfin Gyula levele 1944. március 8. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1944.

¹⁵⁷⁶ SZÉKELY, 2009. 147.

¹⁵⁷⁷ SALACZ, 2002. 185.

¹⁵⁷⁸ Mikes János levele Géfin Gyulához 1944. március 8. Budapest. SZEL Géfin hagyaték. Mikes iratok.

került új püspök Szombathelyre is Kovács Sándor kecskeméti plébános személyében, akivel levelezésük tanúsága szerint jó viszonyt tudtak kialakítani.¹⁵⁷⁹

1944 tavaszán ismét rosszabbodott egészségügyi állapota, amit rendszerint balatonfüredi pihenéssel próbált javítani, miután kedvelt külföldi nyaralóhelyei a háború miatt nem voltak megközelíthetők.¹⁵⁸⁰ Az év folyamán családjának tagjai is megjelentek a püspöki kastélyban. A Mikes család erdélyi és a fővárosban élő tagjai a front elől menekülve az érsek vendégszeretetét élvezve próbálták átvészelni a háború viharát.¹⁵⁸¹ Mikes számíthatott erre, hiszen már 1944 tavaszán kérte, hogy a kastélyt mentesítsék a katonai beszállásolás alól, amelyre ígéretet is kapott.¹⁵⁸² 1944 őszétől sógornője, gróf Mikes Árminné, az ő leánya Éva férjével Mikes Sándorral és a már Szombathelyen született Katalin lányukkal élt a kastélyban. Aztán megérkezett Mikes Hanna grófnő, Wenckheim Sarolta grófnő, Ugron Istvánné Bánffy Mária grófnő is, majd újabb vendégek is. Bátyja, Ármin 1944 novemberében Budapesten meghalt. Így nélküle, de a Mikes család többsége az érsek vendége volt a háború utolsó hónapjaiban.

A front közeledtével újabb menekültek érkeztek és a kastély sem mentesült többé a katonaság beszállásolása alól. A faluban megjelenő németek elég bosszúságot okoztak: a család és a személyzet alig pár szobába szorult vissza. Székely leírása szerint a mindennapi bosszúságok nem kímélték Mikes egészségét.¹⁵⁸³ Újabb izgalmat okoztak a közelben zajló harci cselekmények, a falutól nem nagy távolságra lévő váti repülőtér bombázása.

Mikesnek nagyon nagy fájdalmat okozott a Szombathely ellen 1945. március 4-én végrehajtott szőnyegbombázás, amely a város nagy részét rommá változtatta.¹⁵⁸⁴ Találatot kapott a püspöki palota is és súlyosan megsérül a székesegyház. Mikes március 16-án még beutazott Szombathelyre, hogy megtekintse a romokat.¹⁵⁸⁵ Az egykor a magyarországi barokk egyik legszebb példájaként számon tartott székesegyház beomlott kupolájával, megsemmisült belső berendezésével lesújtotta.¹⁵⁸⁶ Március 18-án levelet írt Géfin Gyulának, amelyben pontokba szedve tanácsokat adott a székesegyház helyreállításához. Kérése csupán az volt, hogy Géfin ne tegyen említést arról, hogy az ő intenciói szerint javasolja majd a püspöknek az

¹⁵⁷⁹ Kovács Sándor levelei 1944. március 10, április 17, június 12. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1944.

¹⁵⁸⁰ Kovács Sándor levele 1944. június 12. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1944.

¹⁵⁸¹ Gróf Mikes Ármin levele 1944. május 18, június 9, gróf Mikes Ilona levele 1944. augusztus 19, gróf Mikes Árminné levele 1944. október 21, herceg Auersperg Károlyné szül. gróf Mikes Klementina levele 1944. október 10. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1944.

¹⁵⁸² Tulon József alispán levele 1944. április 26. SZEL Mikes János iratai. Missilis 1944.

¹⁵⁸³ SZÉKELY, 2009. 214–217.

¹⁵⁸⁴ Részletes visszaemlékezés található: *Dallos Imre naplója*. Szerk.: SOÓS VIKTOR ATTILA. Körmend, 2007. (továbbiakban DALLOS 2007)

¹⁵⁸⁵ DALLOS, 2007. 146.

¹⁵⁸⁶ SZÉKELY, 2009. 212.

újjáépítést. Részletes terve a székesegyház teljes újjáépítését célozta: pénzt, időt nem kímélve, nem hevenyészett felépítést javasolt, hanem gondosan előkészített, a művészi értékek restaurálását vagy pótlását vállaló munkát. Az újjáépítéshez javasolta az állam, a város és a lakosság anyagi hozzájárulását, két üresen hagyandó kanonoki stallum jövedelmét, illetve az egyházmegyéből az Egyesült Államokba, Dél-Amerikába, Franciaországba távozott papok gyűjtőakcióját.¹⁵⁸⁷ A munka sajnos a fennálló közállapotok és anyagi nehézségek miatt nem a Mikes által javasolt elvek mentén valósult meg, de már 1948-ban felszentelhette a székesegyházat Mindszenty József, akkor már esztergomi érsek. Mindszenty egyébként úgy emlékezett, hogy ezekben a napokban meglátogatta őt Mikes soproni fogságában, erről azonban más forrás nem szól.¹⁵⁸⁸

Mikes a front megérkezésekor már ismét a répceszentgyörgyi kastélyban tartózkodott. Éppen nagyhét volt. Virágvasárnap, március 25-én még németek voltak a faluban és el akarták vinni a férfiakat, akiknek a többsége elbújt, néhányan a kastélyban. A közeledő szovjet csapatok hírére a németek kedden, március 27-én elhagyták a falut, de nagy felfordulást hagytak maguk mögött. Másnap, március 28-án Mikes Székely közlése szerint főpapi öltözetet vett és kivitetett egy széket a templom elé, hogy a bevonuló megszállókat ott fogadja. Mivel nem érezte jól magát, este 7 óra körül visszament a kastélyba.¹⁵⁸⁹ A szovjet hadsereg első alakulata 8 óra körül érkezett meg. Mikes a nőket hátraküldte a szobákba, ő maga a kastélyban lévő férfiakkal az oroszok elé ment és felszólította őket a távozásra. Újabb csoport fél 9 körül érkezett, ezek már durvábbak voltak, de gyorsan továbbmentek. A harmadik hullám fél 10 tájékán tört be a kastélyba. Az ezt követő események tekintetében több visszaemlékezés is rendelkezésre áll, bár egyik sem saját szemével volt tanúja a történéseknek. Az egyik Vida Géza, Mikes érsek inasa, aki a helyszínen volt, de az oroszok lövöldözése miatt beugrott az egyik szobába.¹⁵⁹⁰ A másik Dallos Imre, aki hívásra érkezett a kastélyba, így csak utólag értesült az ottani eseményekről.¹⁵⁹¹ A leghitelesebb Mikes Éva grófnő leírása, aki szintén nem volt jelen, hiszen az érsek előzőleg a nőket a kastély belső szobáiba küldte, de férje, Mikes Sándor gróf az érsek mellett volt és az ő elmondása lehet a grófnő visszaemlékezésének forrása.¹⁵⁹² A betörő harmadik csoport már erőszakos volt, talán részegek is lehettek és az alagsorban néhány lövés is eldőrdült. Ekkor Mikes az urakkal együtt elindult lefelé, vele volt Mikes Sándor gróf. Az első lépcsőfordulóban aztán váratlanul összeesett. Valószínűleg ezt

¹⁵⁸⁷ Mikes levele Géfin Gyulához 1945. március 18. SZEL Géfin Gyula hagyaték. Mikes iratok.

¹⁵⁸⁸ MINDSZENTY, 1989. 50., MÉSZÁROS ISTVÁN: *Prímások, pártok, politikusok 1944–45.* Bp. 2005. 106.

¹⁵⁸⁹ DALLOS, 2007. 152., SZÉKELY, 2009. 218.

¹⁵⁹⁰ Vida Géza visszaemlékezése. SZEL Géfin Gyula hagyaték. Mikes iratok. 8. dob.

¹⁵⁹¹ DALLOS, 2007. 153.

¹⁵⁹² Gróf Mikes Éva visszaemlékezése. SZEL Géfin Gyula hagyaték. Mikes iratok. 8. dob.

követően Mikes Sándor átfutott a plébániára azzal, hogy az érsek elájult. Dancsecs Imre plébános Dallos Imrével átsietett a kastélyba, ahova az oroszok nem akarták őket beengedni. Végül mégis bejutottak, ahol Mikest még mindig a lépcsőfordulóban találták. Ekkor feladták neki az utolsó kenetet, de már nem volt életben. Mialatt Sándor gróf a plébániára ment, az inas kölniért és vízért futott, majd azzal dörzsölni kezdte a szíve tájékát, de hiába. Valószínűleg azonnal meghalt. Dancsecs plébános szerint ekkor már nem volt rajta a kereszt és a gyűrű sem. Felvitték az emeletre, ahol ágyba fektették. Közben az oroszok a kastély berendezését összetörték, egy részét elvitték, a bent lévöket állandóan fenyegették, de másnap aztán elmentek. Persze a helyükre érkeztek újak. A kastélyt a helyi lakosság is kifosztotta, így a fellelhető értékes tárgyak, iratok pár nap alatt eltűntek. A leírások szörnyű állapotról tanúskodnak. A zűrzavarban Mikes végrendelete sem maradt fenn, ha egyáltalán létezett ilyen.¹⁵⁹³

Mikes érsek temetésére nagypénteken került sor. Sem idő, sem lehetőség nem volt díszes, rangjának megfelelő szertartás megszervezésére. Dancsecs plébános szerzett hat szál deszkát, azt talicskán eltolta a falu bognárjához, aki koporsót készített belőle. Ebbe fektették minden főpapi dísz nélkül, fekete, piros szegélyű reverendába. A koporsót csak egy egyszerű fehérre mázolt kereszt díszítette. A temetési szertartást nagypénteken 11 órakor tartották. Dallos visszaemlékezése szerint a családból csak Mikes Árminné volt jelen a szertartáson, a többiek féltek kijönni a kastélyból.¹⁵⁹⁴ A koporsót a faluból páran kísérték a temetőbe, ahol a leventék által ásott egyszerű sírba temették. Így ért véget az utolsó arisztokrata szombathelyi püspök élete.

¹⁵⁹³ Vida Géza visszaemlékezése 1945. december 17., gróf Mikes Árminné levele Géfin Gyulához 1945. április 23. SZEL Géfin hagyaték. Mikes iratok.; A kastély és berendezése sorsáról BAJZIK ZSOLT: *A Vas megyei kastélyok és műkincsek sorsa 1945 után*. Vasi Szemle 52. (1998) 2. szám 171–173.

¹⁵⁹⁴ DALLOS, 2007. 155.

BEFEJEZÉS

Alig egy hónappal Mikes János halála után Géfin Gyula exhumáltatta a holttestet és engedélyt szerzett az orosz hatóságoktól Szombathelyre szállítani.¹⁵⁹⁵ Az engedélyt megkapta, így május 4. és 8. között került sor a nem veszélytelen útra. A kíséretben Géfin mellett Szakos Gyula püspöki titkár, Kopácsy Lajos püspöki számvevő, Hudra Lajos kispap, egyben tolmács és Török Gábor vöröskeresztes volt. Géfin a saját pénzéből fizette ki a temetés költségeit,¹⁵⁹⁶ így az érsek holtteste a székesegyház kriptájába került, amelyet még édesanyja és önmaga számára készíttetett.

Mikes Jánosnak, a szombathelyi egyházmegye volt püspökének halálhírért Kovács Sándor püspök 1945. évi VII. körlevelében tudatta április 27-én. Többek között ezt írta: „gróf Mikes János selimbriai c. érsek, a szombathelyi egyházmegyének volt püspöke, aki míg élt papjainak jószágos atyja, híveiért aggódó főpásztor és egyházmegyéjének nagyvonalú kormányzója, a tudománynak és művészetnek hivatott gondozója és mecénása volt. (...) Nem látjuk régebben ruganyos, majd fáradt alakját, nem halljuk orgánumának jellegzetes akcentusát és nem halljuk mindig szellemes, sziporkázó ötleteit. (...) de gróf Mikes János élni fog nemcsak az örökéletben, de közöttünk is. Alkotásaiban, szellemében, a mozdulatlan kövekben és meleg szívekben.”¹⁵⁹⁷

Mikes Jánosnak egy negyedszázad jutott püspöki tevékenységül. Ez a 25 év történelmünk nem legkönnyebb negyedszázada volt: egy vesztés háború, forradalmak, Trianon és a gazdasági válság tarkította. Ebben az időben kellett megfelelnie annak az elvárásnak, amely az egyházmegye megújítását várta tőle.

Püspöki tevékenységét 1932-ben 20 éves jubileumán értékelték először. „Mintha sokkal frissebb, üdébb levegő jött volna vele az egyházmegyébe” – írta róla a Vasvármegye.¹⁵⁹⁸

Ilyen ünnepi alkalomkor természetes, hogy a köszöntők udvariasak és az ünnepeket a legjobb színben tüntetik fel. De nem kellett kiszínezni Mikes életét. Az előző fejezetek tanúsítják, hogy valóban agilis, tetterős püspöke volt az egyházmegyének, aki kötelességszerűen dolgozott az egyház, a papság és a hívők érdekében. Nagyon jól felhasználta a katolikus reneszánsz adta lehetőségeket, az egyház jelentős állami támogatottságát az egyházmegye érdekében és ezzel maga is hozzájárult, hogy ez a korszak a magyar egyház reneszánsza

¹⁵⁹⁵ Géfin Gyula kérelme magyar és orosz nyelven az orosz katonai parancsnoksághoz 1945. május 2. SZEL Géfin hagyaték. Mikes iratok. 8. dob.

¹⁵⁹⁶ Bem Lajos temetkezési vállalkozó számlája 1945. május 9. SZEL Géfin hagyaték. Mikes iratok. 8. dob.

¹⁵⁹⁷ SZEL Püspöki körlevelek 1945. VII.

¹⁵⁹⁸ LINGAUER ALBIN: *Húsz esztendő*. Vasvármegye, 1932. január 6. 1.

legyen. Személyisége, felkészültsége alkalmassá tette arra a rekonstrukcióra, amelyet elvártak tőle. Alkotóereje belső indíttatásból fakadt: minden körülmények között, még ellenállás esetén is véghezvitte elgondolásait a modernizáció érdekében. A megrögzött rossz szokásokat lerombolta, új szabályokat alkotott. Rengeteg alkotás őrzi az emlékét: új intézményeket, szervezeteket alapított és építkezett, fejlesztett, modernizált. Kinevezési gyakorlatában nem a szimpátiájára, a tradíciókra hallgatott, hanem a megfelelő embert kereste meg és őt állította fontos pozíciókba, hogy társa és megvalósítója legyen a modernizációban. Olyan papi vezetőréteget alakított ki az egyházmegyében, amelynek tagjai széles látókörű, szakértelemmel bíró, gyakorlatias férfiak voltak. Ez a réteg szinte kivétel nélkül Mikes lojális munkatársaként hajtotta végre a püspök terveit, majd egy idő után önmaga is kezdeményezett és modernizált. A püspök és munkatársai között nem volt mindig békés egyetértés, de ez a közös cél érdekében lezajlott vitákban mutatkozott meg. Ez a réteg olyan főpapokat adott a magyar egyháznak, mint Mindszenty József esztergomi érsek, Rogács Ferenc pécsi, Badalik Bertalan veszprémi, Szakos Gyula székesfehérvári vagy Winkler József szombathelyi püspökök. Az ő köreiből indult Székely László pap író-költő, Werner Alajos az egyházi zene mestere, aki egyházáért hosszú éveket töltött börtönben, vagy Géfin Gyula, a tudós levéltáros. Velük és általuk a mikesi rekonstrukció jellemzője a gyorsaság, a szakértelem és az előrelátás volt. Nem rövidtávú modernizáció, hanem hosszú évtizedekre meghatározó, az egyházmegye további életét alapvetően befolyásoló fejlődés, amelynek eredményei túléltek a püspököt és néhányuk máig is hat. Országos jelentőségű vállalkozása volt az Egyházmegyei Takarékpénztár megalapítása, amely követendő példa lett és az egyik legsikeresebb bank is a régióban. A Martineum által kiadott könyvek ma is keresettek az egyszerű olvasók és a kutatók körében egyaránt. Az egyházmegyei zsinat határozatai és törvénykönyve 70 évig irányították az egyházmegyét. Szinte felmérhetetlen a plébánia-szaporítások jelentősége: megkönnyítették a vallásgyakorlást, a műveltség megszerzését, csökkentették az addig elzárt területek hátrányait. A szerzetesek számának növelése felekezettől függetlenül segítette Vas és Zala megye területén az oktatás, az egészségügy, a szociális terület fejlődését. És nem szóltunk azokról a művészeti értékekről, amelyek szintén Mikes nevéhez kapcsolhatók. Az egyházmegye számtalan templomát, ma már világi épületét, a püspöki palota műremekeit köszönheti a Nyugat-Dunántúl püspökségének. Mindezek alapján joggal lehet jelentőségét az alapító Szily püspökhöz hasonlítani.

Természetesen tevékenységét bírálatok is érték. Ez velejárója volt az újító tevékenységnek, hiszen érdekeket sértett, gyakran jogosan. Támadták többek között politikai elvei, életmódja és pénzügyei miatt. „Püspöki fellépése felséges volt, reprezentálni akarta az egyházfejedelem

méltóságát” – írta róla Székely.¹⁵⁹⁹ Ez az apostolok utódánál bírálható, de a II. vatikáni zsinat előtt nem egyedülálló jelenség volt. Saját vagyona lehetővé tette, hogy mint arisztokrata, arisztokrata módon éljen és a saját társadalmi rétegével ápoljon jó és hasznos kapcsolatokat. Mint ilyen, az egypárti, egyházellenes kommunista rezsim számára személye és öröksége elfogadhatatlan volt. Sokáig feledésre ítélték. 1964-ben dr. Beresztóczy Miklós így emlékezett vissza rá: „Azt mondták Mikes püspökről, hogy a múlt társadalom három nagy hatalmát egyesítette magában: főpap volt, arisztokrata és a nagytőke megszemélyesítője. (...) arisztokrata allűrjeiről volt híres. Országszerte emlegették a Mikes-fogatot, a nem egymás mellé, hanem egymás elé fogott pár lóval vágtagzó földesúr-püspök aranyos szekerét. Évek kellettek, amíg az ottani egyházi életet ki lehetett szabadítani a felhalmozott adósság, a gazdasági csőd romhalmaza alól.”¹⁶⁰⁰ Életrajza sem jelenhetett meg, hiába készült el vele Székely László már 1966-ban. Volt papjai azonban őrizték emlékét. Talán ennek is köszönhető, hogy sokan támogatták Szendy László kezdeményezését,¹⁶⁰¹ amit Géfin Gyula is magáévá tett és 1959-ben székesegyházbeli sírhelyén – részben volt burgenlandi papjai támogatásából – díszes síremléket állítottak emlékére.¹⁶⁰²

A rendszerváltást követően aztán szabadon lehetett már emlékezni rá, de életének tudományos igényű feldolgozása váratott magára. Pedig erre különösen szükség lett volna, hiszen az egyházmegye újból rekonstrukcióra szorult. Részben azok az intézmények éledtek újjá, amelyeket Mikes hozott létre, de amelyek 1945–1989 között nem működhettek. Alkotásaival viszont mintát nyújtott, amelyet a kései utódok felújíthattak.

Püspökségének néhány árnyoldala sem tudja feledtetni, hogy Mikes János a szombathelyi püspökök közül az egyik legnagyobb formátumú volt. A két világháború közötti katolikus reneszánsz nagy főpapjai között is kiemelkedő: „Benne jelent meg még egyszer a történelmi magyar főpap típusa a legteljesebb mértékben” – írta róla Baranyay Jusztin egyetemi tanár a lemondásakor.¹⁶⁰³ Mikes személyében olyan püspöke volt Szombathelynek, aki a történelmi, a nemzeti és az egyházi hagyományokat szem előtt tartva a kor kihívásaira keresett megfelelő válaszokat, elősegítve ezzel a magyar egyház, a magyar társadalom és Nyugat-Magyarország fejlődését.

¹⁵⁹⁹ SZÉKELY, 2009. 104.

¹⁶⁰⁰ DR. BERESZTÓCZY MIKLÓS: *Az ötödik lustrum küszöbén*. Katolikus Szó, 1964. május 29. 1. Beresztóczy, mint a rendszerhez lojális békepap Hamvas Endre és Kovács Sándor püspöki jubileuma alkalmából írt soraival egyszerre feketítette be Mikes emlékét és így próbálta meg utódát kedvezőbb színben feltüntetni.

¹⁶⁰¹ Szendy László levele 1955. február 21. SZEL Géfin Gyula hagyaték. Mikes iratok. 8. dob.

¹⁶⁰² Géfin Gyula hagyatékában megtalálható egy kék füzet, amely a sírkőállítás költségeit tartalmazza. SZEL Géfin Gyula hagyaték. Mikes iratok. Székely László levele Géfinhez 1955. június 28. Uo., SZÉKELY, 2009. 222–223.

¹⁶⁰³ BARANYAY JUSZTIN: *Mikes püspök lemondott*. Nemzeti Újság, 1936. január 7. 1.

FORRÁSOK ÉS FELHASZNÁLT IRODALOM LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár

Mikes János iratai

Géfin Gyula hagyaték

Acta Cancellariae 1911–1940.

Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan Levéltára

Esztergomi Prímási Levéltár

Categoriae D/c

Csernoch János magánlevéltára

Serédi Jusztinián magánlevéltára

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Minisztertanácsi jegyzőkönyvek: <http://www.digitarchiv.hu>

MTI Hírachívum 1920–1945: <http://archiv1920-1944.mti.hu>

Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára

Vas vármegye főispáni elnöki iratok

Vas vármegye alispánjának iratai. Közigazgatási iratok

Szombathely Város Polgármestere Iratai. Közigazgatási iratok

Szombathely megyei város közgyűlési jegyzőkönyve

Cégbírósági iratok. Szombathelyi Egyházmegyei Takarékpénztár Rt. iratai

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

Objektum dosszié. Legitimista pártok

Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár

Géfin Gyula hagyaték

Kézirattár. Mikes János iratai

Országgyűlési Könyvtár

Felsőházi naplók (1927–1944): <http://www3.arcanum.hu/onap>

Nemzetgyűlési napló Uo.

BIBLIOGRÁFIA

- A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1919–1944 között.* Összeállította, bevezetőt írta: BEKE MARGIT. München–Budapest, 1992. (Dissertationes Hungariae ex historia Ecclesiae XII–XIII.)
- A püspöki kar tanácskozásai. A magyar katolikus püspökök konferenciáinak jegyzőkönyveiből, 1919–1944.* Szerk.: GERGELY JENŐ. Budapest, 1984.
- ABLONCZY BALÁZS: *A frankhamisítás.* Múltunk, 2008/1. 29–56.
- ABLONCZY BALÁZS: *Teleki Pál.* Budapest, 2005.
- ADRIANYI, GABRIEL: *Fünfundzwanzig Jahre ungarische Kirchengeschichte 1895–1945.* Mainz, 1974. (Studia Hungarica 6)
- ANTON REGNIER: *Szent Márton élete.* Budapest, 1913.
- APPONYI ALBERT: *A magyar királyság Apponyi Albert gróf beszédeiben.* Budapest, 1933.
- BALOGH MARGIT – GERGELY JENŐ: *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992.* 1–2. kötet. Budapest, 1993, 1996.
- BALOGH MARGIT: *Slachta Margit a nemzetgyűlésben, avagy az első női képviselő (1920–1922).* In: *A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század.* Tanulmányok Pölöskei Ferenc köszöntésére. ELTE BTK, Bp., 2000. 29–38.
- BÉKÉS MÁRTON: *A legitimisták és a legitimizmus.* In: *A magyar jobboldali hagyomány.* Szerk. ROMSICS IGNÁC, Budapest, 2009.
- BÉKÉS MÁRTON: *Egy vidéki „újságkirály” sorsa.* Vasi Szemle 60. (2006) 1. szám. 15–34.
- BENCZIK GYULA: *Répcseszentgyörgy története.* Szombathely, 1996.
- BERÉNYI ZSUZSANNA ÁGNES: *Közlemények.* Magyar Könyvszemle. 2002. 2. szám.
<http://epa.oszk.hu/00000/00021/00033/0006-29d.html>
- BÍRÓ VENCEL: *Székhelyi gr. Majláth G. Károly,* Cluj-Kolozsvár, 1940.
- BODÁNYI ÖDÖN: *Szombathely város fejlődése 1895–1910-ig és műszaki létesítményei.* Szombathely, 1910.
- BONA GÁBOR: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban.* Budapest, 2000.
- BORÓVI JÓZSEF: *A franciaországi magyar katolikus lelkészségek története. I. 1925–1945,* Budapest, 2000.
- BOROVICZÉNY ALADÁR: *A király és kormányzója.* Budapest, 1993.
- BOTLIK JÓZSEF: *Nyugat-Magyarország sorsa 1918–1921.* Vasszilvág, 2008.

- BRENNER VILMOS: *Koronás urának hű szolgája volt csupán*. Vasi Szemle 55. (2001) 2. szám. 131–146.
- CHARLES CUNNINGHAM: *What I saw in Hungary*. London, 1931.
- CSIKY BALÁZS: *Szerédi Jusztinián hercegprímási tevékenysége*. Doktori disszertáció. ELTE, Bp. 2010.
- CSIZMADIA ANDOR: *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*. Budapest, 1966.
- Dallos Imre naplója*. Szerk.: SOÓS VIKTOR ATTILA. Körmend, 2007.
- DERZSY ANDRÁS: *gróf Mikes János székelyudvarhelyi főesperes*. Székelyudvarhely, 2011.
- DOBÓ KATALIN: *Párizsi magyar katolikusok jubileuma*. Életünk, 34. (2002) 9. szám.
- DOBRI MÁRIA: *Almásy László levelei Mikes János püspökhöz*. Vasi Szemle, 50. (1996) 2. szám. 267–273.
- DR. GÉFIN GYULA: *A szombathelyi egyházmegye története*. 1–2. kötet Szombathely, 1929.
- DR. GÉFIN GYULA: *A Szombathelyi Egyházmegye története*. 3. köt. Szombathely, 1935.
- DR. GRÓF APPONYI ALBERT: *Emlékirataim*. Budapest, 1922.
- ERDŐDY, Tamás: *Habsburgs Weg von Wilhelm zu Briand*. Zürich – Leipzig – Wien, 1930.
- FIZIKER RÓBERT: *Habsburg kontra Hitler: legitimisták az Anschluss ellen, az önálló Ausztriáért: az osztrák legitimista mozgalom története, 1918–1945*. Budapest, 2010.
- GÁL JÓZSEF: *Schola Cantorum Sabariensis*. Szombathely, 1996.
- Géfin Gyula emlékezete*. Szerk.: FEISZT GYÖRGY. Acta Savariensia Szombathely, 2008.
- GERGELY JENŐ: *A katolikus egyház története 1919–1945*. Budapest, 1999.
- GERGELY JENŐ: *A katolikus püspöki kar és a konvertiták mentése*. Dokumentumok. Történelmi Szemle 27. 1984/4. szám.
- GERGELY JENŐ: *A keresztényszocializmus Magyarországon 1903–1923*. Budapest, 1977.
- GERGELY JENŐ: *A keresztényszocializmus Magyarországon (1924–1944)*. Budapest, 1993.
- GERGELY JENŐ: *A politikai katolicizmus Magyarországon: 1890–1950*. Budapest, 1977.
- GERGELY JENŐ: *A politikai katolicizmus átrendeződése a bethleni konszolidáció első felében, 1923–1926*. In: Századok, 1990. 5–6. szám. 670–707.
- GERGELY JENŐ: *A püspöki kar tanácskozásai*. Budapest, Gondolat, 1984.
- GERGELY JENŐ: *Eucharisztikus világkongresszus Budapesten/1938*. Budapest, 1988.
- GERGELY JENŐ: *Gömbös Gyula. Politikai pályakép*. Budapest, 2001.
- GIANONE ANDRÁS: *Az Actio Catholica története Magyarországon 1932–1948*. Doktori disszertáció. ELTE BTK, 2006.

GICZI ZSOLT: *A katolikus–protestáns kapcsolatok fő vonásai a Horthy–korszak Magyarorszáján*. Doktori disszertáció. ELTE BTK, 2009.

GICZI ZSOLT: *Felekezeti viták a katolikusok és a protestánsok érvényesülési lehetőségeiről a Horthy-korszakban*. *Aetas*, 2010/1. 24–42.

GÖNCZ LÁSZLÓ: *A muravidéki magyarság 1918–1941*. Lendva, 2001.

GUDENUS JÁNOS JÓZSEF: *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*. II. kötet, Budapest, 1993.

H. SIMON KATALIN: *Mikes főpásztor művészeti és kulturális öröksége püspöki székhelyén*. Kézirat. SZEL 2011.

H. SIMON KATALIN: *A Herzan-könyvtár*. A Szombathelyi Egyházmegye Kincsei 3. Szombathely, 2010.

Heinrich Moser. Ein Lebensbild von PROF. DR. ADAM PFAFF. Schaffhausen, 1875.

HORVÁTH FERENC: *A Vas megyei munkásmozgalom kezdeteiről*. *Vasi Szemle* 15. (1961) 2. szám. 94–99.

HORVÁTH FERENC: *A munkásosztály kialakulása, szervezkedése és mozgalmi (1867–1914)*. Vas megye. Helytörténeti tanulmányok. Szerk.: HORVÁTH FERENC. 120–145.

KALOCSAI PÉTER: *A dualizmus kori Szombathely*. *Vasi Szemle*, 51. (1997) 5. szám. 621–636.

KARDOS JÓZSEF: *Legitimizmus*. Budapest, 1998.

KARDOS JÓZSEF: *A szentkorona-tan története 1919–1944*. Budapest, 1987.

KÁROLYI JÓZSEF: *Madeirai emlékek*. A Fejér Megyei Levéltár közleményei 20. Székesfehérvár, 1996.

KATONA ATTILA: *Zsidóság és zsidókérdés Vas vármegyében 1910–1938*. Doktori disszertáció. Pécs, 2008.

KATONA ATTILA: *„Nekem a politika nem a hivatásom” Mikes János püspök közéleti szerepvállalásairól*. 2012. 45. Kézirat. SZEL

KATONA ATTILA: *„Tanácskozásuk több mint az asszonyok parlamentje”. Női sorsok a történelemben*. *Partes Populorum Minores Alienigenae*. Szerk.: MÓZER IBOLYA. Szombathely, 2002. 231–328.

KATONA ATTILA: *„Nem volt olyan ügy, amely ennyi harci zajongással, (...) csatazajjal járt volna az erkölcsvédelem tekintetében.” Hatalmi harc, közerkölcs és fürdőhasználat Szombathelyen az 1920-as években*. Előadások Vas megye történetéről V. Szombathely, 2010.

KEDVES GYULA: *A szabadságharc hadserege: I. A lovasság*. h. n. [Budapest], 1992.

- Királyi könyvek*. Összeállította: DR. ILLÉSSY JÁNOS ÉS PETTKÓ BÉLA. Budapest, 1895. (Liber Regius Transsylvaniae, I. kötet)
- KISS JÁNOS – SZIKLAY JÁNOS szerk. *A katolikus Magyarország. A magyarok megtérésének és a Magyar Királyság megalapításának kilencszázados évfordulója alkalmából. I–II. kötet*, Budapest, 1902.
- KISS MÁRIA: *Munkássztrájkok Szombathelyen 1912-ben*. Vasi Szemle 28. (1974) 2. szám. 237–243.
- KISS MÁRIA: *Gyümölcsoltó Boldogasszony Szolgáloi, vagy Annunciáta nővérek*. Kézirat SZEL évszám nélkül.
- KISS MÁRIA: *Kézirat a szalézi rend letelepedéséről Szombathelyen*. Cím és év nélkül. SZEL
- KISS MÁRIA: *Szombathelyi egyházmegyei zsinatok*. Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények. (1997) 3. szám. 5–14.
- KLESTENICZ TIBOR: *A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932*. Doktori disszertáció ELTE, Budapest 2010.
- KÖVÁRI LÁSZLÓ: *Erdély nevezetesebb családai*. Kolozsvár, 1854.
- L. NAGY ZSUZSA: *Magyarország története 1918–1945*. Debrecen, 1995.
- LÁSZLÓ T. LÁSZLÓ: *Egyház és állam Magyarországon 1919–1945*. Budapest, 2005.
- LATORCAI CSABA: *Katolikus főpapok munkája a Felsőházban*. Egyháztörténeti Szemle, 2002. 1. szám. <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/latorcai.htm> [2012. december 25.]
- LEHÁR, ANTON: *Erinnerungen. Gegenrevolution und Resteurationsversuche in Ungarn 1918–1921*. Wien, 1973.
- MÁTÉ ANITA: *Az amerikai magyar katolikusok és az óhaza (1918–1939)*. Budapest, 2011.
- MELEGA MIKLÓS: *Az 1913. évi Szent Márton ünnep*. Szombathely, 2010.
- MÉSZÁROS ISTVÁN: *Prímások, pártok, politikusok 1944–45*. Budapest, 2005.
- MIKES JÁNOS: „*Pro Transsylvania*”. Budapest, 1916. Felolvasta az Országos Kaszinóban rendezett estélyen 1916. november 18-án.
- MINDSZENTY JÓZSEF: *Emlékirataim*. Budapest, 1989.
- ORMOS MÁRIA: „*Soha, amíg élek!*” : az utolsó koronás Habsburg puccskísérletei 1921-ben. Pécs, 1990.
- P. SZEGHY ERNŐ O.C.D: *Emlékeim*. Kassa, 1944.
- PAKSY ZOLTÁN: *Zalaegerszeg társadalma és politikai élete, 1919–1939*. Zalaegerszeg, 2012.

PÁL FERENC: *Újabb adalékok a szombathelyi püspöki szék 1911. évi betöltéséhez.* 2012. Kézirat SZEL.

PÁL FERENC: *A politikai katolicizmus kezdetei Vas megyében.* Vasi Szemle, 63. (2009) 1. sz. 66–78.

PÁL FERENC: *A Vas megyei katolikus sajtó a 19–20. század fordulóján.* Vasi Helytörténeti Közlemények, 2008. 3. szám 2–10.

PÁL FERENC: *Egy elfeledett püspök: István Vilmos (1849–1910).* Vasi Szemle 65. (2011) 172–182.

PÁNCZÉL HEGEDŰS JÁNOS: *„Várjuk a Királyt!” : a magyar legitimizmus politikai küzdelemi a két világháború között, és annak Vas megyei vonatkozásai,* I–II. rész. Vasi Szemle, 61. (2007) 5. szám. 530–546.; (2007) 6. szám. 657–669.

Páter Zadravecz titkos naplója. Szerk.: BORSÁNYI GYÖRGY. Budapest, 1967.

RAVASZ LÁSZLÓ: *Emlékezéseim.* Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. Budapest, 1992.

REISNER FERENC: *Csernoch János hercegprímás és a katolikus egyház szerepe IV. Károly monarchia megmentési kísérleteiben.* Budapest, 1991. (Studia theologica Budapestinensia; 4.)

RÉVÉSZ TAMÁS: *Repülőtér az Alpokalján.* Budapest, 2009.

ROMSICS GERGELY: *Habsburg és Standestaat*

<http://www.szazadveg.hu/files/kiadoarchivum/romsics35.pdf> [2012. november 2.];

ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században.* Budapest, 2000.

SALACZ GÁBOR: *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon.* Budapest, 2002. (Dissertationes Hungariae ex historia Ecclesiae XVI.)

SALACZ GÁBOR: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt.* München, 1975. (Dissertationes Hungariae ex historia Ecclesiae III.)

SAS PÉTER: *Az erdélyi római katolikus egyház 1900–1948.* Budapest, 2008.

SCHIB, KARL: *Heinrich Moser.* In: Biographien Band I (= Schaffhauser Beiträge zur Geschichte, 33. Jg. 1956), S. 301–310.

http://www.stadtarchiv-schaffhausen.ch/Biographien/Biographien-HV/Moser_Heinrich.pdf

SCHMIDT PÉTER: *Mikes és Trianon: A szombathelyi püspök nyugat-magyarországi politikája, 1919–1921.* Kézirat. SZEL 2011.

SLACHTA MARGIT: *A Szociális Testvérek Társaságának krónikája. I. kötet. Amerikai levelek.* Budapest, 1924.

SOÓS VIKTOR ATTILA: *Apor Vilmos naplói I.* Győr, 2005.

- SPANNENBERGER NORBERT: *A politikai katolicizmus*. In: *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Szerk.: ROMSICS IGNÁC. Budapest, 2009. 186–213.
- SPEIDL ZOLTÁN: *A királykérdés és a sajtó (1919–1921)*. Vasi Szemle, 62. (2008) 4. szám. 453–462.
- SPEIDL ZOLTÁN: *IV. Károly két restaurációs kísérletének nyugat-magyarországi vonatkozásai (1921)*. Vasi Szemle, 25. (1971) 1. szám 107–119.
- SULPICIUS SEVERUS: *Szent Márton élete*.
http://osboblat.us.hu/Olvasmany/Szent_Marton.htm [2012. december 22.];
<http://mek.niif.hu/04600/04626/html/legenda0102.html> [2012. december 22.]
- SZABÓ FEREC S.J.: *Prohászka Ottokár élete és műve*. Budapest, 2007.
Szegénygondozás. Az egri norma. Különlenyomat. Budapest, 1931.
- SZÉKELY LÁSZLÓ: *Emlékezés gróf Mikes János szombathelyi megyéspüspökről*. Vasszilvágy, 2009.
- SZÉLL KÁLMÁN: *A Markusovszky kórház megalapítója*. Vasi Szemle, 53. (1999) 5. szám.
<http://www.vasiszemle.t-online.hu/1999/05/szell.htm> [2013. április 2.]
- SZŐNYI GYULA: *A mezőgazdasági termények, élő állatok és állati termékek áralakulása*. Magyar Statisztikai Szemle 11. (1933) 4. szám
- TAMÁS ENDRE: *Az annunciáta szerzetes nővérek elhurcolása a szombathelyi közokórházból*. Vasi Szemle, 58. (2004) 5. szám. <http://www.vasiszemle.t-online.hu/2004/05/tamas.htm> [2012. december 2]
- TOMKA FERENC: *Egyház és lelkipásztorkodás a mai világban*. Vigília, 1999. 3. sz.
- TÓTH KRISZTINA: *Adalékok Mikes János püspök lemondásához*. Kézirat. SZEL 2011.
- VARGA E. ÁRPÁD: *Hargita megye településeinek etnikai (anyanyelvi/nemzetiségi) adatai 1850–2002*.
- VARGA E. ÁRPÁD: *Hargita megye településeinek felekezeti adatai 1850–2002*. 25. www.kia.hu/konyvtar/erdely.erd2002.htm
- VARGA JÁNOS: *Mikes püspök fogsága*. Szombathely, Martineum 1921.
Vas vármegyei Archontológia 1872–1918.
- ZEIDLER MIKLÓS: *A revíziós gondolat*. Pozsony, 2009.
- ZSÁMBÉKY MÓNICA-NÉMETH JÓZSEF: *A szombathelyi püspöki palota*. Szombathely, 2010.
- ZSIGA TIBOR: *Az ellenforradalmi rendszer hatalomra jutásának közigazgatási, katonai eszközei és sajátosságai Vas megyében (1919–1920)*. Vasi Szemle, 31. (1977) 3. szám. 394–403.

ZSIGA TIBOR: *A Nyugatmagyarországi Kerületi és Vasvármegyei Kormánybiztosságok, mint az ellenforradalmi állam első decentralizált szervezetei.* Vasi Szemle, 32. (1978) 1. szám. 105–114.

ZSIGA TIBOR: *A második királypuccs és Nyugat-Magyarország (1921).* Vasi Szemle, 35. (1981) 2. szám. 273–294.

ZSIGA TIBOR: *Az első királypuccs és Vas megye (1921).* Vasi Szemle, 33. (1979) 2. szám.

RÖVIDÍTÉSEK

AC	Actio Catholica
Bp.	Budapest
Cat.	Categoria
dob.	doboz
EPL	Prímási Levéltár, Esztergom
köt.	kötet
MOL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
MTI Könyvomas	MTI Hírárchívum
SZEK	Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár
SZEL	Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár
SzKÚ	Szombathelyi Kis Újság
SZÚ	Szombathelyi Újság
VaML	Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára

FÜGGELÉK

1. A Szombathelyi Egyházmegye Trianon után¹⁶⁰⁴

		Trianoni Magyarország	Elszakított területek
1.	Káptalanok száma	1	-
2.	Valóságos kanonokságok száma	6	-
3.	Címzetes kanonokságok száma	4	2
4.	Valóságos apátságok száma	3	-
5.	Kiváltságos apátságok száma	2	-
6.	Címzetes apátságok száma	1	2
7.	Prépostságok száma	2	-
8.	Főesperességek száma	3	2
9.	Esperesi kerületek száma	12	5 egészben 3 részben
10.	Anyaegyházak száma	119	75
11.	Leányegyházak száma	350	301
12.	Plébánosok száma	92	45
13.	Helyettes lelkészek száma	23	29
14.	Káplánok száma	32	12
15.	Lelkészi teendő nélkül		
	hitoktató	17	2
	egyéb tanító	6	-
	egyházmegyei kormányzatban	4	-
	egyéb (árvaházi nevelők)	3	-
16.	Növendékpapok száma	46	-
	Nyugalmazott papok száma	91	5
17.	Férfi szerzetesrendek száma	5	1
	Férfi szerzetes rendházak száma	7	1
	Rendtagok száma	88	4
18.	Női szerzetesrendek száma	8	2
	Női szerzetes rendházak száma	17	8
	Rendtagok száma	242	56

¹⁶⁰⁴ Az egyházmegye adatai a Statisztikai Hivatalnak. SZEL AC 1924/355.

2. Mikes János püspöksége alatt alapított plébániák és filiák

Alapítás éve	Plébánia, illetve filia neve
1912	Zalalövő
1913	Hegyfalu Marokrét
1914	Bögöt
1920	Bozsok Radafalva
1928	Becsehely Gáborjánháza Szentadorján Resznek Rigyác Gutorfölde Eszteregnye
1929	Kerkakutas Torony Kőszegpaty Vashosszúfalu Tótszerdahely
1930	Szent Erzsébet pl. Szent Márton pl. Szent Quirin pl. Gyöngyösszöllős Kámon-Herény Petrikeresztúr
1931	Kálócfa Szemenye
1932	Lórántháza
1933	Pajzsszeg Babosdöbréte
1934	Borsfa Gellénháza

3. Mikes János világműködési útjának tervezett programja

Június 30. Indulás Cherbourgól az Empress of France nevű hajón.

Július 6. Megérkezés Québecbe- továbbindulás vonattal, átszállással Montréalba.

Július 6. Megérkezés Montréalba, majd továbbindulás a Windsor állomásról a Trans Canadával Banffba.

Július 9. Megérkezés Banffba.

Július 9–14-ig a következő kirándulások szerepeltek a programban:

Kirándulás automobillal: indulás a szállodából a Buffalo-parkba, Brow-vízesés, Spray- és Brow-völgy megtekintése. A Buffalo-parkban bivalyok, jávorszarvasok, dämvadak, birkák, hegyi kecskék megtekintése, visszaút során rövid kitérő a vadsparkba, alagútba, a medencéhez és végül a golfpályára. Kirándulás automobillal a Louise-tóhoz, majd visszatérés a híres Johnson Canyonon át. 48 kilométeres táv megtétele autóval és gőzhajóval: Banff, Louise-tó, Buffalo-park, Bankhead, Canyon de Diable.

Július 14. Indulás 12 óra 20 perckor a Trans Canadával Vancouver-be.

Július 15. Megérkezés Vancouverbe 9 órakor, továbbindulás 10 órakor, Seattle-be.

Július 15. 21 óra 30 perckor megérkezés Seattle-be, továbbindulás 23 óra 15-kor az Union Pacific vonattal San Franciscóba.

Július 17. Megérkezés San Franciscóba 11 óra 30-kor, majd a szobák elfoglalása a Hotel St. Francisban.

Július 17–18-át érintő programok: 48 km megtétele automobillal San Franciscóig, közben felfedezve a legkülönbözőbb helyeket: Pacific Heights, Presidio, Park Lincoln, Cliff House és a Seal Rock, az Arany Kapu Park, mely magába foglalja a Young Múzeum és az Akvárium megtekintését is, Twin Peaks, Mission Dolorés, Civic Center, Oukland felé Berkleley és Piedmont szerepel a programban s persze minden híres hely felfedezése Ouklandban, végül a a Kaliforniai Egyetem és a Littoral Boulevard megtekintése.

Július 18. Indulás 23 óra 40-kor Mercedbe.

Július 19. 5 óra 3-kor megérkezés Mercedbe, majd továbbindulás a Yosemite-völgybe 8 órakor automobillal.

Július 19. 11 óra 45-kor megérkezés Ahwahnee szállodába.

Július 19–22-ig a program alakulása előre láthatólag két automobilos kirándulást foglal magában. Az első út során a völgy természeti szépségeinek, míg a második út során a helyi nevezetességeknek a megtekintése.

Július 22. Továbbindulás 15 óra 30-kor automobillal, 17 óra 45-kor megérkezés a gleccserhez, ahonnan továbbindulásra csak másnap kerül sor. Éjszaka a Glacier Point Hotelben.

Július 23. Útra kelés Mercedbe, áthaladva Wawonba és Mariposa Grove Big Tries természetvédelmi területeken. Megérkezés Mercedbe 17 óra 15-kor, majd a 17 óra 24 perckor induló vonattal Los Angelesbe.

Július 24. 7 óra 40-kor érkezés Los Angeles-be, szállodai szobák elfoglalása a Hotel Alexandriában.

Július 24–27-ig a következő kirándulásokra kerül sor:

Két órás sétakocsikázás az óvárosból indulva, ismerkedés a város történetével és fejlődésével a misszióktól kezdve, többek között az üzleti előkelő negyedek és színházak megtekintése, majd Los Angeles külvárosában mintegy háromórányi autózás a narancs-lugasok és a magán tulajdonban lévő strucc- és aligátortelepek mentén, végül kirándulás Gleenwood Mission területére.

Július 27. Reggel 7 óra 45-kor indulás San Franciscóba a Southern Pacific vonattal. San Franciscóba érkezés 19 óra 45-kor, szállás a Hotel St. Francais szállodában.

Július 28-án továbbindulás Honoluluba a „MALOLO” fedélzetén.

Augusztus 1. Megérkezés Honoluluba, de még aznap este útra kelés a „NIAGARA” fedélzetén.

Augusztus 10. Pihenő Suvában (Fidzsi).

Augusztus 13. Megérkezés Auklandbe, szállás a Grand Hotelben.

Augusztus 14. 10 óra 30-kor indulás Rotoruaba, megérkezés 17 óra 20-kor a Grand Hotelbe.

Augusztus 14-17 közötti kirándulások: automobillal Waioraba, a Taeawer, Rotomahana és a Waimaugh-tavakhoz, kirándulás a Nagy-tavakhoz.

Augusztus 17. Indulás autóval Wairakeibe, a szállodai szoba elfoglalása a Geyser House Hotelben. Kirándulás automobillal a Geyser-völgybe.

Augusztus 19. Indulás a kora reggeli órákban, majd megérkezés délután Taumauruniba, a szállodai szoba elfoglalása Meredith's Hotelben.

Augusztus 20. Reggeli indulás hajón a Wanganui-folyón.

Augusztus 21. Megérkezés Pipirikibe, szállás a hasonló nevű hotelben.

Augusztus 22-én reggel hajóval visszaindulás Wanganuiba, délben megérkezés Wanganuiba, majd ebéd a Foster's Hotelben, ezután pedig továbbindulás délután Wellingtonba.

Augusztus 24-ig még két félnapos kirándulásra kerül sor.

Augusztus 24. Indulás az ULIMAROA fedélzetén Sydneybe.

Augusztus 28. Megérkezés Sydneybe.

EUCCHARISZTIKUS KONGRESSZUS SZEPTEMBER 5–9-IG

Szeptember 12. Este indulás vonattal Fremantle-ba.

Szeptember 17. A délelőtti folyamán megérkezés Fremantle-ba, ahonnét délután tovább indulás a CHITRAL fedélzetén Colombóba.

Szeptember 27. Megérkezés Colombóba, majd szállodai szoba elfoglalása a Galle Face Hotelben. Kirándulás automobillal a Kelanyai Buddhista Templomba a bennszülött városban és a Victoria hídon át, illetve a Mont Laviniához.

Szeptember 28. Este hét órakor indulás Trichinopolyba.

Szeptember 29. 19 óra 45-kor megérkezés Trichinopolyba. Szállás elfoglalása a Pihenőházban. Rocher és a St. John templomok megtekintése, ahol Réginald Heber van elhantolva. Szabadidős program, amely során az utasok autós kiránduláson vehetnek részt saját költségükre.

Szeptember 30. 20 óra 10-kor indulás Tanjorebe. 20 óra 15-kor megérkezés a Pihenőházba. A Sziklaerőd, a Nagy Templom, Raja Palota és a Schwartz-templom megtekintése. E látnivalók közel vannak az állomáshoz, gyalog könnyen megközelíthetők, idegenvezetés nem lesz. Szabadidős program, mely során az utasok autós kiránduláson vehetnek részt saját költségükre.

Október 1. 21 óra 26-kor indulás Madrasba.

Október 2. Megérkezés Madrasba 7 órakor, majd a szállodai szoba elfoglalása a Connemara Hotelben. Autós kirándulás Mount Roadba, Government Hausba, a St. Georges erődbe, melynél található a St. Mary-templom és az Arsenal a múzeummal. Automobilos kirándulás a városban. Indulás 8 órakor Kalkuttába.

Október 4. 10 óra 45-kor megérkezés Kalkuttába, majd a szállodai szoba elfoglalása a Great Eastern Hotelben.

Kalighat, természetvédelmi terület, Viktória királynő emlékművének Fort Wilhiana, Eden Garden meglátogatása autós kirándulás keretében, a folyópart mentén vallási és temetési szertartások megtekintése és kirándulás a Botanikus kertbe.

Október 5. 20 óra 6-kor indulás Bénáresbe.

Október 6. 10 óra 30-kor megérkezés Bénáresbe, majd a szállodai szoba elfoglalása a Chark's Hotelben. Kirándulás a Gangesz-folyó mentén, ahol vallási és temetési szertartások megtekintésére kerül sor, kirándulás automobillal a Monkey, Golden, Jagernath-templomokhoz, illetve az Aurageb királyi mecsethez és a bazárokhöz.

Október 7. Reggel 7 óra 30-kor indulás Delhibe, ahová a megérkezés este 23 óra 52-re várható, szállás a Maiden's Hotelben. Delhiben kirándulás automobillal az Erődbe a Kashmir

Kapun át, majd a kuriózumokat áruló boltok megtekintése. Flagstaff Tower, Hindu Rao's Hause. Továbbhaladás autóval Ferozabadig, Indraprasathig vagy Purawaig, Humayun síremlékéig. Visszaútra Új-Delhin át kerül sor.

Október 9. 8 óra 55-kor indulás Agrába. Érkezés 12 óra 30-kor majd a szállodai szobák elfoglalása a Cecil Hotelben. A paloták és az Erőd megtekintése, kirándulás automobillal Fatenpur Sikri sivatagi városba. Automobilos kirándulás Ak Bar és Sikandra síremlékekhez.

12 óra 42-kor indulás Bombay-ba.

Október 11. 16 óra 45-kor megérkezés Bombay-ba, majd a szállodai szobák elfoglalása a Taj Mahal szállodában.

Október 12. Indulás a NAKUNDA fedélzetén.

Október 13. Pihenő Adenben.

Október 21. Pihenő Port-Saidban.

Október 26. Megérkezés Marseillesbe.

4. A püspöki palota berendezésének gyarapodása

Mikes püspök egyházkormányzása alatt¹⁶⁰⁵

	BÚTOROK, MŰTÁRGYAK, MŰKINCSEK, EGYEBEK	PENGŐ
KAPUALJ	Márványtábla, melyet Mikes püspök IV. Károly király 1921. március 27-ei visszatérési kísérletének és püspökvári tartózkodásának emlékére állíttatott.	
LÉPCSŐHÁZ	A lépcsőházban az egész lépcsőre valamint az I. emeleti előszobára 50 folyóméter széles vörös színű velúr futószőnyeget rendelt sárgaréz szorító rudakkal.	3000.-
I. EMELET ELŐSZOBA	XVI. Lajos stílusú, 2 db nagyméretű kétajtós intarziával díszített barokk szekrény. 2 db barokk, barna színű, faragott kanapé diófából, 4 db ugyanilyen szék párnázat lószőrből.	5000.-
NAGYTEREM	XVI. Lajos stílusú garnitúra két részből álló nagyméretű ebédlőasztal. 1 db nagyméretű brokát asztalterítő. 2 db karosszék, 46 támlás szék. 1 db kihúzhatós, nagyméretű ebédlőasztal. 2 db márvány és bronz díszváza. 4 db nagyméretű, kínai porcelán betétekkel díszített virágtartó. 6 részes régi kordovai, nagyméretű, bőrrel behúzott spanyolfal.	150.- 350.- 1920.- 150.- 1000.- 1200.- 1200.-

¹⁶⁰⁵ A szombathelyi püspökvár és a szentgyörgyi kastély berendezésének leltára. SZEL. Káptalani Levéltár. 1939. alapján összeállította: H. SIMON KATALIN 2012. 98–104.

RIBERA¹⁶⁰⁶ SZALON (ma Mikes-szalón)	<p>Garnitúra: 2 db nagyméretű kanapé, 5 db nagyméretű karosszék, 4 db XVI. Lajos stílusú támlásszék fehér színű aranyozott fából, zöld színű selyembrokáttal behúzva.</p> <p>1 db nagyméretű, aranyozott faragott asztal fekete színű márványtáblával.</p> <p>1 db kerek asztal berakott mozaik márványlappal.</p> <p>1 db kisméretű vörös színű márvány console-asztal faragott fehér-arany.</p> <p>2 db műmárvány oszlop bronzdíszítéssel.</p> <p>3 fiókos barokk berakott komód.</p>	<p>2800.-</p> <p>100.-</p> <p>150.-</p> <p>200.-</p> <p>200.-</p> <p>400.-</p>
SZENT PÁL-TEREM	<p>1 db ébenfa és elefántcsont feszület üvegburában.</p>	<p>400.-</p>
DOLGOZÓSZOBA	<p>1 db kerek fa asztal.</p> <p>1 db kanapé, 2 db nagyméretű karosszék faragott lábakkal, vörös színű bársony huzattal.</p> <p>1 db berakott 3 fiókos barokk komód.</p> <p>1 db keményfa kártyaasztal.</p> <p>1 db régi alabástrom bronz ampolna.</p> <p>1 db kisméretű kétfiókos szekrényke.</p>	<p>100.-</p> <p>150.-</p> <p>800.-</p> <p>150.-</p> <p>200.-</p> <p>100.-</p>
KÖNYVTÁRSZOBA (Mikes-könyvtár)	<p>XVI. Lajos stílusú bútorok: 1 db kanapé, 4 db karosszék, 4 db szék, 1 db füles karosszék, 1 db kizsámoly kemény diófából, zöld színű bőr huzattal, nádfonással.</p> <p>2 db sötét színű kerek márványasztal.</p> <p>1 db könyvtárlépcső, asztalba építve.</p> <p>Zöld színű cipolino görög márvány kandalló vas-épitményel.</p> <p>2 db bronz gyertyatartó és 1 db bronz óra, mint kandalló díszek.</p> <p>1 db nagyméretű csillár bronz és nemes szerpentinnel díszítve.</p>	<p>5000.-</p> <p>300.-</p> <p>3000.-</p> <p>100.-</p> <p>1500.-</p>

¹⁶⁰⁶ Jusepe de Ribera, spanyol festő (1588–1652). A szalónban volt egykor Ribera: Ábel halála c. nagyméretű festmény (194x150 cm). Mikes püspök 1922-ben Budapesten vette az Ernst Múzeum aukcióján. V.ö. Ernst-Múzeum aukciói XXI. No. 466. Budapest. 1922.

PÜSPÖKI KÁPOLNA	1 db nagyméretű XVI. Lajos stílusú nápolyi barokk trónszék. 1 db szintén XVI. Lajos stílusú vörös színű bársonnyal behúzott szék. 2 db aranyozott pad nádfonással. 1 db aranyozott faragott barokk konzol asztal márványlappal.	800.- 12.- 200.- 60.-
PÜSPÖKI HÁLÓSZOBA	1 db tükrös toilett asztal.	250.-
KÉK-SZALON	1 db fekete színű reneszánsz ébenfa asztal elefántcsont berakással.	1200.-
KÁROLY KIRÁLY SZOBA	1 db kanapé, 4 db bidermeyer fotel. 1 db két oszlopon álló empire asztal.	600.- 150.-
VÖRÖS SZOBA	1 db Mária Terézia korabeli, nagyméretű ruhásszekrény cseresznyefából. 1 db kinyújtható karosszék és kiszámoly. 1db bidermeyer ágy és éjjeli szekrény.	1200.- 150.- 150.-
KIS VENDÉG- SZALON	1 db empire secretaire diófa gyökérből, bronz berakással.	500.-
VENDÉG- SZOBÁK	1 db empire, nagyméretű ruhásszekrény bronz oszlopfőkkel. 1 db (1860 körüli) toilett asztal diófából. 1db mosdóasztal márványlappal. 1 db ágy és 1 db éjjeliszekrény. 1 db empire ágy. 1 db kerek asztal topolyafából. 1 db vaságy és 1db éjjeliszekrény. 1 db politúros írópalc topolyafából. 1 db vas mosdóasztal. 1 db fekete színű komód szekrény.	300.- 50.- 50.- 100.- 120.- 160.- 100.- 60.- 30.- 20.-
II. EMELET	1 nagyméretű szalongszalon: kanapé, és 4 fotel, 1 kínai lakkozott szekrény (Mikes püspök privát tulajdona). 1 db ágy éjjeliszekrény és egy mosdó.	100.-

VENDÉG-SZOBÁK	1 db rolós nagyméretű íróasztal.	400.-
	FESTMÉNYEK: Golgota. (1681) (Juan Correa.) Ribera: Ábel halála. Szent Ágnes, francia festőtől. Celotti-féle festmény: 2 angyalt ábrázol. Mikes püspök nagy arckép. (Glatter Gyula) A vak Tóbiás meggyógyítása. 3 db zárdakép. 2 db zárdakép.	1000.- 3000.- 8000.- 300.- 50.- 40.-
	METSZETEK: 11 db metszet XI. Pius pápa életéről. 3 db apácakép.	150.-
	CSILLÁROK: 1 db nagyméretű baccarat villanycsillár. 1 db 12 ágú aranyozott fa csillár fafaragással. 2 db bronz és kristály candelaber. 1 db nagyméretű bronz és kristálycsillár. 1 db villanycsillár. 1 db hatágú bronzcsillár. 4 db 3 ágú faragott fali csillár. 12 db gyertyás égővel díszített csillár.	3000.- 350.- 800.- 1000.- 300.- 300.- 300.- 400.-
	SZOBROK: Széchenyi püspök kis mellszobra. Prohászka püspök kis mellszobra.	100.-

	<p>EGYÉB MŰTÁRGYAK:</p> <p>Néhai Herzan bíboros 1 db pluviale csatja vörös színű bőrtokban. 1 db kis tabernakulum és 1 db cibórium. 2 db ezüst berakású, vázaalakú indiai edény.</p> <p>3 db pergamenre hímzett miniatűr. 1 db kályhaellenző Mikes címerrel. 2 db angyalfej.</p> <p>1 db nagy antik ezüstváza.</p>	500.-
	ÖSSZESEN	55972.-

5. Mikes püspök ajándékai¹⁶⁰⁷

	AJÁNDÉKOK A RÉPCESZENTGYÖRGYI KASTÉLYBÓL	PENGŐ
I. EMELET FOLYOSÓ VÉGÉN	<p>OLTÁR</p> <p>Barokk Szent György oltár, amely egykor a répceszentgyörgyi kastély kápolnájának oltára volt. Mikes püspök egy soproni antikváriustól vásárolta. Az oltárkép Szűz Mária mennybemenetelét ábrázolja P. Felicián a híres pozsonyi énekkar vezetője másolta Tiepolo festménye után. A kép felett egy dombormű látható Sárkányölő Szent György ábrázolással. A kánontáblákat Gutenberg bárónő készítette Würzburgban. Az oltáron álló szobrok eredetileg is az oltárhoz tartoztak. A feszületet és a gyertyatartókat Rómában vette Mikes püspök.¹⁶⁰⁸</p>	2000.-
	<p>1 db barokk berakott íróasztal</p> <p>Játék berakott asztal</p> <p>Éremgyűjtemény mahagóni üveges asztalban [102 db]</p> <p>2 db márvány kandalló és 2 db tűzellenző.</p> <p>24 db gyertyás égővel díszített nagyméretű kristálycsillár.</p>	<p>1200.-</p> <p>80.-</p> <p>550.-</p> <p>4000.-</p> <p>1500.-</p>
	<p>SZOBROK</p> <p>Az irgalmas Szamaritánus szobor bronzból (Tóth I.)</p> <p>Szent Márton szobor bronzból (Tóth I.)</p> <p>Madonna szobor bronzból (Tóth I.)</p> <p>Szent László király szobor bronzból (Tóth I.)</p>	<p>300.-</p> <p>300.-</p>
	<p>FESTMÉNYEK:</p> <p>Ottó király gyermekkori nagyméretű pasztell kép</p>	2000.-

¹⁶⁰⁷ A szombathelyi püspökvár és a szentgyörgyi kastély berendezésének leltára. SZEL. Káptalani Levéltár. 1939.

¹⁶⁰⁸ Répceszentgyörgyi kápolna. SZEK Géfin-hagyaték. I. G/2

	(Scharnböck) Madonna c. nagyméretű festmény. (Van Dyck kópia) Loyolai Szent Ignác c. festmény.(Kremser-Schmidt)	1000.- 2000.-
	ÖSSZESEN	14930.-